

ABRAHAMI HEIDANI

D E

ORIGINE ERRORIS
LIBRI OCTO.

*Additi sunt, ob argumenti similitudinem,
Eiusdem Tractatus duo:*

Prior, Diatriba de Socinianismo.

Alter, Judicium de universa hodiernorum
Pelagianorum Doctrina.

M. Andreae Harderi V.D.M. ad
A. 1706. Mens. Mayo, ac B. Biblioteca
Spiegeliana. 2/2.

AMSTELODAMI,

Apud JOHANNEM à SOMEREN, 1678.

5.

Bayerische
Staatsbibliothek
München

P R A E F A T I O

A D

L E C T O R E M.

um scriptum hoc meum attentius
relego, tam fæcundum ad verto Er-
roris proventum, & ex tam multis,
& variis causis, gravibus, levibus
ortum; ut non aliter de eo statuere
possim & judicare, quam esse in-
genii humani, à Deo scortantis, universale adul-
terium: Ita quidem in naturam nostram versum,
ut etiam diligenti animadversione adhibita cavere
vix possis, imò cavendo sàpe incurras, & tum
quoque illi irretiaris, cum evasisse te putas. Hæ-
ret enim lateri hæc lethalis arundo, quam hu-
mani generis hostis infixit, nullo dictamno sana-
bilis. Ut metuam, ne non detegendo & refutan-
do errores, ipse quoque in errores inciderim,
illosque stirpitus evellere cupiens, non simul cum
zizaniis bonum triticum extirparverim, atque ita
quæ destructa volui, inscius ædificaverim. Quod

P R Æ F A T I O

tamen factum non spero, qui me hæc non in consulo Deo aggressum esse, mihi conscius sim; & non temere, quicquid in mentem venit, chartis illeverim, nec inconsiderata properantia, quicquid conceperam, produxerim, quin de multis saepe diu & serio dubitaverim, antequam asserere, & propria facere ausus sim. Memor tamen humanæ imbecillitatis, & circumstipantis nos abhædias, & magnorum virorum exemplo monitus & territus, (qui magno ingenio & eruditione fulti, & testimonio non minorum se muniti, omnes prorsus evitare errores non potuerint, quin in magnos saepe, licet non indoctos, incurrerint) non possum, nisi tenuiter admodum & humiliter de me, & opere hoc meo sentire.

His non obstantibus, nihilominus ausus fui hunc meum fætum, ita persuasus & expugnatus ab amicis, neque me dissentiente, luci dare, & omnium censure exponere. Bene licet gnarus, non amplius quem esse suorum conceptuum dominum, quos publicos esse voluit, sed tot censores elegisse, quorū lectores. Quorum judicium et si non refugiam, sed etiam invitem, æquitati tamen, quam rigidæ justitiae magis deditos exopto; ut si eos tubera quedam mea offendunt, verrucis se non carere agnoscant, quibus ignosci & ipsi velint. Sic enim oportet poscenti veniam, rursus redere

A D L E C T O R E M

dere. Quis enim in hoc ignorantiae Regno,
(quam plerunque, si non semper, comitantur ne-
gligentia, inadvertentia, Philosolia, aliorum con-
temnus, & retractandi sua & resumendi pigritia &
pudor) & inter tot animorum perturbationes,
semper clavum rectum teneat, ut etiam monitus
meliora, vel non attendat, vel non etiam moni-
tis minorem se esse experiatur? Qui est certe
innocens errandi modus, & inter illos nævos, quos
humana parum cavit natura, numerandus, atque
ideo, nisi humanitatem abnegamus, venia dignus.
Sin malitia se comitem addat errori, & aucto-
rem se erroris dici, quis pro laude ducat, atque
ideò illum amet & propugnet, quia veritatem
utpote suis præjudiciis & affectibus inimicam,
odio habet: Is certe naturæ, id est, Deo ipsi,
auctori omnis veritatis, repugnare convincitur,
& sui & proximi proditor.

Hoc ego Augiæ stabulum dum à stercore ex-
purgandum suscipio, sentio ad hoc bene, & ordi-
ne faciendum, novo Hercule opus esse, & qui-
dem illo factio fortiorè, cui cum bestiarum excre-
mentis labor fuit: at hic agitur de illis sanandis,
qui induxerunt stercore sua in animos suos, & offen-
diculum iniquitatis sua possum habent è regione faciei
sua, ut Propheta Ezechiel loquitur, cap. 14: 3.
Quod ejus est naturæ, ut deleta una macula, aliæ

P R A E F A T I O

multo sordidiores labes in locum ejus succedant, & turpiorem efficiant animam. Ut non abludat horum hominum fatum, ab isto Dæmoniaci illius, de quo Matth. 12; 13. agit Christus; à quo cum exiisset impurus spiritus, nec sequeretur in liberato illa animi purgatio, quæ in renovatione spiritus consistit, & fuga Satanæ, animadverso eo, confessim redit ille spiritus ad desertum habitaculum, & assumptis secum septem aliis spiritibus, se nequioribus, effecit novissima illius pejora prioribus.

Quod sane me deterrere potius à suscipiendo hoc labore debuit, quam ad illum obeundum provocare. Factum tamen, & postquam jam jacta est alea, quod factum est, infectum fieri nequit. Neque ipse factum excusare vel accusare, operæ pretium duco, cum quicquid ejus agam, inconsiderantia notam non effugero, & mihi semper repensi possit illud; Cur fecisti? Justior tamen fuero Accusator mei, si tenuitatis meæ conscientia probe excusâ, quid valeant humeri, quid ferre recusent, attente considerasset. Sed si nullum, nisi perfectum, & ad lineam exasciatum opus, lucem vide-re debeat, valde vereor, ne præter Sacras Literas, (quas spiritus veritatis, sanctis & ~~προφητούσιν μάρτυρεσ~~ testibus dictavit) omnibus humanis scriptis perpetuum cum blattis & tineis bellum indictum sit.

Mc

A D L E C T O R E M.

Me quod attinet, securus sum judiciorum, quæ de hoc scripto futura præsentio. Nam præteriorum temporum, & præsentis memor, non possum mihi admodum benignos judices spondere. Itaque mei ipsius Judex fieri cogor, & tam de vituperiis, quam de laudibus, per quæ mihi continuo ambulandum fuit, recte an secus habeant, sententiam ferre. Certus, non multum curandum, ut satisfiat calumniæ, quando satisfactum est Conscientia. Sufficiet mihi, si paucis doctis & bonis probavero meum institutum; Imo unus, (modo ille sit, cui amor judicium non corruerit, nec amorem Judicium imminuerit) mihi erit pro populo: sicut populus pro uno, ut Democritus ajebat. Cæteros ut malim benevolos, ita si malevoli ipsi esse malint, irato suo relinquo genio, qui illos magis ulciscetur, quam ego possem, contumelias illorum ad animum revocando, aut responsione dignando. Sicut enim malam conscientiam non sanat laudantis encomium, ita bonam conscientiam non vulnerat vituperantis convitium.

Quod vero hanc materiam de Origine erroris præ aliis elegerim, in qua me exercerem, non una est causa. Namque & ad notitiam nostri comparandam, in qua humanæ sapientiæ apex (etiam juxta Apollinis oraculum) consistit, maxime facile videtur, & ad majorem Dei cognitionem hominem

P R A E F A T I O

minem perducere. Ita namque vero pretio se æstimare discit homo quando illos nævos & vitia, quibus Ignorantia & concupiscentia animam replevit, sine fuso agnoscit, & tenuiter de se & suis judicare assuecit. Cum enim experitur, multo plura se ignorare, quam scire, & quæ scit, minimam partem esse eorum quæ nescit, salubriter monetur, μὴ τὰ οὐφηλὰ φρεγεῖν, αἰλλὰ τὸις παπούοις συναπίχεσθαι; atque alium præ se non contemnere, sed potius præstantiorem censere se ipso. Ita superbiæ radix succiditur, & imminuitur, quam de se quisque haberet, præsumtio, dum secum habitare, & considerare quam curta sit sibi supellex, docetur. Et cui ingenio antehac nulli cedere, certum erat, emendato iudicio, nunc ex primo se ultimum factum fatetur, miratur. Sic Pædagogicus ille fastus, quo plures Magistri esse affectamus, & in alios dominatum assumimus, retunditur; dum discipulatui, quam magisterio aptiores nos esse convincimur. Idque nos aliorum erroribus sponte faventiores reddit, & μετριοπαθεῖν δωρεάδις τῆς ἀγνοίας Επανανέφοις, quia & ipsi circumdati sumus est infirmitate. Ita qui *ideoyāμαν* fuit, & cæcus admirator sui, redditur docilis, & veritati, quam ignorabat & oderat, sensim magis propitius, & sibi ipsi & aliis conciliabilis. Hoc ipsum viam nobis pändit ad certam de rebus scientiam acquirendam, & ad tantopere quæsitam

Ve-

A D L E C T O R E M.

Veritatem è puto Ignorantiae, in quo demersa latebat, extrahendam: cuius desiderium ut ignorantiae conscientia in nobis excitat, ita opinio scientiae, & nos eruditionis metam, à qua procul absimus, attigisse, impedit, & ne unquam ad solidam eruditionem perveniamus, causa est. Atque hoc est, quod circumspectos & timidos in pronunciando & judicando nos reddit, antequam re probe ad examen deducta, & clare & distincte cognita, peremptorium judicium formamus. Quis enim perspiciens judicii sui incertitudinem, & quam multa aliquando pro veris admiserit, quæ postea falsa agnoverit, & retractare necesse habuerit, non valde diffidat sibi ipsi, & propriis spiritus inventionibus & productionibus, nihilque magis suspectum habeat, quam cujus ipse inventor est & faber? Ut vel hinc appareat, quam honestum & utile & jucundum erectis ingeniis sit hoc exercitium, quo causæ erroris indagantur: ut iis perceptis & cognitis, molestissimam servitutem, quam ignorantia parit, evadamus, atque veritati, amabilissimæ & potentissimæ Divæ, nos his catenis liberandos tradamus. Sola enim veritas liberat.

Sed forte modus tractandi, quo usus sum, non placebit omnibus. Neque vero id necesse est; semper enim pro captiu lectoris habent sua fata libelli, & arrogantis ingenii sit oportet qui se victurum

**

opus

P R Æ F A T I O

opus scribere posse sibi persuadeat , & quod hoc
delicato seculo omnium punctum ferre mereatur.

Et qui id ego mihi promittere audeam, qui de
sanandis Erroribus librum inscripserim , quos
maxima pars hominum sanari non vult , proque
iis retinendis & tutandis , omnes ingenii nervos
intendit , & quicquid potest , in arma contra Veri-
tatem convertit ? Ut si non exilium , saltem pre-
carium ostracismum sibi indicere hodie necesse
habeat , qui crudo vero delectatur , atque Placen-
tiam sibi non Veronam habitandam sciat ; ut Italis
faceto hoc dictorio uti mos est.

Ita enim hodie sunt mores , ut obsequium ami-
cos , Veritas odium pariat . Et magnatum favorem
sibi obstructum norit , qui mordaci vero aures il-
lorum radere potius ducat , quam non omnia ad
gratiam loqui & facere , & parasitando se & eos ,
qui libentius ista audiunt , pervertere . Veritatis
preium & præmium non norunt , qui ut locum
& dignitatem non perdant , sacramenti quod
Veritati dixerunt , saltem dicere debuere , obli-
scuntur , idque leves saepe ob causas ; quibus mu-
tatis (quod saepius & citius , quam illi sperant , con-
tingit) mutantur & judicia , & amores , & odia , &
quæ aliis pararant incommoda , in auctores ipsos
resiliunt . Habet enim omnis validus impulsus anti-
typum iustum ; parum abest , æque validum .

Sed

A D L E C T O R E M.

Sed forte multis displicebit, quod hæc non scholastico more, & methodo qualis in scholis, & hodie apud plerosque in scribendo in usu est, trahaverim: Non enim per argumentorum Clauses obambulo, neque super singulis articulis oppositiones formo, quibus deinde late respondeatur, ut in summa Thomæ Aquinatis fieri, cum summo sæpe tædio, videmus: neque secundis notionibus & terminis artium, neque syllogismis, neque distinctionibus crebris, & sæpe scriptoribus & legendibus non intellectis, locum dedi: sed nudo & simplice discursu, qui ex rebus ipsis natus & desumius est, opus ab ipsis fundamentis extruo, usus quidem dialecticis istis instrumentis in jaciendo fundamento, & erigendo ædificio, sed abjectis istis, absoluto opere, tanquam jam prestito quod ab illis exigebatur, auxilio. Atque in hoc præeuntes habeo magnos auctores, Mosen, Paulum, Socratem, Platonem, Augustinum, & Patrum doctissimos: Imò Aristotelem ipsum, qui licet terminorum artificialium præcipuus Inventor, nunquam iis in libris, quos scripsit, usus est. Videtur enim mihi isto pacto res ipsa magis involvi, quam declarari & illustri, ut majore sæpe attentione & studio opus sit, ut recte intelligas terminos, quam res ipsis.

Unum adhuc evolvendum supereft, quod ma-
*** 2 jore

P R A E F A T I O

jorē similitudine veri nobis objici poterit. Illud est , quod non ubique nominatis auctoribus per quos profeci, & in quorum sententiam manibus pedibusque ivi , ipsa verba eorum ita meis intertexui & commiscui , ut à meis discriminari non possint , nisi qui ipsos auctores attente ante legerit. Quod si furtum vel plagium appellari mereatur , ut illis mos est, qui citandis sine modo & fine auctoribus centones suos farciunt , ut multæ lectionis & vastæ cuiusdam eruditionis titulo apud semidoctos & sciolos superbiant , per me quidem id illis licet: dummodo & mihi dissentiendo hanc à se libertatem permittant, & jure id à me factum opinanti & defendant, dicam non scribant. Etenim semper ego in ista fui sententia : sicut in convivio cibi appositi , & panis in frusti lectus , non amplius sunt solius Heri , sed omnium invitatorum , quibus jus est , quantum lubet de omnibus vesci , & quod vult quisque , eligere: Ita & cogitationes & conceptus publico donatos , non esse illius solius , qui istos invenit primum , sed omnium communes , & quos proprios facere cuique liceat , cui asciscere placet. Cur enim illos publicos esse voluit , nisi ut omnium essent ? Plane ut capta fera illius est , qui cepit.

Præcipue id tum locum habet , cum quis cogitationes suas de re aliqua tam feliciter expressit , atq; opti-

A D L E C T O R E M.

optimas loquendi formas occupavit (sicut qui res bene percepit, etiam optimus est ejus Interpres) ut qui aliis, aut suis verbis illam efformare velit, eique vel addere aliquid vel demere de suo, reperiatur illam elumbare, & vel aliam ejus ideam, vel aliter ac ipse auctor intendit, adumbrare. Quocasu non tantum id licitum facere, sed etiam necessarium judico. Sed qui plenius super hac resatisfieri sibi cupit, legat doctam & elegantem Macrobi defensionem, quam prolegomenis suis in Saturnalia praemisit, cum super eodem facto quidam illum criminati fuissent; & nullus dubito, quin aquiores illos post hac habiturus sim iudices.

Nunc superesset, ut hic brevem operis nostri ~~anniversarii~~ adjungerem, ut Lectori gustus quidam daretur eorum quæ lecturus esset; ut an operæ premium legendo facturus esset, antea illi constaret, neque oleum & operam, si minus placeret argumentum, perderet. Sed cum id jam satiatissime ex Breviariis doceri possit, quæ singulis cujusque libri capitibus præfiximus, quæque ideo simul uno conspectu initio libri legenda exhibuimus, nolui actum agere, neque compendii compendium scribere. Quæ vero causæ mihi fuere, cur non absolverim opus, sed imperfectum dederim, prolixè expositum habes in hujus operis Epilogo, ut non necesse sit verbum addere.

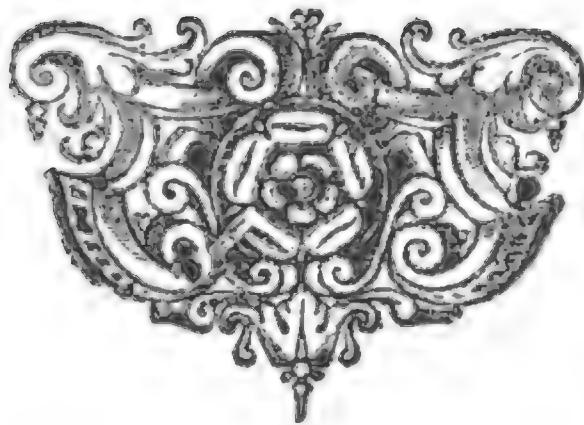
P · R · Æ F A T I O

Adjunxi autem binos huic operi Tractatus, tum
ob argumenti similitudinem & cognationem, tum
ut quam methodum in delineandis Hæresibus ob-
servaturus fuerim, harum rerum amatoribus palam
facerem, ut inde cujusque Erroris Idea & vera
notio possit animo percipi & quasi videri. Si in
his quædam occurrit, alibi à nobis scripta, ne
id ~~πεντολογίας~~ quodam prætextu diffameret, lecto-
rem meum quæso; Quin potius cogitet, id aliquan-
do majoris evidentiæ gratia factum, quo clarius
explicaretur, quod antebrevius & obscurius fue-
rat dictum. Atque inde potius judicii nostri
constantiam concludant, qui diversis tempori-
bus de iisdem argumentis sententiam proponen-
tes, eodem modo & sæpe iisdem verbis illam pro-
tulimus. Non enim potest semper idem placere
nisi rectum. Et siquidem non pœnitentia ejus quod
repetitum nimis causantur, illud Græcorum sibi
objiciant: δις κρι τέτις πά καλα.

Hæc pauca, Benevole Lector, præmonenda du-
xi, ne sine commeatu aliquo te lectioni accinge-
res. Si quid in hisce bene dictum occurret, & quod
proprium fecisse velis, non nobis id, sed datori
Deo tribue, nobis vero, quod male mens conce-
pit, manus exaravit. Quin potius hoc utrinque
agimus, ut alii alios consideremus ad provocatio-
nem charitatis & bonorum operum; non ita proni
ad.

A D L E C T O R E M.

ad reprehensionem nævorum & defectuum, quos
alii in aliis observamus, & sine quibus nemo na-
scitur & vivit, quam solliciti per charitatem tege-
re omnia proximi peccata. Illud velim aureis
literis in omnibus Pastorum musæis, imo cordibus
digito Dei scriptum extare, ut ejus jugiter remi-
niscantur, quod Paulus monet Ephes. 4. 2. *Cum*
omni humilitate & mansuetudine, & longanimitate,
tolerate alii alios in charitate; studentes servare unita-
tem spiritus, per vinculum pacis.

ECCLES. VII. 29.

Deus fecit hominem rectum: ipsi autem quæsiverunt ratiocinia multa.

SAPIENTIA IX. 18, 19.

Λογίζεται θυητῶν δέλοι, καὶ πτοσφαλεῖς αἱ ἀπίνοιαι οἵμῶν· Φθαρτὸν γὰρ σῶμα βαρύδιψυχε, οὐ βεβῆδ τὸ γενέδιον σκῆν· Οὐ γέννητον πολυφρονήδα.

MATTH. VI. 23.

Εἰ τὸ φῶς τὸ ἄχεων, σκότος ἐνὶ, πὸ σκότου πόσιν;

AUGUSTINUS lib. III. de Libero Arbitrio cap. 18.

Illa est peccati pena justissima, ut amittat unusquisque, quo bene uti noluit, cum sine ulla posset difficultate, si vellet. Id est autem, ut qui sciens, recte non facit, amittat scire, quid rectum sit: & qui recte facere, cum posset, noluit, amittat posse, cum velit. Nam sunt revera omni peccanti animæ duo ista penalia, Ignorantia & difficultas. Ex Ignorantia de honestat error, ex difficultate cruciatus affigit.

B R E V I A R I O R U M

Singulis capitibus cuiusque libri
prefixorum, conspectus.

L I B E R P R I M U S.

C A P. I.

*Scopus Actoris. Corruptio cultus per Idolatriam, Heres, &c erroris. Unde bono
recte à Deo creatus, in errorem lapsus sit. Manicherum error refutatur. Prima origo
mali non à malo, sed à bono; non incommutabili, quod est Deus, sed à mutabili, quod
est voluntas creata. Ex primo primi hominis peccato, recte perte naturam erroris &
peccati. Quæ in eo consistit, quod etiò ad arvi, neglecto mandato, incognitis assen-
sum præbueret, perinde agenes quasi mandata Dei non essent principia boni & mali,
sed alias illa origines haberent. Vera omnis erroris origo, quod latissim pateat volun-
tas, quam Intellexes; & facile fiat, ut illa non contineatur intra Intellexus perce-
pcionem. Ex non recto liberi arbitrii usu, omnes errores scaturire.* pag.1.

C A P. II.

*Ex dictis capite superiori, infertur, universalem erroris in Religione & cultu divino
causam & originem, esse discessum à verbo & mandato Dei, & defensionem ad pro-
pria ratiocinia. Homines in ratiocinando & agendo ducuntur vel sensibus, vel affe-
ctibus, vel ratione, vel verbo & spiritu. Veritas sine vel extra verbum frumenta que-
ritur, cum in solo verbo Dei proficit, & inveniri possit. Itaque omnes circa Dei cultum
errores oriri vel ex carentia verbi, vel ex neglectu ejus & contemptu, vel non recto
ejus usu. Quæ omnia ad breve Examen revocantur.* pag.8.

C A P. III.

*Ex lapsu primi hominis, non solum difficultatem, sed etiam impossibilitatem illi natam,
ne se possit propriis viribus recipere ad Deum. Id ex primi peccati fœditate, magni-
tudine & gravitate demonstratur, qua voluntas Adami ita obrigit in malo, &
proprio amori immersa est, ut se ipsam iterum in pristinum statum suis viribus reci-
pere non posuerit. Id ostensum ex natura peccati, & S. Scripturæ disertis locis id pro-
bantibus, & ipsa experientia. Peccatum ipsa natura universæ, & omnis ordinis in-
versio & perturbation. Unde illa ex nuditate erubescendi necessitas in homine? Cor-
ruptio primæ ex spiritu deorsum in carnem serpsit, unde deinde rursus ex carne sursum
in spiritum refunditur. Homini à Deo averso & ad se & creaturas perverso amore
converso, regressus non est datus ad recuperandum priorem statum. Id in omnibus
hominibus ex Adamo genitus ita verum habet, ut ex eo patet, quod omnes pœna Ada-
mi & uxori insistat, nunc quoque premiant universum genus humanum. Quod insal-
libile est argumentum, non potuisse non participem esse factum peccati, cuius particeps
est factus pœna. Omnes homines sub peccato, & peccatores, & ante regenerationem
nemo iustus, ne unus quidem, omnes servi peccati. An fieri possit, ut si homo post
peccatum & que liber est ad bonum, quidam ad malum, ipso nativa libertatis jure, sub
solitus*

solus mali seruitur, aut capiuntate, aut necessitate mancipari possit? Ut Adam corruptus, meliorum generis prolem, quam ipse erat, non etas aequaliter, sicut lege naturae, quam animalium generis statuit Deus.

pag. 15.

C A P. IV:

Miseria humani generis post primum peccatum recensio. Plinii super iis tristis Querela, & Natura accusatio. Miseriarum quibus animus potissimum affigitur, duo genera: Ignorantia Veri, & rerum vanarum & noxiarum Concupiscentia. Ignorantia effectus, vel circa res sacras & spirituales, vel circa res humanas & naturae. Ignorantia juris naturalis pena hominis, non natura. In pueris & adultis conspicua, ex errore & stoliditia, quibus omnis etas obnoxia. Interminabilis dissensio Philosophorum de summo bono, quorum secta Vero ad 288. perduxit, locuples hujus ignorantiae testes: Ut & illa aeternia dies, que apud omnes genies diger. Necesitas renovanda & promulgata legis, preter alias causas, ex hac ignorantia nata, ne prossecus obliteratur cognitio justi. Hec ignorantia juris naturalis, sine gratia Dei, invincibilis, contra quam Pelagius sentiebat, qua etiam iustorum vita laborat. Ignorantia facti. & Iuris: illa verius peccatum negligentie. Hec est Iuris divini vel humani. Illud vel naturale vel positivum. Scientia juris naturalis, congenita, ut ex reliquis quibusdam patet. Rom. 2: 14. ita tamen debiles, ut in quibusdam exiencia videasur, in aliis non nisi erratum lumen prabeas.

pag. 22.

C A P. V.

Etsi inter genies mortales, pricipue in Rectoribus & Legislatoribus eorum, quedam superficiunt generales veritatis & honestatis regule, tanquam communia principia rationis: ita tamen in conclusionibus, que ex illis deducuntur, pricipue quod ille magis remota sunt à primis fontibus, valde degenerans. Id pricipue certatur in cultu Deorum, in quo omnes ab unitate & unitate Dei delirant: & tam irrationaliter modum ejus introduxerunt, ut teste Lactantio, Religio illorum fuerit sine sapientia, & sapientia sine Religione. Deinde quod iustitia illorum & virtutes nil aliud fuerint, quam facies, & splendidae peccata, & extrema quedam morum disciplina. Ignorantia concupiscentiam esse peccatum: unde multa apud illas veri nomina peccata vix pro peccatis habent, immo legibus non probibita, sed licita, ut mulier exemplis demonstraret. Qui ita errant circa illa que ex lege natura nota esse poterant & debebant, non mirum circa res spirituales, que in Evangelio revelantur, ita despississe. Unde absurdum de Deo imaginationes, ut quidam secundum corpus de Deo sentiant, & corporaliter ad res spirituales transferant: alii secundum naturam animi humani & effectuum de Deo judicent: alii contradictoria Deo tribuant. Ignorantia mater Erroris. Que non tantum circa res fidei & sacras, sed etiam in investigatione naturae, & in regimine vite manifesta & molesta est. Quod ex eo contingit, 1. quod mens iam arte est corpori alligata. & sensibus affixa, ut difficile sit redire mentem à sensibus, & cogitationem à consuetudine abduire. 2. ob prejudicia ab infancia & pueritia humana, que egre ab adultis deponuntur. 3. quia consueti concepiunt noscere verbas aliquas, verborum magni meminitissim, quam conceperimus. Unde verba vim faciunt rebos, aut enim sunt nomina rerum que non sunt, aut confusa & male à rebus abstracta. Malis stoliditia, amentia, insania, furor, est causa Ignorantiae, ut & corporis quedam vitia, surdastreitas, cecitatis, hebetudo, &c. Atque humani procedunt à ratione per duplum scientiam, univeralem & particularē. Virilisque ignoratio causa

censu peccati involuntarii. aliud dicitur ignorans, aliud ignorans conscientem. Multa
ignorantia species subtiliter à Scholasticis annotata & discussa. pag. 30.

C A P. VI.

Concupiscentia Errorum seminarium. Homo quamvis ex disparibus rebus, corpore &
anima compositus sit, si non peccasset, omnia peccata & tranquilla intra se sensisset,
ex omnium partium concordia. Concupiscentia non ex prima Institutione, sed ex
homino se ipsum voluntate sua pervertensis, malitia est. Conflictus inter Augustinum
& Italianum Pelagianum; illo afferente Concupiscentiam esse malum, isto negante, sed
illec & ejus motus, prout nunc sunt in homine, esse ex se & natura sua bonos, &
ab auctore natura implantatos, sicut ceteros facultatum naturalium actus, videre, au-
dere, &c. Augustinus è diametro huic errori se opponit, cui concupiscere, & amare
Creaturam, id est, frui illa velle, & expetere proprias ipsam, est ingens illud malum
naturae ex peccato primo congenitum. Idque firmissimis argumentis demonstrat,
1. Quod impossibile sit, ut illud naturaliter sit bonum, & à Deo naturaliter collatum
creature rationali, quod in regenitib; pugnat contra spiritum, in non regenitib; contra
rectam rationem. 2. quia desideria peccandi, qualia sunt motus Concupiscentiae, non
possint esse bona vel licita, sed ratione frānanda. quod in brutis secum est, ob defec-
tum rationis. 3. quia si est auctore Deo, & ea est natura hominis, tuid eam in om-
nibus sequi liceat, & omnibus motibus ejus consentire. 4. ex pudore qui libidinis
indulsus est comes. Qui tamen in omnibus animi libidinibus, quamvis remissior,
habet locum, tamen precipue circa pudendorum cumulo summotum est conspicuus.
Lices sit homini naturale per appetitum sensitivum concupiscere, non esse tamen ei
naturale, contra spiritum & rationem concupiscere. Sententia Augustini illustratur.
Unusquisque tentatur à concupiscentia: illa parit peccatum. Corpus & anima sibi
mismo motus suos communicant: hinc vix alias quam corporeitatem conceperit in ho-
mine. Passiones multæ sunt adeo vehementes, ut à voluntate compesci non possint;
hoc sit, 1. quia concupiscentia, passionibus omnibus armata animam distrabit.
2. quia corpus presentem vanitati est subiectum. 3. quia per passiones, vehementia
sua imaginationem distendentes, judicium turbatur. 4. quia per passiones ratio proster-
nitur, unde facit, que non esse facienda novit; vel ob defectum intentionis, vel im-
pedimentum aliquod, vel infirmitatem corporalem: impedimentum triplex recen-
serit: Unde multiplex error. 5. quia voluntas se passionibus presentibus non debite
opponit. Peccata sunt que solis voluptatis causa peraguntur, cum creature non pro-
prie Deum, sed se ipsas diliguntur: que dilectio nos creature amare & serviliter subji-
cit, & omni libertate privat; quin amori & concupiscentie, judicium, & libidini, ra-
tionis postponens, nos appetitu sensitivo duci, & bruitis similes esse arguit. pag. 40.

C A P. VII.

1. Ex anime cum carne peccati mixtione, anima quodammodo corporascit. 2. Neque
tamen lucta illa carnis adversum spiritus, & spiritus adversus carnem, sola carne
peragitur: Dens ipse & virtutes carnaliter amari queunt: & anima carnaliter
appeti, & caro carnaliter fugi. 3. Distinguenda vivacitas sentiendi, à necessitate
& utilitate. 4. Non per Intellectum sanctum, sed per universos omnino sensus hec
sciendi curiositas se prodit. 5. Scholasticorum intemperies & peccatoe sylla. 6. Illius
curiositas excessus. 7. Admiratio si nimia sit, prævertit asum rationis. 8. T. &
ἀλαζονίας & βίᾳ vocali Apostolus, periinacimus prioribus malum. pag. 55.

LIBER SECUNDUS.

C A P. I.

1. Libri secundi argumentum, magis speciales & particulares causas errorum delegens, quibus homines singuli magis quam universi illiciuntur & illaqueantur. 2. Utile illas in certas classes distribui; sunt enim fundatae vel in ipsa natura humana: vel propriæ sunt quibusdam hominibus singularibus: vel ex societate hominum inter se, vel ex scholis, sectis, dogmatis & auctoritatibus Doctorum oriuntur. 3. Omnes ex Parentibus ignorantiam & mali cupiditatem hauisimæ, unde inepti ad omne bonum, proni ad omne malum. 4. Præjudicia ab infantia adherentia judicium corruptunt, que in multis per totam non deponuntur. 5. Festinas Intellectus ad universales nozioni sibi fabricandas, quod multorum errorum causa in Philosophia & Theologia. 6. Intellectus sepe majorem ordinem & qualitatem in rebus supponit, quam inventit, dum multa aliter singit quam reverè se habent. 7. Quin sepe nihil amplectendum censet, nisi quod anticipationibus suis congruit. unde tot contortæ Expositiones Scriptura apud Socinianos, &c. 8. Quod Intellectus ob Festinantiam non sustinet ad breve tempus judicium suspendere. 9. Religio accommodata sensibus & affectibus, ut Papismus, in externas sere ceremonias degenerat. 10. Quia Intellectus luminis siccæ non est, facile à voluntate & affectibus abripitur, ut quod vult verum esse, id potius credat.

pag. 65.

C A P. II.

De causis particularibus errorum, que ex individua cuiusque hominis naturæ ortum habent. Omnes homines ex sanguinibus, & libidine carnis & viri nati, trahunt ex parentibus similis libidinis habitum. Plerunque mores animi sequuntur temperamentum corporis. Insignis Hippocratis ex lib. 1. de Diæta, locus. Ex varia contemplatione spirituum, & variis in ea gradibus, oritur multiplex illa differentia Ingeriorum. Huc multum faciunt aer, aqua & loci. Præterea Educatio, Vitæ, Diæta, Magister, Lex, Sodalitas, Exemplum, Exercitatio. Exemplum Radboldi Regis Friesia, baptizari tenuentis.

pag. 77.

C A P. III.

Summis ingeniis facilis in Errores lapsus, quod aut rerum convenientias & differencias nimis curiosè settantur. Hinc illud componendarum sententiarum in Religione studium, aut etiam ex diversitate illarum, divortium. Hominum de se ipsis differentia, qui in inquirenda veritate vel sapientum consensum, vel antiquitatem, vel certe Ecclesiæ, & doctorum auctoritatem, aut cathedram frustra settantur. Singulare artificium, quo in Papatu omne veritatis inquirenda studium ex animis hominum sustulerunt. Eruditio secularis, nisi cum vera sapientia jungitur, multum obstat investigationi Veritatis. Neque Philosophia, prout inter Ethnicos viguit, magno hic auxilio fuit. Neque ut postea à Scholasticis Doctoribus interpolata est, & in corpus quoddam & sistema Religionis efformata, utilitatem ullam attulit. Neque à vulgari Dialetica, qualis in scholis obtinuit, remedium expellendum. Egregia Augustini distinctio & magni usus, inver veritatem sententiarum & connexionum. Non datur ὁρατος iphōne, qua ex verbis rerum notiones rede efformari possint. Plures aliae errorum cause annotantur.

pag. 84.

C A P. IV.

C A P. IV.

Diaboli in dignendis, fovendis, propagandis erroribus que industria, que strategemata.
Hinc qui peccat, dicitur esse ex Diabolo, & peccata opera Diaboli vocantur. Vere existat Angeli & Diaboli, neque id negari potest, nisi à S. Scriptura contempore & teste. Diabolus à bono Deo bonus conditus, non potuit etiam non bonus esse ab initio. Sed in Veritate non stetit, & jam non amplius est Veritas in illo. Fuit ergo quidem creatus bonus, sed ita tamen, ut mutari posuerit voluntas ejus in malum. Quæ mutatio facta quidem in principio, cum non multum temporis à creatione ejus effluxisset: incertum tamen an id primo Creationis instanti factum sit. Quodnam fuerit magnus illud & primum peccatum Angelorum anquiritur. Qui mulierum specie captos, cum in sapientiam iniisse renunt, male de spirituali Angelorum natura sentiunt. Melius illi, qui illa ipsa ientatione, quam illaqueando homini adhibuit Satanæ, ante vultum conjiciunt. Itaque non male superbia primi peccati mater dicitur, que Ecclesiastico Initium omnis peccati dicitur. Hec Filiam produxit Invidiam, qua est odium felicitatis alienæ, sicut superbia amor Excellentiae proprie. Horum rebellium spirituum est aliquis Princeps & Dux, qui abhuc illud ordinis ac dignitatis discrimen retinet, quod ante ruinam in illis erat. Gregorii magni consideratio, cur Angelis nulla peccatorum venia indulta, qualis hominibus.

pag. 98.

C A P. V.

Irreparabilem Diaboli ruinam, consecuta æterna ejus damnatio, & ab omni spe venie exclusio. Triplex illis locus, aer, terra & abyssus. Omnis conatus ejus contra Deum, quem vel non esse, vel crudelis, tyrannum, & hominibus esse similem, persuasum cupit mortalibus. Duplex ei propositus labor; & ut Deum calumnietur & accuset apud homines, & homines apud Deum. Scopus omnium consiliorum Satanae, ut suum Regnum Regno Dei opponat, & prevalere faciat. Hinc orcus Civitatis Dei, & Mundi, que statim à lapsu hominis, imò cum lapsu originem habuerunt, cum Inimicitia posita est inter semen mulieris, & semen serpentiis. Tonus ergo in eo est, ut pervertat vias Domini rectas. Ut vel ubi nulla est prophetia & verbum, perpetuo inde arcessatur: vel si aliqua lux populo alicui oborta est, vel obscuretur, vel dubia reddatur, vel obirentur. Quod facit, 1. dum variis occupationibus, jucundis, tristibus, laboriosis implicat, quo non vacares cogitare de Deo. 2. terra glebae affixit Cainum, Abelum pascendo pecori addixit. 3. urbes extruere, imperia fundare, leges ferre, bella gerere, orbem subjecere impius magis, quam piis hominibus concessum. 4. Ut & artes & scientias invenire, magis filiis hujus datum quam filiis lucis. Neque tamen propriezæ inferiores aut etiam infeliores aliis.

pag. 108.

C A P. VI.

Sapientiam secularem non magni pretii esse apud Deum. Parum conferre ad inveniendam Veritatem, & acquirendam bonam mentem. Ab Academicis, & Scepticis ne quidem Veritas quaesita, sed potius oppugnata, à dogmaticis vindicata, sed in paucis tantum reperita, in reliquis desperata. Malorum, que in Religionem intulit Diabolus, brevis recensio. Quomodo Revelationes divinas, cum sola oralis traditione extabante conservabantur, suspectas reddidit? Quomodo verbum Scripturis consignatum depretiare, depravare, & manifestationem ejus apud gentes impedire conatus sit? Hebreæ lingue inter genies ignorantia, & mutuum odium, quo se Iudei & Genies invicem prosequuntur, magna causa, ut Verbum serius Gentibus innoherit. Quid cum

*Euangelium gentibus prædicari, prohibere non potuit, contra illud egerit. Antichristianismus statim à promissione exorsus est. Quo malum juvit, primi mundi impie-
tas, tyrannis & servitus Ægyptiaca, divorcium Iudeorum à gentibus, Regnantium & Monarcharum in Veritatem odium. Quomodo populo Israelitico Regnum Dei invi-
sum reddiderit, ut alium sibi Regem eligere presumserint. Culm ipsum, ut nimis ri-
goris, & laboriosum nimis & prestitu difficilem reprehendit. Sub templo secundo(nam
sub primo nulle Heresies) heresibus, sectis Pharisæorum, Sadducæorum, populum di-
visit in partes. Maxime grassatus est, cum post ascensum Domini vocatio gentium cepta
& procurata est. 1. per Imperatores Ethnicos ad persequendum fideles commovit.
2. Philosophos & eruditos omnes ad contradicendum Euangelio in scenam produxit.
3. ex ipso corpore Ecclesiæ falsos Doctores fuscitavit. 4. Heresies sine numero pro-
duxit. 5. Papatum stabilivit, introducta Hierarchia illa universali.*   pag. 117.

C A P. VII.

*Quibus artibus & machinis Satanæ Regnum suum stabilitat, & mundum seducat. Leo propter imperium, Draco proprier insidias. Cur Princeps potestatis aëris dictus, &
spiritus agens in filiis contumacia. Licet cogitationes hominum inspicere & cognoscere illi non datum, multa tamen de interiore hominis intentione ex conjecturis, ho-
minum verbis, & passionum indiciis, & eveniibus assequitur. Quin & internis
suggestionibus cor ipsum subit, & implet; licet difficile sit semper inspirationes illas
ad propriis cogitationibus discernere. Quod & circa divini afflatus & nostros con-
ceptus contingit. Est spiritus indesatigabilis, qui nullo loco excludi, nulli includi po-
test, omnibus insidias tendens. Cogitationes confundit, ut & ex contradictoriis utram-
que amplectatur aliquando homo. Etiam sanctis hominibus insidias struit, & opera
eorum contra intentionem illorum abutitur, ut variis exemplis ostenditur. Ejus
labor in serendis Heresibus, aggravandis erroribus. Quomodo se omnium ingeniorum
accommodare norit, ut credant & faciant, que scire & facere illos vult. Quomodo
cum Philosophis, pietatem professis, nimium credulis, stupidis, ambitiosis, callidis,
audacibus, &c. agat, ut suo proposito iuserviant. Quicquid agit, aut ipse per se agit,
aut per subditos Angelos, aut homines, quibus ceu instrumentis uitetur. Et quidem
aliquando pro Diabolo se venditar, ut apud Barbaras gentes in Asia, Africa & Ame-
rica, aut menitur personam, & se transformat in Angelum lucis. Cautè tempora
seligit, quibus consilia & actiones suas aptet. Quid ante diluvium egerit, quid tem-
pore Noachi, quid tempore repudii gentium cum Iudeis & gentibus? Quomodo Mo-
narchias contra Ecclesiam concitarit, & præcipue Imperium Romanum. Quid, cum
Mundus sub Constantino, & sequentibus aliquot Imperatoribus, Christianus factus
est, in Ecclesia & contra illam molitus sit.*   pag. 126.

LIBER TERTIUS.

C A P. I.

*Porrò de particularibus & propriis cuiusque temporis erroribus agitur. Quidam erro-
res velut Epidemii morbi certam gentem infestantes: alijs universales omnium ho-
minum. Religionis, que est rectus de Deo sensus, & in Deum culius, duo præcipue
cognata via, Atheismus, & Idololatria. Ambo rationi & verbo contrarii, & hu-
manitatis corruptores. Omnis circa Religionem error ex hominis in Deum odio ortum
habet, quo sublatum cupit id, quod molestiam illi creat in patrando peccato. Præcipue
animalem hominem coniurans Revelatio, quam cum carnali sua sapientia conciliare*

nos valens, statim usque illi innosuit, se illi opponit. primò negata Deitate Christi ab Ebione & Cerinabo cepta, & postea à Sabellio, Samosateno, Ario, Photino, &c. continuata. Deinde transitu factō ad ejus humanitatem ab Apollinari, Marcione, Nestorio & Eusebēto. Donec à Pelagio à capite ad corpus opus ductum, libero hominis arbitrio tantum arrogatum, ut vera gratia nulla aut exigua sit necessitas. Maxime hic in considerationem venit, post tot narras & interemptas Heresēs, introductas Anticchristianismus in Ecclesiam. Cui stabilendo, tota nova dogmata, & ritus asuiscere oporsuit, ut preter verbum scriptum, verbo non scripto, traditionibus fictis, opus fuerit, & Ecclesia, vel possis Primas ejus, in ea nova auctoritate supra verbum orresset. Errores & heresēs, maxime post revelationum Christum & Euangelium predicatorum invaserunt. Differunt error & Heresēs, ut genus & species; non omnis enim error Heresēs, licet omnis Heresēs error. Definitio Heresēs ex ipso vocabulo (sonat enim nunc in bonum, nunc in malum) capi non potest: ut nec ex adjacela peritacia. Ex materia igitur, circa quam erratur natura ejus indaganda: Circa ea que credi oportet, peccatur vel in defectu, ut cum aliquis articulus fidei negatur vel tollitur; vel per mutationem, cum male exponitur: vel per excessum, cum aliquid fidei articulis, quod non est de fide, adjungitur. Ergo fides est omnia credenda credere: Infidelitas, nihil illorum credere: Heresēs, aliquid, vel aliqua credenda negere.

pag. 140.

C A P. II.

Temporam, quibus singuli errores effluerent, ratio habenda; quia ita res temporibus implicantur, ut saepe pro rebus que sunt in tempore, usurpentur. Quia Ecclesia non tantum ex vere fidelibus componitur, sed etiam admiscentur illi hypocrita, & homines de hoc seculo, variis mutationibus est obnoxia. Populorum genio, & errorum ipsorum occulte proprietati, & Impostorum sagacitati, vel forma regiminis, & prout populus aliquis vel longa pace emarcuit, vel bello exercitus, &c. adscribendum, quod huic magis quam illi errori est deditus. Sunt tempora ignorantie, vel in quibus aliqua, vel major, vel maxima scientia viget. Ex verbi carentia & neglectu oriuntur impietas vel supersticio. Talia fuere tempora antediluviana, & que repudium gentium consecuta sunt; & quoties sermo Dei pretiosus & rarus est. Ex verbo perperam intellecto nati errores, heresēs, schismata, scandala, ut statim ab adventu Christi in carne passuit. Quamvis etiam Idololatriam temporibus antediluvianis grassatam fuisse non abludat à vero: quia tamen S. Scriptura nullam ejus facit mentionem, Atbetismi & impietatis potius Regnum habetur. In sequentibus diluvium etatibus maxime discessum in Idololatriam; que proprio Barbarismi, Ethnici, & Schytiismi tempora vocantur. Postquam vero gentes in locum Iudeorum asceruit Deus, inversus est ordo, & contumacia venit super Iudeos, & misericordia super gentes. Hec mutatio & invidiam Iudeorum contra gentes provocavit, & persinaciores in recinenda lege Mosis reddidit. Gentes vero vel credere renuentes, vel non vocatas, in Idololatria magis obfirmavit. Nec quiete Diabolus, nisi postquam in Ecclesiam introductis omne genus heresibus & scandalis, tandem mira arte Idololatriam gentilem sub alia larva in illam invexit. Mahometicus Anticchristianismus, Orientalis, sicut Papatus, Occidentalis.

pag. 149.

C A P. III.

Veritas temporis filia, Error abortus. Inimicitia inter mulierem & Serpentinem & Semina eorum statim à lapsu erupit, & in Caino & Abele conspicua fuit. Hanc non tam exem-

exemplo parentum, quam nativitatis contagio eos imbibisse vero simile. Adamus fatus post lapsum, & tristis conditionis descriptio. Dissidii inter fratres causa, non economica aut politica, aut naturali odio tantum profecta, sed diversus sensus de justicia fidei. Quam cum Abel in sacrificio suo quarit, Cain ex ipso opere presumit, illius sacrificium Deo acceptum fuit, hujus rejectum. Iam in familia Adami exhibitus typus filiorum carnis, & Dei & promissionis. D. Episcopii error, hinc inferentis, reclam rationem fuisse a primordiis mundi, praeceva Religionis normam: & hoc esse, quod Abel fide melius sacrificium obtulisse dicitur. Id ex Pelagii lacunis haustum, qui tres humani generis statas commentatus est: unum sub lege naturae, quo homo nullus gratia indigens, solam rationem ducem habuit. Alterum sub lege Mosis: tertium sub gratia Christi. Atque an legem Mosis, peccatum fuit in mundo, omnis imaginatio cogitationis cordis mala a pueritia, omni tempore, &c. Cur liberum arbitrium ita invalidum illo tempore legis naturae, ut omnis caro corruperit viam suam? An sub lege Mosis & gratiae statu, magis corrupti homines fuere, & liberum arbitrium magis effatum, & minus efficax quam ante diluvium? Num vero illud naturae sua libertate excidat illo regimine? Fides in scriptura nunquam pro recta ratione usurpata. Caini oblatio non ideo a Deo rejecta, quod non nisi vilissima de terra fructibus obculerit (cujus contrarium magis est probabile) sed quia sine fide obtulit, patans se aliquid de suo dare Deo.

pag. 158.

C A P. IV.

Quomodo Caini hypocrisis in manifestam Impietatem eruperit. Cujus tres cause recentiuntur. Cainitarum cum filiis Dei permixtio in conventibus publicis. Cujus periculo animadverso a piis, secessionem ab illis fecerunt. Quod probabiliter sum factum, cum ceptum est invocari nomen Domini. Versus illius sensus eruitur. At separatio illa non potuit impedire, quin successu temporis, filii Dei se miscuerint cum filiis hominum, capiti pulchritudine filiarum hominum. Accessit hominum illo tempore regnantium tyrannis, violentia & impietas. Quinam illi Gigantes, Nephilim, quoram illo tempore fit mentio, proprie fuerint. Inter illos excelluisse quosdam pre aliis, Viros nominis, id est celebres, inclytos. Verè ferreum fuit hoc seculum, quo regnavit omne nefas, vis, impetas, luxuria, ebrietas, saturitas, & volupiatum appetitus, cum magna securitate. Fuit illud tempus divine patientie exemplar. Que tandem Iesu in furorem desit, & causa Deo fuit mandandi Noacho arce edificationem, qua ipse cum familia servatus est. & eo facto, & fide sua, & praconio justicie, condonavit priorem mundum. Quem Deus universali immisso cataclymso perdidit & vastavit.

pag. 167.

LIBER QUARTUS.

C A P. I.

Antediluvianis temporibus, impetas & contemnere Numinis, Atheismi prodromi & cause, potissimum regnarunt: unde illum etati isti propriè deputavimus: deinceps idolatriam post diluvianis temporibus enatam inquisituri. Qui nescit verum modum colendi & placatur habendi Deum, nec Deo placere, nec sibi sati facere potest; & cum Deum sibi inimicum imaginatur, mavult illum non esse, & id sibi persuadere laborat. Ob Atheos disputatur hæc Questionis, An sit Deus, que sine illis esset, ne movenda quidem foret. Quid Dei nomine intelligendum; idque procedere debet Questionem,

tionem, An sit. Quomodo Deus ideam Dei in se elidere, & sibi inutilius reddere conetur. Abnegatio Dei est in triplici differentia: vel enim negatur ejus Existentia Eterna attributa: Vel ejus officium & Providentia: vel quod Deus de se in solis scripturis manifestavit. Quidam interpretative, i.e. factis & operibus Deum negant, si omnes in impiis & impudentibus. Alii serio id agunt & proficiuntur. Atheorum numerus paucus, & viles respectu ostenduntur, quos in iustum sit omnium etatum sapientibus preferre. Est universalis Anticipatio in omnibus genibus, esse Deum.

1. Veritatis argumentum, aliquid omnibus videri; & de quo omnium natura consensit. Neque obstat, quod olim & nunc quoque perh. bentur esse populi, Dei cognitio carentes. fieri enim potuit, ut non debita diligentia in explorando genitum genio edibitis sit: & quid bi pauci comparati ad universitatem generis humani? 2. Magnum indicium veritatis, quod hec anticipata notitia Dei in omnibus hominibus eadem reportat. Quod arguit, illam non esse a nihilo, aut materialiter falsam. 3. Opiniones false aut arbitrarie, neque universales sunt, neque semper perseverant. Cum hominum commedia delectat dies, Natura judicia confirmat, hac notitia sibi semper consonans, mentem replens, cum omnibus veritatis congruens. Refutatur paradoxum quorundam Politicorum, totam hanc de Deo opinionem confitam esse ab hominibus sapientibus Reip. causa. Cum tamen illa omnibus Legislatoribus sit antiquior: & cum arrepia ab illis & fota, ut obsequientiorem haberent populum. Neque illud Petrus probum, Primus in orbe Deos fecit timor. Aut illud, invenit metus ipse Jovem. Inquitur quanam ratione ingeneretur in animis hominum hujusmodi Anticipatio. Vel enim a sensibus nobis advenit, vel est purum mentis nostrae idolum, vel ipse Deus est ejus causa. 1. Quod primum assinet: Eisi traditio vel rerum observatio, qua sit per auditum & visum sepe sit causa remota, nos invitans ad attentionem, non tamen causa proxima & primaria ejus idea effectrix: quasi nihil a nobis de Deo intelligatur, nisi audito hoc nomine Deus, vel visa figura corporea. Id non est, Deum intelligere, sed imaginari. 2. Neque ista Enis perfectissimi notio, est mentis nostrae solius genitura. nam cum cogitationes nostrae considerentur hic ut rerum representamina & imagines, & valde sint ab invicem diversa, isties diversitatis aliquam causam esse oportet: que non est alia nisi res concepta aut similis, cuius imago est, & inde per imitationem expressa. si enim haec esset mentis fictio, nihil proprius quam ut ex mente nostra faciamus Deum, vel saltem illam omnes perfectiones Dei potentia continere statuamus. At cum Deus ita altus sit infinitus, ut nihil ejus perfectioni addi possit, non potest esse objectivum idea Dei, a solo esse potentiali, sed ab actuali produtum, quod non est mens, sed Deus ipse. Cogitationum, quarum nos auctores, non eadem semper facies. Hac in omnibus eadem: si conceptui isti nil reale subest, est potius universalis amentia, quam vera diaracta. 3. Restat ergo, ut ideam illam a Deo ipso in mente produci statuamus. Id optime concepit Apostolus Paulus, dicens, Deus qui dat omnibus vitam, & halitum, & omnia, queri velle ab hominibus, si forte palpando cum invenire possent. Licet non longe existat ab unoquoque nostrum; in ipso enim vivimus, movemur & sumus. Non certe a nobis habemus hec omnia, neque nos in esse conservare possumus, ut ex durationis natura constat, neque Parentibus id debemus: nihil ergo hic occurrit preter Deum. Et cum Deus su nobis tam propinquus, non potest homo ad se attendere, quin Deum in mente sua inveniat, & quasi palpet. Et hoc est illud τὸ γεωργίον quod in nobis manifestum est, quia Deus nobis manifestavit. Cum enim Deus sit lux, statim atque illa subiectum illuminationis capax nacta est, illud luce sua perfundit, & sui imaginem impertit. Cur non omnes hanc lucem adversant. Nobilissimus hic est demonstrandi Deum modus & methodus ex ipsa natura mentis deponens: facilis & obvia, & delectans. Preter hanc sunt multe alic Demonstrationes firmissime; ut illa Anselmi, quod non possum mibi notionem

summi Eniis exhibere, quin simūl intelligam existentiam pertinere ad ejus essentiam.
2. Nec illa invalida, quod si non desur Ens aliquod eternum, quod à se sit, & omnipotens, cum nihil unquam existere potuerit. 3. Irrefutabilia sunt argumenta S. Scripturae, quo iei crebras & illustres Dei apparitiones, tam magnifica opera & magnalia, iei futurarum rerum vaticinia describit, tam sancta & divina vite precepia tradit, Ec. uti ni Deus illa exhibuerit, à nulla Creatura representari potuerit. In primis eminet divina illa Legis in Sinai promulgatio, & hanc precedens liberatio populi ex Egipto, & transitus per mare, & iei prodigia, Ec. Que si historia vera est, ut certe est, si illa est in mundo, invicte probatum est, esse Deum.

pag. 177.

C A P. II.

Atheismo non propriè convenit Secte nomen, nec ad certa officia & munia astringitur. Aliud non cogitare de Deo, aliud negare. Qui negat Deum, & id quod Deitatis confessores de Deo affirman, eo ipso prodit, se ideam Dei habere. Cum enim non possumus de illo vel dubitare, vel negare, nisi de illo cogitemus; at & cogitare de re, cuius ideam non volvās, impossibile. Atheorum metus & horror, cum aliqua re Dei signa se proferant, arguit illos per intervalla sensu Majestatis divina tangi. Exempla ejus rei in Cajo Caligula, & Tiberio. Est ergo homo non natura, sed & casper & Atheus, quia vuli esse. Cause varie adducuntur, à quibus hac impietas oritur, & procreatur. S. 5. Primum Atheismi fundamentum, cui velut principio innititur, est concepimus Corporeitatis, qui ab infancia homini connatus est, & ob arctam animę cum corpore unionem quasi factus naturalis. Ut non assueris pure aliquid intelligere, sed tantum imaginari, nullam substantiam extare pueri nisi imaginabilem, corpoream & sensibilem. Hoc prejudicium valde auxit Aristoteles, cum suo effato: Nihil esse in intellectu, quod non ante fuerit in sensu: sive, ut alii id efferunt, Oportet intelligentem phantasmata speculari. Cum ergo in sensu nil sit nisi corporeum, Deus vero, ne poie spiritus, non sit objectum sensuum, non potest fieri objectum intellectus. Quomodo ex lucis vel colorum, vel figuratum, &c. ad oculos, vel ex sonorum appulsi ad aures, mens ideam substantie infinite, spiritualis efformare queat, explicatu impossibile. Cum enim Deus ipso oculis videri non possit, nihil sensibus objicitur praeceps externa Dei opera: ex quibus quidem Opifex omnipotens concluditur, ac non idea Dei formatur. 1. Aristotelicum hoc effatum universalitate sua merito suspectum, quia tantum prejudiciis infantiae, qua sine examine fuere recepta, innititur. 2. Supponit ea omnia, que per sensus nobis nunciantur, esse res quasdam extra sensus existentes, plane similes perceptionibus nostris, quas de rebus habemus. Quod falsum. 3. statuit id quod per sensum ad intellectum pervenit, esse veram proximam & primariam intelligendi causam. cum tantum sit remota & accidentaria, intellectui occasionem cogitandi ministrans. D. Episcopii crassus error, statueritis, anima humana nullam notionem naturaliter impressam, & non nisi per sermonem & institutionem subire mentem; ut in surdis, matris, cæcis, fatuis, &c. 1. Ergo omnes homines ante institutionem nati Athei, & perpetuo tales, surdi, cæci, nulla sua culpa, solum quia Deus tales nasci voluit. 2. tum anima est vel organica, per se nihil agens, sed tantum se movens corporeis organis, vel ipsa corporis organum, vel corporea. 3. si nihil mens cogitat, nisi quod per sensus accipit, quomodo ad sui notitiam pervenit, certa se extere, cognitionum suarum sibi conscientia? 4. Unde iei rerum principia, eternas veritates, iei verisimiles conjecturas, iei consequentias, imo universalia fabricare docta? 5. Quomodo sensum errores corrigit, an per sensus ipsos, & vias visum, auditus auditum emendar? An vero id est opus mentis? 6. Sapientia, virtus, justitia, caritas, castitas, &c. juxta Platonem mentis oculis sanctum cernuntur, non carnis.

7. Ed

7. Et num à sensibus Yarif consuli & Ethici suas Iuris & virtutum id est mutuari sunt. 8. Fides definitur Apostolo id est quaevis iusta ratio, organum autem illius & principium. Et non spectat ea que cernuntur, sed ea que non cernuntur. & spes que videatur, non est spes, attamen spe salvamur. & beatos pronunciat Christus, qui non viderunt, & crediderunt. & fides apprehendit, que oculus non vidit, nec auris audivit. Non tamen nulla est institutionis vis & efficacia, que à Parentibus & praeceptoribus ad Deum cognoscendum adhibetur. Excitat enim mentem, ut latenter facultatem formandi rationem Dei proferat. Et unde primus Parens ipse illam hausit? Ergo omnes Atheorum liberi, & in quibus haec institutione claudicant, forent Athei. Socinus, Ostorius, Forstius, praeferat omnem naturalem Dei notitiam, etiam que ratiocinando ex Dei operibus concluditur, amandantes, solius fidei opes hoc esse perendunt, & non nisi ex auditu gigni. 1. Ergo omnes homines, ad quos verbum non pervenit, aut qui verbis non credunt, esse Atheos, & sine Religione. 2. quid est ergo illud τὸ γνῶσις δὲ ἀπὸ ὅλων omnibus manifestatum; Et quomodo illa notitia gentes reddere posuit inexcusabiles? Et gentes veritatem illam in injustitia captivam detinere? Quidam sola fide creduntur, ut mysteria Trinitatis, Incarnationis. Quidam & fide & ratione investigantur, ut existentia Dei & anime, ejusque immortalitas, &c. Quidam sola ratione pervestigantur. Miseranda sors humani generis, que rationem regere nescia, nec terris principiis insistens, & revelationis lumine destituta, misere in omnibus respiciat, & in tenebris micare cogitat. Ex Cicerone, Aristotle & Epicuro id probaram. pag. 196.

C A P. III.

Secunda autem Erroris causa, est perversa de Anima & spiritu. Cognitio Dei & nostri, arte conjuncte, & sibi mutua causa. Qui non putat esse Deum, sicut se non possit referre ad auctorem Deum, ita necessario sibi sui ipsius notitiam eripit. Multiplex circa naturam animae hallucinatio. Quorundam non esse illam quid diversum à corpore, aut tantum ejus crasis, aut ipsum sanguinem: Aliorum esse aliquid instar venti, regnis, vel ethereis, vel alterius subtilis materie. Aliorum Deum ipsum, sed modicium, vel divine particulam aure, vel participium anime Mundi, &c. Si non est Deus, vel corporeus, cum vel à se est omnis anima, & ipsa sibi causa sui esse: vel admittendum à corpore posse emanare spiritum. Anima que est substantia cogitans, non potest aliam substantiam cogitarem generare: neque actiones corporeas producere. Cogitatio non potest concipi extensa in longum, lacum & profundum. Nec motibus localibus subjecta, nec loco inclusa, nec sentiri, videri, &c. Hippocratis de anima, opinio refutata. Secundum illum anima hominis à bruto non nisi gradu quodam superiore differret. quod contra rationem & scripturam, que in equis & mulis nullum intellectum agnoscit; ἄλογα ζῷα vocat. Extensis, moveri, figurari non est cogitare, intelligere, velle, sentire. Nec dici potest, cogitationem esse extensam, figuram, quadratam, rotundam, albam, nigrum, &c. Non potest corpus actionum suarum conscientiam singi, cum de anima id certum sit. Saduceorum error examinatus. Aliud anima, quam vita animalis & corpus. Quomodo spiritus redeat ad Deum. An Deus sit, qui in animantibus, vivit, vegetat, in hominibus cogitat, vult, bene & male agit: cum anima est vel Deus, vel portio Dei, & Deus omnium peccatorum causa. Non datur Anima quodam universalis, & Anima mundi, diffusus spiritus vita. Nam cum esset natura universalis & omnibus rebus communis. ac cum universalia extra mentem nullam habeant existentiam, & omnia extra illam singularia & individua sint, particularem esse oportet, in singulis rerum individuis extantem, ea que vel informans, vel efficiens, & vel eandem in omnibus, vel diversam: qua

plena difficultatibus. Alii intellectum agentem maluerant introducere: quasi Deus Vicario indigeret, nec per se sibi, & suis operibus sufficeret. Est enim Deus ipse quod dicimus naturam, sed naturantem, qui omnia in omnibus est & operatur. An forte illa anima mundi est eximius aliquis Angelus, aut ipsa Angelorum universitas? Conclusio capituli, in qua summa dictorum.

pag. 210.

C A P. IV.

Tertia Atheismi causa, Academica & Scepticismus seu Pyrrhonismus. Illa desperationem inveniendi Deum assert: hic vero spem aliquam relinquere. Hujus diversitatis inter Philosophos causa à Sexto Empirico enucleata. Tres Philosophantium sectæ, Dogmatica, Academica, Sceptica. Duæ posteriores ex prima, & ultima ex duabus prioribus enata. Academicæ sectæ primus auctor Socrates, nihil se scire affirmans: quam Carneades, Clitomachus, Antiochus ulterius extendentes, omnium & galenicas invexerunt. Quibus cauiores Sceptici, cum nihil certi esse in rerum natura putarent, prælegerunt de omnibus iuxta & dubitare. Omnes in eodem luto herere. Iervasse hoc malum & corrupisse etiam nostra tempora, ut patet in Scholasticis, imo & Principum aulæ. Cardinalis Perronii pro Deo orantis, & dein contra Deum idem facere parati, scepticismus. Ideas seu representamina rerum, ex semens producere nequit, sed à Deo in mundi theatro positas accipit. Plura sunt que nescimus, quam que scimus: neque sensibus fidendum, neque judicis nostris: neque propriea desperandum de invenienda veritate: cuius vel unius inventio destruit universale illud axioma, Nihil sciri. Atqui certissimum & evidensissimum est, scepticos, dum ita dubitarunt, & cogitando errarunt, existisse, & cogitationum suarum sibi consciens fuisse. Unde hoc axioma verissimum, quod à nemine intelligentie negari potest: omnem qui cogitat, esse. S. Augustini hoc argumentum fuit contra Academicos, ut ex variis locis patet. Inde vera animæ idea, ejusque à corpore distinctio innoscit. Et resultat inde universalis regula, illud omne verum esse, quod clare & distinctè percipimus. Atque dum mens notitiae terminos ulterius promovere nititur, inter alias notiones, quibus facta est, invenit ideam Enis perfectissimi, i. e. Dei. Ex qua porrè rerum ab eo creatarum explicationem dedit. Etiam cognitionis nostra veram causam solum Deum agnoscit. Qui cum sit ipsa Veritas, plane repugnat, ut nos fallat; aut innatum in nobis & vehementem illum sciendi appetitum destituat. Negato Deo, nemo certus esse potest, se aliquid scire. Ex veracitate Dei, recte insertur, nos in maxime claris & accuratis judiciis nostris falli non posse. Quod assequimur, si nihil preter Deum, nos ipsos, & reliqua ejus opera nobis cognita, pro unico cognitionis nostre objetto nobis proponamus. reliqua pro non enibus, & phantasmatis habeamus. Vera rerum predicationa. Quaecunque sub perceptionem nostram cadunt, vel sunt res ipse, & earum affectiones, vel aeterna veritates. Res aut rerum affectiones, sunt substantia, duratio, ordo, numerus, &c. que ad omnium rerum genera referuntur. Substantie vel intellectuales & cogitantes, eaque vel aeterna & à se, que nulla plane re indiget ad existendum. vel finita & dependens à prima. Vel materialium, ut corpus. Substantie attributa, modi, qualitates & accidentia. Appetus famis satis, &c. animi pathemata, ira, amor, &c. & que à sensibus offeruntur, lux color, calor, &c. & mentis & corporis affectiones sunt. Que præterea in scriptura de Deo & operibus ejus, & de Religione revelantur, fide apprehensa & credita, evidenter Academicos & scepticos confutant. At plura tamen sunt que ignoramus, ut que de Deo capiunt nostram superant: fines quos Deus sibi in creando mundo proposuit: res quadam que vel ob sublimitatem nobis sunt inaccessæ, vel non revelatae; aut inveniæ & detectæ. Res cujus causa non datur, frustra inquiritur, &c. que ob judicij indiffe-

indiffereniam nondum determinare possumus; & cum falsa ita permixta sunt veris, si dubitare de illis tuius sit, quam non recte illis expensis, pronunciare: in Theologis controversis, ubi res ardua occurruunt, & verisimiliter pro & contra disputatur, suspendendum judicium, donec probatis omnibus, verum retinere possimus. Vis & potentia Veritatis.

pag. 224.

C A P. V.

Quanta Atheismi causa, Epicureismus, negans Dei Providentia regi mundum. At si non est Providentia, non est Deus; & si est Deus, est quoque Providentia. Epicuri Philosophia nimis hodie exculta, & prout à Lucrelio elegantibus versibus est expressa, pietati magis quam dici potest, noxia est. Inter ratas ejus sententias: Quod est beatum, nec sibi habet, nec alteri facessit negotium. Ita Strato, Ennius, Horatius, Plinius de Deo senserunt. Et sacra pagina ita loquentes inducit impios. Neque immunis ab hoc errore Hieronymus, cuius verba referuntur, & sententia refutatur. Talis idea Dei, qualem sibi imaginatus est Epicurus, provenit ex presumto Atheismo. Clementis Alexandrini monitum: ex Questionibus qua moventur, alias sensu indigere: alias interpretatione, alias dignas punitione: cuiusmodi est, An sit Providentia. Aristotelis luctuas circa Dei Providentiam, ex libro de mundo detecta. Pugnat hic Error cum consensu omnium Genitum: cum ratione, & idea Dei, que existentem, etiam summè perfectum convincit. At summa perfectio providere mundo. Non potest Deus perfectus concipi, nisi simul sapientissimus, potenissimus & optimus. At quomodo talis esse potest, si agens res suas nullius rei gerat curam? Præterea continua mundi existentias & conservatio id probat. Sed maximò, concinnus, qui videatur, ordo, harmonia, & constantia, pulchritudo & decencia que in omnibus Dei operibus eluent, arguunt certio consilio, non casu regi mundum. Proclivius fere est, nullum credere Deum, quem iam olio sum, inexcusat, & cecum Numen preficere mundo.

pag. 240.

C A P. VI.

Atheismus illorum, qui inter Christianos censeri volunt, ut Arianorum, Photinianorum, &c. breviter persingitur. Relique Atheismi cause, prout sparsim occurruunt, allegantur. 1. Contemnus verbi divini. 2. Lewis & apud Philosophie degustatio. 3. Perversus in scholis mos de omni re proposita, in utramque partem disputandi. quod Aristoteli est ratio dicitur. Vanitas Atheismi Mariz. 4. Animus reprobans & male sibi conscientius, & scelerum conscientia onustus, cuique expedit non esse Deum. 5. Religio corrupta idololatria & superstitionibus, & tota in externis posita. 6. Divisiones circa Religionem, præsertim si plures sint. 7. Prava consortia & Atheorum congressus. Francisci Junii ingenua de se confessio. 8. Secula erudita & pacifica. 9. Nugacium librorum lectio, quales sunt Iudeis Talmud, Turcis Alcoran. Atheismi mala. Nobilitatem humani generis destruit, magnanimitatem & naturam humanam exaltationem. Verulanii egregia consideratio. Seria admonitio ad illos, quos hoc malum vel afflavit, vel qui non ut oportet, se illi opponunt. Miracula ad corvincendum Atheos a Deo non expectanda; sed timore Domini muniendum pectus, Exempla tragica, & funesta Atheorum exitus, terrere nos debent, ne in illorum foedium intidamus. Atheus Deo & naturae reluctatur, & humanitati convitum facit, & spem omnem melioris vita sibi precidit.

pag. 248.

L I B E R Q U I N T U S.

C A P . I.

Post absolutum de Atheismo tractatum, nunc porro de idololatria agendum, ejusque incunabula, causa, initia, praetextus, universalitas, progressus, & ingenii humani in illa sibi placentis vanitas & pertinacia indaganda & consideranda. Atque ut Atheismum temporibus antediluvianis deputavimus, ita idololatriam postdiluvianis temporibus assignamus, de cuius statu pauca quadam prelibanda. Non est vero simile, mox à diluvio malum hoc invalidisse, vivente Noacho, qui procul dubio & iniisis ejus restitit, & justicie predicationibus suos vias Domini docuit, & exemplo praeivit. Nec otiosum vixisse Noachum credibile est, sed in assignanda filiis terra portione, & legibus dandis, & Reip. formam prescribendo, & religione stabilienda occupatum fuisse. Quae Poete de Iano & Saturno fabulantur, non male convenire Noacho, & temporis illius statui & regimini. Chami irrisor animus, & in Parentem irreverentia, procul dubio profanitati introduceude magnam occasionem dedit. Ut in hac familia quoque fratrum facta divinitus discrecio occurras. Quod ex maledictione Chami, qua posteritate ejus perpetua servitutis addicitur, notorium. Huic opponitur benedictio Semo facta, & illa Iapheti, licet restrictior. Adhuc hodie illius maledictionis & benedictionis signa, precipue in Chami & Iapheti posteris extant. Servilis animi facilis in idololatriam lapsus. Ut mirandum non esset, si vivente adhuc Chamo idololatria fundamenta essent jacta, & ad posteros propagata. pag. 258.

C A P . II.

Non olla fuit Noachi in Chamum & Canaan maledictio, sed perpetua servitutis confirmata. Quam ut cluderent, imperium orbis assertarunt, ut in Nimrod Chami pronepote indicium videre est. Sed servitus illa dominatu mundo non evaditur. Ut in Esavo, respectu fratrii Iacobi patet, & postea in exterminio Chananitarum. Huic dominandi libidini occasionem dedit, omnium cum viventium lingua & dialecti unitas. Initium istius imperii Babel, ubi primum molimen, adificatione turris. Quam non tantum monumentum potentia sua posteritate relinquere voluere, & sedem fixam imperii sui ponere, & nomen sibi excitare: sed, ut docti quidam viri non male conjectere, hoc opere typum quendam spiritualis Babylonis premonstrarunt, & Hierarchiae postea in Ecclesiam invente & incitamentum. Analogia inter veterem & novam Babylonem, quod eodem nomine signentur, ex confusione orta sint, una lingua in Sacris utansur, & sub uno capite omnibus leges prescribant, &c. At contra intentiōnem illorum, exiructio illa confusoris & dispersionis illorum causa fuit. Questio est, an hanc dispersionem confusio linguarum præcesserit, an consecuta sit. Manentie eidem lingua, fieri posse, ut homines sentientiss & animis inter se discrepantes, non idem loquuntur omnes, & illa discordia dicatur linguarum confusio. Ex dispersione vero, quam illa discordia operata est, lapsu temporis, veram linguarum confusionem, seu ut rectius loquamur, divisionem, consecutam esse. Itaque hic verus ordo videtur: ut confusionem linguarum excepit dispersio gentium, hanc consecuta sit linguarum divisionem. pag. 263.

C A P. III.

commoda & incommoda ex unitate linguae. Sermonis diversitas magna errorum in vita communi, philosophia, & religione, occasio & causa. Ex verbis rerum cognitio non aequatur. Distinctio inter linguas doctas, & barbaras & impolitas, in quibus vocabula remere rebus signandas applicata sunt. Docte sunt, vel primigenia, qua vulgo Hebreæ existimatur, aut ex illa derivata. Vel que à perito & prudente Osiroglitz exegitata & imposta sunt, significandis rebus, nomina. Eisi eadem rerum ideas & imagines ubique excent, non tamen omnes iisdem verbis eas exprimunt, sed prout quisque in re aliqua, vel hoc vel illud attributum, aut qualitatem, & proprietatem se inadverteat. Neque linguarum fabri & architecti id prestare possunt, ut per literas & syllabas rerum essentiam menii exhibeant. Prestansima quidens lingua Hebreæ, non tamen omnibus modis perfecta hodierna, cum ob vocum ambiguitatem, obscuritatem, & paucitatem & paupertatem. Magnas lingua hæc, ut omnes res humanae, passa viderunt mutationes & defectus, cum ob posterorum ignoriam, cum alii populi mixtionem, linguarum divisionem, & verborum inter se permutacionem, &c.

pag. 272.

C A P. IV.

Per separationem populorum, lingue paulatim mutationem passæ sunt, nova vocabula interea, pronunciatio variata. Hac mutatio ad dominatum aspirantibus utilis, Romanus in provinciis à se subaltis usurpata. Augenda lingue, & novis vocabulis doicande necessitas, & varie cause & occasions, unde lapsu temporis eadem perseverante non posuerit, sed degenerarunt à prima forma & typo. Quo natio aliqua ingeniosior, & peritosiores ductores, & legislatores habuit, eo linguam politiorem, & rebus magis conformem nata est. Lingue Belgicæ lasus, & pre aliis linguis excellens. Usq; & Hebreæ, Graecæ & Latina, qua singula suas habent veneres, & iuxonaxiæ. Mirabilis Dei sapientia in tradendo verbo suo, in quo summa fidei mysteria, tam accurate & decenib; terminis proponuntur, ut qui suo loquendi modo, & in scholis usitatis vocabulis ea efferre conati sunt, minus intelligibilia, & disputationibus hominum curiosorum magis exposita reddiderint. Philosophi dum non contenti in rebus ipsis, que de Deo, operibus ejus, & nobis ipsis, nobis innotuerunt, intellectum occupare, & speculationibus Metaphysicis & transcendentibus nimis indulgent, notas notiones & ideas, itisque exprimendis nova vocabula fabricare necesse babuerent. Quo sit, ut homo qui verbis dominari debuit, nunc vim patiatur à verbis. Asque ob verborum peniarum (plures enim sunt res, quam vocabula) cogitur sepe rebus & actionibus diversis idem vocabulum substernere; & multa vocabula unius rei applicare. Et sicut sunt res que nomine carent, ita & nomina que carent rebus. Chymicorum vocabulorum portenta. Hinc maxima confusio, cum ob eandem applicationem res diversæ eadem judicantur, & de contrariis eadem prædicantur. Sic quia Baptismus & Cœna Domini sacramenta dicta, accidit postea, ut idem nomen diversis sacris ritibus tributum, res ille pro veris sacramentis habite sint. Que regulæ servanda in recte accipiendis locutionibus tropicis & figuratis. Logomachie vitantes, dissertationum & rixarum in Ecclesiis & Scholis germina.

pag. 275.

LIBER SEXTUS.

C A P. I.

Libri hujus sexti argumentum, idololatria : de qua dicturis prudens illud Polybii monitum obseruandum ; in omni rei graviss narratione distingueda , initium rei , vera causa , & praetextus. Quod ille in describendo bello , nos in depingenda idololatria observabimus. Verbi gratia , factum illud patris , quod libro Sapientie 14. narratur , initium quidem idololatria in ista familia notat , & praetextum leniendi doloris , non veram causam. Quae ab ingenio humano , ceu perpetua idolorum officina & fabrica , potius est arcessenda. A religione bisariam disceditur , vel in defectu , qui est Atheismus , vel in excessu , qui generat superstitionem. Et committitur , cum vel veri Dei cultus præstatetur falso numini , vel falso cultu verus Deus colitur. Prior modus propriæ idololatria dicitur , qui non modo committitur , cum colitur imago aut simulachrum , sed etiam latius , quando quicquid mens humana in veri numinis locum substituit . sive sit vera res existens , sive merum mentis idolum , colitur. Scriptura etiam idololatriæ accenset , qui fiduciam collocant in honore , divitiis & potentia , & qui libidini servijunt. Sed hic de illa idololatria agimus , qua non tantum actu aberratur , sed etiam objecto. Definitorio idolatriæ. Qua necessario multitudinem Deorum supponit , cum servit iis qui non sunt naturâ Dii. Circa Deum idololatria committitur , 1. cum non ut Deus glorificatur . 2. qui Deum ut libidinum ministrum & peccatorum patronum collunt : ut sunt quoque carnales Iudai. 3. Qui ob silentium Dei , illum sibi similem pulsant. 4. Qui cum Deo partiuntur & circa cultum cum illo transigunt. 5. Qui reti suo sacrificant. Idololatriæ ànp̄ , cum Deus representatur in imagine visibili animalis vel hominis. Id factum ab Israëliis in deserto , qui mutarunt gloriam Dei in formam bovis. Illa mutatio fit judicio , estimatione , comparatione , conatu & opere. Ägyptiorum in excogitandis & colendis idolis luxuria & excessus. pag. 285.

C A P. II.

Duplex idololatria , interna & externa. Illa mentis opus , hæc manuum. Naturalis creatura rationalis status , ut suâ naturæ ordine infra Deum , juxta creature alias rationales , supra corporalem. Quem dum servat homo , Deum supra omnia amandum & colendum dicit , & omnia sensibilia transcendere. Sed illo violato , amorem soli Deo debitum , avertit vel in medium , id est seipsum , vel in corporalem creaturam. Hinc ab intelligibilibus revocatus animus , seipsum admirari cepit , & mundum & quæ in mundo sunt , deperire. Unde nil nisi corporeum apprehendens , & doctus præterea , nihil esse in intellectu , quod non antea fuerit in sensu , Deum ipsum corporeum imaginatur , & amorem derivavit ad corpus. Et quia nullum illi propinquius , quam proprium , precipue humanam corporis figuram deperiit , illamque Angelis & Deo ipsis , und cum imperfectionibus , quæ corporis propriæ sunt , & quæ ob unionem corporis & animæ , sensum & affectus in illo carent , ascribere non est veritus. Ex hac corrupta Dei idea , Deum in idolum convertit homo. Talem nimirum Deum , cui salutem tuuo credere non possit , cui nisi auxiliares alios Deos consocies , mundi ministerio non sufficiat.

C A P. III.

Hoc summo suo bono lapsus, amissis Deo, ex uno bono in aliud cum molestia volvitur et revolvitur. Ita ab unitate ad pluralitatem itur, Et Deus vel honore suo fraudatur, quia non agnoscitur solus Deus, vel sociatus tam imparibus, vilipenditur. Deserto Deo homo plane sensualis factus; Et inter illa que sensibus occurunt, precipue membranam humanam corporis admiratus est, Et pulchritudinem ejus desperauit. Cui cum animam unitam advertit, que tam excellentium in ipso operationum, quarum sibi conscientia est, est causa, proinus idololatrica sui ipsius factus est. Inde suspicatus posse tales substantias spirituales preter animas, sine corpore existere, Et ex relatu alienum, Et apparitionibus, Et aliis signis, revera existere persuasus est, cauere non posuit, quin ex humilitate quadam Angelos religiose coluerit. Postea eadem aut majores excellentiae specimina, que in se miratur, in aliis deprehendens, maiore veneratione illos prosecutus est. Quales sunt, artium Inventores, Heroes, Legislatores, Monarchae, homines benefici, docti, pulchri. Omnes quos pro Diis coluit genitilias, homines mortales fuerunt, ex Sacris literis assumti, maximam partem homines post diluviani. Quisnam Ethnicorum Saturnus, Ianus, Iupiter, Neptunus, Pluto, Bacchus.

pag. 297.

C A P. IV.

Externe idolatrie ortus, qua homo qualem apud se concepit Deum, exprimere opere tentat, et manu efformat. Quod est impossibile aliquid aggredi. Cum enim Deum nemo videbit unquam, et natura sit invisibilis, non potest externa effigie adumbrari, Et repugnat id infinitati Et immensitati ejus, et spiritualitati. Nulla imago corpora omnia similes datur objecto quod representat, nedum Deo aegritate. Ut homo est audax, non samen apud omnes gentes protinus hac idolatria introduci potuit. De priscis Celis, seu Germanis Tacitus testatur: Neque patetibus cohibere Deos, neque in ullam humani oris speciem assimilare, ex magnitudine cœlestium arbitrantur. De Persis idem tradit Herodotus. Quomodo Deus intelligendus sit habitasse in templo. Hac habitatio non est nisi pura relatio rei alicuius ad Deum, ob presentiam Dei Et operationem. Usque prisci illi Persæ, Germani nullas habuere Deorum imagines, ita nec templæ; sed in sylvis sub arboribus, quercubus præcipue, sacra sua peragebant. Quinam Druides, et quod verum ejus nominis etymon. Etiam Abraham habitavit in quercubus, vel quercetis Mamre. Quin Et Varro de Romanis tradit, cui Et Plutarchus astipularunt, illos 170. annos Deos sine simulachris coluisse, Et castissim Deos observasse. At major latus Germanorum, qui à gensis exordio per tota integra secula imaginibus caruerunt. Tandem admissa pedibus, et vel ab aliis gentibus vici, vel alias terras sub calidore solo occupantes, vel commercio Et societate cum illis inita effeminati, us mores eorum assumserunt, ita Et religionem et cultum.

pag. 302.

C A P. V.

Amplius de origine externa idolatrie. Ex παραπομὴν Ἀγλοντιμῷ Rom. 1: 21. quod nihil potest extare nisi corporeum, nihilque posse esse in intellectu, quod non antea fuerit in sensu: unde phantasmatis gaudet, eaque Deo applicat, et quia libenter illa extra in opere videret, omnem artem adhibet, ut id fiat. Hic in subsidium venit manus, præstantissimum illud mentis et vita instrumentum, quo omnes bestiarum doles excellit, Et in se transferi; ὄψεως ὄψεων. Sunt tria hominum praesidia, intellectus, sermo, et manus: que quicquid phantasia interissa concipit, visui representat,

* * * *

sentat.

sentat. Mira manus fabrica, ex Galeno de usu partium. Hic excellunt plastica, statuaria, sculptricia, pictoria, quibus homo, ut animal munus res quasvis imitari gaudet. Res qua imitationis objecta triplices: 1. vel quas minoris quam nos ipsos facimus: 2. vel aequales & pares nobis 3. vel superiores nobis, ut Deus, magistri, homines inventione, eruditione, moribus & sanctitate illustres & celebres: quos non simplici amore, aut benevolentia, sed devotione honoramus. Ultimi hujus ordinis imagines, formata sua similitudine valide ducunt, & affectu quodam insirmo rapiunt insirma mortalium corda. Insignis Augustini locus ex Psal. 113. Trismegisti error; Inesse simulachris quosdam spiritus invitatos arte quadam, qua visibilibus rebus corporalis materia copulantur; atque hanc esse mirabilem Deos faciendi potestatem. Hanc crudam sententiam emollire Doctoribus postea visum, qui non imagines propter se, sed relative ad prototypon, eodem cultu colendas populum docuerunt. Sic illae plebi propositae, ut per signa visibilia eruditiretur, & essent quasi libri idiotorum. Memorabilis Maximi Tyrii locus. Thomae Aquinatis opinatio de usu imaginum. Cur formam humana, Graci & cultiores gentes Deos suos representarint, secus quam Barbari & Egypci. Corporis humani pulchritudo, doles, ex eodem Tyrio. Idololatriarum stultitia & miseria, facere quod metuas, & metuere quod feceris.

pag. 315.

C A P. VI.

Homo in se ipso non inveniens, quod mentem ejus tranquillare posse, ad res extra se convertitur. Ubi primum occurrit illi hoc mundi theatrum, caelum, aer, terra, mare. In quibus quod visui, & reliquias sensibus, & toti compositione, vel commoditatem aliquam, vel delectationem, vel ad usum vita momentum aliquid afferre potuit, avide arripuit, & divinitatis quandam reverentiam exhibuit. Mundum ipsum, cuiuscircumflexu reguntur cuncta, numen esse credidit. Plinii in hoc inconstantia Aristotelis, & Peripateticorum de divinitate tamen opinio. Qui illud substantia perennis & incorruptibilis esse statuit, & vivens & animatum & intelligentia predicit, & in supremo eius orbe primum movens, id est, Deum habere suam sedem. Præterea tales actiones ab illo procedere, quibus terrarum, aeris, & aquarum imperium (quod est Deitatis argumentum) sibi competere ab omnibus creditur. Peripateticæ à celo provenire rationem, fortunam & fatum, id est, omnia, statuerunt. Solis vero antiquissimas cultus, cui seruò alii Planeta ob erraticum eorum cursum, conjuncte, sed tandem tamen in societatem receperit sunt. Inde progressus factus ad reliquum stellarum exercitum. Atque hic ad elementa inferiora & quicquid in iis mirandum occurrit. At cum in celis nil praeter lucem, calorem, magnitudinem & motum conspicuum sit, que causa cur animatos putarint? Quid à sole ad hec inferiora pervenit, nisi quod corpus juvat, non animam? Non ergo celum adorandum, sed qui fecit celum & terram.

pag. 324.

C A P. VII.

Nunc idolatriæ effecta contemplanda. Secundum Plutarchum in deo idæus peior & turpior Atheismo. Quod ut in universum non est verum, tamen in multis idolatriæ equaliter, imo superat Atheismi mala. Est ipsa species quedam Atheismi, quia quod per ipsam colitur, revera est non Deus, quem summa ignominia afficit. Neque tamen peior est error, male sentire de Deo, quam omnino negare. Que absurdâ ex Dei negatione fluunt. Non minora ex idolatria consequuntur. Sive enim idola consideras ut sociata vero Deo, & una cum illo culta: sive præterito Deo separatum

ado-

adoreata, magnam Dei auxilium & obnoxiam argunt, & ab omni crimine involunt. At tamen non negandum majoribus molestis, oneribus, laboribus, tormentis & tracitibus affligere homines superstitionem. Non enim tantum judicium corrum- pit, sed & difficile & ad infest. Plus archi definitio est, δόξα ιμποτής, & δίκη μιλιχία, οὐδὲ πάθος τῇ συντριβῇ τὸς αἰθρίας. Quod πάθος licet praeipue infestat superstitionem, non tamen eo omni liber est Athene. Quem comitatur semper quadam mentis insanias, perpetua fluctuatio, mala conscientia, odium proximi, timor occulatus & repressus, vita fœda & surpis, gula & lascivia infamis, &c.

pag. 332.

C A P. VIII.

pag. 340.

C A P. I X.

Molestissimus idololatrie effectus, supersticio: à superflando sic dicta, quia cultum superfino quodam vitiat. Græcis dicitur deus dæmonia. Qui sunt illi Dæmones? Nempe iuxta theogiam gentium, Deastris seu inferioris sortis potestates divine, intermediae inter Deos principales & homines, & velut mediaiores & actores inter illos. Hæc Platonica opinio tempore Christi inter Philosophos regnavit. Hi Dæmones in V.T. nomine exercituum calorum & Baalim designantur. Hi sunt illi λαγύοντες θεοί, qui sunt multi illi Dii & Domini in caelo & terra: nimisrum Δαιπόνια ἀπόθονοι, scilicet defunctorum anime, post mortem in Deorum catalogum per dæmonios relatae. Tales fuere viri excellentes, Heroes, Reges, &c. Hinc orta dæmoniæ dæmoniorum. I Tim. 4. non tantum quatenus dæmones auctores habent, sed quo spectanti dæmones. Quamvis etiam per dæmonias Diaboli in scriptura sumantur. Lociss Act. 17. 18. expensis. Gentes Deos supremos, uspote bonos, laudibus & hymnis colendos sciverunt sacrificiis vero dæmonia, cumque ex effectis quosdam illorum esse bonos & benefi-

cos, quosdam malos & noxios concluderent, ab illis petendam bonam mentem, divitias, honores, pacem, ab his, ne nocerent. Ex hac præsumtione de diis & dæmonibus ortum habent Incompositi illi metus: metuunt enim omnia, mare, terram, lucem, tembris, somnum & insomnia, &c. Hanc ob causam idola in S. literis vocantur dolores & molestie, & tormenta, &c. 2. perplexitas inter tot Deos contrarios, cuns difficile sit omnibus placere. 3. Visa iristia & spectra. 4. Superstitionis nullus communis mundus, quis utrālibet. 5. Deorum imperium ceu tyrannidem aspernatur & fugiunt. 6. Nullum illis asylum, nec mutatio Domini a servitate. 7. Mortem ut terribilissimum horrent. 8. In proprium corpus injurii, ut sacerdotes Baal. 9. Morum peregrinitas & feritas, gestus indecori, saltationes, prostitutio corporum, &c. &c. 10. Aruspexibilia gentibus usitata, apud Schytas, Carthaginenses, Indos, Americanos; Gracos etiam, & Iudeos. Similia à superstitione pati miserum populum in Papatu: ubi omnia nocturnis spectris personant, terror ex animalibus vagantibus, difficilis delectus sanctorum & idolorum, purgatorii metus, carnificina conscientie, &c. Et quamvis illi nulla Deo cruenta sacrificia offerant, sed unicum in cruentum: illud tamen ut stabiliant, tot millium hominum sanguine quæ transubstantiationem credere non posuerint, nec missaticum illud sacrificium agnoscere, manus suas cruentarunt, ut ludus sui pra illo, quicquid de aruspexibilia Ethnicorum legitur.

pag. 347.

C A P. X.

Idolatria originem hactenus ruspauit, primum tamen ejus auctorem invenire non posuimus. Qui aequi in abscondito, ac viis omnibus communium invenior. Quidam suspicuntur Cainum prima idolatria fundamenta posuisse, ex iis que de eo apud Judam vers. 10. & 2 Petr. 1. 21. & 2. 1, 5. leguntur. Omnis idolatria unica & eadem. Tamen quoad exteros actus, & pro genio cultorum valde diversitatur. Inde alia Deorum forma & cultus apud Indos, Persas, Egypcios, Gracos, Romanos, Germanos, Gallos, &c. Unde rectius dicetur idolatria Ethnicorum, Iudeorum, Christianorum, quam Ethnica, Iudaica, Christiana. Quia una est omnium, sed populis variis attemperata. Seldeni de Diis Syris doctissimus tractatus. Iudeorum, omnem externam idolatriam detestantium, fœda Angelo-latria. Non tantum vulgus in Paganismo idolatrie deditum, sed etiam sapientes illorum & Philosophi, qui vel non contradicere, vel vita periculo contradictionem luere, coacti fuere. Quæ Romanorum fuerit religio, ex M. Varrone Romanorum doctissimo constat, qui 41. libros de rebus divinis & humanis scripsit, quorum deperditorum pauca fragmenta apud Augustinum extant. Qui prius agit de rebus humanis, quam divinis; quod prius extiterint civitates, aniequam religioni modum imponere posuerint. Varronis tria genera rationes quo de Diis explicatur. 1. Mythicum, fabulare aut potius fabulosum. 2. Physicum, seu naturale. 3. Civile seu Politicum. Primo utuntur Poëtae, secundo Philosophi: tertio populi. Prima Theologia accommodata ad theatrum. Secunda ad mundum: tertia ad urbem. Invenia demonum, qui ita diversis viis illudunt veritatis. Qua de Diis turpia fingendo, Mythica seminat, Civilis metendo metit. Quartum una licet altera turpior, tamen ab omni populo & magistratu promiscue frequentare & observare sunt. Theologia illorum Physica est magis sobria, & veritatis aliquot splendens, tamen illam Varro à foro & theatro removit, quasi nolens publicum esse, quod magis vero vicinum, quod vero Diis indecorum, ab omnibus spectari debeat. Sed & ipsi Philosophi evanuerunt in cogitationibus suis, eoi errores, fabulas & figmenta quibusdam veritatibus conjungentes, de Deo nihil sani, de summo bno vibil certi, de immortalitate anima cum dubii essent, nihil explorata

commenti sunt. Ex quibus patet immerito culpari antiquos Pares gentilium idololatriam vero falso perstringentes: cum Varro non minora scommata in illam concicerit.

pag. 358.

C A P. XI.

D. Herberti *discriba de Religione gentilium ad examen vocatur*. Putat, non obstante illorum universalis idololatria, tam momentosas in illis veritates eluxisse, ut & ad meliorum vitam, & beatitudinem comparandam, via illis esse potuerint. Ceterum ideo esse excusabilem illorum idololatriam, quod illa non tam imputanda sit populo, quam sacerdotibus: & quod notio Dei non eodem illis significatu accepta sit, quo apud nos. Hec idololatrie gentilium justificatio, muliū magis valeat ad absolvendū eis idololatria Pontificios. Ergo et res redit, tam benignum Deum, qui omnibus dat vīcum, non velle esse parciorem, in sufficiendis omnibus mediis salutis. 1. Hoc est, ex suis cogitationibus & viis, estimare cogitationes & vias Dei; qui quem vult, misceret, quem vult inducat. 2. Nostra liberalitate nec accedit nec decedit quicquam gentilibus, qui non sumus dispensatores misericordia Dei. 3. Pugnat hoc ipsa cum consilio Dei, rejicientis primū gentes, & assumentis Iudeos, & contra dicta dicte assumentis gentes, rejicientis Iudeos. 4. Cum potissimum salutis medium su verbum, quod creditum fuit olim Iudeis, & adhuc penes ipsos est, non minor ad eum hodie gratia rejectis Iudeis, quād gentilibus. 5. Extra Christum nulla salus. 6. Idololatria excludit à regno cælorum. Quinque illa media salutis gentilibus concessas, que se invenisse primum auctor gloriatur. 1. Non sunt ejus peculiarii factus, sed ab aliis pridem observata. 2. Generalitate ambigua, & maxime necessariis multa. 3. Aliud est, ex natura posse esse aliquid cognitum, aliud agere & in praxin deducere. 4. Non quamcunque religionem sufficere ad salutem, sed que voluntati & legi Dei conformis sit, & ex qua opera fiant, sicut oportet. 5. An omnibus gentilibus isti quinque articuli non fuerint, & an ipsi ex natura principiis ea excusabiles sint, a sacerdotibus ita docti. 6. An qui secundum illas regulas vitam compaserint, non eriam facti illi idololatria nuncium mittere obligati fuerint. 7. In iis articulis nulla mentio fidei Christi, sine qua tamen nemini nec olim, nec nunc contingit salus. In specie verò dicitur, illos cognovisse Deum: at tantum ex universalis *πάντες* omnibus innata, esse Deum, quod tantum inexcusabiles illos reddere posuit, Deinde scientes esse colendum numen, non ut Deum glorificarunt. 3. Virtutes exercuerant non ex fide, non ad gloriam Dei, non secundum legem Dei: fuere idololatria virtutis. 4. Resipiscens illorum manca, qui multa pro peccatis non habuere. Dolor fuit, non secundum Deum, sed mundi. 5. Incerta fuere illoram conjectura de futura aliqua vita. De animaram immortalitate vix certi aliquid habuere. Neque ad excusationem eorum valeret, quod Deus non eodem significatu apud illos audiit, quo apud nos. Nem cum *πολύτιμα* apud illos regnavit, sub notione Dei conceperunt tantum *λόγού* & *διός*, qui natura non sunt Dii. An Propheta & Apostoli gentium idololatriam abominantes, ignorarunt hec *επίφανη*? Nihil aliud haec sunt, quam sacerdotum & philosophorum *κρησφυγές*. Neque quia multa eorum que de Dii suis turpia considerant, allegorice in commodum sensum detorqueri possunt, ideo idololatria illorum excusationem mereantur. At cum non quidem fabulas istas, sed que illis significata voluerunt, naturam, mundum, solem, virtutes, fortunam, &c. odorarunt, permiscentes populo signa pro rebus amplecti. Objectum idololatrie persona, non fabula aut poëma. Quid quod mythologia omnis, est ingenii lusus quidem, in quo felicitas locans habet. Sic ex Talmudicis Iudeorum fabulis, & Alcorani stercoribus etiam confici posset. Idololatria murarunt veritatem in mendacium. His labor

* * * * 3

est,

est, mendacium mutare in veritatem, quod est Sophistarum. Denique ajuat, omnem culpam, non populo, sed rectoribus imputandam. Sed an ideo nulla est seducti culpa, quia major est seducenit? Quid si, que sacerdotibus superstitiones illas inveniendi, & populo persuadendi fuerunt causæ, eadem fuerunt populo illas amplectendi? Et annon quinque illa media æque proficia sacerdotibus esse potuere, quam populo? Eodem modo excusari posset populus in Papatu. Paxrum in perstringenda gentilium idololatria zelus, defenditur. Quia idem faltitatum à Prophœtis & Apostolis. Fuere oculati & auriti testes illorum, que reprehendebant. Mirum tam clementem gentilium patronum, ullam idolatriam inter Christianos observare potuisse. Lactantii & Augustini præclaræ sententie, quorum ille religioni ethnica sapientie oculum eruit; hic justitiae altero oculo orbavit. Sapientia, justitia & misericordie divina rationes & ideas non ex nostre mentis ratiocinationibus, sed ex solo verbo esse prædictandas.

pag. 368.

LIBER SEPTIMUS.

C A P. I.

Idolatria serviles reddit homines, incuriosos veri, pigros, cum è contra veritatis amor, mentes excitat ad inquirendum verum. Omnis veritas suo modo liberat. Qui ergo Philosophi natura, & generosioris animi fuere, cum se aliquatenus superstitionis laqueis expeditivissent, ne nihil agerent, variis studiis se implicarunt. Quidam regundis populis, condendis legibus, fundandis Imperiis, alii inveniendis humano generi utilibus operibus: alii inveniendis & angendis artibus & scientiis insudarunt. Maximus semper labor in acquirenda veritate, que ob multiplices in homine defectus, prejudicia, & affectus incompositos, &c. desperationem quandam possundi hoc thesauro aetulit. Lactantii prudens observatio, cur veritatis mysta se non sapientes, sed Philosophos vocari voluerunt. Imò cum non recta via ad veritatis investigationem pergerent, magno impedimento fuere, ne illa illuceret mundo. Quod Ecclesia suo magno malo experita est, cum omnes sere errores ab Academia, Peripato & Stoâ ad se derivari videntur, & omnes hereses à Philosophis subornari. Philosophia enim in explicanda, & defendenda Doctrina, adjuta Eloquentiâ, visa est magnam lucem asserre rebus controversis, & auditoribus res graviori modo proponi. Ita Ecclesia paulatim Philosophis & Oratoribus in prædam cessit. Egregius Tertulliani locus. Aristoteles & Plato precipue in presio omni tempore apud doctores Ecclesie habiti. Iudei sub primo templo valde proni ad idolatriam, postquam sub secundo templo idolatriæ esse disiissent, in hereses & sectas divisi sunt. Ita Christiani ab idolis ad Deum conversi, & nullo jugo Iudaicorum onerum gravati, & ad libertatem vocati, mox opere ipso prodidere, quam non omnibus conduceat libertas. Cum enim ex Iudeis & gentibus Ecclesia colligeretur, qui in illa adhuc Iudaizabant, continuo mixtionem quandam Iudaismi cum Christianismo meditabant & urgebant. Que causa cogendi primam Ierosolymis synodum Apostolis data. Græci vero Philosophis & Oratoribus assueti, difficulter humili sermoni crucis se submittebant. Cumque Philosophi illi & Oratores se Ecclesie adjungebant, statim doctores electi sunt: Qui philosophico more, & Rhetorico futo res sacras tractantes, plebi admirationi fuere. Ita Philosophiad paulatim in Ecclesiam introducta, suis dicendi formis, terminis, sententiis & opinionibus omnia repleverunt. Deploranda miseria hominis, qui sibi permisus, aut servire aut errare natus est, & deserita idolatria Hæreseos periculum inquirrit.

pag. 385.

C A P.

C A P. II.

De heresi abetior disquisitio. Omnis heresis error, at non omnis error heresis. Error universalior omnium hominum, heresis tantum inter dulos Christianos. Et circa res in verbo revelatas. Distributio humani generis in classes. 1. Sunt fideles qui omnia credenda complectantur. 2. Infideles qui nihil eorum credunt. 3. Alii aliqua credunt, aliqua negant. 4. Aliquos, vel unum fidei articulum male intelligunt et exponunt. 5. Sunt qui per hyperbolam in excessu peccant, plura quam in verbo existant, exigentes. 6. Peccatores graves, impudentes. Heresos definitio ex ipsa vocabuli significacione dari non potest, quia nunc in bonum, nunc in malum sonat. Neque secundi vel quarti, neque quinti, neque sexti generis errantes hereticici dicendi. Ergo soli tertii genera sunt hereticici, qui vel aliquos vel unum articulum necessarium tollunt. Is est, quicvel fundamentum, quod est Christus, tollit, aut aliud ponit, aut praeter Christum aliquid illi superadficat. Id unico axiome expressum Job. 20. Hac esse scripta, ut credamus, omnes in Christo isti in Christo, omnes in Christo, et ut credentes habeatis vitam in nomine ejus. Hoc brevi enunciato continetur quicquid ad salutem creditu est necessarium. Majus hic est contentum, quum continens. 1. Credimus Christum filium Dei, non adoptivum, sed proprium et unigenitum, unum cum Patre, ut non possit credi filius, nisi et Pater credatur. Hic est Trinitatis confessio. 2. Iesum credere Christum, est illum agnoscere pro Messia, Propheta nostro, Sacerdote et Rege. Quem abnegant qui venisse in carne negant, veram humanitatem eripiunt, sati fecisse pro peccatis diffidentur, qui non ab ipso solo omnia que ad salutem requiruntur, exceptant. Qui non ex animo diligit, colit, omnia mandata ejus servat, et in omnibus obedit, in quo consistit amor Dei et proximi. Omnia sunt in hoc, hoc est unicum illud necessarium, qui illud intelligit, intelligit omnia. Hoc est mandatum illud latum valde. Psalm. 119. 96. Interim non est negligendum illud discrimen, quod Augustinus facit, inter hereticum, et hereticis credentem hominem; aliter cum his, aliter cum illis agendum.

pag. 393.

C A P. III.

Nisi fortuito, sed certa Providentia Dei dispositione enasci hereses. Ideo necesse est esse hereses, et venire scandala. Et bonum est, ita se rem habere, ut qui probasti sunt, manifesti fiant. Neque sinneret Deum bonus fieri male, nisi omnipotens etiam de malo posset facere bene. Causa qua ad heresim homines inducunt. 1. Ipse animus humerus, omnibus typis recipiendis idoneus, et in omne genus errorum flexibilis. 2. Indicium praeceps, prejudiciis affixum, passionibus corruptum. 3. Prava educatio parentum, et institutio praeceptorum. 4. Homines iugos et iugos, et idiosyncrasies, qui non solum diversis, sed et adversis causis in errorem impelluntur. 5. Ignorantia garrula, cui conjungitur astuta. 6. Imaginaria pietas saepe tam hereses magistra, quam ipsa malitia et professa impieetas. 6. Typhus, phlegmata, et phlebotomia. 7. et spoglietas maris et dei Oegypti. 8. Aliquando affectata humilitas, et honorum similitudine fuga ad primas sedes, thronos et honores perducit. 9. Ipsa honorum adeptio saepe occulatum pectoris venenam prodit. 10. Audidax et raro patitur se esse haud idonior. 11. Scientia inflat, charitas adficit. 12. Nimirum rationalem velle videri, et ad rationem suam omnia trucidare, non ad fidei analogiam. Ex hoc sunt omnes errores de Deo et attributi ejus, et decretis, de Trinitate, Incarnatione, Satisfactione, Justificatione, Libero arbitrio, Resurrectione, &c. Aliquando veritas est idoneis defensoribus destituta, qui solerteribus adversariis tradun

dunt victoriam. Sunt errores qui à schismate ortum habent, & desinunt in heresies. Quedam heresies sibi ortum debentes, schisma post se relinquunt. Subtiliores heresies potissimum Orientem infestant: crassiores errores Europam & Septentrionem. quanquam id in Batavis fallat, apud quos plebs ipsa subtilissimas questiones circa Prædestinationem, &c. ventilat. Varium hominum ingenium, quorum alii unis & certis opinionibus magis dediti sunt, quam promiscuis; alii in unam magis heresim propendunt, quam aliam. Magnus est hic lusus affectuum, in quibus excellunt. 1. Immodicus amor sui, & eorum quos estimamus. 2. Odium & invidia. 3. Digito monstrari velle, & nimium etiam si falsè laudari, & caput secta alicujus, aut novi dogmatis primum auctorem delle prædicari. 4. Ambitio qua quidam impulsè presumunt se melius quid docturos, quam in S. litteris contineatur. 5. Præferre doctrinæ claris & distinctis, & præterita analogia fidei àuctoritati invehere, & neglecta simplicitate veri, ardua & invia sectari.

pag. 401.

C A P. IV.

Hoc capite hereticorum indoles & genius recluditur & nudatur. Ubi primo loco graditur illorum in errore perpendentia & pertinacia: que omnem hereticum tam arcè comitatur, ut vulgo puerar ad essentiam & definitionem ejus pertinere: quod tamen secus est, tam & hereticus docilis esse possit, & qui leviter errat, pertinax. Oritur autem pertinacia. 1. A certa hominis dispositione & temperamento, & prout à puerò à parentibus & magistris est imbutas & assuefactas. 2. Ipsa heresis multum buco confert, quod que in heresin inducunt cause, etiam pertinaces homines efficere soleant. Unde pertinacia dicta: vel à percendendo vel à pertinendo, ut pertinax sit ultra modum propositi tenax. 3. Consuetudo, ex animi obfirmatione in errore nata. 4. Amor propriorum conceptuum, & productionum ex nobis natarum quo quisque sibi sufficiens est (& placet, nec illas ipse examinat aut ab aliis expendi a quo animo fert). 5. Qui ita fundamentalē errorem errat, cum persuasus sit de re ad salutem necessaria agi, de salute sua actum putat, si non sententiam suam mordicas teneat, atque aliis communicet, & discipulos abstrahat. Astutia illorum inde patet, quod decipere animos non malos norunt ἀλλ' ἀγνοούσις & ιδεούσις, & inepia laudatione. Neque solum de ingenio discipulorum, sed & animo triumphanti. Etiam pedagogica austerritate discipulos & populum sibi subjungant. Pedagogorum character & descrip. Artes illorum sunt, quod παιδεῖς λόγιοι auditores per avaritiam negotiantur. Caute se insinuant, primo Orthodoxos se simulando, deinde data occasione quales intus sunt se manifestando. In congresib[us], si cum impare & imbelli illis res est, & disputando visi sunt prævaluisse, id in sua cause patrocinium trahunt, & in detrimentum bona cause. Si fortior Antagonista obtingit, aut certamen declinant, aut clamoribus interpungunt, aut si id non possint, sibi respondendi, alteri opponendi provinciam reservant: & ad suos reduces, quanvis vitti, non nisi meros triumphos crepani. Etiam Principum aulas visitant: quo sibi autoritatem & potentiam concilient. Nec minorum gentium άρχες perreptare negligunt, αἰχμαλωτίσαντα γυναικά, que sibi ad nucum obnoxia facere norunt. Nec prætereunda techna illorum, ut fallendis hominibus, quam Apostolus κυρεῖται παιδεῖας τε πειθαρέας vocat. Quod referenda illorum επιφανιαὶ & αἰτήσεις & ψευδομηρούσις, & variae artes & sophismata ad depravandum Scripturæ textum: & quod magis versati in refutandis adversariis, quam in suis astruendis & confirmandis. Refutatio falsa notionis hominis heretici, à recentioribus Pelagianis excogitata, ut sit fundamentum universalis cum omnibus sectis Syncretismi & Tolerantia, quam omni conatu & modo persuadere & introducere moluntur.

pag. 409.
L I B.

LIBER OCTAVUS.

C A P . I.

Quedam hereses Ecclesie magis noxie & exitiales, quam aliae. Quedam simul cum ortu, intererunt. Epiphanius baresium in Barbarismum, Schytismum & Iudaismum distributione, examinata & reprehensa. Nulli errores eo nomine censentur, nisi ex Ecclesia Iudeica auct Christiane simu prodiere. Et vel ante adventum Christi in carne in Ecclesia Iudeica exortae sunt, vel post ascensionem ejus gravissimi ceperunt. Ethnicismus & Iudaismus hodiernus, ut & Turcismus melius apostasia & desertio à fide Christi, quam heres dicuntur. Ante Christi in carne adventum occurrit famosum illud inter Iudeos Tribeserum, Phariseorum, Sadducorum, Essorum. Quæ sectæ videntur ab appellacionibus illis orta quibus in scriptura probos & pios ab improbis & impiis nominatos & distinctos legimus. Sic ante captivitatem Babylonicam, pios voce Chasidim, & Tzadikim vocatos constat: quibus oppositi Reschagnim, improbi & peccatores. Ex his denominationibus sectæ Phariseorum & Sadducorum evanescunt. Pharisaïse Asidecos nominabant, eo se efferentes super Tzadikim. Hæc distinctio à captivitate sub secundo Templo incepit in usu esse. 1. Tzadikim solis scripturis legendis & intelligendis studebant, Chasidim Scripturis, ut pote imperfectis, multa addenda censebant. 2. Illi nil ultra legem satagebant: hi plura & majora se præstare posse rati, sponie, præter ea que ex lege facere tenebantur, impendia quedam in templum & sacrificia faciebant, largi in Eleemosynis; in explicanda lege, & ornanda Cathedra Mosis sedali, &c. Hasideorum & Reschagnim contraria sententia & oratio. Hasideorum hic erat sermo: omne quod meum est, est quoque Tuum & quod est Tuum, est Tui solius. Alteri vero è contra: quod Tuum est, est Meum: & quod Meum est, est Mei solius. Unde Tzadikim hic solus sermo competebat: quod Meum est, Meum est: & quod Tuum est, est Tui solius. Hæc triplex hominum differentia, scite ab Apostolo Rom. 5. ad suum propositum adhibita; ubi boni & justi & peccatorum mentio. Qui sit Iustus Paulo, quis benignus & bonus? Hasidei paulatim in corpus & systema coaluerunt, sponie se addicentes certis functionibus legis; unde ἡ οὐαὶ ὁ πόδος τῷ γόνῳ. Et quidem quatinus supererogatio usu tenus observabatur tantum, nulla secta fuit in populo. at postquam supererogationis precepta in Canones reducta, & scripto mandata sunt, multæ disputationes ortæ sunt, & tandem sectæ evanescunt, Karraorum & Hasidim. Brevis illorum descriptio & discriminatio. Inde videmus, quam sui periculi res plena, innocua vita & pietatis instituta, & libere observationis, necessaria facere, & in precepta & Canones cogere. Inde enim dissensiones & disputationes nascuntur, & inde partes & tandem sectæ. Ita Monachatus introductus. Et annon qui in Ecclesiis nostris Reformationem in Reformatione moliti sunt, comperiuntur loco verae pietatis minutæ quasdam observationes, & vero ἀδιάφορη necessaria fecisse, & Schismati occasionem dedisse. Quorundam talium iuxta Cuarta recensio. Quæ si non aliis obtruderent, sed ut indifference ut sunt, haberi sinearent, & non à Synedriss, Classibus & Synodis approbari vellent, & aliis ut agenda prescribi: minus esset periculi ab illis merendum, ne iste novandi zelus aliquando in nervum erumpat. pag. 422.

C A P . II.

Digressio, in qua breviter ad Sopismata & Calumniis duorum Anonymorum Reprehensorum, quibus ultimum paragraphum præcedentis capituli, non minus petulantiter & nequiter, quidam indebet fugillant, responderetur. Distinguendissimas usus rei ab abuso, & non putandum, qui bunc taxat, illum sublatum velle. Quinam in publicis precibus

abusus. Non omnibus, qui ordinariis missione gaudent, semper communicari in publico ministerii exercitio spiritum gratia & precum. In concionibus non tam reprehensioni vitiorum incumbendum, quam fidem & charitatem inculcandam. Prudenter instituenda investigatio causarum, ob quas ira Dei ita accensa in universam Europam & Patriam & Ecclesias. De Catechizationibus, & quid in iis laudabile & reuinendum: Quid emendandum. Due precipuae cause, qua reprobatores meos transversos egerint, ut male adeo rem egerint: Nempe, perpetua petilio principii, & fallacia, ut vocant, à dicto secundum quid, ad dictum simpliciter.

pag.431.

C A P. III.

Phariseismi characterismus exhibetur. Quod sit exemplo Christi, qui nullum hominum genus magis perstrinxit, dogmata, vitam & mores eorum ad vivum delineavit. In eo omnium hypocriuarum typus & genius ostentatur. Ab Etymo initium factum, quia cum scita aliqua in nositiam venit, cum nomen adeptae est. Prudens Mecenatis, apud Dionem, Augusto datum super hac re consilium. Dicit Pharisei à ὑπό quasi separati & αφεσι Quirini à reliquis, & divisisi à populo. Sic Paulus, qui Phariseus cum esset, αφεσι Cuius δὲ εἰς τὸ ὅμοιον erat, Apostolus factus, fuit αφεσι Cuius δὲ εἰς τὸ Ευαγγέλιον. forte quia à populo discreti erant vita munditia, in abstinentia à cibis pollutis, & sanctimonia externa, quam incessu, vena sectione, & capite, & dorso versus terram inclinato representabant. Locus Esa 65. 5. explicatus. Majoris sunt ponderis, que servator illis improperat. 1. quod non ederent, nisi in lavandis manibus πνεύματι φυσάται. Marc. 7. 3. quod lotis manibus, aquam ad cubitum usque defluere sinebant. qui mos hodieque Iudeis in usu. 2. addit præterea Euangelista, majori adhuc cura se purgasse à foro reduces quibus adjungit βαπτίζεις πορεία, & ξεστός, καλπίας καλπίας. Ita immundissem in eo constituebant, quod hominem impurare non potest, & quod vere polluit, pro impuro non habebant. contra quod servator: Nihil est extra hominem, quod ingrediens in hominem possit eum polluere. Non enim ingreditur in cor eius, sed in ventrem & in secessum abit, &c. 3. dilatatio Phylacteriorum, & productio fimbriarum palliorum suorum. March. 23. 5. Quid hoc sit, disquiritur. Horum Phylacteriorum forma, & apandi ea capiti & manui modum, in Synagoga Buxtorfi legere est. Vestis quadrangula, instar Epomidis vel Exomidis, figuram vide apud eundem. hac Deo prescripta & iussa Num. 15. 38. in memoriam liberationis sue ex Aegypto, & ut recordarentur preceptorum Domini: cum illi omnem sanctitatem & obsequium in ueste ponerent.

pag.441.

C A P. IV.

In his minutissimis latet magna hypocrisia. precipue cum à doctoribus sedentibus in Cathedra Moses, auctoritatem accipiebant, & tamen pietatis opera rigide exigeabantur. Hoc enim fuit fermentum illud Pharisaicum, quo vera quadam, que ab istis etiam docebantur, corrumpebant. Neque ipsi magni ista faciebant, cum que alii prescribebant, ipsi non sacerent, & tamen rigide à populo fieri vellent & latissime extendebant, nulla admissa benigna interpretatione. Ut ex decimatione olerum liquet, que sunt horitorum, non agrorum provenient. Potissimum in his naevis erat, quod ob hanc levia omittiebant τὰ βαρύτερα. Tamen, imo magis transgrediebantur legem. Hypocrisia reddebat illos magnos simulandi & dissimulandi artifices, ut via illorum esset continua quedam ironia. Simulabant se sanctos, cum intus essent odio, invidia, rapacitate, crudelitate, & tamen propriar extrema opera putabant se Deo posse imponere. Causa hujus hypocriseos, quia dilexerunt gloriam hominum magis quam gloriam Dei; ideo faciebant

ben omnia opera sua; ut spectarentur ab hominibus. Eleemosynam facientes, tuba populum convocabant. preces in propatulo & stantes faciebant, cum Battaloyia & molaloyia. Pharisai in urgendis extensis illis ritibus tam exalti, valde laxi erant in dispensandis & solvendis praeceptis moralibus, uti ex perversis glossis eorum in praecepta 3. 4. 5. 6. 7. 10. manifestum est. Christus non fuit magnus Sabbatarius, sed suo exemplo docuit, ceremoniam debere cedere charitati, & misericordiam preferri sacrificio. Sabbathum proprius hominem, non homo proprius Sabbathum, &c. pag. 449.

C A P. V.

Ex hyperis manat iste error, quod legem sibi praesitum non impossibilem imaginari, ex ille iustitiam propriam stabilire presumserint. Atque ita vel conscientia proprie, consilie de peccato fraus facienda fuit; vel lex accommodanda viribus hominum, & ex peccato non peccatum faciendum, & tantum de legis perfectione demendum, quantum sibi imperfectionis conscientia erant. Ita in lege nil praeter externam disciplinam & certicem considerarunt. Hinc ille glossa illorum & ταριχεῖας tot praeceptorum legis, quas Christus Matth. 5. & 6. & 23. capp. reprehendit. 1. Tertii praecepti, ex cogitationis obliquis jurandi formulis. 2. Præcepti quinti per impium corban. 3. Sexti præcepti, quod tantum de patrato homicidio intelligunt. 4. Septimi, quod tantum de proprio dicto adulterio accipiebant, & per abusum libelli repudii conjugia solvebant. Pharisorum reprehenditur avaritia & rapacitas, & viduarum spoliatio; crudelitas & superbia, amor ἀγωγῆς & ἀγωγῆς in cenis & synagogis, omnium praeseconciatus ex Pharisaco supercilioso. pag. 455.

C A P. VI.

Nulla secula diu vigere potest, que iancum exercitii ceremoniis & exercitiis, & ficta pietaate nascitur: nisi vel Doctorum auctoritate, vel eruditionis fama, & peculiarium querundam articulorum additione roboretur & foveatur. Que causa, quod & olim, & hodie Iudei, pluris mandata hominum, quam Dei fecerint. Precipua ejus causa, conuenientius & vilipendium legis & verbi scripti. Impia vox Rabbi Mosis Mikkorzi. Et iam gloriantur se solos intelligere V. Testamentum, & voluntatem Dei nosse ex lege, eo quod oracula Dei ipsi sint concreta. Quomodo vero hanc arrogantiam sustinere possint, cum jam a nato Christo clavem scientie perdiderint, & careant spiritu Prophetarum, testimonio Christi? Et unde hanc veram legis scripta diabolos edocere sunt? An ex propria οὐτεχα habent, vel ex Enthusiasmo, vel longa exercitationis labore, & eruditionis thesauro? Nam certe non habent apud se amplius Prophetas Γονιῶν, qui illos erudirent. Et vero iam sunt ridicule, fabulosæ, contradictoria expositiones, quas Doctores illis suppeditant, ut vel vadimonium hic deserere, vel aliud verbum, quod eisdem cum verbo scriptio sui auctoritatis, proferre teneantur. Heic illis recursus est ad legem oralem, à Mose à monte Sinai una cum lege scripta allatam. Quam Moses tradiderit Iosua, Iosue 72. Senioribus, à quibus per successionem pervenerit ad Zachariam & Malachiam, ab illis ad viros Synagoge magne, & per illos ad alios. Donec tandem Rabbi Iuda Hannasi, quicquid de lege illa sparsim per ora vulgi ferebatur, in commentarium librum, Mischna dictum, rediget, & cui postea accessit Gemara. atque hoc est Talmud illud Babylonicum, lex oralis, tanti pretii Iudeis ut etiam legi scripti preferre audeant. Dicta quedam Rabbinorum bac confirmantium. Que iam sunt absurdæ, ut nemini mentis compoti persuaderi queant. Quis credat, immensum illem legum farraginem, onerum doctissimum, praeter illa Mosaica, impositionem, figmenta, deliria, aniles fabulas. fœdas scripture interpretationes, &c. Deum habere

habere auctorem potuisse? Atque hec est fundi Iudaici calanitas; & velut impo-
sum oculis eorum, ne Christum pro Messia agnoscant, & in tam absurdis erroribus
cubent. Iudaismus hic in Papatu reductus. In quo non male, leges eorum non scriptas,
traditiones Apostolicas, decretz Conciliorum, rescripta Pontificum, ius Canonicum,
cum Talmude Iudeorum paria facere videas. Et quid est eorum corpus glossatum,
quam Pontificis juris Gemara & complementum? Illud omnem Iudeorum audaciam
superat, quod praterea aucti sunt Pope Romano infallibile iudicium in interpretanda
Scriptura, tribuere.

pag. 462.

C A P. VII.

Singularem videri velle, magnum ad auctoritatis, & eruditio[n]is famam a[cc]upandam,
& ad sectam promovendam, compendium. Iudei extra Scripturas sibi Messie ideam
fingentes, non potuere Iesum Christum pro vero Messia amplecti. Et potius quam re-
illum recipient, malunt quibusvis Impostoribus credular aures prebere, uti nuper
tam turpiter se dederunt, iam avide accipientes & credentes rumor de Smyrnæo
Messia. Omnes errores Iudeorum hinc oriuntur, quod suis Rabbinis nimium tribuunt,
& Talmud suum verbo scriptio preferunt. Pharisaismi Iudaici character, & vivida
descriptio & expressio. Affectus hic, non cum excidio Templi inter Iudeos desit, sed
& hodieque inter illos regnat. Quinam Karratæ & Rabbanite. Valde naturalis est
Pharisaismus, & omni Religioni agnatum vitium. Ex eo natum quod homo suam
sapienciam amat miscere divine, qua sui sunt proventus, maxime suspicit, & falla-
cem propriæ justitiae umbram praesertim justitiae Dei, que est ex fide. Culmen Religionis
externæ, ut videtur laboriosus & difficilis, revera tamen facilior & levior est
culmen spirituali & interno. quod multis rationibus stabilitum. Egregius S. Augustini
locus ex ad Bonifacium lib. 3. c. 5.

pag. 468.

C A P. VIII.

S. Augustini sententia, statuentis iustos ab iniquis, non operum, sed ipsa fidei lege dis-
cerni, probatur & illustratur. Error valde popularis, universam Religionem sum-
mam, aut saltem principalem ejus partem, in praxi & morum & virtutum doctrina
consistere. Socinianorum assensus, & latior hujus sententiae extensio, ab omnibus se-
ctis adoptata; solis Reformatis improbata & suspecta. Dum nimium extolluntur
opera, & fidei preponuntur, paulatim Religio Christiana degenerat in Ethicam.
Omne discrimen inter homines, respectu salutis, est fidelium & non credentium. Dao
sunt Religionis obtutus, primus, ut sciamus, quid pro nobis fecerit Deus: alter, quid
pro Deo nobis facere conveniat. Prima pars verum discrimen exhibet, quo Religio
Christianæ distinguitur ab omnibus aliis cultibus. est nucleus Christianismi. Externa
professio pietatis, & bonorum morum studium, omnibus sectis commune, non facit
discrimen. Martyres non ob bona opera periculum vita adierunt, sed ob veritatem
doctrinæ passi sunt. Est etiam illa prima pars, nobilissima & que maius habet altera
preium; imd ab illa accipit hec formam, decentiam, pulchritudinem. Per quod unum-
quodque tale est, illud magis tale. Cur Religio Christiana dicatur magnum pietatis
Mysterium? Omne Mysterium ex Religione exterminant, qui sola opera ad salutem
acquirendam necessaria faciunt. Objectum fidei personale, ipse Jesus Christus, cum
quo unum nos fieri oportet. Si observatione preceptorum servari possumus, non re-
pugnat ex Platone, Cicerone, Epicteto, &c. viam salutis addisci posse, & sine Christo
servari hominem. Non est faciendum divortium fidei & operum: quia sine fide non
possunt fieri opera, & fides, si non habet opera, mortua est. Quomodo justificemur, se-
cundum Iacobum, ex operibus. Eis vero Paulus inter Paulum & Iacobum sublata, cum
ille de justificatione peccatoris, hic de justificatione justi agat.

pag. 475.

D E

DE ORIGINE ERRORIS. LIBER PRIMUS.

C A P . I.

BREVIARIUM CAPITIS PRIMI.

Sospes Auditoris. Corruptio cultus per Idolatriam, Hæreses, & errores. Unde homo rectus à Deo creatus in errorem latus sit. Manicheorum error refutatus. Prima origo mali non à malo, sed à bono; non incommutabili, quod est Deus, sed à mutabili, quod est voluntas creata. Ex primo primi hominis peccato recte peri naturam erroris & peccati. Que in eo consistit, quod agorōdāsi, neglego mandato, incognitis assensu prebucere, perinde agentes quasi mandata Dei non essent principia boni & mali, sed alias illa origines haberent. Vera omnis erroris origo, quod latius pareat voluntas, quam Intellexus; & facile fiat, ut illa non continetur intra Intellexus perceptionem. Ex non recto liberi arbitrii usu, omnes errores scaturire.

§. I.

Animus est, Deo aspirante conatibus nostris, à stirpe & origine detegere aperire p̄cipuorum errorum fontes, quibus cultus divinus ab initio Mundi ad nostra usque tempora infectus, adeo luctulentus & turbidus fluxit: ut nihil magis hominibus propositum videatur fuisse, quam cum Deo ludere, & tanquam cum sui simili jocari. Si quis enim modo in πλύθεον illam πλάνην, quæ se per universas gentes diffudit, oculos conjiciat, fieri non potest, quin miretur hinc ab unitate in multitudinem tam fœcundum & prodigiosum discensus & proventuum. Dicas, homines amissò vero Deo, cum sine numine vivere non possent, in solatium sui, omnia extra se pro Deo adoptasse, &

A

potius

De Origine Erroris,

potius quam sine Deo essent, insanissima etiam cerebri sui figura ~~deorum~~^{maluisse}. Ita in imensa illa deorum turba, quos *Atheniensēs deorum amori spes* promiscuè colebant, *solum verus Deus* illis ignotus fuit: cui tamen aram, cui inscriptum erat, *Ἄγνωστος Θεός* extruxerunt, uti legimus *A&tor.* 17: 28. Neque hīc stetit malum: ipse ager Dominicus, stertentibus operariis, tanta zizaniorum mole oppletus est, quæ inimicus homo seminavit, ut totam faciem ejus turpaverit. Quod præter nefandas hæreses, quas ambitio, curiositas, affectata eruditio, ignorantia, pertinacia maleferitorum hominum, & *διερραμψθείσης της* invexit, testantur tot superstitiones, idololatriæ, *εθελοθρησκείας* & mandata hominum, excogitata ab hæreticis hominibus & à Pontificibus, potissimum Romanis ignorantí clero & populo obtrusa: ut *Christianus in Ethnicismum & Judaismum paulatim versus videatur*.

§. 2. Quæ mutatio in cultu divino, sicut non simul & semel introducta est, ita ab omnibus animadverti non potuit; uti fieri solet, cum res tacitis initiis, & occultis ex causis cœptæ, oculos non solum, sed & iudicium plerunque fugiunt, & mutatio sæpe prius facta, quam fieri deprehenditur. Non enim omnium est, occulta illa reium initia & causas inspicere, sed sagacium tantum, & qui non contenti externam cutem intueri, in causas ipsas inquirunt, id est, sapientum tantum, & qui *oculos habent in capite*. *Eccles. 2: 14.* Quanquam non tam industriæ cuidam, quam felicitati potius deputandum, causas rerum invenire: juxta illud, *Felix qui potuit rerum cognoscere causas.* Cum enim scire sit rem per causas cognoscere, eaque ut plurimum in puto Democriti demersæ lateant, & via eas inde extrahendi & eliciendi plerosque fugiat, nec nisi improbo labore innotescat, & acquiratur, sæpe non inquirentibus eæ fortuitò sponte se offerunt, ut in multis magis videatur felicitatis cuiusdam quam sapientiæ opus, causas invenire. Quanquam eam prorsus hinc excludere non licet: cum nisi vera methodo hæc veritatis disquisitio instituatur, parum in illa promoteatur, & tantum quærentibus illam invenire detur.

§. 3. Quare ut & initia & causas, & prætextus verè dijudicemus, eaque inter se rectè discriminemus, operæ pretium facturi videmur, si antequam ad particularia descendantus, prium erroris & peccati in generic fontem & causam indagemus; ut inde facilior sit transitus ad singularia. Neque forte tam difficile esset ad cubile hujus mali pervenire, si hominem tantum, ut jam est peccato depravatus & perversus, & intellectu & voluntate à vero devius, consideraremus. *Quomodo enim arbor mala bonos fructus prosignat?* Sed quomodo arbor bona in malam degenerare,

rare, & homo à Deo rectus, & ad imaginem suam creatus, in errorem & malum incidere potuerit, & tam culpabilem ignorantiam contrahere, unde tota ejus vita dehonestetur, id vero inquirere, majoris est operæ.

§. 4. Ex hac enim consideratione Manichæi in teterimum errorem delapsi sunt, qui non ausi Deum creatorem facere auctorem mali & peccati, neque creaturæ bonæ & justæ transcribere hanc culpam, duas naturas, unam boni, alteram mali causam, ex diversis atque inter se adversis coæternisque principiis, statuerunt, quarum illa omnis boni, hæc omnis mali in homine sit causa. Ita cum malum non oriri nisi ex malis, Manichæa pestilentia statuisset, totum vastavit, & ipsius Dei tanquam mutabilem naturam, malæ naturæ commixtione violavit. Unde consequens fuit, sine initio originem suam habuisse mala, à natura mali, ut pote quæ bono Deo coæva, æque ac illa fuerit ab æterno : atque ita duas fuisse ab æterno naturas, unam boni, alteram mali. Neque enim mala per se ipsa repente, auctore nullo, existere potuerunt. Si ergo ex bono non sunt, remanet ut mali natura fuerit sempiterna, quæ potuerit mala generare. Contra hunc Æternum errorem, qui & duplicitis Dei duplex regnum, unum lucis, alterum tenebrarum invehit, hæc semper fuit Catholicæ fidei Confessio : solum Deum, qui natura unus est, esse agnoscendum & prædicandum, sine initio, summum atque incommutabile bonum, à quo universa sit condita Creatura, eaque valde bona : ita ut quantaque aut qualiscunque natura sit, & in quantum natura est, bonum sit. Genes. i. Eccles. 7: 29. Unde ergo malum, si omnia à Deo sunt condita bona, etiam homo creatus rectus ? aut enim à bono, aut à malo : necesse est enim ut aut nulla sint mala, aut ex bonis naturis sint, aut ex malis. Si nulla sunt, quid dicit Apostolus, totum mundum cubare in malo ? 1 Joh. 5: 19. Et quæ destruxit Christus opera Sarana, nisi mala ? Restat ergo ut malum sit ex bono. Non ex summo & incomutabili bono. Deus enim est lux, & in eo non sunt tenebra ulla. 1 Johan. i: 5. est Πατής τῶν φωτῶν, παρὰ τῷ οὐρανῷ ἡ δόξα αὐτοῦ, ἡ τέσσερη διπλακία μου. Jac. 1: 17. Ex bonis igitur inferioribus & mutabilibus ortæ sunt mala. Quanvis enim naturæ creatæ sint bonæ, sunt tamen impares Creatori, quia ex nihilo creatæ, ideoque mutabiles. Mutabilis enim natura non esset, si de Deo esset, non ab illo de nihilo facta esset. Cum enim Creatura tanquam medium quid inter Deum & nihil, sive inter summum Ens, & non Ens, ita sit constituta, ut quatenus tantum consideratur ut est à Deo, nihil in illa esse possit mali : sed quatenus etiam quodammodo de nihilo, sive de non Ente participat, & non est ipsa summum illud Ens,

& quamplurima illi desunt, nisi vel Deus continuo illam conservet, & sollicitudinem hanc indat, ut se ipsam & omnes cogitationes observet & custodiat, mirum non est, illam in malum posse incidere, & fieri malam. Ut enim recte Augustinus, cuius hic est totus disensus, aliud est esse Deum, aliud partipem Dei. Deus natura peccare non potest, particeps vero Dei ab illo accipit, ut peccare non possit; non sive possibiliter natura, sed suo munere.

¶. 5. At quanquam Deus talem hominem creare potuerit, ut nunquam aliqua in re falleretur aut peccaret, immo nec falli nec peccare posset, ut in Electis Angelis, & in beatis in cœlo patet, in quibus liberum arbitrium à delectatione peccandi usque ad delectationem non peccandi indeclinabilem est liberatum: non tamen visum est Deo omnem creaturam rationalem ita ab initio instituere. Servandi quippe erant gradus divini munieris ut præclarè August. (ut primum daretur liberum arbitrium quo nec peccare posset homo, sed & peccare, si veller: novissimum quo peccare non posset: atque illud ad comparandum meritum, hoc ad recipiendum premium pertineret.) Inde ergo deficere potest quælibet natura creata, quia illi deest aliquid, nec est plane perfecta. Quæ notanda est humanae naturæ imperfectio & defectus, per quenam si sibi permittatur homo, neque gratia Dei præmuniatur, facilis in errores & peccata fit discessus. Malum eniun non est natura, sed vitium naturæ: unde & non nisi ex aliqua, & in aliqua natura esse potest: nec aliud est malum, nisi à bonitate defectus. Hæc autem natura est voluntas, quæ & ipsa est natura, quia & ipsa voluntas mala, non nisi alicujus voluntas est naturæ. Non enim potest nullius esse voluntas, quando est voluntas. Et tantum valent eadem voluntates, ut earum naturarum, quarum sunt, faciant qualitates. Nam si queratur, qualis sit Angelus vel homo malæ voluntatis, rectè respondetur, Malus. Quia magis accipit qualitatis nomen ex voluntate mala, quam ex natura bona. Quoniam natura est ipsa substantia, & bonitatis & malitiae capax. Bonitatis quidem, participatione boni à quo facta est. Malitiam verò capit, non participatione mali, sed privatione boni. Hoc est, non commiscetur naturæ, quæ aliquid malum est, ut vult Machæus: sed quia deficit à natura, quæ summum atque incommutabile est bonum, propterea quia non de illa, sed de nihilo facta est, atque ideo inmutabilis. Idcirco spontaneus earum defectus non indicat à quo factæ sint, sed unde factæ sint. Et hoc non est aliquid, quoniam penitus est nihil: & ideo non potest auctorein habere quod nihil est. Neque obstat, quod dicit Dominus Marth. 7. Non potest arbor bona fructus malos facere, nec mala.

mala bonos: cum illic non utique naturam constituat arborem, ex qua fructus seu bonus seu malus existat: sed voluntatem seu bonam, seu malam: fructus autem opera, seu bona seu mala. Si enim per arborem intelligas non voluntatem, sed naturam, ut *Julianus Pelagianus* intelligebat, idque vel nuptias, vel naturam humanam, ut contagio peccati originalis & propagatio obstruatur, quia ex natura bona non possit oriri malum; caveri non potest, quin in *Mariachi* errorem revolvatur.

§. 6. Sed penitus indaganda origo erroris, & à stirpe evolvenda. Quod melius fieri non potest, quam si ipsum primum peccatum primi hominis examini subjiciatur, ut inde constet, quo modo creatura ad imaginem Dei facta, & adhuc intemerata, & nullius transgressionis sibi conscientia, in consensu erroris & peccati induci & flecti potuerit, atque inde ex bona facta sit mala. Id autem optimè nobis declarasse Paulum existimamus, qui *āmālū* vocat, qua primitus à Diabolo *decepit Eva*, quæ eodem modo decepit & in peccatum compulerit maritum. *I. Tim. 2: 13.* dum ita loquitur, *καὶ Ἀδὰμ τὸν ἀνθρώπον ἦν ἡ γῆ ἀμάλεικας καὶ σύγκατος γένος.* non certè seductus fuit *Adam* prius, & à serpente, sed inulier, quæ seducta, & ipsa seduxit virum. Decepit ergo Diabolus mulierem, & illa seduci se passa est. Quod & Ecclesiastes confirmat cap. 7: 29. *Tantum, vide, hoc reperi, quod Deus fecit hominem regatum:* illi vero quæsi verum ratiocinia multa. nimis inuit, illos derelicta via regia, & omisla cura verbi & mandati Dei, quod clarissime illis erat injunctum & cognitum, & quod sine inquisitione multa & laboriosa, ut pote propinquum & non longe ab ipsis remotum, poterant cognoscere: *illecī specie majoris sunilitudinis cum Deo,* converterint ingenium suum ad ratiocinationes excogitandas, & querendos colores, quibus sibi persuaderent, non esse ita grave, non itum illud Dei transgredi, quo similis evaderent Deo. Cum enim clare & liquidò illis constaret, hoc mandatum esse profectum à Deo, cui soli jus in illos competenter, & cuius voluntas illis debuit esse regula & norma, ad quam se componerent: officii illorum fuit, ne latum quidem unguem declinare ab hoc præcepto, sed mordicus illi inhærente, nec respicere ad aliud verbum, & à veritate ad verisimilitudinem defletere. Quod si constanter observare in animum induxissent, erroris periculum non incurissem.

§. 7. At dum relicto mandato, ambiguis & fallacibus Diaboli ratiociniis & pollicitationibus homo aurem præber, neque voluntatem continet intra terminos, quos ipsi intellectus, mandato Dei circumscripsit, ponebat & monstrabat, sed ad illa etiam extendit, quæ non intelligebat:

miserè se ipsum παρελογίζει, & deceptioni Satanæ patiuit. Quod continere necesse est, cum voluntas confusis & obscuris assensu præbet, in quibus semper aliquid continetur, quod est ignotum. Et si enim mulier intellexerit quod à Diabolo proponebatur, & grata essent auditu & visu, quæ auribus proponebantur ratiocinia, & quæ oculis exhibebantur objecta: reverà tamen scire non potuit, vera esse quæ à Diabolo proponebantur: imò si ritè ad examen revocasset, plane falsa compreisset, sicut eventus docuit. Ergo in eo peccatum est, quod incognitis assensum præbuit. Non enim certa esse poterat, tam vera esse, quæ Diabolus suggerebat, quam vera esse, certa esse potuit, quæ Deus mandarat. Neque quod esu poni similitudinem aliam, aut potiorem cā, quam jam habebat, apisceretur: neque quod non, transgrediens mandatum, moreretur. Certa ergò pro incertis, imò falsis reliquit, & permutavit χρυσα χαλκείων. Perinde enim hīc egit homo, quasi mandaña Dei, non forent principia boni & mali, aut alias haberent illa origines quān à Deo. quas dum ab alio, & in se venatur, facile sibi persuasit, se violatione præcepti posse se emancipare Deo, & plane sui jam juris fieri. atque ita affectavit similitudinem Dei inobedientia, quasi ægrè ferens sibi compedes injectas à Deo; ut ita abjecta lege Dei, experiretur, num non Deus sibi arrogasset in illum jus quod illi in illum non competebat. Dum ergo vult esse exlex & suus, neque Dei, neque suus mansit, sed Diaboli mancipium factus est. Ita primum semen γάνησος in Paradiso sparsum à Diabolo.

§. 8. Ex his patet, omnem errorem & peccatum à duabus simul concurrentibus causis dependere, niimirum à facultate cognoscendi quæ in nobis est, & à facultate eligendi, sive ab arbitrii libertate, i. e. ab intellectu & voluntate. Quæ cum latius pateat, quān intellectus, si non eam intra eosdem limites continemus, & decretum nobis firmiter sit, nulli rei assentiri vel dissentire, nisi quam recte percepimus, fieri non potest, quin in errorem labamur. Etenim manifestum est naturæ lumine, perceptionem intellectus præcedere semper debere voluntatis determinationem. Quare si illam etiam ad quæ non intelligimus extendimus, facile à vero & bono deflectit, & contingit nos errare & peccare. Quamdiu enim intellectui nulla ratio occurrit; quæ nobis unum magis persuadeat quam alterum, aut aliquid non evidenter cognoscimus, eo tempore, quo de eo à voluntate deliberatur: certe tāndiu indifferentes sumus ad utrumlibet affirmandum vel negandum, vel etiam ad nihil de ea re judicandum. Quo casu à judicio ferendo abstinentem, donec examine debito adhibito res melius sit cognita. Si enim quam priūm aliquid occurrit,

con-

confestim de eo pronunciemus antequam rem plene cognoscamus, id est, aliquid de ea affirmemus vel negemus, continget alterutruim; ut vel affirmemus quod negari oportet, vel negemus quod affirmandum est, atque ita plane erremus: vel certe ut casu tantum incidamus in veritatem, & mera tantum opinione ducamus, & incerti vagemur. Quod nobis ideo contingit quia non sumus perfecti, nec infiniti intellectus, & voluntatem habemus latius patentem quam intellectum. Unde sit, ut tæpe & facili fluxu, illa vagetur extra oleas, nec se intra eosdem fines colibet, dum de iis quæ non intelligit, judicat. Quod cum facit, exponit se amandi periculo. Etenim perceptio in nobis est valde angusta, & non nisi magno labore & contentione ad rerum veritatem pervenire nobis datum est. At quæ est promptitudo nostra, non interea à ferendii judiciis impetramus: quæ tan temere lata, distorta & non congrua rebus exire necesse est.

I. 9. Atque in hoc liberi arbitrii non recto usu privatio illa inest, quæ formam erroris constituit: nimirum in ipsa operatione, quatenus à nobis procedit, non in facultate quam à Deo accepimus, nec etiam in operatione, quatenus à Deo dependet. Certissimo documento, non nos ipsos fecisse nos: quia non nobis dedimus, quod maxime desideramus, non posse errare. Procul dubio id nobis daturi, si illa potestas penes nos fuisset. Ut etiam suo modo verum sit in natura, quod in gratiæ donis; Quid habes, ô homo, quod non acceperis, quod si etiam acceperisti, quid gloriaris quasi non acceperis? 1 Cor. 4: 7. Ut nulla sit causa conquerendi, quod Deus non majorem vim intelligendi communicarit creaturæ rationali, sive non majus lumen naturale dederit quam dedit: quia de ratione intellectus creati est ut sit finitus, & de ratione intellectus finiti, ut non omnia capiat & intelligat. Ut nec quod voluntatem dederit latius patentem quam intellectum: Cum enim voluntas, secundum quod in ea consideratur quadam remoto coactiva, non suscipiat magis & minus, ut recte Thomas 1. parte, art. 59. ad 3. adeoque in una tantum re & indivisibili consistat: non videtur ferre ejus natura, ut demum aliquid ab illa possit. Quanquam negari non potest; facile Deo fuisse, non obstante illa libertate, & intellectus finitudine, efficere, ut nunquam erraremus, aut etiam ut non potuisse inerrare, ut in Electis Angelis, & beatorum Spiritibus palam est: nempe si vel intellectui nostro, evidentem & distinctam perceptionem eorum omnium, de quibus unquam deliberatio nobis incident, indidisset: vel si intima cogitationis nostræ ita disponeret, ut ipse operaretur in nobis velle & perficere. Vel saltem memoriarum suggereret, nunquam esse de re aliqua judicandum, quam

quam non intime & distincte intelligeremus. Quæ sola sunt, quæ nos ab erroribus immunes præstare poslunt. Quin hoc pacto Deus nobis gratiam suam commendare voluit, & ejus supra naturam præstantiam & efficaciam ostendere: ut animadversa hac naturæ impotentia, tanto ardentius ejus gratiam sitiremus & anhelaremus, ut per illam aliquando deducamur ad statum illum beatum, in quo non erit falli, aut perturbari, aut mori. Quæ natura, etiam recta à Deo creata, voluntatem extra limites vagari sinens, & veris verisimilia præponens, & Diabolo magis credens quam Deo, evitare non potuit. Inde portò factum, ut cum primus homo ita sponte mentem obtenebrasset, & voluntatem à Deo ad creaturas avertisset, deinceps non potuerit proprio motu se expedire ab his ignorantia & concupiscentia laqueis, quin omni conatu suo profundius & arctius implicaretur his tenebris, & immergeretur; eande inque ignorantiam & impotentiam diffunderet ad omnes posteros. Ut enim scitè Augustinus lib. 3. de lib. arb. cap. 18. Illa est peccati pœna justissima, ut amittat unusquisque quo bene uii noluit cum sine ulla difficultate posset, si vellet: Id est autem ut qui sciens recte, non facit, amittat scire quid rectum sit. Et qui recte facere cum posset, noluit, amittat posse cum velit. nam sunt revera omni peccanti anima duo ista pœnalia, ignorantia & difficultas. Ex ignorantia debonet error, ex difficultate cruciatus affligit.

C A P. II.

BREVIARIUM CAPITIS SECUNDI.

Ex dictis capite superiori, insertur, universalem erroris in Religione & cultu divino causam & originem, esse discessum à verbo & mandato Dei, & deflexionem ad propria ratiocinia. Homines in ratiocinando & agendo ducuntur vel sensibus, vel affectibus, vel ratione, vel verbo & spiritu. Veritas sine vel extra verbum frustra queritur, cum in solo verbo Dei prostes & inveniri possit. Itaque omnes circa Dei cultum errores oriri vel excarentia verbi, vel ex neglegtue ejus & contemnu, vel non recte ejus usu. Quæ omnia ad breve Examen revocabantur.

§. I. Ex dictis jam constat, primi erroris & peccati causam esse discessum à verbo & mandato Dei ad propria ratiocinia & Inventiones; quas dum homo ausus est præferre claro Dei præcepto, & se & posteros ex se nascituros, illa rectitudine, in qua lucebat Imago Dei, & in cuius conservatione tota ejus vertebatur felicitas, privavit; ut jam lampas illa Dei quæ splendebat in anima ejus, & illustrabat omnia interiora ventris ejus, ut Salomo loquitur, Prov. 20: 27. conversa sit in tenebras, imò

imò ipsa lux facta sit tenebra. Atque hic habemus universalem Religionis & depravati cultus divini causam & originem, ex qua tanquam ex infecto & turbido fonte omnes errores, Atheismus, Idololatria, Hæreses, schismata, profluxerunt: Cui deinde comites se adjunxerunt alia causæ & irritamenta, quæ vel natura ipsa corrupta, vel ignorantia & malitia, vel præjudicia, & inordinati affectus excogitarunt, nutriverunt & produxerunt. Quæ deinceps erunt operis hujus materia & argumentum. Præcipue Religionem afflavit hoc malum, quam tantum non extinxit, certe ita oppressit & deformavit, ut verus ejus vultus, nisi in Ecclesia & à spiritu donis hominibus, videri jam possit. Cum enim homines in agendo dicantur vel sensibus, vel affectibus & passionibus, quibus solis fere aguntur nationes barbaræ, vel præterea etiam ratione quadam gubernentur, aut regi se sinant (quæ prout minor vel major & efficacior erumpit & se prodit, ita politiores in moribus, & ad civilem vitam aptiores reddit, ut in Ægyptiis, Græcis & Romanis usu venisse videmus) nisi præterea accedat ductus verbi & spiritus, qui rationem ipsam regat & affectus in ordinem cogat, & rationi parere doceat, vix aliud prioris generis hominibus, quò à bestiis differant, præter faciem humanam, relinquatur. Ceteri ratione sua & seculari sapientia turgidi & superbi, tanto magis Deo contrarii, quantò sibi ipso in suis conceptibus placentes magis ipso opere deprehenduntur.

I. 2. Etsi enim τὸ πνεῦμα τὸ Ἰησοῦ manifestum sit in illis, quatenus τὰ αἰσχρὰ αὐτῷ λιότες κόρυς τοῖς πινακοῖς ρωγμοῖς καθοργίται, οὐτε αἰσχρὰ αὐτῷ δύσπεις ἡ Γενόμενη: id tamen eò ipsos provehere non potuit, ut noscentes Deum, tanquam Deum glorificarent, & gratias illi agerent: tam mali enim discipuli fuerunt Naturæ, ut indulgentes propriis ratiociniis, evanuerint in conceptibus suis, & magis obtenebratum sit desipiens cor eorum, & dicentes se sapientes, magis stulti facti sint, uti id ex tristibus effectis, & in omne genus peccatorum prolapsum, divinitus demonstrat Apostolus Rom. 1: 19, 20. &c. nec dubitat inde generali axiome proscribere universam sapientiam secularē, nimirum sapientiam hujus mundi, non nisi stultiū esse apud Deum: & quidem eò usque, ut si quis se puer sapientem esse in hoc seculo, non possit fieri sapiens, nisi stultus fiat. 1 Cor. 3: 18, 19. Et capite secundo ejusdem Epistolæ, vers. 14. rationem ejus reddit, quia Λύχνος αἰδηψῶν ἐστι, qui ipsi opponitur homini spiritum habenti & πνεῦματι, & non secundum rationem & dialecticam res divinas metienti, sed iusta verbū & spiritum, & δέχεται τὸ τὸ πνεῦματος τὸ Ἰησοῦ. quod Matth. 19: 11. dicitur τὸ χωρὶς τὸ τὸ Ἰησοῦ, id autem est, non capere, non percipere,

non capacem esse per rationem , sive solitariam , sive adjutam dialecticā & scientiū humano modo inventis & elaboratis, intelligere posse res spirituales & per solam revelationem cognitas. Et rationem addit, quia sunt ipsi stultitia, quò fit , ut licet forte verba quibus res istæ effteruntur, & sensum eorum intelligat , non tamen iis delectetur, aut amet , sed statim atque intellectui offeruntur, tanquam stultitiam repudiet & aversetur. Deinde, quia de illis ut non bene perceptis, etiam non possit judicium ferre, neque sanè & recte judicare, id est, γνῶναι ; ὅπ πνοιαὶ μάλιστις αἰνεῖνε). Sunt enim extra sphæram intellectus naturalis. Tantum autem abest, ut eruditis, & Philosophis, & scientiarum Professoribus, & artium Magistris, aut carnalibus Judæis Pharisæis, & scribis in Euangelico negotio major aliqua prærogativa, capacitas, & in dijudicando auctoritas competat , & tribuenda sit : ut è contra hæc mysteria magis sint abscondita à sapientibus & intelligentibus, & revelata infantibus Matth. 11: 25. Unde rogit Apostolus : Ubi Sapiens ? ubi Scriba ? ubi Inquisitor hujus seculi ? nonne infatuavit Deus sapientiam hujus seculi ? 1 Cor. 1. 20. Quin id compertum est, quod quo quis magis propriam justitiam & sapientiam sectatur, & conatur stabilire, eo minus justitia & sapientia Dei subjectus sit. Rom. 10: 3. Imò quæ philosophis ab artibus & scientiis præsidia subministrantur : & quæ tanto præconio effteruntur, magis illi's impedimento quam adjumento, ad veram sapientiam vel inveniendam vel excolendam , fuisse, ex progressu patebit. Neque aliter fieri potuit. Cum enī non aliis principiis subnixi, quām quæ corrupta natura suppeditat , iisque non defæcatis aut expurgatis suis fôrdibus , & vel sine verbo vel extra illud (quod est unicūm supernaturalis sapientiæ principium) Veritatem quærerent , quomodo quæso ad illam aspirare aut pervenire potuerunt ? Ut enim qui extra veras mineras , in arenosis aut paludosis locis , aurum & argentum quaerunt, frustra sunt, & laborem in vanum prodigunt ; ita qui sine aut extra verbum, Veritatem & sapientiam scrutantur & indagant, & non ex ipso fonte, ex quo scaturiunt aquæ vivæ, bibunt , licet multo labore & sumptibus se consumant, semper tamen comperiuntur , pecuniam expendisse pro nullo cibo , & laborem suum pro re minimè satiante. Jes. 55: 1, 2. Sic qui fugiunt lucem verbi Dei , quia inquies animus illos quiescere non sinit, videntur de suo sibi accendere ignem, & se malleolis ejus circumcingere : atque ita ruentes in focum ignis sui , amburi malleolis propriis. Jes. 50: 6, 11. Perpetuò enim in hæc duo mala impingere necesse est , ut qui derelicto Deo, fonte illo perennium aquarum , non etiam in hanc insaniam prolabantur, ut effodiati sibi cisternas fractas, que non capiunt aquas. Jerem. 2: 13.

§. 3. Ex hoc labyrintho exire non datur, nisi apprehenso filo, quod nobis porrigit Sacra Scriptura; quæ sola prægnans est abdito illo thesauro, quem qui invenit, statim divendit is omnibus quæ habet, emit, & suum facit Matth. 13. At quæ illam inveniendi methodus? quæ, inventam in lucem producendi & propriam faciendi ratio? Ut enim pulchre Jobus de illa differit, cap. 28. *Illa sapientia ubi inveniretur, & ubinam esset locus intelligentia?* Non novit mortalis estimationem ejus: neque invenitur in terra viventium. Abyssus dicit, non est in me, & mare dicit, non est penes me; non posset dari autem afferasum pro ea; neque appendi argentum in pretium ejus, &c. & porro, *Illa igitur sapientia unde adveniret, & ubinam est locus Intelligentia?* Cum occulta sit ab oculis omnis viventis: etiam à volatili cœli abscondita. Perditio & mors dicunt, auribus nostris audivimus famam ejus. Solus Deus intelligentiam ejus, & ipse scit locum ejus, &c. Concludit tandem: *Dixit vero dominus; En timor domini est sapientia, & recedere à malo, Intelligentia.* Hic elegans discursus eò tendit, ut doceat, divinam hanc sapientiam, neque usquam inveniri posse, neque ullo pretio comparari, neque ab ullo vivente; Itaque cum Deus solus illam novit, non nisi revelante illo cui vult, manifestari cuiquam; non autem manifestari nisi in verbo, quod nos docet, *Timorem Dei esse initium sapientiae.* Itaque ad *Legem & Testimonium* nos revocat Deus Jes. 8: 20. *ex orium aurora denegans illis,* qui extra legem sapere volunt: & notum illud Christi, *scrutamini scripturas: quia in illis habemus vitam aeternam.* Joh. 5: 39. Quamvis ergo Cœli enarrant gloriam Dei, & opus manuum ejus indicet expansum eorum: at non voluntatem ejus enarrant Cœli, in cujus tamen notitia, non in gloriæ divinæ, consistit universa hominis sapientia & salus: testantur illud præclara & divina Elogia, quæ præ naturæ operibus, tribuuntur legi Dei. *Lex Dei perfecta est, restaurans animam: testimonium Jehova verax, sapientiam assertens imperito.* Mandata Jehova recta, latificantia animum; preceptum Jehova purum, illustrans oculos, &c. Sed ne coacervandis locis, quæ hanc Sacris Literis vita & potentiam astruunt, immoremur; Omnia quæ de hac re dici possunt, breviter & dense in unum congregavit Apostolus, 2 Tim. 3: 15, 16. Ubi Sacris Literis hoc encomium tribuit, quod posint hominem σωτηρίαν εἰς σωτηρίαν. hanc dūrāviv sive potentiam habent, tum ob innatam in se claritatem & perspicuitatem, simplicitatem & efficaciam, tam in verbis quam sententiis; ut *manifestatione veritatis* se per seiphas commendare valeant apud omnem conscientiam hominum. 2 Cor. 4: 2. tum etiam & præcipue, quod Deus hanc veritatem non alibi quam in his literis prostare, idque tam singulari & divino modo

voluerit; & solas elegerit tanquam instrumentum sui Spiritus, per quem & legentium intellectum aperit, & necessaria luce donat; & charitatem suam in corda effundit, ut amēnt quæ intelligunt, & facere quæ intelligunt, & velint & possint. Ut merito Apostolus Euangelium vocet *potentiam Dei ad salutem cuivis credenti.* Rom. 1: 16. Et quid plenius de illis prædicari potuit, quam quod mox addit, & quò supra omnia scripta humana extollit, & vim ascribit *ratiocinationes exercendi, & omnem si b-limitatem, extollentem se adversus cognitionem Dei;* & captivam ducendi *omnem cogitationem in obsequium Christi,* 2 Corinth. 10: 5. cùm addit, *Tota Scriptura est Prophétia & divinitus inspirata, & utilis ad doctrinam, ad redargitionem, ad correctionem, ad institutionem quæ est in justitia.*

§. 4. Hæc jam ut scopo nostro applicemus: luculentè ex his patet, Generalem omnium errorum circu Religionem & cultum Dei, causam & originem manare, vel ex parentia Verbi, vel ejus neglectu & contemptu, vel perverso abusu. Aut enim homines Verbo hoc deslitauntur & parent, quales sunt omnes gentes *quas præteritis atatibus sivit Deus incedere suis viis.* Actor. 14: 16. ignorantes enī vias Dei rectas, coguntur alias & proprias vias eligere, quæ ducunt ad mortem. Vel ut Athei vivunt in mundo. Vide tristem illorum statum vivis coloribus depictum Ephes. 2. Idque ideo illis accidere necesse fuit, quod *alieni à Republica Israëlis, omnibus illis privilegiis, quibus ornatus fuit populus Dei, & præcipue quod credita illis fuerunt eloquia Dei, caruerunt.* quod est illud quod Psalmista testatur Psalm. 147: 19, 20. *Indicat Verba sua Jacobo, statuta sua & jura Israëli: Non sic fecit ulligeniti: ideoque jura ista non noverunt.* Qui tales sacri aliquid aut recti de cultu Dei commentari potuere, quibus nec Deum nosse, nec se ipsos datum fuit, & ad perpetuas tenebras damnati in ratiociniis suis evanescunt? Aut si aliquam notitiam verbi habent, semper paucis illud placuit, nec cum sensu suo carnali conciliare illud valuerunt. Ideoque *visio verbi est illis similis verbis literarum obsignatarum, quæ dantur scienti literas, dicendo, lege quo si hoc: dicit autem non possum quia obsignum est.* Sin autem dentur ei qui nescit literas, dicendo, lege quo si hoc: dicit, nescio literas. ut eleganter Esaias cap 29: 11, 12. fieri enim aliter nequit, quin Euangelium, quod semper vitalem fragrantiam spirat, aut recipiatur, aut magno intentis errore repudietur, atque adeo illis sit *odor vitae ad vitam, his odor mortis ad mortem.* 2 Cor. 2: 16. Et quomodo allubescere posset verbum, quando præcipuum ejus subjectum, quod est *Iesus Crucifixus,* illis occurrit vel in scandalum, vel in stultitiam? Quam multi dicunt Deo, recede à nobis, nam notitia viarum tuarum non delectamur.

lectamur. Job. 21:14. Quam multos ambitio, avaritia, voluptatum amor, cura seculi, persecutiones, aversos reddunt à professione Euangelii? Historia Sacra, quia gesta Dei, mirabilia ejus, & Heroum stupenda facta, & inusitata facinora narrat, & Patriarcharum vitas, Chronogiam ab initio mundi ad finem ejus pertexit; & præcipue Jesu Christi Historia, sanctitate, miraculis, & Deitatis ipsius manifestatione referta, quibus non cavillis, sannis, & contradictionibus à Philosophis, Judicibus, & sapientibus hujus seculi, literatoribus & doctis, fuit semper impetita, hodieque adhuc à nasutis & sciolis impetratur? Quam apud illos vacillat mysteriorum fides? Religionis sanctitas quanto contemtu apud profanos illos vilescit? Neque stylus, neque divina illa scribendi ratio, in qua maiestas cum simplicitate certat, neque tractandi methodus, quæ omnem artem refudit, neque dialecticis syllogismis, neque apodicticis demonstrationibus, superstruitur, neque ullis secundis notionibus utitur, neque Rheticis flosculis luxuriat, quam parvo est illis dicendi & differendi Magistris in pretio? Certe in depretiando hoc scripturarum libro, omnia ingenia se lassarunt, magno exemplo, *sapientiam carnis esse perpetuam contra Deum inimicitiam.*

§. 5. Quis enuenerare valeat omnes technas, fraudes, & excogitata sophismata, quibus omni tempore Tyranni, Sophistæ, Doctores, doctrinam Biblii contentam, suggilarunt, & è medio tollere & invisam & suspectam hominibus reddere annisi sunt? calumniantur esse librum obscurum, idiotis non attingendum: vix doctoribus, qui omnem æatem in eo legendo triverunt, intelligibilem, sensum scripturæ esse adeo inventu difficilem, & à laicis absconditum, ut illum Ecclesia sola possideat, & summus Pontifex, tanquam scriptura jam *ιδας θηλυτεως* facta sit, illum in scrinio pectoris gerat, & iam Româ petendus sit. Atque sic hodie in Papatu vivitur, sic ludificatur populus, his artibus omne sciendi desiderium in illo extinguitur, sic sacra Biblia populi manibus excutiuntur, ut nemo legere aut inspicere audeat, nisi concessa ab Episcopis veniam, quasi crimen sit, testamenti nobis à Christo legati tabulas exposcere & legere. Neque melius est illis fatum apud Hæreticos, & sectarios, & præcipue Fausti Socini alleclas. Qui quamvis injuriam sibi fieri dictent, si quis illos contemtus Scripturæ arguere velit: tamen ipsa praxi & scriptis ostendunt, quam paucum reverenter has paginas tractent. Dum enim in eruendo S. Scripturæ sensu, illumque interpretando, primas tribuant rationi, nihilque de mysteriis sacris credendum sciscant, nisi quod cum ratione sua examinuisse quadret, & rejiciendum omne quod

ipsa, conspirante, atque sub perverso illo sui amore subjugatâ, ut inde nulla possit vel sua, vel cuiusquam Creaturæ potestate, sed sola Dei gratia liberari.

§. 2. Non enim hoc primum peccatum simile est cæterorum, quæ non ita naturam, ut istud primum, radicibus mutant, sed tantum accidentalem quandam & exigui momenti mutationem afferre solent, quæ sicut actibus iteratis accidit, ita dissimilium actuū repetitione sæpe removet. Cujus tantæ mutationis causa verior dari nequit, quam primi illius peccati magnitudo & fœditas: in quo quicquid peccatum aliquod gravare potest, confertim reperitur. Manifeste enim post positus & contentus est Deus jubens, qui hominem creaverat, qui ad suam imaginem fecerat, qui cæteris animalibus præposuerat, qui in Paradiso constituerat, qui rerum omnium copiam salutisque præstiterat, qui præceptis nec pluribus nec grandibus nec difficilibus oneraverat, sed uno brevissimo atque facilius ad obedientiæ salubritatem adminiculatus fuerat, quo super eam Creaturam, cui libera servitus expediret, se esse Dominum commoneret. Merebatur certe majorem apud hominem fidem Deus, per quem erat quod erat, quam per Serpentem loquens Diabolus, & præstigiis ipsis se cavendum monens. Et quid turpius, quam hominem ex manibus Dei adhuc recentem & rubentem, tam subito defectionem moliri, & per apostasiam ad inexpertam sibi *au'no'pilæ* (quam si obtinuisse, ne ad momentum quidem sustinere potuisset) grassari? Sic contenta est obedientia, quæ commendabatur in præcepto; quæ virtus in creatura rationali mater quodammodo est omniumque custos virtutum: quandoquidem sic facta est, ut ei subditam esse sit utile, perniciosum autem, suam, non ejus à quo creata est, facere voluntatem. Certavit hic infidelitas cum superbia, ingratitudo cum inobedientia, & amor proprius loco movit amorem Dei. Ut verè hic fuerit certamen hominis cum Deo de priuatu, quo homo arbitratus *rapinam*, *esse instar Dei*, per superbiam contendit ad similitudinem Dei, non contentus eo gradu & honore, in quo eum locaverat Deus. Ita homo, cum summa esset perinanendi in reütidine illa, in qua à Deo creatus fuit, facilitas, summa quoque libertas ejus nulla affectuum varietate in diversa traheretur, rupto vinculo quo colligabatur Deo, toto impetu collecto voluntatis propriæ, Deo ipsum non amplius retinente, sed in vindictam deserente, deorsum in sui ipsius, rerumque creatarum amorem præcipitatus est. Et ex illo dilectionis impetu pondus Concupiscentiæ, velut vestigium præcedentis voluntatis, in appetitum sensitivum, quem secum rapiebat, impressum est: quo jam

jam liberet ac delectaret creaturis concupitis frui , quas ante sine ullo libidinis motu , sola arbitri libertate concupierat. Ex hoc , tenebrescere cepit ejus intellectus , & frigescere ejus voluntas , ut qui custodiendo mandatum , futurus fuerat etiam carne spiritualis , fieret jam mente carinalis : & quia sua superbia sibi placuerat , Dei justitiâ sibi donaretur , & perversa celsitudinis affectatione , deserto eo cui animus inhæret debuerat , principio , sibi ipse quodammodo fieret atque esset principium . Neque enim fieri potest , ut voluntas propria non grandi ruina pondere super hominem cadat , si eam voluntati superioris extollendo præponat . ut recte Aug. lib. 14. de civ. Dei capp. 12. 13. 14. &c. & lib. 8. de Gen. c. 24.

§. 3. Hic status est animæ rationalis , postquam ad creaturam amando se convertit , & consequenter à Deo se avertit (nec enim studio averterendi se à Deo peccatum commissum est) ut in ista conversione obriguerit voluntas , nec se iterum in pristinum statum suis viribus recipere quiverit , sed in illo rigore per secutam concupiscentiam magis perseveret . Quod mirum adeò videri non debet naturam peccati in se consideranti . Cum enim peccatum nihil aliud sit , nisi voluntas mala , & defectio ejus ab incommutabili bono ad commutabile , seu à Creatore ad Creaturam: ex hoc uno defectu voluntatis oritur , ut quatenus à bono illo deficit , quod unicum est Creaturæ rationalis bonum , & regula & lex , & vita , & pulchritudo & lumen , consequenter sit ibi *aversio* , qua mens avertitur à Deo : & *malitia* , quia vero & unico bono suo exuitur : & *iniquitas* , quia æternæ veritati & legi dissonat : & *mors* , quia vera ejus pulchritudo abscedit : & *tenebrae* , quia lumen ejus extinguitur . Quia verò non avertitur anima à Deo , nisi ad aliud Deo inferius se convertat , hinc fit ut quemadmodum corpus corporis sordidioris contactu polluitur & sordescit , *Vraque contactu livorem dicit ab uvâ* : ita eodem illo contactu amoris , quo anima Creaturis fruitur , & fruendo inhæret , polluatur , sordes contrahat & immundiciem , quam suo marte eluere & purgare neutiquam valcat .

§. 4. Quid enī magis uni contrario proprium est , quam extinguere alterum contrarium , si in ejus locum succedat ? *Quod enim consortium justitiae cum injustitia , & que communio lucis cum tenebris ?* 2 Cor. 6: 14. non potest aliquis simul esse bonus & malus , justus & injultus ; sed necessariò cum quis *serius est peccati , liber est justitiae* . Rom. 6: 20. sicut è contra , *mancipatus Deo fructum habet in sanctimoniam* . Vers. 22. Etenim peccato in Scripturis effectus attribuuntur , quibus innuitur sanctitatem & justitiam per peccatum interimi , & gratiam opprimi & extingui : dum dicuntur homines à peccatis *regrediēt̄* , Matthi 15: 11. & magis ac magis

πυπόδης, Apoc. 22: 11. ματαθῆναι, σκολισθῆναι, & μαρποίνεσθης. Rom. 1: 21. &c. sistere membra sua serva impuritati & iniquitati. Rom. 6: 19. occalescere Rom. 11: 7. Vide Ephes. 4: 18, 19. Sic dicuntur homines se ipsos indurare. Exod. 8: 32. se ipsos corrumpere Deut. 4: 25. Ita edoceri malefacere, ut non possint benefacere, non magis quam Aethiops mutare pellem, aut pardus maculas. Jerem. 6: 10, 28. &c. Quanto magis id verum est accidere in omni magno & enormi peccato, quale fuit Angelorum & primi hominis? Nonne enim peccatum illud Angelorum subsecuta est universalis à Deo defectio, & in omnia scelera proclivitas? nonne blasphemiae in Spiritum sanctum conjuncta est obduratio finalis? & peccatum Jeroboami, quo peccare fecit Israëlem, nonne ita medullitus hæsit toti Israëli, ut excuti non potuerit? & quanvis aliqui Idololatriæ Baaliticæ, quam Achabus invexerat, adversi fuerint, & etiam extirparint, ut Iehu, intactam tamen reliquerint Idololatriam Jeroboami. Cur avaritia dicitur radix omnium malorum Apostolo. 1 Tim. 6: 10. Et quid non ebrietas designat? Ita videmus ingenti scelere & flagitio commisso, effterari homines, & è potestate mentis exire, & in quævis scelera præcipites ruere, ut in Tyrannis, homicidis, latronibus, & adulteris vide est. Quo ex genere sunt illi de quibus Apostolus agit Ephes. 4: 19. Οἱ νεῖς ἀπηλυγόντες ἐαυτὸς παρέδωκαν τὴν ἀστελγείαν εἰς ἐργάσιαν αὐαθαρσίας ἐν τῷ λεοεργίᾳ. Et nonne, ut ante ex Augustino intelleximus, Hæc est peccati justissima pena, ut amittat unusquisque quo bene uti noluit, cum sine ulla difficultate posset, si vellet? Consentanea plane Apostolo, Rom. 1: 28. sicut non visum est eis Deum in notitia detinere, ita tradidit eos Deus in mentem reprobam, ut facerent quæ minime conveniebant: atqui mens reproba, licet pena peccati, non desinit tamen & ipsa magnum esse peccatum: sic idem Apostolus. 2 Thess. 2: 12. propterea ergo mittit illius Deus efficaciam erroris, ut credant mendacio, ut damnentur omnes qui non crediderunt Veritati, sed acquiererunt in injustitia. Verè servator Matth. 6: 22. Lucerna corporis est oculus: itaque si oculus tuus simplex fuerit, totum corpus tuum lucidum erit. Quod si oculus tuus malus fuerit, totum corpus tuum tenebrosum erit. Ergo si lumen quod est in te, tenebre fuerint, ipsæ tenebre quæ erunt?

§. 5. Id est, quod statim à commisso primo peccato homo in se animadvertisit, & tristi experientia, stultorū Magistrā, didicit. Mox enī ut mens, quæ tanquam lucerna Dei, investigabat omnia interiora ventris. Prov. 20: 27. & penitissime noverat omnia quæ sunt in homine, amissa luce radiare desit, tenebris undique obvoluta est acies ejus & obtusa; ut sibi consulere amplius nequiverit, aut rectum de rebus ad se

per-

pertinentibus judicium ferre. Quæ rerum conversio? Qui Deum ut amicum tam effictum amabat, & accedere audebat, quomodo inominatio post ut inimicum horret & fugit! Qui dominatum habebat in se, & omnia membra, & affectibus omnibus secure imperitabat, mox omnium affectuum rebellionem & membrorum adversus se sentit: & cui terra & animalia omnia erant subjecta, omnes creaturas experitur hostiles! Verè peccatum subsecuta est naturæ tristis subversio, & omnia vanitati subjecta sunt. Quod si *Creatura vanitati subjecta est, non volens, sed propter eum qui subjecit illam,* Rom. 8: 20. quanto magis ipse homo primus, qui omnia vanitati & servituti corruptionis subjecit, vanitati erit obnoxius? ut vere in illum quadret illud Psalimi 49. 13. & 21. *Homo qui in gloria non manet, similis est pecori quod extinguitur.* Est enī peccatum ipsa naturæ universæ & ordinis omissis perturbatio, & integritatis ejus violatio.

§. 6. Quid enī id esse dicemus, quod cum Genes. 2. dicatur de Adamo & Èva, *quod cum nudi essent ambo, & non erubescabant:* confessum post communissimum peccatum introducuntur, *extimuisse quod nudi essent, & se abscondisse?* Unde quæso ille timor & fuga & subductio ob nuditatem, nisi ex pudore, qui semper est peccati coines? & unde illa verecundia, nisi ex inordinato illo motu libidinis, quem in se cum stupore animadvertis & deprehendit post peccatum homo? Etenim in honestum & verecundum merito creature rationali, quod membra, in quæ natura liter animo debetur imperium, nescio qua infirmitate, non potest regere ad arbitrium. Sic enim etiam dominis verecundum est, servos habere perulantes, qui inspectantibus hominibus, insultant heris, & imperium detrectant. Vide August. lib. 14. de Civ. Dei cap. 16, 17, 18. Ac quomodo cum illa erubescendi necessitate hominem conditum dicemus? si enim de illis motibus erubescit, quos natura à Deo instituta excitat & producit, quid homine ingratius, qui de creatoris sui operibus erubescit? an forte, quia creatore suo honestior est creature, ut quod creatorem non puduit instituere, hoc creaturam pudeat proferre? Sicut ergo ex mente seducta & voluntate perversa, contaminata est caro: ita vicissim ex contaminata carne, animam inquinari necesse fuit, & ex illa mixtione cum carne peccati, seu concupiscentiis terrenis, carnalem fieri. Quid enim est aliud carnalem fieri, nisi sub carnem deprimi, ut spirituallum rerum jam ducta tædio, nil nisi carnale concupiscat, nihil ei nisi terrenum libeat, nulla nisi carnalium creatarumque rerum delectatione mulceatur? Hinc qui secundum carnem sunt, quæ carnis sunt, sapiunt: &

quia intelligentia carnis, mors est, & inimicitia adversus Deum, & legem Dei : ideo qui in carne sunt, Deo placere non possunt. Rom. 8: 5,6,7,8. Corruptio enim priuò ex spiritu deorsum in carnem serpsit : unde rursus ex carne sursum in Spiritum refunditur, atque ita sit radix amara quæ ἀνα φύσεω ἐρχεται, καὶ μισία, Hebr. 12: 15. unde in restitutione hominis, renovatione ejus spiritualis à Spiritu inchoatur & in carnem ultimò desinit : & novissima facta sunt prima, & prima novissima : dum voluntas cui in carnem debebatur imperium, carni subdita visitur propter peccatum : & caro demum Spiritui subjecta fit per gratiam.

§. 7. Atque ita tandem ad ipsum mali cubile perveniimus. Cum enim primus homo decipi se passus à Diabolo, in magnum illud peccatum inciderit, à quo libera voluntate, si attendisset ad mandatum, promptum illi fuit abstinere : ita commisso peccato, mente & voluntate corruptus, & à Deo bono suo aversus, & ad se & creaturas perverso amore conversus, regressus illi datus non est, ut ad priorem statum libera voluntate rediret. Ignorantia enim occupante mentem, & Accensu Concupiscentiæ & ardente in visceribus, ad bonum plane ineptus, & ad omne malum proclivis factus est, à propria cupiditate abstractus & inescatus, quæ pregnans facta concepit & peperit peccatum, quod consummatum genuit mortem. Jac. 1: 14. Quod cum in omnibus hominibus ex Adamo genitis ita verum habeat, istius tam universalis effectus, necessariam quoque & universalem causam esse necesse est. Etenim quid hoc est, quod nulla poenarum Adamo & Evæ inficta est, cui non ex æquo omnes eorum posteros subjectos videmus? & cur pæna pervenit ad omnes, si non etiam peccatum? unde dicimus non tantum mori omnes, sed mori in Adamo. 1 Cor. 15. Rom. 5. nunquid non hodieque pudenda illa nuditas corporis verecundiam incutit, & in latebras compellit? nonne eadem viget adhuc in nobis membrorum rebellio contra animam? Annon omnis peccati comes, metus, horror, confusio, fuga? Maledictio illa terra, quæ tam duros labores cogit tolerare viros, nonne magnum est argumentum pœnæ adhuc durantis, & vanitatis illius cui subjecta est omnis creatura? Et partitudinis illi dolores, ad quos scemineus sexus damnatus est, & quod omnes flentes inmundum ingredimur, nonne universalis confessionis specimen sunt, qua nos confitemur in peccatis conceptos à Matribus & natos?

§. 8. Merito ergo Propheta prædicare jussus, exclamat, *omnem carnem esse gramen, & omnem gloriam ejus sicut florem agri.* Esaiæ 40. Quomodo fragilitas hominis & mortalitas aptiori similitudine adumbrari

potuit? Vide Psalmum 103. 14, 15, 16. Et unde id, quod hominibus statuum est semel mori, post hoc autem judicium. Hebr. 9: 27. Certe Deus mortem non fecit, sed qui habet imperium mortis, Diabolus. Unde illud universale regnum mortis in omnem carnem, & Diabolo illud imperium in mortem? Unde mors armata isto stimulo, quo omnes fodicat, permit, & sepulchro tradit? dicat Apostolus; *stimulus mortis, peccatum, 1 Corinth. 15: 55, 56.* quod idem cum eo, quod mortem dicit, peccati stipendum. Rom. 6: 23. Ita nimurum βασιλεύς οὐ αμαρτία ἐν τῷ Γαράτῳ: Rom. 5: 21. Sicut ergo mors pervasit ad omnes, ita & peccatum omnes occupavit, & meliorem partem hominis pervertit & corrupit. Audi Deum ipsum hanc hominibus malitiam exprobrantem, Genes. 6: 5. Cum videret Jehova, quod multa esset malitia hominum in terra: quodque omne figmentum ac cogitationes cordis ejus tantummodo malum esset omni tempore; pœnituit Jehovam, quod fecisset hominem in terra, &c. Et cap. 8: 21. quod figmentum hominis est malum à pueritia ipsius. Quid tristius de homine dici potuit? dicit Salomo Eccles. 7. Non est justus in terra, qui faciat bonum, & non peccet; quia non est homo, qui non peccet. 1 Reg. 8. Cur omnes iam Iudei quam Graeci sunt sub peccato? sicut scriptum est, non est justus, ne unus quidem, non est qui intelligat, non est qui exquirat Deum, &c. dicuntur omnes peccasse & ὑπῆρχε τὸ δόγμα τοῦ Ιησοῦ; & totus mundus factus ἦν σκοτία τῷ Ιησῷ. Rom. 3 cur nullus justificatur ex lege? cur omnes fide justificari oportet, qui justificantur? cur quicquid genitum est ex carne, carnem pronunciat Christus, & ingressum in regnum cœlorum negat, nisi regeneretur ex aqua & Spiritu? Joh. 3. Unde hæc universalis omnium hominum sub peccato servitus, ut omnes regenerari, renovari mente, servari per Christum, justificari ex fide necesse sit, si salvi esse debeant? Tam universalis effectus, universalem esse causam oportet.

§. 9. An hi sunt fructus liberi & indifferentis arbitrii tam ad bonum quam ad malum? cur ergo in omnibus ita in malum proclive apprehenditur, in nullo ad bonum? si enim semper potest velle bonum ac malum, quia suapte natura liberum, & sufficit sibi homo ingenitis sibi motibus dare leges, ut Pelagius loquebatur: qui fit, ut ante regenerationem nein reperiatur justus, ne unus quidem? nec enim ipso nativæ libertatis jure, sub solius mali servitute, aut captivitate, aut necessitate mancipari potest. At dicit Christus Joh. 8. Qui facit peccatum servus est peccati: at quæ libertas servi & addicti esse potest? nam à quo quis devictus est, ab eo in servitutem addicctus est, dicit S. Petrus. 2 Petr. 2. An dicent esse fructus puræ naturæ? At, sive illa consideretur ut naturalis hominis condi-

tio, qua tantum capaces boni ac mali nascimur, non pleni, atque ante actionem propriæ voluntatis, id solum in homine est quod Deus condidit: sive ut iam aureo suo freno donorum supernaturalium orbata, magis nudata, quam nuda dici mereatur, differens à pura natura, ut homo nudus à spoliato (qui non aliter differunt, nisi quod hic amiserit, quod alter nondum habuit). Certè talis status, præterquam quod pugnat cum natura creaturæ rationalis, & cum insito & vehementi illo beatitudinis desiderio, Deo creatori prorsus est indignus, quem omnium scelerum facit participem & auctorem, & ut peccatum non sit peccatum, &c. quæ pluribus persequi non est hic locus.

§. 10. Non ergo alia causa requirenda, quam illa prima hominis post tristem sui lapsum conditio. Unde factum, ut quemadmodum ipse post perpetratum peccatum degeneravit, & libidini seu concupiscentiæ peccandi mente subditus factus est, talem & prolem necessario genuerit, corruptus corruptam, neque ad imaginem Dei, quam decoxerat, sed suam. Gen. 5: 3. ut enim meliores gigneret quam ipse esset, non erat æquitatis, ut optimè Aug. lib. 3. de lib. arb. c. 20. neque aliam gignere prolem potuit, nisi Deus leges naturæ, quas animalium propagationi statuit, perturbaret, secundum quas omne animal generat sibi simile. Et est naturæ lex, ut nulla causa effectum proferat, à quo perfectione superretur. Id est, quod dicit Jobus c. 14: 4. *Quis daret mundum de immundo?* conformiter illi quod servator dicit. Joh. 3. *Quod genitum est ex carne, caro est.* Quales omnes illi, qui ex sanguinibus, & ex libidine carnis, & ex libidine viri, & nondum ex Deo geniti sunt. Joh. 1: 13. Hinc David Psal. 51. se confitetur in pravitate editum, & in peccato conceptum à Matre. Quid clarius eo quod dicit Apostolus Rom. 5: 12. *Sicut per unum hominem peccatum introiit in mundum, ac per peccatum mors: & ita in omnes mors transit, in quo omnes peccarunt.* Vide 1 Cor. 15: 22. sed non est scopus noster, integrum locum de peccato originis hic tractare, sed tantum quatenus facit, ad originem erroris ostendendam.

C A P. IV.

BREVIARIUM CAPITIS QUARTI.

Miseriarum humani generis post primum peccatum recensio. Plinii super iū tristis Querela, & Nature accusatio. Miseriarum quibus animus potissimum affigitur, duo generis: Ignorantia Veri, & rerum vanarum & noxiarum Concupiscentia. Ignorantia effectus, vel circa res sacras & spirituales, vel circa res humanas & naturæ. Ignorantia juris naturalis pena hominis, non natura. In pueris & adultis conspicue,

ex errore & stultitia, quibus omnis etas obnoxia. Interminabilis dissensio Philosophorum de summo bono, quorum sententias Varro ad 2.88. perduxit, locuples hujus ignorantie secesserunt: Ut & illa ἀγνοία hū, que apud omnes gentes vigeret. Necesse est revoende & promulgare legis, præter alias causas, ex hac ignorantia nata, ne prius obliteraretur cognitio justi. Hæc ignorantia juris naturalis, sine gratia Dei, invincibilis, contra quam Pelagius sentiebat, qua etiam iustorum vita laborat Ignorantia facti, & Iuris: illa verius peccatum negligentie. Hæc est Iuris divini vel humani. Illud vel naturale vel positivum. Scientia juris naturalis, congenita, ut ex reliquis quibusdam patet. Rom. 2: 14. ita tamen debilis, ut in quibusdam extincta videatur, in diis non nisi errativum lamen præbent.

§. 1. Ab illo magno primi hominis peccato, quod in omnes ejus posteros justo Dei judicio propagatum est, ita immutatus est humani generis status; tot miseris & calamitatibus involutus & obrutus, ut quocunque oculos sive mentis, sive corporis circumferimus, nil nisi triste spectaculum irati Creaturis suis Dei occurrat. Vita enim vere nobis in pœnam data videtur, cui, ut & actionibus omnibus nostris, sive bonis sive malis ita intertextæ & implexæ visuntur pœnæ, ut omnes bona pœnali quadam difficultate laboriosæ: male verò ita factæ sint futurorum suppliciorum merita, ut sint etiam magni illius ac præteriti pœna peccati. Cujus veritatis evidenter convictus Plinius cum calamitates illas cum liberalibus illis naturæ donis, quibus vitam nostram instruxit Deus, conciliare non posset, & veram illorum malorum originem ignoraret, ita Naturam, id est, Deum accusat, quasi magna & seva mercè contra tanta sua munera usam; ita ut non satis sit estimare, parens melior homini, an tristior noverca fuerit. Id quod Philosophorum aliquibus, rectè judicantibus quidem sine aliquo præcedente peccato hominibus hæc mala non contingere, & vero peccati primi ignaris, occasionem dedit suspicandi, ob scelera aliqua in vita superiori admissa, detrudi reas animas in hæc corpora, cœu in carcerem, pœnarum luendarum causa. ut ex Tullio in Hortensio, Augustinus lib. 4. contra Julianum Pelagianum c. 15. refert. Rectius quidem quod hoc attinet illi, quam Pelagiani, qui negantes peccatum originis, omnia hæc mala in puram naturam, prout à Deo creata est, transcribebant: cæterum veritatem illam turpibus fabulis de μεμψυχωδ animarum conspurcantes, & leves suspiciones suas de re sibi incompta, aliis pro dogmate obtudentes.

§. 2. Et certe tanta est pœnarum istarum gravitas, varietas & numerus, sub quibus gemit humanum genus, ut mirum sit, vitæ hujus miseræ usuram tanti æstimari posse, & ob breves & transitorias voluptates, quibus interspersa est, inter præcipua Dei munera & commoda reputari.

Ut enim minutatim non recenseam, quibus vita malis plena est, & quot pœnarum facies undique ostentet, quas nulla cogitatio, nedum sermo aut calamus assequi aut depingere valeat: præcipuas tantum, quibus animus affligitur, & unde omnis error humanæ vitæ fluit, & omnia peccata scaturiunt, hic cominemorabimus. Quas, docendi causa, ad duo capita revocamus, *Ignoriam veri*, & rerum vanarum & noxiarum *concupiscentiam*. Quæ sibi invicem sunt causa & effectus, ita quidem, ut ignorantia sit causa ebullientium in homine concupiscentiarum; & concupiscentia vicissim tantæ & tam in multipliis Ignorantiae, quæ illum à vero cernendo & amando alienum & aversum reddit, & mentem inexplicabilibus tenebris obruit, & à recto vitæ trame abducit.

§. 3. Hic primò occurrit profunda illa & invincibilis *ignorantia*, cum qua nunc mundum ingredimur. Qua quilibet in lucem profusus infans abjicitur ad vagitus statim & ploratus, nesciens ubi sit, quid sit, à quo creatus, à quibus genitus, jam reus delicti, nondum capax præcepti, tanta caligine involutus, tanta stipatus rerum sciendarum & faciendarum inscitia, ut sine matris aut nutricis opera ingredi aut fari non possit, aut vitæ cominoda eligere, aut sine Patris aut pædagogi institutione honesta & utilia amplecti: ita ut si dimittatur vivere ut velit, & facere quicquid allubescit, pecudi similior quam homini evadat, rationem gubernare nescius, & in omnia vitia & facinora flecti cereus. Ita quidem, ut ab ista ignorantia ad se redire non possit, aut sanari, nisi per multimodas formidines, & pœnarum ad captum ejus effictarum iinágenes, plenas laborum & dolorum. Quid enim sibi volunt pædagogi, quid magistri, quid ferula, quid lora, quid virgæ, quid dura illa disciplina, qua sapiens dicit dilecti filii latera esse tundenda, ne crescat indomitus, nisi ut debelletur imperitia? Quid hoc, quod non nisi cum labore meminimus, sine labore obliviscimur: cum labore discimus, sine labore nescimus, cum labore strenui, sine labore inertes sumus? Et cum labor ille fere invitit iinponitur, cum omnes ad desidiam proni simus, ipse labor, tam necessarius discentibus, in pœnam degenerat. Ex ista densissima tenebrarum caligine omnis error vitæ humanæ proficiuntur, qui omnes filios Adæ tenebroso quadam sinu suscipit, & in specum illum ignorantiae destrudit, unde sine labore, dolore, timore extrahi & liberari non possint. Neque hæc ignorantia tantum circa res sacras & τὰ ἔργα & πνευματικὰ se exerit, sed & per totam vitam, & omnes actiones ejus, circa omnes artes & scientias manifesta est. Ut oraculo Apollinis sapientissimus judicatus *Socrates*, nihil sciri posse asseveravit, & à naturæ indagatione abstinerit,

muerit, non suo more tantum *εἰργεύων*, sed maxime serio, rei ipsius difficultate convictus & deterritus. atque hoc ipsum demonstrat exiguus ille progressus & tenuis profectus, quem scientiae & artes per tot secula fecerunt, quibus nil aliud actum fere, quam ut Ignorantia ab ignominia liberaretur,

S. 4. Sed de primo ignorantiae genere, ut agamus, unde quæso id est, quod cum natura rationalis tam vehementer cupiat non falli; ut licet sint qui velint fallere alios, nemo tamen sit qui falli velit, aut ita falsum dicere, ut nesciat ipse quid verum sit; adeo etiam, ut qui alienata mente in phrenesi rident, plorentur à sanis: tamen non tantum in levibus quibusdam, sed & in gravissimis & maximè capitalibus rebus fallamur omnes? Quid enim ignorantia illa juris naturalis, cum qua nunc damnata hominis natura nascitur, tam contraria Creaturæ rationali, & ita mala, ut quicquid inde provenit, hominem culpæ reum faciat, aliud arguit, quain cum illo defectu & impotentia jam nasci omnes, ut in rebus agendis non tantum non videant, quid sibi agendum sit, sed omnino videre non possint. Quod si in illis horrendis tenebris à Deo conditus est homo, antequam eas aliqua propriâ iniuitate sua promeruerit; nulla ratio est, cur non ipsi Deo tota illa iniuitas, quæ ex tenebris illis oritur, jure transcribatur, quasi non lapsus humanæ naturæ, sed naturalis conditionis motus. Nam tū recte Aug. lib. 3. de lib. arb. c. 18. *Si non est ista pœna hominis, sed natura, nulla ista peccata sunt.* Si enim non receditur ab eo modo, quo naturaliter factus est, ita ut melius esse non possit, ea qua debet facit, cum ista facit. Si autem qui nunc nascitur cum ista ignorantia, bonus esset. Nunc autem quia ita est, non est bonus, nec habet in potestate ut bonus sit, sive non videndo qualis esse debeat, sive videndo, & non valendo esse, qualem debere esse se videt.

S. 5. Nusquam hæ tenebræ magis conspicuæ sunt, quam in recens natis, in quibus tam profundas radices egit ignorantia, ut non solum Deum ignorent, à quo conditi sunt, sed & adulti & à Parentibus & Præceptoribus moniti, velut ex alto lethargo excitari opus habeant, ut hæc saltem demonstrata cognoscant; & expectandum sit tempus, ut hanc nescio quam velut ebrietatem & crapulam, non per unam noctem, sicut quilibet gravissima solet, sed per multos menses & annos paulatim digerant. Certe talis creatus non fuit *Adam*, qui statim capax præcepti, Uxori & animantibus omnibus nomina imponere valuit. Hæc ignorantia indies cum ætate capit incrementum, & in adultis ex fructibus agnoscitur, *Errare & stulisia*, qui sunt germana soboles puerilis illius ignorantiae. Ex ignorantia enim dehonesta error; cum nihil aliud sit Errare, quam verum

putare quod falsum est, falsumque quod verum: vel certum habere pro incerto, incertumque pro certo, sive falsum sit, sive sit verum. Unde est quod nulli ad sapientiam aditus detur, nisi stultitiam ante deponat, cum quicunque sapientes fiunt, ex insipientibus fiant. quare Scriptura omnes homines stultos pronunciat, *ατωμέτος & ανόητος.* Rom. 1: 31. Tit. 3: 3. pulchre Aug. lib. 5. contra Jul. c. 4. *Quis non quo idie prober testibus rebus humanis, parvulum prius nihil sapere, deinde crescendo vana sapere, & postea si ad sapientia sortem pertinet, recta sapere; atque ita ab infancia ad sapientiam per insipientiam medianam pervenire?* Quas vero errorum ludificazioni natura humana jam ratione utens patiatur, testis locupletissimus vel sola illa interminabilis dissensio Philosophorum de summo bono, quo natura rationalis beari debet. Cum enim secundum Varronem, nulla Philosophandi causa sit, nisi finis boni, quo beatus sit, nulla etiam philosophia secta dicenda, quae non sectetur aliquem finem boni. Cujusmodi sectas, cum ipse ad ducentas & octoginta octo perduxerit, cogitare licet, quid sani in illis dissensionibus extiterit, & quam late per tot vias aberratum sit a scopo, qui unicus tantum esse potest. Ut mirum non sit, ex his dissidiis sectam Academicorum enatam, qui nihil certi videntes, de omnibus dubitandum censabant. Quid de reliquis crassissimis erroribus dicam, quibus honestas morum, foedissime, tam in philosophis quam in populis inquinata & prostituta est? Vix aliqualis Dei notitia, intimis licet visceribus insculpta, per hanc ignorantiam retineri potuit. Ideoque Paulus, Athenienses ad verum Deum adducere laborans, prædicat illis *incognitum Deum.* Act. 17. aut enim notionem Dei sibi decoxere, decolorando illam & miscendo cum Idolis; ut loco veri Dei substituerint Idola; aut suis *ερθυμότεροι* corruperunt, Deum sibi imaginando, qui similis esset istorum, & qui res mundi, tanquam se indignam curam, insuper haberet, & cui proprios nævos & affectus, quin & vitia & flagitia imputarent, ut a Poëtis factum. Quod sane arguit magnam inter illos viguisse *αγνοίαν* fēū.

§. 6. Merito ergo David, hanc ignorantiae abyssum intuens, exclamat, Ps. 19. *aberrationes quis intelligit? ab occultis absolve me.* Et annon inter alias causas necessitas renovandæ legis, & de novo promulgandas, ex ignorantia hominum nata est, ne prorsus obliteraretur & interiret cognitio justi? Dicit Paulus, *se peccatum non cognovisse nisi per legem,* adeò ut etiam *Concupiscentiam non cognitus fuerit, nisi lex dixisset, non concupiscens.* Rom. 7: 7. Rom. 3: 20. sive enim de nuda cognitione accipias, sive de experimento, magnam id in homine juris naturalis ignorantiam arguit, non enim sentire in se effrānes illos concupiscentiarum motus, nisi lex velut

velut *duo auctoritas & auctoritas* accedat, quæ latentes illas cupiditates velut soporatas excitet & proferat, & peccata esse moneat, nunquid magnam vim ignorantia esse prodit? Quid quod Concupiscentia ante legis notitiam vix habita est pro peccato, sed pro puræ & innoxiae naturæ motu & impetu. Unde Apostolus, *sine lege peccatum mortuum* dicit. adeò ut ipse *sine lege quondam vixerit* (sed vita certe non secundum Deum, sed vita seculi, quæ mors est Deo) ita tamen, ut *adventu mandati peccatum revixerit, & ipse mortuus sit, & à peccato, vi mandati occisus*. Vides ad vivum adimbratum duplicum hominis statum, ante legem, & sub lege. Ante legem homo in ignorantia rerum agendarum cavendarumque instar cæci vivit, concupiscentias carnales non tantum libenter sequens, sed etiam bonas putans; quia legem, sine qua non est prævaricatio, prorsus ignorat. At cum homini per legem præceptum, *Non concupisces*, innotescere incipit, accipit quidem notitiam aliquam peccati, & vi mandati sentit in se reviriscentem concupiscentiam, sed victus infirmitate sua legem etiam cognitam prævaricatur, & qui ante legem tantum peccator erat, lege cognita fit etiam prævaricator.

¶ 7. Atque hæc est *ignorantia juris naturalis*, homini animali sine gratia Dei prorsus invincibilis; quia studio & diligentia humana vinci non potest, secus quam olim Pelagiani instituebant, quorum solenne fuit dogma, *oblivionem & ignorantiam non subiacere peccato, quod non secundum voluntatem eveniant, sed secundum necessitatem*. uti illud ex libri Cœlestii capitulo septimo exprimit *Augustinus de gestis Pelagii*, c. 18. ubi notandum (ut recte observatum à Janssenio) mendose legi primum membra (*quia non secundum evenium*) quia legi debet, secundum voluntatem; tum quia nullus alioquin est sensus, tum quia illud (*secundum*) casum quem regit, adjunctum habere debet, ut in altero membro factum. Quæ Pelagianorum sententia foeditate sua ita commovit Orthodoxos in *Synodo Palestina*, ut cum detestatione, ceu heterodoxam rejicerint, & anathema ei dixerint. Unde patet, illos & ignorantiam hanc, non solum invincibilem & inevitabilem homini animali, sed & damnabilem, & culpabilem, adeoque inexcusabilem censuisse. Et merito quidem utrumque. Quæ enim diligentia superare possit tenebras illas, quæ mentem alienatam à vita Dei, tam arcte obsident & stipant, ut lucem omnem ceu inimicam aversetur? Quamvis enim *lux luceat in tenebris*, attamen *tenebra non comprehendunt lucem*. Joh. 3. Et si lumen quod in nobis est, tenebra sunt, ipsæ tenebra quanto erunt? Matth. 6: 23. Itaque Messias inter alia beneficia quæ affert, dicitur *prædicare nū φλοῖς ἀράβλεψιν*. Es. 61. quod factum,

cum populus positus in tenebris, vidit lucem magnam. Matth. 4. Hinc Apostolus omnes Ethnicos pronunciat ἀσωτούς. Rom. 1: 31. & ἀνοήτους. Tit. 3: 3. & Eph. 4. eos describit ἐπολιτεύματα τῆς Διάγονης, καὶ αἰπεῖς τερπνούστες τὸ ζωόντα, διὰ τὴν ἀγνοίαν τὴν ὑστερίαν τὸν αὐτοῖς. quod brevibus explicat cap. 5. Eratis olim tenebrae. Ideoque Petrus fideles non vult συγχρηματίζεσθαι τοῖς περιπέπτοντι τῷ αγνοίᾳ αὐτῶν ὅπλοις. 1 Pet. 1: 14. Ob hanc causam, tempora illa ante manifestatum Euangelium vocat χρόνον τὸ αγνοίας. Act. 17. Quis densas illas tenebras propria industria & diligentia depellere possit, & hanc insipientiam & stultitiam proprio marte superare? Cum procul dubio sit, stultitiam, nisi sapientia, corrigi non posse & emendari; unde hanc, quae non nisi ardentibus & ex fide profectis precibus comparatur, Jac. 1. sibi stultus accersit, cuius omnis sapientia est stultitia apud Deum? 1 Cor. 3. quæ cum sit sapientia hujus mundi, infatuatur a Deo. 1 Cor. 1. Recte August. Epist. 105. ad Sixtum. per hoc inexcusabilis est omnis peccator, vel reatu originis, vel additamento etiam propriæ voluntatis, sive qui novit, sive qui ignorat, sive qui judicat, sive qui non judicat: quia & ipsa ignorantia, in eis qui intelligere voluerint, sine dubitatione peccatum est: in eis autem qui non potuerunt, pœna peccati. Ergo inutrisque non est justa excusatio, sed justa damnatio.

§. 8. Neque infidelium tantum est, tanta ac tam invincibili ignorantia prenni. Ecce etiam justorum vitam talibus ignorantiarum peccatis reficitam, ut quantæcumque quis fuerit eruditio & diligentia, qua ignorantiam suam sive studendo, sive doctiores consulendo vincere nititur, tamen saepe in multis casibus aliquid se fecisse deprehendat, quod cum putaret bonum, malum esse agnoscat. Cur alias ab occultis se absolvit David, & ab aberrationibus illis, quas non intelligebat? Ps. 19. Hanc ignorantiam invincibilem fuisse, testis evidens est illa continua sciendi officii sui diligentia, quæ tamen efficere non potuit, ut non in illis rebus, de quibus nulla vel cogitatio ei oborta fuerat, per talem subinde justitiae ignorantiam prolaberetur. Quæ alia causa tam pertinaciter nobis hærentis ignorantiarum esse potest, nisi quia pœna ista nobiscum nascitur: & ideo quasi in naturam versa, difficultissime, sed paulatim tamen per gratiam Dei vincitur. Sed nihil magis hanc invictam in nobis ignorantiam probat, quam parvolorum vita, qui si sibi permittantur, juventutis similes sunt, & sicut equus & mulus, in quibus non est intellectus, regi debent. Quanta in illis contra præceptores renitentia, quanta scientiarum aversatio, quam ægre illis persuaderetur, ut animum inscitiae rubigine exuere velint, quam difficulter & inviti sapientiarum lumen admittunt, ut ad honesta & iusta illos adhortari,

per-

perinde illis accidat , atque si manibus & pedibus eorum compedes injicias ? At quis invictam illam ignorantiam , & ignorantiae illum amorem in parvulis , non ut magnum malum detestatur ?

§. 9. Etenim non agitur hic de *ignorantia facti*, quæ studio & diligētia humana vinci fæpe potest : quæ si non adhibetur , quando adhiberi potest ac debet, verius peccatum negligentiarum , quam ignorantiarum dici meretur. Quia tota peccati aut culpæ ratio, in sciendi incuriam cadit. Quæ si abeat, culpa vacat talis ignorantia, & quod ex illa committitur , excusationem meretur. Uti neque de omni ignorantia juris. Cum enim *ius divinum*, de quo solo hic agitur , sit aut *naturale* aut *positivum*, de solo jure naturæ hic quæstio est. Cum enim lex positiva à sola libera Dei voluntate pendeat (qui tot ac tales leges, ae eo tempore & loco & occasione ferre potest , quot absconditæ ejus providentiarum & consilio visum fuerit) ideoque nisi promulgata, neminem obliget , & maximam partem non sit universalis , totum genus humanum spectans , sed certum populum : non potest ejus ignorantia invincibilis esse culpabilis aut damnabilis. Unde vera ratio peti potest , cur ignorantia legis ceremonialis Mosaicæ , solis Judæis datæ , illis tantum , non gentibus fuerit damnosa : moralis vero legis ignoratio , tam his , quam illis. Et cur Euangeliū , licet omnibus destinatum , quia tamen habet genium & indolem positivæ legis , non obliget nisi quibus illud prædicatum est & auditum ? Ut enim inquit Apostolus i Cor. 1: 21. postquam in sapientia Dei non cognovit Mundus Deum per sapientiam , placuit Deo , ēudoxiœ , per stultitiam prædicationis salvare credentes. Ideo Christus dicebat, Joh. 15: 22, 24. Si non venisssem , & locutus essem eis , peccatum non haberent : nanc autem excusationem non habent de peccato hoc suo. Non loquitur de omni peccato, sed de illo peccato magno infidelitatis, quo, Christo non veniente ad se, caruissent.

§. 10. Alia est ratio ignorantiarum , quæ est juris naturalis. Quia enim humanæ naturæ connaturalis est scientia illa juris naturæ , sicutus quam illa juris positivi , & factorum , non potuit magis sine illa condi à Deo homo , quam sine ratione. Nam ex hoc ipso quo natura humana rationis particeps est, & ad Deum tanquam ultimum finem, facta & ordinata, ut ipso beata sit , conveniens fuit homini talem cognitionem naturaliter inseri , qua Deum ut naturalem suum finem posset agnoscere , omniaque in ipsum dirigere, eaque scire omnia, quæ ad vitam cum tali honestate transfigendam , qualis humanæ naturæ congruit , necessaria sunt. Quam cognitionem & decentiam licet jam homo rebellione sua decoxerit , tamen non omnino in animo ejus deletum est , quod per imaginem Dei , cum

crearetur, in illo impressum fuit. Ex reliquiis enim, quæ de imagine Dei, post ruinam ejus, tanquam quædam rudera, & extrema lineamenta adhuc supersunt, satis patet, tenuer aliquod lumen remansisse, quo nonnullas justitiae & honestatis veritates probat, & ea, quæ illa lege jubentur & vetantur, nonnunquam facit aut cavit. Quod est illud, quod Apostolus dicit, Rom. 2: 14. *Gentes, quæ legem non habent, naturā quæ legis sunt, facere.* Atque ita legem non habentes, sibi ipsis esse legem. Ut qui ostendant opus legis scriptum in cordibus suis. Quod sane in scientia juris divini positivi, & factorum non habet locum. Et quamvis jam, justo Dei iudicio, etiam nolentibus subintraverit ignorantia rerum agendarum, & concupiscentia noxiarum, quibus comites subinferuntur error & dolor; ut loquitur Aug. in Enchir. c. 23. quia tamen pœna illa peccati est, quicquid ex illa cæxitate perperam fit, sine peccato non fit. Ut enim iterum idem Præf. lib. 3. de lib. arb. c. 20. Illud quod ignorans quisque non recte facit, & quod valens recte facere non potest, ideo dicuntur peccata, quia de peccato illo (primo) libera voluntatis originem ducunt. Illud enim præcedens meruit ista sequentia. Si enim peccata eorum, qui divino iudicio excæcati sunt, non propterea desinunt esse peccata; quid causæ dicemus, cur peccata istius invincibilis ignorantiae, cum qua infidelis quisque nascitur, peccatorum albo expungamus? Cum in illorum aliquibus ita invaluerit efficacia erroris, qua credunt mendacio, ut etiam ad nonnullas veritatis regulas agnoscendas, omne lumen mentis in illis extinctum sit, ut quamvis & velint, & conentur, eas videre non possint. Et quomodo alias verum est, quod dicit Apostolus Rom 2: 12. quod qui sine lege peccarunt, sine lege peribunt? peribunt utique ob peccata, quæ contra legem istam patrarunt. at cum legem non habuerint, per quam est agnitus peccati, ex ignorantia & quidem invincibili ea profluxisse necesse est. Quid porro ex hac ignorantia consequens sit, & quam tristes & amaros fructus edat in omnibus hominibus, porrò videndum.

C A P. V.

BREVIARIUM CAPITIS QUINTI.

Etsi inter gentes moratores, præcipue in Rectoribus & Legislatoribus eorum, quædam superfluerant generales veritatū & honestatis regule, tanquam communia principia rationis: tamen in conclusionibus, quæ ex illis deducuntur, præcipue quæ illæ magis remote sunt à primis fontibus, valde degenerant. Id præcipue cernitur in cultu Deorum, in quo omnes ab unitate & μεναρχίᾳ Dei delirarunt: & tam irrationalē modum ejus introduxerunt, ut teste Lactantio, Religio illorum fuerit sine sapientia, &

Sapientia sine Religione. Deinde quod justitia illorum & virtutes nil aliud fuerint; quam fucus, & splendida peccata, & externa quadam morum disciplina. Ignorarunt concupiscentiam esse peccatum: unde multa apud illas veri nominis peccata vix pro peccatis habita, iam legibus non prohibita, sed licita, ut multis exemplis demonstraretur. Qui ita errarunt circa illa que ex lege natura nota esse poterant & debebant, non mirum circa res spirituales, que in Evangelio revelantur, ita despuisse. Unde absurde de Deo imaginationes, ut quidam secundum corpus de Deo sentiant, & corporalia ad res spirituales transferant: alii secundum naturam animi humani & affectuum de Deo judicent: alii contradictoria Deo tribuant. Ignorantia mater Erroris. Que non tantum circa res fidei & sacras, sed etiam in investigatione naturae & in regimine vita manifesta & molesta est. Quod ex eo contingit, 1. quod mens tam arte est corpori alligata, & sensibus affixa, ut difficile sit revocare mentem a sensibus, & cogitationem a consuetudine abducere. 2. ob præjudicia ab infancia & pueritia haustra, que ægre ab adultis deponuntur. 3. quia consueti conceperis nostros verbis alligare, verborum magis meminimus, quam conceptum. Unde verba vim faciunt rebus, aut enim sunt nomina rerum que non sunt, aut confusa & male à rebus abstracta. Multis stultitia, amnesia, insania, furor, est causa Ignorantie, ut & corporis quedam vicia, surdastreitas, cæcitas, hebetudo, &c. Altus humani procedunt à ratione per duplicem scientiam, universalem & particularem. Ut triusque ignorantia causa peccati involuntarii, aliud d' ærrores tractatur, aliud ærrores sagittarum, multæ ignorantiae species subtiliter à Scholasticis annotatae & discussæ.

§. I. **N**on mirum ergo, gentes vicinas Judæis, cum ad illas fama legis & constitutionum divinarum pervenisset, quibus Deus populum suum ornarat, in hæc verba prorumpere, Deut. 3: 6. Tantum gens ista maxima populus sapiens est & prudens. Nam qua gens maxima, cui sunt statuta & judicia justa, sicut est tota hæc lex, quam Ego propono vobis hodie? Quamvis enim inter gentes, præcipue moratores, & qui sapientiores erant reliquis, & præcipue Legislatores illarum, quædam supererant regulæ veritatis & honestatis, quas quilibet non nimium vitiis cæcatus ac depravatus, tanquam regulas & lumina virtutum supra mentem suam fulgere cerneret, & ad sapientiam bonitatemque animi pertinere non dubitabat (qualia sunt, vers. 9. studendum esse sapientia, deteriora melioribus esse subdenda, paria paribus comparanda, à corruptione avertendum animum, depositum esse reddendum; & quæ Imperator juris sui Institutionibus præmisit suum cuique tribuendum, neminem ladendum, honeste vivendum, &c.) tanta tamen in plerisque viguit rerum ignorantia, ut exceptis illis generalibus justitiae veritatibus, quarum cognitio omnibus, non obstante peccati magnitudine, divina clementia supplicium temperante, qua optime novit discernere, quantum cuique supplicii inferri debeat, permissa est, pleraque qua ab istis rationalis naturæ quasi luminaribus aliquanto removitus dissipata, si nullum humanum præcedat magisterium, velut natura cæci videre

videre non possint. Ut quamvis, quantum ad communia principia rationis attinet, veritas illa & rectitudo omnibus advertentibus & attendentibus sit per se manifesta & nota : tamen in Conclusionibus quæ ex illis deducuntur, & præcipue quo illæ magis distant & remotæ sunt à primis fontibus, valde decolorata fluat, & in quibusdam planæ degeneret a sua stirpe. Adeo ut hæc veritas in multis nationibus plane oblitterata & obtusa cernatur, nec nisi in paucis sapientibus se exerat, qui vel ab aliis eam hauserunt, vel per traditionem à populo Dei acceperunt, vel diligenti ruminacione eam asscuti sunt. Qui tamen *non glorificant Deum, quem ex notitia innata & operibus norant, ita evanuerunt in cogitationibus suis, ut cum profiterentur se esse sapientes, plane stulti facti sint.* Rom. 1: 21, 22.

§. 2. Quod enim cultum Dei attinet, plane circa unitatem & *μοναρχιαν* Dei delirarunt, tantam Deorum turbam invehentes, ut ipsi numerum inire non valuerint : præterea tam irrationalē colendi Dci modum fingentes, ut Deum quasi sibi similem ; aut etiam minorem, legibus suis circumscribere, unum illis opus fuerit. Quod vel ex divortio illo Sapientiæ & Religionis, quod ab illis introductory est, fit manifestum. *Etenim Deorum cultus, ut recte Lactanius, de vera Sap. lib. 4. c. 3. non habet sapientiam ; non modo quia divinum animal hominem, terrenū, fragilibusque substernit : sed quia nihil ibi differit, quod proficiat ad mores excolendos, vitamque formandam, nec habet inquisitionem aliquam veritatis, sed tantummodo ritum colendi, qui non officio mentis, sed ministerio corporis constat.* Et ideo non est illa religio vera judicanda : quia nullis justitiae virtutisque præceptis erudit, efficiisque meliores. Ex Philosophia eorum, quia veram religionem, id est summam pietatem non habet, non est vera Sapientia. Et paulò post : *Quoniam igitur Philosophia & Religio Deorum disjuncta sunt, longeque discreta ; siquidem alii sunt Professores Sapientia, per quos uiique ad Deos non aditur ; alii Religionis Antistites, per quos sapere non discitur : apparet, nec illam esse veram sapientiam, nec hanc Religionem.* Idecirco nec Philosophia potuit veritatem comprehendere ; nec Religio Deorum, rationem sui, quia caret, reddere. Quod satis ex eo claret, quod cum de moribus tractant, & vita instituenda, tan altum est apud eos de Religione silentium ; atque ubi de rebus faciis dissenserunt, universæ Philosophiæ videntur oblii. Et quomodo quæso Deum in spiritu & veritate colere potuerunt, qui Deum spiritum ignorantes, corporeum sibi imaginati sunt ; & justitiam & voluntatem Dei nescientes, propriæ justitiae larvam sectari sunt, & propriam voluntatem habuere pro lege ? Hinc factum ut loco veri Dei tot falsos

& nihil Deos substituerint, & in Imagines & Idola à se efficta, tantoperte insanierint.

§. 3. Neque justitia, quam sectati sunt, cum nihil aliud fuerit, quam externa quædam disciplina, & affectuum ebullientium coercitio, & proprium hominis peculium, quod pro merito illis habitum, & Deo obtrusum & imputatum, aliud fuit quam *ostēia* & impietas, qua non delectatur Deus. *Cum nulla omnipotenti accedat voluptas, quod homo justus est.* Job. 22: 3. Et hoc ipsum est quod in Judæis taxat Apostolus, Rom. 10: 3. *Quod ignorantes justitiam Dei, & propriam justitiam querentes statuere, iustitiae Dei non sint subjecti.* Adeo omnis propria justitia Deo sordet. Et quamvis Scribæ & Pharisi inter Judæos, magna justitiae commendatione se efferrent, & conspicabiles eo nomine essent in populo, non verebantur tamen Christus asseverare, *Quod nisi justitia suorum abundaverit plus quam scribarum & Phariseorum, nequaquam ingressuri sint in regnum cælorum.* Matth. 5: 20. Quæ etiam causa fuit Apostolo, ut quamvis quod ad *justitiam quæ est in lege, esset irreprehensus*, tamen omni propria justitia se abdicavit, & propter eminentiam cognitionis Iesu Christi, multaverit se ipsum omnibus, & pro stercoribus duxerit & damno, ut comperiretur in eo non habens suam justitiam, *qua est ex lege, sed eam qua per fidem est Christi.* Phil. 3: 8, 9. Quid de Ethniorum justitia & virtutibus dixisset, qui extrorsum pulchri, introrsum turpes, sine amore Dei, sine fide, ex ignorantia legis, ex proprio arbitrio, saepius ad plausum, & inanei gloriam captandam ex hominibus, nunquam ad gloriam Dei illas exercebant? Cum enim cæcotantum naturæ lumine ducerentur, quod tanquam ignis fatuus prælucebat actionibus illorum, nec ad verum scopum illas dirigere norant, quid aliud erant virtutes eorum quam fucus, & splendida quædam peccata? Quomodo enim sine lege cognoscere potuere *Concupiscentiam esse peccatum*, quam non nisi pro naturæ ebullitione & motu innoxio habebant? Nunquam certe illis in intentum venire potuit, tantum esse legis sanctitatem, justitiam & perfectionem, ut qui *aspergerit tantum mulierem ut concupisceret eam, jam illam mœcharatu sit in corde suo.* Matth. 5: 28. Ita omnem vindictæ voluntatem esse extirpandam, ut licitum non sit se ipsum ulcisci, nec resistere malo: adeo quidem, ut quisquis nos percusserit in dextram maxillam, illi & obvertamus alteram. & contendenti nobiscum in judicio, & tunicam tollenti, dimittamus & pallium: & angarianti nos ad miliare unum, cum eo eamus duos. Et, diligendos inimicos, benedicendum iis qui nos? devovent, & orandum pro persecuentibus. ibid. 39, 40, 41, 44. dandum curvis petenti à nobis, neque ab eo qui tollit res nostras, reperendum: mutuum dandum, nihil inde speran-

do. Luc. 6: 30, 35. Notum quidem aliquatenus illis fuit, *non esse faciendum alteri*, *quod tibi fieri nolis*: sed illud altioris indolis bonum non cognoverunt *quamcumque vultis ut faciant vobis homines*, ita & vos facite illis. Matth. 7: 12. Quis eorum novit, quid sit Deum diligere ex *toto corde, ex tota anima, & ex tota cogitatione*, & omnibus *virtutibus*, & proximum sicut seipsum? Quod est Deum diligere propter seipsum, & proximum propter Deum. Non esse diligendum mundum, neque que in mundo sunt. odio sape habendum Patrem, Matrem propter Deum. atque paratos esse oportere ad inopiam, quam ad abundantiam & vitam, cum necessitas requirit, prodigandam pro fratribus. Qualia in Mose & Paulo amoris inusitati & non visiante exempla extant. Matth. 18: 21. 1 Cor. 13: 7. 1 Cor. 7: 29. Phil. 2: 3. & 4: 12. 1 Cor. 6: 7. Roin. 5: 3. Jac. 1: 2. & 2: 1, 10, 14. Jac. 5: 12. Matth. 5. Roin. 7: 12, 14, 16. peccatum esse cum uxore libidinis causa congredi nulli concupiscentiae licere consentire. Quicquid ex timore poenae fit, male fieri. Ethnicorum virtutes esse peccata. Vide Erasmi Enchir. Canon. 6.

§. 4. Qui ad hanc legis amissum conferet, quæ vel *Plato* in legibus vel *Aristoteles* in Ethicis, vel *Cicero* in officiis, vel *Epicetus* in Enchiridio, vel *Seneca* sparsum, vel *Antoninus* ἐν τοῖς ἀεὶ ἑαυτῷ, vel *Justinianus* in jure virtutis & pietatis præcepta tradidere: vel quæ *Lycurgus*, *Solon*, *Zaleucus*, *Plato* in rebus publicis suis sanxerunt, & quæ apud plerasque gentes in usu fuere, & obtinuere: næ ille aurea æreis comparabit & permutabit, & injustitiam justitiae prælatam, & tenebras luci suppositas & victimum Deum à Belial, & Diabolum Dei locum occupantem & templum Dei à simulachris profanatum inveniet. Quid enim sani apud illos reperias, apud quos Religio nulla; mores corrupti, disciplina omnis interversa, veri & recti omnis notitia adulterata visitur. Omnes aut Atheismo aut Idolatria & superstitione infames, vita & moribus depravati, in omnia foeda proni, omnium vitiiorum patratores. Quos itaque merito suo, *quia non visum ius Deum in notitia habere*, tradidit Deus in mentem reprobam, ut facerent quæ minime decent: *opleti omni injustitia, scortatione, improbitate, avaritia, &c.* uti Apostolus gentes depingit suis coloribus. Rom. 1: 28. 29. Vide & Ephes. 2: 2. 12. & 4: 17. Tit. 3: 3. 1 Petr. 4: 3. Talis ignorantia juris naturalis & ex illa foedi illi pullulantes errores cum apud omnes gentes & homines vigeant, antequam vel ex lege, vel Magisterio humano, vel recto usu rationis, vel à spiritu Dei meliora edocti

edocti sint : jam constare potest , quam nihil humanum ingenium valeat ad percipiendas res spirituales & quæ sunt Dei. Qui enim ita delirarunt circa illa quæ natura nota esse debuerant , & aliquando nota fuerunt , cum radiaret adhuc in mente ille splendor Imaginis Dei ; quomodo illis sermo de cruce , & stulta illa prædicatio de Jesu placere potuit & amari ? Nonne Christus crucifixus semper Judais fuit scandalum , Græci vero stultitia ? Certe abolevit Deus sapientiam sapientum , & intelligentiam intelligentium è medio sustulit. Ut in errore roget Apostolus , ubi sapiens ? ubi scriba ? ubi conqueritor hujus seculi ? nonne infatuavit Deus sapientiam hujus mundi ? 1 Cor. 1: 19. 20. 23. Et ratio est , quia sapientia hac , quam Euangeliū docet , est sapientia in mysterio , & abscondita , quam præfinit Deus ante secula in gloriam nostram : Quam nemo Principum hujus seculi cognorit. Utpote de iis rebus , quas oculus non vidit , nec auris audivit , nec in mentem hominis ascenderunt 1 Cor. 2: 7, 9. at quod nec per sensus , nec à mente sibi relicta , & non illustrata à spiritu , cognosci potest , id homini animali & spiritum non habenti , prorsus est ἀναταληπτόν , atque æque ignotum , ac si non esset. Unde illud estatim Apostoli vers. 14. Φυχίης δὲ ἀρθρωπος δέχεται τὸ πνεύματος. Stultitia enim illi sunt , nec potest cognoscere , quia spiritualiter dijudicantur. Quis verò assentiri possit non intellectus , & quæ stulta illi videntur , & amare quod mentem ita offendit & turbat , aut sine interiori lumine admittere lucem illam ? quasi tenebræ comprehendere possint lucem. Quod perinde est , ac ἀγεωμέτρητον judicare velle de demonstrationibus Archimedis . cum nil operetur extra sphæram activitatis. Hæc causa est , cur Euangeliū tam multis sit odor mortis ad mortem : nimis illis , in quibus Deus hujus seculi excœavit mentes , ne irradiet eos lumen Euangelii gloria Christi , qui est imago Dei. 2 Cor. 2: 16. & 4: 4.

§. 5. Hic est fons omnium errorum & hæresiū quæ de Deo , Christo , viribus humanis , &c. in Ecclesiam irruperunt ; vera causa omnium persecutionum contra Ecclesiam , & tam inauspicati schismatis , quod Christianos inter se collisit. Cur Judas ignorantes , Christum Dominum gloriae , illam cruci affixerint. Cur tam multi , etiam ex doctissimis , fidei contemnentes initium , immaturo & perverso rationis amore abripi se patientur , ut tam absurdā de Deo imaginentur. triplies enim fere morbo hic laborant homines , ut recte observat Aug. lib. 1. de Trin. Ut primum genitus eorum sit , qui secundum corpus de Deo sentientes , ea quæ de rebus corporalibus sive per sensus corporos ex verrā

noverunt, sive que natura humani ingenii & diligentiae vivacitate, vel arius adjutorio perceperere, ad res incorporeas & spirituales transferre conantur, & ex his illa metiri atque opinari volunt. Sunt alii qui secundum animi humani naturam vel affectum de Deo sentiunt, & ex hoc errore cum de Deo disputant, sermoni suo distortas & fallaces regulas figunt. Tertium genus eorum est, qui neque secundum corpus, neque secundum animam de Deo sentientes, tamen de Deo falsa existimant: eo remotores à vero, quo id quod sapiunt, nec in corpore reperitur, nec in facto & condito spiritu, nec in ipso Creatore. Qui cum & videri velint scire quod nesciunt, & quod volunt, scire non possunt, presumptiones opinionum suarum audacius affirmando, intercludunt sibi Intelligentiae vias, magis eligentes sententiam suam non corrigere perversam, quam mutare defensam.. Qui reliquis deteriores sunt. Nam qui opinatur v. g. Deum candidum, vel rufulum, fallitur; sed tamen hac reperiuntur in corpore. Rursus qui opinatur Deum nunc obliscentem, nunc recordantem, vel si quid hujusmodi est, nihilominus in errore est: sed tamen hac inveniuntur in animo. Qui autem putat ejus potentia esse Deum, ut seipsum, ipse genuerit, eò plus errat, quod non solum Deus ita non est, sed nec spiritualis nec corporalis Creatura. Nulla enim omnino res est, quæ seipsum gignat, ut sit. Ex quo uno Exemplo de omnibus judicium fieri potest, quomodo ex ignorantia profluat Error. Cum enīm omnis veritas nitatur recto judicio. quod formatur de rebus: atque illud formari non possit, nisi rebus recte perceptis & apprehensis: tum deinde judicium est verum, cum pronunciat uti res est, id est affirmet affirmanda, neget neganda. Ut enim verissime & accuratissime maximus hujus seculi Philosophus. Si semper quid verum & bonum sit, clare & evidenter videremus, nunquam de eo quod esset judicandum vel eligendum deliberaremus. At id ut plurimum non fit; sed dum facultatem judicandi non intra terminos perceptionis nostræ continemus, sed etiam ad illa quæ non intelligimus, extendimus, ad quæ cum voluntas nostra sit indifferens, facile fit ut à vero & bono deflectat, atque ita nos in errorem præcipitet. Si enim nulla Intellectui ratio occurrit, quæ illi unum magis quam alterum persuadeat, certe ex hoc ipso indifferentes sumus ad utrumlibet vel affirmandum vel negandum, vel etiam ad nihil de ea judicandum. Vel enīm nihil cognoscit & percipit Intellectus de re, de qua judicium ferendum, & tum nullum habet argumentum nec suspicionem quidem levissimam cogitandi rei talem existere: vel non satis perspicue rei cognoscit, sed probabilibus tantum conjecturis, quas tales agnoscit, nilitur: & tum à judicio peremptorio abstinendum; nam si de tali.

tali re vel affirmet aliquid vel neget , atque in eam partem se conver-
tat , quæ falsa est , plane falli eum necesse est : fin verò alteram partem
amplectatur casu quidem incident in veritatem , sed ita ut ejus tantum
apud eum sit opinio , quæ ita illi vera est , ut falsam esse posse judiceret ,
ita falsa , ut veram esse non repugnet . vel depravate rem concipit , nec
veram ejus habet notionem & idem , ut cum rem obscure & confuse
tantum percipiatur : & tum maxima ratio subest dubitandi , nec cer-
tum aliquod de re ignota judicium proferendi . Quatenus enim res est
obscura , in tantum latet , nec cognoscitur . at de re ignota & incom-
perta pronunciare , non est sapientis . Cum ergo homo animalis non pe-
cipiat , & δίχηται , quæ sunt spiritus , quid mirum non posse etiam γνῶναι ,
judicium de iis ferre : quia id esset judicare de re sibi incognita . Quod
si naturali ratione mysteria perrimari tentet , tum maximo se exponit
errandi periculo , & quo magis confidenter pergit , eò præcipitio &
naufragio est propior . Tales illi quos perstringit Apostolus i Tim.
1: 7. *Legis doctores , μὴ τοῦτος μήπε ἀ λέγεσθαι τὸν Διαβό-
λον τῷ πονηρῷ φύσει .* & quos notat Col. 2: 18. *ἀ μὴ εἰσερχεσθαινοντινούμενοις , εἰκῇ
Φυσικοῖς τὸν τὸν τὸν οὐρανὸν αὐτῶν .* Quod non tantum homini mere
animali ita contingere necesse est , sed etiam legis & Evangelii cog-
nitione quadam tinctis , & μόρφωσιν τὸ γνώσεως & iustitiae quandam
habentibus ; cum teneris alis nimium fidentes nimis ardua & sublimia
petunt , *τοτε φροντίδες πάροδος φροντίδες , η τὰ οὐρανά .* Rom. 12: 3. 16.
Qui scrutatores Majestatis , opprimuntur à gloria . Quæ omnia melius
cognoscentur , cum de erroribus peculiaribus agemus .

§. 6. Nec tantum circa res fidei & sacras hæc ignorantia se prodit ,
sed etiam in omnibus artibus & scientiis , præcipue in investigatione
naturæ , immo & in gubernatione vitæ est manifesta . ut vel hinc pateat ,
quanta sit naturæ per peccatum originis corruptio & depravatio . Nam
cum omnes nascamur infantes , in quibus intellectus est velut tabula
rasa : in paucis hæc infantia per totam vitam deponitur , nisi quos æquis
Jupiter amavit , & quibus mens divinior obtigit , educatio felix , insti-
tutio fida , & temperamentum ductile , & affectus magis compositi .
Cum enim in prima ætate , mens nostra æctissime corpori sit alligata ,
nec aliis cogitationibus vacet , quam quæ illi commoda & incommoda ,
quibus corpus afficitur , repræsentant ; mille præjudiciis à prima infantia
mens nostra imbuitur , quorum multa pertotam vitam non deponun-
tur . Et cum mens nostra sensibus tota affixa sit , & vix de aliis cogi-
tet , quam quæ à sensibus offeruntur , non potest sine aliqua difficultate

ac defatigatione ad res ulla attendere , omniumque difficillime ad illa , quæ nec sensibus , nec imaginationi præsentia sunt . Et quia reverè nullam rem , qualis ipsa est , sive essentiam rei , sensu solo percipimus , hinc sit , ut plerique sensibus assueti , in tota vita nil nisi confuse percipient . Adeò ut vere dictum sit à Cicerone , lib. i. Tusc. Quæst. Magni ingenii esse revocare mentem à sensibus , & cogitationem à consuetudine abducere . Et quainvis iam maturis annis , cum mens non amplius tota corpori servit , nec omnia ad illud refert , sed etiam de rerum , in se ipsis spectatarum veritate , inquirit , permulta ex iis , quæ sic antea judicavit , falsa esse deprehendat : sentit tamen quam difficile & molestum opus sit , vel priorum non per intervalla meminisse , vel præjudicatas opiniones omnes expungere . Spiritus enim humanus (prout disponitur in hominibus singulis) est res varia , perturbata , & quasi fortuita ; vel propter naturam cuiusque propriam & singularem , vel propter educationem & cum aliis conversationem , vel propter lectionem librorum , & auctoritatem eorum , quos quisque colit & miratur , vel propter differentias impressionum , prout occurunt in anima præoccupato & prædisposito , aut in animo sedato & æquo , &c. certe pleræque omnes opiniones illæ , quas judicia ante à nobis facta , & non bene examinata , animo impresserunt , non sunt sanæ , sed cuin insigni ignorantia conjunctæ , donec fæce sua liberatae , & distincte perceptæ , tam perspicue se menti exhibent , ut nunquam de iis cogitare possit , quin vera esse credat . Præterea quia assueti sumus conceptus omnes nostros , verbis quibus eos exprimimus , alligare , neque aliter quam cum ipsis verbis memorie mandare : Cumque facilius postea verborum quam rerum recordemur , hinc sit ut plurimum , ut verba vim suam super intellectum retorquent & reflequant , eumque magis verbis quam rebus attentum abripiant . Unde multiplices errores nascuntur , & mens à veritatis investigatione abducitur . Aut enim verba illa , sunt rerum nomina quæ non sunt , ut fortuna , fatum , *εὐπέρστατος* , scientia media , gratia congrua , purgatorium , indulgentiæ , universalia realia , &c. (quemadmodum enim sunt res , quæ nomine carent , ita sunt & nomina , quæ carent rebus) & vinculum intellectum falsis notionibus obsident & implent : aut sunt nomina quidem rerum , sed confusa , & male terminata & temere & inæqualiter à rebus abstracta : quæ quia multis rebus diversis imponuntur , æquivocationem gignunt , & disputationum fomes sunt , ut fere non aliter illæ determinentur , quam vocum distinctione . Dici non potest , quanta hinc rerum ignorantia tam in Philosophia , quam in Theologia progermi .

germinaverit, & quas clades scientiis inflixerit. Ut jam nihil dicam de stultis, amentibus, insanis, & furiosis, quales multi nascuntur, & ob viciatum cerebrum, quotidie fiunt: Quam multis surdastreitas & cœcitas, cuin-qua nascuntur, causa est perpetua ignorantiæ & invincibilis, circa res naturales, sed præcipue divinas: multis adeo tardum est ingenium & hebes, memoria ita fluxa & labilis, ut nullius rei meminisse possint aut recordari, adeo stupidi, ut ne numerare, aut literas quidem discere possint. Quin integræ nationes reperiuntur adeo stupide & ab omni humanitate relictæ, ut vix sensum communem habent; inter quas omnis Religio, discriueni omne honesti & turpis videtur intercidisse, & qui præter vultum, vix habeant aliquid hominis. Quid de morionibus illis dicam, quos fecit quoties voluit natura jocari? nonne omnes illi ad perpetuas tenebras dannati videntur? Ut jam excœcatos induratos præteream, hodiernos mihi Judæos vide, quibus *ad hunc usque diem, cum legitur Moses, velamen cordi eorum impositum est, ut videndo nihil videant, nec corde intelligant, ut convertantur & sanentur:* nunquid illos amovendo illi velamini per se idoneos putabimus, antequam *conversi ad Dominum, & accepto spiritu Domino, libertatem consequatur?* 2 Cor. 3: 15, 16, 17.

§. 7. Ex dictis Jain liquet, quantum sit ignorantia malum, & quam sœcundum in omnis generis errores. Ut nemo tantum de se præsumere debeat, se propriæ industriae viribus has tenebras mentis fugare & pellere posse. Cum nemo sit tanti studii cruditionisque, qui istud ingenitæ ignorantia in malum penitus extirpaverit, vel ita vicerit, ut non hujusmodi lapsibus, frequenter in hujus vitæ tenebris titubet, ut quod putarat bonum, malum fuisse, sæpe deprehendat. Nulla enim diligentia id efficerre potest, ut non saltem in illis rebus, de quibus nulla vel oborta nobis cogitatio fuerit, per talem justitiæ ignorantem in peccata prolabamur. Hinc sæpe invitos peccare cogit ignorantia. Cum enim actus humani procedant à ratione per duplarem scientiam, universalem & particularem, quarum illa est instar universalis principii & regulæ rationis (ut non esse occidendum) hæc est singularis circumstantiæ (ut hunc quem occido esse hominem vel patrem) utriusque rei ignorantia potest esse causa peccati, & quidem involuntarii, quatenus privat cognitione illa quæ præexigitur ad voluntarium. Vel enim ignorantia comitatur factum, ut contingat simul esse aliquid factum & ignoratum, & tum ignorantia non est causa, ut hoc fiat, quia etiam si sciretur, tamen ageretur. Quod non est di ἀγνοιας περιττειν, sed magis ἀγνοειται ποιειν. Uti distinguit Arist. lib. 3. Ethic.

Ethic. c. i. Vel ignorantia est causa peccati & præcedit, quia si sciret, non peccaret, & est quasi dispositio peccati. Uti de se testatur Apostolus, 1 Tim. 1: 13. ὅπερ ἐγνώσθη ἀπόστολος. Vide & Luc 23: 34. 1 Cor. 2: 8. Vel etiam ipsa ignorantia est voluntaria, quia actus voluntatis fertur in ipsam ignorantiam, aut ut excusationem habeat de peccato, aut ut non retrahatur à voluptate peccandi; quales illi Job. 21. qui dicunt, scientiam viarum tuarum nolumus. Hæc dicitur ignorantia affectata. Vel dicitur ignorantia voluntaria ejus quod quis scire potest & debet: sive cum quis actu non considerat quod debet, sive cum notitiam quam debet habere, non curat acquirere. Quinimo sæpe accidit, ut aliquis ignorans circumstantiam actus, quam scire non tenetur, ex hoc aliquid agat, non acturus, si sciret. Est ergo ignorantia causa peccati & erroris, non per se, sed per accidens, quatenus tollit scientiam quæ alijs prohiberet, ne fieret opus absolute, aut cum aliqua circumstantia. Est enim privatio scientiæ perficientis ratione, quæ prohibet actum peccati, in quantum dirigit actus humanos. De quibus multa subtiliter Scholastici, quæ nunc non est otium pluribus examinare. Atque de ignorantia, prima Errorum & peccatorum causa, haec tenus. De Concupiscentia deinceps agemus.

C A P. VI.

BREVIARIUM CAPITIS SEXTI.

Concupiscentia Errorum seminarium. Homo quamvis ex disparibus rebus, corpore & anima compositus sit, si non peccasset, omnia pacata & tranquilla intra se sensisset, ex omnium partium concordia. Concupiscentia non ex primæva Institutione, sed ex hominis se ipsum voluntate sua pervertente malitia est. Conflictus inter Augustinum & Iulianum Pelagianum, illo afferente Concupiscentiam esse malam, isto negante, sed illam & ejus motus, prout nunc sunt in homine, esse ex se & natura sua bonos, & ab auctore naturæ implantatos sicut cæteros facultatum naturalium actus, videre, audire, &c. Augustinus è diametro huic errori se opponit, cui concupiscere, & amare Creaturam, id est, frui illa velle, & expetere propter se ipsam, est ingens illud malum naturæ ex peccato primo congenitum. Idque firmissimis argumentis demonstrat. 1. Quod impossibile sit, ut illud naturaliter sit bonum, & à Deo naturaliter collatum creature rationali, quod in regenitis pugnat contra spiritum, in non regenitis contra rectam rationem. 2. quia desideria peccandi, qualia sunt motus Concupiscentie, non possint esse bona vel licita, sed ratione frenanda. quod in brutis secus est, ob defectum rationis. 3. quia si est ab auctore Deo, & ea est natura hominis, tunc eam in omnibus sequi liceat, & omnibus motibus ejus consenire. 4. ex pudore qui libidinis indulitus est comes. Qui tametsi in omnibus animi libidinibus, quamvis remissior, habet locum, tamen præcipue circa pudendorum tumultuosum motum est conspicuus. Licit su homini naturale per appetitum sensitivum concupiscere, non esse tamen ei

natus

naturale, contra spiritum & rationem concupiscere. Sententia Augustini illustratur. Unusquisque tentatur à concupiscentia: illa parit peccatum. Corpus & anima sibi mutuo motus suos communicant, hinc vix alius quam corporeitatis conceperis in homine. Passiones multe sunt adeo vehementes, ut à voluntate compesci non possint; hoc sit, 1. quia concupiscentia, passionibus omnibus armata animam distractabit. 2. quia corpus praesertim vanitatis est subjectum. 3. quia per passiones, vehementia sua imaginationem distendentes judicium turbatur. 4. quia per passiones ratio prosteritur, unde facit que non esse facienda novit, vel ob defectum intentionis, vel impedimentum aliquod, vel infirmitatem corporalem: impedimentum triplex recensetur: Unde multiplex error. 5. quia voluntas se passionibus praesentibus non debite opponit. Peccata sunt quæ solius voluptatis causa peraguntur, cum creature non properet Deum sed se ipsas diliguntur, quæ dilectio nos creature amata serviliter subjicit & omni libertate privat; quin amori & concupiscentie judicium, & libidini rationem, postponens; nos appetitu sensitivo duci, & brutis similes, arguit.

§. I. **D**e Ignorantia hactenus, omnium Errorum matre: nunc de Concupiscentia, tanquam Errorum seminario, dicendum. Cujus naturam & indolem ut recte cognoscamus, pauca quædam de primæva hominis institutione & destitutione in antecessum prælibanda sunt. Cum enim Deus, cuius opera sunt ordinatissima, hominem rectum & bonum & ad imaginem suam condiderit: sequitur, hominem, quamvis ex rebus disparibus anima & corpore compositus sit, omnia tamen ordinata & tranquilla in illo statu intra se sensisse, ita ut nulla interior irrita à se discerperetur. Inde ortum habuit illa pax & concordia, primum animæ, quæ nihil aliud est, quam ordinata cognitionis actionisque consensus: atque inde resultans pax corporis & animæ, quæ est ordinata vita & salus animantis. Quæ si bene servata fuissent, & incorrupta conservata, produxisserent pacem hominis cum Deo, quæ est ordinata in fide sub æterna lege obedientia. Hic ordo naturæ, omnium partium concordiam postulat, ut suus cuique locus tribuatur, & inferiora superioribus subdantur, ut ne sit schisma. Cum igitur animus ordine naturali anteponatur corpori, corpus animæ, tanquam natura inferior, naturaliter subjectum est. Nam cum corpus natura sit servum, & parere tantum animo natum, maxima inordinatio oriaretur, si servus imperaret Domino. Vixisset itaque homo in Paradiso, sicut vellet, quandiu vellet quod jussicerat Deus, cum summa in carne sanitate, in anima tota tranquillitate sine dolore, sine inquietu. Ubi omnia membra sola voluntas, nulla libido commoveret, sicut nunc voluntas manus & pedes, & cæteras, excepto genitali membro, partes adhuc, nisi libido prævortat aut alio divertat, regere nata est. Summū fuisse in affectus & passiones, quæ ex corpore ebulliunt, imperium, ut nec ira rationem obnubilaret, nec libido voluntatem præcurreret, nec obtemperaret

ret odium aut invidia , nec ullo modo caro concupisceret adversus Spiritum, aut Spiritus adversus carnem. Nihil enim à ratione magis alienum , quam ut etiam victoriam partis inferioris de prostrata superiore , naturalem hominis conditionem esse imaginemur.

§. 2. Quod nunc secus in nobis experimur , atque animo corpus , quod alterum ab illo , atque infra illum est , & cuius sine illo natura non vivit , volenti jubentique non cedere ; & nos in hac lucta carnis & spiritus , semper succumbere , nisi gratia subveniat ; id non ex primæva institutione , sed ex hominis se ipsum voluntate sua pervertentis malitia est. Ut enim præclarè Aug. *Donatus est homo sibi quia deseruit Deum placendo sibi , & non obediens Deo, non potuit obedire nec sibi.* Hinc evidentior miseria est , quæ homo non vivit ut vult . & quando vivit ut vult , quia turpiter vivit , tamem beatus esse non potest. Hinc acerrimus ille inter Augustinum , & Julianum Pelagianum de Concupiscentiæ bonitate conflictus : illo afferente esse malam , isto mordicus negante. In quo prorsus cum Philosophis gentilibus conspirare deprehenditur , qui cum hominem ex dupli natura , spirituali & corporali compositum , & ex imparibus bonis compactum , recte animadverterent , quorum hoc sursum , illud deorsum semper tenderet , atque unumquodque congruis sibi voluptatibus inhiaret ; corpus quidem cibo , potui , Veneri , &c. animus honestati arque virtuti : inde oriri molestam illam , quam omnes in se experiuntur , luctam inter rationem & cupiditates. Statuebat ergo omnes illas Concupiscentias sive voluptates , & illos ejus motus prout nunc sunt in homine , esse ex se & natura sua bonos , adeoque ab auctore Deo naturæ implantatos & insitos , illique congenitos. Non quod moraliter motus illos bonos esse censeret , sicut actus virtutum externos bonos dicimus , cum ex recta ratione prodeunt : sed eo modo quo dicimus actus cæteros facultatum naturalium , videre , audire , crescere , concubere , concoquere , egerere , &c. esse bonos , quia ex facultatibus , cum quibus naturaliter humana natura instituta est , connaturaliter juxta institutionem creaturæ rationalis fluunt. Nempe quia ex genere suo sunt motus naturaliter ex causa naturali , calore scilicet vitali à Deo indito pullulantes : & quorum tantum excessus est in vituperio & vitio. Quique proinde non magis in homine culpandi sint , quam in animalibus cæteris , & pecoribus , in quibus omnes illi motus similiter reperiuntur. Naturalem itaque esse homini Concupiscentiam , cuius qui modum teneat , bono bene uti , sicut è contra qui modum excedat , bono male uti. Quia in re ut ut humanæ naturæ quædam imbecillitas , ex lucta cum ratione advertatur , quæ instar rubiginis in ferro ex materia conditione connaturaliter nascitur

tur quia tamen ex duplicis naturæ inferioris & superiois copulatione oritur , quæ Deum habet auctorem , esse quodammodo conditioni humanæ ita annexam , ut ab ea separari non possit. Esse ergo homini à Deo in prima sua institutione hanc concupiscentiam collatam , quò veluti naturali stimulo voluptatis incitaretur ad concubitum , & cæteras voluptates : ita tamen , ut ratio posset ea uti vel non uti , prout præscriptum virtutis posceret. à qua sententia non procul abeunt hodierni Scholastici , & quidam Philosophastri , voluptatis mangones , Veritatis caupones .

§.3. Dici non potest quam hæc sententia displicerit S. Augustino , qui totis lacertis contra hanc Juliani suscep tam Concupiscentiam , ut eum vocat , depugnat : ut ex tot ejus libris super hac Quæstione contra Julianum exaratis , liquet. Quæ ut recte capiatur , sciendum , non solum sensus externos , sed & ipsius animi nobilissimas facultates libidinis malo servire. In quibus accurate distinguendi , ipse vigor seu vivacitas , & necessitas & utilitas tam sentiendi quam intelligendi à libidine sentiendo & intelligendo curiositate. Quæ est quædam animi titillatio & pruritio , quæ nos ad sentiendum & intelligendum , sive consentientes , sive repugnantes , vel appetitu carnalis voluptatis , vel sciendi pruritu , tantummodo ut sciamus , impellit. Hoc est illud ingens malum naturæ ingenitum , & nihil aliud quam amare Creaturam , id est , frui illa velle , & expertere propter seipsum. Non enim ipsæ creaturæ Dei mala sunt , sed eas amare , est peccare. Bonæ sunt divitiæ , sed malus illarum amor , qui avaritia est. Non enim divitem esse , sed velle esse , avaritia est. Bonum est , ut administrandis rebus humanis præsint viri boni : at præesse velle , cum scilicet appetitur ipse præfecturæ splendor , seu ipsum præesse , ambition est. Sic laudem & gloriæ amare , ut iis delecteris , vitium est. Quid scientia sublimius inter res bonas , quas condidit Deus ? Et tamen scientiam propter scientiam amare , curiositas est , vitium inquietum , quod cum invalescit , etiam ad nefanda perducit. de quo præclarè Bernardus , serin. 36. in Cant. Sunt qui scire volunt , eo fine tantum , ut sciant ; & turpis curiositas est. Et sunt , qui scire volunt , ut sciantur ipsi & turpis vanitas est. Et sunt uem , qui scire volunt , ut scientiam suam vendant , v. c. pro pecunia pro honoribus ; & turpis quæstus est. Cum tamen neque scire , neque sciri , neque quæstum facere , malum sit : sed illis aniore propter illa inhærere nihil ulterius attendentem , vitium est. Cibus & potus , eorumque sapor delectabilis , bona sunt , & in infirmitatis humanæ sustentationem à Deo instituta : ipsa tamen per se amare , vitiosum est ; ut in illis patet , qui non ut vivant , edunt , sed ut edant , vivunt. Concubitum quis

negat bonum , ut qui institutus est ad salutem generis ? Concubitum tamen amare propter se ipsum , id est , propter concubitus delectationem , vitiosum est , & luxuriæ opus.

§. 4. Hujus castissimæ veritatis , & quæ Religionis Christianæ est basis , hæc invictissima est demonstratio : Quod impossibile sit , ut hoc naturaliter sit bonum , & à Deo collatum naturæ rationali , quod in regenitis pugnat contra spiritum , in nondum regenitis contra rectam rationem : ut facit Concupiscentia . Ut enim diserte dicit Apostolus Gal. 5. *Caro concupiscit adversus spiritum , & spiritus adversus carnem.* Quæ pugna cum sit inter malum & bonum , concupiscentiam , cuius hic partes sunt contra spiritum , regenitam partem hominis , malam esse necesse est. Et unde hoc , quod idem dicit , *se quod non vult , id agere , & quod odit , hoc facere.* Unde & infert : *Quod si id facio , quod nolo , jam non ego id operor , sed quod in me habitat peccatum.* Et quid aliud est lex illa rebellans legi mentis , *lex illa peccati quæ est in membris nostris ? & corpus illud mortis , a quo liberari tam gemebundus optat Apostolus ?* Rom. 7. 15, 19, 20, 23, 24. Et quis versatus in hac lucta , non experitur quotidie sibi cum exercitu carnalium desideriorum esse pugnandum ? Bene Cyprianus , lib. de mortal. *Cum avaritia nobis , cum impudicitia , cum ira , cum ambitione congressio est , cum carnalibus vitiis , cum illecebris secularibus assidua & molesta luctatio. obessa mens hominis , & undique diaboli infestatione vallata , vix occurrit singulis , vix resistit.* Tot persecutions animus quotidie patitur tot periculis peccatis urgetur , &c. Certe si concupiscentia esset à Deo , non repugnaret ei quod amat ac donat Deus , hoc est , virtuti , continentia : neque Continentia expugnareret Concupiscentiam , si esset à Deo. Hæc causa est Apostolo monendi suos , *ne diligant mundum , neque ea quæ in mundo sunt.* Additratione , *quod si quis diligit mundum , non est charitas Patris in eo.* Et ut sciamus quid sint mundana illa , quæ nos amare vetat , *Concupiscentias mundanas nominat.* Quoniam quicquid est in mundo , *Concupiscentia carnis , & Concupiscentia ocolorum , & fastus vita , non est ex Patre , sed ex mundo est.* Et mundus praterit , & *Concupiscentia ejus.* 1 Joh. 2: 15, 16, 17. Ubi vides desiderium illud ardens fruendi creaturis , quod mediabitibus aliis potentiis plerumque obtinetur , & juxta illarum diversitatem , diversas libidines producit , ad tria generalia capita revocari , *libidinem sentiendi , libidinem sciendi , & libidinem excellendi.* Quæ libidines nihil aliud sunt , quam quædam illecebræ & delinimenta quibus bonum aliquod , quo mulcetur & allicitur sensus , & seducitur intellectus , appetitur.

petitur. Certe desideria peccandi in creatura rationali, quæ facta est ad Deum, non possunt esse bona vel licita; sed omnium hominum iudicio turpiæ & mala. At quid sunt motus concupiscentiæ aliud, quam quædam desideria peccatorum? sive ea sint deliberata, sive etiam rationem prævertant. Concupiscere malum, semper est malum. *Non Concupiscet, inquit Lex.* Et si peccata mala sunt, quo modo concupiscentia peccatorum non erit mala? Et quid ni malum esse dicamus, quod etiam patroni ejus, fatentur esse frænandum? Et cur, quæso, frænandum, nisi ne noceat? nisi ne ad illicita quæ desiderat, relaxetur? at frænum illud est iecta ratio, quæ limitem ponit, quem effrænus in malæ cupiditatis impetus transgredi non sinitur. Neque enim libidinem frænat libido, sed ratio. Quæ utique non refrenat id quod bonum est, sed quod malum. Talem naturam condiderit Deus? at sicut id indecens Deo, ut in homine peccatorum excitet desideria, ita nec potest illi tale pondus indere, quo assidue ad peccandi desideria concitetur. Tum enī vere esset auctor peccati. Quid verò turpius, quam quod homo sibi ipsi factus est inobediens, ita ut etiam invitus sæpe cogatur pati in animo & corpore, quod non vult? Quis enim enumeret quām multa, quæ non potest, velit, dum sibi ipse, id est, voluntati ejus ipse animus ejus, multoque magis inferior caro ejus non obtemperat; dum sæpe ipso invito & animus turbatur, & caro dolet?

I. 5. Neque hanc doctrinam labefactare potest, quod Julianus objicit Augustino: nempe Concupiscentiam non esse in brutis malam: Quid ni igitur potuerit Deus, creando in puris naturalibus hominem, cum tali concupiscentia creare, quæ non sit mala? Sed causa diversitatis est, quia bruta ratione carent, cui concupiscentia dissonet, nec in eis caro concupiscit contra spiritum. Unde cum non possint veritatem virtutemque mente contingere, & ejus honestate frui, datum est illis sensibile bonum, quo sineulla rationis repugnantia perfruantur. Unde si homo instar pecoris, inferiore sui parte, neglecta vel contenta superiori, exardescat in desiderium, vitio facit, quod pecus natura. Tantæ namque excellentiæ est in comparatione pecoris homo, ut vitium hominis, natura sit pecoris. Et è contrario, ut natura pecoris sit vitium hominis. Plerunque enim contingit, ut quod in inferiore natura judicamus esse rectum, hoc velut perversum in superiori, si imitari velit, improbemus. Ab illa quippe agitur proprium, ab hac appetitur alienum; & dum illa in suo naturali gradu manet, ista ad inferiora demergitur. Ut si homo imitari velit ingressum equi, aut

hinnitum. Unde jam intelligitur, inferiores illas animas, quibus nulla inest ratio, aut honestatis cura, recte ac decore voluptatibus carnis inhiare, ut illis oblectentur, quibus alia deest excellentior: Superiores autem quibus actionem longe præstantiorem moderator omnium Deus tribuit, vitiosissimè motibus illis agitari, quibus & ratio perturbatur, & lumen veritatis extinguitur, & virtus enecatur, & honestatis amatrix creatura ab eadem divellitur. Quod non ita accipiendum quasi motus ejus in se sint mali, sed inordinatio motuum, & concupiscentiæ effrenitas, & repugnantia cum ratione, & hostilitas cum virtute & cum honestate contrarietas in' vitio sunt. Sive interim ratio ejus effrenes impetus intra certum modum coérceat, sive præcipites in quodlibet, & quantum libet ferri sinat: Si aliter res habet, & hæc auctore Deo in homine seminata est Concupiscentia, & ea est natura hominis: Quid ni illam tuto in omnibus sequi liceat, & omnibus ejus motibus consentire? Hoc enim nihil est aliud, quam ipsam Dei artem & sapientiam natura conditricem sequi. Ut enīm vere Aug. contra Jul. lib. 3. c. 7. Non est, quomodo faciat, quod non licet, quando licet, quicquid liber, quia bonum est, quod naturaliter liber. Si ergo adsint voluptates, perfruatur: Si autem non adsunt, ipsis earum cogitationibus, sicut Epicuro visum est, oblectetur, & erit sine peccato, nec se ullo fraudabit bono: nec cujuscunque doctrina opinionibus resistat naturalibus moribus, sed sicut ait Hortensius, tunc obsequatur natura, cum sine Magistro senserit, quid natura desideret. Non enim potest quæ bona est, desiderare quod malum est, aut negandum est bona aliquod bonum. Fiat itaque totum quod desiderat libido bona, ne ipse sit malus, qui resistit bono. Si ergo licitum est desiderium, quod ex naturali institutione Creaturæ fluit, licitum quoque licito desiderio adhibere consensum: & per consequens non est peccatum alienam domum aut uxorem concupiscere: Quid enim esset motibus ejus serio resistere aliud, quam resistere instinctibus illis, quos à Deo datos esse credit? ubi vel pietas quam haberet de bonitate Creatoris, pugnam adversus donum Dei frangeret, vel seria pugna tanquam adversus malum, corrigeret pietatem. Recte ergo sapiens monet Ecclesiastis 18. 30. Post Concupiscentias tuas non eas, & à desideriis tuis averttere. Si præstes anima tuc beneplacitum Concupiscentia, faciet te gaudium Inimicorum tuorum.

§. 6. Idem arguit ille pudor, qui libidinis indivulsus est comes, de quo ante egimus, qui unde nascitur, ostendit, quanti mali sit testis. Qui tamen si in omnibus, etiam animi libidinibus, quamvis remissior locum habeat, tamen præcipue circa pudendorum tumultuosum motum

tum est conspicuus. Sic qui ebrietati sunt dediti , noctem eligunt , ut incipientur , & ut jugulent homines , surgunt de nocte latrones. Et quæ causa , cur etiam maximè improbus , probus haberi desideret ? & qui introrsum est turpis , extrorsum pelle decora aspici gaudeat ? Ut hæc sit eorum ad Deum Oratio , Noctem peccatis , & fraudibus objice nubem. Hinc Apostolus de peccatis agens , quæ ante regenerationem commissa fuerant fidelibus , ex eo , quod nunc de iis erubescant , recte infert , *cos tunc nullum ex iis fructum habuisse.* Rom. vi: 21. vide & 1 Pet. 4: 2. 3. Ps. 97: 7. Jer. 7: 19. Dan. 9: 7. Cur tamen de aliarum Concupiscentiarum motibus minus erubescamus , quam de illius fœdissimæ libidinis obscenitate , hæc causa est : quia animus in ea neque sibi , ut non libeat , neque corpori , quod ei servili conditione subjectum est , ut non moveatur ; imperare potest : quod in cæteris cupiditatibus non ita habet locum. Ut ut enim se ipsum superare nequeat , ut non sua cupiditate titilletur , corpus tamen non movet , nisi cum voluerit , & quantum voluerit : ut ita in corporis obtemperantis motu nullus pudor sit , in anihi sibi rebellantis pugna , exiguis. Aug. de Civit. Dei , lib. 14. c. 23. Dices , cum potentiaz illæ , ex quibus nascitur illa repugnantia carnis & spiritus , nñm. voluntas & appetitus sensitivus ex hominis essentia naturaliter diinanent : atque cædem potentiaz inclinationes habeant naturales , ex quibus oritur ista repugnancia : sequi , etiam repugnantiam illam esse homini connaturalem , perinde ut corporis corruptibilitas , lassitudo , fames , sitis. Sed optime respondet Augustinus , *Licet sit homini naturale per appetitum sensitivum concupiscere , non esse tamen ei naturale contra spiritum & rationem concupiscere , sed è contra , id esse contra naturam ejus :* Quia naturalis ordo desiderat , carnem , ut inferiorem , spiritui , ut superiori esse subjugatam , at contrarium jam facit caro , non natura , sed consuetudine peccatorum quæ in naturam versa est , secundum generationem mortalem peccato primi hominis Non enim quod alicui potentiaz per se consideratæ naturale est , id eidem dum alteri jungitur , eodem modo naturale est. Nam cum ille appetitus inferior carnis in eodem supposito copulatur spiritui , tunc vaga libertate illa , quam videmus in brutis , illi interdictitur , & fit ei naturale subesse rationi , neque præcurrendo , neque excedendo , nutus ejus. Sicut v.g. mulieri secundum se spectatæ competit sua se gubernare libertate , cui per conjugium fiat conveniens & decens , mariti imperium sequi. Rom. 7: 2, 3. Hæc ex limpidissimis S. Augustini , Summi Ecclesiæ Doctoris , fontibus hausta , paulò latius &

& diffusius tractate visum est; tum ut primi peccati fœditas, quæ tantam rerum confusionem & ordinis perturbationem, non solum in animum, sed etiam in corpus induxit, & omnes ejus inclinationes, desideria. affectus inquinavit & infecit, ut jam pars inferior continuum contra superiorem bellum meditetur, & subjugare nitatur: tum præcipue ut Errorum illud seminarium, & peccatorum omnium officinam, ad oculum patefaceremus. Quod porrò agendum,

§. 7. In primis nimis quam verum experimur, quod testatur *Jacobus Jac. 1: 14.* *Unumquemque tentari γένος τὸ ιδίας ὅπιθυμίας ἐξεληφθεῖσος ē δελεαζόμενος.* Est enīm cupiditas quasi fomes & uterus peccati, qui ad se attrahit & rapit quicquid vel in objectis est delectabile, vel intra se propriis cogitationibus mens efformat, quo delicietur. Deinde cupiditas delectabilitate objecti delinita fit prægnans, & concipit lethiferum Embryoneum: qui nisi mature & in ortu turbatur, & abigitur, antequam aboriatur, parit peccatum. V. g. videt *David*, in otio, bene curato corpore, curis regni amandatis, ab omni parte securus, pulcherrimam fœminarum Bathsebam: cuius pulchritudo oculis ejus se insinuans, speciem suam menti communicat; quæ dum se nimis avide ad illam convertit, nimis facile deliniri se ejus titillatione patitur: unde oblita præcepti, vel saltem actu de eo non cogitans, neque delectationem illam repellens, & præsenti tantum pulchritudini intenta, exardescit in illam magis & magis, & potiri cupit re tantopere æstimata. Ita ut per suavem errorem mens seducta, nihil aliud jam volvat quam præsentem voluptatem. Inde paulatim per phantasiam illam imaginosam imprægnatur cupiditas, donec συλλαβθεῖται πάλιγ αἰμαρπία. οἱ δὲ αἰμαρπίας δύο πλεθεῖσαι δύονται Γαβαλον. Merito itaque Apostolus *Petrius*, abstinere jubet à carnalibus desideriis, quæ militant adversus animam. *1 Pet. 2: 11.* & ante ex Johanne audivimus, non esse diligendum mundum, neque ea quæ in mundo sunt. Etenim illa cupiditas est πίστα πκείας αὐτῷ φύσεω, quæ ἐνοχλεῖ & μισεῖ. *Hebr. 12: 15.* Et dicit Paulus Veterem nostrum hominem φθείρεσθαι τὰς ὅπιθυμίας τὸν απάτην. *Eph. 4: 22.* Et nos indurari απάτην τὸν αἰμαρπίας. *Hebr. 3: 13.* Unde & rectissime in genere dicitur, *Prov. 14: 22.* Errare omnes, qui operantur malum. Quod nihil aliud est quam καθαλογίζεσθαι εἰς τὸν. *Jac. 1: 22.* & απατᾶν καρδίαν αὐτῷ. *v. 26.* Ut semper hic meditanda sit nobis lex illa, de non concupiscendo: quod utili paraphrasi explicat sapiens; post concupiscentias suas non ire, & non prestare animæ beneficium concupiscentiae, id est, id quod concupiscendo flagitat, quia flagitat. Quod aliis verbis

verbis Apostolo dicitur *non sistere membra sua arma iniustitia peccato.* Rom. 6: 13. & versu præcedente, *non permittere, ut regnet peccatum in mortali nostro corpore, ut obediamus peccato in cupiditatibus corporis.* Et enim ut corpus agit in animam, ita vicissim anima agit in corpus, & sibi mutuo motus suos communicant. & quia ob arctam illam unionem cum corpore, anima in multis suis actionibus dependet à sensibus, & ob assuetudinem à primis annis, cum tantum circa sensus & imaginationes occuparetur, tam promptum de rebus sensibilibus cogitandi usum & facilitatem acquisivit, hinc fit, ut maxima pars hominum nullum nisi corporeitatis conceptum efformare possit, neque aliam substantiam intelligere, nisi imaginabilem & corpoream & sensibilem. Quæ prima est radix & origo omnis Idolatriæ & foedissimorum in Religione errorum, & ψυχολογίæ illius de mortalitate animæ opinionis, ut in progressu patebit.

§. 8. Et quia Concupiscentia, prout nunc res habent, omnibus affectibus & passionibus suis armata, validum exercitum passionum ciere nata est, quæ perpetuo pugnant contra animam, & belligerantur: hinc oritur miser ille status animæ, nunquam sibi constantis, nec quod vult agentis, sed sæpe quod odit, hoc facientis. Postquam enim ratio per peccatum amissit in corpus & motus ejus imperium, & concupiscentia facta indocilis frænum rationis pati amplius, effrænes illi affectus jugum rationis excutiunt, & contingit illud,

Ferunt equis autiga, nec audis currus habendas.

Etenim multæ passiones ita sunt naturâ vehementes, ut maximum partem non possint superari nec compesci à voluntate, nec tolli, neinpe ex hoc solo quod velit. & licet in minoribus passionibus id illi aliquando succedat, at cum vehementiores ingruunt, neutiquam. Quod fit variüs ex causis, primò quia omnes passiones motum quendam cordis & sanguinis conjunctum habent, quo non cessante, semper præsentes sunt cogitationi, sicut reliqua objecta sensuum, dum in sensus agunt. Unde mens continuo in motu posita, turbatur, & velut à peregrino hospite obsessa, prohibetur res suas agere. Deinde, quia sicut magno illo peccato turbatus est universus ordo naturæ, & omnis creatura vanitati subiecta propter hominem, qui subjecit illam vanitati, Rom. 8. 20. ita præcipue corpus illi proximè conjunctum vanitatem illam experitur; quod effrenitas & intemperies affectum & passionum satis indicat. Nam quamvis passionum usus ex primæva institutione sua sit bonus & laudabilis, in eo consistens, ut corporibene sit propter illas. ita ut naturalis ea-

rum usus sit, excitare animam, ut consentiat & pondus tribuat illis actionibus, quæ natæ sunt corpus conservare, aut illud quodammodo perficere; & contra, se opponere illis & rejicere quæ corpori aliquod incommodeum & noxiam inferre, & habitum ejus mutare nata sunt: Tamen ita inversus nunc conspicitur usus ille, ut si quis ductum earum sequi velit, fere semper erret & impingat, & incommodeum ex eo capiat, quod velut comodum, & utile & latum per passiones exhibetur. Sic multa corpori noxia sunt, quæ initio nullam tristitiam aut dolorem causant, sed sæpe voluptatem & desiderium ut sitis hydropicorum, ira, amor, vindictæ cupido, &c. & rursus alia corpori commoda, quæ primò incommoda videntur. Ut sicut ebriis res longe aliae & aliter videntur, quam revera sunt, & quieta & stantia moveri, & duplices se ostendere Thebae, ita animo odio vel amore vel invidia vel ira affecto, multo aliter se re offerunt, quam sunt. Quid, quod passionibus plerisque id accedit, ut fere semper nobis majora apparere faciant tam bona, quam mala, & majoris momenti, quæ nobis repræsentant, quam reverâ sunt. Quo fit, ut per illas incitemur, ad maiore ardore & fervore illa prosequenda, hæc fugienda, quam convenient. Quo judicium valde corrumpi necesse est, cum nimis hæ passiones vehementia sua imaginationem ita replent & distendunt, ut omnne judicium turbent & tollant; ut in iracundis, avaris, ambitionis, libidinosis, &c. videre est. Etenim ut vere ait ille,

Impedit ira animum, ne possit cernere verum.

Ut qui maxime his passionibus se dedunt, neque rationem in tempore opponunt, similes evadant bestiis, in quibus nullus est intellectus. Quia tamen non ita plane obrui aut loco moveri potest ratio, hinc est, quod in multis, saltem aliquando, conflictus aliquis rationis contra passiones corporis advertitur, cuius ordinarius eventus est, ut ratio succumbat, & superetur à passionibus; Quod & observatum Apostolo, qui hunc eventum istius luctæ carnis contra spiritum notat, quod quibus ista lucta nota est, in se deprehendant, *se non quacunque voluerint, eadem facere.* Gal. 5: 17.

¶ 9. Et quia solius rationis est bonum honestum contemplari, & illud sequendum præscribere, cum passiones circa illud solum quod corpori commodum vel incommodum, vel jucundum & ingratum apprehenditur, occupantur: hinc fit, ut cum passiones in nobis cum aliqua vehementia surgunt, & tempestatem cident, ratio in nobis feriatur & prosternatur, neque honesti & boni amplius meminerit. Cum enim homo

homo ad recte agendum dupli scientia dirigatur, nim. Universali, puta non esse scortandum, & particulari, v. c. hunc actum esse scor-tationem: sæpe contingit, ut quis ὅρθοδοξῶν τὸ καθόλος, fallatur εὐτῷ μέρερ. Imò nihil prohibet, aliquem ἔχειν τὸν θησαύρον. nim. εὐτέλη, μηδὲ πλεῖστα; αὐτὸς εἶχεν πάσας, εἰ μὴ ἔχειν. ut Aristot. loquitur Ethic. lib. 7. c. 3. quod accidit vel ob defectum intentionis, vel ob impedimentum aliquid superveniens, vel etiam propter infirmitatem corporalem. Sicut ergo in somno, & insania, aut crapula soporatur ratio & dominat: quid mirum εἴτε Διάλεκτος τὸς εὐπόντων τοῖς; Impedi-mentum autem hoc triplex; primo per abstractionem seu distractio-nem cum quis δοκεῖ οὐκέτι θησαύροις εἰσεληφθῆναι, & vehementer intentus uni-rei, non potest vacare alteri. Si enim pluribus intentus ani-mus, non potest sufficere singulis, quantò minus uni astrictus & alli-gatus, alioversum se applicet? Secundò per contrarietatem: quia ple-runque passio inclinat ad contrarium ejus, quod scientia Universalis dictat. Tertiò, per immutationem corporalem, quā ratio quodammodo ligatur, ne libere in actum exeat, ut in somno, ebrietate, & morbo comitiali, &c. contingere videmus, ob sanguinis & spirituum alterationem. Ita similiter passiones, cum nimium intensæ sunt, mul-tis rationis usum eripiunt; quales nimii amoris, iræ, metus effectus sæpe cum dolore vidimus. Hinc multiplex error. Etsi enim fieri non possit, ut quis simul *aetū* habeat scientiam aut opinionem veram de universalis affirmativo, & opinionem falsam de particulari negativo, aut ē con-verso: tamen facile contingere potest, ut quis habeat veram scientiam *in habitu* de universalis affirmativo, & falsam opinionem *in aetū* de par-ticulari negativo. Quia tum vel non cogitat de eo, vel non invenit, ut perinde se habeat, quasi ignoraret. Actus enim directe non con-trariatur habitui, sed actui. Præterea ex eo contingit deceptio, quod qui habet scientiam in universalis, propter passionem impeditur, ne possit sub illa universalis subsumere, & ad conclusionem pervenire: sed assumit sub alia universalis, quam suggerit inclinatio passionis. Ut enim recte Aristot. lib. 7. Eth. c. 3. Syllogismus incontinentis habet qua-tuor propositiones: duas Universales quarum una est rationis, puta, non esse scortandum: alia est passionis, puta, delectationem esse secundain. Passio igitur ligat rationem ne assumat & concludat sub prima. Unde ea durante, assumit & concludit sub secunda. Neque quia ali-quando oī εὐπόντεσσιν δοκεῖσι εἶπαλέγεσσιν Ἐμπεδοκλίσις, id sig-num est, eos ita animo sentire. Nam & ebrii & insani sæpe verba pro-

De Origine Erroris,

32

ferunt sobria, & profundas significantia sententias. quas tamen mente dijudicare non possunt, ebrietate & insania prohibente. Similiter paſſio cum vehemens est, animum turbat, & impedit, ne possit cernere quod sub verbis illis latet.

§. 10. Sed præterquam, quod passiones ob vehementiam suam, & effrenitatem indomitam fere ſeipſer superiores evadunt, & rationem disturbant & loco movent: accedit & alia cauſa, quod voluntas ſe non debite opponat passionibus præſentibus, id eſt, non ius arnis, quæ proprieſint ſua (qualia ſunt firma & constantia judicia de bono & malo, & quæ potiſſimum ex armamentario verbi divini depromuntur, & ſecondum quæ tutiſſime reguntur actiones vitaे) ſed quæ illi ſuppeditantur ab una paſſione ad r eiſtendum alteri. Idque ideò fit, quia voluntas non recte ius uti novit, & cum aſſueta ſit male judicare, vera judicia illis non opponit, neque præmeditatione ad illas debilitandas & frangendas utitur, neque debita industria ad illas emendandas & meliorandas. Et cum negligenter hic agat neque ſe multum exercuerit in hac palæstra, non diſtinguit inter motus ſanguinis & ſpirituum, & cogitationes, quibus illi ſe ſolent conjungle. Unde fit, ut vel ſuavi titillatione illarum delinita, cum iis colludat, & iis delectetur, & conſuetudinem cum iis ineat: vel ſi quid ingratum & repugnans in iis occurrat, alia paſſione illa ſuperare nitatur; atque ita non veris & ſuis arnis illas oppugnet, ne- dum expugnet, ſed tantum proditione quadam ſui ipſius, cupiditatem unam alia vincat, & in vulnera vulnere ſurgat, ut loquitur Proſper. Vel certe, ut mole & vehementia illarum oppreſſa mens ſuccinbat, & integrum victoriā tradat hoſti. Ut niſi gratia ſupernē adveniens in hac periculofiſſima lucta ſubveniat, & vires r eiſtendi huic malo ſuppeditet, nulla ſpes ſit victoriae obtinendae. Quam iuſta ergo cauſa fuīt Apoſtola tam flebiliter exclamandi! *Mifer ego homo: quis me liberabit de corpore mortis hujus? Gratias ago Deo per Iesum Christum Dominum noſtrum. Rom. 7.24, 25.*

§. 11. Quis ergo hiſ recte perceptis, veritatis amator, & ſobriæ voluptatis ſectator, dicere audeat, non eſſe peccata, ſoliuſ voluptatis cauſa cum Uxore concubere, ſenſuſ externos delicatiſ ſaporibus, gratiſ odoribus, harmonicis concentibus, ridentibus picturiſ ſoliuſ voluptatis cauſa mulcere? laudibus, honoribus, gloriæ ſplendore propter ipſa delectari? Pecunias & quæcunque terrena commoda propter ipſa diligere? prædiolis, hortulis ſtructuriſ, veſationibus & hujusmodi voluptatiſ, in quibus multorum etiam iuſtorum vita velut in lectulo requieſcit, in- cunbare

cumberē & indulgere , non propter aliud , quām quia infirmis animis allubescunt ? Quid enim hoc est aliud , quam in via & itinere tanquam per se ipsum delectante hærere , & cochleolas & bulbum colligere , & diversorio magis quam Patria gaudere ? hoc vere est utendis frui , & rebus propter aliud assumendis , propter ipsas inhiare. Quanto castior Apostoli Philosophia , qui præcipit , ut qui habent uxores , sint ut non habemus : & qui flent , ut non flentes : & qui gaudent , ut non gaudentes : & qui emant , ut non possidentes ; Et qui iactantur mundo hoc , ut non acentes. Præterit enim figura hujus mundi. 1 Cor. 7: 29, 30. Qui non vult nos transitoris & fugacibus hujus mundi bonis adhærere & immorari , aut mundum , & que in eo sunt , diligere , quid aliud monet , quam non spe-
cunda ea que cernuntur , τὰ βλεπόμενα , sed τὰ μὴ βλεπόμενα . Cum que cernuntur sint temporaria , qua vero non cernuntur , eterna. 2 Cor. 4: 18. Invertit ergo ordinem naturæ , qui in terrenis illis voluptatibus requie-
scit , & non ad Deum ipsum refert. Quod enim est aliud pecudum bo-
num , quām voluptatis tantum causa edere , dormire , coire ? Itaque perpetuo nobis meditandus transitus à caducis ad æternā , à creaturis ad Deum , qui solus propter se amandus , omnia alia propter illum , & ad quem totum debet referri quod est & vivit. Si ergo placent corpora , Deum ex illis lauda , & in artificem eorum retorque amorem , ne in his quæ tibi pla-
cent , tu ei displiceas. Si autem (inferiora) diligis , ut subjecta , ut famu-
lantia dilige , ut arrham sponsi , ut munera amici , & beneficia Domini : sic tamen ut memineris semper , quid illi debens , nec ista propter se , sed ista prop-
ter illum , nec ista cum illo , sed ista propter illum , & per ista illum , & super
ista illum diligas. ut præclarè Augustinus.

§. 12. Ista Creaturarum dilectio , qua diliguntur propter se , nos amat rei serviliter subjicit , & omni libertate privat ; ita ut , dum illas volumus per dominationem tenere , ab his ipsis potius per amorem te-
neamur , atque ita mortalium rerum servi fiamus , dum imperite Domini
esse desideramus. Idque ideo quia se subjicere homines volunt iis rebus
per peccata , quæ illis per recte facta divina lege subjectæ sunt. Ex quo
illud oritur , ut quicunque rem aliquam amat , quādū amat , de illa
judicare non possit. Judicium enim superiorem & liberum postulat. At
amor subjectum facit , & judicij sinceritatem adulterat , quia cum acce-
ptione personarum judicare facit. Tale quid & cirea sensus experimur ,
qui dum feruntur in objecta sibi grata , ibi hærent. Concupiscentia
quippe tanquam irrationalis , & ad simplicem rerum apprehensionem
nata sequi , non ad usum rerum , sed ad fruitionem tantum inhiat. Usus

enim est rationis, quæ unum ad alterum referre novit & solet. Et hinc sit, ut bruta per Concupiscentias libidinibus humanis similes, tantum ad fruendum, non ad utendum impellantur. Quod si appetitui permititur frui desideratis, atque etiam voluntas cum illo in sensibilibus hærere velit, & cum eo conspirare, non est hoc malum appetitus, sed culpa voluntatis, fruentis utendis. Non enim quia non omnia facit appetitus, ideo malum est quod facit. Oculo, immo potius menti, ex eo tantum quod apparet judicanti, rebus in aqua frangi videtur, cum inde auferatur, integrari; si quis idem animo animadvertisse, nec errores corridente judicet, non malum habet internuncium, sed malus est Judex, cui ad cernendam veritatem non oculus, sed ipse sibi factus est. Ita appetitus in suo genere quamvis inferiore, sicut natura institutus est, operatur, quem si voluntas imitari & sequi voluerit, peccando fit mala: non quia malum, sed quia male imitatur. Hoc enim est perinde, ac si nos similes vellemus reddere bestiis, quia illud sequimus in nobis, quod nobis cum bestiis est commune, nempe, corporeas voluptates. Hoc tamen est malum appetitus sensitivi, quod corporeis præcipitanter nimis inhiat, rationem præcurrendo, quam sequi debuit: dein importunis motibus titillando voluntatem, occulta & blanda quadam vi in consensum abripit. Illi sunt homines isti Psychici qui in illis, ὅτε φυσικῶς, οἱ τὰ ἄλογα ζῶα, θητῶν ταῦ, καὶ τύπων φθείρου). Jud. 10. & quos Petrus describit, 2 Petr. 2: 10. τὰς ὁπίστας σπερμὸς ἐν θηθυμίᾳ μασμῆ πρόδομοὺς. Quique sunt οἱ ἄλογα ζῶα φυσικά, γενημάτα εἰς ἄλωσιν καὶ φθοράν. Vers. 12. ἡδονὴν πρύμψιοι πάντες ἐν ἡμέραι τευφλῶ. Vers. 13. Id nihil aliud est, quam quod Paulus vocat, αὐταριφεῖται ἐν ταῖς θηθυμίαις τὸ σπερμός, & ποιεῖ τὰ δελήματα τὸ σπερμός, καὶ τὸ διεργοῖσιν. Eph. 2: 3. & θύλεύειν θηθυμίαις, Καὶ ἡδονᾶς ποκίλαις. Tit. 3: 3. Quæ si bene ad animalium revocentur, clare nos docent, animam quæ se voluptatibus carnis mancipat, parti γνοεῖδες quæ est in nobis, hominem reddere similem *Equo & mulo, in quibus non est intellectus.* Psalm. 32. 9. ut nihil verius quam illud Psalmæ, Homo, qui est in gloria, & non intelligit, assimilatus est pecudibus, quæ extinguntur. Psalm. 49. 21.

C A P. VII.

BREVIARIUM CAPITIS SEPTIMI.

1. Ex animæ cum carne peccati mixtione, anima quodammodo corporascit. 2. Neque solum luctu illæ caruæ adversum spiritus, & spiritus adversus carnem, sola carne pergitur: Deus ipse & virtutes carnaliter amari queunt: & anima carnaliter appeti, & caro carnaliter fugi. 3. Distinguenda vivacitas sentiendi, à necessitate & utilitate. 4. Non per Intellectum tantum, sed per universos omnino sensus hac sciendi cariositas se prodit. 5. Scholasticorum intemperies & vanitatem. 6. Illius cariositas excessus. 7. Admiratio si nimia sit, prævertit usum rationis. 8. Hæc adhuc & pia vocat Apostolus, pertinacius prioribus.

§. I. Ex hac Animæ cum carne peccati mixtione, seu Concupiscentiis terrenis infecta, mirum non est illam carnalem fieri, & ex defectivo appetitu ad inferiora, quodammodo corporascere, ut Augustinus alicubi loqui amat. Nec enim aliud est ista earnis Concupiscentia, quam quidam ad terrena deficiens appetitus, cum vel actuali sua delectatione animam deorsum trahit, vel habituali suo pondere deorsum tenet. per illam facta est anima in peccati carne carnis: per hanc velut defectivum appetitum, ceu pondere suo quodammodo corporascit. Omnis enim creatura vito se amari potest, & ex illo amore nascitur cupiditas, qua in eundem amorem iterandum animus postea etiam invitus urgetur. Est enim pars ista inferior animæ omnium omnino malarum consuetudinum capax. Etenim in quoenamque sive bonæ sive malæ Voluntatis motu, appetitus inferior velut pedissequus dominam suam sequitur, & erga phantasma suum velut Idolum, cum quo ludere solet, instar simiæ similes amplexus imitatur. Et cum non ipsa voluntas, cuius est consentire & dissentire, sic capax consuetudinum, quæ actibus comparantur, appetitus inferior hujusmodi impressiones & affectus ex ejus impetu suscipit, quibus velut pondere quodam amori Creaturarum immersitur, & deorsum deprimitur. Hinc Quicquid natum est ex carne, caro dicitur. Joh. 3. Quantò magis qui in carne sunt, secundum carnem ambulant, vivunt, quæ carnis sunt sapient, & carne legi peccati serviunt, facta carnis non mortificant, nec carnem crucifixerunt cum desideriis suis, & in quibus caro concupiscit adversus spiritum, & in quibus manifesta sunt opera carnis, caro dicendi sunt? Rom. 7. & 8. Gal. 5.

§. 2. Ac licet illa Concupiscentia, quæ Johanni ὅμιλοι στρέψει dicitur, utpote corpori, & carnis desideriis maxime affixa & dedita, carnales homines maxime reddat, & hunc affigat divinæ particulam auræ: non est tamen putandum, luctam illam carnis adversus spiritum, & spiritus ad-

The author wishes

For additional information, you may contact the Bureau's Office of Information and Public Affairs at (202) 208-5100.

tiam connatam homini & connaturalem quasi illi factam, inaccessa facta est homini Veritas, & in altissimo puto Democriti demersa latet, unde nisi magno labore, diligentia & contentione spiritus, & artium vel scientiarum ad inventione & cognitione extrahi non possit: non tamen interit sciendi desiderium, & scientiae affectatio & opinio, quæ à primis Parentibus contagio quodam ad nos derivata est, quâ nos *similes cupimus esse Deo*, & per nos *scire bonum & malum* volumus. adeo ut si de novo optio datur electionis inter *arborem vitae & scientiam boni & mali*, maxima pars hominum ad hanc potius, quam ad illam manus extensura sit. Imò etsi non amplius extet illa arbor, plantata tamen in horto animæ apud plerosque visitur, & omni conatu exulta, adeò ut multi se totam illam devorasse, jucunde somnient & sibi persuadeant.

§. 4. Non autem per intellectum tantum, sed per universos omnino sensus externos, hæc sciendi curiositas & *ἀπεργία* se prodit. In primis Intellectus sibi permisius, res est vaga & instabilis & qui moræ omnis impariens, ad omnia maxima minima, quando per coniplanatam viam non potest, per saltum & præcipitia sæpe contendit & enititur. Ut in Philosophis videre est, qui sine revelatione & Verbo, de Deo & rebus divinis philosophantes, vel ea quæ de rebus corporalibus percepérant, ad res incorporeas & spirituales temere transtulere, atque ex his Deum metiri & estimare voluerunt: vel secundum animi naturam & affectum de Deo disputatione, tribuentes illi omnia quæ in animo suo de se præjudicarunt: vel præsumptiones opinionum suarum audacius affirmando, ea Deo tribuerunt, quæ nec corpori, nec condito spiritui, nec Creatori convenient; Qualibus si aliquid de Deo ex Verbo ejus proponitur, statim illud ceu à ratione abhorrens repudiant, quia non credunt; qualia sunt Trinitatis & Incarnationis, &c. mysteria; Immemores multa esse tum in immensa Dei natura, tum etiam in rebus ab eo creatis, quæ captum nostrum excedunt.

§. 5. Etenim magna est impropositio inter Intellectum nostrum, & objecta intelligibilia. Sunt enim illa vel nimis magna, ardua, & excedentia captum nostrum: vel nimis pusilla, & imperceptibilia. Quod ad illa, patitur illud Noctuæ, ut sicut oculus ejus, ad lumen solis, ita se habeat mens nostra ad objecta tam eminentia. Ita cum intellectus noster sit finitus, non mirum est, non posse capere infinitum. Licet enim facile intelligamus, dari rem talem, in qua nulli plane limites possunt reperiri; tamen infinitum qua infinitum est, id est, ipsam Infinitatem non comprehendimus, quia non adæquate, hoc est non to-

tum id quod in ea intelligibile est , comprehendimus . Imò si recta rem ratione putemus , nulla cognitio nostra est adæquata . Ideoque eti apud nosmet ipsos experiamur , & consciū nobis simus libertatis nostræ & indifferentiæ in multis : non ideo neganda est potentia Dei infinita , per quam non tantum omnia quæ sunt aut esse possunt , ab æterno præscivit , sed etiam voluit & præordinavit : quia nexus illum inter decreta Dei & eorundem executionem , cum libertate humana , quam in nobis experimur , explicare & conciliare nou valamus . Absurdum enim esset , ideo negare rem unam , quam scimus nobis incomprehensibilem esse debere , quia quomodo alteram producat , & sine laſione libertatis ad certum effectum perducat , ignoramus , vel non liquido percipiimus . Quæ tamen est intellectus intemperies , amat invia hæc scandere , & ultra & extra sphæram suam evolare , & se extendere plus ultra . Inde illud ἡτερόποτεν , περὶ ὁ δὲ Φρονῖν , & τὰ νῦντα Φρονῖν ita culpatum Apostolo , Rom . 12: 3, 16 . Tales , quos reprehendit idem Apostolus Col . 2: 18 . qui ex affectu quadam humilitate se religiose sub- jacentes angelis , sese ingerebant in ea quæ non viderant , ἀ μὴ ἐπείγονται εὐθαύμοις . Qualis ille Pseudo-dionysius Areopagita , qui velut è cœlo lapsus , ac omnium quæ in cœlo geruntur , gnarus & conscientius , omnia cōpītæ illa , atque adeò universam cœlestem Hierarchiam mundo novus doctor propalavit & explicavit , vere incedens per illa quæ nunquam viderat . Non tam temerarius fuit Apostolus Paulus , qui cūn rapitus in tertium cœlum (an in corpore , an extra corpus , quia nesciri , in dubio reliqui) multa & vidisset & audivisset , quæ captum viatoris excedunt , nihil tamen illorum exponere nobis vel leviter tentavit , quod cōpītæ pīpūtæ illa scisceret , καὶ ἀ τὸν ἰχνὸν αἰθρῶτω λαλῆσαι . 2 Cor . 12 . Qua modestia sua frenum imposuit nimis curiositati de cœlestibus & inco gnitis , & quæ Deus celare hominem voluit , differendi , & inquirendi . Optimum hic , sequi auream illam legislatoris Mosis regulam , Deut . 29: 29 . Quæ occulta sum , penes Iehovam Dcūm nostrū sumo : ai que revelata , nobis & filiis nostris usque in seculum revelata sum , ut faciamus omnis verba hujus legis .

§. 6. Hic merito reprehendenda venit illa Scholasticorum Doctorum intemperies & μαζιολογία , qui totam æratem in inutilibus & supervacaneis Disputationibus conterentes , & sibi & aliis occluserunt intelligentiæ vias . Quales sunt vanæ , si non impiaæ illæ Questiones de Deo , quibus scripta eorum regurgitant ; An Deus posse quodvis malum , etiam edictum sui præcipere ; & omne bonum prohibere , etiam amorem &

cultum sui ; An posse naturam universalem producere & conservare sine singularibus ; An posse ex facto facere infectum, & ex meretrice facere virginem : An quilibet persona posse quamlibet naturam assumere, sicut verbum humanum assumit ; An iras persona possint simul eandem naturam assumere ; An hæc proposicio, Deus est scarabæus aut cucurbita, tam sit possibilis, quam hoc, Deus est homo ; An Pater producat filium & Spiritum S. ratione intellectus, an voluntatis ; An anima Christi potuerit falli, fallere & mentiri, adeoque peccare ; Cætera de genere hoc, tam multa sunt, ut magno catalogo opus foret, si quis hæc enumerare contendat. Quin tam fililia sunt quæ inter se disputant illi, tam λεπτα, & supervacanea, & saepe de rebus tam minutis, ut videantur id unum operam disse, ut ne se iplos intelligerent, aut ab aliis intelligi possent. Qualia sunt, quæ de quatuor instantibus, de hæcceitatibus & universalibus, relationibus. Replicatione, & quibus non? tam animosè inter se digladiantur. ut inde etiam secta Nominalium & Realium inter eos enata sit, his Thomam, illis Scorum & Occamum sibi patronos vendicantibus. Annon meritò quis de talibus usurpet illud Esaiæ cap. 50: 11. Ecce Vos Omnes accendentes ignem, & circumcinctes favillis, ambulate in luce ignis vestri, & in malleolis quos succendistis. Vere enim qui à se mutuantur omnem intelligentiam, & à spiritu proprio oracula petunt, neglecta luce verbi Dei & spiritus ejus, sibi accendent ignem, cuius scintillis & fulgore se amiciunt, & conspici gaudent : qui tamen illos tandem amburit & consumit, ut ni mature ad se redeant, omnibus despicabiles & contemptibiles, ludibrio sint.

§. 7. At non tantum hæc sciendi curiositas intellectui propria est, sed & per universos sensus externos, ut illam cui inhiat, noscendi voluptatem assequatur, erumpit. Neque enim animus nudam tantum voluptatem per sensus externos venatur, sed & notitiam quandam per easdem fenestras sibi comparare nititur, quatenus rara & miranda investigandi & experiendi per sensus occasio illi subministratur. Unde non tantum carni grata & jucunda per sensus sectatur, sed saepe his contraria, tentandi causa, non ad subeundam molestiam, sed propter experiendi & noscendi libidinem. Hic noscendi ardor Plinium, ut se contemplando incendio illi Vesuviano etiam cum vita periculo exponeat, adegit. Et multos ut plagas ignotas lustrarent, vita & fortunam omnium jacturam adire coegerit. Quidam ut cordis motum & oculos & ~~αγγελου~~ oculis usurpare possent, non tantum viva canum & aliorum animalium corpora dissecant; sed & quidam pictor, ut Christi in cruce morientis habitum ad vivum representaret, vivi hominis, sed

à Magistratu jam ante ad patibulum damnati, latus perfodit, & corporalitans in lucem protraxit. Quam multos videamus ad spectacula enormia accurrere, præcipue cum de facinorosis supplicium sumitur, ut curiosum animum tam extraordinario spectaculo fatient? Rex quidam, ut fundendo humano sanguini assuesceret, dicitur mactatione boum & porcorum crebro adstitisse, & ipse cultrum in jugulum eorum adegisse, & manus sanguine lavisse. Neque in solis iis percipiendis, quæ sensibus ingrata sunt, sed etiam in iis, quæ suaviter afficiunt, explorandis, hæc libido dominatur. Nam etiam in fornicationes & adulteria quidam nulla carnalis voluptatis, sed experiendi libidine præcipitatis sunt. Illo malo Alipium tentatum refert *Augustinus* lib. 6. Confess. c: 12. qui cum audiret *Augustinum* ante conversionem nullo modo posse cœlibem vitam ducere, cœperat & ipse desiderare conjugium, nequaquam victus libidine talis voluptatis, sed curiositatis. Dicebat enim, inquit, scire se cupere, quidnam esset illud, sine quo vita mea, quæ illi sic placebat, non mihi vita, sed pœna videretur. Et Plutarchus adulteria ad curiositatem expolorandi alieni lecti voluptates refert.

§. 8. Ex hoc malo in multiplex nascitur errorum & peccatorum genus. Multi enim ut præ aliis docti habeantur, de rebus æque sibi ac aliis ignotis & incompertis grandes libros conscribunt; ut non nemo, de curiositatibus inauditis. Tales, quos Apostolus notat 1. Tim. 1. Qui attendunt fabulis, & Genealogiis æterneis, que quæstiones magis exhibent, quam adificationem Dei que est in fide. quas cap. 4. 7. profanas & aniles fabulas appellat. Tales inflati illi & turgidi, quos cap. 6: 4. infanat, qui nihil scientes, insaniebant, ἐνστένει τοῖς γνῶστος ή λογομαχίαις; quas ibidem vocat ὁ διάτριπτος διεφθαρμέων αἰθρώπων τὸν γένος, η πεπεριψέων τὸν αληθειαν. Et jam illo tempore quidam nimium Judaicis fabulis dediti erant, à quibus cavendum monet Tit. 1. 14. Quid dicaturus, si Judæoru[m] Talmud vidisset, & otiosoru[m] hominum illa figmenta & fabulas, quibus Scatent Judæorum libri? Ex hoc malo cupiditatis exhibentur spectacula in comediis & tragœdiis, quibus nihil bonis moribus inimicius: ut etiam illa in illis placeant, quæ horrorem incutiunt, & lachrymas cident; unde etiam spectacula λυσπικα, quæ in mutuas cædes exhibant, cum voluptate Romanis in Saturnalibus spectabantur. Indagantur etiam naturæ secreta per illicitas artes, & ipsa ars Magica addiscitur. Hinc petuntur ab ipso Deo signa, responsa quæ ruruntur umbrarum & demortuorum hominum, divinationes appetuntur. Sic Saul Samualem mortuum, ut quidem illi videbatur, de futuro eventu

eventu interrogat. Quod genus hominum egregie perstringit Propheta. Esai. 8: 19. Tales illi qui Astrologia judicariæ nimium addicti, futura se prædicere posse jactant, themata nativitatis cuiusque consti-
tuunt, & magnatum metus rimantur. Vide Jer. 10: 2. Ut & qui col-
loquia cum Deo fingunt, Prophetias de rebus futuris ex cerebro pro-
cudunt, & tempus perituri Antichristi, & nicturi Imperii Romani ad
unguem prædicunt; idque tanta cum fiducia, talibus verborum am-
pullis, ut nisi eventus illos frustraretur, jam pro veris *γεννεύσεις* Pro-
phetis à multis habiti fuissent. Quid quod huc curiositatis non nemo
processit, ut nesciens quid per vocem *επλέχθα*, quâ tam crebro uti-
tur Aristoteles, & genus facit motus & Animæ &c. intelligendum
est, & quomodo eleganter in Latium sermonem transferri posset, dia-
bolum consuluit. Neque puduerit quendam ex Jesu sodalibus hunc
spiritum mendacem rogare, super vita Regis sui, Genevæ excidio &c.
Quæ detestandæ curiositatis sunt Exempla. Hæc curiositas, quia in se
nec rationem nec modum habet ullum, ratione regi non potest.
quin ipsa rationem omnem pervertit & adulterat, & dum nullis
limitibus circumscribi se patitur, plane extra oleas vagatur, & dum se
comprehendere quod non intelligit, putat, fatum *Ixionis* patitur, qui
pro lunone nubem amplexabatur. Hinc videas illos homines, spectra
rerum pro rebus ipsis, & idola cerebri sui & proprias adinventiones pro
oraculis amplecti & exosculari. Quomodo aliter illis usuveniat, qui
derelicto verbo & testimonio Dei, sine filo inexplicabilem hunc labyrin-
thum ingredi sustinent? & quomodo illis dies illucescat, & oriatur Lucifer
in cordibus eorum, qui non attendunt firmiori prophetico sermoni, velut lu-
ceme splendenti in obscuro loco? 2 Pet. 1: 19. Digni plane sunt, qui in
has ambages incident, & vanis erroribus circumagantur, qui *derelicta*
scaturigine aquarum viventium, effodiunt sibi cisternas fractas, quæ non ca-
pient aquas. Jer. 2: 12. dum enim propriis alis extra pomceria uni-
versi se promovent & extollunt, & abdita illa, quæ Deus sibi reser-
vavit, curiose rimantur, scrutatores Majestatis, opprimuntur à gloria.
Tales cum non habeant certum veritatis canonem, non intelligunt,
οὐδὲν ἀντὶ ταῦτα ταῦτα μετέχεται, καὶ συγκείνεται ταῦτα ταῦτα. 2 Cor.
10: 12. Cum enim à se non exeant, sed omnia à se ipsis inmutuentur,
intellectum suum faciunt mensuram rerum, cum potius à rebus ipsis
intelligentiam addiscendam verum sit. Et cum hæc curiositas vere sic
quædam *πλυπτεραμοσύνη*, quæ definiente Plutacho, est *φιλοπάθεια* *π*
εδονιζόμενη λαρναθερόντων: fieri aliter non potest, quin ductum ejus

Sequentes, in avia & invia præcipitemur, & in multiplices errores incidamus. Certe admiratio, cuius est proles curiositas, et si nos videatur ad causarum & scientiarum inquisitionem manuducere: tamen si nimis sit, & perseverans (ut fere fit) tollit, aut pervertit usum rationis. Præcipue si siltanius attentionem in objectis, quæ se nobis primitus obtulerunt, absque eo ut ulteriorem rerum notitiam indagemus. Unde fit ut tales etiam res ludicras, & exigui momenti mirentur, & nullum alium fructum inde reportent, quam continui cujusdam stuporis.

§. 9. Præter hanc oculorum concupiscentiam, nulla fœcundior Errorum mater, quam ambitio, quam αλαζονεια & βιξ vocat Apostolus. Magnum & imperiosum malum, & quod Angelos & homines præcipites in ruinam dedit; omnium Hæresium, errorum, schismatum, scandalorum in Ecclesia origo: omnium bellorum & dissidiorum & contentionum inter Reges & Resp. causa principalis, forrix & nutrix: omnium litium quas inter se exercent mortales, omnis discordia, iniuriciæ, odii, scaturigo & initium. Hoc malum, duobus præcedentibus quo spirituallius, mentique propinquius & intimius, eò pertinacius hæret, ut pote quod non suburbia mentis, sed ipsam arcem occupavit. Ideoque sicut est primum, quo homines inescati defeccrunt à Deo, ita ultimò omnium homines deterit, & oppugnat & expugnat difficultimum est: quia visceribus animi profundius impressum illo diabolico telo: *Eritis sicut dii.* Ex quo vel maxime fit, ut proprio amore & φιλαυλίᾳ dementatus homo, nullo amore, nullo timore Dei jam ducatur, sed omnia ad se referat, & in se absorbeat; imperiose ab aliis exigat quasi tributum, timeri & amari; in se & suis, quæ mera sunt dona Dei glorietur; impotenter aliis dominetur; & in omnibus sibi placeat; adeoque omnes alios præ se contemnatur. Qui malo huic consentit, in superbiam vitæ incidit, quæ semper est vitiæ, & aliis intoleranda. Præcipue quo causa, propter quam nos aliis præferimus, est injustior. Quod fit cum sine ullo merito ferocius, nec in nobis est aliquid quo vere aliis præferri mereamur. Quales sunt qui gloriam & honorem nihil aliud esse putantes quam primi occupantis spolium, nullis meritis & benefactis ad illos nituntur. quasi quo plus gloriae quis ad se trahit, eò plus habeat. In quo genere est illa libido laudis periculosa, quæ ad privatam quandam excellentiam contrahere tentat aliena & emendicata suffragia: & hoc ipso sæpe surgit violentius, quo à nobis ipsis arguitur & deprimitur: de ipso quippe vanæ gloriae contentu, homo vanius gloriatur.

§. 10. Sin verò aliæ causæ accedant , quæ nos commendabiles aliis reddere solent , & quas mirari solet plebs imperita , ut ingenium , Eruditio , Eloquentia , divitiae , honores , felicitas , imperandi artes &c. tum verò videoas illos , quibus hæc adsunt , nec se jam , nec alios , neque Deum ipsum nosse amplius ; contradicentem non ferre , indignari . si quæ ipsi ex se excogitarunt & dictarunt , non pro oraculis suscipiantur. Qualis ille Diotrepheς ὁ φιλοπενελεύθερος , veris coloribus deformatus , 3 Joh. 9: 10. Et quamvis vir sapiens etiam ex veris causis se ipsum estimare , & dona Dei in se mirari & agnoscere sine crimine possit & debeat (quomodo enim si non humiliter agnoscat Dei beneficia , Deo gratias esse queat , eaque in profectum suum & proximi iungendere ?) non tamen ob res externas , & quas non ipse agit , & quas contra voluntatem invitus amittere potest , se magni faciet , atque aliis præponet ; sed ob actiones virtuosas & honestas , & quæ in se agnoscit gratiae dona & virtutes , præcipue constans bene agendi propositum & perseverantium. Id autem est , quod sentit in se charitatem Dei effusam in corde per Spiritum Sanctum qui ipsi datus est , qua ex toto animo sincerè diligit Deum , & quidem solum , ita ut ad illum omnia referat & dirigat , & omnes actiones charitate illa tingat , nec rivum ullum qui ex illa fluit , extra duci patiatur. Quorum pectora illo cœlesti igne calent , facile omnes motus contrarios subigunt , & cruditates illas carnis concoquunt & dissipant. Certi enim cum sint , nihil ad se magis pertinere & suum esse , quam propriæ voluntatis rectionem , quæ sola nos vel laude vel vituperio dignos reddit , illi soli intenti sunt , omnia ex præscripto rectæ rationis agunt , atque ita in omnibus quæcumque sunt vera , quæcumque veneranda , quæcumque justa , pura , amabilia & boni nominis , ea cogitant. Phil. 4: 8. Hæc est veræ humilitatis mater & custos , qua nihil gerentes per contentionem , aut per inanem gloriam , ex modestia alios præstaniiores se existimant ; non tam sua spectantes quam quæ sunt aliorum , Phil. 2: 3, 4. Itaque cum veritati sacramentum dixere , illam quoque rebus omnibus præferunt , atque ut illam assequantur & retineant , omnibus modis connituntur : ut non facile sit illos seduci , aut in errores impingere. Cum sint ex illis δοκιμοις & probatis , qui etiam per hæreses manifesti sunt. 1 Cor. 11: 19. Alia fastuorum illorum mens & animus , qui sæpe ob res nihili , semper ob non veras causas se extollentes supra alios , veritati & virtuti bellum indixere , nec , si fortuitò in veritatem inciderunt , castè habent aut custodiunt. Et si scientia aliqua pollent , statim in illis observatur illud Apostoli , οὐ γάρ τις φυγεῖ . 1 Cor. 8: 1. tales fere

fere pædagogico sunt ingenio , & Magisterium & dominatum in alios appetunt & usurpant. Jac. 3: 1. quasi totus mundus ad nutum eorum componi debeat. Quas graphice depingit Salvator Matt. 23. Quibus ita quod lubet, licet, & quod licet possunt , & quod possunt audent, & quod audent faciunt , & quod faciunt , approbationem meretur apud populum , quid mirum illos in se transmovere & credere de se, quod stulta plebs illis tribuit. Ut *quamvis sint homines, non Deus, tribuant tamen sibi animum parem Deo, & sapientiam majorem Danielis, quasi nihil occultum absconditum sit illis:* ut de Antecessore Tyri loquitur Propheta. Ezech. 28: 2, 3. Act. 12: 22. Illi nunquam in animum inducere possunt , se errare posse, sed infallibilem Spiritum sibi arrogant ; & omnes præ se contemnunt , & meram dictaturam in æquales & se sæpe intelligentiores & meliores exercent. Et cum illis ansa dominatus alicujus datur , avide illam arripiunt , & cum sævitia in conservos utuntur. Ex talibus initiiis Papatus emersit , qui cum non obliteretur illi , aut non verâ via, in immensum se extulit , & crevit , & hæresim , Idolatriæ & superstitionum & spiritualis & corporalis Tyrannidis nec modum nec mensuram servavit. Non omnibus , quibus ex *sublimi monte ostenduntur omnia Regna mundi, & gloria eorum,* datum, ut non procidentes adorarent diabolum : Quod Christus facere renuit, papa fecit , & dominii mundi compos ad tempus factus est. quod ut brevi expiret , est omnium piorum Votum.

DE ORIGINE ERRORIS. LIBER SECUNDUS.

C A P. I.

BREVIARIUM CAPITIS PRIMI.

1. Libri secundi argumentum, magis speciales & particulares causas errorum detegens, quibus homines singuli magis quam universi illiciuntur & illaqueantur. 2. Vnde illae in certas classes distribuitur, sunt enim fundatae vel in ipsa natura humana: vel propriæ sunt quibusdam hominibus singularibus: vel ex societate hominum inter se, vel ex scholis, sectis, dogmati & autoritatibus Doctorum oriuntur. 3. Omnes ex Parentibus ignorantiam & mali cupiditatem haustrant, unde incepit ad omne bonum, proni ad omne malum. 4. Prajudicia ab infantia adhaerentia judicium corruptunt, que in malis per totam vitam non deponuntur. 5. Festinas Intellexus ad universales notiones sibi fabricandas. quod multorum errorum causa in Philosophia & Theologia. 6. Intellexus saepe majorem ordinem & equalitatem in rebus supponit, quam invenit, dum multa aliter fingit quam reverè se habent. 7. Quin saepe nihil amplectendum censeret, nisi quod anticipationibus suis congruit. unde tota contorta Expositiones Scripturae apud Socinianos, &c. 8. Quod Intellexus ob Festiniam non sufficit ad breve tempus judicium suspendere. 9. Religio accommodata sensibus & affectibus, ut Papismus, in exteras fere ceremonias degenerat. 10. Quia Intellexus laminis siccii non est, facile à voluntate & affectibus abripitur, ut quod vult verum esse, id possias credas.

§. 1. **E**t si verò ex Ignorantia & Concupiscentia, quam Apostolus ad tria capita revocat, omnes humani generis Errores, Hallucinationes, & peccata omnia, quibus refertus est mundus, tanquam ex quadruplici fonte fluant; non negandum tamen, multas alias minores & ignobiliores libidines seu cupiditates extare, quarum nonnullæ etiam propriis vocabulis, quibus appellantur, carent: sed quæ ad primas istas radices, quarum sunt quædam ἀπόραι, ob similitudinem quam cum illis habent, referuntur. Omnium quippe libidinum hoc proprium est, quod attractivæ & persuasiva, eoque imperiosiore quo blandiore potestate consensum voluntatis allicit, & ad se trahunt: eoque modo universum inundum erroribus, facinoribus & flagitiis impleverunt. Ut enim Augustinus de vera Relig. c. 18. Serviunt (infideles) cupiditati

triplici, vel voluptatis, vel excellentiae, vel spectaculi (id est scientiae) Unde nullus illorum, qui nihil colendum existimant, qui non aut carnalibus gaudiis subditus sit, aut potentiam vanam foveat, aut aliquo spectaculo delectatus insaniat. His tribus temptationum generibus, & primi Parentes in paradiſo, & Christus Dominus à Diabolo in deserto pulsati fuere, quanquam diverso eventu; illi enim vieti illis succubuerunt, hic Victor evasit.

§. 2. Nunc ad causas magis speciales & particulares devenimus, quibus homo à veritatis amore, vel à labore inquirendi illam alienus & aversus redditur, & ad retinendos errores, eosque stabiliendos, & ad alios propagandos proclivis. Quae cum sint tam multæ & variæ, & quædam ita absconditæ, ut & latibulis suis difficulter extrahi possint, quædam etiam proximam quandam cum veritate similitudinem mentiantur, eoque vel ob subtilitatem, vel celsitudinem, & exiguitatem menti humanae inaccessæ: non mirandum multa se nobis subduxisse, & manus nostræ effugisse. Nam & copia sæpe est inter causas inopiæ. Sufficiet ergo nobis, si præcipuas, & quæ instar aliquod habent, non præteriisse legenti persuasum esse poterit. Etenim cum omnis error ex falsis notionibus seu Idolis, quæ mentem obsident & occupant, ortum habeat, nisi homo diligenter adversus ea se muniat, atque aditum illis, quantum ejus fieri potest, præcludat, assuntis in locum eorum veris & rei conformibus ideis seu notionibus, nunquam ad Veritatem, tantopere omnibus expetitam, & tanto labore quælitam, acceſlus illi dabitur. Utile ergo erit, impedimenta illa in certas classes dispescere, quo melius cognosci & caveri possint. In quo summi & incomparabilis viri *Francisci Baconis de Verulamio*, de genere humano optimè meriti, methodum quam ille in investigatione rerum naturalium observandan censuit, imitabimur; & ad errorum in Religione causas venandas & detegendas traducemus, minore quidem labore, at non cum fructu & effectu, quam ille in corrigendis erroribus qui circa phænomena naturæ mentem fatigant expertus est. Sunt enim illa fundata vel in ipsa natura humana, atque in ipsa tribu & gente hominum: vel propria sunt quibusdam hominibus singularibus & Individuis: vel ex societate & commercio hominum inter se: vel ex scholis & diversis sectis & dogmatibus oriuntur.

§. 3. Primò enim quia omnes in peccatis concepti & geniti, ignorantiam imbibiuntur, & Concupiscentiis irretimur, unde summa veri cognoscendi & boni amandi difficultas oritur, omnes Intellectus cæcitate quadam insuperabili, & cupiditatum pessimarum mole & numero labbrauntur. Quo sit ut in spiritualibus iam prorsus cæci tiam, judicij

magna & p̄ficiā in rebus omnibus gravemur, & ob membrorum rebellionē, & passionum & affectuum violentiam & intemperieē, plane inutiles sumus ad ullum bonum. Unde non jam est justus, ne unus quidem; non est intelligens, qui exquirat Deum. Omnes deflexerunt, omnes inutiles facti sunt: non est qui faciat bonum, non est usque ad unum, &c. Rom. 3: 9, 10, 11. &c. accedit prava consuetudo, quæ repetitis actibus ad idem semper inclinans, & idem agens, sit quasi secunda natura, & malum illud inolitum invictum adeo reddit, ut nulla industria humana, nulla diligentia, nulla arte expugnari possit, nisi sola gratia Dei. Deinde quia omnes Infantes nascimur, atque Infantes cum essemus, ut *Infantes locis sumus, & sapienti & ratiocinati sumus*, difficulter adinodum virtus facti tāg vñis κατεργύηθ. 1 Cor. 13: 11. Inde fit ut non recordantes multa iudicia à nobis sine sufficienti examine recepta, tanquam sensu cognita, vel à natura nobis indita pro verissimis admittantur. Nimirum pueritiam omnes, puerilitatem pauci deponunt. Hæc est plurimorum & maximorum præjudiciorum fœcunda Mater & Nutrix, quæ tam tenaciter multis adhærent, ut illos pudeat, *Quæ Juvenes didicere, senes perdenda fateri*. Præterea, quia ob arctam illam mentis cum corpore conjunctionem, res extra nos fere per sensuum viam, animæ insinuantur, unde quia in primis annis, cum tantum circa sensus & imaginationes occuparemur, majorem de ipsis, quam de cæteris rebus cogitandi usum & facilitatem acquisivimus, nihil fere aliud quam imaginamur, & difficillime ad illa attendimus quæ nec sensibus, nec quidem Imaginationi præsentia sunt. Quod magnorum errorum & præjudiciorum tam in Philosophia quam in Theologia causa est & occasio, ut ante vidimus. Hinc nata illa præjudicia universalia, quæ tam multos in errores abducunt. Ut v. g. quia nemo nostrum est, qui non ab ineunte ætate judicavit, ea omnia quæ sensibus perceperimus, esse res quasdam extra mentem nostram existentes, & sensibus nostris, id est, perceptionibus quas de illis habemus, plane suniles: facile in eum errorem delabimur, ut quod in objectis videmur videre, audire, tangere, odorari, gustare, jūdiceamus esse quid omnino simile illi sensui, quem ex objectis illis formamus. Quæ imaginatio & modum intelligendi nobis plane obscurum & impervestigabilem reddidit, & sensibus nos penitus affixit, & rerum cognitione intervertit. Quin & crassas & carnales de Deo cogitationes suggestit, quia multi nullam jam substantiam agnoscunt, quam corpoream & imaginabilem, aut etiam sensibilem. Quæ est ipsissima Idolatriæ origo, per quam ausus fuit homo mutare gloriam

incorruptibilis Dei in imaginem mortalis hominis, & volucrum, & quadrupedum & reptilium Rom. 1: 23.

§. 4. Etenim cum Intellectus sibi permissus , ob inconstantiam & desultorianam quandam sibi innatam levitatem, & moræ omissis impatiens , difficulter se regere possit , aut etiam regi patiatur : niunum semper festinat , & neglectis gradibus primis , ad culmen enititur. Gestit enim mens exilire ad magis generalia , ut acquiescat ; & post parvam moram fastidit particularia . Unde fit , ut quæ sibi fabricavit universalia , tanquam præcepta quædam & Canones , ex quibus inferat particularia , semper fere reperiantur male abstracta , & insufficientia ad inveniendam Veritatem. Est enim hoc περὶ τοῦ φιλοσοφῶν non rite philosophantium , quod Enunciationum particularium cognitionem semper ex universalibus , secundum syllogismorum dialectices ordinem , deducendam esse supponant . Cum è contra ad Veritatem inveniendam initium semper à notionibus particularibus fieri debeat , ut postea ad Universale accedatur : quamvis etiam reciprocè , Universalibus inventis , & rite deductis & abstractis , aliæ particulares inde deduci queant. Tametsi enim nemi dubium esse possit , quin , quæ in medio termino conveniunt , ea & inter se convenient : (quod est Mathematicæ cujusdam certitudinis) at tamen in multis id fallit ideò ; quia cum Syllogismus ex Propositionibus constet , propositiones ex verbis , verba autem notionum tesserae & signa sint : si notiones ipsæ mentis (quæ verborum anima sunt , & totius hujusmodi structuræ ac fabricæ basis) male ac temerè à rebus abstractæ , & vagæ , nec satis definitæ ac circumspectæ , & denique multis modis vitiolæ fuerint , omnia ruunt. Ut vel in plerisque Syllogismis inveniantur quatuor termini , vel desideretur dictum de omni & nullo , &c. Hæc via ita procedendi ab Universalibus ad particularia , multum incommodavit scientiis , & progressui earum obstitit , & errores multos accumulavit , & invictos fecit. Falsa siquidem persuasione multorum animos ita demulcit , ut quasi nihil jam ignotum sibi esset , de omnibus rebus pronunciare & sententiam ferre ausi sint , omnium rerum definitiones & divisiones tradere præsumserint , & integra systemata artium & scientiarum componere. Quo & sibi & aliis eam opinionem ingenerarunt , nihil jam illos latere amplius , quod non ista methodo & ratione & sibi & aliis perspectum & planum reddere queant.

§. 5. Sed & in Theologia non minorum errorum hæc Methodus causa fuit. Quia enim v. g. Deus sit omnium hominum Parens & auctor , atque omnes homines inter se pares , judicat mens , non esse consensaneum ,

taneum , ut non indifferenter quoque & æqualiter omnes amet & beneficiat , & ad salutem , quantum in se est , adducere velit & satagat : Et quia Christum hominibus servandis in mundum miserit , ejusdem naturæ cum omnibus hominibus consortem , legi obnoxium , quæ proximi amorem jubet , quam perfectissime ille etiam obiit ; & vero Scriptura exerte dicat , illum pro omnibus mortuum , pro toto mundo propitiationem factum , &c. Hinc consequi , etiam Christum pro toto genere humano , & singulis hominum Individuis mortuum esse , & Deo pro peccatis eorum satis fecisse , adeoque redemtionem esse universalem . Quo semel stabilito , & gratiam universalem , respondentem redemtioni , facere necesse fuit . At verò cum hæc tamen redemtionis quam Gratiae Universalitas , particularibus Exemplis & Experientia omnium temporum plane destruatur ; ex quibus plane constat , Christi morientis pro peccatis hominum , intentionem & scopum non fuisse , ut moreretur pro illis qui jam tempore passionis ejus , damnati ardebat in inferno , nec pro Juda proditore , nec pro iis pro quibus orare non sustinuit , Joh. 17:9. neque pro iis qui peccant ad mortem 1 Ioh. 5: 16. ut neque pro iis qui decesserunt antequam Christus illis innotuit , & Euangelium illis prædicatum est . Neque vero sit consentaneum Christum pro illis mortuum quos non servat , sed æternum puniet ; (Cum hac sit voluntas Patris mitientis Christum , ut quicquid illi dedit , non perdat ex eo , sed suscitet illud in novissimo die . Ioh 6: 39 Rom. 8: 34.) frustra sunt , qui ex universalibus illis propositionibus , quæ sine certa limitatione verari non possunt , redemtionem ad omnia individua hominum extendunt . Ita quia non est volentis nec currentis , sed miserentis Dei . Rom. 9. & certum sit , non omnium misereri Deum : Non omnium Judæorum in deserto , qui viderant omnia illa prodigia in Ægypto , & magnas illas probationes in deserto : Quibus tamen non dedit cor ad intelligendum nec oculos ad videndum , nec aures ad audiendum . Deut. 29: 3, 4. sine quibus tamen non poterant converti . Non Ethnicorum , Quibus non notum fecit verbum , nec statuta & Iudicia ejus cognoverunt Ps. 147. 20. sed præteritis atatibus sicut suis ipsarum viis incedere . Act. 14: 16. non Judæorum post rejectum Christum , & spretum consilium Dei , quibus Deus dedit spiritum soporis , & quorum obienebaturi sunt oculi , ut non cernant . Rom. 11: 8, 10. & quos abjecit Deus & conclusit sub contumacia . v. 32. Non illorum , quibus prædicatum Euangelium est scandalum & stultitia , 1 Cor. 1: 23. odor mortis ad mortem . 2 Cor. 2: 16. non pereuntium , quibus rectum est Euangelium & in quibus Deus hujus seculi excacavit mentes , ut non fulgeat illis illuminatio

Evangeliū glorie Christi. 2 Cor. 4: 3, 4: Non certe excæcatorum & induratorum, quorum multi tales ad exitum vitæ manent, quandiu hoc judicium Dei illis incumbit: luce clarus est, non omnibus dari gratiam conversionis, quæ semper operatur veille & perficere, & causa est nova & bona voluntatis: ut frustra sint, qui ex generali Enunciatione, ut cum Deus dicitur velle omnes salvos fieri, &c. sufficientem gratiam omnibus obviam & oblatam exsculpere conantur. Cum notum sit, vocabulum *omnis*, non semper collective, sed sæpe distributivè ex sensu loci & mente Auctoris accipiendam.

§. 6. Quin sæpe accidit, ut ex uno vel altero particulari Exemplo, aut quia res in aliquibus succedit, statim transvolet homo ad universale Enunciatum, & axiomata male digesta sibi fabricet, ex quibus rursus descendat ad particularia. Sic multi non esse Providentiam, immò non esse Deum, ex eo inferunt, quod videant multis impiis bene, multis pii tam male esse in hoc mundo, ut in multis videatur justitia recedere à judicio. Hinc dicit Ecclesiastes, *impleri cor hominis*, id est, audax reddi, *ad male agendum*, *eo quod non cito veniat iudicium super actu malo*. Eccl. 8: 11. Sic ille pessime inferebat:

Marmoreo sumulo Licinus jacet, at Caso parvo,

Pompejus nullo. Credimus esse Deos?

Illo autem Ovidii quid sceleratus?

Cum rapiant mala fata bonos, ignoscite fasso,

Sollicitor nullos esse putare Deos.

Ita Ps. 50: 21. inducitur impius ob impunitatem scelerum, ex se Deum æstimare & metiri, quasi sui similem. *Hæc fecisti, & filii, putasti quod omnino tui similis sim.* Et omnino ex simili argumentatione impius eò prorumpit, ut dicat in corde suo, *Non est Deus*. Ps. 14: 1. & 10: 4. neque hilum melius ille arguit apud Jobum. 22: 14. *Annon Deus est in altitudine cœli, & aspicit summitatem syderum, ut excelsa sunt?* Ideo dicas, *quid nosceret Deus fortis? an per caliginem judicaret?* *Densa nubes latibulum sunt ei, ut non aspiciat: & ambitum celorum obambulat.* Atqui cum tam multa alia occurrant, quæ tam manifeste Providentiam Dei præstè Mundo demonstrent, certe angustias cogitationum patiuntur, qui ex uno vel altero particulari exemplo, quod tantum propria ingenii culpa minus ordinatum ipsis videtur, & quod rite examinatum, aliud arguat, Universam Dei Providentiam relegant, & tantum non tollunt. Quin videoas multos philosophos ob præclarum aliquod inventum, in quo laborarunt, & ingenii vires experti sunt, universam Philosophiam suam

ad angustias redigere, & ad experimenta illa pauca exigere. Sic qui magnetis aliquas virtutes experiendo didicerat, repente eo venisse, ut totam Philosophiam faceret magneticam; & qui insigniter in Geometria progressus fecerat, universam Philosophiam ad Geometriæ leges expendendam autumasse. Et quia in Dialectica & Syllogismorum invento præcipue gloriabatur Aristoteles, Dialecticam plane Philosophiam procul. Novi, qui ex eo, quod multas Hebraicorum vocabulorum radices duabus literis constare certius quam tribus observarat, in eo fuisse, ut omnes radices faceret monosyllabas. Et qui feliciter aliquas interpretande Scripturæ regulas secuti essent, ad eas omnes interpretationes suas attemperasse. Et quia in sacra pagina multa occurrunt, quæ Dialecticæ & Rheticæ regulis congruunt, & argumentis ex topica petitis vestiri & exornari possunt, & ad canones enunciationum & Syllogismorum aptari & conformari, & ad methodum justam exigi: & tropis & figuris, tam verborum, quam sententiarum S. Scriptura abundet: & Grammaticæ Hebrææ leges ex sola Scriptura eruantur & stabiliantur: præterea quia multa naturæ rerum consentanea; & Geometriæ & Astronomiæ & Arithmeticæ & Geographiæ legibus descripta in illa inveniantur: eosque projectos quosdam videmus, ut jam omnes artes & scientias ex sola Scriptura addisci & tradi velint, atque solidum inde Triumphum Biblicum extruxerint. Quasi quia omnes artes inveniunt in Scripturis, in quo se occupare & exercere possint, ideo artes ipsæ quoque in iis doceantur, atque ex iis solis addiscenda sint. Cum longè aliud sit, artem alicujus rei, aut scientiam tradere, aliud verò illa docere, in quo artes illæ utiliter occupari queant.

§. 7. Et quia sæpe Intellectus maiorem ordinem & æqualitatem in rebus supponit, quam invenit, multa judicat aliter se habere quam revera habent, & fingit parallela, & correspondentia & relativa quæ non sunt. Id hodiernos Judæos in hunc errorem induxit, non posse œconomiam N. T. autem habere Deum, quod tam immensum discrepet ab œconomia veteri. Cum res tam dispares & contrariae non videanrur recte referri ad unum; ut uno tempore v. g. jubeatur Circumcisio, ceu perpetui fœderis sacramentum, & alio tempore tanquam noxia & inutilis proscribatur. E contra Manichæi Veteris Testamenti autem negabant Deum, quod talis ejus disceptantia inveniretur cum Novo. Nihil enim corrigi posse, nisi quod ante factum non recte probaretur, vel quod semel recte factum sit, immutari nullatenus debuisse, ne inconstantiae Deus possit argui. Cum tamen multis exemplis probetur, rerum ipsam natu-

naturam, & opera humana, certa ratione, pro temporum opportunitate mutari, ut tamen eadem ratio, qua ista mutantur, non sit mutabilis. Mutata quippe temporis causa, quod recte factum antea fuerit, ita mutari vera ratio plerunque suadet, ut cum ipsis dicant, recte non fieri, si mutetur, contra Veritas clamet, recte non fieri, nisi mutetur: quia utrumque tunc erit rectum, si erit pro temporum varietate diversum. Sicut enim non ideo mutabilis homo, quia aliter imbuendum curat puerum, aliter Juvenem; cum id ipse captus ejus, qui erudiendus est, postulet: Ita non mutabilis Deus, quia Universi seculi priore volumine aliud, aliud sibi posteriore jussit offerri, quo convenienter significationes ad doctrinam Religionis saluberrimam pertinentes, per mutabilia tempora sine ulla sui mutatione disponeret. Namq; & quod in tempore novum est, non est novum apud eum qui condidit tempora, & sine tempore habet omnia, quæ suis quibusque temporibus pro eorum varietate distribuit. Ut præclare August. Epist. 4. & 5. succinente Jacobo, ὅπως ἡ πόλις τοῦ θεοῦ εἰσὶ τῷ θεῷ πάντα τὰ ἔργα αὐτοῦ. Actor. 15: 18. *Omnia pulchra fecit Deus in tempore suo Eccles. 2.* Ita nimirum per Ecclesiam innovuit Principatibus ac Potestatibus in cœlestibus η πολυποίησις οὐφία Στρατού. Ephes. 3: 10. Cum tamen eadem semper sit sapientia Dei quæ pertinet à fine ad finem fortiter, & disponit omnia suaviter. Hic locum habet saluberrima illa regula; *distingue tempora, & conciliabis Scripturas.*

§. 8. Error est valde popularis & communis, ut nihil amplectendum censeamus, nisi quod anticipationibus quas nobis ipsis formavimus, examissim congruit: omnia vero rejicienda, quæ comprehendere & assequi non valens, & quæ rationi & judicio nostro videntur adversa, aut non attemperata. Quod certe nihil aliud est, quam intellectum suum facere mensuram rerum, cum tantum possit esse mensura affirmationis & negationis nostræ, quam facimus de rebus. Hoc nihil aliud est in rebus divinis, quam Deum ipsum, & omnia ejus consilia & decreta & opera subjicere angustæ conceptionis nostræ deinceps pedæ, omnia fidei & pietatis mysteria emasculare, Sacram Scripturam ad rationis maleficiæ judicium exigere, & suum privatum sensum inferre & importare Scripturæ, cum potius sensus Scripturæ ex illa eruendus sit. Hoc est fundamentum totius Theologiae Socinianæ, quæ nullam aliam ob causam Trinitatem personarum in unica essentia divina, Incarnationem verbi, satisfactionem Christi pro peccatis, Justificationem ex fide, &c. proscripsit, & admittere & credere gravatur, nisi quia hæc mysteria rationi

humanæ adversa & repugnantia , nec ullo modo cūn illa sociabilia sciscit. Hinc tot Scripturæ loca vero sensu suo spoliata , & extenuata , & contortis expositionibus depravata in scriptis eoruin legere est ; ut hoc solum pensi habuisse videantur , quem sibi apud se forinarunt sensu , seu potius errorem , illum Scripturæ africale & obtrudere , qui sine illo anticipato errore esset , nulli unquam in mentem venire potuisset : nec vero ante illos cuiquam Ecclesiæ Doctorum suboluit ; ut manifestè ex vexata ista illorum primi capititis Euangeli Johannis expositione patet. Tantum est furenti rationi habenas laxare. Hæc methodus Pelagio & affectis ejus , causa fuit refigendi & recudendi Decreta Dei de salute & damnatione hominum. Dum enim ædificium suum ab homine inchoant , & à se ad Deum promovent , factum ut ascensu magis quam descensu gaudentes , Deo omnia jura sua conturbarint & Deum homini subjecerint , & ex se illum metiri ausi sint. Ne enim homini periret scilicet liberum & indifferens suum arbitrium , quod non Deus illi dedit , sed ipse sibi arrogat , tales justitiæ leges Deo ascribere ausi sunt , quas ipsi ex præsumta apud se æquitatis lege illi concedunt. Atque ita terminos moverunt , & Deum attemperarunt homini ; cum æquus esset illum subjici Deo. Certe à Deo hic exordiendum fuit , ut considerata & agnita ejus ævoloeglogia , & omnimoda independentia , sapientia omniscia , potentia insuperabili , & voluntate nulli obnoxia , omnia illi attribuantur quæ sunt *Providence* , & summa illa majestate digna ; ut discat homo vialis esse in oculis suis , nec cūn Creatore suo contendet præsumat , qui melius novit quam homo , quo fine illum esse voluerit , à quo habet omne quod est , & habet , & aliquando futurus est ; ne lutum discepit cum figulo , & illi dicat , *Quare ua me fecisti ?* saluberrime Augustinus de hac re , de Prædest. & gratia c. 2. Occurrit , cur pereant ex hominibus aliqui , quum Omnipotens Deus omnes homines salvos fieri velit , & in agnitionem Veritatis venire : deinde cur rursus induret alios , miserans aliorum , aut quomodo omnes salvos fieri velit homines , quum ipse non nullos ne salventur , induret ? Hoc quantum ad humanam justitiam , videatur injustum. Sed quis ita desipiat , vel potius quis ita blasphemet , ut dicat de Iustitia Dei , lege humana Iustitia disputandum ? que profecto si Iustitia Dei adversatur , injusta est . Ab illo enim qui summè justus est , omne quod qualitercumque justum est , manare manifestum est . Quis ergo erit , qui immutabiliter maneneret , & omnia quæ sunt conditum , regentem atque servantem Dei sapientiam , pendet humana sapientia arbitrio ? de qua idem apostolus dicit : *Quia sapientia carnis inimica est Deo ; & alibi , sapientia hujus mundi stultitia est apud Deum.*

Deum. Non est ergo de illa Majestate divina sapientiae, humane vanitatis arbitrio disputandum. Hic non omittenda insignis illa Cajetani Scholastici Doctoris non minimi, annotatio, ex cominentario in Epistolam ad Romanos, cap. 9: 23. Dupliciter loqui possumus in hac curiosa quaestione; (qua de conciliatione aeterna Dei prædestinationis cum libero arbitrio anxie inquiritur) vel inchoando ab iis que se tenent ex parte Dei, & descendendo ad nos: vel è converso, inchoando ab iis, que se tenent ex parte nostri, & ascendendo ad Deum. Si inchoamus à Deo, profitemur primò, quod Deus ab aeterno elegit singulariter hunc & illum, quia sic ei placet: Secundo quod Electio hujus infallibiliter (non dico necessariò, sed quod tandem) habebit effectum suum: Scil. salutem istius. Inchoando vero à nobis, profitemur primò, quod quilibet est liberi arbitrii ad bonum & malum eligendum: Secundo quod quilibet faciens quantum in se est ad salutem consequendam aeternam, salvus erit per divinam gratiam. Quo pacto autem seu quo vinculo, quo glutino ascensus & descensus jungantur, non appareat: nam ascendendo deficit gradus conjungens hanc nostram libertatem & securitatem (quod faciendo quantum in nobis est, divina non deerit gratia salvans) cum aeternitate & immutabilitate divina Electionis, qua habet quod soli Electi salvantur. Et similiter descendendo deficit gradus conjungens cum his nostris libertatibus & securitatibus, &c. Scio igitur, quod verum vero non est contrarium, sed nescio hac jungere, &c. Meum est tenere quod mihi certum est (scilicet uti libero arbitrio & reliquis bonis mihi à Deo concessis, omni studio, ad consequendam vitam aeternam) & expectare ut videam in Patria mysterium divina Electionis mihi modo ignotum, sicut & reliqua fidei mysteria. Hac ignorantia quietat intellectum meum.

§. 9. Id etiam commune hominum vitium observatur, ut statim atque aliquid occurrit Intellectui, de eo pronunciare & judicium ferre gestiant: neque vel ad breve tempus assensum inhibere, & de quo non liquet, dubitare sustineant. Quò sit, ut de rebus non compertis, nec clare & distinctè cognitis sententiam ferentes, in multiplices errores impingant, ac velut canis festinans, cæcos pariant catulos. Cum enim omnis præcipitania & anticipatio in judicando, qua tanquam vera admittiuntur, quæ non certo & evidenter vera esse cognovimus, periculosa sit, & Veritatis inquisitionem turbet, & irritam reddat: tum id sit, ut semper in Conclusionibus, quæ hoc pacto educuntur, plus sit, quam fuit in præmissis. Quod contingit duabus ex causis: primo quod difficultates non bene resolvimus, nec in tot partes dividimus, quot expedit ad illas commodius resolvendas. Quod semper Inductiones facit vitiosas. Deinde, quia non semper ordine procedimus, à rebus simpli-

simplicissimis & cognitu facilibus ad difficiles & compositas. Nec incipiendo ab iis quæ se mutuo ex natura sua præcedunt. Ita cum in inquirendo multa omittamus , nec ad omnia circumspiciamus , fit ut ex paucis male digestis & ordinatis , de omnibus quæ occurunt , judicemus. Nisi ita esset , qui fieri posset , ut tot sectæ , tot hæreses , tot Enthusiasmi , tot fabulæ , tot commenta , quæ quisque ex cerebro excogitat , statim atque proferuntur , sectatores & approbatores inveniant? ut nihil tam absurdum , tam absconum & à ratione alienum ab aliquo asseveretur , quin astipulatorem & admiratorem statim paratum offendat.

s. 10. Et quia Intellectus humanus , illis quæ simul & subito mentem ferire & subire possunt , & quæ in præcipuos sensus , visum & auditum incidunt , maxime movet & afficitur : ideo maxima pars Vulgi Religionem vestitam Ceremoniis & ritibus externis , & ornamentiis quæ sensus feriant , eosque delectent , decoratam , præferre solet cultui interno , quo Deus in spiritu & Veritate in silentio colitur. Egregie hac arte prævaluit in mundo Papismus , & homines sibi subdidit , & dum sensibus affixit , mente exuit & orbavit. Videas enim ibi omnia quæ sensus mulcere quoquo modo apta sunt , & affectibus ciendis idonea , congesta & acccumulata : Visum , Monasteriorum & Templorum superbis ædificiis , Imaginum picturis & statuis , Processuum ambitu , & omne genus historiarum repræsentatione , variorum ordinum & vestituum variegatione , &c. miris modis deliniri & inescari : Auditum , Organorum harmonico concentu , & vocum selectarum musica symphonia , Campanarum castigato strepitu , Eloquentiæ affectato sermoncile incantari & circumvehi , Odoratum , exquisitis suffitibus & suffumigationibus & pretiosis odoribus demulceri. Atque ita ministerio sensuum ad illam religionem sectandam miro modo allici & trahi homines ; indeque Religionem , quæ sua indole prorsus spiritualis & interna est , in sensualem & externam degenerasse . Sed & omnes affectus & passiones ita potenter ciet & movet , atque omnibus pabulum subministrat ita conveniens , ut vere dici possit meretrix illa quæ aureo suo poculo , & philtro inebriat non solum omnes Reges , sed & populos terræ. Imprimis hierarchicus ille status , qui est anima & vigor Papatus (quo à condito mundo nihil subtilius à Diabolo & hominibus , inescandis animis excogitatum , & ad quem per infimos & medios gradus ad summum cuivis , qui modo se his accommodare novit , aut fortunam faventem habet , ascendere datur) prorsus huic fini & scopo militat , totusque eò collinat , ut hominem in externis illis detineat , & σωματικὴ γνῶση occupet. Ut enim quisque

varie affectus est, & his vel illis desiderii agitur, ita illis explendis Papatus escam & alimentum præbet. Est quis superbus, ambitiosus, spes amplas fovens, simoniacus, avarus, helluo, voluptatum amator, gulæ & Veneri mancipatus, dives, pauper, meticulosus, humilis & abjecti animi, credulus & decipi facilis, superstiosus, scrupulosus: habet hic quo animo suo morem gerat, atque in bonis collocet. Omnium enim ingeniis & affectibus & virtutibus & vitiis & nœvis Papatus congrua remedia adinvenit, quibus illis satisfieri possit, & homines vel spe vel metu in officio contineri. Quid ni sit; ubi subulcus potest fieri Papa, & supra Reges ipsos emergere: ubi vilissimus Monachus, & decoctor rei familiaris potest aspirare ad Abbatis dignitatem, Episcopatum, Cardinalatum & Patriarchatum? Hic cogita mihi, Quanti sit illud artificii, spes & metus hominum gubernare, conscientius moderari, & magno vel etiam exiguo pretio omnia venalia prostituere, cœlum, Christum, & Deum ipsum, atque ultra mundum hunc terrorem sui producere: Regum & Principum consilia explorare, & Regnum in Regno, conniventibus Regibus, erexit, & omnia Imperatoris Romani jura, etiam Urbein Orbis quondam Dominam & Reginam, ad se transtulisse? Quid non illi misero popello suo persuadeant, quos non errores incrustent, quod non jugum illius credulitati imponant, apud quos est ignorantia Regnum, & qui omnes ejus confirmandæ & stabiendiæ artes tam exaniussum callent? non si universus mundus esset phreneticus, plura sibi arrogare ausi fuissent imperiosi illi & superciliosi Magistri. Hæc est illa fidei, quam vocant, implicitæ vis, ut quis nihil sciens nec credens, tamen per vicarium omnia scire & credere persuaderi possit.

§. 11. Præterea quia Intellectus luminis siccii non est, facile à voluntate & affectibus in transversum abripitur, ut quod vult verum esse, id potius credat. Rejicit itaque difficultia, ob inquirendi impatientiam; sobria, quia coarctant spem: altiora naturæ, propter superstitionem: lumen Experientiæ, propter arrogantiam & fastum, ne videatur mens versari in vilibus & fluxis: paradoxa, propter opinionem Vulgi, &c. Ita variis modis affectus Intellectum imbuit & inficit. Sic multi, qui satis lubenter libros historicos V. T. & Euangelicam Historiam evolvunt, stupent ad Prophetias, & septimanas Danielis, neque simili alacritate Epistolis Pauli & Apocalypsi Johannis, ob inquirendi laborem insudant. Alii è contra Euangelia ob suplicitatem fastidiunt, præcipue trium priorum Euangelistarum, quia non sperant se magni aliquid in illis invenire posse. Et quia rerum invisibilium exigua aut nulla est observatio, hinc

hinc apud plerosque Contemplatio desinit cum aspectu. Hæc causa est, cur rebus visibilibus affixi, de invisibilibus vix cogitemus, & cur homini tam difficulter persuaderi possit fides, quæ est ἡλπὶομήνων ἔπος, πείματων ἐλέχθη & βλεπομένων. Hebr. 11: 1. Similiter, quia Intellectus sua indole fertur ad abstracta, fingit constantia quæ sunt fluxa & transitoria; & quamvis schema hujus mundi prætereat, magis tamen temporaria hæc deamat, quam æterna illa & manentia bona. Vere Apostolus monet, non esse spectanda ea quæ videntur, sed quæ non videntur: cum quæ videntur, sint temporaria, quæ non cernuntur, æterna. 2 Cor. 4: 18:

C A P. II.

BREVIARIUM CAPITIS SECUNDI.

De causis particularibus errorum, que ex individua ejusque hominis natura orium habent. Omnes homines ex sanguinibus, & libidine carnis & viri nati, trahunt ex parentibus similis libidinis habitum. Plerunque mores animi sequuntur temperamentum corporis. Insignis Hippocratis ex lib. I. de Dieta, locus. Ex varia contemplatione spirituum, & variis in ea gradibus ortur multiplex illa differentia Ingeriorum. Huc mulierum faciunt aër, aqua & loci. Praeterea Educatio, Vitæ, Dieta, Magister, Lex, Sodalitas, Exemplum, Exercitatio. Exemplum Radboldi Regis Friesie, baptizari renuentis.

¶. I. Præter has generales errorum causas, quæ aut ex imaginaria & qualitate quam sibi mens fingit in rebus: aut ex præoccupatione ejus; aut ab angustiis ejus; aut ab inquieto ejus motu; aut ab infusione affectuum; aut ab impressionis modo exurgunt: sunt quoque particulares multæ causæ cuique homini propriæ, quæque ex individua ejusque natura & animi & corporis ortum habent. De quibus deinceps videndum, Etenim quia ex uno sanguine omne genus hominum concretum est, Act. 17. 26. atque ex iis quæ in corpore insunt, nihil magis ad intelligentiam conducat, quam sanguis, ut scite Hippocrates libello de Flatibus: οὐαν τὸ αἷμα ἐν καθεστηγῆς χήματι μέν, μέντος καὶ η φρόντος. ιξανθάσοις θεῖοι αἷματος, μεταποτίσας καὶ τὸ φρόνημα. Ut id ex somno, & ebrietate & sacro morbo demonstrat, in quibus permutatio sanguinis etiam intelligentiam immutat. Quanto magis ergo in generatione hominis id contingere necesse est, qui corpus quod attinet, ex sanguinibus, & ex libidine carnis, & libidine viri gignitur & coagulatur. Joh. 1: 13. Unde omnes homines ex hac libidine viri & mulieris ortum habentes, trahunt ex illa similis libidinis habitum, qui tam medullitus hæret, ut

per totam vitam non deponatur : Ni mirum quod ex carne genitum est, caro est. Quæ caro non nisi regeneratione superatur, quando quod ex spiritu genitum est, sit spiritus Joh. 3. licet in totum evelli & tolli non possit, nisi postquam corpore spirituali facto, absorbebitur quicquid superest in homine carnale & mortale. 1 Cor. 15. Sed præterea prout Parentes, vel uterque vel alteruter, varie affecti sunt, & vel sani vel morbidi, vel mentis compotes & inopes, vel robusti vel invalidi, aut ira, amore, odio, vindictæ cupiditate, ebrietate aut libidine, &c. æstuantes & ardentes opus conjugale in reddenda mutuo ὀφελούμενοι & aggrediuntur, tales fere & similes liberos procreare & gignere eos videas. Nunirum ut ille ait,

*Fortes creantur fortibus & bonis,
Est in juvencis, est in equis Patrum
Virtus, nec imbellem feroce
Progenerant aquila columbam.*

Quis nescit, quantum habeat amor & metus parentum ad immutandum etiam ipsum teneriinum corpus prolis efficaciam? Si enim *colores virgarum*, quas ita artificiose variegavit Jacob, afficiendo transierunt in animas pecorum matrum, atque rursus eadem affectione transeunte apparuerunt in corporibus filiorum: Gen. 30. 37. Quid mirum idem plane contingere in generatione hominis? ut sicut color & figura corporea per oculos haulta, imprægnat phantasiam, & propter vehementem objectæ rei imaginationem cum ardenti animi passione conjunctam, ex spiritu seu phantasia generantium transfertur in fœtum: ita suniliter animos prolium pravis inclinationibus, desideriis, vitiis, quibus Parentes laborant, affici & corrumphi. Hinc enim sola impia non-nunquam prægnantis imaginatio vel cupiditas in causa est, cur proles ad furta, ad lasciviam, ad homicidia, ad timores ita prona nascatur, ut nullis nec honestatis retinaculis, nec supplicii minis ab illis vitiis coerceri queat. Quod magis est, auctor est *Plutarchus*, & astipulatur *Experientia*, Alunos è nutricibus, quæ ubera duntaxat præbent non solum lactis vitia pro alimento corporum, sed & animi impuritatem pro alimento haurire vitiorum, ita ut earum indolem & mores accessu ætatis satis manifeste quandoque referant. Ut non inscite à Galeno dictum sit, *mores animi sequi temperamentum corporis*. Hoc autem ex parte maxima, ex semine, sanguine & lacte, unde homo concipitur & nutritur, coalescit.

§. 2. Quanta autem vis sit temperamenti πεὸς τὴν Φρόνησιν τῷ ψυχῆς ἔγγαρον, ante alios ὁ πάτερ *Hippocrates* nos docet lib. I. de diæta-

Si

Si enim quod in nobis habet rationem ignis vergat ad humidum, & quod rationem habet aquæ aut humili vergat ad siccum, ita ut inter se temperata neque ignis sit nimis volaticus & consumens, neque aqua inotu nimis attenuetur, sed unumquodque eorum vicinis non indigeat, sed præsentibus tantum fruatur, animam inde prudentissimam & μηνυούσιν καλέτω evadere necesse est. Quod si temperamentum tale superinducto aliquo, unde vel augeatur alterutra pars, vel minuatur & contabescat, vel magis vel minus imminutetur, continuò imprudentissimus evadit. Quod si ignis aquâ paulo inferior fuerit, & ab aqua supereretur, ut sequiore motionem efficiat, sunt illi quidem etiam prudentes, non tamen ut illi primi. Magis tamen stabiles & οὐδεμόνυμοι sunt tales, & constantes in proposito. Quod si rectam victus rationem adhibuerint, præter naturam solertes & industria evadunt. Si verò in aliquo θυεεστή πλω τὴν διάκρισιν τὸ πῦρ λαβούσθαι, ή βεργχυπίπλω, stolidus ejusmodi dicitur, utpote minus aptus ad sensationes illas quæ visione & auditione percipiuntur (nisi enim animus ab igne illabente commoveatur, non sentiet) quam quæ fiunt tactu & gustu, qui sensus sunt, magis tardi & corporci: quales ferè sensu communi destitutos dicimus. Quod si adhuc magis à prævalente aqua teneatur & ligetur ignis, hos jam alii αφροδας, dementes, alii εμεροπίτες, attonitos appellant. Qui sine causa plorant, minime metuenda metuunt, dolent ubi minime decet &c. E contra ex prædominante vel minus vel magis humili, & similiter exerente se vi ignis magis vel minus: vel prudentes animæ evadunt, citò quæ ingruunt, percipientes, neque ad alia adinodum attendentes; dummodo sincera sit σύγκρησις & contemplatio partium. Vel acutæ nimis & citius inobiles, at illis alteris minus stabiles; & si minus ad se attendant, insanæ furori sæpe proximæ. Quæ omnia conveniente diæta conservari, & meliorari & corrigi, & restitui possunt. Ita de hac re profunde admodum & docte, licet obscurius, philosophatus est Hippocrates. Quæ ut dilucidius paulo exponamus, sciendum; esse in corde nostro, quamdiu vivimus, focum quendam, & calorem perennem & perpetuum, instar ignis, quem sanguis à venis continuo affluens nutrit & conservat, quique omnium motuum corporis est fons & origo. Nam hic sanguis à calore cordis attenuatus & rarefactus, subtiliores sui partes magna quantitate, in linea recta per angustos illos meatus à corde ad cerebrum transmittit: atque spiritus animales dicuntur. Qui prout à diverso inotu objectorum, qui excitatur in organis sensuum, varie agitantur, varie afficiunt quoque animam, & hinc inde

inde ope muscularum & nervorum per univerlum corpus discurrunt & dispensantur. Atque prout hi spiritus mole excedunt, & vehementius agitantur, & cerebri cavitates magis implent, ita quoquo majore copia se ad alias corporis partes diffundunt, atque corpus vehementius movent. Quæ partium spirituum inæqualitas oritur tum à diversitate materiæ, ex qua coïponuntur, sicut in ebriis videre est, in quibus vapores vini se miscentes cum sanguine, atque in spiritus in cerebro conversi, abundantia sua corpus variis modis agitant, atque omnem intelligentiam homini adimunt: tum etiam ex diversa dispositione cordis, hepatis, stomachi, bilis, lienis, &c. quæ facit, ut cum sanguis ab illis partibus ad cor appellit, quæ aliis prævalent, etiam in dilatatione ejus in corde varios situs sortiatur, & spiritus producat omnes qualitate inter se differentes. Atque ex hac varia contemperatione spirituum, eorumque vel velocitate vel tarditate, vel copia vel paucitate, vel subtilitate vel crassitudine, mobilitate vel constantia & diversis, qui in iis existunt, gradibus, (ut jam de aliis eorum effectis non dicamus) oritur illa multiplex & admiranda differentia Ingeniorum; ut alii sint summe prudentes, ingeniosi, memoria & reminiscientia valentes; alii stolidi, stulti, hebetes, obliviousi: alii constantes, μόνιμοι, de eadem re semper idem judicantes, sibi similes, graves, serii: alii leves, desultorii, & qui non eadem possunt horam durare probantes, quibus nil in tota vita est æquale, sed ut ille apud Horatium:

— *Sæpe velut qui*

*Currebat fugiens hostem: persæpe velut qui
Innonis sacra ferret, habebat sape ducentos,
Sæpe decem servos: modo Reges atque Tetrarchas,
Omnia magna loquens: modo sit mihi mensa triplex, &
Concha salis puri; & toga quæ defendere frigus
Quamvis crassa queat: decies centena dedisses
Huic parco, paucis contento: quinque diebus
Nil erat in loculis: noctis vigilabat ad ipsum
Mane: diem totum sterrebat: nil fuit unquam
Sic impar sibi. —*

Alii *ἰδιογνώμονες*, *ἴχυρογνώμονες*, pertinentes, pertinaces, obstinati, & qui nullis rationibus à proposito dimoveri possunt: Alii probi, numen colentes, justi, suum cuique tribuentes, honestam vitam agentes: alii improbi, athei, superstitionis, violenti, nullam honestatis rationem habentes: alii apti ad contemplationes, ad mathematicas artes, ad musicam,

sicam ; ad medicinam faciendam &c , alii prorsus inepti vel ad artes universas liberales , vel à quibusdam earum abhorrentes , homines ad stivam nati , & ad artes βασικάς , natura servi &c , atque hæc differentia tam in integris nationibus se prodit , quam in individuis quibusque hominibus , ut non sit in eadem familia duos reperire , qui in omnibus consentiant , & iisdem studiis ducentur : ut in *Jacobo & Esavo* , gemellis licet , videre est .

§. 3. Huc multum faciunt aëris , aqua & loci . Unde Hippocrates causas petit , cur *Europæi* ab *Asiaticis* populis , non tantum vultu , habitu corporis , studiis , affectibus , fortitudine , prudentia tam immensum inter se discrepant : sed & cur τὸν ἀστέρα πολλὰ βασιλεύει : Europæi verò magis bellicosi dominos non ferant , sed aut aristocratice aut democratice fere vivant . Vide illum in aureolo libello de aëre , aquis , locis . Et quamvis de subitis , aëris & cœli mutationibus , quæque tantum ad exiguum tempus durant , verum sit ; cœlum non animum mutant , qui trans mare currunt : tamen ubi perpetua est inhabitatio alieni aëris , ut factum in migrationibus gentium , constat sub alio aëre , & terra peregrina , vel crassiora vel tenuiora reddi corpora , & sic immutari paulatim animi habitum . Certe testatur *Livius Rhætos* , gentem *Thuscan* , & deliciis assuetam , cum sedibus suis pulsi , alias terras quærere compellerentur , atque summas Alpes domicilium elegissent , paulatim in Barbarorum mores transisse , ut jam illos Bœotos crasso jurares aëre natos . Et nonne constat *Israëlitarum* gentem , ob longinquam mansionem in *Ægypto* , & duram quam ibi servierant servitutem , plane in servos degenerasse , & duræ adeo cervicis & obstipi colli factos esse , ut per quadraginta annos circuinduci illos per desertum ex usu illorum fuerit , quo sensim peregrinitatem deponerent , & Deo suo consuescerent , aliosque induerent mores ? sic *Gothos & Vandalos & Lombardos* , & *Francos* , qui Italiam , Hispaniam & Galliam olim occuparunt , cum gentibus illis , quas subjecerant , permixtos , atque communem cum illis aërem haurientes , & eodem victu gaudentes , eisdem nunc moribus vivere , & discerni jam amplius à veris incolis non posse , nonne cuivis ad oculum patet ? vide *Livium lib. 38. c. 17.* ubi de Gallo-græcis . Non ergo mirandum amplius , si errorum multorum originem ex hisce causis investigari , & in luce ponni posse asseveremus . Nunquid enim ab humido temperamento est , quod pueri dum essemus , nihil recte unquam dijudicare potuimus , ad omnia creduli , nihil allèquentes , ut necesse nobis sit viris factis abdere omnia τὰ γῆνης ? Ut jam de peculiaribus & propriis *Juvenium* ,

virorum, senum erroribus & nævis nihil dicam, à quibus nulla ætas immunis est, & quos tam graphice Horatius in Arte depingit: Quid hoc esse dicemus, quod vix aliquis per totam vitam sibi ipse notus est, aut similis, atque fere semper aliud agat, aliud agere se putet? atque ut idem ait, *Quod petuit, spernit, reperiit quod nuper omisi, astutus, & vita disconvenit ordine toto.* Sunt etiam nationales errores, cujusque gentis quasi originale peccatum, quo, quod huic pulchrum & rectum, illi deformis & turpe appareat: huic in altera gente vituperandum videtur quod revera laudandum & imitandum sit, & vice versa. Et popularium errorum in Medicina, Jurisprudentia, & Theologia, atque in toto ductu vitae, tanta se offert seges, ut Augiae stabulum perpurgandum suscipiat, qui mederi illis velit. Nam cum secundum variam illam temperaturam corporis, varient quoque animorum motus & *πάθηματα*, neque nisi post accuratum examen, distinguere valeamus, numquid libero & defæcato animo agamus, an vero præoccupato & præjudicio & affectibus corrupto judicio utamur, valde pronus est lapsus in tales errores & *παροχήματα*. Sunt quidam natura tam iracundi, ut ne horam quidecum secum esse possint: quidam voluptatibus ita dediti, ut nihil placere illis possit, nisi quod implendis illis inservire judicant: quidam tam meticolosi, ut *nihilum metuenda timentes, ignes, rupes, fluviosque in campo obstatre querantur*: alii ita sunt proprio sensui addicti, ut nihil illis, quod ab alio profectum, arridere possit. Quidam tam simplices, ut omne genus fabellæ illis persuaderi possint. Sunt quidam tam bona spe, ut regna integra animo devorent. Nunirun,

Natura sequitur semina quisque sue.

Quæ si consuetudine roborentur & cum natura coalescant, & fiant altera natura, tam alte insident animo, ut quamvis *furca expellas, tamen usque recurrent*. Tantum est bene natum esse, & mentem sanam esse in corpore sano.

S. 4. Magnum instar hic quoque habet hominis educatio, & diæta qua utitur, non solum ad corporis habitum vel bonum vel pravum, sed etiam ad animi vires vel frangendas vel roborandas. Quod optime intellexit Nabuchodonosor Rex Babylonis, Dan. 1. qui pueros regiæ stirpis Judæos Ἀρχιερέων suo *educandos tradidit, & de mensa regia optimis cibis & salaberrimis enutrirī voluit, quo & corpore & animo valentes, post exactum triennium sisterentur regi, ad ministrandum illi.* Quod quamvis rejectum à Daniele & sociis, qui (ne comeditione immundorum & vetitorum ciborum, Deum & conscientiam lacererent) solis leguminibus & aqua

viæti-

vicitabant; argumento tamen est, quid judicaverint illi homines de recte instituta diæta, & quam proficia sit ad bonam mentem. Ac licet Educa-tio, ætas, victus & diæta, Magister, lex, sodalitas, Exemplum, Exer-citatio magnum momentum in utramque partem habeant, ut animus veris aut pravis sententiis vel in oribus imbuatur, & quosdam ius eo pro-fecisse legamus, ut naturæ insitæ habitum magna ex parte emendarint, ut de Socrate referunt: tamen in plerisque superat natura artem, & sape ipsa repugnancia exasperatur malum, dum *nihiil in verum*, & *cupit ne-gata*. Quod vel in Esavo paret, qui piis parentibus genitus, cum pio fra-tre & mitis ingenii juvēne educatus, & præceptis & Exemplis paternis & maternis eruditus, tamen latenter naturæ vim quavis occasione pro-cidit. Scilicet illa rubedo cutis, unde *Edom* dictus fuit, & quod ὁ Ἀ-ριεὶς ἀρχὴ, Λίβυς, totus pilis cooperatus, unde & *Esan* dictus, caloris excessum super aquam arguebant. Unde, ita stolidus, ferox, venator, improbus, profanus evalit, ut magno mentis errore & levitate, αὐτὸν βοῶτος μιᾶς ἀπέδολο τὰ πελοπόννησα αύτῷ. Hebr. 12. 16. Nec dubitan-dum, quin *Cainus*, *Lamechus*, *Nimrod*, *Ismaël*, *Nabal*, *Pharao*, *Nabu-chodonosor*, *Herodes*, proditor Domini *Judas*, (seclusa jam refectione illa qua Deus illos etiam tradidit consiliis & desideriis suis) pessimæ tem-pe-raturæ fuerint, quæ causa fuerit illius levitatis, inconstantiæ, crudelita-tis, ambitionis, avaritiæ, impietatis, quæ de illis memorantur. Ut è contra *Enochum*, *Noachum*, *Abrahamum*, *Isaacum* & *Jacobum*, *Josephum*, *Mosen*, *Fosuam*, *Samuelem*, *Davidem*, *Danielem*, *Nathanaelem*, *Paulum*, *Johan-nem*, eximiæ cuiusdam iueξιæ fuisse & ρεγίτως valde temperatæ, quæ accedente gratia divina, illos ad heroica facinora excitauit, & omnis constantiæ, mansuetudinis, bonitatis & facilis cuiusdam συκατερέσσως, quæ in illis eluxit, causa fuerit. Honorat enim quoque in electis suis na-turam suam Deus, & nonnunquam præclaros illos naturæ igniculos susci-tat, accendit, & accendentibus gratiæ suæ donis exornat, illustrat: & tum illud in natura magnum, fit nescio quomodo se ipso majus.

¶. 5. Ex hac nationum, Educationis, & Exemplorum quæ repræ-sentantur, differentia contingit, quod omnes homines rebus illis quibus assueverunt, & quas à pueris docti sunt, & quorum in Parentibus ex-empla viderunt, mordicus per totam vitam inhærent, atque pro ius tan-quam probris & focis digladiantur, atque canino odio secus sentientes & docentes prosequantur. Ita omnium *Gentilium*, *Mahummelanorum*, *Judæorum*, *Idololatrarum* liberos, quamdiu Parentibus relinquuntur, ne-que gratia illos immutat aut convertit, gentiliter, *Mahummecè*,

Judaicè , Idololatricè vivere & sentire videmus. Magnum enim improbitatis & constantiae argumentum videtur , à Majorum suorum institutis non desciscere , pieque de illis & statu illorum post mortem sentire. Id *Rabboldum Frisiae* Regem paganum movit, ut cum, jam ruditer satis imbutus primis Religionis Christianæ initiis , sacra lotione ablui peteret , jamque unum pedem in baptisterio posuisset baptizandus , atq; in mentem illi veniret Baptistam suum rogare , quid Parentibus & Majoribus suis factum esset, qui omnes in paganismo vitam finierant; atque ille (imprudenter sat & non pro statu illius neophyti) respondisset satis *ληστής*, omnes damnatos esse & aeternis cruciatibus mancipatos : ad vocem tam præruptam pedem retulerit , atque Christianus fieri abnuerit , causatus se nolle alia conditione esse, quam Parentes suos. Et nonne ita in *Papatu* fieri quotidie cernimus, ubi hoc præjudicio effascinati homines, ne male de progenitoribus sentire judicentur, malunt consuetis erroribus & Idololatriæ adhaerescere, quam veritati Euangelicæ manus dare? Et quid *Israëlitas* decem tribuum à veri Dei sui cultu avertit , & adorationi vitulorum affixit, quam novi sui Regis Exemplum , & deserendi Regis sui veri obstinatum propositum , ne si in eodem cultu , qui Hierosolymis obiri debuit , perseverassent , facile ad prioris Regis obsequium rediissent. Unde illud *Zerobahini* triste Elogium , *Quod Isrælem peccare fecisset*. Nimirum

Regis ad Exemplum totus componitur Orbis ;

Nec sic inflectere sensus

Humanos dicta valent, quam vita Regentis.

C A P. III.

BREVIARIUM CAPITIS TERTII.

Summis ingeniiis facilis in Errores lapsus , quod aut rerum convenientias & differencias nimis curiosè settantur. Hinc illud componendarum sententiarum in Religione studium , aut etiam ex diversitate illarum , divortium. Hominum de se ipsis differencia , qui in inquirenda veritate vel sapientum consensum , vel antiquitatem , vel certæ Ecclesie & doctorum autoritatem , aut cathedram frustra settantur. Singulare artificium , quo in Papatu omne veritatis inquirenda studium ex animis hominum sustulerunt. Eruditio secularis , nisi cum vera sapientia jungitur , multum obstat investigationi Veritatis. Neque Philosophia , proat inter Ethnicos viguit , magno hic auxiliofuit. Neque ut postea à Scholasticis Doctribus adoptata fuit , & in corpus quoddam & systema Religionis efformata , utilitatem ullam attulit. Neque à vulgari Dialectica , qualis in scholis obtinuit remedium expectandum. Egregia Augustini distinctio & magni usus , inter veritatem sententiarum &

con-

connexionum, non datur disponens opere quæ ex verbis rerum notiones recte efformari possint. Plures aliae errorum cause annoctantur.

§. 1. At non tantum vulgarium ingeniorum hoc est fatum, ita erroribus abripi: etiam summa, & acutissima ingenia & omni doctrinæ genere cultissima, & quæ principatum quendam inter homines sibi vendicant, vel maxime hic cespitare videmus, & quibusvis erroribus patere. Accidit enim illis, quod ferro, ut, acies ejus replicetur, quam ob temperaturæ mollitiem reflectitur: ita quorum acumen nimis tenue est, retunditur in se & replicatur. Ut universa illa conceptuum subtilitas, quæ præ aliis eminere videntur, cum sit ab ingenio, non possit componi cum illa subtilitate quæ est in natura & rebus ipsis. Cum enim magna illa Ingenia nunis sectentur aut rerum convenientias aut differentias, & in his fere morentur, & hæreant in omni differentiarum subtilitate, in illis notent minimas & tenuissimas similitudines, easque inter se componere gestiant: utrumque Ingenium facile labitur in excessum, prensando aut gradus rerum; aut umbras. Ut videre est in illis qui animalium & herbarum & metallorum inter se convenientias & discrimina ad certa capita reducere: ut & illi qui res omnes in duo capita & decem Classes, quas Prædicamenta vocant, distribuere conati sunt. Et certe conatus illi maximorum Ingeniorum, sicut fere sunt hyperbolici, ita comperiuntur non habere in recessu quod in fronte promittunt, & rigidum examen non ferre, atque ideo fere esse in pretio, quia non intelliguntur. Adeò verum est quod Seneca ex Aristotele dixit: *Nullum esse magnum Ingenium sine aliqua mixitura dementiae.*

§. 2. Atque id tantò magis obtinet, quò Intellectus est magis solitus & sibi permisus, & solis nativis viribus nititur & incedit. Præcipue cum sibi indulget circa res Religionis & cultus. Ita sapientissimi inter Paganos, destituti verbi Dei norma, φάσοντες εἶναι οὐ φοι plane circa cultum Dei ἐμεγάθησαν. Rom. 1: 22. Ut enim populum in obsequio continerent, triplicem Religionis ideam procuderunt, *Civilem, Mythicam & Naturalem.* Illam efformarunt Politici homines & Civitates, istam Poëtæ, Homerus, Hesiodus &c. hanc Philosophi, ut quo quis studio duceretur, talem Religionem eligeret & sequeretur. Nunc quid rectè hinc concludas cum Apostolo, *sapientiam hujus mundi, stultitudinem esse apud Deum.* 1 Cor. 3: 19. & cum Davide Ps. 94. Novit Dominus Cogitationes Sapientum esse vanas? Neque ex alia causa ortum haber Vagum illud componendarum vel distrahendarum Religionum inter Christianos multorum studium. Dum quidam in eo sunt toti, ut,

omnes vel plerasque de Religione sententias , saltet quæ inter Christianos vigent , componant , atque in unum symbolum contrahant : vel etiam ad unam , quam sequuntur , sententiam cogant , ut sit Unus Rex , unus grec , una lex , ut à Pontificiis factitari videmus . Alii verò ex minima diversitate , quæ in sententiis apparet , totidem sectas , hereses , schismata efforment , & divortia meditentur . Cum potius id veri Christiani officium sit , ut studeat servare unitatem spiritus per vinculum pacis : ut sicut non est nisi unus Dominus , una fides , unum baptismum , unus Deus & Pater omnium , ita allaboremus ut maneat unitas corporis & spiritus . Ut recte monet Apostolus . Eph. 4: 3, 4. 5.

§. 3. Alii ergo experientia , stultorum Magistra edocti , Intellectum sibi permisum esse nūnis vagum , & meritò suspectum , de remedii cogitare cōperunt , quibus illum erraticum ejus impetum sisterent , & certis præsidis munirent , & in ordinem cogerent . Sicut enim manū circino & norma adjutam , certius circulum & lineas quasvis ducere , quam si libero motu id tentet , videmus : ita similiter , hisi Intellectui firmiora præsidia comparentur ab artibus & scientiis , vel à revelatione , plane cœcos & erraticos esse ejus motus . Verum non id peractum illo successu , qui sperabatur ; quia quam adhibuerunt , infirior est malo medicina , nec ipsa mali expers , & sæpe pejor ipso morbo : ut plane adhibita sit regula lesbia . Ut enim jam de artibus & scientiis ipsis non agamus , quid circa Religionem actum , id potius dispiciamus . Ubi priuò nobis occurrit illa hominum de se ipsis dissidentia , qua de proprio ingenio & judicio desperantes , ad auctoritatem alienam confugerunt , & se aliis ducendos præbuerunt . Ubi vere illis contigit , quod Christus de caris cœcorum dñicibus pronunciat , nempe , illum esse ducatus hujus eventum , ut ambo in foream incidant . Ita certe hic factum . Dum enim vel sapientum Consensum , vel Antiquitatem sibi sequendam proponunt , vel certæ Ecclesie & Doctorum auctoritatem , & certæ Cathedræ infallibilitatem , aut unius Pontificis dictamen requirunt , quibus sensum suum tuto submittant , proprios oculos sibi effoderunt , & occlusi ~~erū~~ omni Intelligentiæ vias . Ubi enim terrarum reperiuntur illi sapientes , & consensus ille illorum & ὁμονοία ? cum si extra Ecclesiam illos queras , & qui non sint Prophetici aut Apostolici ordinis & spiritus , id nihil sit aliud quam ex sp̄is velle colligere uvam , aut ex tribulis fructus . March. 7: 16. Et cum Ecclesia jam ab aliquot seculis sit scissa in tot partes , si quis cæco impetu veram Ecclesiam se reperire posse putet , aut rectius se facere judicet , si in qua natus est Ecclesia , illa

illi adhærere pergit, næ ille stulto nimis ductori se committit, & maximo errandi periculo exponit. Similiter impingunt qui nimio vel *Ansiquitatis* vel *Novitatis* studio ducuntur; cum studia sint potius *Antiquitatis* & *Novitatis*, & factiones, quam judicia: Veritas autem non à felicitate temporis alicujus, quæ res varia est, sed à lumine revelationis divinæ & Fidei petenda est. Qui ergo certæ Ecclesiæ, & Cathedræ, aut conventui hominum, aut etiam singulari & eximio homini se nimis serviliter submittunt, quasi ex ore illorum requirenda sit sine examine Veritas, & intellectus Scripturæ, & agendorum regula: illi dum ab errore liberare & immunes reddere se sperant, in maximum non solum errandi periculum, sed & errores se præcipitant. Dum enim se scrutandi & inquirendi molestiis exonerant, brutorum instar alienæ fidei se tradunt, & ἀπόστολος illam, quæ in scrutandis Scripturis versatur, Act. 17: 11. decoquunt, & dum Scripturam faciunt quorundam idæc πράγματα, se non solum libertate sua, sed & maxima voluptate & fructu privant qui ex venatione & investigatione sensus S. Scripturæ resultat.

§. 4. Antequam hinc abeamus, animadvertenda hic insignis illa quæ in Papatu obtinet ad decipiendos, & in errore detinendos homines, fraus, & artificium singulare, quo ex hominum animis sustulerunt omne veritatis inquirendæ desiderium. Quandoquidem enim ad sciendi cupiditatem natus homo est, valetque judicio non nihil, quo non raro cernere verum possit: possintque hæc sciendi cupiditas, & judicium tum intendi, tum remitti, interest talium Ecclesiæ Rectorum, qui Magisterium tam absolutum prætendunt, hæc quam minimum habere virium. Ac quoniam à sciendi cupiditate Inquisitio proficietur, quæ unica est ad veritatis agnitionem via, atque ea si intensa sit, quiescere non potest, hanc duplice via amoliri & ex animis hominum tollere conati sunt, vel metu, vel ratione. Et metu quidein, cum talem legem tulerunt, qua unica quæpiam, & maximè detestanda & Idololatrica colli jubeatur religio, atque adversus eos, qui vel mutire contra ausi fuerint, atrocissima quæque constituantur supplicia. Sed cum is sit genius hominis nisi in vetitum, & negata cupere, & verò suppliciis non multum proficiatur apud quos οὐτοις τεχνηῖς τὸ ἀλθεῖα: ulterius tentarunt, nunqua ratione illud desiderium inquirendi extinguere, aut certe sufflaminare quoquo modo possent. Cum autem omne desiderium in cogitatione positum sit; si id obtinere possint ab hominibus, ut de Religionis Veritate cognoscenda ne cogitent quidem, profecto quoque ne eam desiderent aut optent, eadem opera assiequuti fuerint. Id

autem assequi dabitur , si hominibus persuaderi possit , veritatis accurata cognitionem vel nihil ad se attinere , vel impossibilem sibi placere consecutionem , vel certe tantum adesse , quæ sufficiat ad salutem . Si quis ergo ita à doctoribus suis institutus sit , ut quicquid fecerit studio placendi Deo , id Deus gratum acceptumque habeat , neque requiri à se ut anxie de veritate inquirat ; cum si perperam edoctus fuerit , tota culpa resideat in doctoribus , qui eum ita imbuerint : hic quidem haud multum curabit , veritatem aspiciat , sive minus , contentus iuncta fide credere quicquid Ecclesia credit , licet plane ignarus eorum quæ credit Ecclesia . Qualis fere est populus in Papatu . Tuin si mali aliquid coniunctum fuerit cum re alioqui bona , & in alium illud exuperare videatur bonum , potius res illa in malis habebitur , quam bonis . Ut si quis parum referre putet , sive habeat in Religionis negotio veritatis agnitionem , sive minus : deinde non ejus se esse judicii , ut inter tot sectas discernere possit , quæ verum doceat , atque id tanti esse laboris , ut etiam doctissimis negotiis facessat : is certe non magno tenebitur eam inquirendi desiderio . Præcipue si accedat illa persuasio , receptam doctrinam , (quam Majores sui professi sunt , & ipse cum lacte imbibit , & quam à Parentibus & Domesticis à tribulibus & concivibus prædicari & laudari quotidie audit , & contrariam vituperari & convitiis proscindi) omnino veram esse , & quicquid ei repugnet , falsum : nunquam animum inducet , eam valde sibi inquirendam . Cumque videat viros doctissimos , scientiarum omnium & linguarum peritos , inter se de dogmatis & sensu Scripturæ non convenire , & tam acriter etiam sæpe de rebus levibus contendere , & litem ex lite scerere , facile in eam opinionem delabitur , haud esse cujuslibet exploratiū habere quid credere debeat : sed satis esse si illis obtemperet , quibus Religionis cura commissa est , quorum periculo futuruū sit , quicquid hac in re delinquitur .

§. 5. Alii ergo , quia putant non esse idoneos inquirendæ veritati nisi doctos & peritos , omne assequendæ veritatis momentum ponunt in eruditione seculari , id est , in cognitione scientiarum , & artium & linguarum . Et certe negandum non est , magnum homini præsidium & ornamentum accedere ab Eruditione & literis , utiles esse ad famam & existimationem , animum inscitiae rubigine exuere ; quæque in aliorum animis dispersa latent , quamplurima collegisse , eaque elegantissimis verbis explicare , revera est quid præclarum . Quid ni sit ? omnia per voluntate , legendo & scribendo thesaurum scientiæ sibi comparasse , de omnibus bene & apposite posse discrere , ornate dicere ad persuadendum ,

dendum, nunquid est de ignorantia triumphare, & sibi regnum quod-dam in hominum animos vindicare? Ita certe est; modo cum *Eruditione* etiam sit conjuncta *sapiencia*, quæ est doctrinæ anima, sal & condimentum. At doctrina, si solitaria sit, non reddit hominem sapientem, (quod Apostolus de sacris literis bene intellectis affirmat,) nisi sapientiam ante possideat, donum Dei eximium, & orantibus solum concessum. Multos enī insigniter fatuos, & qui tantum sibi & aliis ludibrio sine & oneri & pudori, egregie literis edoctos, & disputandi, & dicendi peritos noviinus, & victurum carmen scribere. Imò multos, quibus eruditio tantum in hoc utilis videtur, ut docto stilo famam aliorum dilacerent, impietatem suam & inscitiam, tanto majore cum periculo, quanto doctius mundo propinent, & errores magis in animis hominum confirmant & stabiliant. Ut talium hominum Eruditio nihil esse aliud videatur, quam armata quædam malitia. Et nonne Experiētia docet, doctorum hominum esse quoque doctos errores, utpote qui eos magis quam alii incrustare, palliare; & versimilitudine quadam obducere, & commendare aliis norint: atque etiam sæpe illos homines majoribus præjudiciis laborare, & libris, quos legerunt, doctoribus, quos audire, propriis Inventis, quæ excogitarunt, opinionibus, quas imbiberunt & defenderunt, pertinaciter magis adhærescere, nec tam proprios esse veritati, quam sæpe quemvis è medio Vulgi. Quin etiam særioribus affectibus illos patere & circuinduci, magis iræ, invidiæ, odio indulgere, minus esse placabiles, pacificos, quam Idiotas, nimis heu notum est. Et quamvis hæc magis sint hominum ipsorum, quam artium & Eruditionis vitia & nævi, id tamen inde patet, non esse illam Eruditionis, quæ est sapientiæ & virtutis vim, cum illa ubicunque locum invenit, statim stultitiam expellat; hæc vitia imminuat & eradicit: cum Eruditio non meliores sed doctiores tantum faciat homines, immò sæpe arrogantiores, utpote quos ή γνῶτις φυεῖται. Præterea constat non præstare artes, quod tam superbe pollicentur, cum in multis à veritate ipsa deviæ comperiantur, nec recto calle semper ad illam nos deducere. Quid autem solidæ institutionis inde expectes, ubi in via aberratum est? neque aliter fieri potuit, cum plerique artes & scientias nullo prævio examine, sed sola credulitate, prout vel à Præceptoibus accepere, vel ex libris edocti sint, amplexentur. Quid quod non omnium est, didicisse fideliter artes: Cum multi tantum perfunctorie, & aliud agentes illas salutent, & in limine subsistant, neque aliter eas, quam canis Nilum, imbibant.

§. 6. Merito ergo Apostolus præcavondis erroribus monet; *Videndum ne quis sit, ὁ συλλαγωγῶν δῆτε φιλοσοφίας, καὶ κενῆς απάτης.* Καὶ τὸν ἀλγόδοσιν τὸν αὐθρώπων, καὶ τὰ σοιχεῖα τὸν κόσμον, καὶ τὸν χειρῶν. Col. 2. 8. Ubi δέ τε φιλοσοφίας, καὶ κενῆς απάτης, idem valet, quod δέ τε κενῆς απάτης τὸν δέ τε φιλοσοφίας; ēν δέ δυον. Utique illam Philosophiam innuens, quæ suo tempore invalescebat, Platonicam, Aristotelicam, Stoicam, Epicuream, Scepticam, quas omnes, utpote sapientiæ humanae promicendas, divinæ prædatrices, cum ipse optimè pernosset, ab Ecclesia proscripsit. Ut enim præclare Tertull. de Præscript. Hær. Fuerat Athenis, & istam Sapientiam humanam, affectatricem & interpolatricem Veritatis de congressibus noverat, ipsam quoque in suas hereses multi partitam varietate Sectarum invicem repugnantium. Si tam non æquum se Philosophiæ præbuit Apostolus, cum ab auctoribus suis adhuc incorrupta fluebat, nec subsequentium seculorum & doctorum privatis opinionibus depravata erat: Quid dicturum fuisse putamus, si Aristotelicam Philosophiam & Dialecticam, quæ in ipso auctore tam multis impietatibus, erroribus ethicis, & incertitudine & obscuritate laborare cernitur, ut lectorum etiam sagacissimorum aciem retundat & debilitet: præterea tot commentis Averroisticis, & scholasticorum græcæ linguae prorsus ignarorum additionibus & inventis sordidatam, & à mente auctoris deviam, & non nisi nominetenus peripateticam, vidisset in tam sublimem thronum erectam, & tantum non ipsius Theologiæ arbitram & Judicem factam? Si enim vere à fructibus cognoscendam arborēm inonuit Salvator, nonne si à fructibus hanc Philosophiam aestimamus, comperiemus illam in primo tantum auctore florentem, sequentibus atatibus sterilem, rixosam, & Interpretes ejus tantum circa mentem auctoris, & verba occupatos fuisse? quasi ille optimus esset Philosophus, qui Aristotelis sensum tantum assecutus esset. Contentionum enim & disputationum sylvam nobis densam tantum produxit, naturæ vero arcana non reseravit, nec viam aut methodum in illa penetrandi ostendit. Unde quæstio perpetuò manet quæstio, assertio manet assertio, nec hilum promovetur, aut ulterius producuntur cognitionis humanae termini. Quod verò Religionem attinet, si facultas inveniendæ veritatis huic studio Philosophiæ subjaceret, & si esset id studium tanquam iter ad sapientiam, aliquando esset inventa. Cum verò tot temporibus, tot Ingeniis in ejus inquisitione contritis, non sit comprehensa, nullam nobis ad veram Sapientiam viam monstrare convicitur. Cur ergo tam securè in Theologia admittitur, quasi quæ verita-

veritatem invenire & docere non potuit, jam inventam & revelata in Deo, rectius docere & patefacere nobis possit, quam ipse Deus loquens in Verbo?

§. 7. Tantò magis id dicas, si tempora illa ante repurgatam Euangelio Doctrinam, quibus maxime floruerunt Doctores Scholastici respicias, quibus annitentibus, Theologia in artem quandam litigiosæ subtilitatis degeneravit; nullam aliam ob causam, quam quod paucorum auctorum, & præcipue Aristotelis dictatoris sui scriptis, saepe etiam non intellectis immortui, tales cogitationum angustias passi sunt, ut inde non magis se liberare, quam corpora sua e coenobiorum cellis, quibus inclusa erant, potuerint. Unde factum, ut Scripturæ S. profus ignari, quam multi illorum vel nunquam, vel obiter tantum insperxerant, universam Theologiam per Summas suas & Methodos (satis pro potestate) in artis formas effinxerint, & Philosophiam suam corpori Religionis, plus quam par erat, immiscentes, pugnacem & spinosam reddiderint. Hinc natæ profanae ille vocum novitates, & oppositiones falsi nonimis scientia, quas vitandas monet Apostolus i Tim. 6: 20. Quibus verbis duo signa, indiciaque scientiæ suspectæ & ementitæ proponit, Vocabularem & insolentiam, & rigorem dogmatum, qui necessario oppositionem, & dein Altercationes, Quæstionesque inducit. Quemadmodum enim (ut præclare Verulamius) complura corpora naturalia, dum valent integra, corrumpuntur saepius, & abeunt in vermes: eodem modo sana & solida rerum cognitio, si non dextrè tractetur, saepenunctorum putreficit, & solvit in subtilem, vanas, infalubres & (si ita loqui fas) vermiculatas Quæstiones: quæ motu quodam, & vivacitate nonnulla præditæ videntur, sed putidæ sunt, & nullius usus. Etenim mens humana, si agat in materiam, naturam rerum & opera Dei contemplando, vel verbum ejus scrutando, pro modo materiæ operatur atque ab eadem determinatur; sin ipsa in se vertatur (tanquam Aranea texens telam) tum deinde interminata est, & parit telas quasdam doctrinæ tenuitate fili, operisque admirabiles, sed quoad usum frivolas & inanes. Es. 59: 6. Neque senior Methodus, & modus tractandi, quo usi sunt: Qui est, super unaquaque re proposita formare Objectiones, deinde Objectionum illarum solutiones, quæ ut plurimum distinctiones tantum verborum sunt. Quo non tam veritas perspicuis argumentis, auctoritatibus, comparationibus, Exemplis illustratur; quam minuti quique scrupuli eximuntur, & captiunculæ expediuntur, & dubitationes solvuntur. Quo pacto non sunt sublatæ diffi-

cultates, sed magis auctæ, & quæstiones aliaæ ex aliis natæ. Cum solutiones difficultatum potius ex ipsa cuiusque scientiæ symmetria petendæ sint, ubi singulæ partes se invicem sustinent, & tanquam in fasce colligantur, quam si singula axiomata, tanquam baculos fascis seorsim extrahas: quo modo facile sit ea infirmare, & pro libitu aut flectere aut frangere.

§. 8. Qui dialecticæ ope his malis mederi conati sunt, recte intellexerunt, ab Intellectu sibi permisso, & propriis tantum viribus innixo, neque senioribus auxiliis & præsidiiis munito & septo, non expectandum, ut veritas inveniri possit, & errores caveri. Neque dubium est, quin si illa ars dextre adhibeat, & abusus illi tollantur qui in scholis passim obtinent, & verus ejus usus monstretur, quod à multis tentatum, à paucis effectum, magnum ex illa fructum & utilitatem redditur ad genus humanum. Sed sicut fere corruptio rei optimæ est pessima: ita si quæ remedia sanandis erroribus comparantur, iis tollendis aut parum aut nihil faciunt, aut etiam gignendis & fovendis inserviunt, tantum abest ut sanitatem afferant, ut etiam malum ipsum exasperent, & partem laborantem distorqueant potius quam roborent. Id certe in dialectica illa, quæ vulgo in Scholis regnat, & quam ab Aristotele acceptam interpolarunt Scholastici, & additis subtilitatibus sine numero inaccessam fecerunt multorum ingenii, cum simplicitate quadam potius se commendare debuit, ad oculum patet. Non enim illa res aut artes & scientias ipsas invenire docet, sed tantum argumenta & notiones secundas, quibus res inventas vestire, & deinde inter se componere, & vel de se mutuo affirmare, vel negare & in enunciationem vel syllogismum cogere, & legitima methodo disponere, prout rerum natura exigit, docemur. At definire, dividere, obscuram rem explanare, mentem dirigere in cognitione rerum, non sunt alicujus unius artis, sed sunt omnis artis. Neque enim dialectica habet regulari, quæ mihi dicat, an verum sit, v. g. tres Angulos esse æquales duobus rectis: Sed id solum docet Geometria: quæ sola dirigit mentem in cognitione rerum Geometricarum: ut Physica in cognitione rerum naturalium, Astronomia in cognitione rerum cœlestium, &c. Vere Cicero in Academicis Quæstionibus. Dialecticam inventam dicitis veri & falsi quasi discepularicem & Judicem. Cujus veri & falsi, & in qua re? In Geometria ne quid sit verum aut falsum, dialecticus judicabit? An in literis, an in musicis? At ea non norit. In Philosophia igitur, Sol quantus sit: quid ad illum? Quod sit summum bonum, quid habet, ut queat judicare? Quid igitur judicabit? quæ disjunctio vera sit, quid ambigue dictum sit, quid

sequatur quamque rem, quid repugnet. Ita Cicero. At qui si nullæ scientiæ & artes veritates suas, quas tradunt, mutuantur à dialectica, sed unaquæque suos habet præscriptos limites, & possessionem propriam, an sola Religio nihil habet proprium & suum, sed à dialectica omnem cognitionem & directionem & usum emendicare necesse habet? an tam ini-
qui etimus Judices, ut putemus mysteria Religionis Christianæ, qua-
lia sunt Trinitatis, Incarnationis, resurrectionis &c. dogmata, melius
& uberioris & plenius ope dialecticæ cognosci, quam ex ipsis S. literis?
Quid fieri igitur fidelibus Idiotis? quibus certe curiositate non est opus post
Christianum Jesum, nec inquisitione post Evangelium: & cum credant, nihil
desiderant ultra credere. *Hoc enim prius credunt, non esse quod ultra credere*
debeant. Ut scitè Tertullianus in præscriptione Hæreticorum.

I. 9. Hic commodum occurrit distinctio illa apud Augustinum, de Doctr. Christ. lib. 2. c. 31, 32. inter veritatem sententiarum & connexio-
num; quarum illam in sanctis libris Ecclesiasticis investigandam dicit, hanc etiam in Scholis illis disci, quæ sunt præter Ecclesiam. Quia non
est iustitia, sed animadversa ab hominibus & notata, ut eam possint vel
discere vel docere. Neque enim qui dicit, cum falsum est quod consequi-
tur, necessum esse ut falsum quoque sit quod præcedit, ipse facit ut ita sit,
sed tantum ita esse demonstrat. Cumque sint verae Connexiones non so-
lum verarum, sed etiam falsarum sententiarum, cum ex concessa falso ve-
ra extrahatur Conclusionis connexio, facile intelligere est, sicut in falsis
sententiis veras, sic in veris sententiis falsas Conclusiones esse posse. Ve-
ritas itaque sententiæ per se ipsam valet, veritas autem connexionis sæpe
ex ejus cum quo agitur opinione vel concessione consistit. Sunt au-
tem connexiones illæ sæpe ita evidentes, ut melius sua evidentia, quam
ullis artis regulis cognoscantur, quarum multæ ita sunt subtilitate sua
obscure, & obscuritate sua subtile, ut qui secundum illas judicare volet,
& sibi & aliis crucem figere comperiatur. Ut qui solo rationis lumine
consequentiarum veritatem aut falsitatem deprehendere non potest:
multo minus ex regulis illis syllogisticis quæ vulgo dantur, illas intelli-
gere; multo minus ad rem applicare valeat. Quia maxima pars Errorum,
quibus homines laborant, ortum habet magis ex falsis principiis ratio-
cinationum, quam quod male ratiocinentur, sequentes sua & propria
principia. Ut quæ est in ratiocinationibus ipsis falsitas magis nos deci-
pere nata sit, quam consequentiæ defectus, qui sæpe felicius attenta-
mentis ad rem reflexione, quam ex operosis illis regulis animadvertis-
potest. Neque tanta est Topicæ utilitas, quam vulgo prædicatur: Etsi

enim Ingenii cuiusdam specimen esse videatur, & Inventionis quandam copiam spiret & præferat, cuiuslibet rei propositæ nomen, definitionem, Etymologiam, causas, effecta, subjecta, adjuncta, opposita, &c. dare posse, ad illam vel confirmandam & probandam, vel refellendam: tamen res ipsa docet, non hoc pacto veras rerum causas, & effecta inventiri; cum id si esset, sola dialectica sufficeret ad nos faciendos Philosophos, & Physicæ scientiæ & aliarum artium nulla aut exigua foret utilitas. Neque qui multa argumenta & rationes probandæ vel refutandæ alicui rei afferre potest; ac si disputandum sit, innumeros ex illis syllogismos concinnat: & si ad objecta respondendum, quadam distinctiōnum παρονόμια onustus incedit, ut terrorem incutiat adversariis, ille dicendus veritatem invenisse, & errores omnes profligasse. Cum id etiam pueri doceri possint, & qui sunt promptæ & calidæ imaginationis, sed nullius saepe judicii, hic in sua palestra versentur. Et certe docet Experientia, omnes rationes & objectionum solutiones, quæ cum ex intima ipsius difficultatis consideratione erui non possunt, ab externa locorum istorum Inspectione petuntur, fere semper esse tutiles & ineptas. Neque ab *Analyysi* (nisi valde dextre instituatur) illud auxilium ad intelligendos quoscunque auctores (oratores & dicendi Magistros excipio) sperandum, quale multi imaginantur: video enim saepe auctores hoc pacto equuleo imponi, ut quod de illorum sensu Analyticus præsumserat, id per analysin suam dicere illos cogat. Veteribus certe incognitum fuit hoc artificium (quod Patrum memoria Logicæ quidam ardor in Theogiam invexit) qui docta Paraphrasi contenti, strictius auctoris mentem presserunt & secuti sunt, quam Analytici nostri. Quod si verum dicendum, præcipua Dialecticæ facultas, prout olim & nunc quoque in Scholis, præsertim Pontificiis obtinet & regnat, in eo consistit, ut artem magis disputandi & subtiliter de omnibus rebus altercandi, quam veram inveniendi scientiam tradat: qua multæ *Quæstiones* ita *Quodlibeticè*, in utramque partem discutiuntur, & pro & contra, ut loquuntur, exigitantur, ut utraque pars æque probabilis appareat, neque ulla decisio earum hoc pacto expectanda sit. Ut non injuria Terullianus, Aristotelis Dialecticam vocet, artificem struendi & destruendi versipellem, in sententiis coactam, in conjecturis duram, in argumentis operariam contentionum, molestam etiam sibi ipsi, omni retractantem, ne quid omnino tractaverit. Neque ergo in Philosophia neque in dialectica habemus illud cavendorum errorum & inveniendæ Veritatis præsidium, quale multi in illis se invenisse gloriantur; ut ni artes & scientiæ ipsæ in melius restitutæ, & S. Scriptura ex mente Sp. S. recte intelle-

intellecta, & ratio ipsa firmioribus & certioribus principiis imbuta, & melioribus auxiliis innixa & septa, id prætent, prorsus de invenienda & inventa Veritate per illas sit desperandum.

§. 10. Neque melius illis successit, qui ὀνοματῶν ὄρθοντες quandam naturalem somniantes, ex verbis rerum notiones sibi fabricarunt, quasi qui nomina & originationem eorum nosset; etiam res ipsas eo; ipso noscere dici posset. Cum verius sit, nomina rebus non propter ipsas, sed tantum ad nostras de iis cogitationes explicandas imponi solere. Ac plerunque ex uno aliquo manifesto & patente effecto & proprietate rei aut actionis id factum constet. At naturam & essentiam rerum verbis effigiare velle, & unico vocabulo rem tantam moliri, meritò inter adiutoria homini ponitur. Cum longe etiam melius id succedat pictori & statuari quam ὀνοματέτη Hinc quo sapientiores gens aliqua Legislatores habuit, qui linguae formandæ & poliendæ sibi provinciam sumfere, eò constantiore Etymologia & politiore lingua illam uti, in propatulo est. At cum non omnes Philosophi fuerint, & naturæ indagatores (qualis Adam ante peccato contractam ignorantiam fuit, qui singularis animantibus suum proprium nomen indidit) non potuere quoque essentiam rerum repræsentantia vocabula indere. Neque si vel maxime fuissent, id verbis præstari potuit, cum nec vocalibus nec consonantibus licet simul junc̄tis, id fieri possit, cum rerum essentiaæ sub visum & pronunciationem non cadant, sed intellectu solo concipi possint. Hinc tot nomina rerum confusaæ sunt significationis, & male terminata, & temerè & inæqualiter à rebus abstracta, &, cum plures sint res quam voces, maximam partem æquivoca. Minus vitium est genus nominum, quod prudentes & cati Politici & Legislatores rebus & actionibus, quæ sub jus cadunt, imposuere, quæque ideo id significant quod illi voluerunt, quia ut cuin potestate egerunt, ita & tanquam Dominis loqui illis licuit. Docet autem Experientia, notitiam rerum, et si aliquatenus ex verbis comparari possit, & sæpe debeat, si tamen præcedat intellectum verborum, magis distendere & inplere mentem, quam nudum vocabulorum intellectum, immo magis facere ad melius intelligenda postea ipsa verba. Unde alicubi Lutherus: Grammatica quidem necessaria est & vera, sed ea non debet regere res, sed servire rebus. Amiserunt autem Iudei execinati rerum cognitionem omnem, & tantum de Vocabulis grammaticè disputant. Sic quia rerum cognitionem nullam habent, tantum harent in vocabulis explicandis. Sensum autem verum non attingunt. Notitia enim duplices sunt, aliae quid nominis, alia quid rei. Qui notitiam rei non habet, illum notitia nominis non sublevabit.

§. II. Sunt præterea innumeræ aliæ errorum & hæresium, quæ potissimum Theologiam infestant, causæ. Cum præseitum nunquam desint *lupi graves, non parcentes gregi, λαλητες διερραβήσα, οὐ δοκιμῶς τὸν μαθητὰς ὅμιον αὐτῶν*, Act. 20: 29, 30. *οἱ πληρεις πατέρες δόλος καὶ πάσοις φαῦλοις, ψαὶ Διδέσπολοις, ἵχθροι πάσοις δικαιοσύνης, καὶ παύοντις Διδέσπολοις οὐδὲς κυρίος ταῖς ιδεῖς*. Qualis fuit ille *Elymas Magus* de quo Act. 13: 10. Quique ad id singulari artificio instructi sunt, & gnari circumferre homines *πλυνθεὶς πατέρες δόλοις αὐτῶν*, εἰν τῇ κυρείᾳ τῷ αἴθρῳ πάνω, εἰ παντεργίᾳ τῷος τῷος μεθοδείᾳ τῷος πλάνης. Eph. 4: 14. vix datur ex his laqueis, qui tam subtiliter tenduntur, exire, quin multi *ασύρμοι & αδόκιμοι, οἷον & nonnunquam ad tempus, qui præ cæteris profecerunt, & exercitatos habent sensus, cassibus illis implicentur & irretiantur, donec illis liberati, quibus captivi tenentur, mentis sanitatem recuperent, & resipiscam.* 2 Tim. 2: 26. quod solius gratia opus, in illis maxime se exerit, qui unctionem habent a sancto, & norunt omnia. 1 Joh. 2: 20. utpote qui sunt *spiritualis ille homo, qui iudicat omnia, & ipse a nemine iudicatur.* 1 Cor. 2: 15. Prædictum id a Christo, Matth: 25: 11. multi Pseudo-Propheta surgent, & seducent multos. imò tanta erit Pseudo-Chrissorum & Pseudo Prophetarum illorum in edendis signis magnis & miraculis potentia, ut seducant etiam (si fieri posset) Electos vers. 24. Quæ potissimum conspicua erit in perditionis illo filio, cuius adventus est secundum operationem Sarana cum omni potentia, & signis & prodigiis mendacii & cum omni seductione iniquitatis in iis qui pereunt: pro eo quod veritatis amorem non receperunt, ut salvi fierent. Properea enim mittit illus Deus efficaciam erroris, ut credant mendacio &c. vide 1 Thess. 2: 9, 10, 11. Et cum verbum Dei sit verus cibus animalium, & lac illud *ἀδολον λογικόν*, in quo adolescimus, omnis horum hominum opera in eo est, ut illud cauponentur & falsem. 2 Cor. 2: 17. & 4: 2. Quin sæpe in eo sunt, ut sua Inventa & Traditiones rudi popello venditent pro ipsissimo verbo Dei. Matth. 15: 3. tum talibus artibus ad hoc efficiendum utuntur, ut licet suo veniri, non Domino nostro Jesu Christo serviant, & dispidiorum & scandalorum præter Euangeliæ doctrinam auctores sint; tamen δῆτε γενολογίας καὶ εὐλογίας ἔξαπελῶστε ταῖς καρδίαις τῷ αἰακῶν. Rom. 16: 17, 18. Egregie hoc hominum genus perstringit Apostolus. 2 Cor. 11: 13, 14, 15. Huc faciunt falsa argumenta & sophismata, quibus utuntur ad decipiendos simplicium animos, & quibus errores tanquam mangonio quodam incrustant, ut magis suscipiantur: & motus animorum quibus ipsi exagitantur, & quos in alijs excitant: ut sunt cupiditas, avaritia, ambiti-

ambitio, ira, odium, bona de iis qui perperam sentiunt, opinio, & mala de iis qui vera docent; mendacia signa & prodigia, & multis prodesse & obesse posse; & quæ sunt illius surfuris alia. Quid, quod ipsa remedia quæ his malis cavendis excogitata & adhibita sunt, sæpe ipso morbo pejora fuere, & augendo tantum maloidonea: sive quia non fuerat vera remedia, & vel nimis fortia, vel nimis debilia, vel non suo tempore adhibita, nec hominibus quibus adhibebantur convenientia, & pædagogica nimis, ut quæ non suggestit charitas.

§. 12. Ex dictis jam appareat quam vere dictum sit ab Apostolo 1 Cor. 11: 19. oportere esse hæreses. & illud Christi, Matth. 18: 7. ἀράγεν ιστὸν ἵλθεν τὰς σκάνδαλας. Qui enim conditionem mentis nostræ, & voluntatis amplitudinem, qua fieri potest ut etiam non perceptis, aut non clare intellectis assensu accommodet, recte consideraverit: & præterea invictam illam ignorantiam, & concupiscentiarum infirmitatem, quæ omnes filios Adæ, ex primo illo magno peccato, tenebroso quodam sinu suscipit, & ad voluptates, curiositates & ambitionem propellit: & omnes illas tam generales quam speciales errorum causas, & semina, atque artes & fraudes, quibus propagantur errores & invalescunt, & infirmitatem remediorum, quæ illis opponuntur, ad animum revocarit, de quibus hucusque actum: mirari profecto desinet tot errores, hæreses, peccata & scandala & omnis generis zizania inter homines exorta esse, & agrum dominicum tam densè opacasse, ut bonum triticum fere sit suffocatum. Conditio etiam temporum, tam præteriorum nonnullorum, quam præsentium, hanc errorum fæcundam præ aliis sementein & fructificationem multum promovit & adauxit. Ut non tantopere, (ut recte admonet Tertullianus libro laudato de Præscript. Hær.) nos mirari super hæreses istas oporteat, sive quia sunt, futura enim prænunciabantur: sive quia fidem quotundam subvertunt: ad hoc enim sunt, ut fides habendo tentationem, habeat etiam probationem. Vane ergo & inconsiderate plerique hoc ipso scandalizantur, quod tantum hæreses valeant. Quantum si non fuissent? Cum quid sortitum est, ut omni modo sit, causam accipit, ob quam sit: hæc vim consequitur, per quam sit, ne esse non possit. Utinam tam nobis prompta & efficacia sanandorum & caverdorum errorum remedia & artes ad manum essent, quam illos sponte se animis nostris insinuare, in iisque nidificare videamus, ut evelli nisi divina ope, & non sine magna attentione, labore & industria, nec nisi longi temporis mora, & prodigentia, & sæpe jactura, superari queant!

C A P. IV.

BREVIARIUM CAPITIS QUARTI

Diaboli in gignendis, fovendis, propagandis erroribus quæ industria, quæ strategemata. Hinc qui peccat, dicitur esse ex Diabolo, & peccata opera Diaboli vocantur. Vere extant Angeli & Diaboli, neque id negari potest, nisi à S. Scripture contemptore & hoste. Diabolus à bono Deo bonus conditus, non potuit etiam non bonus esse ab initio. Sed in Veritate non stetit, & jam non amplius est Veritas in illo. Fuit ergo quidem creatus bonus sed ita tamen ut mutari potuerit voluntas ejus in malum. Quæ mutatio facta quidem in principio, cum non multum temporis à creatione ejus effluxisset: incertum tamen an id primo Creationis instanti factum sit. Quodnam fuerit magnum illud & primum peccatum Angelorum anquiritur. Qui mulierum specie captos, cum in stuprum iniisse rentur, male de spirituali Angelorum natura sentiant. Melius illi, qui illa ipsa tentatione, quam illaqueando homini adhibuit Satanus, ante vittum conjiciunt. Itaque non male superbia primi peccati mater dicitur, quæ Ecclesiastico Initium omnis peccati dicitur. Haec Filiam produxit Invidiam, quæ est odium felicitatis alienæ, sicut superbia amor Excellentie propriæ. Horum rebellium spirituum est aliquis Princeps & Dux, qui adhuc illud ordinis ac dignitatis discrimen retinet, quod ante ruinam in illis erat. Gregorii magni consideratio, cur Angelis nulla peccatorum venia induita, qualis hominibus.

S. I. *T*am fœcunda est Errorum seges, causæ quæ illos in animis procreant & conservant, tam multiplices & efficaces, occasionses tam faventes & propitiæ, Ingenium humanum recipiendis illis ex propria indole ita accommodatum & paratum, ut quainvis multa de illis jam dicta sint, plura tamen dicenda restent, si omnia huc facientia convehere animus esset. Est enim animus noster velut fomes omnigenum errorum, omnibus illis recipiendis aptus: non secus atque ex attritu lapidis & ferri scintillæ ignitæ à fornite rapiuntur. At sicut Apostolus de peccato ait, *illud absque lege esse mortuum, at mandati adventu reviviscere*, Rom. 7: 8. 9. ita plane contingit, sopitum hunc errorum ignem, dum non animadvertisuntur, aut occasionis defectu quiescere sinuntur, minima αἴφορμῇ sape in maximam flamman exire, quæ inflamat τὸ οὐρανόν τὸ γλυκέστερον, ut de lingua magna jactante Jacobus c. 3. 6. Itaque illud jam superest, ut de ipso Errorum omnium Auctore, Inventore, Artifice & Architecto Satana, ejusque in gignendis, fovendis & propagandis erroribus industria, diligentia, potentia, machinationibus, strategematis, & μεθοδείᾳ differamus. Utut enim fraudulentum sit cor hominis, & supplantare alios natum, & æruginosum, durum & inscrutabile, adeoque & sibi & aliis impervium, Jer. 17. 9. & omnes cogitationes & Imaginations cordis tantum male omni tempore & à pueritia, Genes. 6. & 8. unde & intelligentia

genia carnis mors est, & inimicitia adversus Deum, Rom. 8. 6, 7. Ut tamen omnia consilia ejus & cogitationes & de liberationes ferantur in Deum, & tam universalis conspiratio adversus Regnum Dei animadvertisatur, tamen constans omni tempore & pertinax, & sibi consentanea & similis (qualis in filiis Diaboli conspicitur) fieri non potest, nisi ab uno quopiam inspicientur & dirigantur, ut ad certum & unum scopum omnia collineant. Ille autem alias esse non potest quam Diabolus.

§. 2. Hinc est, quod qui facit peccatum, dicitur esse ex Diabolo, quoniam ab initio Diabolus peccat, I Joh. 3: 8. Cum enim ille primus statim ab inicio Creationis suæ peccarit, & causa fuerit homini peccandi, non solum exemplo illius peccat, & ad similitudinem ejus, & indole eum refert, quicunque peccat, sed & in potestatem ejus traditur, ab illo *ως ἀντίχειτο, απομάκρυνθαι*. I Cor. 12. 2. Unde & peccata, quæ Christus solvere & destruere venit, dicuntur opera Diaboli. Ibidem. Quare Christus ex eo quod Iudicii illum interficere quererent, hominem qui veritatem illis loquebatur, quam audierat à Deo, recte concludit, illos genuinos Abraham filios non esse, ut qui tale mil fecerit; sed facere opera Patris sui, adeoque esse ex Patre Diabolo, cuius cupiditates facere velint. Illum esse homicidam ab initio, & in Veritate non stetisse. Quia non sit Veritas in eo. Et majoris probationis causa addit: *Quotiescumque loquitur mendacium, de suo loquitur quia mendax est, & Pater ejus.* Joh. 8. 40, 44. Quo ostendit illos esse verum semen serpentis, tum ob cædis propositum, tum ob veritatis contemptum, quibus duobus eximie referant Patrem suum. Similiter notans in Diabolo in mendacii amorem, quo ceu glutine astrictus, Veritati *ἀποστέλλεται* bellum indixerit, ut nullo tempore ejus possit deponere odium. Hanc eandem ob causam Paulus Elyman magum, quia non cessabat pervertere vias Domini rectas, *Filium Diaboli*, hostem omnis justitia pronunciat. Act. 12. 10. & Christus Joh. 6. 70. *Judam Diabolum vocat*, tum ob diabolicum facinus, quod meditabatur, quod Diabolum autorem & suggestorem habebat; tum quia se totum gubernandum tradiderat Satanæ, *τῷ ἐπιβεβληγόντι εἰς τὴν καρδίαν αὐτοῦ, ἵνα αὐτὸν ὁραδώῃ.* Joh. 13. 2. Similiter Petrum, quia ipsi scandalo erat, non sapiens que sunt Dei, sed que hominum, atque eo ipso inscius partes Diaboli agens, *Satanam vocat.* Matth. 16. 23.

§. 3. Ut satismirari non possim quorundam hodie philosophantium *νικηφόρους*, dicam, an illimitatam quidvis de re quacunque sentiendi & *Τινούσιον* pronunciandi licentiam; qui quamvis è Sacris literis aliter edocti, tamen pristinum Sadduceorum errorem recoquunt, *non existere Angelum, neque spiritum.* Act. 23. 8. Quæ verò de Angelis & Diabolis dicuntur, illi

non nisi de Phantasie & Imaginationis male dispositi excessibus & aberrationibus interpretantur, quæ saepe in maniam & furorem exent, & vulgus pro Diaboli præstigiis & obsessione habet. Quo nihil magis à ratione & verbo Dei alienum fangi potest. Quia enim conceptu Corporeitatis ita pleni sunt & effascinati, ut nullam substantiam nisi corpoream imaginari possint, omnis substantiæ intelligentis & cogitantis, & quæ tota sua substantia talis sit, ideam in se expungere, atque necessario nihil præter corpus extare, statuere coguntur. Neque tantum omnia præter Deum, quæ dicuntur creaturæ, sed mirum ni & ipsum Deum; quem multi non verentur in censem corporum detinendere, vel certe corporis & spiritus proprietates & attributa, in unam & eandem essentiam compingere. Tales aut nihil præter Deum existere, & quodcumque audis, vides esse Deum, nil de novo factum aut creatum: aut certe Deum non potuisse condere nisi corpora, & mundum aspectabilem. Quomodo enim corpus producat spiritum aut substantiam cogitantem, & communicet alteri quod non habet? Et tum necessariè omnes ideae substantiæ intelligentis, quas consciæ nobis sumus in nobis esse, & experimur, non essent ideae veræ rei alicujus, quæ tales cogitationes suppeditet, sed rei nihili, & meræ animi fictiones. Quod est Deo vel naturam non divinam, sed brutam & non *θεοπεπτη* affingere: vel si spiritum negare non audent, magnam impotentiam tribuere, & bonitatis defectum, qui vel non potuerit sibi similes substancialias producere, vel noluerit gloriam suam in condendo mundo Intellectuali, ex quo majus illi decus, maiestas, gloria & honos accrescant, manifestare Sed nolumus nos hanc incudem ex professo tundere, sermoni tunc finem facturi, si id unum tantum addiderimus. Nihil nostro judicio magis vergere in contemptum & derisum S. Scripturæ, & ad subtilem quendam Atheismum animis hominum instillandum facere, quo certissimum hoc fidei principium, incertum & dubium reddatur, & tota scriptura divinitatis suæ auctoritate spolietur; quam, si nihil aliud Angelos aut Diabulos esse statuamus, quam Phantasiæ nostræ quædam *βαρχεύματα*, & temperamenti *αναρρουσίαι*. Si enim de aliqua re certis ex verbo Dei & securis esse licet, certe hic ex vi verborum, ex evidenti historia & narratione rerum, & omnibus circumstantiis, & universali omnium temporum Interpretum consensu, & si tantum non data opera nos opponere lucenti veritati animus sit, & intellectui vim facere, verum sensum nos asselutos esse, si modo ad se quis attendat & docilem se præbeat, haud quaquam dubium remanebit. Si enim, quæ de Angelis bonis & malis, de eorum origine & Apostasia,

de operibus & malitia eorum, tam multis apparitionibus, de temptatione primorum Parentum, & Jesu Christi, de multitudine eorum, de ejectione eorum ex corporibus obsessorum, & miseris precibus obrenta in porcos migratione, de colloquiis eorum, & quomodo totum inmundum pervagentur & seducant, se transformat in Angelos lucis, & Regnum Anti-christi proinoveant in omni potentia & signis & prodigiis mendacii, & quæ præterea de illis tum per universam scripturam, tum in Apocalypsi narrantur: si quis, inquam, hæc serio meditans, & apud animum justo pondere trutinans, aliter quam historice de certis personis, & substantiis intelligentibus quæ reverè existant, & alii sint ab hominibus quos tentare, seducere & occidere dicuntur, vere dici existimat: Næ ille sibi in verbo Dei labyrinthum fabricat, quem $\delta\delta/\alpha\beta\pi\lambda\nu\sigma\tau$ ingredi fretus, sibi invium reddit, ne intelligendo revera aliquid in illo intelligat aut assequatur. Si enim hæc omnia quæ de Diabolis legimus, sunt Phantasie depravatae errores & hallucinationes, tum nullos nisi nos ipsos adversarios habemus, & cum sola carne & sanguine nobis lucta est, neque iam Diabolus ut leo rugiens, obambulans, & querens quem devoret, observandus & vitandus venit, neque insidiæ aut $\tau\alpha\beta\alpha\theta\eta$ ejus metuenda, nec vigilandum ne nos inducat in temptationem. Quid hoc est, nisi S. Scripturam in perpetuam allegoriam transformare, ut quasi præstigiis circumactus, quod legis in illa, non legas, sed plane aliud pro illo permutare cogaris, & quæ de Diabolo alio à te intelligenda sunt, de te ipso, quasi solum intra te & à te solo agantur, accipienda. Quod si in uno licet, quid ni etiam in aliis liceat, & sic in periculum adducatur veritas universæ historiæ Sacrae. Ut vidimus homines quosdam sine spiritu spirituales, ne literæ scilicet occidenti nimis addicti videantur, totam historiam vitæ Jesu Christi, passionis, crucifixionis, sepulcræ, resurrectionis, ascensionis & glorificationis, non vere & juxta historiæ literam à Jesu Christo visibiliter in carne representatam; sed tantum illâ adumbrari quid quotidianic in membris Christi exhibeat & peragatur. Nempe, regnii & renasci nos debere ex aqua & spiritu, atque ita verbum in nobis carnem fieri, crucifigendum veterem hominem, & desideriis ejus moriendum, illaque sepelienda, ut facti nova Creatura, resurgamus in novitate vitæ, &c. ut illa historia vitæ Christi non tam de persona Christi, quam de nobis & nostra regeneratione exponenda sit. Tædet me his immorari diutius, quæ exactius examen merentur. Certè si fidem resurrectionis carnis, animarum immortalitatem, &c. sartam tectam conservatam cupimus, cavendum ne nimio amore conceptus corporei-

tatis inescati, spiritu & dotibus ejus excidamus. Præcipue hic astus Sa-
tanæ animadvertiscatur & cavendus quo ut persuadent non esse nobis ab
se metuendum, persuadere nititur, nullum esse spiritum, nihil esse præ-
ter corpus, non quidem Deum ipsum nisi corporeum, neque Cœlum aut
Infernū nisi imaginaria.

§. 4. Cum ergo tanta sit Diaboli in decipiendo homine malitia & in
subjugando pervicacia, genium & indolem ejus proprius contemplari
operæ pretium est, quò de proposito ejus & scopo certius judicium fa-
cere possimus. De quo licet plena historia literis non sit prodita, quam
nostra curiositas quidem optaret; id tamen constat, conditum eum
fuisse in principio rerum, ante hominem, præstantissima quadam natura
intelligente, & excellentissimis donis, & eximia gratia donatum. Qui-
bus cum ille per summam ingratitudinem abusus sit ad superbiam, non
servata origine, relicto proprio domicilio, in tartarum detrusus est, traditus
catenis caliginis in judicium servatus. Jud. 6. 2 Pet. 2: 4. Ex quo Deo
ipsum non amplius retinente, sed in vindictam deserente, deorsum in
sui ipsius, rerumque creatarum amorem præcipitatus, & præponens
voluntatem suam Voluntati superioris, illud sibi sumvit, ut Deo in re-
bus omnibus, quantum facere, enitique posset, adversaretur. Non ergo
naturā est malus Diabolus, qui à bono Deo conditus, non potuit non
etiam bonus esse ab initio. Cum illa approbatio sui operis & commen-
datio bonitatis ejus, qua Deus omnia qua fecerat videns, scivit esse valde
bona, non minus verum habeat in spirituali, quam in Corporali Crea-
tura. Manichæismus enim est, esse Deum malum, qui auctor sit mali.
Non enim datur purum malum, quod non sit fundatum in bono. Cum
malum non sit ens, sed privatio tantum boni, Unde si bonum non est,
neque malum dari potest. Ergo Angeli mali non sunt effectione Dei,
non naturæ exigentia, sed propria voluntate. Hinc Angeli *αμαρτίωνες*
dicuntur, 2 Pet. 2: 4. *Et in veritate non stetisse Diabolus.* Joh. 8: 44.
Ergo in veritate olim fuit, sed non permanit. Admisso quippe men-
dacio, jam non amplius est Veritas in eo. Quotiescumque enim mendacium
loquitur, de suo loquitur. Aliud ergo quod de Deo habet, aliud quod de
suo. Quod itaque de homine testatur Ecclesiastes, Eccl. 7. Deum ho-
minem in iusto rectum condidisse, sed ipsum sibi fecisse adinventiones, ratiocina-
tiones multas: idein de Angelis recte creditur.

§. 5. Cum vero boni esse non potuerint sine libero arbitrio, &
recto ejus usu: (& vero nemo recte uti possit voluntate sine gratia)
gratiam etiam aliquam illis à Deo concessam sequitur, cuius ductum
sequen-

sequentes, Deo adhærere, & boni manere potuerint. Ut juxta Augustinum lib. 12. de Civ. Dei, c. 9. *simul in illis considerit naturam, & largitus sit gratiam.* Neque enim ratio erat, cur differretur gratiae collatio, quæ illis necessaria erat ad consequendum finem, ad quem creati erant, & ad quem tendere debuerunt. Quæ tamen gratia, et si magnam illis intellectus lucem attulit, non tamen voluntatem ita ad bonum determinavit, ut non nisi id vellent & facerent, quod velle & facere illos justum erat. Datum ergo illis fuit non perseverare si vellent, sed non non velle, ut perseverarent; quod plane consequens fuisset, si Deus in illis operatus fuisset & velle & perficere, sicut nunc id operatur in filiis & electis. Fuere ergo Angeli initio creati quidem boni, sed ita tamen ut mutari potuerit voluntas eorum, id est, fuere mutabiliter boni, ita ut mali fieri potuerint, mutata voluntate illorum in malum. Proprie enim initio *Viatores* fuere, nondum consummatæ illius beatitatis compotes, quæ ultimus est finis rationalis Creaturæ, & quæ terminus est & meta obedientiæ. *Via* dicitur mora illa, in qua Creatura magis ad Deum accedere potest, nondum quidem omni ex parte beata, sed ita ut per gratiam magis ac magis digna effici possit sorte sanctorum. Quæ mora, tum ut prescribatur Creaturæ, tum ut sit magna vel parva, prorsus pendet à libera determinatione Dei, cuius est definire statum cuique rei & personæ pro arbitrio. Et quidem homines quod attinet, ordinarie circumscribitur terminis hujus vitæ mortalis. Curiosum hic est inquirere, quænam in Angelis fuerit mensura hujus viæ, & quamdiu necesse fuerit illam durare. Unde otiosa illa Quæstio profluxit, an Angeli habuerint gratiam ita dependenter ab exercitio suæ libertatis, ut primo Creationis suæ instanti potuerint illam deserere, adeoque peccare & damnari? Quam quæso gloriam, quam delectationem Deus percipere potuit ex tam nobili creatura, eodem momento damnatâ, quo creata? atqui tamen dicitur Deus, postquam perfecisset cælum & terram, & omnem Exercitum eorum, quileuisse die septimo ab omni opere suo quod fecerat, & benedixisse diei septimo, & sanctificasse illum, cum in eo qui evisset ab omni opere suo. Gen. 2: 1, Quo certe ad minimum notatur quædam acquiescentia, & voluptas & delectatio Dei, quam cepit ex universo opere suo; qualis describitur Ps. 104: 31. nondum ergo die septimo peccaverant.

§. 6. Atqui tamen cum Christus dicat, *eum homicidam fuisse à principio* Joh. 8. & Judas, non servasse τὴν ἐμπτευτὴν δόξην, Jud. 6. non multum temporis à creatione ejus effluxisse ad lapsum, satis fit vero simile. Sin

retro pergas, non multò ante hominem peccasse comperies, ac forte una cum homine. Quid ni enim fieri potuerit, ut volvens secum maiorem quendam excellentiæ gradum, non contentus illa, quam dederat Deus, & invidens homini illam præstantiam, qua si non illum præibat, at certe æquabat, aut non multo erat inferior, ut socium haberet periculi, quod creare illi statuerat, consilium ceperit sugerendi homini, quo ipse iam plenus erat, certus cum illo aut cadere aut stare: Id quod tamen non asserendi, sed disquirendi tantum gratia à nobis dictum accipi volumus. Cum ergo nullus spiritus, cuius in cogitatione tota essentia consistit, natura sua sit malus, aut creatione talis factus, sequitur Diabolos à se, & per se factos esse malos, id est libero suo arbitrio peccasse. Ut ita inter Angelos lucis sive bonos, & dæmones malos, nulli sint medii, qui nec sunt miseri, nec beati. Aut enim in pura natura conditi statui deberent, sicut Pelagius hominem creatum deliravit, aut tantum peccasse venialiter, ab illo peccato adhuc post secula aliquot purgandi, ut fuit *Origenis* somnium, aut alio modo, qui nobis lateat, medium aliquem statum obtinere. Quæ mera sunt deliria.

S. 7. Quodnam autem fuerit magnum illud & primum Angelorum peccatum, anxie olim & à Patribus & Scholasticis anquisitum. Prout enim Angeli corporibus prædicti putantur, aut esse spiritualis naturæ, ita diversimode de peccato illorum judicatum. Et primi quidem & antiquiores Theologi, qui corpora vel Angelis omnibus, vel certe Dæmonibus attribuunt, cum orbi administrando à Deo præpositos arbitrarentur, mulierum captos specie, stupri consuetudinem cum illis iniisse, censuerunt, ac propter impuritatem cœlo ac Dei consortio depulsos. Quo trahunt illud quod Gen. 6: 2, 4. *de filiorum Dei cum filiabus hominum connubio* refertur, ex quo Gigantes nati sunt. Quidam enim Codices, pro *Filiis Dei*, *Angelos Dei* legunt, ut Philo, Eusebius, Augustinus legisse videntur. Vide de hac re ample differentem *Justinum Apologet.* 1. Et Tertullianus lib. de Idolatria cap. 9. *Angelos illos vocat desertores Dei, amatores fæminarum, proditores etiam hujus curiositatis, & propterea quoque dannatos à Deo.* At merito hæc sententia rejecta ab aliis Patribus, cum & sacris literis, & rectæ rationi aduersetur. Nititur enim falsa hypothesi de corporali Angelorum natura. Cum Scriptura illos passim μεμάται vocet, & Diabolos μεμάται ακάθαρται & μηροί, & τὰ μεμάται τὸ μηρόντα εὐ τῆς ἐπεργασίας, Edh. 6: 12. & talia illis tribuat, quæ non corporibus, sed spiritibus tantum convenient, ut non habere carnem & ossa, posse in eodem loco esse cum aliis corporibus,

bus, eaque penetrare, & integrum legionem diabolorum corpus unum inhabitare & obsidere Marc. 5: 9. prætra invisibilitatem & celeritatem talem, quæ in corporibus non invenitur. Et cum sint naturæ intelligentis, intellectu & voluntate præditæ, quod spiritus esse arguit (neque enim corpus, qua tale, cogitat) vel puros esse spiritus convincitur, vel, spiritus hypostatice corporibus unitos, quod sola conjectura asseritur. Sed multum illos decepit, quam sibi finxerunt, explicatio loci Gen. 6. qui nulla necessitate de Angelis exponitur. Cum *Filiis Dei* potius intelligendi sint illi ex Sethi progenie, super quos *invocatum est nomen Domini*, & qui se nomine Dei vocabant, Gen. 4: 26. ad discriminem filiorum hominum, qui ex posteritate Caini oriundi, adulteraverant cultum Dei, adeoque dici merebantur *filiī hominum*, opposite ad Filios Dei. Et quid stultius, quam tam serum fingere Angelorum lapsum, quos vel ante hominem, vel ad mininum simul cum homine lapsos constat? nisi Angelum adhuc *ἄπειρον κακῶν*, primos homines tentasse, atque in peccatum & ruinam præcipitasse statuere velimus. Quid quod Diabolus mulierem non ad stuprum, sed ad inobedientiam & perversem similitudinis cum Deo affectionem sollicitasse legitur.

§. 8. At quanquam nihil nisi in genere de peccato hoc nobis revelavit Scriptura, rectius tamen illi sentire videntur, qui ex temptationis illius genio, quam illaqueandæ mulieri adhibuit Satanus, jam ante illum peccati illius, in cuius consortium trahere primos homines annisus est, desiderio flagrantem & turgidum fuisse, non absurde colligunt. Si enim bene infert Jacobus, *Deum quia est ἀπέιρος κακῶν, περὶ τοῦ οὐδέτερον*, Jac. 1: 13. præsupponit certè, eum qui ad peccatum aliquod allicere alium velit, vel peccato illi succubuisse, vel certe obnoxium ad minimum esse, & in id incumbere ut persuadeat. Cum ergo ad novam & incomptam sibi similitudinis Dei affectionem perducere hominem tentavit, quod & effecit, quid aliud, quam superbiae & invidiae malo victum id occepisse illum dicemus? *Eritis*, inquit, *sicut Deus, scientes bonum & malum*. Non ipsam Deitatis possessionem (quain Diaboli non erat dare) promittebat, sed similitudinem; quæ in eo consistebat, ut sicut Deus omnibus legem ponens, nulli ipse legi subjicitur, verè *αὐλογίτων*, ita ille transgressione mandati, quo solo inferior videbatur Deo, eò contenderet, ut abrupto illo subjectionis vinculo emancipatus Deo, exlex imposterum viveret, nullum supra se majorem agnoscens. Quod vereerat *ἀπταγμὸν οὐκεῖσθαι αὐτῷ τὰ τοῦ Ιησοῦ*. Phil. 2.

§. 9. Merito ergo ab Ecclesiastico, cap. 10. *Initium omnis peccati superbia*

perbia dicitur: qua quis suæ potestatis & excellentiæ contemplatione elatus in se & inflatus, majorem & æqualem non fert, & minorem omnem præ se despicit, & sibi subjicere nititur. Quod tam ex primo illo Diaboli contra hominem tentamine, quam ex continuo ejus molimine, proprium fuisse ejus peccatum convincitur. Se enim considerans & propriam excellentiam, & dona ingentia stupens, atque ad se omnia referens, quasi non ab alio accepisset, se ut magnum quid adamare cepit, & indignum ratus alteri ea accepta ferre, aut pendere ab alio, à se solo pendere voluit, non obnoxius alteri. Ex illo inordinato sui amore, turgere cepit ejus animus, & perversa celsitudinis affectatione, deserto eo, cui animus inhærere debuerat, principio, sibi ipse quodammodo factus est & fuit principium. Ut enim ante ex Aug. notavimus, fieri non potest, ut voluntas propria non grandi ruina pondere super illum cadat, qui suam voluntatem voluntati superioris extollendo præponit. Dici enim non potest, quantum ad obtenebrandum Intellectum & pervertendam voluntatem vim habeat falsa dominationis & honoris præsumtio. Nimis un-

— *Nihil est quod credere de se*

Non poscit, cum laudatur diis aqua potestas.

Si enim est tanta vis adulacionis, ut etiam manifestissime falsa & incredibilia persuadeat, qui se illi fallendum præbet: cuius virtutis esse putanda est, quæ ex ipso corde seu Intellectu unicuique confingit inopinabilia falsa persuasio, cum idem sibi est orator & judex, & decipiens & deceptus?

§. 10. Hæc superbia mater est Invidiæ. Ut enim recte Aug. de Genes. ad literam lib. 2. *Invidia sequitur superbiam, non præcedit.* Non enim causa superbieri est Invidentia, sed causa invidendi superbiam. Cum igitur superbiam sit amor excellentiæ propriae: *Invidia vero odium felicitatis alienæ, quid inde nascatur, satis in promtu est.* Amando enim quisque excellentiam suam, vel paribus invidet, quod ei coæquantur: vel inferioribus, ne ei coæquentur: vel superioribus, quod eis non coæquetur. Superbiendo igitur invidus, non invidendo quisque superbus est. Cujus progressum idem egregie describit Cominentario in Ps. 121, *Qui voluit habere ex se id ipsum, ut quasi sibi esset id ipsum, lapsus est.* Cecidit Angelus, & factus est Diabolus. Propinavit homini superbiam: dejecit secum Invidentia eum qui stabat. Isti sibi voluerunt id ipsum esse; sibi principari, sibi dominari voluerunt. ab illo ergo, qui summè est, aversi, ad se conversi sunt & sibi voluerunt fieri principium. Ex superbia igitur invidiæ impulsus Diabolus, nesus est homines reddere sumiles sibi, & in eandem secum culpam & pœnam pertrahere.

Ten-

Tentavit, & successit conatus. Atque ita *invidia Diaboli, mors in mundum ingressa est.* Sap. 2: 24. & nactus est *moris imperium Diabolus,* Hebr. 2: 14. qui & ideo dicitur *Homicida ab initio* Joh. 8.

§. 11. Porro horum desertorum & rebellium spirituum Principem aliquem, & desertionis reliquis ducem exiunium, qui exemplo & horratu suo ceteros, qui ejus sortis sunt, in ruinam præcipitaverit, magna indicia sunt in S. literis. Quæ singularem aliquem ceterorum Principem & Præfectum, non obscure declarant, quem & per antonomasiam, *Diabolum & Satanam*, & proprio nomine, *Beelzebul* indigitant. Sic Matth. 25. Qui sinistram in judicio extremo obtinent, relegantur in *ignem eternum*, qui paratus dicitur *Diabolo & Angelis ejus.* Atque is est, qui dicitur ὁ ἀρχῶν τοῦ κόσμου τέττα. Joh. 12: 31. & 14: 30. & 16: 11. ὁ ἀρχῶν τοῦ κόσμου τέττα. 1 Cor. 2. in Ioh. ḥεὶς τὸν ἀρχῶν τέττα. 2 Cor. 4: 4. & Matth. 9: 34. ἀρχῶν τοῦ δαιμονίου, qui cap. 12: 24. vocatur Beelzebul. Sic Eph. 2: 2. dicitur ἀρχῶν τοῦ ἑκοινοῦ τὸν αἴρει. Et cap. 6. versu 12 fit mentio δρόχων, ἑξοινοῦ, τοῦ μοχρογλόφων. Et Christus de Diabolo agens Joh. 8: 44. tanquam de uno singulari loquitur: *Ille fuit homicida; & mendax est, & Pater ejus.* Videretur Patrem reliquorum dicere. Hic est ille serpens, qui *Evan seduxit, ēν τῇ παναργίᾳ αὐτῷ.* Gen. 3: 2. 2 Cor. 11: 3. Quare Apoc. 12: 9. vocatur ὁ δρόχιος ὁ μέγας, ὁ ὄφης ὁ δρόχων, ὁ καλύπτων ὁ Αἰγαλός, & ὁ Σατανᾶς, ὁ τλαντὸν τὴν ὁκκυψίλων ὅλων. Atque additur, *Angelos ejus cum eo projectos.* Unde videri possit, idem, quod in illis ante ruinam erat, ordinis ac dignitatis perseverare discriminem. Sive illud ex naturæ dissimili & inæquali præstantia, sive ex ordinatione Dei, sive ex voluntaria submissione, qua se deficientes à Deo, Angelo illi Apostolæ primario subdiderunt, atque in ordinem cogi passi sunt, ortum habere statuatur.

§. 12 Non verò sicut abstinere illis à peccato liberum fuit, antequam peccassent, ita commisso peccato, amplius illo abstinere illis liberum est. Cecidere enim prævaricatione sua in miserrimam & adamantinam necessitatem & servitutem peccandi, à qua, cum omnes gratiæ fores illis præclusæ sint, sola arbitrii libertate se expedire non poslunt, ita vid. ut etiam abstinendo non peccent. Sive peccatum, sine novi peccati perpetratione omitendo, sive simpliciter abstinendo, id est non agendo, sive etiam aliam actionem agendo non in malam. Quia illud peccatum eorum non est simpliciter peccatum, sed simul etiam pœna peccati, secundum quam illâ peccandi ipsis inolitâ concupiscentiâ puniti sunt. Illa enim juxta Aug. est peccati pena iustissima, ut amittat unusquisque quo

bene uti noluit, cum sine ulla posset difficultate, si vellet. Cum enim voluntatis apex, quem consensum dicimus, sub rei creatæ delectabilis servitute captivatur, nihil omnino velle, amare aut suscipere potest, quod non Creaturæ delectatione perfusum sit. Cum enim ad Creaturam amando se converterit, & consequenter à Deo averterit, in ista conversione & aversione voluntas obriguit, ut se iterum in statum pristinum suis viribus retorquere non potuerit. Et cum nullus illis, ut hominibus, veniam datus sit locus, nulla resurgendi ex lapsu gratia, tam profunde peccato immersi sunt, ut omnis se inde extricandi facultas illis ademta sit. Cujus tam horrendi judicii causam dum curiose rimatur Gregorius, hanc affert lib. 9. moral. c. 18. *Angelorum, inquit, spiritus idcirco irremissibiliter peccarunt, quia tanto robustius stare poterant, quamvis eos carnis commixtio non tenebat.* Homo vero idcirco post culpam veniam meruit, quia per carnale corpus, quo se ipso minor esset, accepit. Ita cuius gradus fuit altior, ejus casus factus est gravior. Et qui nullo alio, nisi se ipso suadente vel decipiente, nec carnem portabat humanam, de qua, licet inuste, materiam peccandi posset contrabere, sed sola iniquitate superbia, sua perditionis factor fuit, & alterius culpa, in quo superbia cepit initium, ratione habuit ut ejus fine careret supplicium. Ita qui deceptionis auctor fuit homini, merito & suum & illius portabit supplicium, cui auctor fuit cadendi. Gravius enim peccat, qui non sibi tantum, sed & alteri peccandi auctor est. Videlis quæ de hac re 2 Pet. 2. Petrus & Judas prodidere.

C A P. V.

BREVIARIUM CAPITIS QUINTI.

Irreparabilem Diaboli ruinam, consecuta eterna ejus damnatio, & ab omni spe venie exclusio. Triplex illis locus, aér, terra & abyssus. Omnis conatus ejus contra Deum, quem vel non esse, vel crudelē tyrannum, & hominibus esse similem, persuasum capi mortalibus. Duplex ei propositus labor; & ut Deum calumnietur & accuset apud homines, & homines apud Deum. Scopus omnium consiliorum Satane, ut suum Regnum Regno Dei opponat, & prevalere faciat. Hinc ortus Civitatis Dei, & Mundi, quæ statim à lapsu hominis, imd cum lapsu originem habuerunt, cum Inimicitia posita est inter semen mulieris, & semen serpentis. Totus ergo in eo est, ut pervertat vias Domini rectas. Ut vel ubi nulla est prophetia & verbum, perpetuo inde arceatur: vel si aliqua lux populo alicui oborsa est, vel obscuretur, vel dubia reddatur vel obtenebreatur. Quod facit, 1. dum variis occupationibus, jucundis, tristibus, laboriosis implicuit, quo non vacaret cogitare de Deo. 2. terra gleba affixit Cainum, Abelum pascendo pecori addixit. 3. urbes exstruere, imperia fundare, leges ferre, bella gerere, orbem subjicere impiis magis, quam piis hominibus concessum. 4. Ut & arses

res & scientias invenire, magis filii hujus seculi darum quam filii lucis. Neque tamen propriea inferiores aut peiores aut etiam infeliores aliis.

§. I. **H**anc irreparabilem Diaboli ruinam consecuta est aeterna ejus damnatio, & sedis cœlestis, quam ante peccatum cum Angelis electis obtinebat, & lucis illius cum tenebris exterioribus tristis permutatio, & in tartarum dejectio, & ab omni spe venia exclusio. De qua beatus Petrus secunda Epistola c. 2. 4. ita loquitur; verbis certe ad horrorem compositis, & quæ inusitatam ipso sono & circumlocutione pœnam innuunt; ὅπερ θεος αὐγίλων αἱματούτων στοκιφείσιο, αἱλάσθαις ζόφου ταρταρών παρέδωκεν, εἰς κείσιν πετηρημένος. Quibus succinit Judas, versu 6. Ἀγέλας τὰς μὴ πρόσωπας τὰς ἐστῶν δόχις (id est, principatus, vel originem) αἱλάσθαις πόσιον οἰκητηρεον, εἰς κείσιν μεγάλης ἡμέρας, δεῖμοις αἰδίοις χωρὶς ζόφου πετήρηκε. Quod non pepercisse illis Deum dicit, licet per meūs dictum videatur, gravitatem judicii magis exaggerat, ut Rom. 8. 32. & dejectio illorum, termino à quo, nimirum ex proprio domicilio, & termino ad quem, in tartarum, id est, locum infimum & tenebrosum describitur. Est enim ταρταρός nihil aliud quam dejicere, & in infimum locum detrudere, pro quo dicitur Apoc. 12. 9. Θληθῆναι: & liber qui Enoch tribuitur, pro eodem dicit, δεῖμοις χωρελαθέστελες εἰς γῆ. sic ταρταρός dicitur, quod in quaue re infimum est, sive in aqua, sive in terra, sive in aere: (unde vini tartarum, sedimentum illud, quod de vino in fundo dolii remanet) Ita aërem vocat Homerus, ταρταρόν ήερούντα, Iliad. 9. item ζόφου ήερούντα, nim. ἵπειδη φῶς οἰκεῖον στοκεῖχε, αἱλάσθας ηλίας έτελείης έτελείης αἱρετούντας καταλάμπει). Ut enim Philo, lib. de Abrahamo, πόφως εὐ ψευδῶ μηδὲ αἱρετούντας έστιν, εὐ ψευδῶς στολήντως αἱρετούντας ζόφερη κεκρυμμένον φάντα). Certe vocatur οἱ αἱρετούνται ηξοίσις έτελείης. Eph. 2: 2. & τὰ πνεύματα, sive ut Syrus legit, τὰ πνεύματα τὸ πνεῦματα εὺ πνεύματα εὐ πνεύματα. cap. 6. 12. (quamvis alios verba hæc, forte non male, aliter interpretari non ignorem, de quo nunc non disputo.) Triplex enim ferè locus Daemonibus tribuitur, tenebrosi omnes, aëris, terra, & abyssus. Luc. 8. 31. Apoc. 20. 1, 2. Ex quo forte est, quod aliqui multa Daemonum genera excogitarunt, aëreorum, terrestrium, subterraneorum, & infernalium, quos tamen non repugnat eosdem esse, qui hunc aërem in colunt, & nunc terrain obambulant, nunc in abyssum relegantur. Ne autem pro arbitrio ut lubet, locum mutare, & quem vult sibi deligere possit, illud obstat, quod catenis caliginis, & quidem aeternis vincitus, traditus dicitur & servatus in judicium diei magni.

Quo & spes reditus omnis ad Deum, & remissio culpæ illi præcisæ, & vires & potentia lœdendi, & nocendi voluntas sub divinæ providentiaz nutu ita ligatæ & constrictæ sunt, ut sicut leo catenis alligatus, ulterius quam illæ permittunt, procurrere non potest, nec illas diumpere, ita nec ille sine voluntate & permissione Dei se mouere, aut aliquid aggredi aut facere. Hinc supplex illa ejus vox, *ut in porcos migrare possit, non in abyssum.* Luc. 8: 31. Et quod de ligatione & solutione ejus in Apocalypsi legitur.

§. 2. Horum omnium conscius Satanæ, non potest non *pro duritia sua, & corde pænitente nescio, sibi thesaurizare iram in diem ira & pænæ factio-nis justi judicii Dei.* Etenim ex propriæ malitiæ conscientia, & gratiæ & veniæ ullo tempore consequendæ desperatione, non potest non immane illud in Deum odium, quo totis medullis flagrat, & inuidia in humanum genus, quod tanto in pretio videt esse apud Deum, & imme-dicabilis superbia, quæ totam naturæ bonitatem consumsit, & intel-lectum & voluntatem ad omnem vanitatem & malitiam proclivem, depravavit, in immensum excrescere, & ad omnia sceleria, flagitia & turpitudines abripere. Cum enim omnis superbia, utpote Deo capitaliter inimica, nullum hostem magis infestum sentiat, quam Deum (*resistit enim superbis Deus,*) etiam omnis ejus arinatura est contra Deum, quem etsi esse credat, cum Iudicem quotidie experiatur, non *sine horrore ejus meminit.* Jac 2: 19. Itaque omnis ejus conatus est contra Deum, quem, si in potestate id ejus esset, è medio sublatum velit, & non esse. Quod cum effectum dare non possit, quantum ejus fieri potest, intercedit omnibus ejus consiliis, & operibus; quæ cum nulla ratione evertere aut impe-dire possit, *cum non su consilium, nec potentia, nec sapientia contra Deum,* & cuius voluntati nemo resistere potest, & qui facit in *calo & terra, que ruit:* id tamen agit apud homines, ut vel iis persuadeat, non esse Deum, vel talem eis ideam Dei præformet, qua ceu crudelem tyrannum, in-justum, immisericordem, & sibi plane similem, hypocritam, otiosum, non curantem res humanas &c. apprehendant: quo ita vel ad atheismum & impietatem, vel ad Idololatriam, & superstitiones quasque absur-dissimas, & imaginationes indecoras Deo abducat. Præcipue verò œconomia salutis, quam Deus servando generi humano apud se statuit, & secundum πλυτικας σφιας, pro ratione temporum πλυτόπως ή πλυμερᾶς exequitur, implacabiliter aduersum se præbet, & quibus potest modis & viis obniti conatur.

§. 3. Ita Duplex ei propositus labor, & ut Deum calumnietur & ac-cusat apud homines, & homines apud Deum, Apoc. 11: 10. primun agit,

agit, cum se opponit unitati & Monarchia Dei, plures inducens Deos, & πολύθεον πλάνην, & variis Dei operibus & multiplicibus, & singulis singula præficiens Numinis, quasi unius non possit esse tam multiplex atque operosum Ministerium. Atque ut Deum imaginationi hominis attemperet, eum omnibus affectibus humanis indutum illi repræsentat; quades apud Philosophos, Politicos & præcipue Poëtas reperire est deos: illum adulterum, hunc furacem, alium ebriosum, alium Dicacem & Scopticum, masculos alios, alias fæmellas, & quos non? Sugillat Providentiam Dei & reginam mundi, quasi non bene ordinatum, nec justis legibus decurrens; inordinatum illud plane esse, sub quo malis bene, bonis male sit: judicium sæpe recedere à justitia, & omnia casui & cæcæ fortunæ permissa. Aut si fortunam non placeat facere Deam, cœloque locare, omnia immitti & inexorabili fato subjici, cui ne ipse quidem Jupiter, aut vis illa divina obice in ponere queat: ut nobis Lucianus Jovem depingit, miserum sane, & inevitabilis fati vinculis constrictum, in duobus dialogis, ζεὺς τραγῳδὸς, & ζεὺς ἐλεγχόμενος. Præcipue verò Ecclesiam arrodit & persequitur, id agens, ut sapientia Dei in œconomia ejus elucens, pro stultitia & impotentia traducatur, adeoque Regibus & magnatibus invisa sit, sapientibus & Philosophis ludibrio, vulgo hominum scandalo. Cumque illam videt tamen subsistere in mundo, quicquid ringatur, & novam semper & fortiorem à persecutionibus resurgere, & per intervalla splendorem acquirere, & magnatum subinde favore subnixam regno tenebrarum bellum movere: quantum potest emititur, ut illam intra se & contra se dividat, & infirmam & debilem reddat, seminans in agro Ecclesiæ zizania errorum, hæresium, schismatum & scandalorum, quo externa ejus facies & pulchritudo decoloratur, atque ipsa ad paucitatem redigitur, & sæpe deliquium patitur. Vere igitur dictus diabolus ὁ πλάνης ὁλκε πλὼς σικελίων. Apoc. 12: 9.

§. 4. Neque minore studio, diligentia & astu id agit, ut homines pios & fideles accuset apud Deum. Cum enim instar *leonis rugientis* obambulet, querens quem devoret, 1 Pet. 5: 8. nulla est tam firma cuiusquam fides, quam non traducat, & de præsumptione vel hypocrisi, vel inconstantia suspectam reddat, & vel nimiam, vel nullam calumnietur: nulla pietas, quam non ut mercenariam, & non veris causis subnixam cavilletur, ut in *Zoro* patuit. Nulla cuiusquam vitia aut defectus & nárvos observat, quos non ut ingentia sclera, & maximas impietas suggillet, nihil tam reconditè gestum à quoquam, quod non palam esse,

Justa autem à parte mulieris & seminis ejus odii & inimicitiaz contra Diabolum causa esse non potuit, nisi ob id quo Deo ipsi exosus & adversarius constitutus fuit. Sicut nec Diabolo vera in mulierein odii causa esse potuit ob peccatum, & in peccato pertinaciam, (non enim peccatores impenitentes odio prosequitur satanas) sed ob id quo à peccato liberata, & Deo reconciliata est, & donis gratiaz locupletata. Hanc inimicitiam inter duas illas partes non nisi cum Diaboli interitu finiendam, ἀπὸ καυπῶν αἰωνίων inchoatam, & tot seculorum decursu, vario successu perpetuatam, ad finem mundi sine interruptions ulla duraturam, nos docet omnium temporum experientia & historia.

§. 7. Ex his Diaboli scopum in impugnando regno Dei, haud difficile est aestimare. Quia enim ipsum Dei thronum invadere, & se pro Deo gerere, illi animus est, nec id obtinere illi datum, nisi contrarium Dei regno, regnum aliud erigat, per omnia obstantia perrumpere, & quæ huic proposito obsistunt demoliri, & infirmare necesse illi fuit. Itaque omnis illi labor in eo est, ut *pervertat vias Domini rectas*; quod de *Diaboli filio illo, Elyma Mago*, pleno omni dolo & pædagogia, & omnis justitia hoste pronunciat Paulus, Actor. 13. v. 10. Verè enim illud opus Diabolo asseritur, quod à filiis ejus tanto opere & molimine geri & promoveri videmus. Quid enim aliud, quam agendo quod agunt, *cupiditates Patris sui explent?* Johan. 8: 44. & faciunt quod vide-runt apud Patrem suum? v. 38. & faciunt opera Patris sui? v. 41. Quare recte, qui facit peccatum, ex Diabolo esse dicitur. 1 Joh. 3: 8. Cum ergo regnum Dei, sit regnum Veritatis, justitiaz, honestatis & pacis, in quo spiritus Dei regnat, & justitia habitat: opposita omnia in hoc regno inveniri & prævalere necesse est, mendacium, injustitiam, turpitudinem, bella & discordias, quibus omnibus præest spiritus mundi. In quibus in hoc seculo versantur illi, quorum mentes occupat Deus hujus mundi, subditi *Principi cui potestas est aeris*, spiritui qui efficaciter operatur in filiu contumacia, Ephes. 2. v. 2.

§. 8. Cum ergo totus in eo sit, ut *pervertat vias Domini*, quicquid facit, ad perniciem hominis, id eum moliri, planum est; nempe ut quicquid conducere ei possit ad salutem, ab eo illum avertat. nullam rationem habeat Dei aut verbi ejus, sed ductum proprium in omnibus sequatur, ex se sapiat, & jam propria præsumtio sit illi Verbum. Ac quoniam omnis populus vel verbo Dei regendum se præbet, adeoque in veritatis luce, saltem aliqua versatur, prout magis vel minus obedit verbo Dei: vel propriis viis à Deo sinitur incedere, sine verbo & vi-sione,

sione, conversans in desiderio carnis sua, faciens voluntates carnis & cogitationum: diverlimode quoque consilia sua huic diverso populi statui attemperat Diabolus: nempe ut ubi nulla doctrina, nullum verbum est, inde perpetuo arceatur, atque in ignorantia & tenebris errorum detineatur, omnibus veritatis doctribus aditus præcludatur, ne ab erroribus ullo tempore resipiscat, & convertatur ad Deum. Sin vero imbutus sit populus aliquis veri notitia, & Religionis vera doctrina instructus (qualis semper minimo reperitur numero) omnis ejus conatus in hoc est, ut vel verbum illi e manibus excutiat, vel impiis interpretationibus corrumpat & depravet, & in sequorem sensum distorqueat, & in omne genus errores abducat: ut ita inter se diviso sententiis populo illo, dum singuli inter se contendunt, de universis triumphet.

§. 9. Atqui cum prior sit, non solum natura, sed & tempore Veritas Mendacio, eaque fortior sit quam ut à mendacio opprimenti possit, cum illa ortum habeat à Deo, hoc ex nihilo: non consultum illi fuit γε μη τῇ μηδαὶ illam aggredi. Hoc enim nil aliud fuisset, quam cum Deo ipso disputare, & directe ἐρωτᾶν, quod in casum illi cecidisset. Ideo hominem, in quo imago veritatis, & velut quidam radius divinus emicabat, quam propria voluntate custodire aut negligere in manu & potestate ejus erat, tentare placuit, num forte obtencibrare illud lumen in illo posset. Quod cum levi nimis opera effecisset, atque adeo divina illa luce exoculasset hominem, fuit illi postea omnis cum homine in tenebris collectatio. Ita in homine & per hominem oppugnavit Deum. Quid igitur? Nempe posteaquam ita exarivavit hominem, & impotem ad resistendum suis dolis reddidisset, diverso quoque ejus statui convenientem servitutem illi superinduxit, & nutui suo in omnibus ductilem finxit. Primo ergo ut religionis sensum omnem in homine tolleret, vel minueret, & clangidum redderet, vel adulteraret, variis occupationibus illum detinuit, jucundis, tristibus, laboriosis, delectabilibus, in quibus, aut ingenium, aut manum, aut dominatum quandam exercere posset, quo minus illi vacaret de Deo cogitare, aut cultum ejus obire. Ut enim hominum alii ingenio maxime excellunt, aut ad dominandum, aut ad serviendum aptiores sunt, alii manuum industriâ operâ valent: ita convenientia cujusque naturæ opera & exercitia illis deputavit. Quia enim ille est genius hominis, ut cum feriatur circa Deum, tum maxime se occupet circa se ipsum, & res hujus seculi, cum nullo tempore à cogitando & meditando abstinere possit & prorsus quiescere, variis occupationibus deliniendus fuit, ne sibi ipse gravis & molestius esset. Cænum ergo

ergo & posteritatem ejus glebæ affixit, & colendæ terræ in labore & sudore dedidit, quo pronus redderet terræ, & sublime os, & cœlum tueri natum, deorsum deprimeret. Cum Abel in terra pascendo pecori intentus, & loca indies mutans, terram pro exilio habendam quotidie addisceret. Utque de dominio terræ aūisso solaretnr, & nova quadam ratione sibi illam subjecere doceret homines; urbes extruere, imperia fundare, leges ferre, bella gerere, jus dicere, paci morem imponere, orbem sibi subjecere, subjectis parcere, superbos debellare suavit, & facile persuasit. Ut ita pacis & belli artibus præstantes, Ecclesiam Dei ruto opprimere, Veritatem eimergentem comprimere, & civitatem Dei suis legibus & armis in ordinem cogere possent. Quo terram & terrena hæc omnia depereuntibus causa fuit, ut de Regno Dei ne καὶ ὄντες quidein cogitarint, & in vastis subtractionibus suis ita sibi placuerint, ut Cœli amor, & cœlestium omne desiderium in illis plane extinctum sit. Magnum certe quid est, & superans captum animalis hominis, cum accedit potentia ad qualemque ingenium, cavere, ut non illa potentia illi sit pro Deo, & Deus. *Nimirum sua cuique Deus fit dira libido.*

§. 10. Ut vero quisque ingenio, memoria & imaginandi facultate præ aliis excelluit, ita Diaboli deceptionibus magis opportunus est factus. Uti id in artium & scientiarum inventoribus & auctoribus observare est, qui quæ ex natura universi, & observationibus propriis in artem redegerant, ad doctrinam & utilitatem aliorum deponentes, tales de se æstimationem & admirationem excitarunt, ut pro diuis habiti & culti sint. Qua in re id certe memorabile occurrit, quod quamvis filii Dei non defuerit ullo tempore ingenium & industria, non tamen illis, aut certe paucis & vix notis, tribuatur ullius rei ad seculum pertinentis inventio; ac si custodiae Dei, & cultui ejus intentis non lubeat ad mundana & peregrina ista deflectere. Nimirum filiorum hominum hoc est peculium, & τὸ κέλεος, quo in hoc mundo præcedunt filios Dei. Quare & Christus filios hujus seculi prudenter pronunciat, *quam filios lucis.* *Luc. 16: 8.* Ut id reservatum sit filius Caini, ut nepos ejus Iabal celebreretur auctor habitantium in tentoriis, & pecuaria: & frater ejus Iubal, auctor omnium tractantium citharam & organon: & Thubal-Cain (qui est ille Gentium Vulcanus) qui eruditivit omnem fabrum ararium & ferrarium. *Gen. 4. 20, 21. 22.* Et nonne Dialecticam, Rheticam, Geometriam, Arithmeticam, Astronomiam, Ethicam, & Politicam, & artes fere omnes ab Ethnicis mutuati sunt? Ut quam respectu Romanorum Græcis tribuit præ-

gatiram Poëta ; nos respectu Ecclesiæ utrisque facile permittamus.
Nempe

*Excudent alii spirantia mollius aera ;
Credo equidem ducent viros de marmore vultus ;
Orabunt causas melius, cœlique meatus
Describent radio, & surgentia sydera dicent.*

Sed & quas Romanis tribuit regendi, & pacis & belli artes, in Ecclesiæ plerisque filiis desideremus. Neque tamen ob hæc oīnnia Ethnicoī feli- ciōres aut meliores judicamus, quām Dei filios ob horum defectum mino- res aut pejores, aut etiā miseriores. Neque enīm ut verè Augustinus, *Regnare, cum in bonos cadit, tam illis, qui regnant, quam illis utile est, quibus regnant.* Malorum vero regnum magis regnantibus nocet, qui suos animos vastant scelerum majore licēmia : bis autem qui eis serviendo subduntur, non nocet nisi iniquitas propria. Nam justis quicquid malorum ab iniquis dominis ir- rogatur, non est pœna criminis, sed Virtutis examen. Proinde bonus etiam si ser- viat liber est : malus autem etiam si regnet, servus est ; nec unius hominis, sed quod est gravius, tot dominorum, quot vitiorum. Et vero bene consuluit filiis suis Deus, non conferendo illis regna, adimēns hoc pacto tot occasiones vitiorum, & male merendi de proximis, & per dura illa exercitia, & malorum perpessiones præparans ad regnum cœlorum. Neque verò artium & operum Inventionem illis invidisset Deus, si per illa melius præpa- rarentur animi ad recipiendum Regnum Cœlorum, imò si non pericu- losius per ista in admirationem sui, & propriæ sapientiæ stuporem exci- tarentur, in contemnitum sapientiæ divinæ. Crucem certe & sibi & aliis fixisse compriuntur, qui nūnūm scrutantes hunc mundum, non cognove- runt in sapientia Dei, Deum per sapientiam : ut necesse fuerit Deo, aut por- tius ita illi visum sit, repudiata sapientia seculari, per stultitiam pradica- tionis salvos facere credentes. 1 Cor. I. 21.

C A P. VI.

BREVIARIUM CAPITIS SEXTI.

Sapientiam secularem non magni pretii esse apud Deum. Parum conferre ad invenien- dam Veritatem, & acquirendam bonam mentem. Ab Academicis, & Scepticis ne quidem Veritas quæstua, sed potius oppugnata, à dogmaticis vendicata sed in pauca- tenum reperita, in reliquis desperata. Malorum, que in Religionem intrulit Diabolus, brevis recensio. Quomodo Revelationes divinas, cum sola orali traditione extabant & conservabantur, suspectas reddidit ? Quomodo Verbum Scripturis consignatum de- preciare, depravare, & manifestationem ejus apud gentes impedire conatus sit ? He- breæ lingue intergentes ignorantia, & mucrum odium, quo se Iudei & Gentes in- vicem

vicem prosequuntur, magna causa, cur Verbum serius Gentibus innotuerit. Quid cum Euangelium gentibus predicari, prohibere non potuit, contra illud egerit. Antichristianismus statim à promissione exorsus est. Quo malum juvit, primi mundi impie-
tas, tyrannis & servitus Egyptiacæ, divorcium Iudeorum à gentibus, Regnantium & Monarcharum in Veritatem odium. Quomodo populo Regnum Dei invisum reddide-
rit, ut alium sibi Regem eligere presumserint. Culm ipsum, ut nimii rigoris, & la-
boriosum nimis & præstigiū difficilem reprehendit. Sub templo secundo (nam sub pri-
mo nulla Hæres) hæresibus, sectis Pharisæorum, Sadducæorum, populum divisi
in parties. Maxime grassatus est, cum post ascensum Domini vocatio gentium cepta
& procurata est. 1. per Imperatores Ethnicos ad persequendum fideles conmovit.
2. Philosophos & eruditos omnes ad contradicendum Euangeliō in scenam produxit.
3. ex ipso corpore Ecclesiæ falsos Doctores suscitavit. 4. Hæreses sine numero pre-
duxit. 5. Papatum stabilivit, introducta Hierarchia illa universali.

S. I. **N**on magni apud Deum pretii esse illam animalis hominis sapientiam, quam tanti facit, vel inde patet, quod ipse stultiam esse pronunciat, & a se abolendam & tollendam. Job. 5:12. Es. 29:14. 1 Cor. 1:19. Scriptum est enim: Abolebo sapientiam sapientum, & intelligentiam intelligentium tollam ē medio. Vbi sapiens? ubi scriba? ubi conqueritor hujus seculi? nonne infatuavit Deus sapientiam hujus mundi? Et eadem Epistola cap. 3. 18. nullus scipsum seducat: si quis sibi videtur inter vos sapiens esse in hoc seculo, stultus fiat, ut fiat sapiens. Sapientia enim hujus mundi, stulta est apud Deum. Non potuit magis depretiare universam seculi sapientiam, & φρόνησις τὸ στρῆγες, quam vocando illam μωρίαν, & κερκώ απίτλω, & inimicities adversus Deum. Col. 2. 8 Rom. 8. 7. Etsi enim Philosophia videatur quædam intellectus humani perfectio: exiguis tamen qui ex illa percipitur profectus, & inquietus animi status circa questiones naucean-
tis, & in quo tutò conquiescat, non invenientis, & circa sumnum bo-
num perpetuo fluctuantis, & in sui amorem & admirationem ultimò desinentis, & præ se omnia contemnit: indicio sunt, quam parum homini per Philosophiam conferatur ad bonam mentem. Quod vel ipso nomine (ut bene observat Lactantius) testati sunt, vocando se non sapien-
tes, sed Philosophos, & quod se consequi, vel consecutos putant, non sapientiam, sed studium & amorem sapientia. Qui enim sapientiam querit, utique nondum invenit, aut sapit: sed ut sapere posse, studet. In cateris artibus, studium quid efficiat, & quo tendat, appareat; quas cum discendo aliquis affectus est, jam non studiosus artificii, sed artifex nominatur. Si ergo Philosophia sapientiam que-
rit: nec ipsa sapientia est: quia necesse est aliud esse, quod querit, aliud, quod queritur: tamen nec quaestio recta est, quia nihil hactenus potuit invenire; vel si aliquid inventum est, id potius casui debeatur & ingenii cuidam subtili-
tati, quam isti studio, prout illi instituerunt. Quod vel ex generali Phi-
losophandi ratione, quam apud illos videre est, cognosci potest. Qui-
cunque

cunque enim rem aliquam querunt, eos hoc tandem devenire consentaneum est, ut aut eam invenisse se jactent, aut inventam negent, neque inveniri posse confiteantur, vel in ejus investigatione perseverent. Atque invenisse quidem se gloriabantur *Dogmatici*, *Aristoteles*, *Epicurus*, *Stoici*. At quia tam multa in iis reprehensioni patebant, *ακαλαληψία* ab *Academici* *Cliomacho*, *Carneade*, & aliis, introducta est. *Scepsici* verò inter hos duos medii incedentes, θημερική ζητησία, circa omnes res hæsitabundi, prætulerunt. Si verum illi dicunt, & inventa est veritas, expungendum ergo Philosophiæ nomen, & substituenda illi sapientia; cui omnium seculorum experientia contradicit. Sin isti verum habent, per desperata habenda est veritas, & in αδυνάτῳ omnis labor, & melius nil agitur, quam tam in cassum satagit: quod nihil aliud sit, quam universam Philosophiam & scientiam proscribere. Si semper quærendum, nec unquam vel ad minimam veritatis notitiam perveniri potest; nonne ita *ακαλαληψία*, quam dannant, stabilitur, & inutili labore & non profutura diligentia nil actum est hactenus? At cum certum sit, & multas veritates de rebus detectas esse, & plura tamen ignorari, & in Democriti puto abscondita latere: aut ergo in via ipsa aberratum oportuit hactenus, si spes aliqua inveniendi adhuc superest, & corrigenda inquirendi methodus; aut etiamnum fortunæ & casui, quæ porro adhuc invenienda restant, permittenda. Atqui hæc Philosophorum dissensio, sive humano ingenio ex propria qualitate ascribenda venit, sive arte & fraude Diaboli procurata & fata, vel potius utrisque deputanda, constat certe, Philosophiam tam dissonam, parum admodum aut nihil contulisse veritati, quin omnigenis erroribus potius causam & alimento præbuuisse, cum potius ad opprimendam quam promovendam veritatem facere videatur, & animum recipiendæ divinæ sapientiæ ineptum, & adversum & aversum potius reddere nata. Vere ergo Salomo de hac sapientia effatur, Eccles. 1: 18. *Quod in multitudine sapientiæ est multitudo agritudinis, & qui addiderit scientiam, addiderit & dolorem.*

¶ 2. At ludus hæc sunt, præ illis quæ in Religionem mala intulit Diabolus. Cum enim Regnum suum tenebraium, Regno Dei & lucis præferre, illud erigere, hoc evertere, illi unum opus sit, contraria omnia Deo moliri, & omnes Dei vias in procuranda salute humana pervertere necesse hahuit. atque inde ortum illud Manichæi delirium, duo principia æterna, bonum & malum, & duo contraria regna, lucis & tenebrarum inducentis, à quibus omne bonum & malum. Quod enim à Diabolo est, & proprium ejus opus, Deo malo attribuit, & sic Diabolum

θεοτικός. Ita malum substantiam esse fateri coactus, contrarias & adversas essentias finxit, & diversarum qualitatum pugnam, substantiis adscripsit. Cum tamen substantiae nil contrarium sit, sed omnis pugna inter ens & non ens, seu privationem absolvatur. Neque enim substantiam Dei simplicissimam & incomparabilem aliquid adversum & destruens illam subire & ingredi potest, aut invito Deo inhætere, & obtenebrare ejus lucem. Ne ergo diabolo, Creaturæ Dei, cogeretur transcribere tantum malum, & naturæ persionem, alterum à bono Deo Deum inalum, & secundum principium statuere, id est, despere maluit.

§. 3. Ergo cum usque ad Mosen verbum Dei sola orali traditione conservatum, & ab ore Adami, Sethi, Noachi ad liberos & posteros velut per manum traditum & propagatum; atque rarae tum temporis Dei apparitiones & revelationes legantur: valde proclive illi fuit, revelationes illas de falsitate suspectas reddere, atque innatas homini de Deo dubitationes & fluctuationes verisimilibus rationibus prolicere, atque suum illis verbum substituere & commendare, vel novum de suo fingendi licentiam ostendere, aut nullo verbo Dei opus esse, suadere, atque suo omnia sensu metiri, & ex se sapere, justum esse. Quo lata porta aperita Atheismo, & impietati, & ιθελοθρυσείᾳ, & via strata omnibus perversis de Deo opinionibus, & πλυνθείᾳ; & quævis nefandæ idololatriæ species, superstitiones irrationales, detestanda sacrificia, & ὑνίνετφασμorum & vitæ corruptio se turmatim ingesserunt. Maximam certe impietatem & αθεότητα primum mundum inundasse, antequam diluvii aquis perplueretur, non tantum Caini, Lamech's & Noe's mores, sed & filiorum Dei cum filiabus hominum implicatio pér connubia, & similiū morum æmulationem, locupletissimum testimonium perhibent. Quod pleniorē primi mundi historiam, & ampliorem impietatis ejus descriptionem non habemus, defectui scriptio[n]is imputamus, cum ex quo verbum Dei scriptis fuit consignatum, omnia uberioris & plenius prostent. Attamen ex pœnæ gravitate, impietatis ejus fatiditatem facile est divinare. Et quid majus dici potest, quam corruptam fuisse terram, quia corruperat omnis caro viam suam super terram, & plena erat terra violentia sub istis. Itaque cum videret Iehova, augescere malitiam hominis in terra, & omne figmentum cogitationum cordis ejus, tantummodo malam esse omni tempore: pœnituit Iehovam quod fecisse t hominem in terra, & doluit apud animum suum. Gen. 6. Ideo statuit perdere homines istos cum terra. Necesse est horrendam impietatem regnasse illo tempore, quæ non nisi inducto in mundum impiorum cataclysmo expiari potuit. 2 Pet. 2: 5.

§. 4. Sed

§. 4. Sed postquam sapientissimo Deo visum, verbum suum literis descriptum, ab injuria oblivionis, & infidæ traditionis periculo afferere & custodire: omnes suas machinas huic verbo admovit Satanus, tum ut ejus fidem apud homines elevaret, & tantum non pro fabellis traduceret, tum ut argutis cavillis sensum ejus enervaret, & sophisticis glossis, textum destruentibus, corruiperet, tum audaces magistros excitaret, qui scripturas propriæ δηλαύστως facerent, atque pro arbitrio populum, quo vellent, circumducerent. Præcipue vero cavit, ne eò, ubi nondum notum erat verbum, penetrare posset. Cui conatui ejus multum conduxit, linguae Hebreæ, qua primitus conscriptum est verbum, peregrinitas inter gentes, odium vicinarum gentium in Judæos, & Judæorum vicissim contra gentes: & quod Judæi non communicarent sua incircuncis, & nollent illas margaritas & rosas canibus & porcis objicere; quales illis erant omnes gentes, cum quibus vel cibum capere illis Religio erat. Maxime verò obstitit gentilium status, qui illo tempore cum essent absque Christo, alieni à Republica Israëlis, & extranei à pactis promissionis, spem non habentes, & sine Deo in hoc mundo; velut iniergerini parietis septo disclusi erant à populo Dei, valida inimicitia illum prohibente à gentibus ob legem mandatorum, qua ἐν δόγμασιν erat. Eph. 2: 12, 14, 15. Quam & vocat χειρόχερον τῆς δόγμασιν, ὁ λοῦ θεοφάνης οὐμᾶν, Col. 2: 14. Accessit nutus Dei, qui cum assumto in hæreditatem populo illo, libellum repudii misisset gentibus, & conclusisset sub incredulitatem, etiam verbum negavit, sinens illas propriis viis incedere. Unde illud Psalmi 147. Indicat verba sua Jacobo, statuta sua & jura sua Israëli. Non fecit ita ulli genti. ideoque jura ista non noverunt. Atque hoc est τὸ θεῖον illud, quo Judæi potiores fuere gentibus, ὃν δημιουρὸν τὰ λόγια τὸ Γέγ. uti Apostolus notat Rom. 3: 1, 2. atqui cum mandatum sit lucerna, & lex lux, Prov. 6: 23. & sola scriptura nos possint reddere sapientes ad salutem: quales necesse est fuisse tenebras & caliginem, que tum operuit terras & nationes? Jes. 60: 2. Nam si lumen, quod in illis fuit, tenebra fuere, ipsas tenebras quam fuisse necesse est? Matth. 6: 23.

§. 5. Hic animadvertere est justum & horrendum Dei judicium in gentes, cum non solum illis negat verbum, sed & prorsus eo privat, & omnem aditum verbo ad illas præcludit. Ita enim merebatur eorum incredulitas & malitia, & voluntaria ignorantia, & apostasia à Deo, & divinæ sapientiæ fastidium, & inexcusabilis neglectus, & quod tam sponte se mancipabant Diabolo, & diis quos non noverant, adeoque operibus manuum suarum se prostituebant, & profligata & scelerata

vita, & perdit i mores, quibus se vel minima gratia & dignatione Dei prorsus indignos reddiderant. vide Rom. 1. & 2. & 3. *Quod enim consorium justitiae cum injustitia? & que communio luci cum tenebris?* 2 Cor. 6: 14. Quas vero deinceps, cum prædicato Euangelio omni Creaturæ, non amplius illi concessum fuit, prohibere à gentibus verbum scriptum, nebulas effuderit Verbo Dei, quam timide admiserit illud, quam suspectum reddiderit, quomodo illud cauponatus sit, & falsare conatus sit, quibus glossematis perverterit, quomodo laicis lectione ejus interdixerit, quomodo obscuritatis & imperfectionis insinuarit, & Verbi non scripti, & humanarum traditionum mole & auctoritate offuscarit, ineilius in progressu videbimus. Mirari equidem subit, quod cum in Papatu, in illis ignorantia tenebris, sub tam sæva tyrannide, scriptura sacra esset laicorum manibus excussa, & Doctoribus ipsis plerisque ignotus liber, & Aristoteles omnes cathedras & pulpita in scholis & templis occupasset, non etiam cum pulviculo everrit & exterminavit universos S. Scripturæ libros; cum tam in hoc facto omnes Monachos potuisset habere adjutores. Sed intercessit divina Providentia, ne hoc cimelio unquam spoliaretur Ecclesia. Quod ne in posterum fieri posset, nobili illo Typographiæ invento provisum est.

§. 6. Doctus ergo Saranas, *Verbum Domini manere in aeternum*, & nihil contra illud valere suas officias, pro perpetuo suo in semen mulieris odio, Antichristianissimum statim à promissione exorsus est. Quem vario vultu mundo ostendit, nunc dilutius, nunc apertius, nunc fortius, nunc remissius, nunc crassius, nunc subtilius, prout vel solutus vel ligatus fuit à Deo, & Reges aut adjutores vel adversos habuit, & vel maior vel minor lux in Ecclesia fulsit. Quandiu ergo Christus adhuc in promissione, tanquam fasciis involutus latuit, & non nisi fidei oculis è longinquo videri potuit, quod non nisi acute cernentium fuit, & qui lynceis oculis essent: non difficile illi fuit universum humanum genus interea temporis subjugare, & se pro Deo mundi ferre, & ut adoraretur petere. Et nonne rem satis feliciter gessit, cum Ecclesiam Dei ad illas angustias redigit, ut in solo Noacho & domo ejus staret? Et quid ejus reliquum in orbe fuisse putamus, cum fœdus cum Abrahamo & semine ejus ictum, in exclusionem gentium desit? cum Ecclesiæ multiplicatio in Ægypto tyrannide Regum intercipiebatur, ubi tum ejus conspicuus splendor fuit? Postquam vero Deus intra unam gentem coarctavit Ecclesiæ limites, atque exiguo Palæstinæ terræ angulo conclusit, & ritus dedit & leges uni tantum populo convenientes, & jura extra illam regio-

regionem non protendenda, & cultum templo unico, sub uno summo sacerdote, & unius tantum tribus Levi ministris affixit, & reliquum orben, quasi nil jam ad se pertinentem, praedæ Diaboli & impiorum Regum tyrannidi permisit: atque ita gentes conclusit sub inobedientiam, Rom. 11: 30, 32: plane illi ludibriū fuit genus hunanum, quod variis præstigiis delulit, & omne genus erroribus infatuavit, & mentem incantationibus & superstitionibus incurvavit, & ad idola muta, *ώς οὐκ εἶπεν, αἰτία γάρ.* 1 Cor. 12: 2. Hic status, est rudis Ethnicismus, in quo *αἵματις, ιμπιetas, idololatria, & omnis juris naturalis & civilis perversio, & morum corruptio omnia vastarunt.* Quæ mala aucta sunt à Regnatis, & Monarchias invadentibus, qui bellis injustis, gravibus oneribus & servitutibus, exactionibus & tributis intolerandis subjectos divexarunt & opprimerunt; & ut Idololatræ & dæmoniorum cultores ipsi erant, ita miserum populum Diabolo, cui militabant, prorsus submiserunt, atque eo pacto omne ingenium illis expectorarunt, & instar pecoris, quo lubebat, duxerunt. Est enim hoc proprium servitutis malum, cum semper ad alienum nutum se componit, proprii sensus & voluntatis abdicatio. Ut enim recte Aristoteles, servus voluntatem non habet. Talibus quidvis facile persuadetur, cum jumentis similes, cuivis oneri portando colla submittant.

§. 7. Neque interim cessavit quoque populum Dei adoriri suis technis, & id operari dare, ut Regnum Dei, quod Deus ipse in populum illum sibi sumserat, invisum illi redderet, & cum fastidio ferret, & tandem eligens regnari aliarum gentium ritu, Reges sibi ipsi imposuerit, & blandum illud regimen Dei excusserit, & *Deum ipsum rejecerit.* 1 Sam. 8: 7. & 10: 19. Sic occasio illi nata, per impios Reges, quales plerique Judæi, omnes Israëlitæ fuerunt, cultum Dei alterandi, idolatriam invehendi, Ethnicismum stabiendi, peregrinos mores inducendi, & populum non necessariis, & plerumque injustis bellis atterrandi, & exactionibus & tributis vexandi, atque ita ad libertatem factum à Deo, novo servitutis genere opprimendi, & ad servile obedientiæ genus assuefaciendi. 2 Par. 12: 8. Cultum verò ipsum aggressus, nimii rigoris, & tanquam operosum nimis & molestum insimulavit, cuius neglectus tanta pœna redimendus, & observatio, utpote *ἐν σωματικῇ πονηρᾳ* tota, ad nihil, aut ad valde pauca, utilis. Et vero multa verisimiliter cavillari potuit apud ignorantes consilium Dei in danda lege; Quæ cuin *Ἄρχεται ἐνέκα* subingressa sit, tantum abest ut peccati aculeum retuderit, ut incidens in hominem peccatorem, illi facta

sit duximus & duximus. Unde juges in legem & contra legem querelæ. Cuique accesserunt tot duximus apergs , tam laboriosus sacrificiorum apparatus , qui etiam maximè divitum substantiam exhaustire posset , tot lotiones & diversa baptismata , & discrimina ciborum , potionum , dierum festorum , & Sabbati tam præcisa & stricta injunctio ; valde aggravarunt illud jugum & duximus reddidere. Præcipue cum accessit illa dura paedagogia Patrum carnis , qui ad omnia attenti , omnia observabant , in nullis connivebant , & præsenti poena omnia castigabant. Et cum non omnes essent spirituales , sed maxima pars eorum spiritu servitudinis oppressa , quo detinebantur in litera & externo cortice legis , evitari non potuit , quin miserando servitudinis genere implicarentur , accipientes & venerantes signa pro rebus ipsis , iisque miseram animam submittentes. Quanta hic occasio data sit Diabolo , servilem illum populum affligendi , & sub jugum mittendi , & egenis & infirmis illis clementis mundi affigendi , & animum à cœlestibus avertendi , & ad inferiora hæc deprimendi , cuivis oculato patet.

§. 8. Et quainvis sub primo templo nullæ legantur fuisse inter Iudeos sectæ , quod omnes exorientes de dogmatis dissensiones , à Prophetis Geonreustis , & sacerdotum collegio facile componi poterant : non tamen ea felicitas fuit sub templo secundo , deficiente visione & Prophetia. Tunc enim variae inter eos sectæ & schismata exorta sunt , Sadducæorum & Pharisæorum , & Essenorū quorum priorum tam crebra in Euangeliis mentio . quos graphicè descriptos vide Matth. 6. & 23. & alibi. Qui sub specie majoris cuiusdam & insignis pietatis dividebant populum inter se , ligantes gravia onera & difficultia portatu , quæ imponebant humeris hominam : cum ipsi digito suo nollent ea movere. Quique circa minimæ satagentes , graviora præcepta legis negligebant ; suaque hypocrisi claudentes regnum cœlorum coram hominibus , nec ipsi introibant & introeuntes ab ingressu arcebant. Quo nullum gratius Diabolo officium præstare potuere. Cum enim corruptio rei optimæ sit pessima : quid pejus excogitare potuit , quam si hoc pacto perverteret vias domini , ut quo salvari debuere , id illis cederet in intentum , & prælens animæ venenum ?

§. 9. Sed nusquam majore vi grassatus est , quam cum post ascensum Domini in Cœlum , vocatio gentium ex imperio aeterni Dei in obedientiam fidei procurata est , per quam gentes facta sunt coheredes , concorpores , consortesque promissionis in Christo per Euangelium : & Inimicitia illa inter duas gentes perempta , & utrique in uno corpore reconciliati Deo per crucem , in qua pax facta , & utraque facta sunt unum : Eph. 3. 6. & 2. 14, 15, 16.

Tunc

Tunc enim sensit potentiores se advenisse, qui vindicto prius valido, in domum ejus vi irrumperet, & rasa ejus diriperet. Matth. 12.29. Illo tempore memorabile illud prælrium factum est in cœlo, inter Michaëlem & Angelos ejus & Draconem & Angelos ejus; in quo cum prævalere Draco nequiverit, hic fuit ejus pugnæ eventus, ut locus eorum non sit amplius inventus in cœlo, sed projectus sit una cum Angelis suis in terram. Quæ ejus è cœlo in terram dejectio, sicut magnam attulit incolis cœli latitiam, videntibus hac victoria factam esse salutem, & virtutem, & Regnum Dei, & potestatem Christi ejus (quia regna Mundi facta sunt Dei & Christi ejus. Apoc. 11. 15.) eo quod dejectus esset accusator fratrum suorum: Ita ex altera parte magnum va denunciarum incolis terra & maris. quia descendit ad eos Diabolus, habens magnam iram, sciens quod modicum tempus habeat. Exinde implacabile bellum cum Ecclesia gessit, & cum reliquis ex semine ejus, custodientibus mandata Dei, & habentibus testimonium Christi. uti latè hæc describuntur Apoc. 12: per totum.

§. 10. Cum itaque animadverteret hac Victoria Christi, sibi eripi prædam, gentes Christo asseri, quibus hactenus tam secure imperaverat, oracula sua deserta jacere, præstigias suas detectas, Idololatriam everti, Christi nomen resonare, & fidem illi haberet in mundo; valde infremuit, & omnem potentiam & fraudem & efficaciam erroris in auxilium advocavit, quo hoc opus Dei inturbaret & frustraretur. Primo igitur Imperatorum Ethnicorum, & Præsidum animos odio plus facis contra Euangeli veritatem accensos, ad persecutions contra Ecclesiam & membra ejus commovit, id unice satagens, ne quis nomen Christi impune profiteri ausit, ni statim paratas contra se poenas, quales ab ingenio humano, in omnem inumanitatem per se proclivi, excogitari potuere, incurrat. Id quod scimus, quantam ad detinendos in consueto errore animos, & ad timidos percellendos, ne quain tanto pretio emere illos oportet veritatem, amplecti ausint aut velint, vim & efficaciam habeat. Deinde Philosophorum conjuratum contra Veritatem agmen concitavit, qui sua sophistica, veritati tam lucenti & claræ nebulas objicerent, & infirmorum & æsupixiwr animos suis argumentis & syllogismis magis aversos redderent; vel etiam mixturam Philosophiæ & Christianismi inducerent, atque hac inæquali societate, veritatis electionem homini ambiguam & perplexam redderent, certe valde difficultem. Præcipuum vero ejus molimen fuit, ex ipso corpore Ecclesiæ excitare viros perversa loquencies, & discipulos post se abstractentes, futuros lupos graues, non parcentes gregi. Act. 20. 29, 30. Qui sua zizania spargerent in ipso Ecclesiæ agro,

unde omnis generis errores, hæreses, blasphemiae, schismata & scandala pullularunt. Quales ab initio fuere Simon Magus, Cerinthus, Ebion, Nazarai, Nicolaia, &c. & postea Origenista, Aæriani, Montanus, Marcion, Manichæi, &c. Deinceps Novatus, Pelagius, Samosatenus, Arius, Photinus, Nestorius, Eunyches, &c. quorum longum texere catalogum hic nihil attinet, cum suis locis membrandi veniant. Dubium certe, annon Ecclesiæ magis nocuerint hæreses, quam Ethnicismus: cum incertum sit, annon fere præstet $\alpha\chi\pi\sigma\tau\omega$ esse, quam $\alpha\chi\lambda\chi\pi\sigma\tau\omega$. Ne verò sibi tam facili opera Ethnicismum suum e manibus eripi lineret, strategemate, quale à condito mundo non fuit auditum, ad illum restabiliendum usus est. Cum enim jam experientia tot seculorum edocetus esset, nihil ad Regnum inter homines obtainendum conducibilius, quam Gentilismum, qui nihil est aliud, quam abnegatio Dei & regni ejus, & cuius præcipuus nervus Idololatria: per quam similes redunduntur idolis, qui illa faciunt & collunt, & ut sint tanquam equis & mulus, expertes intelligentiæ, & fræni & calcarium dominantium illis patientes: hoc saltem studuit, ut, cum Christianorum Imperatorum auctoritate templo deorum occulta, & Idololatriam Ethnicam per ditionem Romanam, si non eversam, valde certe labefactata in vidit: illam alio saltem vultu & vestitu, quasi postlimio reduceret, atque populo Christiano imprudenti & ignorantí obtruderet. Quod factum, cum cultum Martyrum, & postea etiam Imaginum, & deinceps Invocationem Angelorum & Sanctorum introduxit in Ecclesiam. Quia vero, nisi Regnum aliquod erigeret, id effectum dare non potuit, novam Hierarchiam efformavit, Papatum illum Romanum, qui debilitato priuum, postea etiam everso Imperio Romano, emergens, non solum spirituale in omnes Reges & populos terræ Dominium, sibi attribuit, sed & temporale omnibus viis & rationibus imaginabilibus sibi arrogavit & porro asserere non desilit. De quibus in sequentibus cum plura sint dicenda, hic supersedebimus, proximo Capite ejus technas & media generalia, quibus ad hunc scopum contendit, excusuri.

C A P. VII. BREVIARIUM CAPITIS SEPTIMI.

Quibus artibus & machinis Satanæ Regnum suum stabilit, & mundum seducat. Leo propriæ impetum. Draco propriæ insidias. Cur Princeps potestatis aëris dicitur, & spiritus agens in filiis consumacæ. Licet cogitationes hominum inspicere & cognoscere illi non datum, multa tamen de interiori hominis intentione ex conjecturis, hominum

minimis verbis, & passionum indiciis, & eventibus assequitur. Quis & internis suggestionibus cor ipsum subit, & implet. Licer difficile sit semper inspirationes illas à propriis cogitationibus discernere. Quod & circa divinos afflatus & nostros conceptus contingit. Est spiritus indefatigabilis, qui nullo loco excludi nulli includi potest, omnibus insidias tendens. Cogitationes confundit, ut & ex contradictoriis utramque amplectatur aliquando homo. Etiam sanctis hominibus insidias struit, & opera eorum contra intentionem illorum abutitur, ut variis exemplis ostenditur. p. 8. Ejus labor in serendis Hæresibus, aggravandis erroribus. Quomodo se omnium ingeniorum accommodare sovit, ut credant & faciant, que scire & facere illos vult. Quomodo cum Philosophis, pietatem professis, nimium credulis, stupidis, ambitiosis, callidis, audacibus, &c. agat, ut suo proposito inserviant. Quicquid agit, aut ipse per se agit, aut per subditos Angelos, aut homines, quibus seu instrumentis utitur. Et quidem aliquando pro Diabolo se venditat, ut apud Barbaras gentes in Asia, Africa & America, aut menuitur personam, & se transformat in Angelum lucis. Cautè tempora feligit, quibus consilia & actiones suas apiet. Quid ante diluvium egerit, quid tempore Noachi, quid tempore repudii gentium cum Iudeis & gentibus. Quomodo Monarchias contra Ecclesiam concitarit, & precipue Imperium Romanum. Quid, cum Mundus sub Constantino, & sequentibus aliquot Imperatoribus Christianus factus est, in Ecclesia & contra illam molitus sit.

S. i. **Q**uis sit consiliorum Diaboli scopus, & quibus viis & rationibus Regnum Dei inter homines evertere, dissipare & progressum ejus sistere & imminuere, hominumque animos ab eo alienare, & contemptui objicere satagat; Regnum vero suum tenebrarum promovere, & cum Imperiis mundi miscere, & inventionibus suis & technis fulcire, ac Regno Dei anteferre moliatur (quod non nisi per mendacia, fraudes & errorum omnigenum introductionem ad effectum perducere illi datur) in præcedentibus capitibus in genere vidimus. Unde saltem perspicere datur, eo jam universum ejus conatum redactum, ut post infelicem illam cum Michaële & Angelis ejus pugnam, de qua Apoc. 12. coactus fuerit sub larva duarum Bestiarum, tum decem cornupetæ, tum Bicornis Apoc. 13. omnes artes & potentiam suam in seducendis incolis terræ explicare. Nunc quibus technis & strategematis tales erroribus addat efficaciam, ut tot seculorum decursu Universum mundum seducere & fascinare potuerit, attentiore opera considerandum. Et quidem nemo melius has Diaboli artes publicare possit, quam cui aliquando cum hoc hoste non umbratilis contentio fuit, ut cum Paulo dicere possit 2 Cor. 2: 11. ἐπει τὰ ρόνιαλα αἴροντες. Qui enim nunc ab Angelo Satana colaphis cœsus. 2 Cor. 12: 7. nunc prohibitus ne Romam iret, Rom. 1: 13. & impeditus à Satana ne veniret ad Thessalonicenses 1 Thess. 2: 18. & tot temptationibus exercitus, & in opere Euangelii adversarium expertus fuit, quid ni μεθοδίας.

Sciens ejus pernoscere potuerit, & ad cautionem aliorum prodere? maxime vero id experiri illos, verum, qui habitant, ubi est *iheronus Satanae*, & ubi *Synagogam* habet, quod de Pergamensi & Philadelphensi Ecclesia testatur Christus. Apoc. 2: 13. & 3: 9. Et sicut sunt *βάθη Ἰησοῦς*, quæ *nemo novit nec scrutatur nisi Spiritus Dei* i Cor. 2: 10, 11. Ita similiter habet sua *βάθη* Satanæ, quæ non animadvertisse vitio datur Thyatirensibus, Apoc. 2: 24. Et quid aliud illa sunt, quam *Mysterium illud iniquitatis*, quod tempore jam Apostolorum exorsum, ingentem illam cladem inflxit Ecclesiæ, antequam retegeretur, ut animadvertisse posset? 2 Thess. 2: 7. Neque tantum insidiis & fraude, sed & cum inusitata potentia, viribus & labore opus suum exequitur. Quam ob causam nunc *Leo*, nunc *Draco* dicitur, & quidem Leo propter impetum, Draco propter insidias. Ut quod vi non potest, insidias efficiat. Ita potentia & astus sunt horrenda ejus armatura.

§. 2. Neque vero angustis spatiis coarctatur ejus Dominium, quod per universum mundum se diffundit. Est enim *Deus hujus seculi*. 2 Cor. 4: 4. οὐ πάχει τὸ εἰχοντας τὸ αἷρον. Ephes. 2: 2. Et quia est validus ille armatus, sub se habens Legiones, & Angelos suos, per quos tyrannidem suam exercet, & regnum suum stabilit, & contra quos perpetua est nobis proposita lucta: hinc monet Apostolus, necesse nobis esse, ἐνδύοντες τὴν πανοπλίαν τὸν Ἰησοῦν, τοὺς τὸ δικαιόδοξημάτων τρεῖς τὰς μεθοδείας τὸν Διαγένελλον. non enim esse nobis luctam adversus carnem & sanguinem, ἀλλὰ τρεῖς τὰς δύχας, τρεῖς τὰς ἑξακίας, τρεῖς τὰς καζουρεγέτορας τὸν οὐρανόν τὸν αἰώνα, τρεῖς τὰ πνευματικὰ τὸν νησίας τὸν ιππαριον. Eph. 6. ubi vides & aërem in sessum à Diabolo, & superna & sublimia loca; maxime verò, postquam à Michaële deturbatus è ccelo, dejectus est in terram, hanc potissimum obambulare, & infestare ejus incolas. Apoc. 12. Quare ibidem dicitur οὐ πάχει τὸν ὄχυρόν τον ὄλων. vers. 9. Et quotquot convertuntur ad Deum, dicuntur liberari à potestate tenebrarum, & translati in regnum filii dilecti. Col. 1: 13. Actor. 26: 18. Quod verò dejectus dicitur in terram, non est id ita accipiendum, quasi non & vicina & proxima terræ loca, id est, hunc aërem, & sublunarem regionem, meteororum sedem, occupet, quæ tempestatibus, ventis, & intemperis agiter, & concitent, & peste & venenata qualitate iubuat. Cur enim alias illi tribueretur potestas aëris? Et nonne hæc pars magna illius δύλειας τὸ φθορές, & vanitatis, sub qua ingemiscit & quasi partititudinis doloribus obnoxia est redditia universa. Creatura Rom. 8: 30. quod Diaboli imperium & insultus & horrendas quas inducit mutationes ferre cogitur? Quasi enim creatori omnium convitium facere, & in opus ejus jus sibi arrogare præsumat,

sumat, ita potissimum hanc habitabilem mundi partem, in qua degunt homines, vexandam & perturbandam sibi defumis: dum permissione & jussu Dei, terræ motibus illam quassat, mare in terram inducit, urbes, agros, arbores, vites, segetes prosternit, homines & pecora interimit, ignem de Cœlo dedit, tonitrua, fulgura, ventos excitat, aërem pestilenti halitu corrumpit, & vitalem illam auram, quam singulis momentis haurimus, inficit. Hinc macies, & nova febrium echoris, omne genus ægritudines, & mortalitas terris incumbit: & ex subiectis & validis aëris vicissitudinibus, magnæ & insolite in hominibus animorum conversiones, & temperamenti humani iminutio[n]es, & in bella, cædes, discordia, seditiones, errores, factio[n]es propensiones. Ut integros populos nunc in reges insurgere, & Republicas moliri, nunc in unius dominatum consentire, & in quasvis mutationes ruere, videas. Et quas non ex varia illa tempestaturn anni confusione, animum humanum mutationes pati, quotidiana experientia docet?

S. 3. Cum verò in perniciem hominis omnes has machinationes destineret Satanas, atque ut in errores inevitabiles præcipitet, maximè allaboret, pro immanissimo humani generis hoste, contra quem præcipue nobis vigilandum, habendus est. Ut enim de præstigiis ejus, quibus externos sensus deludit, & quarum specimena aliquot à Magis in Aegypto & alibi edita: & de fictis apparitionibus, quibus vel Deum, vel defuncti alicujus spiritum, repræsentavit; & de oraculis & altoquiijs ejus, (quibus Mundum jam olim sub Ethnicismo, & in Papatu fascinavit, & ad Idolatriæ cultum stabiendum, & Purgatorii fidem suadendam abusus est) jam non agamus: ut neque de modo, quo animis hominum illabitur, ut fucum faciat, & in errorem inducat, ut persuadeat, inflammet, & spe, timoreque afficiat, subtilius philosophandum arbitremur; tamen de internis suggestionibus, quibus errores in animis nostris, velut in restibili agro, seminat, atque velut inspiratione aliqua obtrudit, ut ea cogitent, dicant, faciant, quæ ipse cupit, & quæ ad scopum, quem sibi proposuit, conferre aliquid possint, dicendum quam maxime. Non certe illum hominum cogitationes inspicere & cognoscere posse credimus. Quod solus Deus sit καρδιογόνος, qui scrutatur corda & renes. Psal. 7. Jerem. 11. & 20. Et quod nemo hominum noverit ea quæ sunt hominis, nisi spiritus hominis, qui est in eo. 1 Cor. 2: 11. sic enim Satanæ tribueretur, quod de Christo dicitur, Non opus fuisse, ut quisquam ei testaretur de homme: ipse enim sciebat quod esset in homine, eo quod nosset omnes. Johan. 2: 24, 25. Quod vere arguit Christum Deum.

Sic enim David Psal. 139. de Deo. *Iehova per vestigias meas cognoscit. Tu cognoscis sedere meum & surgere meum, intelligis cogitationem meam è longinquō, &c.* Dan. 2: 27, 28. Quin tamen conjecturis, ab iis quae homo loquitur & facit, & ex affectuum & passionum indiciis, & ex eventibus, & quae ei contingunt, ducitis, multa assecurat illi detur de interiore intentione hominis, quae cognoscendis & explorandis hominum ingenii omni opinione majorem illius esse perspicaciam arguant, extra dubium ponimus. Etenim si homo quantvis ingenii, & nonnullo rerum usu edocetus, si cum altero paucorum tantum dierum consuetudo intercesserit, quis sit hominis sensus, quae mens, quo spectet, quibus delectetur, quibus offendatur, discere & odorari potest; *Quid faciat Satanus, militia hujus vetus, tantusque veterator?*

§. 4. At non tantum ex externis indiciis, de homine judicium facere, sed saepe cor ipsum subire & ingredi, & judicia talia suggere, & motus inspirare, ex quibus quasi futurorum vates habeatur, ex Scripturis certum videtur. Quantum enim illud esse putamus, quod dicitur esse spiritus qui agit in filiis contumacia. Ephes. 2. 2. *qui excacat mentes infidelium, ne irradiet eos lumen Euangeli gloria Christi.* 2 Corinth. 4. 4. per quem Deus efficaciam erroris mittit ut credant homines mendacio: 2 Thess. 2: 9, 10, 11. & qui est ille Malus, qui venit, & rapit quod satum est in corde audientis verbum. Matth. 13: 19. *Iram quoque quae non operatur justitiam Dei, si moram facit in corde, & sol super illam occidat, locum dare diabolo monet Apostolus, Eph. 4: 27.* Et cum scelerum omnium pessimum fuerit proditio Domini, procurata per Judam, causa impellens Judam ad hoc scelus Diaboli fraudi attribuitur Joh. 13: 2. *Ἐνδηθεὶλαντός εἰς τῷ καρδιᾷ λεῖψα Σιμωνόν Ἰονατανότα, ἵνα αὐτὸν καθέξθω.* & vers. 27. *Post sumiam offulam ingressus est in eum Satanus.* Quae sine horrore legi non possunt. Et de Anania dicit Petrus, quod impleverit *Satanas cor ejus, ut mentiretur in Spiritum Sanctum.* Actor. 5: 3. ubi implete cor, est audacem aliquem reddere, ut Esther. 7: 5. & Eccles. 8: 11. audacia enim implet cor, turgidumque reddit servidis spiritibus, qui extorsum præsertim linguam & manus ad quævis audenda impellunt. Nihil enim metuit cor, spiritibus plenum. *Ἐπλήρωσε* itaque idem hic, quod *ἐπληρώσει*. Memorabile imprimis est quod legitur 1 Reg. 22. de Rege Achabo seducto à Spiritu mendace; qui cum in se receperisset *decipere Achabum, egressus est à facie Iehovæ, & factus est spiritus mendacii in ore omnium prophetarum.* Eventus uotatur, *Quod Deus indiderit spiritum mendaciū*

cum ori Prophetarum istorum. Ex quibus verisimiliter concluditur, Diabolum, utpote Spiritum, se, permittente Deo, insinuare & præsentem sistere animæ humanæ, & cogitationes immittere, & affectus ciere, & desideria prava excitare, quibus impellatur ad errores & peccata. Ita legimus, *Satanam instituisse contra Israëlem, & incitavisse seu pellexisse Davidem ad numerandum Israëlem.* 1 Chron. 21: 1. procul dubio talem cogitationem illi occulte suggenerens, quam putavit esse propriæ mentis conceptum, & à sua discernere non valuit. Quod est ~~τάπερεν~~ ~~τότε~~ ~~ἡ Σατανᾶς~~. circumveniri. 2 Cor. 2: 11. Sicut enim non est dubium, quin Angelus præsentem sibi cognoscat alium Angelum, & cum illo communicare possit mandata quæ habet à Deo, & proprias de realiua cogitationes, licet quas absconditas vult esse, intueri alter non possit: ita similiter Angelum sive bonum sive malum, præsentem animæ humanæ, communicare illi posse cogitationes suas, & ingerere & suggenerere quæ illi vel meliorandæ, vel pervertendæ faciunt, licet id mens plerumque non animadvertiscat; sive quia talem, ex eo quod corpori conjuncta sit, habet naturam: sive quod tantum consueta sit circa sensus & imaginationes occupari: sive quod propter loquelæ usum, nullos conceptus suos esse putat, nisi verbis alligatos: sive quod νομαλα & βαθη Satanæ ignoret, 2 Cor. 2: 12. Apoc 2: 20. militiae hujus incompertus. Ita vix est discernere inter afflatus & inspirationes divinas, & cogitationes proprias. Et videmus hic cespitare etiam illuminatos, ut exemplo Davidis & Nathani patet. 2 Sam. 7. hujus quidem putantis decretum Davidis volentis Deo ædificare templum, esse illi inspiratum à Deo, nec forte aliter existimante Rege: cum tamen ipse Deus non hanc suissè voluntatem suam, non dubiis verbis Nathani significaret. Ut enim Spiritus Dei ita movet, afficitque animos, operans in iis & velle & efficere, ut tamen non animadvertiscat esse aliud quiddam, quod se velut alloquatur, imo non aliter eis videatur, quam esse suas cogitationes & voluntates: ita non mirum quoque, cum quascumque Satanæ injicit cogitationes, idem prorsus homini videri, se videlicet esse qui cogitat. Præsertim cum simillimæ sint inter sc & propriæ homini cogitationes, & illæ quæ sunt à Satana, ut vix discerni possint. Quin non raro fit, ut quæ à Satana homini suggeneruntur, ad Deum auctorem referat, vel eximiæ cuidam sanctitati & prudentiæ spirituali tribuat. Ut cum Satanæ ad quæ hominem impellit, ea sæpe certo consilio in valde remotum finem conferat, de quo homini ne per somnium quidem quicquam in mentem venit, illud agi. Ut cum v. g. eò illum adducit, ut

faciat quæ ei minime jucunda sint factu, veluti ut se verberibus cædat, ut nudis pedibus longum iter suscipiat, sibi inediā indicat, in quibus ad salutem multum ei persuaserit esse præsidii. Et homo etiam multa perpetrat mala, ipso (ut verosimile est) Satana invito: veluti cum multos Pontifices Romanos in talia impulit scelera, errores & hæreses, quibus nominis atque auctoritatis jacturam incurrerint, ut pro infallibilibus doctoribus haberi non amplius potuerint, atque hominibus oculos aperiendi, atque imposturas agnoscendi, occasionem præbuerint. Sed nimirum illa sunt justa Dei judicia, quibus & istos homines & mundum judicat, ut videntes non videant, & Diabolus ipse, videns hæc non nocere regno suo, sed id magis per illa stabiliri, magis induretur, & tandem Deus eo magis in eversione regni ejus justificetur & glorifetur.

§. 5. Ex qua cogitationum nostrarum cum Diaboli instinctibus confusione & conspiratione, mirabilis illi nascitur opportunitas in ille modis aggrediendi hominem, eusque fidem & constantiam expugnandi. Cum enim prudentia sit, inter homines conversanti, nunquam plane illi confidere, à quo vel semel sis deceptus; at quando negotium est cum Diabolo, multum illa regula fallit: tum quia consilii quod tibi suggerit, non illum esse autorem ejus suspicari possis, quamvis hodie illud, cras aliud ingerat, & centies mutet, sed te ipsum, à quo non perinde cavere tibi possis, ac ab alio à te diverso & disjuncto: tum quia nihil illi est impedimento, quo minus de iisdem rebus aliud atque aliud conetur suadere. Cum enī & aperto pugnet marte, & occultas saepe collocet insidias, ita hæc inter se temperat, ut cum opus ei est, neque consiliis utatur prorsus apertis, neque admodum occultis: at saepe, cum calliditate maxima sibi intelligit opus esse, ad jacienda magna cujusdam molis fundamenta, aperto eos marte aggrediatur, quos in nastram pertrahere vult; ut cum universam belli rationem in conflictibus illis positan esse arbitrentur, ad declinandas occultas insidias incautiores reddantur.

§. 6. Cum autem Satanas sit spiritus, nullius materiae pondere gravatus, nullis potest laboribus fatigari: non eum æstus, non frigoris attingunt injuriae, non eum capit somnus, non oblivio, nullo loco includi, nullo excludi potest. Totam terram peragrat & perambulat. Job. 1. & quidem tanquam leo rugiens, querens quem devoret. 1. Pet. 5. 8. Omnium regum & magnatum consiliis, quæ contra Ecclesiam capiuntur, interest, eaque in interitum ejus dirigit. Consilia sana propalat, traducit, eaque irrita reddere conatur. Nullus locus ei sacer, non paradisus, non templum non

non curiae ; urbes , deserta , montes , maria percurrit. Nulli hominum generi parcit. Et cui parcat , qui nec Christum adoriri & tentare reformatidavit , nec Apostolos , nec Angelis convitum dicere. Hic est ille *Draco* , qui potestatem dedit bestiae , ut omnes illam adorarint , Apoc. 13. 4. & cuius potentia *frenus* ille homo peccati , filius perditionis , fiduciam sumus sese *opponendi* & *efferendi* adversus omnem dictum Deum & numen , adeoque *sedendi in templo Dei* instar Dei , 2 Thess. 2, 3, 4. Hinc est quod temporibus Antichristianis omne onus & Vx prodierit è templo.

§. 7. Ut vero ejus in agendo vafritem & astutiam pernoscamus & quomodo cogitationibus nostris interveniat , easque inter se confundat , vel hinc discas licet : quod duarum cogitationum maxime conjunctarum & ex se dependentium , alteram injicere homini possit , alteram tegere. Nam quæ duæ cogitationes viciniores & conjunctiores esse possint illis , ut quæ Dei sunt oracula , quod iis prædictitur , omnino futurum , & quin id contingat , nulla humana vi , aut consilio effici posse ? At potuit tamen Satanæ opera unum sine altero in Herodis cogitationem cadere. Prophetarum enim oraculis de regis Israëli promissi nativitatis sede fidem adhibet ; simulque tanquam irrita illa reddere posset , machinatur illi mortem , atque omnes Infantes Bethleemiticos internecioni dedit. Math. 2. Magnum hoc est Satanæ fascinum , quo multi irretiuntur & decipiuntur , ut ad unum aliquid attendentes , de altero quod ei cohæret , ne cogitent quidem.

§. 8. Neque vero mancipia sua solum ita ad libitum suum circumvenit & ad omnes errores & nequitias impellit ; sed & sanctissimis hominibus infidias struit , & opera eorum non raro , etiam præter & contra intentionem illorum abutitur , ut quod bono fine agere instituunt , in oppositum cadat , & quod cavere volunt , id eo ipso quo cavere volunt , accidat. Non est dubium , cum prima illa Antichristiani Regni jacta sunt fundamenta & antequam Euangeliū suum pristinum amisiit nitorem , & homo ille peccati ad tale culmen auctoritatis in Ecclesia ascendit , atque etiam postquam abusus illi in Ecclesiam introduci cepere , multos pios homines , non ullo pravo consilio , aut perversa intentione , sed tantum bona quadam spe , quod recte , sancteque se facere arbitrarentur , atque consilia sua Ecclesiæ proficia fore judicarent , promovendo huic regno non exiguum operam contulisse. Quid enim ? nonne etiam à non malis superfundamentum , quod est Christus , lignum , fænum , stipulas superstructas dicit Apostolus ? quorum opus eis exustum , ipsi tamen , tanquam per ignem , servati perhibentur 1 Cor. 3. Filiorum Zebedei de primatu contentio ,

tam severe à Christo repressa, nihilne spirat Satanici Spiritus? Et illa Petri Christum à morte dehortantis oratio, propter quam à Christo Satan audit, & illa Antiochiae ejus simulatio, & trina ejus Christi negatio, nonne eundem auctorem redolent? Quam grata accidit Ecclesiae, post diuturnam illam à Cæsaribus Ethniciis toleratam persecutionem & oppressionem, Constantini Magni ad fidem Christi conversio, ejus in promovenda religione Christiana pietas & zelus, Idololatriæ eversio, Orthodoxiae amor, Hæreses Arianæ condemnatio, in dotandis Ecclesiis liberalitas, & honor Ecclesiasticis viris & Episcopis exhibitus? Quis non felicia illa Constantini tempora miratur, prædicat, extollit? At qui dicat, illum honorem Episcoporum, illum splendorem divitiarum, Ecclesiis paulatim corrupisse, luxum introduxisse, superbiam invexisse & sequentium mutationum occasionem dedisse, non mentietur. Et nonne sanandis factionibus, quæ inter Pastores, & in plebe gliscebant, dum hic se dicceret Pauli, ille Cephæ, tertius Apollo, utile aliquando visum, & paci servandæ accommodum, ut unus ex presbyteris, ætate, doctrina & prudentia aliis præstans, perpetua donaretur præsidentia? At inde Episcopatus exortus qui mox Metropolitanos, Choropiscopos, Patriarchas, atque inde Hierarchicum statum progerminavit, & lapsu temporis Papatu in exclusit. Huc facit, tanta illa Veterum in Ecclesiasticis censuris severitas: quæ tantum Episcopis conciliavit venerationis atque auctoritatis, ut eisdem ad dominatum in populum, atque adeò in ipsos reges aditum pateficerit. Sic ut persuaderet, in ciborum discrimine pietatem sitam; persuasit primum castigandum corpus eorum ciborum abstinentia, qui illud multum nutrirent, quò illud spiritui magis obsequens redderetur. Et cum deinde causa quainobrem id fieret, in oblivionem venisset, & mos tamen maneret certis diebus à certis cibis abstinendi, facile fuit pietatis opinionem ejusmodi abstinentiæ appingere. Ita non est dubium, gravissimarum persecutionum tempore, bono fine olim à sanctis viris deserta loca fuisse culta, & solitariam vitam placuisse. At hoc tamen institutum quot & quales orbi Monachos dedit, quot otiosos ventres, inutilia terræ pondera, populo tot exactiōibus presso alendos imposuit? Et miratur adhuc, tam largum & uberem idololatriæ, superstitionum & omnigenarum ceremoniarum proventum & suppellectilem, in locum simplicis & spiritualis cultus, sub prætextu majoris ornatus & devotionis in Ecclesiam exuberasse, & virginum ejus nitorem adulterasse?

§. 9. Maximus verò ejus labor & calliditas, in serendis erroribus & hæresi-

heresibus, & multiplicandis controversiis & litibus eminet. Quod præcipue temporibus illis, quibus fervet in Ecclesia S. Scripturæ studium, & scientiæ desiderium, observare est. Nam cum crassa ignorantia obtinet, idolatriæ & superstitionis, & tyrannidis & impietatis est potius regnum. Cum verò eo ventum est, ut jam ex hominum manibus excutere sacros libros nequeat, accedit eos insatiabili quadam omnia, etiam inutilia & noxia, sciendi siti: atque quotidie scrupulos injicit. Ac ne videatur circa res leves occupari, ejus rei veritate omnino necessariam esse cognitu, quantum potest persuadere nititur. Quasi illarum rerum ignarus, in certum salutis discrimen veniat. Cumque eveniat sèpissime, ut errori, non veritas, sed error opponatur, aut veritas non solidis argumentis asseratur, nec error debito modo refellatur, oriuntur hinc controversiae, quæ ceu hydræ capita ex uno trunco multa pullulant, ex quibus nulla sequitur veri cognitio, quin potius majores tenebræ offunduntur hominum oculis. Ita hæreses sciendi desiderium gignit, φιλαυλία nutrit, αὐθάδεια & ιδιογρωμοσία roborant, ambitio in scensam producit, avaritia propagat, Dialectica defendit, Philosophia invictas reddit, Eloquentia suadet & insinuat, temeritas diffundit.

§. 10. Ut verò peritus est φυσιογνώμων, & sagax ingeniorum explorator, ita flectendis ad sua vota hominum animis, quos ob innatum omnibus peccatum, & hærentem malitiā, nimis habet quam obnoxios, miras artes adhibet, quibus quicquid ejus interest, sive credi, sive fieri, id ut fiat, credaturve, dat operam. Si quis est, qui in omni re Philosopher videri cupit, & rationibus metitur omnia, nec aliter se vinci patitur quam argumentis, oīnneī sophistical suam adhibet, ut si non veris, verisimilibus saltem ejus credulitatem expugnet rationibus. Si quis pietate ducus magni facit Scripturas, subtilibus explicationibus, novis verborum glossematis, contortis parallelismis, extenuationibus vafris, amplificationibus ineptis, sensum detorquebit, & alio deflectet, ut quod dicit spiritus, dicere non videatur, & quod non dicit, videatur dicere, & ubi valde abundans est sensus, ibi quemadmodum in hydro-pico corpore, nulla appareat pinguedo, sed tantum cutis & ossa. Si ad rei valde absurdæ credulitatem quadam rerum serie est opus, à levibus erroribus facto initio quasi per gradus quosdam ad majores perducit. Si quis est imperitus, stupidus & ineptus, quascunque voluerit fabulas illi persuadet: cumque ineptissimis repleverit erroribus, falsa sapientiæ opinione inflat ejus animum, facitque insolentem, arrogantem, temerarium. Si in ambitionem incidat; si in avarum, in eruditum, miris arti-

tam severè à Christo repressa, nihilne spirat Satanici Spiritus? Et illa Petri Christum à morte dehortantis oratio, propter quam à Christo Satan audit, & illa Antiochiae ejus simulatio, & tria ejus Christi negatio, nonne eundem auctorem redolent? Quam grata accidit Ecclesiae, post diuturnam illam à Cæsaribus Ethnicis toleratam persecutionem & oppressionem, Constantini Magni ad fidem Christi conversio, ejus in promovenda religione Christiana pietas & zelus, Idolatriæ eversio, Orthodoxiae amor, Hæreses Arianæ condemnatio, in dotandis Ecclesiis liberalitas, & honor Ecclesiasticis viris & Episcopis exhibitus? Quis non felicia illa Constantini tempora miratur, prædicat, extollit? At qui dicat, illum honorem Episcoporum, illum splendorem divitiarum, Ecclesiæ paulatum corrupisse, luxum introduxisse, superbiam invexisse & sequentium mutationum occasionem dedisse, non mentietur. Et nonne sanandis factionibus, quæ inter Pastores, & in plebe gliscabant, dum hic se diceret Pauli, ille Cephæ, tertius Apollo, utile aliquando visum, & paci servanda accommodum, ut unus ex presbyteris, ætate, doctrina & prudentia aliis præstans, perpetua donaretur præsidentia? At inde Episcopatus exortus qui mox Metropolitanos, Choræpiscopos, Patriarchas, atque inde Hierarchicum statum progerminavit, & lapsu temporis Papatum exclusit. Huc facit, tanta illa Veterum in Ecclesiasticis censuris severitas: quæ tantum Episcopis conciliavit venerationis atque auctoritatis, ut eisdem ad dominatum in populum, atque adeò in ipsos reges aditum pateficerit. Sic ut persuaderet, in ciborum discrimine pietatem sitam; persuasit prium castigandum corpus eorum ciborum abstinentia, qui illud multum nutriren, quò illud spiritui magis obsequens redderetur. Et cum deinde causa quamobrem id fieret, in oblivionem venisset, & mos tamen maneret certis diebus à certis cibis abstinendi, facile fuit pietatis opinionem ejusmodi abstinentiam appingere. Ita non est dubium, gravissimarum persecutionum tempore, bono fine olim à sanctis viris deserta loca fuisse culta, & solitariam vitam placuisse. At hoc tamen institutum quot & quales orbi Monachos dedit, quot otiosos ventres, inutilia terræ pondera, populo tot exactionibus presso alendos imposuit? Et miramur adhuc, tam largum & ubereum idolatriæ, superstitionum & omnigenarum ceremoniarum proventum & supellecillum, in locum simplicis & spiritualis cultus, sub prætextu majoris ornatus & devotionis in Ecclesiam exuberasse, & virginum ejus nitorem adulterasse?

§. 9. Maximus verò ejus labor & calliditas, in serendis erroribus & hæresi-

hæresibus, & multiplicandis controversiis & litibus eminet. Quod præcipue temporibus illis, quibus fervet in Ecclesia S. Scripturæ studium, & scientiæ desiderium, observare est. Nam cum crassa ignorantia obtinet, idolatriæ & superstitionis, & tyrannidis & impietatis est potius regnum. Cum verò eo ventum est, ut jam ex hominum manibus excutere sacros libros nequeat, accedit eos insatiabili quadam omnina, etiam inutilia & noxia, sciendi siti: atque quotidie scrupulos injicit. Ac ne videatur circa res leves occupari, ejus rei veritatem omnino necessariam esse cognitu, quantum potest persuadere nititur. Quasi illarum rerum ignarus, in certum salutis discrimen veniat. Cumque eveniat sæpissime, ut errori, non veritas, sed error opponatur, aut veritas non solidis argumentis asseratur, nec error debito modo refellatur, oriuntur hinc controversiae, quæ ceu hydræ capita ex uno trunco multa pullulant, ex quibus nulla sequitur veri cognitio, quin potius majores tenebræ ostenduntur hominum oculis. Ita hæreses sciendi desiderium gignit, φιλαυλία nutrit, αὐθαδεῖα & ιδιογνωμοσία roborant, ambitio in scensam producit, avaritia propagat, Dialectica defendit, Philosophia invictas reddit, Eloquentia suadet & insinuat, temeritas diffundit.

§. 10. Ut verò peritus est φυσιογνώμων, & sagax ingeniorum explorator, ita flectendis ad sua vota hominum animis, quos ob innatum omnibus peccatum, & hærentem malitiam, nimis habet quam obnoxios, iniras artes adhibet, quibus quicquid ejus interest, sive credi, sive fieri, id ut fiat, credaturve, dat operam. Si quis est, qui in omni re Philosophus videri cupit, & rationibus metitur omnia, nec aliter se Vinci patitur quam argumentis, omnem sophisticam suam adhibet, ut si non veris, verisimilibus faltem ejus credulitatem expugnet rationibus. Si quis pie-tate ductus magni facit Scripturas, subtilibus explicationibus, novis verborum glossernatis, contortis parallelis, extenuationibus vafris, amplificationibus ineptis, sensum detorquebit, & alio deflectet, ut quod dicit spiritus, dicere non videatur, & quod non dicit, videatur dicere, & ubi valde abundans est sensus, ibi quemadmodum in hydro-pico corpore, nulla appareat pinguedo, sed tantum cutis & ossa. Si ad rei valde absurdæ credulitatem quadam rerum serie est opus, à levibus erroribus facto initio quasi per gradus quosdam ad majores perducit. Si quis est imperitus, stupidus & ineptus, quascunque voluerit fabulas illi persuadet: cumque ineptissimis repleverit erroribus, falsa sapientiæ opinione inflat ejus animum, facitque insolentem, arrogantem, temerarium. Si in ambitiosum incidat; si in avarum, in eruditum, miris

artibus eos deludit, atque avertit à sanis sermonibus domini nostri Iesu Christi, & ea que secundum pietatem est doctrina: ut quamvis nihil sciant, tamen superbie cypho inflati, insaniant circa questiones & verborum pugnas: ex quibus nascitur invidia, lu, maledicentia, suspiciones male, & diabolus in hominum mente corruptorum, & qui privati veritate, quæstui habent pietatem. ut eos veris coloribus describit Apostolus, 1 Tim. 6: 3, 4, 5. Ita si callido sit quis ingenio, & lingua promptus, eo commodissime utitur ut emissario, ut διά χειροτονίας εὐλογίας corda eam minime malorum seducat. Rom. 16: 18. quales illi qui que sua sunt quarum, non que Christi Iesu. Phil. 2: 21. Pios subjicit contemtui & contumelias & calunniis hominum, ut neino eorum verba vel flocci faciat. Sin, dat operam ut de his nimia sit opinio; atque prorsus Dei cuiusdam habeantur loco. Audacium & manu & consiliis promotorum hominum opera, maxime Zelotarum, & qui zelum quidem Dei habent, sed non secundum scientiam. Rom. 10: 2. ad serendas calumnias, & excitandas persecutiones, explorandas domos, captivos abducendos pios abutitur. Adeò omnes circuit Leo hic rugiens, nemini parcens, omnibus obrectans, & devorare querens. Ut mirum sit, tam subtilem & exactum exploratorem, ita toto cœlo in Jobo aberrasse, atque in eo genuinum fregisse.

§. 11. Quicquid verò molitur Satanus; id aut per se facit, aut per alios. Per se quidem facere dicimus, quicquid vel ipse tenebrarum Rex facit (quem verisimile est maxima quæque opera sibi deposita ut faciat, & à quo directio reliquorum dependet) vel quilibet aliis imputus genius. Quis enim inter hos & illum accuratum discriminē & inter actiones illorum facere possit, nisi forte ab illis ipsis edocitus? Idque facit, aut se ferens pro eo qui est, nempe Diabolo; ut cum ausus est filio Dei dicere, *Hac omnia tibi dabo: aut mentitur personam coelestis Angeli, sancto sed fucato praetextu suadens ea quæ hominibus videntur pietatis opera, ut per illa sensim invehat doctrinæ, & bonorum morum corruptionem.* Ac priori quidem modo plerumque agit cum profligatae nequitia hominibus, aut qui plane obbrutuerunt, & ad quos nullum plane pervenit verbum; ut in multis partibus Africæ, Asie, Americæ, ubi Diabolus, sub specie Diaboli, horrenda & terribili forma, videndum & colendum se idololatris istis præbet. Per alios autem illa intelligimus eum facere, ad quæ hominum utitur opera: ut fuere illi Pseudapostoli, tempore Pauli, operarii dolosi, transformati in Apostolos Christi; Qui, sicut Magister eorum Satanus se transformat in Angelum lacis, ita non magnum est, si quoque Ministri ejus transfigurentur ac si essent Ministri justitiae. 2 Cor.

11: 13, 14, 15. Quales etiam illi, quorum Characterismum exhibet, Phil. 3: 18, 19. Qui incedentes ut pracones Christi, revera erant hostes crucis Christi, Quorum finis est exitium, quorum Deus venter, & gloria in confusione ipsorum, qui terrestria sapientia. De quorum similibus, licet forte non, ut illis malis, cap. 1: 15, 16. loquitur, Qui ἦργον φαστ, per invidiam & contentionem, non pure annunciant Christum, existimantes se afflictionem addere vinculis Pauli. Quorum omni tempore magnus proventus.

§. 12. Maxima vero ejus versutia occupatur in sacerdotalibus & ad propositum aptandis, & eligendis idoneis temporibus, quibus consilia sua, & actiones, & agendi modum accommodet. Quaenam enim est vafricie, cetero illi divisa sunt tempora, ut quid singulis fieri & agi conveniat, ipse examinat perspectum habeat. Cum vero Deum hic praecuntem habet, qui solus Χεόρτης καὶ καυρὸς (tempora & opportunitates) ut novit, ita in potestate sua posuit. Act. 1: 7. cogitur ut Simia Dei, Deum per vestigia sua sequi, & in multis imitari. Atque hic se magis industrium & rerum gnarum ostendit, quam soleant esse prudentissimi qui ex hominibus, Qui faciem quidem cœli norunt discernere, & ex vespertino cœli rubore, crastinam serenitatem, & ex matutina & tristi cœli visitatione, tempestatem prædicere, signa vero temporum discernere non possunt. Quantò enim satius est, tempora visitationis Dei observare, & πληυποίκιλον στοχιαν ḍεσ in dispensandis Ecclesiæ temporibus attendere, & cum Daniele & Johanne tempio, & tempora, & dimidium temporis inquirere, Dan. 7: 25. Apoc. 12: 14. & computare numerum bestie, in quo versatur computantis sapientia & intelligentia, Apoc. 13: 18. Quam viam genium addiscere, & à signis cœli consternari, à quibus consternantur gentes? Jerem. 10: 2. Perpetuum quidem & constans ejus fuit studium, veritatem emergentem opprimere, & inimicitiam cum semine mulieris exercenda occasiones omnes captare, & Regnum suum inter homines stabilire: at consilia sua temporibus, & hominum qui vivebant ætatibus, ingenii, studiis & occupationibus attemperare, ut omnia congruerent, præcipua illi cura & labor fuit. Ut enim primum Cainum fratricidii crimine sibi devinxit, universam ejus familiam & posteritatem in eandem criminis conscientiam pertraxit, unde hæc impietatis labes sensim derivata in primum mundum, quæ non nisi diluvii aquis expiari potuit. Quantam Satanæ in seducendis hominibus potentiam tum regnasse necesse fuit, ut solus Noachus præco justitia se ex laqueis istis extricare potuerit & servari! Tum vero Impietas, quæ coinitem semper habet Atheismum, caput extulit, & totum Dei cultum profanavit, ut non amplius verbo Dei regi se paterentur homines, sed suo & Diaboli nutu se agi sinerent. At

postquam in Noachi domo cultus Dei restitutus , & casta pietatis disciplina ad posteros aliquandiu propagata durasset , successit cæcum Idolatriæ tempus , quo πλυθεὶς οὐλαῖν invaluit , ita ut etiam Heberi domum infecerit . Nam & Therah , Pater Abrahami & Pater Nahor dicuntur serviisse diis alienis . Jof. 24: 2. Illa enim quid est aliud , quam misericordia , & in terras curvaruin animaruin laqueus , quo abductas à Deo , in suam nassam pertrahit Satanus , & ad idola muta , prout rapi contingit , abripit , ut similes reddantur Idolis , quæ colunt . Tum certè visa est Eclipsem passa Ecclesia , & ad interitum vergere , nisi cum Abrahamo de novo sc̄edus pepigisset Deus , & in semine ejus Ecclesiam fundasset , & data promissione & lege familiæ uni asseruisset . Tum verò duplicatus Satanæ labor , tum ut reliquias gentes , quibus à Deo libellus repudii missus erat , in obsequio contineret , atque impediret ne lex Dei ad reliquum mundum se profertet , & opus illud legis scriptum in cordibus eorum , quod omnibus viribus extinctum ibat , revivisceret in illis , & nova ista luce auctius redderetur : tum ut populum Dei à cultu unius Dei abstraheret , & odiosum & infructuosum illi genti redderet , & ad Gentium ritus & Idololatriam abduceret , ac si fieri posset , legem per legem everteret . Hæc fuere ignorantia tempora , usque ad adventum Messiae in carne : quibus tamen maxime effloruere literæ , eruditio , eloquentia , & artes & ædificandi studium , & in ἀριθμῷ fuit Philosophia . At quia non conjuncta fuere cum notitia veri Dei , sed fœda Idololatria omnia vitiata , vani facti sunt isti homines in ratiocinationibus suis , & obtenebratum est desipiens cor eorum , & quium se profiterentur esse sapientes , stulti facti sunt . Rom. 1: 21, 22. Ut propter defectum veræ sapientiæ , recte vocarit illa tempora Apostolus χρόνος αἰγαλαξ . Act. 17: 30. Maximum verò tunc adjumentum attulere Satanæ promovendo regno suo , quatuor illæ Monarchiæ à Daniele designatæ , Dan. 2. quarum Reges id unum videntur cordi habuisse , ut Ecclesiam vexarent , & si fieri posset continuis bellis , captivitatibus & molestiis , vel ad paucitatem , vel ad incitas redigerent . Qualia illa fuisse putamus secula , cum omnes Reges & Magistratus Orbis , ne Regibus quidem Judæ & Israëlis exceptis (nisi Judices , Davidem , Salomonem , Josaphatum , Ezechiam , Josiam & paucos præterea semibonos hinc exiinas) Draconi se submitterent , & operas in opprimenda Veritate , & stabilienda Idololatria tam liberaliter locarent ?

§. 13. At postquam adventu Filii Dei in carne , septuaginta septimanae qua decisa erant , compleri incipiebant , & ad exitum decurrere , & obsignato peccato , & expiata iniustitate , adducta est Justitia æterna , ac obsignata visio &

& Propheta, & inunctum sanctum sanctorum. Dan. 9: 24. aliis consiliis Diabolo opus fuit, ut qui antehac offensivum tantum bellum gerebat, nunc de propria sui defensione sollicitus esse debuerit. Præcipue cum Christus per crūcem, per rem inimicitias inter Iudeos & gentes, utrosque in uno corpore reconciliavit Deo, & utraque fecit unum, τὸ μεσόπιχον ἡ Φεγγοῦς λύτρα. Eph. 2: 14, 16. Tunc enim nova luce collustrato, & confessorum ingenti numero adaucto mundo, tenebræ illæ errorum, & superstitionum nebulæ dissipabantur, & præstigiæ illæ diabolicæ, noctis filiæ, dicunt non serebant, sed passim irridebantur animadversæ, adeo ut etiam oracula obinutescere & cessare compellerentur. Cum vero sentiret hic digitum Dei, & magnum illud opus Dei in vocatione & conversione gentium avertere, & impeditre non posset: sufficiat; & quantum in illo erat, inefficax reddere tentavit. Et primò quidem per hæreses & schismata aliquantulum Ecclesiæ pacem turbavit, dein per Philosophorum & oratorum contradictiones & oppositiones veritatem sollicitavit, sed maxime per excitatas ab Imperatoribus Romanis sævas persecutions quorundam αἰνείτων fidei labefactavit. Quæ cum Constantini, & subsequentium quorundam Imperatorum ad fidem Christi conversione, diverterentur & inter jungerentur, & jam pace alta aliquandiu gauderet Ecclesia, Hæreticorum agmè immisit, qui varias procudentes hæreses, præcipue contra deitatem & humanitatem Christi, & deinde opus à capite ad corpus deducentes, vires humanas contra gratiam evehere conantes, omnia dissidiis, contentionibus & disputationibus repleverunt, & animos circa veritatis electionem dubios reddiderunt. Donec tandem opportunitatem nactus, terribile illud Antichristi Regnum, Papatum Romanensem, tradito ejus Episcopo Romano summo imperio & gubernaculo, quod ex tyrannide, hæresibus, Idolatria conflatum est, conniventibus omnibus, etiam juventibus quibusdam Regibus, in orbem Christianum invexit. Atque in his terminis adhuc hodie stat Ecclesia, ubi conspicua est patientia & fides Sanctorum. Apoc. 13: 10. Quis verò sperare audet, se integrum hunc Oceanum exhaustire posse, & omnia βάθη τὰ Σατανᾶ lustrare & in lucem producere? Quin illud potius agamus, ut detectis & agnitis his satanæ insidiis & technis, quæ omnem prudentiam & sagacitatem humanam superant, ab illis caveamus, atque abdicata propria sapientia, Deo subjiciamur, resistentes diabolo, quod fugiat à nobis Jac. 4: 7. præcipue vero induamus προστάσια illam, quam tam luculente nobis proponit Apostolus, Eph. 5. ut possimus stare adversus insidas Diaboli, eique resistere tempore adverso, & confectis omnibus stare.

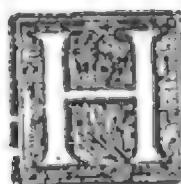
DE ORIGINE ERRORIS. LIBER TERTIUS.

C A P . I.

BREVIARIUM CAPITIS PRIMI.

Porr̄d de particularibus & propriis cuiusque temporis erroribus agitur. Quidam errores velut Epidemii morbi certam gentem infestantes: alii universales omnium hominum. Religionis, que est rectus de Deo sensu, & in Deum cultus, duo praecipue cognata via, Atheismus, & Idololatria. Ambo rationi & Verbo contrarii, & humanitatis corruptiores. Omnis circa Religionem error ex hominis in Deum odio ortum habet, quo sublatum cupit id, quod molestiam illi creat in patrando peccato. Præcipue animalem hominem conturbat Revelatio, quam cum carnali sua sapientia conciliare non valens, statim atque illi innotuit, se illi opponit. primò negata Deitate Christi ab Ebione & Cerinio cepta, & postea à Sabellio, Samosateno, Ario, Photino, &c. continuata. Deinde transitu facto ad ejus humanitatem ab Apollinari, Marcione, Nestorio & Eutychese. Donec à Pelagio à capite ad corpus opus ductum, libero hominis arbitrio tantum arrogatum, ut veræ gratiæ nulla aut exigua sit necessitas. Maxime hic in considerationem venit, post tot natas & interemptas Heresies, introductus Antichristianismus in Ecclesiam. Cui stabiliendo tot nova dogmata, & ritus assiscere oportuit, ut preter verbum scriptum, verbo non scripto, traditionibus fictis, opus fuerit, & Ecclesia, vel potius Primas in ea nova auctoritate supra Verbum ordinandus. Errores & hereses maxime post revelationum Christum & Evangelium predicatum invaluerunt. Differunt error & Heresies, ut genus & species, non omnis enim error Heresies, licet omnis Heresies error. Definitio Heresies ex ipso vocabulo (sonat enim nunc in bonum nunc in malum) capi non potest: ut nec ex adjuncta pertinacia. Ex materia igitur, circa quam erratur natura ejus indaganda. Circa ea que credi oportet, peccatur vel in defectu, ut cum aliquis articulus fidei negatur vel tollitur; vel per mutationem, cum male exponitur: vel per excessum, cum aliquid fidei articulis, quod non est de fide, adjungitur. Ergo fides est omnia credenda credere: Infidelitas nihil illorum credere: Heresies, aliquid, vel aliqua credenda negare.

§. I.

actenus præcipuas quasdam & maxime ad hoc negotiū pertinentes, tam generales, quam particulares Errorum circa Religionem & cultum Dei causas percurrimus & lustravimus. Nunc ex hoc aliis & major nobis labor nascitur. & diffusior campus aperitur disserendi de particularibus & propriis cuiusque temporis erroribus. Sunt enim errores quidam velut Epidemii morbi certain gentem ad tempus infestantes,

stantes, & qui velut cancer & pestis serpunt, & depascunt: & sæpe cum desinunt, aliis erroribus dant aditum, & locum. Alii vero instar Universalis diluvii, totum humanum genus mergunt, & instar vitiosi & innati omnibus humoris, sanitatem mentis, & judicij integratam labefactant, & perturbant, & ad omnes errores inducunt, & viam sternunt. Prioris generis sunt, Ethnicismus, Judaïsmus, Papismus, Mahometismus, Hæreses, errores particulares, ceremoniæ impiæ, schismata, &c. Posterioris sunt, Impietas, supersticio, Idololatria, *αὐτοκτονία*, & propriarum virium admiratio, quæ quamvis aliæ & aliæ nunc hīc, nunc alibi, & diverso vultu se ostentent: tamen ex eodem fonte omnes fluunt & semina in omnibus eadem inveniuntur: licet in quibusdam fructibus sterilia, in aliis diverso fructificandi modo & genere fœcunda, prout vel gratia ea tollit, aut imminuit, vel magisterio hominum, educatione, & propriæ cujusque gentis genio, vel in hanc vel in illam partem magis vergunt & diversitantur.

§. 2. Ab hisce posterioribus faciendum initium, atque ortus eorum paulò altius vestigandus. Cum eniin *Religio*, quæ nos natura aversos à Deo, rursus Deo religat & conjungit, nihil aliud sit *quam rectus deo sensus*, & *rectus in Deum cultus*: sine quorum altero, pietas mutila aut manca est: cognatum huic arbori vitium est, ut ob radicem amaram, quæ perpetuò sursum suppululat, mentem obturbet & inquiet, atque in duos præcipue ramos se diffundat, Impietatem & Superstitionem. Ita Religio sita velut inter duos illos scopulos; quos evitare propria industria & prudentia, sine acu verbi divini, aut gratia spiritus, supra hominis animalis vires est. Ut miserari subeat conditionem humanam, sive, ut Plutarchi verbis esserant, *ἀνθρωπίνῳ καθέτειαι, ὅπου τὸν ξεχωτεῖν. αὐτὸν ἐκφερομένῳ, ὅπερ μὴ εἰς δεισιδαιμονίαν καὶ πάθον, ὅπερ δὲ εἰς ὀλιγωεῖαν τὸ θεῖον καὶ τελειφόροντον*. Illa cultum Dei maxime respicit, ideoque crebrior apud omnes gentes, præcipue baibaras, & ab humanitate & literis destitutas. *ἰνάλλοιον γὰρ εἰς δεισιδαιμονίαν φύεται βαρβαρεύειν*. inquit idem. quæ et si pietatis quadam imagine se commendat, nihil aliud est, quam humanarum mentium ludibrium. Et oritur vel ex non cognito vel spredo Dei verbo, aut aliter atque oportet intellecto. Cum enim homo ex se sapiens, cultum Dei sibi in mente sua effingit & *ἰδεαζεῖ*, cavere non potest, ut aut cui non debet, aut quem non debet, aut aliter ac debet, cultum Dei comminiscatur. Ita errat in eligendo: vel modum excedit in collendo; & serviliter, muliebriter, pueriliter se gerit. Et proprius ei timor & inquietudo, quæ animos deprimit, & ad nullam rem seriam aut alienam patiantur aptari. De hac dicemus suo loco.

§. 3. Impietas verò Deum quantum in se est , tollens , est , maxima illa & quasi universalis à Religione deflexio , *απειροτης seu αθεοτης* dicta , quasi Irreligio. Malorum inalum , & ipsius naturæ ejuratio : cum homo à ratione , imo à natura abit , Contemtor Numinis aut Negator , quod illa asseruit,& hæc infervit. Duplici via in hanc prolapsus est: vel à natura vel à verbo. Cum enim *τον ιωσην οντα* sit manifestum in omnibus hominibus , quia Deus eis manifestum fecit ; ita quidem ut notitiam Dei animis implantatam à Deo ipso in se excitantes , & ad opera Dei attentes , etiam *την αρχην αυτου* , *ην αιδην αυτου διωγμον την θεοτηταν* , *και ποστας κοινωνιαν* , *ην μηματι νοσημα καθοριζειν*). Roin. 1: 19, 20. Etiam ab iis , qui Deum tantum ex natura norunt , nulla verbi luce collustrati , ob insitam quandam superbiam & rudem ferociam , & scepticismi professionem ; sive à vitiorum magnitudine , quæ animum manciparunt , negatur Deus , atque hic est Atheismus , ut sic dicam , ethnicus , & rationis sibi relictæ & permissa infelix partus. Pejor ille , qui non naturæ tantum , sed etiam verbo Dei bellum infert , & geminam illam lucem in animo fulgentem uno ictu periinit & obscurat. Etenim fieri possit , ut quis *μυωψ* & *αμελυστης* , Planetæ alicujus aut vespertini crepusculi luce non multum juvari se sentiens , aut etiam ambiguo lumine ejus se decipi , non magni illud faciat , sed tenebras quoque præferat , sperans se illas accenso sibi candelæ lumine splendentiores reddere posse. At summæ malitiæ sit , & non ignoscendæ dementiæ , lumen solis , quale meridie fulget , & sponte se oculis ingerit , admittere nolle , atque ne recipiatur , oculos sibi effodere , aut perpetuo clausos soli obvertere . At quod natura præbet lumen sine verbo , priori illi luci simile est: at verbum , ceu sol quidam divinus , totus splendidus & radians , quos non illuminat , excusat: ut etiam naturæ lumen in illis offuscetur & tandem lux omnis , quæ eis reliqua est , convertatur in tenebras : primi generis sunt , qui omnem à natura sibi insitam notitiam Dei in se extinctum eunt , idque omni studio agunt , & moliuntur. Secundi ab his , qui illum Deum , qualiter se in verbo suo patefecit , credere renuentes , verbi reverentiam exiunt , & paulatim eo quoque proficiunt , ut omne naturæ dictamen in se hebetent , & obscurent , & tandem quoque suffocent ; mortalium pessimi.

§. 4. Sed antequam plura de hoc malo : non videbimus , credo , præter rationem facere , si brevem eorum quæ in sequentibus dicere constituiimus , *των πτωσιν* præmittamus. Omnis circa Religionem error , ex odio quadam hominis in Deum ortum habet ; cum enim homo transgrediendo mandatum , molitus sit quandam à Deo *διωγμον* , cuius ideam ,

petum ferri in Deum, & quæ sunt Dei, attributa ejus & opera, & Verbum, & Ecclesiam, & quæcunque promovendæ & procurandæ salutis hominum destinata sunt. Præcipuus conatus est in Deum; quem quia è medio tollere nequit, ut non sit, omnem ejus notitiam sibi inutilem reddere allaborat; vel ut ex animo omnem Dei notionem & Ideam deleat, vel ita decoloret, & evanidam reddat, ut omnem sibi numinis metum demat, proscribat; vel certe talem fingat Deum & figuret, cui pro libitu cultum adaptet, quo & spes & metus, & adipiscendi bona, & fugiendi mala remedia omnia in potestate sua habeat. Hæc origo est Impietatis omnis, quæ vel in Atheismum, vel Epicureismum, vel in superstitionem exit & desinit. Primi existentiam Dei sollicitant; alii ejus officium & Providentiam: ultimi naturam, nomen & attributa.

¶. 5. Quia autem sapientissimo Deo visum, se homini, præter ea quæ de eo ex natura cognoscuntur, variis modis & apparitionibus ostendere & manifestare, & verbo etiam indolem & naturam suam & præterea voluntatem, & modum quo coli gaudet, repræsentare, & quasi ob oculos exhibere: fieri aliter nequit, ut non hæc quoque revelatio, si in hominem non iubatum Dei reverentia, & casto ejus amore incidat, animum ejus indocilem, & animalem conturbet, multunque negotii faciat. Nam cuim hic multa inaudita antea & non comperta ipsi de Deo, & voluntate ejus, & modo quo coli vult, occurrit; mirum valde sit, si non pro animali sua & terrena sapientia de hisce judicans, videatur illi hæc sapientia Dei inera stultitia. Sicut enim *sapientia hujus mundi, stultitia est apud Deum*, ita vice versa sapientia Dei est homini stultitia & scandalum. Hinc multiplices errores & hæreses progerminant, qui Verbum & revelationem fere comitantur & consequuntur. Ut statim animadversum postquam *Verbum caro factum ionli wœr cū iñuñ*, & *visa est gloria ejus, gloria vere unigeniti à Patre, pleni gratia & veritate*. Joh. 1:14. Statim enim Ebionis & Cerinthi &c. furor contra hanc manifestationem Dei exarsit, & Deitate Christi negata, S. Trinitas quoque loco mota est, & hæc notitia, ceu novitii & incogniti Dei, Philosophicis argutiis oppugnata. Quæ nascens hæresis ab Apostolis & Apostolicis viris in herba oppressa, postea à Sabellio, Paulò Samosateno, Ario, Photino majore successu resumta revixit, & splendidiore apparatus & vestitu ostensa est mundo. Inde à Deitate Christi transitus factus ad ejus humanitatem, quæ varie ab Apollinari, Marcione, Nestorio & Eutychete negata, exinanita, imminuta, distracta, & confusa est, & Disputationibus hæreticorum subjecta. Donec tandem à Pelagio &

asseclis à capite ad corpus opus ductum , quo homo cætera sui plenus , falsa quadam propriæ potestatis & liberi arbitrii fiducia inflatus , graciæ Dei se subtrahere , doctus est , & quod est in bono munera Dei , libi & suis viribus imaginariis ascribere . Mirum hic alicui videri posset , quomodo dum hæc in Ecclesia agitata fuere , Verbo Dei sua constare potuerit auctoritas , cui cum istis erroribus bellum est irreconciliabile . Sed non ausi fuere isti hæretici recens illud ab Apostolis concreditum Ecclesiæ depositum , & ab universis credentibus receptum , negare , ne omnium in se voces & odia provocarent . Ideoque errores suos malueret scripturæ verbis incrustare , & quasi hausta ex Dei verbo dogmata populo propinare , ut tutius fallerent . Quem in finem quæ in speciem ipsis favere videbantur loca , dissimulatis aliis , vel subtiliter in aliun sensum detortis , quæ contradicebant opinioni suæ , omni adhibito mangonio incrustabant . In quibus tantum obstrebat veritati adulter sensus , quantum corruptor filii : ut loquitur Tertullianus .

§. 6. Postquam verò Ecclesiæ facies per introductum Antichristi Regnum immutari cepit , & novis ceremoniis & ritibus onerari Ecclesia , & idolatria ethnica nova veste induuta populo Christiano obtrudi , & unius Episcopi tyrannis pro Christi vicariatu haberi , & universa via salutis in ambages & divergia converti , non potuit amplius verbo Dei suus constare honos & auctoritas & plenitudo . Tot enim præter & contra Scripturas investa sunt dogmata , hæreses , ritus , & regiminis status ita corruptus , ut illa ex Scripturis velle astruere & stabilire , nihil aliud sit , quam ex pumice aquam elicere . Necesse ergo illis fuit , præter certum & notum Dei verbum , aliud substituere , nempe suas tradiciones , Verbum non Scriptum ; adeoque Scripturæ plenitudo & perfectio & sufficientia neganda . Atque ut ne ab indubitato Verbo Dei illis controversia moveri posset , & ex eo crassi corum errores refelli , omnem ejus auctoritatem à se suspenderunt , & intellectum omnem Scripturæ idæc διηλύσας fecerunt , & à solo Episcopo Romano , ut infallibili ejus Interpretate peti jusserunt : quod ut tanto facilius obtinerent , lectione ejus Laicis , quos vocant , interdixere , vernaculae ejus versiones prohibucre , solam versionem Latinam , quam Hieronymi esse volunt , cum non sit , & quæ tot mendis horret , authenticam sciverunt : & quod caput rei est , tantæ illam obscuritatis ream egerunt , quasi sine externi Judicis determinatione nihil certi ex ea definiri possit . Atque hi sunt potissimi circa Verbum Dei errores , ab illis conficti , qui verbum non ausi proflus tollere & negare , sermonem illum Dei vivum & efficacem , ac penetrantorem

quovis gladio ancipiūt, ne nodos illos gordios, ut illis quidem videntur, à se nexos, dissecari ab illo patiantur, converterunt in literam mortuam, & impotentem; & tali manui vibrandam tradiderunt, ut hebetatā ejus acie, sectionem facere non posset, nec pertingere ad divisionem anima & spiritu, compagumque & medullarum, nec dijudicare cogitationes & conceptiones cordis, Hebr. 4: 12. Athei vero, & quibus nullus aut exiguis timor Dei, aut quibus stat propriū sensum & phantasias sequi, aut prorsus omne verbum repudiarunt, & tantum non pro fabellis & nūgīs exploserunt, aut certe proprios Enthusiasmos substituere verbo, ut sit sua illis libido Deus.

§. 7. Neque melior conditio fuit Ecclesiae, corporis Christi, quæ à Tyrannis, Hæreticis, Schismaticis variè afflita & exercita, virgineum suum decus, & puritatem in hoc mundo tueri vix ac ne vix quidem potuit. Etenim crebris & densis persecutionibus sāpe ad talēm paucitatem redigitur, ut forma ejus non sit conspicua, aut certe ita despēcta, ut qui ab externo splendore illam inetiuntur, prorsus vilescat, nec ad sui communionē expetendam animos allicere potens. Hæresibus verò & erroribus ita turpatur ejus facies, & in mininas particulas & atomos secatur, ut veri confessores ab aliis vix distingui & internosci possint, & difficilis reddatur non exercitatis & rudibus justitiae discretio veri ac falsi, boni ac mali. Schismate vero sicut scandalorum seges enascitur, ita charitas emoritur, hostium sannis objicitur Ecclesia, vidente Judæo, & applaudente Ethnico. Dum enim quisque partes facere, easque tueri ntitur, prona datur in errores via, quia sine illis partes diu stare nequeunt. Neque enim, si non aliquid solidi & reale subsit, diu perennare possunt Schismata, sed cito evanescunt & velut lampas non astuso oleo, extinguuntur. Ideo ut alimentum detur Schismati, errores asciscuntur, quo diutius duret.

§. 8. Sic ergo & πάπα, præcipuos Errores, qui circa Religionem exoriuntur, vidimus. Impietas, quæ in Atheismum & Epicureismum se diffundit, primo loco graditut: quam subsequitur supersticio, Idolatriæ, & omnis Εθελοθρησκία, mater & nutrix. Quæ, ceu Universalis quædam naturæ depravatio, in omnibus hominibus, ni gratia Dei præveniantur, & dociles se Verbo præbeant, locum inveniunt: & tam rationis quam Verbi sunt quædam abnegatio & corruptio. Ideoque fœtus sunt omnium temporum, licet nunc magis nunc minus conspicuæ & apparentes. At proprie dicti ertores & hæreses contra Verbum Dei præcipue militant, & maxime post revelationum Christum & Euangeliū ejus, tempore N. T. ceu densa quædam examina, exorti sunt. Cum hære-

hæreses erroribus implicamus, non ea est mens nostra, omnes Errores esse Hæreses, licet omnes Hæreses sint errores. Differunt enim ut genus & species. Omnes enim in hoc convenient errors & Hæreses, quod Veritatem, aut partem ejus aliquam destruant & corruant. Hæresis verò peculiare aliquid habet, in quod degenerans error, hæresis efficitur.

§. 9. Cum enim Hæresis in S. Scriptura nunc in bonum, Act. 24: 14, 5: 26: 5. 28: 22. nunc in malum sonet, Act. 5: 17. 15: 5. 1 Cor. 11: 19. Gal. 5: 20. 2 Pet. 2: 1. Tit. 3: 10. ex ipso vocabulo ejus definitio capi non potest. Ut neque ex adjuncta pertinacia ejus natura & genius explicari. Etenim omni Errori hoc accidit, etiam qui non sit Hæresis; cum & Hæreticus possit esse docilis, & qui simpliciter in re aliqua errat, obstinatus & ἀχρηστός. Neque hæresis, per se & ex natura sua pertinaciam progenerat, sed id est vitium ipsius errantis, qui vel natura ἀδικούμενος est, vel quem educatio, ætas, Magister, vel ἀλογονεργοί & temperamentum, vel certamen pro victoria, &c. talem fecere. Ex materia igitur, quæ errori & Hæresi substrata est, ejus essentia indaganda. Vel enim aufertur per errorem, quod credendum erat, vel mutatur, vel aliquid ei velut per excessum adjungitur: id est, peccatur in errore vel per defectum, vel per mutationem, vel per excessum: prius fit, cum aliquis articulus fidei negatur aut tollitur; secundum, cum male exponitur, & non recte intelligitur; tertium, cum aliquid fidei articulis, quod non est de fide, adjungitur. Error, qui est in defectu, proprio nobis dicitur Hæresis. Ut si quis v.g. neget Trinitatem, aut spoliet Christum & Spiritum sanctum Deitate sua. Is enim credit in imminutum Deum, & non credit totum quod de Deo credendum est. Sic qui negat Christum venisse in carne, aut veram humanitatem illi denegat, negat aliquid de Christo, quod est, & Messiam non confitetur. Qui negat Christum vere satisfecisse pro peccatis, Christum servatorem negat, & vim mortis ejus collit. Ita qui per legem justificari querunt, dicit Paulus evacuatos Christo, & gratia excidisse. Gal. 5: 4. immo frustraneam reddere mortem Christi. Gal. 2: 21. quia eo facto abolent efficaciam mortis Christi, & gratiam ejus irritam reddunt. Et Hymenæus & Philetas circa veritatem à scopo aberrasse dicuntur, quod dicerent resurrectionem jam esse factam: atque ita subverterent fidem resurrectionis mortuorum futuræ. 2 Tim. 2: 18. Et quia Pelagiani negant existentiam gratiæ, vim ejus in conversione hominis transribentes libero arbitrio, merito pro Hæreticis censiti fuere. Ex hisce liquidò apparet, quæ sit Hæreses natura, nempe ut fidem

subvertat, & aliquid quod credendum est, aut fidei articulum tollat. Et prout majoris aut minoris est momenti quod credendum proponitur, ita Hæresis quæ illud imminuit vel tollit, magis vel minus damnabilis censetur. Ergo fides est omnia credenda credere: Infidelitas vero est, nihil illorum credere. At hæresis est, aliqua credendorum credere, aliqua vero negare, seu non credere, sive positiva illa sint, sive negativa. Qui vero articulum aliquem fidei, non bene intelligit, aut non recte exponit, simpliciter errat: ut qui duas naturas in Christo credens, unionem earum hypostaticam non recte capit aut exponit, & de carnis omnipræsentia male sentit, crasse quidem ille errat, non tamen Hæreticum dicam, quia nullum articulum fidei negat, sed male tantum exponit. Ut & illi errant qui articulum de ascensione Christi, & descensu Christi ad Inferos secus ac Veritas illorum patitur, explicant. Qualis & illorum error, qui de statu beatitudinis illorum qui ex hac vita excesserunt, usque ad diem Iudicij, ambigunt. Qui vero per hyperbolam & excessum, in additione peccant, atque credentes quidem omnia, amplius tamen aliquid, quod a Deo credendum non proponitur, fide amplectendum censem; licet gravissimi erroris reos, tamen hæreseos arguere non ausim; nisi in additione virtute adsit detractio, & verx fidei, seu partis alicujus negatio, seu non admissio. Quod in Papatu, qui nihil aliud est quam quidam Christianissimi pleonasinus, & cumulus articulorum nothorum additus symbolo fidei, ad oculum cernere est. Neque enim de catholicis articulis ubique & semper & ab omnibus fidelibus receptis, aut de numero præceptorum decalogi (excepto secundo præcepto) nobis cum Pontificiis controversia est. Consentimus enim super Trinitate, persona Christi, morte, resurrectione, ascensione ejus, &c. Deum esse colendum, præcepta ejus servanda, &c. Sed omnis lis est de superadditis. An præter Verbum scriptum, admittendi libri Apocryphi, Verbum non scriptum: an præter solum Deum, præterea invocandi sint sancti, adorandæ Reliquiae & Imagines. An præter Christum solum mediatorem & caput Ecclesiæ, agnoscendus sit Papa, seu caput visibile Ecclesiæ Universalis in terris, & sancti pro Mediatoribus Intercessionis habendi. An detur Purgatorium, transubstantiatio, & nun in Missa verum offeratur Deo Sacrificium propitiatorium pro vivis & mortuis, &c. In quibus & Ellipsis & Hyperbole, & concursus & συμπλοκὴ quædam. Errorum & Hæresium, & ex illis natum inter Ecclesias Orientis & Occidentis, & inter Reformatas & Romanensem Ecclesias schisma, non nisi cun Antichristi interitu finiendum. Sed de his omnibus, suis quibusque locis, plura.

C A P. II.

BREVIARIUM CAPITIS SECUNDI.

Temporum, quibus singuli errores effloruere, ratio habenda; quia ita res temporibus implicantur, ut sepe pro rebus quae sunt in tempore, usurpentur. Quia Ecclesia non tantum ex vere fidelibus componitur, sed etiam admiscetur illi hypocrita, & homines de hoc seculo, variis mutationibus est obnoxia. Populorum genio, & errorum ipsorum occulte proprietati, & Impostorum sagacitati, vel forme regiminis, & prout populus aliquis vel longa pace emarcuit, vel bello est exercitus, &c. ascribendum, quod huic magis quam illi errori est deditus. Sunt tempora ignorantie, vel in quibus aliqua vel major vel maxima scientia viget. Ex verbi carentia & neglegitu oritur impiezas vel supersticio. Talia fuere tempora antediluviana, & quae repudium genium consecuta sunt; & quoties sermo Dei preciosus & rarus est. Ex verbo perperam inielleto nati errores, heres, schismata, scandala, ut statim ab adveniu Christi in carne patuerit. Quatuor etiam Idolatriam temporibus antediluvianis grassatam fuisse non abludat à vero: quia tamen S. Scriptura nullam ejus facit mentionem, Atheismi & impieatis potius Regnum habetur. In sequentibus diluviorum etatis maxime discessum in Idolatriam; que proprie Barbarismi, Ethnicismi & Schyrtismi tempora vocantur. Postquam vero genies in locum Iudeorum ascivit Deus, inversus est ordo, & contumacia venit super Iudeos, & misericordia super genies. Hec mutatio & invidians Iudeorum contra genies provocavit, & perinaciorem in resistenda lege Mosis reddidit. Genies vero vel credere renuentes, vel non vocatae in Idolatria magis obfirmavit. Nec quietit Diabolus, nisi postquam in Ecclesiam introductis omne genus heresibus & scandalis, tandem mera arte Idolatriam gentilem sub alia larva in illam invexit. Mahometicum Antichristianismi Orientalis, sicut Papatus Occidentalis.

§. I. Errorum varias ideas & formas precedentis Capite dedimus. Quia vero illorum diversitas maxime connexa est & pendet à temporibus, quibus singuli illorum effloruere, & enati sunt: optima videtur Methodus, si juxta tempora sua illos dispescamus & digeramus. Sic enim & de ortu illorum melius nobis constabit, & natura & indoles eorum ex varia temporum constitutione & diversitate rectius dijudicari & discerni poterit. Etenim ut frugum, ita quoque inornum & ingeniiorum diversa sunt tempora: atque ita temporibus res implicantur, ut & illa pro rebus quae sunt in tempore usurpentur, & eisdem jungantur attributa & qualitates, quae proprie rerum sunt cum tempore occurrentium. Constat enim varie affici ingenia, inclinationes, & mores hominum ab insigni aliqua mutatione aëris, aquarum & locorum, & rerum innovatione insolenti; ut cum status Reip. vel invertitur, vel in aliam formam vertitur, ut sit, cum Aristocracia vel Democracy in Monarchiam mutatur, aut hæc in illas; & cum populus vel in libertatem se

asserit, vel tyrannide opprimitur: aut migrationibus gentium veteres migrare coloni jubentur. Namque & bello valde effari hominum animos, & alios plane mores induere qui sub Regibus, quam qui sub optimatibus, aut in libera Rep. degunt, Historiae omnium temporum docent. Quis nescit, quantum momentum habeat ad virtutes aut vitia exemplum Regis pii aut impii? Illi lubenti animo se submittere Cives, & exultare justos, & prævalere impii, cum justi exaltantur; omnes scientias, artes & doctrinas vigere, ubi Philosophi regnant, aut qui regnant, philosophantur: contra vero gemere populum, & raruin inveniri iustum, cum evehuntur impii. Prov. 28: 12. & 29: 2. Quin prout tempora aut ingeniorum felicia, aut viris armisque incitatissima sunt, proventum hominum bellicosoruin, aut solertium & ingenio valentium emergere. Sæpe etiam unius sapientis viri, Philosophi aut Legislatoris opera & industria, veras opiniones & sententias in populo accrescere & velut instillari, & longo temporis tractu invalescere & propagari: sicut & contra unius seductoris & plani fraude & auctoritate, errores & impietatem & schisma robur assumere, & ad secula aliquot durare: Luxu, divitiis, mercatura, & deliciatum affluentia, & commixtione aliarum gentium, sensim mores & disciplinam corrumpi & enervari, & in mollitem infecti, & à pristina frugalitate in superbiam discedi; Quin & vestium & in musicæ & cantus mutatione, & linguae peregrinæ affectatione, & gestuum imitatione, domestica instituta, & ritus, & patrios mores paulatim deserit, & sine armis Romanos Græcis, quos vicerant, subjici, quærela est omnium temporum.

§. 2. Qui bene ad hæc animum advertet, non mirabitur, ob easdem & similes causas, & quæ sunt illi præterea peculiares & propriæ, Religionem tot malis afflictam, tot mutationibus obnoxiam, non eodem semper vultu conspicuam esse: sed nunc vegetam, & munditie virginali decoram, nunc velut ab procis inverecundis stupratam in hoc mundo videri. Quia enim Ecclesia, dum peregrinatur à domino in hac terra, non tantum ex electis & fidelibus colligitur & componitur, sed etiam admiscentur illi multi ex fece mundi, *homines de hoc aro, quorum pars est immorales*, Psal. 17. 14. id est, qui vitæ quidem & voluptatum hujus seculi compotes sunt, sed non lucis spiritualis, nec spiritu aguntur: fit, ut hæc Zizania in agro Ecclesiæ seminata, & bonitate terræ & culturae opera paulum meliorata, levi flexu ad priorem naturam redeant, & minima data occasione propitum seculo genium recludant. Cum enip gratia tantum ad Intellectus illuminationem illis profuerit, at voluntatem non

consequently, can only affect existing habitat availability, and therefore potential distribution. The independent variable probably most influential upon species distribution is temperature, since species generally have a preferred temperature range, and many species are limited by temperature extremes. In addition, precipitation patterns, soil type, and elevation all affect species distribution, as do other environmental factors such as vegetation and rainfall. In addition, while distribution is often, as has been shown, the major factor determining abundance, its effects of abundance are often not linear (see e.g. Clobert 1980) and therefore the same abiotic variables which affect abundance may also affect other demographic processes such as survival and fecundity. Thus population dynamics, like growth, recruitment, and survival, are all influenced by species distribution, and in turn, species distribution is also a function of population dynamics. In species populations there are numerous interactions between the two, both positive and negative. In particular, recruitment is influenced by population pressure. This fact has led to the hypothesis, which posits that population density influences recruitment. If many individuals are born in a particular area, it is likely that there will be more competition for resources among the individuals, leading to higher death rates among the young individuals. This would result in lower recruitment rates, and the population would begin to decline as the older individuals die.

Si populus aliquis diuturnæ pacis malis & deliciis fractus sit, an bello implicatus, aut delassatus: an bardus & stupidus, crasso aëre natus, trutulentis moribus & agrestibus, an civilis, & cultu humanitatis mansuetus, inter suos tantum vivere assuetus, an etiam cum exteris commercium exercere solitus, sub regibus ferociam exuere didicerit, an crudæ libertatis compos; Judæus sit an Græcus, Romanus an Gallus, levis an gravis, docilis an *ἰγνοράντιος*, doctus an indoctus, avarus, ambitiosus; & quæ sunt hujus generis alia.

§. 4. Hic primo temporum differentia attendenda, quibus vel ignorantia laboratur, vel in quibus aliqua, vel major vel summa, ut hic datur, scientia viget. Idque ex verbi Dei penuria, & neglectu, vel ejus præsentia, copia & studio estimandum venit. Ubi enim nullum est verbum, ut nullum fuit apud illas gentes, quas præteritis annib[us] sivis Deus incedere viis suis, Act. 14: 16. & quibus non fecit nostrum verbum nec instituta & jura, Ps. 147: 20. ibi crastina & mera Dei & cultus Dei ignorantia hominum mentes obsidet: atque omnes homines aut impietate aut superstitionibus infecti sunt. Ut merito illa tempora vocet Paulus *χρόνος αγνοίας*. Act. 17: 30. Qualia fuere potissimum tempora antediluviana, & quæ repudium gentium consecuta sunt, usque ad Messiam. Sed & in populo Dei eadem impietatis & Idololatriæ mala invaluere, prout Verbum Dei ratum apud illos aut neglectum fuit. Etenim ab excessu Mosis (qui populo Israël tradiderat verba vitae, & scribi curaverat eadem in subsidium memorie illius, ut & Iosuæ) constat sub Iudicibus, populum exterminandis Incolis Canaan, & dividundæ terræ unicè intentum, identidem excussisse Verbi reverentiam, & illo neglecto, fecisse unumquemque quod rectum erat in oculis suis, & se prostituisse Idolis gentium, quas subegerant. Certe temporibus sacerdotis Eli & Samuelis, dicitur sermo Dei preciosus & rarus fuisse, & defecisse visionem manifestam. 1 Sam. 3: 1. ut turn quoque necesse fuerit, multiplicem ignorantiam & barbariem in populo Dei regnasse: cum oraculum illud sapientissimi Regum nunquam fallat, deficiente Prophetia nudari populum. Prov. 29: 18. Et quain causam fuisse putamus tam fœdæ & repetitæ Idololatriæ sub Regibus, quain contemptum & neglectum Verbi? Quod aliquando longo tempore deperditum, & forte inventum, rursum Josiae temporibus, summa lætitia inactavit Regem & populum universum, quasi novo reperto Thesauro ditatos. 2 Chron. 34: 14. Hunc Verbi defectum & penuriam, Amos cap. 8: 11. famem appellat, emissam à Dco in terram. non famem patiis, neque fitim aquæ, sed audiendi

verbum Dei. Et certum est, nihil promovendo & stabiliendo Antichristi Regno accommodatius fuisse, quam Verbi Dei raritatem & comparandi difficultatem: tum ob exemplarium penuriam & paucitatem, tum ob sumtus quos in exscribendo facere oportuit, tum quod ex illorum inanibus magno pretio redimenda fuere, quibus hoc unice conducebatur, ut aut nullum esset verbum, aut quam paucissimum cognitum. Et miramur tam uberem Idolatriæ & superstitionum proventum in Papatu videri!

§. 5. Sicut vero cum Prophetia in populo aliquo viget, & ad legem & testimonium datur receptus, confessum lux matutina illi oritur: & repletur terra scientia, sicut cum mare exundat & operit terras; ita constat ex hac multiplicatione scientiae, si non illam temperat charitas, qua maxima pars hominum destituta est, accendi quoque in hominibus disputandi & contradicendi libidinem. Cumque contra verbum nemo nisi errando disputare possit, hinc tam pronus datur à verbo in errores & heresies lapsus. Cum enim verbo haec vis & proprietas à Deo inditæ sit, evertere omnes ratiocinationes, & omnem sublimitatem, qua se extollit adversus cognitionem Dei, & captivam ducere omnem cogitationem in obscurum Christi: 2 Cor. 10: 5. Contrariam hīc homo Deo viam tenet, & totus in eo est, ut ratiocinationibus suis subjiciat sibi Verbum, atque magisterium in illud affectet, quo illud sibi erroribus suis propitium reddat, & de suo sensu affricet & affingat. Ita verbum sibi inutile reddit, corrumpendo & distorquendo sibi id, quod pro norina & cynosura sequi debuit, dum se dominum ejus fert, cuius Discipulum esse oportuit. Sicut ergo ex Verbi parentia vel contemptu & neglectu oritur impietas & supersticio: ita ex verbo perperam lecto & intellecto nascentur errores, heresies, & schismata, propria illa & domestica Ecclesiæ mala. Quæ juxta œconomiam temporum, quibus Deus Ecclesiam suam, nunc parcus nunc plenius, visitare dignatus est, vel magis vel minus, vel maiore vel minore cum discrimine & periculo, illam infestarunt & inundarunt. Itaque cum viguit Prophetia, & virorum Ἰοννεύσων magna fuit inessis, non leguntur heresies aut errores circa Verbum Dei locum habuisse. Paulò ante adventum Christi, cum defecisset Visio, Pharisei & Sadducei, (Qui hodie Karraei & Zabbanitæ) contendentes inter se de verbo Dei, & quæ partes scripturæ pro sincero & unico Dei verbo habendæ essent, ut & de sensu & intellectu scripturæ, exorti sunt. Statim vero post Ὀπιφάνειαν Servatoris nostri, & adventum ejus in carne, præcipue post excessum Apostolorum, omnium errorum & Heresium fœ-

cundissimus fuit proventus: imò jam cum vivente adhuc Paulo cepit ἐργατῶν μυστηρίων τε ἀρχιας, antequam venisset plenissima Apostasia, & retegeretur homo ille peccati, & filius perditionis. 2 Thess. 2. Unde se novisse dicebat, post discessum suum lupos graves ingressuros in Ecclesiam, non parcentes gregi: & ex ipso corpore Ecclesia exorituros Viros loquentes perversa, ut discipulos post se abstrahant. Act. 20: 29, 30. Quo facit, & illa Prophetia ejus de novissimorum dierum molestis temporibus, quibus se ingesturi sint homines, habentes quidem μόρφωσιν ἐνοθείας, τλ̄ο ἡ δύναμιν αὐτῆς οὐ προμηθεῖσι.

2 Tim. 3: 1, 5. Quæ est ipsissima hæretici hominis descriptio. Imò jam vivo ipso certamen illi fuit cum Hymenæo & Phileto, qui circa Veritatem aberrantes à scopo, dicebant Resurrectionem jam esse factam; & subvertebant quorundam fidem. 2 Tim. 2: 17, 18. Vaticinio autem ejus quid expressius? Quo Spiritum diserte dicere, ait, fore ut in novissimis temporibus quidam desciscant à fide, attendentes spiritibus deceptoribus, & doctrinis demoniorum &c. 1 Tim. 4: 1. Quod idem Petro præmonitum, nimirum fore, ut sicut olim fuere Pseudoprophetæ in populo, sic & inter eos extiruros falsos doctores, qui subintrudentes hæreses exitiales, per quos via veritatis blasphemabuntur, & qui per avaritiam fictis sermonibus eas essent negotiaturi. 2 Pet. 2: 1, 2, 3. Et nonne jam circa ipsa initia mota Apostolis gravis illa controversia à Judaizantibus fratribus, num credentibus in Christum necessaria adhuc Circumcisio, & cum fide conjugenda observantia legis, & combinandæ lex operum, & lex fidei? Quæ partim auctoritate Apostolica decisa Act. 15. & tam docte & plene discussa per totam Epistolam scriptam ad Galatas, ut & in illa ad Romanos cap. 3. & 4. Non injuria ergo rumori illi de dissidiis in Ecclesia Corinthiaca fidem adhibuit Paulus, ut qui sciret, oportere etiam hæreses inter illos esse, ut qui probati erant, manifesti fierent inter eos. 1 Cor. 11: 19. Sicut & per totam Epistolam non parvi momenti errores & hæreses, quibuscum conflictabantur, taxat & traducit. Unde & Johannes puerulos suos monet, novissimam adesse horam: & quod sicut audierant Antichristum venturum, ita etiam tunc multos Antichristos cepiss: esse scirent. 1 Joh. 1: 18. Quales illi qui negabant Jesum esse Christum eo ipso negantes Patrem & Filium. v. 22, Et cap. 4: 1. valde emphatice horitatur, ne cuius Spiritui credant, sed probent Spiritus an ex Deo sint: rationem addens, quod jam multi Pseudoprophetæ venissent in mundum, hoc criterio noscendi, quod non considerentur Christum venisse in carnem: atque hoc sit, esse Antichristi, (sive dogma, sive criterium, sive proprium, sive Spiritum) de quo audistis eum venturum, & jam nunc in mundo esse. Tota vero Apocalypsis quid est, nisi hære-

hæretorum , & præcipue magni illius Antichristi , atque ortus & occasus ejus prophetica detectio ?

§. 6. Itaque jam secundum tempora errores dispescamus , quibus obnoxium fuit humanum genus. Ubi primo occurunt *tempora antediluviana* , quibus regnavit potissimum impietas & *ἀθεότης* : nam quainvis etiam idolatriam tum inter homines obtinuisse , à vero non abludat , ob innatam homini ad illam propensionem , & quod vix aliter fieri queat , ut qui *Deum cognoscentes* , *tamen ut Deum non glorificant* , *non evanescent in cogitationibus suis* , & secundum despiens cor suum de Deo judicantes , *non etiam mutant gloriam incorruptibilem Dei in similitudinem creature* : Rom. 1:21.23. Tamen quia de idolatria istius temporis , nihil memorat sacra Historia , & solius impietatis meminit , commodius de illa in sequentibus diluvium ætibus dicetur. Quæ quamvis sub initiis satis latae , & veri cultus Dei retinentes videri alicui possint , tum ob recentem illam iræ Dei è cœlo in impietatem & injustitiam priorum temporum revelatam memoriā , tum ob Noachi præconis justitiae , piam familiæ institutio-nem , & reverendam auctoritatem : tamen & jam statim Chami contumeliosus in Parentem animus se nudavit , quo Semi & Japheti pietatem in Patrem provocavit , ac tristem illam maledictionem & perpetuum servitutis onus sibi & posteris accersivit. Ut credibile sit , in illo defecisse puritatē cultus & idolatriam paulatim irreplisse , & à confusione linguarum in Babel , & secuta dispersione gentium potissimum , se in familiam illam insinuasse : atque ita quidem ut ne *Japheti* quidem domus , neque adeo *Semi* ipsius longo tempore ab illa contagione immunes vel intactæ remanserint. Quod vel ex eo constat , quod Josua de *Majoribus Abrahāni* , atque adeo de ipso Patre ejus Thare memorat , *illos cum trans fluvium habitarent , servisse diis alienis*. Jos. 24: 2.

§. 7. Atque illa Barbarismi & Ethnicismi , sive ut alii vocant , Schy-tilini sunt tempora , quibus invaluit πλυθεία , & falsorum Deorum cultus , & omne genus αθέμιοι εἰδωλολατρεῖαι . Quæ tum demum se prodidere , & ad αὐτοὺς pervenere , postquam Deus Israëlitas ex Aegypto sibi assen-sisset in peculium , & populum peculiarem , & percusso fecidere immis-sisset in possessionem gentium. Ab illo enim tempore reliquas gentes sicut ire viis suis , & libello repudii misso , tradidit eos cupiditatibus cordium suorum , & fœdis affectibus ; & in reprobum sensum , Rom. 1. atque omnem misericordiam suam ab illis abstulit , & media salutis detinuit , negando illis Verbum , unicum illud medium salutis : ut toto illo tempore , quo ita conclusi fuere sub peccatum , fuerint sine Christo , sine promissione &

fædere, spem non habentes, & æuos in hoc mundo. Ephes. 2. vers. 12. Tum verò sibi relictæ, & ut oves errantes sine pastore, omnia ex proprio consilio agere illis necesse fuit, & Diaboli imposturis patere, qui ut Deus hujus seculi excavavit mentes eorum, ne irradiaret eos Veritas. Tum verò tenebrae operuerunt terram, & caligo populos: & totius Mundi status fuit, qualis cum Deus palpabiles illas tenebras immisi Ägypto, tam horribiles, ut nemo tribus diebus viderit fratrem suum, nec moverit se de loco, in quo erat: cum interea lux fulgebat, ubiunque habitabant filii Israël. Exod. 10: 22. Ita ambulabant omnes gentes in tenebris, & habitabant in regione umbra mortis. Esa 9: 2. vide hunc Gentilium statum & miseram conditionem vivis coloribus expressam Rom. 1. per totum 1 Cor. 10: 20. & 12: 2. 2 Cor. 6: 14. Gal. 4: 8. Ephes. 2: 2. 11, 12. Et 4: 17, 18, 19. 1 Petr. 3: 3. Actor. 14: 15, 16. & 17: 16, 18, 19, 20, 23, 30. &c.

§. 8. Hæc sunt illa cœca & tristia, superstitionis & idololatriæ plena tempora, quæ à diluvio usque ad manifestationem Messiae in carne excurrerunt, omnibus abominationum, scelerum & impietatum exemplis referta, quibus homines ita vixerunt, quasi non esset Deus in mundo, & suas quisque vias sectatus est. Donec Deus dissimulatis hujus ignorantiae temporibus, per Euangelistas suos denunciavit omnibus ubique hominibus, ut resipiscant. Actor. 17: 30. Tum enim inversus est cardo rerum, & qui olim procul erant, propinqui facti sunt per sanguinem Christi. Ephes. 2: 13. qui factus est propitiatio pro peccatis totius mundi. 1 Joh. 2: 2. sic quidem ut jam Deus factus non tantum Iudeorum, sed & gentium Deus, velit omnes homines salvos fieri, & ad agnitionem Veritatis venire. 1 Tim. 2. Imo non tantum Gentes factæ sunt cohæredes & concordes & consortes promissionis ejus in Christo per Euangelium, Ephes. 3: 6. sed & per Iudeorum ruinam salus obtigit gentibus Rom. 11: 11. quæ licet essent oleaster, tamen in defractorum ramorum locum, vera olea insita sunt, factæ participes radicis ac pinguedinis oleæ, vers. 17. Hactenus ergo occupant rejectorum Iudeorum locum, donec ab infidelitate sua conversi, rursus inferantur. vers. 23. In quo admiranda vicissitudo & regressio Judiciorum Dei, qui omnes (& Gentes & Iudeos) conclusi (per vices) in contumacia, ut omnium (tum Iudeorum quam gentium) misereretur (suis vid. quorumque destinatis temporibus.) vers. 32.

§. 9. Non potuit hec gratia salutaris omnibus hominibus illucere mundo, quin mox & invidiæ Iudeorum, & cavillis & contradictionibus infidelium ex gentibus, & a meæxlor illorum qui ex utrisque in Ecclesiæ communionem recepti fuerunt, ob insolentiam, & quam præscribit, omnis

pro-

stitiam & justitiam? Atque hic est hodiernus Ethnicismus, qui nihil aliud est quam αγρωσία veri Dei, & cultus Idolorum, & omnium ad salutem ducentium ignorantia.

§. II. At majore astu res à Diabolo intra Ecclesiam acta, qui persecutionibus, & introductis omne genus erroribus & hæresibus, & deinde etiam interpolata idolatria ethnica, & cultu ad sanctos & Martyres & reliquias eorum, & paulatim ad Imagines eorum traducta, sub alio vultu & Judaismum & Ethnicismum in Ecclesiam reduxit. Atque tandem in Oriente Mahometismum, in Occidente Papatum, duas illas Ecclesiæ pestes, & duplicem Antichristianismum, illum magis Ethnicisimo similem, hunc vero Christianismi velo tectum, in mundo ostendit, & vi & armis, & in τόποις Φεδολόγονοι, & affectata πθανολογίαι, & quibus non artibus imposuit & persualit? Donec Ecclesiæ suæ misertus Deus, magnum illud Reformationis opus ante seculum, & quod excurrit, aggressus, filium illum perditionis retexit, quem quotidie adhuc conficit spiritu oris sui, quoad illustri adventu aboleat. Quod insigne Dei opus ut obscuret & impedit Satanas, præter alias quas adhibuit machinationes, omnes antiquos errores & hæreses, quæ unquam infestarunt Ecclesiæ doctrinam, ex orco excitavit.

C A P. III.

BREVIARIUM CAPITIS TERTII.

Veritas temporis filia, Error abortus. Inimicitia inter mulierem & Serpentem & Semina eorum statim à lapsu erupit, & in Caino & Abele conspicua fuit. Hanc non tam exemplo Parentum, quam nativitatis contagio eos imbibisse vero simile. Adami status post lapsum, & tristis conditionis descripicio. Dissidii inter fratres causa, non œconomica aut politica, aut ex naturali odio tantum profecta, sed diversus sensus de justitia fidei. Quam cum Abel in sacrificio suo querit, Cain ex ipso opere presumit, illius sacrificium Deo acceptum fuit, hujus rejectum. Jam in familia Adami exhibitus typus filiorum carnis, & Dei & promissionis. D. Episcopii error, hinc inferens, rectam rationem suisse à primordiis mundi, primævæ Religionis normam: & hoc esse, quod Abel fide melius sacrificium obiulisse dicatur. Id ex Pelagii lacunis haustum, qui tres humani generis status commentus est: unum sub lege naturæ, quo homo nullius gratiae indigens, solam rationem ducem habuit. Alterum sub lege Mosis: tertium sub gratia Christi. Atqui ante legem Mosis, peccatum fuit in mundo, omnis imaginatio cogitationis cordis mala à pueritia, omni tempore &c. Cur liberum arbitrium ita invalidum illo tempore legis naturæ, ut omnis caro corruperit viam suam? An sub lege Mosis & gratiae statu, magis corrupti homines fuere, & liberum arbitrium magis effatum & minus efficax quam ante diluvium? Num vero illud naturæ sua libertate excidat illo regimine? Fides in scriptura nunquam pro recta ratione usurpata. Caini oblatio non ideo à Deo rejetta, quod nou nisi viliissima de terre fructibus obtulerit (cuius contrarium magis est probabile) sed quia sine fide, obulit, putans se aliquid de suo dare Deo.

§. I. Ut

§. 1. Ut Veritas temporis filia recte dicitur, ita non malè Error temporis abortus habetur. Sicut enim corpus umbra, ita Veritatem comitatur Error, & tempora Veritatis prima, sunt quoque conda, & mendacii manifesta. Ubiunque enim Veritatis lux aliqua affulget & serenitas, ibi continuò mens humana, propter ignorantiam quæ est in ipsa, & τὸ ἔχειν τὸ ἀγνόειν, & ματαιότητα τὸ εἰδαστικόν magis οὐατίζειν & μωράζειν). Quia tenebrae non capiunt lucem, & quæ non potest capere, non potest quoque dijudicare, atque ita sapientia Dei sit illi stultitia. Ita à veritate disceditur ad mendacium & errores. Et hæc est sors Ecclesiæ in his terris, ut cum filius hominis seminat bonum semen in agro mundi, atque ex illo nascuntur filii Regni; statim quoque Diabolus seminet zizania sus, filios illius mali, qui permixti bonis, bonum illud semen impedient ne crescat. Matt. 13.

§. 2. Quod statim à lapsu primi hominis animadversum: postquam enim Deus iniuriam illam constituit inter Mulierem & Serpentem, & semen Mulieris & Serpentis; mox iniuria illa se exeruit inter eos, qui secundum carnem tantum ex libidine viri & mulieris geniti, & eos qui secundum spiritum geniti sunt. Cum enim qui secundum carnem sunt, qua carnis sunt, sapiant: qui vero secundum spiritum sunt, qua sunt spiritus: Rom. 8: 5. fieri aliter non potest, quam ut qui tenebras potius diligit, quam lucem, etiam quia ferrare agit, oderit lucem, metuens accedere ad illum, ne arguantur opera ejus. Joh. 3: 19, 20. unde perpetuum illud bellum inter filios carnis, & filios Dei & promissionis: quod non tantum ob τὰ διωτικά, sed præcipue ob regnum Dei, & religionis causa inter utrosque geritur, his pro Veritate, & Regno Dei, illis pro Mendacio & Regno Satanæ, omnibus viribus decertantibus.

§. 3. Cujus discordiæ typus in Caino & Abelo, statim se prodidit, & exinde in perpetuum schisma inter filios Dei & filios carnis erupit. Id quod maximum est perversitatis inolitæ in homine & corruptæ indolis argumentum. Unde enim illud Veritatis odium, & contra Veritatis confessores bellum ἄπορδον, quod discrimen illud perpetuum inter filios Dei & filios hominum, inter mundum & Ecclesiam fixit: nisi ex naturæ perturbatione, & charitatis defectu, & innato Dei & proximi odio? Cujus cum in omnibus hominibus tam luculenta indicia extent, ut si naturam ducem tantum sequantur, omnis inter homines amor elidatur: magnam in homine judicii, morum & affectuum conversionem accidisse necesse est, in quo vel aliqua charitatis scintilla, & veritatis & justitiae amor dep: chenditur. Intestino enim bello in se laboret necesse est,

est, cui cum alio rixa est, nec sibi propitius esse potest, qui non est alteri. Et vera causa, cur secundum carnem genitus persequuntur, cum qui secundum spiritum genitus est & vivit, haec est, quod carnis est in illo dominatus, quæ spiritui semper reluctatur. Divisus ergo cum sit in se, non mirum si nec conveniat illi cum alio, præsertim si quem animadvertisse meliorrem. In hoc dissidio nulli datur esse neutri, sed qui non est pro veritate, est contra illam. Ut vero quis meliori parti associetur, non est voluntas nec currentis, sed misericordia Dei, & Spiritu suo afflatis quem vult. Cum ni Spiritu ducamur, & Spiritu incedamus, carnis desideria evitare, non sit possibile.

¶. 4. Certe maximum est depravatæ naturæ nostræ argumentum, quod se malitia ita statim à lapsu in primis hominibus manifestauit fecit, antequam homines malis exemplis, & peccandi consuetudine corrumpi inter se potuere, & sese invicem pervertere. Neque enim verisimile est ab Adamo & Eva uxore ejus, (fide promissionis tan illustris divinitate, post tristein suam defectionem misericorditer in spem melioris vitæ, per sanctificans mulieris memen acquirendæ, à Deo erexit, & gratia sanctificante, per veram pœnitentiam ad Deum conversis, & salutem in timore & tremore operantibus,) infantibus ulla impunitatis aut viriorum exempla fuisse representata, quibus in ruinam aditicari potuerint: sed potius sanis præceptis imbutos, in timore Dei enutritos, & ad cultum ejus manuductos fuisse. Verosimile enim valde, Adamum & Uxorem, peccati turpitudine, & pudendæ nuditatis pudore confusos, cum quam florentibus rebus, & statu excidissent, & quibus miseriis obnoxii facti essent, secum reputarent, & quorum malorum non sibi tantum, sed & posteris causa essent, perpetua quadam pœnitudine ductos tristein vitam ex acni miseriae suæ sensu egisse. Cum non tantum vicium iam tellus negaret, nisi quem improbo labore inde educerent, & universam creaturam propter se vanitati subjectam cernerent, & tantam carnis imbecillitatem, in voluptates & omnia illicita desideria pronam in se animadverterent, & obtenebratum mentis lumen, & Voluntatis apicem cardinale suo excussum quotidie experientur. Quantum vero, ex unica & scia fere superstite benedictione Dei, de multiplicando genere per generationem prolis, nihil aliud ad se rediisse quam pudendæ concupiscentiæ in congressu sensum, quam foetus contagio quodam ad se rapere debuit: additos uxori partititudinis dolores, & educationis molestias, & in debellanda pueri ignorantia, & opprimenda in herba malitia, & edomanæ dura ejus cervice tam multiplicem excogitatauim disciplinam, & tam parum protincen-

cientes labores! Ut enim ex filii Abelis in Deum pietate, & Parentes reverentia, non minium illis gaudium gaudere datum fuit, ita ex Caini primogeniti emicante impietate, & in fratrem germanum odio, & tristi dissidio, quod non nisi sanguine & cæde optimi filii componi potuit, non diuturnum, nec solidum illud gaudium fuisse, qui tenerum Parentum in filios affectum novit, scire potest. At non multiplicata gente, multiplicatam quoque lætitiam fuisse, vel inde liquet, quod aucto genere humano, & filiorum hominum numero præ filiis Dei excrescente, pars sana à deteriora tracta succubuit, & voluptatum, & impuræ vitæ, & impietatis exemplis, & repræsentatione in ruinam ædificata. Non miramur ergo, nihil magni operis ab Adamo gestum à lapsu in sacris narrari, qui perpetua tristitia, & mœrore ex iis, quæ videbat & audiebat patrari à suis, & propria experientia malorum, quæ intra se sentiebat, oppressus, neque magnam lætandi materiam ex aucta prole habere potuit, & solatia omnia mali a se solo petere necesse habuit, & commissi peccati vindictam in se persequi, ex omnibus quæ illi accidebant, monebatur.

§. 5. Sed jam antediluviani seculi errores qui regnaverint, ex paucis illis quæ Historia S. de iis memorat, consideremus. Ubi primo occurrit triste illud inter Cainum & Abelem dissidium: in quibus civitatis Dei, & civitatis Mundi quidam expressus typus & distinctio exhibetur, & fundamenta utriusque civitatis jaæta sunt, quibus reliqua moles superstruc̄ta. Non enim certamen illud inter tam dissimiles fratres, vel œconomicum, vel politicum fuit, aut ex naturæ quadam diversitate tantum ortum, ut sæpe solet: sed causa & occasio dissensionis & persecutionis fuit, diversus sensus de justitia fidei. Cum enim lis hæc inter fratres ex eo originem habuerit, quod Cain manifesto indicio (quod, ut quidam non absurdè putant, ignis & ægrovætris consumisit hostiam Abelis, & Caini dona non attigit) colligeret, fratribus hostiam potiorem & Deo acceptiorem fuisse, quam sua dona, atque ex eo irascendi illi ansam ceperit: dubium non est, eo displicuisse Caino fratrem, quo placuit Deo. Placuisse autem Deo, & dilectum fuisse præ fratre, ex eo patuit, quod aliquid ipsius Deo gratum & acceptum fuit, nihil vero Caini. Respexit Deus ad Abelem & sacrificium ejus. Ad Cainum vero & sacrificium ejus non respexit. Mansit ergo Caino alta mente reposum judicium Domini, spretique injuria domi. Apostolus Hebr. 11. 4. ex eo concludit, Abelem per fidem acceptiorem hostiam obtulisse Deo, quam Cain: ac per eam testimonium obtinuisse, quod esset justus, testimonium perhibente Deo super donis ejus. Non putavit ergo, quod tale opus oblationis vel ad satisfactionem pro peccato, vel ad impetrationem juris vita valeret

(quæ Caini opinio fuit, putantis ipso opere, & valore sacrificii, seu ex opere operato Deum promereri se posse) sed ipsa illa actione testari se peccatorem voluit, & dono justitiae egere. Quam cuin solum Deum donare certus esset, in suo sacrificio volvit animo aliud sacrificium, quod esset melius pecuino sanguine & adipe: jam doctus, *sanguinem catorum & hircorum non posse auferre peccata.* Hebr. 10: 4. atque hæc ex domestica Parentum Catechesi habuit, & explicatione promissionis illius primis Parentibus factæ. Quod & evidenter ex Johanne colligitur, qui 1. Epist. cap. 3: 12. causam odii Caini in fratrem indagans, hanc fuisse, asserit, *quod Caini opera mala erant, fratribus autem justa.* Atqui sine fide impossibile est placere Deo, i.e. facere bona & placentia Deo opera. Est enim fides lux animæ, qua Christus resplendet in cordibus nostris *τοῖς φωνήσιν τὸν ψυχὴν:* ad quam lucem venit omnis, qui facit veritatem, ut manifestentur opera ejus, quia in Deo sunt facta. Joh. 3: 21. Talia cum essent opera Abelis, ostendit iis, se filium esse lucis, diligere lucem, & in fide servatoris ambissimè amicitiam Dei, quam & obtinuit. Caini vero opera cum essent mala, non mirum quoque illum *figuisse lucem, & recusasse venire ad lucem, ne redarguerentur opera ejus.* v. 20. Unde patet quæ quæstio inter fratres illos agitata fuerit, nempe eadem illa quæ omni tempore inter fideles & justitiarios disceptata est; Quomodo scilicet, & propter quid Deus hominem, qui propter peccatum reus est, respiciat, ut testimonium consequatur, quod sit justus coram Deo. Quæ eadem Isumacli causa fuit persequendi Isaacum. Gal. 4: 29.

§. 6. Auctor paraphraseos Hierosolyitanæ, referens colloquium inter duos fratres, sive ex traditione, sive ex formula, *πάτερ ἀλόγος εἶμεν*, digna quædam habet quæ huc transcribantur. Ita ergo ille: *Et dixit Cain ad Abel fratrem suum: reni & egrediamur in agrum, respondit Cain, non est judicium nec judex, nec seculum aliud, nec merces bona pro justis, nec poena pro impiis. Nec Dei misericordia creatus est Mundus, nec Dei misericordia regitur Mundus, cùd quod suscepit est oblatio tua cum beneplacito; mea vero non est suscepit cum beneplacito.* Respondit Abel & dixit ad Cain: *Est judicium, est judex, estque seculum aliud, merces item bona pro justis, & poena pro impiis: misericordia quoque conditus est mundus, atque misericordia illius gubernatur, utique propter bona opera gubernatur. Quia enim meliora fuere mea opera tuus, suscepit est oblatio mea cum beneplacito, tua vero non.* Sive verus est hic sermo fratrum, sive vero assunulatus, ad vivum nobis depingit genium & malitiam Caini, qui quærens ex operibus placari Deo, quem in finem potuerit præstantissima elegisse è frugibus dona, & fru-

& justus judicatus sit. Cum Cain non nisi de terræ fructibus offerret vilissima. Ideoque oblationem ejus à Deo repudiata, tanquam non satis dignam eo, quem ratio recta docere debuit, optimis rebus esse colendum. Institut. Theol. lib. I. c. 8.

§. 9. Hæc ex Pelagianorum lacunis hausta, magnam fœderis Dei ignorantiam in istis hominibus arguunt. Cum enim naturam illam, quæ secundum Pelagium sine peccato, sine poena, integra & fortis nascitur sibi primo sufficere potuerit; postea verò alio adjutorio, nempe legis, extra se indiguisse necessarium judicaret: hanc causam commentus est. Tres esse humani generis status considerandos; unum sub lege Natura; alterum sub lege Mosis; tertium sub gratia, nimirum Christi. Sub lege naturæ, vixisse homines primos, usque ad tempora datæ legis. Tunc enim propter illam priuæ conditionis integritatem, homines nulla omnino gratia, nisi natura indiguisse; ex qua, propter vigorem naturalis legis, naturale inque arbitrii libertatem, quam homini Deus creando contulisset, juste sancteque vivere potuerint. Cum verò peccandi licentia & consuetudo paulatim magisque invaluerit: ex eo factum esse, ut natura à teneris educatione depravata, exemplisque corrupta, legis instructione poliri debuerit, & veluti lima ignorantiae rubigo deteri, ut naturali integritati restituta, vi legis justitiam implere sufficeret. Sic enim Pelagius. Epist. ad Demetr. Quando recentioris adhuc naturæ usus viguit, nec humanæ rationi velut quandam caliginem longus usus peccandi obduxit, sine lege dimissa est natura: ad quam Dominus nimirum jam vitiis obrutam, & quadam ignorantiae rubigine infectam, limam legis adinovit, ut hujus frequenti admonitione expoliretur, & ad suum posset redire fulgorem. At cuin propter nimiam humani generis corruptionem, quæ peccandi consuetudine inoleverat, lex non sufficeret amplius ad justificandum, Christum tanquam tanti mali Medicum venisse, qui homines adventus sui Medicina sanaret. vide Aug. lib. de peccato orig. c. 26. & lib. I. ad Bonif. c. 21. optime hoc expressit Prosper, carmine de Ingratis, c. 21:

— Dicite multos.

*Arte & sponte sua sanctos ab origine mundi
Absque Deo placuisse Deo: Decretaque Legis
Tunc data, cum pejor mos, & corruptior etas,
Terrorre instanti, & formidine Legis egeret.
Dicite plectentes apices, mortisque Ministros
Hoc expresse operis, quod Gratia vivificatrix.*

§. 10. Dici non potest, quam hæc sint *at peccati diuinae*, & ad omnem fœderis Dei notionem animis nostris excutiendam comparata ; atque dum rationi blandiri videntur, rationi unicè infesta, & ex stulta insanam & furentem facere nata. Inprimis quantæ istud dementiæ, & quæ illa malæ causæ fiducia, ubi Deus de hominibus illorum temporum ipse pronunciat, *omnem imaginationem cogitationum cordis eorum, tantum esse malum omni die*, Gen. 6: 5. Et *cognitionem cordis hominis esse malum ab infante sua*. cap. 8: 21. illos audere illis ascribere naturam integrum sine peccato & poena, & tale liberum arbitrium, quod sibi sufficerit ingenitis suis motibus leges dare ! Ideoque spiritus Dei noluit amplius cum homine contendere, per prædicationem & correptionem, eo quod in ipso esset caro: de qua Propheta prædicat, *omnem carnem esse grumen*. Es. 40. Quicquid vero genitum est ex carne, carnem pronunciat Christus. Joh. 3: 6. Et si talis fuit hominis illo tempore integritas, quomodo Apostolus dicit : usque ad legem peccatum fuisse in mundo : & mortem regnasse ab Adam usque ad Mosen, in eos quoque qui non peccaverant in similitudine transgressionis Adam ? Rom. 5: 13, 14. Itane post perpetratum peccatum purum perseverasse Adamum, ut oinnes ab eo puri progeniti sint ?

§. 11. Quod si ita comparatum est cum libero arbitrio, ut ipsa via nativæ libertatis possit velle, uti malum, ita & bonum : nulla profecto promissione, nulla gratia peculiari liberationis opus fuit, ad illud sublevandum & emendandum. Si enim semper velle potest bonum ac malum, quia suapte natura liberum, certe nunquam per gratiam liberandum est : nec enim ipso naturæ libertatis jure, sub solius mali servitute aut captivitate mancipari potest. Unde igitur est, quod scriptum est, non esse justum, ne unum quidem : non esse qui faciat bonum, non usque ad unum ! Rom. 3: 10. oinnes esse peccatores, & distitui gloria Dei. Et quonodo Christus dicere tunc potuit, *omnem qui facit peccatum, esse ferrum peccati* ? Joh. 8. Quid opus fuit fœdere novo gratiæ, succerrere iis, qui sibi ipsis lex esse potuere, & peccatum saltem moniti vitare, & justè vivere ? Cur filium Dei manifestari oportuit ad hoc, ut dissolvit opera diaboli, & conseruat caput serpentis ? Cur Abrahamo & seinini ejus prominuit benedictio, in semine benedicto, cuius per solam fidem participes esse potuere ? An quia magis peccatores fuere, & recta ratio in illis magis estœta, & insirma, quam in Caino & antediluvianis hominibus ? Certe comprehendi vix potest, quomodo, si recta ratio per se aliquando sufficerit servandis hominibus, & in viam justitiae dirigendis, ratio illam prærogativam amiserit. Cum enim semper eodem modo, juxta illos, indiferens maneat arbitrium,

non potest nativa libertate sua excidisse illo regimine. Cur ergo fides postea in locum rationis suffecta, quæ non nisi eversa ratione opus suum efficere valet? Si enim ut scite *Tertullianus*, Deo jam credis, cur rationem requiris, quæ efficere possit, ut non credas. Cum qui rationem requirit, & querendam putat, non credat. Ideo enim querit, ut se quatur cum invenerit.

§. 12. Quis vero unquam audivit, fidem pro recta ratione usurpatam in Scripturis? Quæ enim alia fides hic intelligenda venit, quam illa, quam Apostolus initio capituli descripsit, ἐλπούμενος τόπων, πειρα-
μάτων ἀλεγχούσθεντος; illa scilicet erit recta ratio, ob quam testimonium consecuti sint Patres? Et ratio illis dux fuerit, ad comprehendendum quonodo à Deo concinnata sint secula, & quod Abelem attinet, dicitur Deus primo respexit Abelem, & dein oblationem ejus: quia non propter opus gratus Deo Abel, sed quia persona grata, ideo & oblatio; quomodo, nisi per fidem? Si enim non ad consolationem Conscientiæ, sed ut isto facto placeret Deo, tanquam actu virtutis, quasi ex opere operato, Abel obtulit adipes primogenitorum, certe temere fecit, qui sacrificio illo abusus sit, ut causa placendi Deo; non ergo rationaliter usus est ratione sua, si id intendit suo sacrificio, nec fuit illa λογικὴ λαλεῖα, nec fidei innitentis promissione opus. Sed quid opus pluribus ad hunc rationis abortum detegendum? Certe valde corruptam illam fuisse in primis istis hominibus necesse est, quæ ita universaliter in omnibus mala & degener reperta est, ut in tam manifestam impietatem & αθεότητem eruperit, nec nisi in paucis fidelibus, Adamo, Abele, Setho, Noacho, quorum quidem nomina extant, sana & fidei subjecta & morigera.

§. 13. Quod dicit, Caini oblationem ideo à Deo rejectam, quod non nisi vilissima de terræ fructibus obtulerit: cum recta ratio illum docere debuerit, optimis rebus colendum Deum: id certe est contra omnem rationem. Quasi verò recta ratio adjuta norma verbi, non potius doceat, Deum preferre misericordiam sacrificio: Et qui sacrificat confessionem, honorare Deum, præ illo qui pinguis mactat. unde illud Ps. 69: 31. Celebrabo nomen Domini carmine, & magnificabo illud confessionem: Idque placebit Jehova præ bove, iuvenco cornuto, ungulas fidente. Non sane est cultus Dei in sacrificiis: quia si essent verus cultus, daret aliquid homo Deo. At dare nihil potest, quia omnia sunt Dei, & novit omnia, & plura habet, quam homo: nec ullius rei est indigus: quia si indigeret, effet indecorum Deo ab homine postulare: potius enim ab se suneret,

nec daret hominibus, quo ipse indigeret. Et alienum est à spirituali & simplicissima Dei natura, vesci carnibus, & bibere sanguinem. vide Ps. 50: 8, 9, 10. &c. adeo natura quasi notum, *impossibile esse, sanguinem taurorum & bircorum posse auferre peccatum.* Hebr. 10: 4. Ideo confessio, fides, misericordia præponuntur omnibus sacrificiis. & hac fide πλείονα στοιχία Αβέλ καὶ Καΐν προσένευκε Γεώργιος. Πλείονα hic valet acceptiorem, gratiorem, non meliorem, pretiosiorem (forte enim Cain, ut est genius omnium hypocitarum, & majoris pretii, & ornatoria, & majore cum phantasia & pompa ex fructibus terræ sacrificia obtulit Deo) quomodo & Hebræi sumunt Τίτον. Prov. 12: 26. Gen. 49: 3. vide Matth. 6: 25. & 12: 41, 42. Marc. 12: 33. Luc. 11: 31, 32. & 12: 23. Hebr. 3: 3. Eo ergo dehonestavit sua dona Cain quod sine fide, sine qua impossibile placere Deo, obtulit, putans se aliquid de suo dare Deo. Nam separato animo, & fide dantis, si verus cultus esset in oblatione, sequitur in eo esse, quod aliquid det homo de suo Deo. Sed jam de Antediluviani temporis impietate porrò agimus.

C A P. IV.

BREVIARIUM CAPITIS QUARTI.

Quomodo Caini hypocrisis in manifestam Impietatem eruperit. Cujus tres causæ recentur. Cainitarn cum filiis Dei permixtio in conventibus publicis. Cujus periculum animadverso à piis, secessionem ab illis fecerunt. Quod probabilitè tam factum, cum ceptum est iuvocari nomen Domini. Verus illius loci sensus eruitur. At separatio illa non potest impedire, quis successu temporis, filii Dei se miscuerint cum filiis hominum, capi palebriudine filiarum hominum. Accessit hominum illo tempore regnum tyrannis, violentia & impietas. Quinam illi Gigantes, Nephilim, de quibus illo tempore fit mentio, proprie fuerint. Inter illos excelluisse quosdam præ aliis, viros nominis, id est celebres, inclitos. Verè ferreum fuit hoc seculum, quo regnavit omne nefar, vis, impietas, luxuria, ebrietas, saturitas, & voluptatum appetitus, cum magna securitate. Fuit illud tempus divina patientie exemplum. Quæ tandem Iusta in furorem desit, & causa Deo fuit mandando Noecho arce adificationem, quæ ipse cum familia servatus est, & eo facto, & fides sua, & preconio justitiae, condonavit priorem mundum. quem Deus universali immisso Cataclysmo perdidit & vastavit.

S. I. **N**unc pressius videndum, qua occasione Caini hypocrisis, qua sperabat se sacrificio suo Deo ipsi imponere posse, in tam manifestam impietatem eruperit. Quâ detectâ, certius nobis constare poterit, quæ causæ primi mundi homines in tam universalem à Deo apostasiam & impietatem abriperint. Et quidem tres præcipue mihi hujus

hujus impietatis causas in Caino observasse videor, præter generalem illam in omnia peccata, ex primo peccato omnibus hominibus hæreditariam pronitatem. Prima illa, quam & præcedente capite innui-
mus, quod promissione Dei insuper habita, ex proprio sensu, cultum sibi, quo Deum propitiaret, præstiuens, animum & fide seminis averte-
rit, & opinione justificantis operis imbuetit. Quo factum, ut Deum ex
se metiens, facile in illam opinionem devenerit, esse Deum nostri similem:
Ps. 50: 21. Et vero quādū tacuit Deus, præsumtio talis de Deo ani-
mū ejus de facili subire potuit. Qui enim Deum cognoscens, non sicut
Deum glorificat, nec gratias agit, fieri aliter non potest, ut non in suis ratio-
cationibus evanescat. Rom. 1: 21. At postquam Deus visibili documen-
to, testatus est, non esse sibi gratum illum cultum, & fidem Abelis præ-
tulit operi Caini, non mutavit tamen animum, sed magis obscuravit, &
immane odium, quod inde in Deum conceperat, in fratrem transtulit.
Non enim aliam ob causam oderat fratrem, quam quod videret esse charum Deo. Itaque cum invisum illud odii objectum, fædo illo fraticidio
ex oculis amovisset, universum impietatis impetum in Deum convertit.
Quod tertio inde patuit, quod à Deo reprehensus ob cædeum fratri, &
severissimis minis lapidatus, primo tanquam si cum terreno Judice sibi
res esset, factum quasi nullo teste perpetratum, negat. Deinde convi-
ctus, desperat de misericordia, & humanæ vindictæ metum lucratus,
exit à facie Dei, & deserit ab illo tempore conventus pios, & Ecclesiæ
malignantium fit caput. Quod posteriorum impii mores, ex quibus nul-
lus pietati operam navasse legitur, & qui ad unum omnes diluvii aquis
hausti, luculente probant. Unde enim tota illa posteritas talis, nisi impii
Patris exemplo in similitudinem vitæ & morum ejus pertracta & con-
formata? Origo Erroris ergo fuit Hypocrisis, mater ιθελοθησειας, qua
homo sui plenus; Deum sui similem imaginatur, & cultum similem illi
opinioni obtrudit. Qui error reprehensus & improbatus à Deo, & tamen
pertinaciter animo hærens, genuit contemptum Dei, & finiit in odio &
cæde fratri. Neque subsecutis poenis repressus aut emendatus, despera-
tionem de misericordia Dei induxit, qua violato omni divino & humano
jure, societatis omnis cum Deo & Parentibus, & cœtu colentium Deum,
vinculum abrupit, & cum sua sobole, novas sedes quærens, vagus & pro-
fugus diu erravit. Atque in remedium doloris, & maledictionis solatium,
ad voluptates & vitæ præsentis decora cum suis conversus, Architecturæ
& condendarum Urbiū primus auctor extitit; atque etiam posteri ejus
multarum artium, & ornamentorum vitæ inventores perhibentur.

præsens est, & conspicere gaudet: ubi & favorem suum ostendit erga suos, & oracula edit: plane sicut postea sub lege, columna ignis & nubis, tabernaculum, propitiatorium, Arca &c. dicta sunt facies Dei. Quod ergo fugerit Cainum conventum illum; indicio est, cultum Dei à piis illis purum servatum fuisse illis temporibus; donec se immiscentibus Cainitis, (sive ut emissarii irrepererant, ad explorandum stabilitatem eorum, sive ad seducendum aliquos, ut concurrerent ad eandem cum illis & aorūas arachnōes, & ad pervertendum cultum,) necesse habuere sibi consulere, & se ab illis secessione facta separare & distinguere. Tunc ergo *ceptum invocari nomen Iehovae*, id est, cepere se invicem discernere filii Dei, non solum sententiis, ritibus, cœtibus, sed etiam nomine, protestando se esse Dei, & ab illo nominari velle. Ab illo tempore verisimile est; denominationem illam *filiorum Dei*, & *filiorum hominum*, ad distinguendas duas Civitates & Ecclesias, obtinuisse. Ita enim saxe in S. Scriptura illud, invocare nomen alicujus, usurpatum. Vide Gen. 4: 16. Jes. 4: 1. &c.

§. 4. Neque irritum fuisse illum Cainitarum conatum, sequentia probant. Nam utut hi ad divinum cultum instituti cœtus & Ecclesiæ, optima adversus profanorum hominum scandala & tentationes munimenta semper fuerint: non ita tamen fortia, ut non ea tandem Satanæ vis & astutia perruperit. Quod hic factum. Ac Geneseos sexto, duæ præcipuæ, hujus inter filios Dei mutationis, & cum Cainitis commixtionis, atque inde cultus Dei depravationis, & in omnem impietatem discessionis causæ memorantur. Primo, populi Dei cum impiis per illegitima connubia contesseratio, nata ex conspecta pulchritudine filiarum hominum, quarum forma & illecebris capti filii Dei, nec negantibus Parentibus, nec abnuentibus puellis, ut honesto titulo illis potiri liceret, illis connubio jungi petierunt. Cujus perversi appetitus causa exprimitur ibidem, quod *homo caro esset*, quæ destituta correptione spiritus Dei, nihil nisi opera carnis in illis producere potuit, μοιχεῖαν, πορνεῖαν, αἰσθαπτίαν, αἰσθαγεῖαν. Gal. 5: 19. Vere enim Syracides 5 cap. 25. à muliere initium omnis peccati. & potentior omni armatura & robore est species & forma muliebris, oculis hausta, nisi spiritus intus resistat. οὐδὲ τὸ ὄψεως ἡ ψυχὴ κανοῦς τρόποις τυπά. quos delere in se & obliterare, non nisi animus timore Dei imbutus potis est, qualis fuit Josephi & Jobi. Job. 31: 9. Usque eo rerum conspectarum imagines animo visus inscribit, atque multarum rerum amore & desiderio illaqueat. Quo sit, ut ita delinitus & potenti amore inescatus, ad mulieris dilectorum vultum se circumagi patiatur amans, & imperio ejus cœu mancipium se subjiciat adeo

Deum , etiam desertos fuisse à Deo , ita ut in pejus semper proficientes , etiam à mente & Spiritu , suprema & propria hominis arce , ad carnem & sanguinem prolapsi sint , verum animorum barathrum , tum ipsi , tum eorum Parentes . Cum enim cadere multis modis quis dici potest , tum nemo & altius & periculosius cadit , quam is qui à cœlo in terram , à spiritu ad carneum se præcipitat .

§. 6. Porrò , cum in hoc mundo illorum hominum maxima sit vis & potentia & potestas , qui deserta ratione , deserto Dei cultu , deserta proximi charitate , solis viribus jus omne metiuntur , neque justitiam aliud esse putant , quam $\xi\chi\rho\epsilon\tau\eta\sigma\tau\alpha\mu\phi\epsilon\rho\sigma$, & omnia sibi arrogant armis : hinc est , quod Chaldaeus Paraphrastes , Gibaraia loco Nephilim posuerit , quo non cadentes , sed potentes significantur . Sicut & continuo post in textu nostro dicuntur **הנברים** potentes à seculo , *viri nominis* . Qualis Nimrodus fuisse perhibetur , qui Gen. 10: 9. dicitur potens *Venator coram Deo* . Potens nūm : non vera & regia potentia , quæ ex Deo est ; sed potentia venatoria , viam hominibus non secus ac feris inferens , idque coram domino , id est , aperte , ipso etiam Deo intuentre , nihil veritus ejus faciem . Hoc suo facto ipso *Caino* pejor , qui dicitur fugisse à facie domini . Inter hos autem excelluisse quosdam præ aliis , & ingenio , robore , & audendi quidvis præsumtione eximos fuisse , adeoque nomen sibi & celebritatem comparasse , non abludit à vero . Et quidni hi sint illi *Viri Nominis* , celebratissimi , & quorum memoria ob res memorabiles illo tempore gestas famigeratissima fuerit . Et mirum sit , homines illos psychicos , contemtores Numinis , non se etiam in sacra ingessisse , & Religionis quendam à se effectæ modulum invexit , & reliquis mortalibus , quos vi & tyrannide subegerant , sequendum prescripsisse , coque nominis famam quæsivisse . Ut etiam tum horum ministerio & ope , Satanas operatus sit mysterium iniquitatis , atque obliteratea seminis promissi memoria , & fide , arbitrarium cultum , genio illorum hominum aptum , & à se excogitatum obtruscerit . Est enim Antichristianismus perpetuum & proprium Diaboli opus , quo ab initio mundi hominum animos imbuit , & à fide benedicti seminis in omnia alia avertit . Ut quamvis interea non cessarit quoque *αστειας* & *αθεοτητας* disseminare , tamen id unice egerit , ut fide vera sublata , tanto facilius omne genus zizania , errores & vitia & crimina sereret , & ad quidvis audendum homines incitaret . Religionis enim , rei optimæ , corruptio , ut semper est pessima . ita gradus est ad omnem dissolutionem proximus , & rationis omnis & judicij reliqui in homine labefactatio quædam , & in *μωριας* degeneratio .

§. 7. Verè ferreum fuit hoc seculum, omnis impietatis & ~~grebilac~~
speculum & germen, in quo viguit

Omne nefas: fugere pudor, verumque fidesque;
In quorum subiere locum, fraudesque, dolique,
Insidiaque, & ris, & amor sceleratus habendi.
Vivitur ex rapto, non hospes ab hospite tuus, &c.
Vita jacet piezas: & Virgo cæde madentes
Ultima cœlestum terras Astræa reliquit.

Quod fœdus spectaculum Deo objici potuit, quām cum *ex celo prospexitans super filios hominum*, ad videndum, an esset animadvertens, quaren⁹ Deum: comperit, quicquid est, recessisse, pariter sorduisse, non esse facientem bonum, non vel unum. Psal. 14. 2,3. Unde videns Deus, quod multa malitia hominum esset in terra, & omnis imaginatio cogitationum cordis ejus tantum malum omni die, & ab infantia: dicitur pœnituisse, quod fecisset hominem in terra, & indoluisse in corde suo. Gen. 6: 5, 6. Et versu 11. corrupta erat terra coram Deo, & repleta erat ipsa terra violentia. Veditque Deus terram, & ecce corrupta erat: corruperat enim omnis caro viam super terram. Conspicuus hic fuit suminus Dei contentus, & Parentum, & ministerii sacri: summa profanitas, & Religionis avitæ despectus. Qui ab insano fœminatum impiarum amore originem ducens, in omnia scelerata, & libidines præcipites egit. Quid enim non suadet amor & libido? Et quomodo non illicita illa cum profanis mulieribus connubia, non parentum auctoritate & consilio, aut ratione, sed voluptatis causa inita, in omnia pessima exempla desierint, polygamiae, divertitorum, raptus, incestus, scortationum, adulteriorum, & vagarum libidinum? Et quia ut Cornicus dicit, *sine Cerere & Baccho friget Venus*, non solum à servatore introducuntur illius temporis homines, γαύπτες καὶ ἐνγαύπτες, sed & τελεῖτες, & πινοῦτες. Matth. 24: 38. Unde οὐρανὸν καὶ μέθη, & μέμνυται βιβλικῶς. Quo non tantum securitas illius aeti, sed & omne studium in rebus caducis, & voluptatum exercitiis positum significatur. Quid mirum igitur, in ebriosorum & libidinosorum istorum regno, terram ipsam repletam fuisse violentia, & undiquaque corruptam viam Deo: quia omnis caro corruperat viam suam. Et nonne tum mundus ipse, & universa creatura vanitati subjecta fuit, & τῇ διλείᾳ τῷ φθορᾷ mancipata, cum propter illos qui illam invitam subigebant peccatis suis & violentia, visa est οὐσιάζειν & συνωδίνειν τῆς τένεος γῆς, usque dum diluvii aquis purgaretur? Quam fœdum spectaculum tum fuit mundus prior, cum nec Preses, nec Propheta (si quis tamen fuit) officium facerem,

sed paſſim errabant vino inebrante, & absorbabantur à vino, atque errabant in visione, & titubabant in iudicatione: Ubi omnes mensa plena erant vomiti, & excremento, ut non supereret locus. Es. 28: 7,8. Ibi necessario omne jus fasque eversum, & conversum in absinthium, & dominus omnes speluncæ latronum, Religio lufus, & atheōmis & impietas caput extulere.

§. 8. Ex his patet, majorem nunquam quam hoc tempore fuisse improbitatem. Ut non frustra, in *divina patientia exemplum*, hoc tempus sibi delegerit Petrus Apostolus, quo & filii Dei fœda inquinatione ac copula, cum filiabus Cain & scelesto semine, se turpiter polluerant. 1 Pet. 3: 20. Est certè inter omnes Dei virtutes, nulla majori digna admiratione, quam ejus, μακροθυμία, & ad iram tarditas, quā ἐν πολλῷ μακροθυμίᾳ οὐεγκεν σκέψη ὄργῆς κατηρπίζεις απώλειαν. Rom. 9: 22. Si qui enim mortales, contentis benignitatis & tolerantia & longanimitatis Dei divitiis, qua ipsos ad pœnitentiam adducere debuerant, thesaurizarent sibi ipsi, ob duritatem & impœnitens cor, iram in die iræ, & pœfactionis justi iudicii Dei: profecto hi Gigantes fuere, qui ita giganteo ausu Deo se opponere, & se & mundum contaminare ausi fuere. Non enim Enochum tantum, & reliquos Patriarchas, qui tum in vivis erant, atque Noachum præconem illum justitiae, concionantes illis, & futura canentes despererunt: Sed & ipsum filium Dei, qui in spiritu τοῖς ἐν φυλακῇ πνεύμασι προδύθεις ἐκήρυξε. 1 Pet. 3: 19. Hi enim Spiritus quid sunt, quām illi Gigantes illisque suniles, qui quondam immorigeri, cum eos expectabat patientia Dei in diebus Noæ, nunc sunt coloni carceris. Δεθέντες δὲ τὸν ὄχυρον, εἰς τὰς νάπτες τὸν γῆς, μέχει ημέρας τὸν κείσεως αἰτοῦ, μέχει ημέρας πελεώσεως τελετῆς, ἵως σωτερεύῃ κείμεται ἐπὶ αἰώνων τὸν αἰώναν: uti habent fragmenta illa, qua ex primo Enochi libro, ὁ πάτερ Scaliger adduxit. Quem locum allusisse, licet ex apocrypho libro, Apostolum, non magis quis iniuretur quam idem fecisse Judam vers. 14, 15. Certe magnam fuisse Dei illo tempore patientiam necesse est, qui solem suum talibus monstris lucere non solum velle potuit, & tam indignis benefacere, dans illis cælicus pluvias & tempora fructifera, & implens cibo & letitia corda eorum: Actor. 14: 17. Sed & postquam tam longo tempore ad pœnitentiam invitasset, tandem, quo serio de se cogitarent, terminum statuit centum & viginti annorum. quibus verbis determinat Deus non vitæ hominum spatium, ut Philo & Josephus volunt (nam & post diluvium attigere imò superarunt multi illam ætatem) sed pœnitentia, quod eis concedit. Adeo verò nullum istis minis, & prædicatione Noæ, & fide ejus fabri-

fabricanris arcam, ad mentem rediisse, & mores & vitam emendasse neminem credentem Deo, neminem justum repertum, præter Noachum, nonne portento simile est?

s. 9. Non itaque mirandum, Deum tanquam miserendo defatigatum, in hæc tandem verba erupisse. Genes. 6: 3. *Non discepitabit Spiritus meus cum homine in seculum, eo quod sit etiam caro.* Quæ verba sunt filii Dei, qui nondum carne indutus, tamen Spiritu, id est, Deitate, (etenim ante assuntam carnem εν μορφῃ Ἰησοῦ χριστου, εχει αρπαγμένη γνωστικήν τοιούτην, Phil. 2: 6.) partes Mediatoris egit, & tum per se, tum per servos suos, ad fidem & bona opera homines extimulavit, atque ita in *Spiritu Spiritibus illius immorigeris prædicavit*, ut Petrum loquentem audiuiimus. Merus ergo Antichristianinus fuit, qui se etiam illo tempore, tam in auctoritate opposuit prædicationi Christi. Videtur ergo Deus quasi vietus inexpugnabili illorum hominum pertinacia & duritie, præfinito illo tempore, à disceptatione & prædicatione abstinuisse, & magno illo arcæ molimine, quo Noachum multos annos occupari necesse fuit, illos admonitos voluisse, ni fatuum virum reputarent, & omnes Dei comminationes δέγγον λόγον, ut tandem saltem aliquam Dei & sui rationem haberent. Quis vero, ut sit promptæ imaginationis, sibi cogitatione de pingere possit verba, sannas, dictaria, contumelias, derisiones, blasphemias, quibus impetus & perstrictus fuit ab illius ætatis hominibus, senibus, juvenibus, pueris, nuptis innuptisque puellis, interea dum ex mandato Dei arcam struit Noachus? Illis ut stultum incepturn cavillantibus, & non sanæ mentis Architectum arguentibus, aliis molem & cœlo eductam machinam mirantibus, & in magnæ artis opificio materiali sermonibus quaerentibus, hisce opus inturbare suadentibus, illis, licet perituriis quoque, manum operi admoventibus & promoventibus. Risus vero & contentus magis, quam scriæ indignationis contra struētorem occasionem captasse, inde patet, quod cum impedire opus tam longi halitus potuerint, tamen ad exitum perduci siverint. Sed providentia Dei, auctoris tanti propositi, & operis, & quod solum Deum architectum habere meruit, conservatio Noachi, & operis productio & perfectio, ut sine impedimento ad exitum perductum fuerit, inter tot hostes & contradicentes, in solidum ascribendum, & laus tribuenda. Interea quod de Lotho dicit Petrus, non inepte quadres huic præconi justitiae; illum nempe, cum habitans inter tam nefarios & libidinosos, defatigaretur quotidiana illa conversatione, justam animam ex injustis factis, que ridere & audire cogebatur, excruciasse. 2 Petr. 2: 8. Tandem cum patientia Dei

Iæsa in furorem exisset, Deus pro Noacho, contra universum illum mundum sententiam tulit, illo in & per arcam cum familia octo tantum animarum servato, impiorum verò mundo aquis diluvii hausto & deleto. Sic vir unus, stare contra omnes coactus, fide & constantia sua condemnavit universum mundum, suoque exemplo docuit, quam multo sit tutius per unius viri justi vestigia ire, quam ad delirantis multitudinis, si vel totus mundus consentiens concurrat in eandem luxus profusionem, exemplum se coinponere. Hæc impietatis merces, hæc omnis transgressionis & contumaciæ justa retributio fuit. Non dubito, quin multorum sit votum, pleniorum antediluviani temporis Historiam extare, cuius inspectione inquietæ curiositati nostræ eò melius satisfieri posset: Cum nulli alibi, quam apud Mosen, certa monumenta illius, licet valde brevia & succincta, reperire sit. Nam quæ ex aliis, & à nupero Berofo de iis temporibus meinorantur, tam sunt Fabulis similia, tam jejuna, tam à stylo & historia sacra abhorrentia, & ab omnibus vanitatis comperta, tam ~~παραστατικα~~; ut nam non habere oporteat, quisquis ex illo stercore odorem, qui ex Sacris literis spirat, percipere se posse sperat. Agnoscentia hic Dei in tradendis Scripturis sapientia, in quibus & famem & saturitatem alternare, & simul diligentiam nostram excitare, & curiositatem frænare, & nunc deliciis suis mentem ineibriare, nunc ad sobrietatem invitare voluit; ut maxime in iis, quæ plenius revelavit, & quæ maxime scire nostra intererat, & ad erudiendam mentem, & sapientem reddendam ad salutem unicè faciebant, nos exerceceremus. Hic enim quoque illud Scaligeri locum habet:

Nescire velle, quæ Magister maximus

Nescire nos vult, crudita inscitia est.

DE ORIGINE ERRORIS. LIBER QUARTUS.

BREVIARIUM CAPITIS PRIMI.

Ante diluvianis temporibus, impieas & contemnus Numinis, Atheismi prodromi & cause, potissimum regnarunt: unde illum etati isti propriè deputavimus: deinceps idolastram post diluvianis temporibus enatam inquisiviri. Qui nescit verū modum colendi & placarum habendi Deum, nec Deo placere, nec sibi fassis facere potest, & cum Deum sibi inimicum imaginalur, maluit illum non esse, & id sibi persuadere laborat. Ob Atheos disputatur hec Question, An sit Deus, quæ sine illis esset, ne movenda quidem fore. Quid Dei nomine intelligendum; idque procedere debet Questionem, An sit. Quomodo Atheus ideam Dei in se elidere, & sibi inutilem reddere conetur. Abnegatio Dei est in triplici differentia: vel enim negatur ejus Existentia & eterna attributa: Vel ejus officium & Providentia: vel quod Deus de se in solis scripturis manifestavit. Quidam interpretative, i.e. factis & operibus Deum negant, ut omnes impii & impunitentes. Alii serio id agant & proficiuntur. Atheorum numerus paucus, & vili respectu opib[us] o[mnib]us, quos injustum sit omnium etatuum sapientibus preferre. Est universalis Anticipatio in omnibus gentibus, esse Deum. 1. Veritatis argumentum, aliquid omnibus videri; & de quo omnium natura consenit. Neque obstat, quod & alii & nunc quoque perbiberent esse populi, Dei cognitione carentes, fieri enim potest, ut non debita diligentia in explorando gentis genio adhibita sit: & quid h[ab]ent pauci comparati ad universitatem generis humani? 2. Magnum indicium veritatis, quod haec anticipata notitia Dei in omnibus hominibus eadem reperitur. Quod arguit, illam non esse à nihilo, aut materialiter falsam. 3. Opiniones false aut arbitrarie, neque universales sunt; neque semper perseverant. Cum hominum commentia delectat dies, Nature judicia confirmat. haec notitia sibi semper conformis, mentem replens, cum omnibus veritatibus congruens. Refutatur paradoxum querundam Politicorum, rotam hauc de Deo opinionem constitam esse ab hominibus sapientibus Reip. causa. Cum tamen illa omnibus Legislatoribus sit antiquior: & tantum arrepia ab illis & fota, ut obsequentiorem haberent populum. Neque illud Petronii probum, Primitus in orbe Deos fecit timor. Aut illud, inventus metus ipse jovem. Inquiritur quanam ratione ingeneretur in animis hominum hujusmodi Anticipatio. Vel enim à sensibus nobis advenit, vel est purum mentis nostra idolum, vel ipse Deus est ejus causa. 1. Quod primum attinet: Eisi traditio vel rerum observatio, qua si per auditum & visum sepe sit causa remota, nos invitanus ad attentionem, non tamen causa proxima & primaria ejus id est effectrix: quasi nihil à nobis de Deo intelligatur, nisi audito hoc nomine Deus, vel visa figura corporea. Ide esset, non Deum intelligere, sed imaginari. 2. Neque ista Emis perfectissimi notio, est mentis nostræ solius gensura. nam cum cogitationes nostre considerentur hic ut rerum representamina & imagines, & valde sint ab invicem diverse, istius diversitatis aliquam causam esse oportet: quæ non est alia nisi res concepta aut similis, cuius imago est, & inde per imitationem expressa, sicutnam hec esset mentis fictio, nihil proprius quam ut ex mente nostra

nostra faciamus Deum, vel saltem illam omnes perfectiones Dei potentia continere statuamus. At cum Deus ita altus sit infinitus, ut nihil ejus perfectioni addi possit, non potest esse objectivum jde e Dei, à solo esse potentiali, sed ab actuali produci, quod non est mens, sed Deus ipse. Cogitationum quarum nos auctores, non eadem semper facies. Hec in omnibus eadem: si concepui isti nil reale subest, est potius universalis amentia, quam vera diæcia. 3. Restat ergo, ut ideam illam à Deo ipso in mente produci statuamus. Id optime concepit Apostolus Paulus, dicens, Deum qui dat omnibus vitam & hælitum & omnia, queri velle ab hominibus, si forte palpando cum invenire possent. Licet non longe existat ab unoquoque nostrum; in ipso enim vivimus, movemur & sumus, non certe à nobis habemus hæc omnia, neque nos in esse conservare possumus, ut ex durationis natura constat, neque Parensibus id debemus: nihil ergo hic occurrit præter Deum. Et cum Deus sit nobis tam propinquus, non potest homo ad se ascendere, quin Deum in mente sua inveniat, & quasi palpe. Et hoc est illud τὸ γνῶσις θέλημα quod in nobis manifestum est, quia Deus nobis manifestavit. Cum enim Deus sit lux, statim aquæ illa subiectum illuminationis opax nocta est, illud luce sua perfundit, & sui imaginem impertit. Cur non omnes hanc lucem advertere. Nobilissimus hic est demonstrandi Deum modus & methodus ex ipsa natura mentis deponens: facilis & obvia, & delectans. Præter hanc sunt multæ aliae Demonstrationes firmissime; ut illæ Anselmi, quod non possum mihi notio nem summi Ens exhibere, quin simul intelligentiam existentiam pertinere adejus essentiam. 2. Nec illa invalida. Quod si non datur Ens aliquod eternum, quod à se sit, & omnipotens, cum nihil unquam existere potuerit. 3. Irrefutabilia sunt argumenta S. Scripturae, que tot cœbras & illustres Dei apparitiones, tam magnifica opera & magnalia, tot futurorum rerum vaticinia describit, tam sanctæ & divina vita præcepit tradidit, &c. ut nî Dens illa exhibuerit, à nulla Creatura representari potuerint. In primis eminet divina illa Legis in Sinai promulgatio, & hanc precedens liberatio populi ex Ægypto, & transitus per mare, & tota prodigia, &c. Quæ si historia vera est, ut certe est, si illa est in mundo, invide probatum est, esse Deum.

§. I. **Q**ui primi mundi corruptionem, & abscessum in omnia scelera rite animo perpenderit, non mirabitur, credo, nos omnium peccatorum primum & principale, Atheismum, impietatis illum excessum, illi ætati deputasse. Licet enim à ratione non abhorreat, etiam Idololatriam & superstitionem illo tempore in theatrum productas, suas partes egisse, quæ omni tempore sucre humani ingenii sibi relicti & indulgentis fœtus: quia tamen impietatis potius tum regnum quoddam fuisse videtur, quam superstitionis, cuius post diluvium demum fit in sacris mentione, maluimus hinc peccato primas concedere, & cum impio isto seculo connectere. Et verò cum primò defecit à Deo homo, probabile valde est, illum, cum cogitationum bellum id Deum movit, ante omnia maluisse Deum omnino non esse, quam in incertum scopum, & à se multo adeo labore & molestia invenienda via & modo colere. Qui enim Deum ut hostem, & sibi non propitium, vel etiam sibi similem imaginar, incertus quo cultu maxime gaudeat, & placandus sit, si tamen religioso cultu.

res, cuius est illa repræsentamen, existat, & causa sit illius conceptus. Neque vero ab alio edoceri illam potuit, nisi ex se habeat potentiam illam formandi. Tertium est mera impietas, ex petulantia ingenii nata, qua vult τὸν θεόν αἰγαλεῖν, & sibi ipsi vim facit, ut ita acuminis laudem reportet.

¶ 3. Hæc abnegatio Dei est in triplici differentia. Vel enim negatur id de Deo, quod naturaliter de eo cognosci potest, νόηματι δικαιοσύνῃ, id est, ejus existentia, & attributa, ut æterna ejus potentia & divinitas, Rom. 1: 19, 20. vel ejus officium & Providentia: vel id quod de se Deus in solis scripturis revelavit, ut se esse unum essentia, trinum personis &c. Atque hæc quidem vel directe negantur, ut factum ab iis qui simpliciter negarunt esse Deum, vel providere mundo, vel esse æternum, omniscium, omnipotentem, omnipræsentem, &c. & omni conatu, tum sibi tum aliis persuasum id volunt: vel interpretative saltet, ut loquuntur, quia ex aliquo quod agunt, & meditantur, & omni molimine effectum dare volunt, certò liqueat, illos non credere Deum, non facturi, si vere Deum esse, & præesse rebus, & intueri omnia, persuasi essent. Quales sunt omnes impii, scelerati, cupiditate & malitia sua excæcati. Qui licet esse Deum credant, & speculativè sana de Deo sentiant, profligata tamen vita sua, & operibus & moribus ostendunt, se nihil facere Deum, & procul à se elongasse timore in ejus. Unde dictum defectionis ad improbum, est in medio cordis mei: non est pavor Dei coram oculis ejus. Ps. 36: 2. Defectioni dictamen attribuit, quasi illa loquatur ad cor nostrum, & interiora improbi nobis manifestet. Sicut enim ex fructibus cognoscitur arbor, ita ex dictis & factis cor hominis. Tales illi, quos χαρακτηρίζει Apostolus, Tit. 1: 16. Qui confitentur se nosse Deum, & factis negant, cum sint abominandi, & rebelles, & ad omne opus bonum reprobi: & qui 2 Tim. 3: 5. describuntur, habentes μόρφωσιν ἐνοχειας, ceterum vim ejus abnegantes, vide & Esai. 58: 2, 3, 4. Mos enim est scripturæ, quæ velut gladius ancepit, pertingit ad divisionem animæ & spiritus, compagumque & medullarum, & dijudicat cogitationes & intentiones cordis, Hebr. 4: 12. ex eo quod agunt & operantur homines, arguere cogitationes, & ex consequenti ad id quod antecedit, concludere. Ideoque loquaciter tribuit operibus, quasi ex illis intimus hominis sensus divinari & deprehendi possit, licet verbis & ore aliud proloquatur, & sancte obtestetur se nolle pro tali censi. Neque enim verisimile est, hypocritas illos, & Irritores, Dominatores populi Israël, quos Esaias cap. 28: 15. inducit, istis palam verbis usos, dixisse: *Pepigimus fædus*

cum morte, & cum sepulchro egimus cautum: flagellum inundantis cum transibit non obveniet nobis; quia disponimus fallaciam recepimus nostrum, & in mendacio abscondimus nos. Sed ex nefanda illorum vita, carnali securitate, conteintu minarum Dei, & Prophetarum iruisione, tam certum habuissile ita eos sentire, Prophetam, ac si verbis palam id coram omnibus asseverassent. Vide & Job. 21: 14. & 22: 13. Inde est, quod Psalmista stulto tribuit, quod dicas in corde suo, Non est Deus. Ps. 14. significat enim stultus, quem 70. vertunt ἀστυελον, Deut. 32: 21. Rom. 10: 19. expertem vitæ, sive sapientiae spiritualis; cogitationem habentem obscuratam, alienatum à vita Dei, propter ignorantiam qua est in ipso, propter obdurationem cordis ejus; unde postquam dedoluit, semet ipsum tradidit protervia, ad certatim patrandam omnem impuritatem, uti stultum hunc vivis coloribus deformat Paulus. Eph. 4: 18. 19. Non mirum talis hominis omnes cogitationes esse, quod non sit Deus. Ps. 10: 4. id est, illum id dicere in corde suo. Quod enim quis vehementer cupit, & omnimode esse velit, idetiam sibi persuadet, & ita esse dicit in corde suo, si non continuò, at certe per intervalla, & tum, cum impietas est ēv ἀχρι. Talium Atheorum omni tempore est magnus proventus; atque ex hoc fonte verus Atheismus etiam aliquando ortum habet.

§. 4. Priusquam verò pervideamus, quid quosdam moverit, qui nullam rationem esse putant, quæ Deum esse persuadeat; age, & adversus quidem paucos illos Atheos, (qui ex tota antiquitate vix numerantur alii, quam Diagoras, Hippo, Protagoras, Critias, Prodicus, Theodorus, Euhemerus, Euripides, Callimachus: & si qui sunt alii, omnino non multi, inter quos & Epicurum quidam accensent; ut jam recentiores, & qui nostro ēvo pro talibus haberi ipsi gestierunt, aut ab aliis habitu sunt, non enumeremus) in certamen descendamus. Non nescimus verò ex dictis aliquos, Atheorum albo eximi, quod putentur non sumnum Deum negasse, sed illam πολυθεῖαν Ethnicorum, & quæ falsæ de Diis illis opiniones circumferebantur & credebantur, irratisse, & cœu gerimanas gerras apud populum traduxisse: atque inde illis Atheorum nomen hæsisse. Certe Socrates eo nomine accusatus legitur, ὅπερ μηδέποτε νομίζεται, οὐ νομίζοι, ἔτερος δὲ νομίζεται εἰσφέροι. Quid ni enim accidere illis potuit, quod & de Paulo legitur, cum Athenis degens, conspiceret κατειδωλον θόνη τὸν πέλαγον, ut irritaretur in illo spiritus, videndens tam spurca & irrationalia & absonta de Diis δογματικά. & in quotidiano cultu populo obrudi? Act. 17: 16. Sed quicquid de hec sit: non bene Epicurus hoc crimine purgatur: de quo ita Cotta Ciceronianus,

lib. 3. de Nat. deor. Mili videtur Epicurus de Diis immortalibus non magnopere pugnare: tantummodo negare Deos esse non audere, ne quid invidie subeat, aut criminis: neque enim si vere Deos esse credidisset, tam desipiens fuisset, ut homunculis similem Deum fingeret, lineamentis duntaxat extremis, non habitu solido: membris praeditum hominis omnibus, usu membrorum ne minimo quidam: exilem quandam atque perlucidum, nihil cuiquam tribuentem, nihil gratificantem; omnino nihil curantem, nihil agentem. Quæ natura primum nulla esse potest; idque videns Epicurus, re tollit, oratione relinquit Deos. Ex quibus colligi videtur, Epicurum callidè egisse, imitatum neinpe Apologi vulpem, quam aliena calamitas dicitur fecisse cautorem: minime enim ignorare potuit illa Areopagi decreta adversus quosdam antiquiores, ac nominatim Protagoram, qui, cum, referente præ aliis M. Tullio (i. de nat. deor.) in principio livri sui sic posuisset: *De Diis*, neque ut sint, neque ut non sint, habeo dicere: Atheniensium jussu, urbe, atque agro est exterminatus, librique ejus in concione combusti. Ex quo equidem existimo (sic pergit ille) tardiores ad hanc sententiam profitendam multos esse factos: quippe cum pœnam ne dubitatio quidem effugere potuisset.

§. 5. Sed injustum plane sit factum, paucos illos Atheos, integris nationibus, & toti generi humano, & speciatim quasi senatui cæterorum Philosophorum, & omnium ætatum sapientum præferre; quasi rectius de Deo pauci illi, & omnibus contenti senserint, quam sapientes omnes, adeoque tota hominum Universitas. Unde enim quæso generalis illa Anticipatio seu *πρόληψις* esse Deum, nisi quod in omnium animis Dei hanc notionem imprestit ipsa natura? Ut enim recte Cicero: Quæ est gens, aut quod genus hominum, quod non habeat sine doctrina Anticipationem quandam Deorum, quam appellat *πρόληψις* Epicurus? Cum enim non instituto aliquo, aut more, aut lege opinio sui constituta, maneatque ad unum omnium firma consensio: intelligi necesse est, esse Deos: quoniam insitas eorum, vel potius innatas cognitiones habemus. De quo autem omnium natura consentit, id verum esse necesse est. Præclarè sane, si tantum quos ille Deos dicit, Deum verum & unum intelligas. Certe firmissimum argumentum, cur Deum esse credamus, illud est ejusdem; quod de hominibus nulla gens est, neque tam immansueta, neque ferrea, quæ non, etiam si ignoret, qualem Deum habere deceat, tamen habendum sciat. Vere & apposite Seneca Epist. cxvii.
 „Veritatis argumentum est, aliquid omnibus videri: tanquam deos esse,
 „quod omnibus de diis opinio insita est: nec ulla gens usquam est adeo
 „extra leges moresque posita: ut non aliquos deos credat. Atque hoc est
 „inquit Lactanius, testimonium populorum & gentium in una hac re non
 dissen-

esse deprehendatur idea & notio Dei. Quod si quæ monstra hominum hanc Dei in se imaginem offuscent aut etiam eradant, an verisimile est paucos Atheos hic ὄρθοξεῖν, & falli omnes reliquos mortales quantum vis probos, quantumvis moratos sapientes. Cumque hinc omnis religio & fortitudo hominis, & vera consolatio dependeat; estne probabile, illam animi αἰγίθεον & firmitudinem à non ente derivari, & decipi omnes, qui in Deo fortis, pro Deo aliquid aggrediuntur & audent? Certe non est imperfectio intellectus nostri, quod in illo Idea Dei extat, aut mera chimæra, & illusio mentis: Sed hæc facultas habendi Dei ideam in se, sicut nobilitat hominem supra bestiam, ita est rationis quædam perfectione, & decus & ornatus. Non ergo à nihilo esse potest, aut materialiter falsa; cum enim maxime sit clara & distincta, plusque realitatis objectivæ contineat, quam ulla alia, nulla per se est magis vera, aut in qua minor falsitatis suspicio reperiatur. Nam quamvis forte fingi possit, tale Ens non existere, non tamen fingi potest, ejus ideam nihil reale mihi exhibere, cum quod mihi per illam repræsentarur, sit realissimum & causa omnis entitatis. Imo quicquid clare & distincte percipitur quod est reale & verum, & quod perfectionem aliquam importat, totum in ea continetur. Imò verò nulla ratione imperfectiones nostras intelligere possemus; nos dubitare, pauca nosse, plurima ignorare, vix aliquid perfecte scire, multa cupere & frustra optare, non posse adesse laboranti amico, mortem & calamitates non posse effugere, & quæ talia sunt plurima; si nulla idea Entis perfectioris, omnisciū, beati, omnipræsentis, æterni, immortalis, &c. in nobis esset, ex cuius comparatione defectus nostros agnosceremus.

¶ 7. Cumque videamus, quæcumque opiniones aut falsæ, aut arbitrarie sunt, eas neque esse universales, neque semper perseverare: hæc è contra de Deo ἀργάληψις, non modo diffusa est ubique terrarum, sed & ab omni ævo extitit, & porro durabit, quandiu extabit humanum genus. *Hominum commenta delet dies, inquit Cicero, natura judicia confirmat.* Quid quod maximum veritatis indicium est, sibi ipsi aliquid semper conforme apparere; non potest enim semper idem placere, nisi rectum. At quid hac cognitione quæ est de Deo, magis uniforme, magis consentiens? In qua quo quis se magis exercet, eò magis proficit, & confirmatur. Nulla cognitio mentem magis distendit & replet, aut majore voluptate perfundit, aut diutius detinere in sese nata est, & ad alia percipienda manuducere. Congruit cum omnibus veritatibus quæ olim à Philosophis repertæ sunt, & viam sternit ad inveniendas alias, & sola certum potest reddere hominem ejus quod scire se profitetur. Et quod maxi-

maximum est veritatis ejus argumentum, examissim convenientia omnia quæ de Deo natura docet, cum iis quæ Deus de se in scripturis revelavit; exceptis tamen iis, quæ ex sola revelatione, non ex natura cognosci potuere. Cum non sit mirandum, multa esse, tuum in rebus creatis, ne-dum in immensa Dei natura, quæ captum nostrum excedant.

§. 8. Quare insulsum plane est, quod nonnulli existimarent, quales Plato redarguit (& cuiusmodi existitisse Euripidem Plutarchus meniinit, Empiricus Critiam) Totam de Deo Opt. Max. opinionem confitam esse ab hominibus sapientibus Reip. causa, ut quos ratio non posset, eos ad officium Religio duceret. Atqui nemo illorum legislatorum fuit, quo non fuerit opinio de Diis antiquior, quique proinde opinionem de Deo existente introducere potuerit; & non potius specialem cultum, prout instituto suo magis conducere arbitratus est, invexerit. Unde & quidam recte notitia illa Dei, ex qua religionis cultus manat, usi, alii vero abusi valde leguntur. Recte quidem illi, quibus ex voto fuit, persuasum illud esse hominibus, esse vim quandam, & naturam divinam, quæ omnia pervadens, & omnibus praesens, etiam secretiora scelera cognoscere, coruunque poenas exigeret: nempe, ne clam illa agerent, ob quæ ignota hominibus, ipsis hominum legibus, ac poenis obnoxii non forent. Verum non ipsi talis persuasionis priui auctores & inventores fuere, quippe quæ prius in animis hominum existiterat, sed favendam solum censuerunt, ut obsequentiorem haberent populum. Postea alii non ita probi, vi-dentes religionem ad stabiliendum Imperium magnum instar habere, tum fabulosis narrationibus, & perversis de Diis opinionibus, & ab omni-nandis ritibus & superstitionibus, & fictis deorum apparitionibus, totum cultum divinum vastarunt, quo populum à nutu suo pendentem haberent, & ad libitum circuinducerent.

§. 9 Sunt denique, ut alios aliorum praetextus hic praeterea, quibus illud Petronii semper in ore:

*Primus in Orbe Deos fecit timor, ardua cælo
Fulmina cum caderent.*

Nimirum ut alius canit:

Invenit metus ipse forem, &c.

At non ejusmodi timor, opinionem de Deo genuit: sed opinio præhabita, quod Deus esset, timorem incusit. Sin timorem pro ipsa superstitione accipias, tantum abest, ut ex illa hæc notitia de Deo ortum habeat, ut ni præsupponatur esse Deus, nulla hæc futura sit. Oritur enim ex prava & perversa apprehensione Dei, quem sibi similem imaginatur, gaudentem

divitiis, & voluptatibus, crudelcem, immitem, & circa res sordidas & viles occupatum, ut bene observat Plutarchus, in libello *de laudis & mortuis*; ubi discriminem inter *atheos* & *deistos* hoc notat; quod *atheos*, *χείρις οὐτε Φαύλη*, *Ἐ μηδὲν εἴναι μάκαρον ἐ αἴθαρτον*, *η πέλθεται* *εἰς τὸ μὴ νομίζειν θεός*, *τὸ μὴ φοβεῖσθαι*, *λογοθεῖσται διεισθεῖσθαι*. *η τὸ δεισιδαιμονίας*, *ως η μηνύδ τύρωμα*, *δόξα εμπαθής*, *η δίξις ποιητική ψαύλης*, *ἐκπαπτρύνει τὸ μὴ συντείσονται τὸ αὐθρωπόν*, *οἰκέτηντεν εἴναι θεός*, *εἴναι τὸ λυπτρός καὶ βλαβερός*. Hæc est illa Lucretio dicta Religio, quam omnium malorum in mundo causam facit;

Tantum Religio potuit suadere malorum.

Respicit enim illa superstitionis πάθη & mala, quibus se ipsos affligunt, qui tam perversa de Diis suis opinione imbuti laborant. Quæ sola recta de Deo notitia, & ex illa promanans cultus, germana veræ Religionis soboles, sanare & tollere potest.

§. 10. Cum ergo hæc anticipata Dei notitia in omnium animis proficit, videndum nunc superest, quanam ratione ingeneretur hujusmodi Anticipatio. Ac primum quidem certum est, hanc notionem Dei, prout in mente nostra est, si tantum consideretur ut cogitandi quidam modus, eodem modo, quo omnes aliæ cogitationes, à mente nostra procedere, neque ullam inter ipsa inæqualitatem inveniri. Idque ideo tantum, quia ea est mentis nostræ natura, ut vel ex se, vel occasione oblata tales cogitationes formet. Si verò eadem cogitationes considerentur ut rerum imagines & repræsentamina, valde ab invicem sunt diversæ, cum una unam rem, alia aliam repræsentet; neque tam à concipiente seu cogitante intellectu, quatenus ejus operatio est, quam à re concepta aut simili, cuius imago est, & inde per imitationem expressa, dependet. Illius enim diversitatis inter ideas, oportet esse aliquam causam; cum diversitas illa reale quid esse in ipsis ideis, quo inter se differant, arguat. Si enim nihil esset, non posset facere tantam differentiam inter conceptus nostros, quales animadvertisimus v. g. inter eos qui substantias nobis exhibent, & illos qui tantum modos & accidentia repræsentant. Et certe notio illa per quam Deum æternum, infinitum, omniscium, causam rerum omnium, intelligo, plus realitatis objectivæ, ut ita loquar, in se habet, quam illæ per quas finitæ substantiæ exhibentur. Cum ergo non possit aliquid à nihilo fieri, & tantumdem ad minimum esse debet in causa efficiente & totali, quantum in ejusdem cause effectu; neque id quod magis perfectum est, hoc est, quod plus realitatis in se continet, id mutuari ab eo quod minus est perfectum: merito inquiritur, unde hæc

cum spiritu, & quidem infinito, qualis est Deus? *Quam imaginem ponetis ei*, dicit Propheta, Es. 40. 18.

§. 11. Quiverò putant, nihil esse, aut inveniri in ista Dei notione, quod à nobis ipsis non potuerit proficisci, tanquam germano nostræ mentis fœtu & genitura, quæ etiamsi nullus esset Deus, ex se tamen infinitæ rei ideam sibi exhibere posset: multum falluntur. Si enim est nihil illa idea, qua tamen præstantiorem in se ipsa mens invenire non valet, magnam quandam & infinitam mentis amplitudinem & fœcunditatem esse oportet, cuius ope, etiam sine Deo, potuit illam in se elicere, quæ nihil magis verum, clarum, distinctum, & reale concipi possit. Si hæc est mera mentis fictio & chimæra, nihil jam restat, quam ut ex mente nostra faciamus Deum. Cum enim in idea illa Dei omnis perfectio cogitabilis contineatur, evidens est, illam ab aliqua causa pendere, in qua omnis illa perfectio etiam sit, cum à nihilo ortum habere non possit. Cum vero illa non à Deo revera existente, ut illi ajunt, in nobis posita sit, sed à sola mente, nonne sequitur, vel mentem esse Deum, vel saltem mentem omnes illas perfectiones, quas Deo tribuimus, potentiam quodam modo in se continere, ut continuo cogitationum auctu sufficiat sibi ad illarum ideam producendam? At cum in hac notione Dei nihil sit potentiale, quod gradatiū possit augeri, nihil etiam illi mens nostra adjicere potest, quo fiat major aut maxima. Sicut v. g. denario potest semper addere denarium, nec tamen producere in infinitum, quia nunquam eo devenietur, ut majoris incrementi non sit capax. At Deus ita est actu infinitus, ut nihil ejus perfectioni addi possit. Unde sequitur, esse objectivum Ideæ Dei, non à solo esse potentiali, quod propriè loquendo, nihil est, sed tantummodo ab actuali, seu formalí posse produci, quod non potest esse mens nostra, sed est Deus ipse. Deinde quod semper & constanter eodem modo se habet, neque solum in eo qui apud sc. cogitat, sed & in omnibus aliis, qui eandem in mente ideam volvunt, ita ut neque deincere neque addere aliquid illi valeant; nonne id ab eadem causa ori & procedere necesse est, quæ eundem semper effectum & in eadem mente, & in omnium aliorum mentibus producere nata est? Cum earum cogitationum, quarum nos domini & auctores sumus, ob innataim animi levitatem, & desultorianam vanitatem, non eadem semper sit facies, sed perpetua quædam animadver-tatur inconstancia & varietas, quæ nunc maiores & pleniores, nunc exilio-res & macriores, prout mens libi illas effingit, appareant. Quamvis enim substantiæ idea in me esse possit, ex hoc ipso quod sim substantia, non tamen ideo substantiæ infinitæ esset idea, cum sim finitus, nisi ab aliqua sub-

Substantia, quæ reverè esset infinita, procederet. Cum finiti ad infinitum nulla sit proportio. Et quomodo, quæso, si non est Deus, omnes mortales in hanc amentiam conspirare potuerunt, ut tam consentienter affirment, esse Deum? Nam certe si isti conceptui nihil verum & reale subest, amentia potius universalis hæc dici meretur, & ævoꝝ quam vñꝝ, aut *Algevora*: & dicendum solos Atheos hic ἀρθοδοξεῖν, delirare omnes ceteros. Et quid dicimus, conscientiam, cogitationibus se mutuò accusantibus, aut excusantibus munitam, & justi & injusti notitia imbutam, cum nihil sit quod vere amare aut timere possit, sibi tantum ex se, nulla de causa hos tumultus ciere, & hanc inquietudinem creare? Sic omissis Religionis sensus vanus esset & fallax, & nihil verius esset, quam quod isti ajunt, *Edamus, bibamus, Cras enim moriemur*. Sin est Deus, & tamen omnes homines fortuito & ex se, hanc sibi divinitatis ideam effingunt, & super ea Religionem extruunt, dicendum omnes casu incidisse in hanc veritatem, adeoque sola opinione, non certa scientia duci, & totum Religionis opus, incertæ & vagæ hominum opinationi superstructum esse. Certe, si non hunc sui characterem mentibus hominum indidit Deus ipse, & insinuavit, mirandum est maximè, hominum universitatem, ne in minimis quidem rebus concordem, & sibi consentientem, ex se ipsa in hanc opinionem conspirare potuisse, à qua regimen totius mundi, & tota hominis felicitas dependet.

§. 12. Quin ergo, quod res est, diciinus, & cum Apostolo Paulo cum Atheniensibus disceptante Act. 17: 15, 16. & fidenter concludimus; *Deum, qui dat omnibus vitam, & halitum, & omnia, condiditque ex uno sanguine omne genus humanum, quari velle ab hominibus, si forte palpando eum invenire possent, cum in ipso vivamus, moreamur & simus*. Magnam questionem homini proposuit Deus, ut cum in se animadvertisse, esse, vitam, halitum, intellectum, voluntatem, & omnia quæ habet, inquirat porrò, unde hæc omnia habeat, à se, an ab alio? Neque enim semper fuit, ut nunc est, neque ex eo quod ante fuerit, sequitur illum nunc debere esse, ut neque ex eo quod nunc est etiam paulo post esse futurum. Quod durationis naturam intuenti, cuius præsens non pendet à præterito, nec futurum à præsenti, liquidum est adeò, ut certo concludere possit, non se, si heri fuit, etiam hodie esse debere, nec si hodie est, cras futurum. Debere ergo esse aliquam causam quæ nos continuò in esse ponat, & singulis momentis rursus creet, hoc est, nos conservet. Quænam est illa? *Non certe nos ipsi nos fecimus*, nec conservandi nos vim habemus; si enī id esset, nihil obstat, quo minus nobis.

nobis vitam in æternum producere possemus , & omnes illas perfectio-
nes largiri , quarum in nobis defectum sentimus. Hic, ut te in omnia
vertas , nihil occurrit præter Deum , qui nobis dat vitam , habitum &
omnia. Si omnia , annon etiam ille est , qui ideam sui mentibus im-
pressit , ut illam intuendo , ipsum etiam in nobis inveniremus , cum
semper præsto sit cum attendimus , id est , mentem ad illam reflectimus? Hoc
innuit Apostolus , cum porro addit , non longe abesse ab unoquoque
nostrum. Non est dubitandum , quin Deus , omnis entitatis auctor &
dator , non longe quoque absit ab unaquaque creatura , sole , astris , aëre ,
terra , inari , & quæ in eis sunt , ut & animalibus cæteris. Sed ob illam
tamen præsentiam Dei in omnibus creaturis , non sunt illæ creaturæ
idoneæ , ut querant Deum , multo minus ut quasi palpando inveniant.
At est homo. Quare? Quia mente & ratione prædictus non potest Deum
habere tam propinquum , & præsto , quin si attendat , statim quoque
animaladvertisat , & mente quasi palpet , & inveniat ; hoc enim est palpare
Deum , illum in mente sua invenire ; quod alibi per gustare & videre
exprimitur , Ps. 34: 9. quod est esurientium & sitiensum Deum. Cum
enim mens impleatur à Deo præsente , & tota penetretur , & motus
omnis intellectus sit à Deo , & vita illi continuo communicetur , à prima
causa , fieri non potest , quin etiam ab illo illuminetur , & in lumine Dei
videat lucem. Quæ lux quid aliud est , quam idea illa Dei , fulgens in men-
tibus hominum , & hausta ab immensa & purissima illa luce Dei , qui
hoc pacto quoque dici possit , illuminare omnem hominem venientem in
hunc mundum? Plane sicut omnes homines eandem ideam lucis , viso
sole concipiunt , sive in Asia , sive in Africa , America , sive in Europa
degant , quia ab eodem sole omnes illam mutuantur. Ita quid mirum
omnes eandem Dei notionem habere , quia omnibus illam Deus omni-
bus præsens sufficit? Cum enim in hoc , quod rationales creaturæ factæ
sumus , consistat quædam imago & similitudo nostri cum Deo , in qua
& idea Dei continetur , non possumus mentis aciem in nos ipsos con-
vertere , quin simul imaginem quoque Dei in nobis advertamus , qui
nobis talis naturæ auctor est & conservator. Licet ergo hæc facultas
ideam Dei concipiendi , ad naturam nostri intellectus pertineat , non
tamen posset esse in intellectu nostro , si hic intellectus esset tantum
ens finitum , ut revera est , nullamque haberet sui causam , quæ esset
Deus; neque enim nos existere possemus , prædicti tali facultate formandi
notionem Dei , si Deus non existeret , in quo vivimus , movemur & sumus ,
& intelligimus.

§. 13. Hoc est quod idem Apostolus nos docet, Röm. 1: 19. cum dicit in gentibus τὸ γνωστὸν ἐγένετο Φανερὸν εἶναι, ὅποιος θεός αὐτοῖς ἐφανέρωσε. Quid est illud τὸ γνωστὸν ἐγένετο, nisi τὰ αἴσθητα αὐτοῦ, neimpe ; αἱ ἡγεμονίαι τῶν αἰσθητῶν, quae δύο κλίσεως νοήσις, τῆς πνεύματος νοήσιμα καθορεῖται? Nimirum illud omne, quod homini vel à se, vel ex creaturarum intuitu de Deo innotuit. Illud est manifestum in nobis, id est, in mente nostra; vel quia Deus sui sigillum menti imprimens, se nobis manifestavit: vel ex contemplatione operum ejus hausit homo. Cum enim Deus sit lux, in quo tenebrae non sunt ulla, & lux illa omnia penetret & permeat, fieri aliter non potest, cum subiectum capax illuminationis nacta est, ut sunt spiritus, quin illud luce sua perfundat, irradiet & illuminet, & sui imaginarii impertiat, atque ita manifesta fiat in mortibus. Quod non omnes hanc lucem advertant, neque semper ad illam attendant, sit ideo; quia sensibus immersa mens, & idolis sensibilibus tacta atque illigata, ad ea que se convertere assueta, difficulter adeo potest animum revocare à sensibus, atque in se advolare ut puras intelleciones formet. Maxime quia non recordamur, hanc Dei notionem nobis aliquando à Deo advenisse, utpote quam semper habuimus. Unde interea αἰματηρού & offuscatur mens peregrinis idolis, ut ad se respicere, & quae illi insunt natura, ideas intueri non valeat. Quod Apostolus in Gentilibus observat. qui cum cognitum ex natura Deum, non glorificarent nec gratias agerent, erantrunt in cogitationibus suis; & cum Deum ex se metarentur, & ad corporales quas formarunt de Deo in mente imagines, exigerent, tanquam similem plane illis, ausi quoque sunt mutare gloriam incorruptibilis Dei in similitudinem imaginis corruptibilis hominis, & volvitur, & quadrupedum, & reptilium. vers. 21, 23. Quod est initium & origo omnis Idololatriæ & superstitionis.

§. 14. Hic est nobilissimus demonstrandi Deum modus, non longe accessitus, sed ex ipsa natura mentis depromptus, quo Deus velut palpando invenitur in ipsa mente, per idem quam ipse impressit; ad quam respiciens homo, protinus monetur ut de summo illo Ente & perfectissima natura, cogite. Est enim hæc rei ērōtē, menti à natura indita; atque ut Ciceronis verbis utar, non scripta sed natura lex, quam non didicimus, accepimus, legimus, verum ex natura ipsa arripiimus, haustrum expressimus, ad quam non acculi, sed factum non instituti, sed inluti sumus. Præterea modus hic est tam facilis & obvius, ut ista via Deus certius & expeditius cognosci possit, quam res seculi. Ut merito culpandi veniant scrutatores hujus seculi, & naturæ mystæ, qui cum, telle sapientie,

re, Sapientiae cap. 13: 9. tantum potuerunt scire, ut possent estimare seculum, mirandum sit, quomodo non facilius ipsorum Dominum invenerint. Neque hoc idem dicimus quod non & aliæ rationes evidentissimæ idem persuadere aptæ sint, sed quod hæc magis nobis sit accommodata, utpote ex nobis ipsis nata, & ex mentis nostræ penetralibus scaturiens, & sponte se nobis cogitantibus offerens. Semper mihi placuit illa Anselmi ratio; quod non possum mihi Entis summe perfecti notionem exhibere, quin simul intelligam, ad ejus naturam pertinere, ut semper existat. Ut enim impossibile est imaginari vallem sine monte; ita repugnat cogitare Deum, hoc est Ens summe perfectum, cui desit existentia, i. e. cui desit aliqua perfectio. Ita quia in conceptu Dei involvitur ejus Existentia, non est mihi liberum Deum absque illa (hoc est ens summe perfectum absque summa perfectione) cogitare. Quod vel inde patet, quod nulla alia res potest à me excogitari, ad cuius essentiam existentia pertineat præter solum Deum. Imò ne quidem duos aut plures ejusmodi Deos intelligere possum: nec entis perfectissimi ideam formare, quin simul concipiā illud & debuisse esse ab æterno, & in æternum esse mansurum. Quodque multa alia ejusmodi in Deo percipio, quorum nihil mutari potest, neque addi aliquid aut demi illis. Ita non possum cogitare Deum, quin simul Ens æternum, independens & quod sit à se, causa omnium extra se, cogitem: non quod mea cogitatio hoc efficiat, sive aliquam necessitatem ulli rei imponat, sed contra quia ipsius rei, nempe Existentiæ Dei, necessitas mea determinat ad hoc cogitandum. Sicut non possum circulum imaginari nisi ut rotundum planum, cuius peripheria æqualiter distat à centro, nisi quia sic est natura ejus, & definit esse circulus, si aliter concipiā.

¶ 15. Sed non est animus omnia huc afferre, quæ à præclaris ingeniiis ad hanc veritatem comprobandam adducta sunt: cuius enim id esset operæ? Mirifice placet hoc quorundam argumentum: Quod si non sit Ens aliquod æternum, quo nullum potuit esse anterius: tum nihil fuerit possibile: non æternum, ex hypothesi: nam si non fuit, esse non potuit. Non temporale, quia cum hoc aliquando fuerit non Ens, ut sit, debuerit transire à non esse ad esse. Quod fieri nequit, omni Ente æterno sublato. Etenim quod non est, non potest se ipsum producere: à nihilo enim nihil fit. Quod si non Ens aliquod æternum, necessario sub non esse omnia manere necesse est. Ergo si Deus non est, nihil esse potest unquam, adeoque nihil est possibile. Quod ex Plotino confirmatur. Quod omnis perfectio possibilis debeat in aliquo habere necessitatem essendi.

Nam

Nam si hanc non haberet vel in se, vel in alio, hoc ipso esset impossibilis: non enim sibiuerit existentiam dare posset, nec ab alio quoquam accipere. Quid, quod si non fuit Ens aliquod ab æterno, necessario sequatur, aut nihil esse, (quod nemo sobrius dicat:) aut fuisse infinita æterna. Si eniū nullum æternum sit à se, ergo quodlibet est ab alio: ergo nullum primum: Ergo sine fine æterna causantia & causata: ergo multitudine infinita entia æterna & necessaria: Ergo & de facto & iam nunc existentia, & in æternum duratura. Et quælo te, si non est Deus, unde hic mundus; qui certe ab æterno esse non potuit: unde ejus tantus ornatus, ordo, symmetria? &c. Unde motus in materia? An in materia, quæ tantum passivæ se habet, & moveri ab alio nata est, sibi ipsa motum dare potuit? Si ergo est motus in natura, est ab aliquo moyente; qui non potest esse alius, quam Deus.

§. 16. Sed maxima & irrefutabilia argumenta suppeditat Scriptura S. quæ tot illustres, & crebras Dei apparitiones, tot magnifica Dei opera, & magnalia, quæ non nisi Deum auctorem habere potuerunt, tales revelationes & futuraruim reruin prædictiones, tam mirabilem salutis œconomiam, tam sancta & justa præcepta & instituta, tam correspondentem prædictionibus eventum, & rerum omnium harmoniam, ut & prima ultimis, & ultima primis semper respondeant, nobis repræsentat & describit; ut qui hisce se convinci, ut credat Deum, non patitur, cogatur & omnem historiæ universæ veritatem derogare & nolle intelligere, quæ intellegit, & videre quæ videt, & omnia divina pro mere humanis figmentis habere, & omnem fidem præteritis & futuris denegare, & denique rationem omnem, ob quam animal rationale audit, ejurare. Ut enim allocutiones illas Dei, tam πλυμερῶς καὶ πλυτέπως Patribus factas per Prophetas, non recenseam, omnes tum revelatorum veritate & maiestate insignes, & divino charactere, & apparitionis modo supra humanam sortem eminentes & sublimes: unicam hic afferre, supra alias maxime oculatorum & auritorum aspectu & auditu comprobata, & memoria omnium seculorum celebratam, & quod in hisce unice solet requiri, historicæ fiduci veritate subnixam, contenti erimus. Est autem divina illa legis in monte Sinai Latio, ore ipsius Dei promulgata, inter incensum ignem, ac turbinem & caliginem, & procellam, Tubæque sonitum, & vocem verborum. Ubi supra montem consedit panegyris cœlestis Angelorum, cuius caput filius Dei, Angelus ille fœderis, admisso ex militante tum in terris Ecclesia solo Mose, ceu Mediatore inter Deum & populum: infra & ad montem astitit universus populus Israël, unica Dei Ecclesia in

terris, cuius numerus sexcenta millia virorum, præter imbellem sexum, & promiscuum vulgus sine numero æquavit. Qui omnes vocem Dei audire loquentem è nube, publicantem verba vitæ, quibus nihil sanctius, divinius à condito mundo fuerat auditum. Si vera est hæc θηφάνσα, ut & omnia illa quæ liberationem populi ex Ægypto antecesserunt, & comitata & consecuta sunt prodigia, portenta & miracula (nam nulla ratio est cur disjungantur,) quis dubitabit ea soli Deo attribuenda, qui facit mirabilia solus, & quæ nemo nisi omnipotens, & cœli & terræ Dominus patrare possit? Accessere sibi populum invito potentissimo Rege, & retinendi illum cupidissimo, ex Ægypto, solo jussu, nullis armis, solis miraculis; eundem sibi fœdere jungere tam stupendo more; tabulas fœderis digito suo scriptas è cœlo porrigeret; quadraginta integros annos eundem pascere in deserto, illisque expletis immittere in possessionem gentium; an quæso, si non est Deus ipse, cœli & terræ conditor horum omnium Auctor, Effector, Promotor; an industria aliqua & potentia Angelica vel humana, & quæ sit divina & omnipotente minor, hæc effecta dari potuerunt? Quæ sibi ad animum revocans Rex David, 2 Sam. 7: 23. ita mirabundus exclamat: *Quæ est, sicut populus tuus, sicut Israël, Gens illa in terra, ad quam redimendam sibi in populum iherit Deus, & ad comparandum sibi nomen, & ad præstandum vobis has res maximas, expellendo à facie populi tui, quem redemeras tibi ex Ægypto, gentes & Deos earum.* Neve quis historicam horum veritatem follicitare audeat, tantummodo Mosem, scriptorem hujus historiæ mihi consideret, testem ὁυτόπτω, & qui omnium pars magna fuit, servum fidelem in terra domo Dei, qui, si quis historicorum, omnes mentiendi causas procul habuit. Scripsit sui temporis historiam, cuius universus populus, utpote oculatus testis, conscius fuit, tam diligens omnium ejus actionum inspector, & morosus censor, ut si qua in parte fides ejus nutasset, lapidationis periculum effugere minime potuisset. Aut concidit universæ Historiæ veritas, & nihil de rebus gestis credendum jam amplius superest, & omnis Antiquitatis cognitio unico iectu eversa jacet, aut hæc, si ulla, est vera rei gestæ historia. Quod si verum, invicte supra Atheismum triumphat; & Deo mis. Jam vero causæ Atheismi indagandæ.

C A P. II.

BREVIARIUM CAPITIS SECUNDI.

Atheismo non propriè convenit Secte nomen, nec ad certa officia & munia astringitur. Aliud non cogitare de Deo, aliud negare. Qui negat Deum, & id quod Deitatis confessores de Deo affirmant, eo ipso prodit, se ideam Dei babere. Cum enim non possimus de illo vel dubitare, vel negare, nisi de illo cogitemus; at & cogitare de re, cuius ideam non volvas, impossibile. Atheorum metus & horror, cum aliqua ira Dei signs se proferunt, arguit illos per intervalla sensu Majestatis divinæ tangi. Exempla ejus rei in Cajo Caligula, & Tiberio. Est ergo homo non natura, sed & auctor Athetus, quia vult esse. Cause varie adducuntur, à quibus haec impietas oritur, & procuratur. S. 5. Primum Atheismi fundamentum, cui velut principio innititur, est Concepitus Corporeitatis, qui ab infantia homini connatus est, & ob ardentem animæ cum corpore unionem quasi factus naturalis. Ut non assuetus purè aliquid intelligere, sed tantum imaginari, nullam substantiam extare poterit nisi imaginabilem, corpoream & sensibilem. Hoc præjudicium valde auxit Aristoteles cum suo essato: Nihil esse in intellectu, quod non ante fuerit in sensu: sive, ut alii id efferunt, Oportere intelligentemphantasmata speculari. Cum ergo in sensu nil sit nisi corporum, Deus vero, ut pote spiritus, non sit objectum sensuum, non potest fieri objectum intellectus. Quomodo ex lucis vel colorum, vel figurarum, &c. ad oculos, vel ex sonorum appulsa ad aures, mens ideam substantiae infinitæ, spiritualis efformare queat, explicatu impossibile. Cum enim Deus ipse oculis videri non possit, nihil sensibus obicitur prius externa Dei opera: ex quibus quidem Opifex omnipoiens concluditur, at non idea Dei formatur. 1. Aristotelicum hoc effatum universalitate sua merito suspectum, quia tantum præjudicium infantiae, que sine examine fuere recepta, innititur. 2. Presupponit ea omnia, que per sensus nobis nunciantur, esse res quasdam extra sensus existentes, plane similes perceptionibus nostris, quas de rebus habemus. Quod falsum. 3. statuit id quod per sensum ad intellectum pervenit, esse veram proximam & primariam intelligendi causam: cum tantum sit remota & accidentaria, intellectui occasionem cogitandi ministrans. D. Episcopii crassus error, statuens, anime humane nullam notionem naturaliter impressam, & non nisi per sermonem & institutionem subire mentem; ut in surdis, mutis, cecis, fatuis, &c. 1. Ergo omnes homines ante institutionem nati Atheti, & perpetuo tales, surdi, ceci, nulla sua culpa, solum quia Deus tales nasci voluit. 2. tum anima est vel organica, per se nihil agent, sed tantum se movens corporeis organis, vel ipsa corporis organum, vel corporeæ. 3. si nihil mens cogitat, nisi quod per sensus accipit, quomodo ad sui notitiam pervenit, certa se existere, cogitationum suarum sibi conscientia? 4. Unde tot rerum principia, eternas veritates, tot verisimiles conjecturas, tot consequentias, imo universalia fabricare docta? 5. Quomodo sensuum errores corrigit, an per sensus ipsos, & visus visum, auditus auditum emendat? an vero id est opus mentis? 6. Sapientia, virtus, justitia, charitas, castitas, &c. juxta Platonem mentis oculis tantum cernuntur, non carnis. 7. Et num à sensibus Iurisconsulti & Ethici suas Iuris & virtutum ideas mutuati sunt. 8. Fides definitur Apostolo id est quibus ita ēsunt, & agnoscuntur ιδειχθεὶς βλεπομέναι. Et non spectat ea qua cernuntur, sed que non cernuntur. & spes que videtur, non est spes, attamen spe salvatur. & beatos pronuntiat

Christus, qui non viderunt, & crediderunt, & fides apprehendit, que oculus non vidit, nec auris audivit. Non tamen nulla est institutionis vis & efficacia, que a Parentibus & preceptoribus ad Deum cognoscendum adhibetur. Excitat enim mentem, ut latenter facultatem formandi notitiam Dei proferat. Et unde primus Pater ipse illam hauit? Ergo omnes Atheorum liberi, & in quibus haec institutione clauderat, forent Athei. Socinus, Ostorodus, Vorstius, præterea omnem naturalam Dei notitiam, etiam que ratione in deo ex operibus conclusiuntur, amandantes, solius fidei opus hoc esse peritendunt, & non nisi ex auditu gigni. 1. Ergo omnes homines, ad quos verbum non pervenit, aut qui verbo non credunt, esse Atheos, & sine Religione. 2. quid est ergo illud tuum in Deo omnibus manifestatum? & quomodo illa notitia gentes reddere posuit inexcusabiles? & gentes veritatem illam in iniustitia captivam detinere? Quedam sola fide creduntur, ut mysteria Trinitatis, Incarnationis. Quedam & fide & ratione investigantur, ut existentia Dei, & anime, ejusque immortalitas, &c. Quedam sola ratione peruestigantur. Misericanda fors humani generis, quæ rationem regere nescia, nec veris principiis insistens, & revelationis lumine destituta, misere in omnibus cospitare, & in tenebris micare cogitur. Ex Cicerone, Aristotle & Epicuro id probatum.

§. I. **C**um ergo nihil magis notum sit, quam Deus, quem quisque in mente sua reperit, & cœlum & terram, & omnis visibilis Creatura prædicat, & menti ingerit: quid haec monstri esse dicemus, à paucis Atheis, non quidem palam & aperte, sed clam & compressis labiis muzzari, non esse Deum? Quid enim est rationem ejurare, & dememisse se esse rationalem Creaturam, factam ad Deum, si hoc non est? Quod diligenter nobis, & à stirpe querenda istius mali auctoritas & origo, quod tot mentes afflavit, & venenatotoxico sideravit, ut agnitis ejus causis, tanto inelius caveamus. Sunt autem illæ non in uno aliquo singulari homine, tanquam capite factæ, quod familiam aliquam dicit, investigandæ (sicut cum auctore in heresios aut singularis erroris inquirimus) sed in ipsa humani Intellectus & Voluntatis indole, & in extrema quævis facili prolapsu depromendæ, & indagandæ. Neque enim Atheismi, cum sit pura negatio divinitatis, opus aliquod est, aut externa professio, quæ homines inter se ad certa aliqua munera & officia inter se devinciat & obliget (quod est omnium sectarum *exclusor*) sed in mero despectu & neglectu & derisu numinis, & religionis omnis, occupatur. Itaque Atheus sine scrupulo omnibus sectis consociatur, nihil pensi habens, cui Religiō nomen det, cum omnes ex æquo derideat. Plane sicut Odii, invidiæ, Avaritiae, & cœliæ, & reliquorum vitiiorum non celebrantur Conventicula, nec sectæ nomen illis convenit; ita nec Atheismo, cum nulla secta coire nec stare possit sine præsumto aliquo numinis sensu, & aliquali cultu.

qui de Deo cogitat, ideam ejus quoque animo volvere. Neque otiosam esse in illis hanc Dei notitiam, experientia probat, cum constet, ipsos Atheos per intervalla, cum signa quædam Iræ Dei se produnt, iisque excitata conscientia evigilat, metu numinis externari & mente concidere: atque velint nolint, quod nescire cupiunt, subinde sentiscere. Cujus rei vivum exemplum in *Cajo Caligula*, audaci illo & effræni numinis contemtore, apud Suetonium in vita ejus, habemus; qui cum aliquod iræ divinæ judicium se proferebat, mox latebras quærebat, & quasi jam peritus ita exanimabatur & trepidabat; eo facto ostendens, se Deum, quem studebat ex professo contemnere, etiam invitum exhorrescere. Unde id, nisi ex divinæ Majestatis sensu, & vindictæ metu, qui impiorum istorum conscientias eò vehementius percussit, quò magis refugere conantur? atque utcunque interdum ad momentum remittere videatur ille metus, adeoque evanescere interdum, subinde tamen recurrat, & novo impetu irritat: ut si qua illis remissio est à conscientiæ anxietate, non multum absimilis sit à somno ebriosorum aut phreneticorum, qui ne dormientes quidem placide conquiescant; quia diris & horrendis insomniis continenter vexantur. Ergo impiorum quoque ipsi exemplo sunt, vigere semper in omnium hominum animis aliquam Dei notitatem. Vide Calvinum præclare de hac re differentem Institut. lib. I. cap. 3. Neque prætereunda hic illa apud Tacitum Annal. lib. 6. ingenua Tiberii, monstri illius nulla virtute redempti, Confessio ad Senatum: *Quid scribam vobis, P.C. aut quomodo scribam, aut quid omnino non scribam hoc tempore? Dili me Deæque perdant, quam quotidie perire sentio, si scio.* Cui hæc sequentia annotat Historicus: *Adeo facinora atque flagitia sua ipsi quoque in supplicium verterant. Neque frustra præstantissimus sapientia firmare solitus est, si recludantur Tyrannorum mentes, posse aspici laniatus & ictus: quando ut corpora verberibus, ita savitria, libidine, malis consultis animus dilaceretur.* Quam ultionem Dei videns homo, dicit: *Utique est fructus justo: utique est Deus, est Iudex in terra.* Psal. 58. 12.

§. 4. Et si igitur naturaliter ingenitam omnibus hanc persuasionem, esse aliquem Deum, & penitus infixam esse quasi in ipsis medullis, locuples testis est (præter jam demonstrata) vel ipsa impiorum contumacia, qui furiose luctando, se tamen extricare è Dei metu nequeunt. Sunt ergo non natura, sed *περιεργόν άθεοι*, ut Plutarchus loquitur, quotquot Deum negant: vel potius, ut id verbis Apostoli Petri & Pet. 3: 5. effaram, *λαθάρδι αὐτοὺς τὸν θεόν τε*. vel quia rebus suis ita conducere arbitrantur, ut credant non esse Deum, ideoque impense id sibi persuasum

sum volunt : vel quia illam notionem Dei, quam in se agnoscere coguntur, à se ipsis effectam sibi imaginantur : vel quia ratiunculis quibusdam omnem illam notitiam in se obtenebrare, & à mente eradere & delere moluntur, atque inde consuetudinem ita credendi comparant, & acquirunt. Non ergo quia revera non credant esse Deum, Deum negant, sed quia credere nolunt, & omnibus viribus hoc agunt, ut sibi & aliis hoc persuasum sit. Nilque aliud id est, quam perpetua quædam lucta hominis contra seipsum, & rationis atque rationalitatis ipsius (si fas ita loqui) ejuratio & debellatio. Quales similes in hoc sunt filio degeneri & improbo, qui quem novit, & ab omnibus audit, esse Patrem, tamen agnoscere non vult, & conquisitis undique argumentis refutat esse Patrem, injurius non tam Patri, quam sibi ipsi, e cuius re maxime sit, talem habere Patrem. Qua in re perinde agunt, ac si quis ex horto suo herbam aliquam fructiferam, & altissimis defixam radicibus continuo demetat, & crescere prohibeat, qua tamen sic radicibus evelli non possit, ut non subinde repullulet, invalida licet ad fructum. Ita Atheus rationem suam emasculat, & præcipuam hanc Dei notionem, quæ in mente nostra fulget, quantum in se est, proscribit, atque inutilem sibi reddit. Atque ita à se exoculatus præcidit sibi omnes ulteriores Intelligentiae vias, & omnem Religionis sensum in se debilitat & liebetat, ut jam omnes cogitationes ejus sint sine Deo. Vere humani generis probra & dedecora, unicæ Satanae Deliciae, sunt hoc hominum genus : qui si recte in hoc sentiunt, stultos & amentes esse oporteat omnes reliquos mortales, & inter eos maxime pios & virtuti devotos, & à quibus recte vivendi & beate moriendi normam petere justum est.

§. 5. Magnas causas esse oportet, quibus tanta vis & potentia adsit, ut rationalem Creaturam, tam aversam ab unico & summo suo bono, & rationi ipsi tam adversam, & inimicam facere potuerint. Quas ego duin in ordinem quendam cogere molior, & omnes ad certas classes redigere, sentio me πλυξέφαλον hydrain aggredi, cui præciso uno capite, mox aliud succrescit, & quæ instar quercus, vires & opes assumit ab ipso ferro. Hic primum se offerunt illæ quæ in Intellectu ipso nidulantur causæ, falsa principia, sophistica argumenta, Ignorantia naturalis, & voluntaria & affectata &c. Dein quæ à voluntate intellectui imperantur, profanitas, scelerum vel commissorum, vel destinatorum Conscientia, contemnitus Religionis & verbi, Idololatria, derisio omnis honesti, superbia, contumacia, velle τὴν Ήτερά Δικαιασίην, &c. Tum quæ sparsim occurrunt hujus mali cause, & quavis occasione se produnt,

ut sunt confortia prava, & commercia & colloquia cum Atheis, distractio religionis in tot sectas, & inde tot disputationum foecunda seges, quâ difficultis redditur Veritatis electio; levis Philosophiae degustatio, & vertinax opinionis defensio, ex *iδος ωμονίας*, quæ *ιχυρωμονίας* efficit, orta; facilis sui traditio, cum Atheorum argumenta dissolvere nequeas; prava Educatio, mali Magistri; voluptatum amor & vitæ arbitrarie sectatio, & quæ sunt hujus cominatis alia, animum corrumpere, & à veritatis amore abducere nata.

¶. 6. Primum locum occupant, quæ velut principia quædam & fundamenta sibi præstruunt Athei, ne sine ratione insanire videantur. Quorum caput est, *Conceptus corporeitatis*, qui tam altis radicibus animo infixus sedet, ut non nisi cum difficultate evelli possit. Cum enim homo à prima Infantia, tantum circa sensus & imaginationes occupatus sit, indeque multis præjudiciis obsessam mentem etiam adultus gerat, quæ postea aut nunquam, aut non nisi cum molestia quadam deponere potest; corporeis idolis ita assuevit, ut mentem ab illis avocare, & avertere, & puras intelleciones intra se formare, & rerum in se ipsis spectatarum veritatem inquirere, vix ac ne vix quidem queat. Unde id fit, ut mens nostra non sine aliqua difficultate & defatigatione possit ad ullas res attendere: omnium autem difficillime ad illa, quæ nec sensibus, nec quidem Imaginationi præsentia sunt: sive quia talem ex eo, quod corpori conjuncta sit, habet naturam: sive ob assuetudinem & usum magis de illis, quam de ceteris rebus cogitandi, à primis annis sibi familiarem. Hinc autem fit, ut jam multi nullam substantiam intelligent, nisi imaginabilem, & corpoream, atque etiam sensibilem. Quæ causa est, ut etiam nihil existere putent, nisi quod oculorum vel aurium opera (reliqui enim sensus ob crassitudinem suam hic in considerationem non veniunt) ad intellectum pervenit. Cumque nemo eorum Deum vel oculis videbit, vel loquenter audiverit, secure pronunciant, non esse quoque Deum; utpote nullo sensuum ministerio de eo moniti aut certiores redditi. quam tamen unicam viam autemant, per quam de re extra se existente certiorari possint. Quod præjudicium mirifice auxit Aristotelis illud estatum, quod pro oraculo Philosophico vulgo arreptum, multos in errorem ab duxit: *Nihil esse in Intellectu, quod non ante fuerit in sensu:* sive, ut alii illud efferunt, *Oportere Intelligentemphantasmata speculari.* Quod si generaliter intelligas, ut omnis nostra Scientia ortum habere debeat à sensibus, & ab illis ceu tradux sensuum, derivari in Intellectum: certam videtur Aristoteles Atheis victoriam spondere. Cum enim

enim nihil sit in sensu, nisi corporeum: Deus vero utpote spiritus, ab omni corporeitatis conceptu secretus, non sit objectum sensuum: non potest quoque fieri objectum intellectus. Quod hinc sit evidens; quod cum omnis sensus tactu quodam fiat, nihil praeter superficiem corporum possit sentiri: nihilque à sensu ad animam propagari quod non sit corporeum. At quomodo ex lucis vel colorum ad oculos appulsi, vel sonorum ad aures, quæ sunt organa corporea, mens ideam substantiæ spiritualis, infinitæ, æternæ, omnipotentis efformare possit, quis est qui intelligibiliter explicare queat? Nihil est in luce, coloribus, sonis quod non à corpore ad corpus traducatur, juxta illud,

Tangere enim & tangi, nisi corpus, nulla potest res.

s. 7. Quid verò id est, quod immediate in mente ex eo quod organo corporeo sic affecto unita sit, resultare potest, nisi perceptio lucis, colorum, sonorum, doloris, voluptatis, caloris, frigoris &c. At illa perceptio, ut à corporum motu oritur, ita menti corpori unitæ nihil nisi corporeum exhibit, nihil spirituale: supersunt tantum judicia illa, quæ occasione motuum organi corporei, de rebus extra nos positis, vel ab incunte ætate, vel nunc ob novam aliquam animadversionem, facere consuevimus, aut ratiocinando conclusimus. Quæ etsi intellectus, excitati ab objectis externis, sint operationes; propter tamen celeritatem ratiocinandi & judicandi, aut facilitatem recordandi eorum judiciorum, quæ olim fecimus, vix illa à simplici sensus perceptione distinguere novimus: cum tamen vere distincta sint. Quæritur ergo, quomodo qui ex se non potest sibi fornire conceptum Dei, possit ex eo quod aliis de Deo pronunciat, vel ipse in mundo intuetur, certo pervenire ad intelligentiam Eritis infiniti, ejusque ideam animo complecti? v. g. statuatur aliquis Juvenis, mentis bene compos, sed rudis & integer, qui nunquam de Deo cogitarit, neque fando aliquid de eo audierit: qui virum gravem, & fide dignum (nam id est necessarium) audiat pronunciantem esse Deum, Mundi Principem, conditorem cœli & terræ, Ens supremum &c. noritque per anticipationem; quid sit Princeps, quid Mundus, quid conditor, quid cœlum &c. dico, illum nunquam ex hoc intuitu & auditione eo perventurum, ut certo statuat esse Deum, nisi ante omnem illum discursum insit in animo ejus facultas eliciendi ideam Dei, quam excitatus illo discursu & provocatus in actum educit. Quod vel ex eo patet; quod si eadem plane verba proferantur ab impostore, quem audiens pro tali habet, nunquam fidem illis sit accommodaturus, sed potius ut fabulas rejecturus. Cur idem auditus tam contrarii effectus causa?

Quia nimis fides audientis innititur fide dicentis. At non hic quid fidem, sed certam scientiam animo ingeneret, inquirimus. Nam in summa nihil hic occurrit præter argumentum inartificiale, quod semper, cum exquisita rerum veritas subtilius exquiritur, perexiguam vim probationis habet, & in civilibus & humanis rebus præcipuum fidem è moribus arguentis efficit. Dein cum verba sint notæ conceptuum, & illi rerum: verba non possunt esse causæ primariæ & proximæ conceptuum, utpote qui non pendent à verbis, sed à rebus & ideis rerum, quæ sunt in mente: sed sunt tantum causa remota & accidentaria, quæ occasionem dat causæ primariæ producendi suum effectum uno potius tempore quam alio: adeo ut nisi conceptus illos formandi facultas esset in nobis, nulla vis in verbis foret determinandi mentem, ad tales aut tales conceptus formandos. Præclare apud Laërtium Myso. Μή ἐκ τὸν λόγων τὰ πράγματα, αὐτὸν τὸν πράγματων τὸν λόγον γιγτεῖν· γένη τὸν λόγων τὰ πράγματα συνλαμβάνει, αὐτὸν ἔρεχε τὸν πράγματων τὸν λόγον. Hæc causa est, cur sapiens unico verbo admonitus, tam sublimem, & omnes reliquos conceptus nostros supereminentem Majestatem, protinus mente concipiat. An quæso tale quid præexistit, aut in pronunciatione vocabuli (Deus) aut in auditus organo, quale mens de Deo concipit?

§. 8. Cumque Deus, qui, utpote spiritus, natura invisibilis, nullam sui speciem oculis nostris ingerat, nec ab homine videri possit, ut vivus maneat, certum est, nihil præter opera Dei oculis videnda exhiberi posse. Quæ sunt illa visibilia, ex quibus invisibilia Dei, *νῆστοι μηδεποτε φαίνεται*. Rom. 1: 20. nec pervidentur illa, nisi intellecta, nec aliter quam ratiocinatione intelliguntur. Per se enim nullam Dei ideam opera Dei, quæ ab oculis ad mentem perveniat, in illa producere apta sunt, sed tantum latenter proritare, & in actum producere. Sicut enim si quis attente spectet insignem aliquam picturam, in qua omnem artem suam consumxit egregius Pictor, facile est contemplanti judicare illos colores inter se permixtos & fluentes, talem sua sponte & fortuito situm occupare non potuisse, atque ita se in suum quemque locum coaptare, ut justam alicujus rei vere gestæ historiam repræsentare oculis possint. Quamvis enim agnoscere cogatur esse illud præclarum artificis opus, in quo admirando satiari non possit, non tamen illius aliquam exinde Ideam animo concipit, si cætera ignotus est auctor. Ita ex universi pulchritudine, ordine, constantia, motu, cuilibet obvium est, qui non habet mentem præjudicatam, ejus opificem concludere, eumque inde multo facilis, quam ipsum seculum estimare, ut sapientem dicentem audivimus: at

de præcipuis nostris perceptionibus (si magnitudinem, figuram, motum, situm, numerum, durationem, &c. quæ in corporibus percipiuntur, exceptias) affirmare, nihil aliud est, quam sibi obstruere omnes intelligentiaz vias; Etenim quis hactenus explicare valuit, qua ratione imagines plane similes illis, quas mente intuemur, ab objectis formari queant, vel recipi ab organis sensuum exteriorum, & deinceps à nervis ad cerebrum transvehi? Tertio, ut & ante monuimus, in eo quoque à vero abit hæc regula, si per illam intelligatur id quod per sensum ad intellectum pervenit, esse vera & proxima & primaria intelligendi causa, cum tantum sit remota & accidentaria, intellectui occasionem ministrans cogitandi de re; ut vidiimus.

S. 10. Si ergo tam universaliter accipiatur hoc axioma, atque eo sensu quo hactenus fere à magna Philosophorum parte exponitur, magnam causam Atheis eo dari ad pertinaciter & cum verisimilitudine defendendum errorem suum, negari non potest. Quod verò non omnes, qui illud tenent, errori illi obnoxii videntur, causa est, quod vel non totum ut oportet expenderunt, nec latens in eo malum adhuc deprehenderunt, nec adverterunt consequi ex illo antecedente talem impietatem, vel quod aliunde satis tuti, & de cætero fortissimis argumentis instructi, jam non tantum illis, tali antidoto munitis sit periculum ab exarmato veneno. Atque hic obiter elidendus D. Episcopii error, statuentis illam esse humanae animæ conditionem, ut ei, nulla notio naturaliter impressa sit: sed ut nullus etiam rationis usus in ea locum habere posse, nisi per sermonem & institutionem, sine quibus anima velut tabula rasa mansura sit, & bruti instar secutura ductum nature. Ut in surdis, mutis, cæcis natis, & fatuis constare ait. Nihil conseruameliorsius in animalia humanam dici potuit, aut quod magis illam deprimat, & pecudi assimileat. Imprimis, si nulla est in animalia facultas notiōnem aliquam rationalem formandi, nisi per sermonem & institutionem extrinsecus inventari: annon tum omnes homines, antequam institutionis capaces sunt, sunt nati athei, & quibus vix competit definitio hominis, qua dicimus animalia rationalia; & surdi & cæci nati (nam & illi sunt muti) perpetuò tales usque ad finem vitæ? Idque sine ulla sua culpa, solum quia Deus illos tales nasci voluit, & propter defectum organorum, quorum usu illos multatavit Deus. Quam ideam sui, id est, animæ, habent isti homines? Nonne anima est substantia cogitans, intelligens, volens nolens? An est substantia cogitans sine cogitatione, intelligens sine intellectione, volens sine volitione? An si non à sermone extrinsecus afficitur, nihil unquam cogitat, vult? Si nihil intra in se volvit aut cogitat, certe nihil

hil aliud est, quam substantia bruta, non spiritus actuosa, vivus, agens. Ergo tali corpori inorganico immersa anima perpetuo feriatur, torpet, dormit, & quidvis potius est quam anima. Quod vero nihil agit, aut patitur, esse omnino non videtur, inquit Cicero. Sed unde illi constare potuit, talem esse animae conditionem ut ex se, extra institutionem nullas notiones formare possit? An quia cæcus & surdus natus, nullum ejus indicium verbis proferre potis est? At ligata est lingua ut fari non possit. Quid si ergo ex aliis indiciis id constet? quid si ex nullis nobis manifestis aut notis id nobis patet, ideone probatum est nullum intus vigore rationis apud illos usum? Id perinde est, acquis videns hominem membris & labore validum, manibus & pedibus, adeoque toto corpore pale alligatum, exinde concludat, illum omni incedendi facultate & voluntate privatum. Quid ergo, si ita res habet nobiscum, an Anima est organica sive instrumentalis, quæ per se nihil agat, nisi movens se organis corporis, quibus quiescentibus læsis aut corruptis vel nullas, vel depravatas actiones edat: vel ipsa corporis est organum aut saltem ipsa corpus vel corpora? At Animam non organicam, sed actum corporis organici, Aristoteles definivit, & hactenus Peripatus tenet.

S. 11. Hæc non mirabitur, à nobis quæri, qui norit ejusdem viri circa animam separatam, sententiam olim fuisse: nihil illam percipere posse quod extra se sit, aut ullo rei extra se sensu affici, quia tunc destitutus organis corporeis. Perinde ac si anima beatitudinis compos, nulla corporis mole gravata, nullius cœlestis gloriæ particulae particeps fieri possit, aut ullo ejus sensu affici, neque Deum videre sicuti est, nisi denuo vestita corpore post resurrectionem illius. Creditne ergo Angelos corporeos, aut quia corpore destituantur, suos inter se conceptus communicare non posse? Cur non hic potius illam P.auli, rapti in tertium cælum, moderationem imitatus est, in medio relinquens, quia nesciebat, an in corpore, an extra corpora, audivisset ineffabilia illa verba, quæ non licet homini legiri? 2 Cor. 12. Quæso te, si nihil mens cogitet, nisi à sensibus excitata, quomodo ad sui notitiam pervenit, quomodo certa est se existere. & quomodo sibi cognitioni suarum conscientia esse potest? Unde tot rerum principia, tot abstrusa & æternas veritates, & agivas cœvoias, tot versimiles conjecturas, ceu ex abundantissimo penu deponit? Unde tot consequentias necit, & unum ex altero deducere novit, ex notis ignota inferre, & ex præteritis futurum concludere; tot aberrationes & errores suos, & aliorum deprehendere, & ex veris principiis refutare? An ex visu & auditu illa haurire, ceu ex perenni & non deficiente fonte, necesse

habet? Quomodo ergo errores sensuum mens corrigit, an per sensus? Et visus visum, auditus auditum emendat? Virtutum, justitiae, temperantiae, prudentiae, fortitudinis, charitatis, sapientiae, scientiae &c. cur tam vile est apud homines pretium? Quia, secundum Platonem, mentis tantum oculis cernuntur, quibus pauci praediti sunt: plerique autem ea tantum cernunt, quae ad corpus pertinent, atque haec animant, iis solis delectantur. Et cum quis crebris actionibus sibi virtutum habitus comparavit, an ut eas in se sentiat, ad oculorum & aurium μήνης est illi recurrendum, & ab illis requirenda earum in anima existentia, quasi certius corporis oculis quam mentis acie cerni queant? Et num à sensibus Ethici & Jurisconsulti suas virtutum & Juris definitiones & regulas & leges mutuati sunt, quas scriptis nobis prodiderunt? Theologiam quod attinet, definitur Apostolo fides, ἀποστολος των Ελλήνων, πειρατῶν εἰς Χριστὸν καὶ βλεπομένων. Hebr. 11: 1. cuius principale objectum est Deus ipse. Unde fidei hic oculus, ut non spectet ea que cernuntur, sed ea que non cernuntur? 2 Cor. 4: 18. *Spe servari sumus: at speramus que non videmus.* quia spes que videtur, non est spes, quod enim qui cernit, cur speret? Rom. 8: 24. Unde & beatus praedicat Christus, qui non viderunt, & crediderrunt. Joh. 20: 29. Quomodo quæso visus, qui tantum circa visibilia occupatur, pertingit ad invisibilia, & auditus ea manifestat, quæ nulla lingua eloqui valet? Qualia sunt illa, que oculus non vidit, nec auris audivit, nec in mentem hominis venerunt. 1 Cor. 2: 9. Et que caro & sanguis non revelat. Matth. 16: 17. non enim animalis homo capit que sunt spiritus Dei, 1 Cor. 2: 14. quia non sumus idonei à nobis ipsis quid cogitare, tanquam ex nobis ipsis. 2 Cor. 3: 5. Non negamus tamen, magnam esse institutionis vim, & efficaciam, plerosque nostrum id debere piis Parentibus & præceptoribus, ut Deum cognoscant. At quid hæc institutione aliud agitur, quam ut mens illa excitetur, ut quæ in ipsa latet, formandi Dei notionem facultas, se prodat, & in actum exeat? Non enim est causa procreans illam, sed tantum procatarctica & adjuvans, & nullæ hio aliæ Parentibus partes competunt, quam quod sint obstetrices animalium. Cum enim hæc instrucción sit tam rudis & varia & infirma, quomodo eundem semper in omnibus qui doceri se patiuntur, sortitur effectum, ut reperiatur una & eadem potio Dei in omnibus? Et unde primus noster Parens illam doctus est? Annon in se illam invenit, dum ad imaginem & similitudinem Dei, ad quam factus fuit, respiciendo, eodem modo illam in se percepit, quo seipsum, hoc est, mentis aciem in se ipsam convertendo? Quod si totum id debetur Parentum doctrinæ,

necessario omnium Atheorum liberi, & in quibus hæc institutio, ob
descitum illius, claudicat, forent Athei.

S. 12. Hæc est causa, cur *Socinus*, *Ostorodus*, *Vorstius*, alii, totum
quod ex hoc principio consequi natum est, admittentes, nec refellere
rationibus valentes, aut volentes, omnem notitiam Dei naturalem, tam
quæ ex ipsa mente enascitur, quam quæ ratiocinando ex principiis natu-
ralibus concluditur, amandarint, & ceu δέ γένεται λόγος in exilium egerint.
Statuentes insuper solius fidei id esse opus, monstrare nobis Deum.
Quia accedentem ad Deum, credere oporteat, ἐπὶ τοιούτῳ. Hebr. 11: 6. fidem
autem, cum non sit res naturalis, sed divinitus acquisita, non esse etiam
nisi ex auditu per verbum. Rom. 10. Ideo enim aliquid à Deo revelari,
quia naturaliter ignoratur. Et cum naturalia sint necessaria & in omni-
bus: fides autem sine qua impossibile est placere Deo, non reperiatur in
omnibus: tuto ergo posse naturalem illam Dei notitiam abesse à nobis:
cum sufficiat habere fidem, quæ sola nos gratos faciat Deo. Ex hoc
discursu evidenter sequitur; Oimnes homines, ad quos verbum Dei
non pervenit, cum non habeant fidem, non habere quoque aliquam
Dei notitiam ex natura, & per consequens esse omnes Atheos: & cum
sine notitia Dei, nulla quoque sit Religio, aut sensus ejus in homine:
nullum quoque religionis vestigium superesse, ubi non est revelatio.
Quid ergo est illud μάρτυς ἡ Ιησοῦς, quod Apostolus dicit manifestum esse
in omnibus gentibus, quia manifestavit illis Deus? Nonne illo continentur
illa *invisibilia Dei*, & eterna ejus potentia & divinitas, quæ ex rebus factis co-
gnita, mente pavidentur? Rom. 1. 19: 20. Et quomodo, si hæc naturalis
Dei notitia non fuit in gentibus, per illam inexcusabiles reddi potuere?
Et si hæc veritas non luxit in mentibus eorum, quomodo illam ceu capti-
vam in iustitia detinuerunt vers. 18. Nec comprehendi potest, quomo-
do gentes in se Deum quasi palpando invenire potuerint, si non ad notitiam
Dei, qui illis tam prope est, pervenire illis datum fuerit. Act. 17. 27.
Neque ideo fidei quicquam detractum volumus; quia non repugnat, ali-
quid natura & ex revelatione simul cognosci. Sunt enim hic tria quæ-
stionum genera accurate distinguenda: quædam enim sola fide credun-
tur, & sunt propriæ *mysticæ*, quales sunt mysteria Trinitatis, Incar-
nationis, &c. Aliæ, quamvis ad fidem pertineant, naturali etiam ratione
investigari possunt, inter quas hæc de Dei Existentia, & de humanæ
anima à corpore distinctione, & immortalitate recensentur, & dicun-
tur *mysticæ* & *philosophicæ*. Aliæ verò sunt, quæ nullo modo ad fidem, sed
ad solum ratiocinium humanum spectant, ut sunt omnes quæstiones
merè

mere physicæ, mechanicæ, mathematicæ, & dicuntur *scientia*. Medicæ naturæ est hæc de Dei notitia quæstio, & quæ ex scriptura ac ex naturæ lunine determinanda. Neque ex eo, quod sola fide placemus Deo, magis sequitur, superfluam esse, quæ ex natura habetur, Dei cognitionem, quam rationem ipsam, cui omissis fides & revelata notitia, velut insitione quadam, i^mp^ul^us^e). Certe neque supra, multo minus contra rationem est, ex natura scire, Deum existere. Neque semper major lux, extinguit minorem, sed aliquando etiam auget, & magis splendentem facit novo auxilio. Quod ex Hebr. 11: 6, affertur, plane aliud est: cum enim accedere ad Deum sit credere Deo & in Deum, sine quo accessus ad Deum non datur: majus quid illa verba innuunt, credere quod sit, quam simplicem Dei existentiam credere, sed quod sit Jehovah ille, qui est quod est, & verbo suo omnia subsistere faciat, adeoque remunerator sit omnibus inquirentibus ipsum.

S. 13. Cum ergo per sensum nulla sit perceptio Dei; neque ex eo solo quod sensus nuntiant potest fieri conclusio, esse Deum. Quæ enim ex eo quod non percipit mens, conclusio fabricari potest? Quod si ita res habet, tum certe, si non subsidio veniat revelatio (quæ nova luce perfundat mentem, ut quod credit, etiam intelligere valeat (m^{is}d^o p^oo^gμ^ul^u. Hebr. 11: 3.) & quæ est menti, respectu invisibilium & sp^{er}randorum, quod naturalis potentia intelligendi respectu naturâ notorum) in perpetua circa Dei existentiam & naturam ignorantia omnes homines versari necesse est: Id quod recte quidem ab illis posterioribus animadversum ita consequenter fieri, & sequi ex illo principio: cæterum accuratius illis examinandum fuerat id antecedens, unde hæc deducitur conclusio, an pro vero admitti & probari possit & debeat, ne impedimento sibi esset ad ulterius promouendos cognitionis humanæ terminos. Subit hic miserari sortem humanam, quæ rationem regere nescia & ignara & insuper veris principiis destituta, & revelationis lumine, aut illud recusans, tam misere cespitare in omnibus, & ceu in tenebris micare cogitur, neque se viuculis, quæ sibi nexuit, extricare unquam potest. Ut nihil verius à sapiente dici potuerit. Sap. 9: 15. *Corpus corruptibile aggrava animam, & terrena habitatio dissipat mentem multa cogitantem.* Tantum enim abest, ut per corpus omissis notitia animam intret, ut nullas maiores in intelligendo molestias experiatur homo, quam à corpore & sensibus. Quod qui ad oculum cernere cupit, cum attentione legat tres Ciceronis de natura deorum libros, & quid Epicurus, Stoa & Peripatos de Diis senserint, expendat. Næ ille s^æpe aurea æris perinista videt:

debit, & veritatis aliquas erumpentes scintillas, continuo incertarum opinationum conflictu mox suppressas, & tantum non extintas. Idque non aliam ob causam, quam quod rejectis principiis veris, aut non satis excutis, neque omni vero ex iis, ut oportuit, expresso; dubia alia, & incerta, aut veritate quidem aliquâ, sed non integrâ & defæcatâ turgida, imò sâpe plane falsa, in locum illorum assunta sunt, iisque honesti qui veris debebatur, tributus. Vel Aristotelem & Epicurum inibi vide: quorum ille Euripo ipso incopstantior, constantem motum in mundo considerans, & perpetuum rerum ortum & interitum, ubi generatio unius est corruptio alterius, & vicissim: inde conclusit mundum eodem modo se semper habuisse, atque nunc quoque in eodem statu persevereare, quo semper fuit, adeoque esse aeternum, qui nec principium habuit, nec finem unquam habiturus est. Quod illi occasionem dedit faciendi mundum ipsum Deum. Atque ita dum mundum facit Deum, Deum suscultur ex mundo. Alter verò, Platonem se multo sapientiorem immiterto ridet, quod Opificem hujus universi agnoscens Deum, nec illis oculis animi, quibus ille scilicet præditus, non valuerit intueri fabricam illam rationi operis, qua construi à Deo, atque adificari mundum facit. Quod nec molitionem illam, nec ferramenta, nec rectes, nec machinas, nec ministros tanti muneris complecti mente potuit: nec quemadmodum obedire & parere voluntati Architecti, aer, ignis, aqua, terra potuerint: nec unde ortae illa quinque forme, ex quibus reliqua formantur, apte cadentes ad animum efficiendum, pariendosque sensus. Unde illi necesse fuit adoptare illa flagitia Democriti, sive etiam ante Leucippi, ut Cicero vocat, corpuscula, quorum sint quedam levia, alia aspera, rotunda alia, partim angulata, curvata quædam, & quasi adunca: ex his effectum esse cœlum, atque terras, nullæ cogente natura, aut Deo, sed concursu quodam fortuito. Quo ita ablegato ex mundo & à mundo Deo, illum, cum prorsus negare non auderet, certo loco conclusit, figura quidem homunculis similem, lineamentis duntaxat extremis, non habitu solido, exilem quendam atque perlucidum, alta pace gaudentem, nihil omnino curantem: ita re tollens, oratione relinquens Deos. Hæc qui audit, nunquid recte de his Philosophis cum Apostolo pronunciet? Eramus illos in ratiocinationibus suis, & obtenebratum fuisse despiciens cor eorum, ut cum se profiterentur esse sapientes, plane stulti facti sint? Rom. I: 21, 22.

C A P. III.

BREVIARIUM CAPITIS TERTII.

Secunda &vis Erroris causa, est perversa de Anima $\pi\varrho\lambda\eta\psi\varsigma$. Cognitio Dei & nostri, arte conjuncte, & sibi mutua causa. Qui non putat esse Deum, sicut se non posset reserre ad auctorem Deum, ita necessario sibi sui ipsius notitiam eripit. Multiplex circa naturam anime hallucinatio. Quorundam non esse illam quid diversum à corpore, aut tantum ejus crasis, aut ipsum sanguinem: Aliorum esse aliquid instar venii, vel ignis, vel aetheris, vel alterius subtilis materiae. Aliorum Deum ipsum, sed modificationem, vel divine particulam aure, vel participium anime Mundi, &c. Si non est Deus, vel corporeus, tum vel a se est omnis anima, & ipsa sibi causa sui esse: vel admittendum à corpore posse emanare spiritum. Anima que est substantia cogitans, non posset alias substancialia cogitante generare: neque actiones corporeas producere, cogitatio non posset concipi extensa in longum, latum & profundum. Nec mortibus localibus subjecta, nec loco inclusa, nec sentiri, videri, &c. Hippocratis de anima, opinio refutata. Secundum illum anima hominis à bruto non nisi gradu quodam superiore differet, quod contra rationem & scripturam, quæ in equis & mulis nullum intellectum agnoscit; adoxa $\xi\mu\alpha$ vocat. Extendi, moveri, figurari non est cogitare, intelligere, vello, sentire. Nec dici posset, cogitationem esse extensam, figuratam, quadratam, rotundam, albam, nigram, &c. Quomodo corpus actionum suarum conscientiam singi potest, cum de anima id certum sit. Sadducæorum error examinatus. Aliud anima, quam vita animalis & corpus. Quomodo spiritus redat ad Deum. An Deus sit, qui in animantibus vivit, vegetat, in hominibus cogitas, vult, bene & male agit: tum anima est vel Deus, vel portio Dei, & Deus omnium peccatorum causa. Non datur Anima quedam universalis, & Anima mundi, diffusus spiritus vita. Nam vel esset natura universalis & omnibus rebus communis, at cum universalia extra mentem nullam habeant existentiam, omnia extra illam singularia & individua, particularem esse oportet, in singulis rerum individuis extantem, eaque vel informantem, vel assistentem, & vel eandem in omnibus, vel diversam: quæ plena difficultatibus. Alii intellectum agentem maluerunt introducere: quasi Deus Vicario indigeret, nec per se sibi & suis operibus sufficeret. Est enim Deus ipse quod dicimus naturam, sed naturali, qui omnia in omnibus est & operatur. An forte illa anima mundi est eximus aliquis Angelus, aut ipsa Angelorum universitas? Conclusio capitis, in qua summa dictorum.

S. I. Secunda &vis erroris causa, est perversa de anima $\pi\varrho\lambda\eta\psi\varsigma$. Cum enim cognitio Dei & nostri, sint adinodum inter se conjunctæ, & tam multis inter se vinculis connexæ ut ultra alteram præcedat & ex se pariat, difficile sit discernere: certum est, non cognito Deo, aut non sicut oportet apprehenso, non etiam posse sibi esse notum hominem: & vicissim qui ignotus est sibi, ignorare quoque suæ originis auctorem. Qui enim non vult credere Deum, aut nayult negare, & totum hoc quod de Deo dicitur, putat esse figmentum, cum se ad Deum ceu auctorem-

Etorem suum referre non possit, necessario se vel fato, vel casu, vel continuata rerum serie, vel quovis alio modo ad id quod est pervenisse, supponere cogitur. Qui vero minus potentem originis suæ auctorem imaginatur, tantæ se imperfectionis ipse ad minimum condemnat, quantam auctori suo tribuit, ut difficile, si non impossibile illi sit, verum agnoscere Parentem. Quoniam enim falli & errare, imperfectio, & velut claudicatio quædam mentis est; quo minus potens originis nostræ auctor assignatur, eo quoque probabilius erit, nos esse tam imperfectos, ut in omni re & semper possimus falli. Præcipue cum de Deo cogitamus, aut naturam ejus rimari propositum nobis est. At sicut ignorantis Dei, necessaria est appendix & sequela, ut in sui ipsius notitia cœcutiat & titubet homo, ita vicissim qui se non novit, nec quis sit, nec quid sit, nec à quo conditus, aut quo fine scit, perpetuis dubitationibus circumagi & fluctuare videmus circa Existentiam & Naturam Dei; ut tutius putet omnino negare Deum, quam tam molestis altercationibus intra se pro Deo discerpi.

§. 2. Qui enim non putat Animam suam esse quid diversum à corpore, aut tantum esse ejus quandam modum, aut crasim, aut ipsum sanguinem, sicut id de brutis affirmat S. Scriptura. Gen. 9. 4. Lev. 17. 11, 14. Deut. 12. 23. aut illam esse imaginatur aliquid instar venti, vel ignis, vel ætheris, vel alterius subtilis materiæ, quod crassioribus nostri partibus sit infusum: vel divinæ particulam auræ, vel animæ mundi (quæ est illis notio Dei, euntis & se diffundentis per omnia) quoddam participium: Quomodo quæso hac περιήψις imbutus, vel ad Deum ascendere, ut existere agnoscat, vel dignas Deo cogitationes concipere animo valeat? atqui fieri aliter non potest, ut qui Deum negat aliter de anima sua sentiat: & qui tam abjecte de se sentit, Deum vel aliter quam corporeum imaginetur, atque ita veram Dei notionem sibi intervertat, vel omnino esse neget, aut dubitanter statuat.

§. 3. Etenim qui Deum esse non credit, vel corporeum Deum singit, quomodo animam suam spirituam esse, ab omni materiæ fece secretum & liberum & purum, substantiam cogitantem, & suarum sibi cogitationum conscientiam, ut quisque in se advertit, statuere potest? A corpore enim non potest emanare nec produci spiritus, multo minus ab eo quod non est: vel ergo à se est omnis anima, & ipsa sibi causa sui esse, & omnium illarum perfectionum quas habet: vel est tradux animæ Parentis, vel à quibuslibet aliis causis Deo minus perfectis producta. At cum Anima sit res cogitans, quæ nunc supponitur aliam rem cogitantem ex se producere, quod non

posset efficere nisi præcise quatenus est res cogitans; si quæ talis vis in illa esset, ejus procul dubio conscientia esset, quod tamen nein se hactenus expertus est. Neque enim vel intelligendo, vel volendo, aliam à nostra diversam animam producimus; & nullam præterea aliam facultatem, genitricem animarum novimus. Atqui si ab æterno; vel à se esset, cum nihil præter Deum sit à se, vel ab æterno, necessario anima ipsa esset Deus, ut pote vim habens per se existendi, & per consequens etiam se conservandi, atque etiam possidendi omnes illas perfectiones, quas in Deo agnoscimus. Quod si falsum, restat ergo, ut vel anima nostra nihil aliud sit quam corpus, aut ejus quidam modus; vel certe si spiritum credimus, ut sit orta & creata à Deo: quod veritati maxime est consonum, & ab omnibus sanctoribus tam Philosophis quam Theologis assentitur.

§. 4. Rursus prout de Anima nostra vel bene vel male sentimus, ita viam nobis ad cognitionem Dei pervenienti vel obstruius & difficilem & inviam reddimus, vel planam & perviam. Si enim Anima, nihil aliud est quam corpus ipsum, vel ejus quidam modus, quomodo intellectu & volitione, actiones mere spirituales, ex se producere potest; quomodo res mere spirituales concipere? Quid enim est corpus, quam substantia extensa in longum, latum & profundum, quæ apta sit figura aliqua terminari, loco circumscribi, spatiū sic replere ut ex eo aliud omne corpus excludat, tactu, visu, auditu, gustu vel odoratu percipi, & à vicinis aliis corporibus pluribus modis moveri? Qui quæso à tam crasso corpore procedere tam spirituales actiones queant, quæ nihil habent cum corpore communione, & plane aliud sunt quam motus locales? Et quis unquam advertit aut percepit, corpus aliquod cogitandi facultate pollere? Videamus quidem eosdem esse homines, qui habent & cogitationem & corpus, at non inde sequitur humana corpora cogitare: cum id per compositionem rei cogitantis cum corpore fieri, inde perspicuum sit, quod rem cogitante separatiū examinando, nihil in illa deprehendamus, quod ad corpus pertineat, neque ullam cogitationem in natura corporea seorsum considerata. At contra examinando modos omnes tam corporis quam mentis, nullum plane animadvertisimus, cuius conceptus à rei, cuius erat modus, conceptu non penderet. Neque vero ex eo quod duo quædam simul juncta sæpe videmus, recte concluditur ipsa esse unum & idem: cuin potius ex eo, quod aliquando unum ex ipsis absque alio advertimus, optime inferatur esse diversa. Neque evades, si has animæ operationes subtili materiæ transcribas, vento, aëri, ætheri, igni; aut quicquid de corpore subtilissimum excogitari potest. Nunquam enim ad-

tantam subtilitatem redigi corpus potest, quin sit & maneat corpus non aliter moveri aptum, quam patitur natura corporis, id est, ab alio corpore vicino. An ergo tale corpus causa esse possit tam præstantium operationum, quales ab intellectu humano continuo producuntur? Ita videtur olim sensisse Hippocrates, cuius hæc verba initio libri *περὶ οὐρανῶν* leguntur, animadversione digna. Δοκέτι μοι, ὃ καλέομεν
θερμὸν, αἴσιόν τε εἶναι θυεῖν πάντα, καὶ αἰσθεῖν καὶ εἰδίνειν πάντα, καὶ τὰ δύο,
Ἐπεὶ μὲν οὐδεὶς ξερός. Quale veteres putat nominasse Aethera: qui dein insitus corpori, & sentiendi & intelligendi facultatem illi communicet, & præcipuum sedem habet in sanguine, quo bene temperato, & in καθε-
τηρίᾳ χρήματα permanente, permanere quoque τὸ φρέατην, mutato vero, μετατίθενται τὸ φρέατην. ut loquitur in libello *περὶ φυσῶν*. Calidum illud, sive Aether, nihil aliud esse potest quam materia cœlestis & subtilis, quæ omnia crassa corpora perineat & pervadit, & causa est nobilissimorum & abstrusarum motionum in inanimatis, & præcipue viventibus corporibus; quam quidam putarunt esse Deum, euntem per omnia, alii Animam mundi. Quo pacto hæc Medicorum Principis sententia ad sanum sensum revocari possit, ut Christianam fidem de anima non labefactet, Medicorum filiis dispiciendum relinquo. Id constat, multis Philosophis ansam dedisse, male de anima humana sentiendi, eamque cum brutorum Animabús confundendi, quasi tantum gradu quodam subtilitatis, & in operando agilitatis ab illis distinctam. Perinde ac si homo esset animal cæteris quidem perfectius, & majore ratiocinandi facultate præditum, & religionis insuper quodam sensu præ illis imbutum; cæterum non ita ab illis discretum, quin inferiore quodam gradu illis quoque competere possit definitio hominis, qua definitur Animal rationale; Quasi brutum sic homo quidam imperfectus & mutilus, idque præcipue ob organorum corporis, minus aptorum ad functiones humanas exercendas, defectum.

¶ 5. Dici non potest, quam sit hæc opinio injuria in Deum & verbum ejus, atque adeo in hominem ipsum, quem præcipuo suo decore & gloria spoliat, ratione vid: qua omnia se inferiora excellit. Hortatur Psalmista, ne simus ut equus & mulus; in quibus nullum est intelligere; quorum freno & lupato maxilla sit astrinjenda, ne impetum in nos faciant. Psal. 32: 9. rationem, & ex ea procedentem docilitatem negat biutis; quæque proinde non rationibus & verbis, ut signis quibus intellectus excitatur & eruditur, sed freno & verberibus, motibus localibus, coercenda sint, ut tibi pareant: secus ac cum homine rationis compote & docili agi solet.

Ut merito illa vocet ἀλογαζῶ Petrus, 2 Petr. 2: 12. quibus assimilat homines illos φυσικοὺς qui decocta ratione, ἐπίστω σώρχες τὸ θάνθυμός μαζεῦ παρεύσῃ. v. 10. Ideo quoque dicuntur animalia muta & ἄφωνα, quæ licet sonum, non tamen voces edant, quibus, ut conceptum signis mentem indicent. Hæcque causa est, quod homo qui est in gloria, neque est intelligens, similis dicitur jumentis quæ intereunt. Ps. 49: 21. caret enim luce verbi, & versatur in tenebris, & alienatus à vita Dei, est in morte, & ratio ipsa in ipso sopita, facit illum, non quidem jumentum, sed similem jumentis, quæ pereunt. Quod sit ob abdicatam intelligentiam, quam mors æterna consequitur. Itaque Psalmista brutam animi sui cœcitatem & stultitiam reputans apud se, cum cor ejus in fermento esset, & in renibus suis exacueretur, dicit se brutum fuisse, & non novisse quicquam, & pecudum instar exiisse apud Deum. Ps. 73: 12. Prov. 30: 2, 3. Quibus verbis notat indocilitatem suam, insipientiam & contumaciam, & recalcitrandi animum, ut pecudes solent, Ps. 92: 7. Eccles. 3: 18. Videant ergo, quibus propriam excellentiam & decus ita prostituere lubet, ne se pares faciendo bratis, & tam exigua distantia ab illis se jungendo, etiam justo Dei judicio, paulatim hiant, quod esse volunt, sicut equus & mulus, in quibus non est intellectus. Quanquam quis intellectus esse potest in re corporea, in materia extensa, in igne, æthere, aut sanguine? An extendi, moveri, in inille figuræ diversitari, est percipere, intelligere, judicare, velle, incunillæ, imaginari, sentire? An forte cum corpus in punctum cogitur, sit perceptio; cum lineam rectam ducit aut curvam, tum fabricatur enunciationes veras vel falsas, vel dubias; cum circulus, aut semicirculus, aut etiam triangulum ducitur, tum struit Enthymema, vel syllogismum, & si ille à figura paulum deflectat, tum oritur sophisma? Quis hæc sine indignatione & risu proferri audit? Atqui si præter corpus nihil est hominis, quantumvis illam partem ad subtilitatem summan extenues, quæ intelligendi nobis causa est, tali aut simili modo illam affici oportebit, si ratione uti debeat. Et per consequens omnis nostra cogitatio concipiatur ut extensa, figurata, rotunda, quadrata, dimidiata, &c. sicut omne corpus per motum figurari videmus & variari.

§. 6. Talis si est natura Animæ nostræ, comprehendendi non potest, quomodo tam nobiles actiones edat, quarum in se habet conscientiam, & tam ab omni materia secreta, & spiritu solo attingenda objecta intueri, iisque se oblectare possit? Quomodo Ideæ Entis infiniti receptaculum esse queat, & ex corporeo & angusto hic gurgustio Deum, divina attributa ejus, & admiranda opera apud se expendere, & immensi
hujus

Angelis sentiebant, eos non mirum est similiter sensisse de animabus hominum, non esse scilicet res tales, quæ per se possent subsistere, sed quæ in nihilum redirent, corporibus destitutæ. Hinc porro sequebatur, *τὸν ἐν τῷ οὐρανῷ στολὴν*: nam illa requirit permanctionem animorum: consequens item est, ut spiritus omnem pietatis repositam habuerint in vita præsenti. Hic est carnalis exitus *ψυχονήσις* illius opinionis de anima humanae corporeitate: à qua non longe abeunt Anabaptistarum de *ψυχονήσις ψυχίᾳ* deliria, quæ & ex parte saltem adoptavit Socinus. Qui quod Eccles. 12: 7. dicitur *spiritus redire ad Deum*; intelligit de vita *hac animali*, quæ in morte ad Deum, qui dedit eam, tanquam ad omnis vite fontem redeat: non quod *spiritus hic*, qui ad Deum redit, sit hominis *animus* per se subsistens, & qui separatus à corpore, ad Deum revertatur: sed res aliqua per se non subsistens, *vita hac animalis*, seu potius *vis ea vitam hanc vivendi*, quæ cum nec per se aliquo modo subsistat, nec tamen evanescere possit, ad Deum, qui eam dederat, tanquam ad omnis vite fontem recedat. Quid hoc aliud est, quam quod *Justinum* modo dicentem audivimus, de virtutibus quibusdam quas Deus proculire facit, & ad se, cum illi placet, rursus retrahit. Plane sicut de animantibus animali tantum vita præditis loquitur Psalmista. Ps. 104: 29. *Abscondente te faciem tuam, consternantur: auferes spiritum eorum, exspirant, & ad pulverem suum redeunt. At mittis spiritum tuum, creantur: & innovas faciem terræ.* Ubi non de spiritu hominis, altera & potiore ejus parte, qui ad Deum revertitur, agit: sed de vita & halitu, & omnibus ad hanc animalem vitam pertinentibus, quæ Deus auctor naturæ omnibus animalibus & hominibus sufficit, Act. 17: 25. quorunq[ue] nihil redit ad Deum, sed una cum corpore pereunt, quod ad pulverem suum redit. At permanens quid & subsistens sunt *spiritus justorum perfectorum*, ex quibus constat *panegyris & Ecclesia primogenitorum qui conscripti sunt in cælus*. Hebr. 12. 23. ad quain cum & nos accesserimus per fidem, constat & spiritus nostros dum in corpore adhuc sunt, ejusdem esse naturæ & subsistentiæ, licet nondum ultimæ perfectionis compotes. Vitam hanc animalem, & vim illam vitam hanc vivendi, & *πνεύμα* nobis eripere possunt homines, & spiritum hunc variis modis intercludere: *At animam occidere non possunt, qui possunt corpus.* Matth. 10. 28. Aliud ergo est anima, quam vita animalis & corpus. Et hanc inter corpus & Animam distinctionem accuratè Scriptura docet, cum inhabitantem spiritum ab habitaculo & domicilio suo discriminat, & animalium proprie esse hominem; corpus vero ejus tabernaculum innuit: Ita Petro vivere, est esse in hoc tabernaculo, mori vero, *deponere hoc tabernaculum.* 2 Pet. 1. 13, 14. quod

Paulo est *āναλογη*, & esse cum Christo: vivere vero, permanere in carne. Phil. 1. 23, 24. & 2 Cor. 5. 1. mortem tunc homini contingere ait, *ἄταν οὐ εἰπίγει οὐδὲν τὸ οὐκεῖνον κατέλυθεν*. Et clare distinguit id quod est in hoc tabernaculo, à domicilio ipso, id est, incolam à domo. v. 2, 3, 4. Sic Jobus descripturus homines, dicit eos *inhabitare domos luteas*, Job. 4. 19. innuens aliud esse quod inhabitat illas domos, aliud domos ipsas. Et cum Christus latroni dicit, *Hodie mecum eris in paradiſo*, certe aliud esse quod secum post mortem futurum esset in cœlo, aliud cuius crura frangi dehebant in cruce, & quod in terra sepeliri debuit, ostendit: non ergo corpus hoc visibile & palpabile, est *spiritus ille hominis, quem Deus format in medio ejus*. Zachar. 12. 1. quique non est è pulvere, nec unquam fuit pulvis, ut corpus, sed *datus à Deo, ad quem & redit*. Eccles. 12. At *corpus animale* non redit ad Deum, nisi factum *spirituale*. 1 Cor. 15. 44, 46, 47, 48, 49, 50.

§. 8. Si nihil est in homine, præter hanc vitam animalem, seu viam illam vitam hanc vivendi, quid aliud id est, quam calor & motus ille, quo corpus, dum vivit, affici videmus, causa halitus & πνοῆς, vita corporis, qua destitutum, *χωεὶς πνεύματος*, id est, πνοῆς, *νεφέλη* isti; Jac. 2. 26. Illa vis, cum sit à calore, qui causa est omnium in homine motuum vitalium & animalium, non alios effectus producere nata est, quam corporos, quibus corpus nutritur, crescit, respirat, incedit, & variis modis, à vicinis præcipue corporibus, afficitur. At cum homo præterea cogitet, percipiat, ratiocinetur, velit, sentiat, & omnium harum actionum sibi conscient sit: cum circa sui nutritionem & respirationem & staturæ protectionem nihil agat, (*quis enim sollicite cogitando potest apponere ad staturam suam cubitum unum?* Matth. cap. 6. 27.) aperte constat, nisi præterea in nobis sit substantia cogitans, distincta à corpore, & naturæ plane spiritualis, nihil unquam cogitaturum hominem, aut rationaliter conclusum, nullumque objectum spirituale apprehensurum. Nisi forte tam corporei simus, ut ad hæc omnia illud Hippocratis ἡρμηνεία, sive æthera sufficere putemus. Si præter animam, etiam animum, substantiam cogitantem & per se subsistentem, distinctam à corpore agnovit Socinus, cur aut adeo nulla, aut tam dubia, & incerta ejus apud illum mentio facta?

§. 9. Sed quid illud est, *spiritum redire ad Deum, tanquam ad vitæ fontem?* Cum enim non sit res per se subsistens, quomodo ad Deum redit? An Deus viam vivendi communicans corpori, & rursus auferens, dando illam, amisit aliquid de suo, quod auferendo repetit, & quasi de novo asciscit? Ita ut dando se quasi exinaniat vi illa, quæ ex illo egressa est, & rursus repleatur, retrahendo illam ad se, & perpetuus sit quasi

egressus & ingressus ejusdem rei à Deo in Deum. An vis illa, seu ἀτρητική & αχωέας ἡ θύματος, λογοποδῶν ποτε, ὅταν βλαβῇ, est ipse Deus, vel aliquid creatum? Si quid est præter & extra Deum, quid hoc est, vel anima mundi, vel cuiusque rei viventis forma & anima singularis? Et an vis illa vivendi eadem est in omni animali, homine & bestia, quæ in bestia tantum vegetet & sentiat, in homine præterea ratiocinetur? Et an eodem modo omnis illa vivendi vis reddit ad Deum? An hic vero aliquid singulare in homine? Annon sunt hæc vigilantium somnia? si vis hæc à Deo viventibus communicata, est Deus ipse, tum certe est Deus qui in omnibus animantibus vivit, vegetat, in hominibus intelligit, ratiocinatur, vult, appetit, & bene aut male agit, & non homines peccant, sed Deus in illis. Forte hoc est, quod *Virgilius* cecinit, & significantius etiam expressit. *Georg. lib. 4.*

— *Deum namque ire per omnes*

Terrasque, tractusque maris, cælumque profundum.

Hinc pecudes, armenta, viros, genus omne ferarum,

Quemque sibi tenuis nascentem arcessere vitas.

Scilicet hoc reddi deinde, ac resoluta referri

Omnia; nec morti esse locum, sed viva volare

Sideris in numerum, atque alto succedere calo.

Vide Ciceron. lib. i. *Tuscul. Quest.* Si enim est Deus, qui se ita per omnia diffundit, & animalibus est vita, halitus & omnia: nonne majori jure est ipse qui in homine vivit, intelligit, vult, sentit, & omnia quæ sunt hominis, peragit? Ut si de apibus vere ille dixerit,

Esse illis partem divina mentis, & haustus aethereos:

Multò magis id, juxta illum, verum habeat in homine, omne illud quo homo præstat bruto, cogitandi, imaginandi & volendi & appetendi facultates tam excellentes, & opera, esse Deum ipsum, qui hæc omnia in omnibus est & operatur. Plane ut idem alibi:

Fallimur, an sua cuique Deus sit dira libido? Et illud,

Jupiter est, quodcumque vides, quocumque moveris.

Quali mens nostra sit portio quædam ipsius Dei, vel ut alii, *divina particula aure*, quæ vel decisa ad tempus ab ejus essentia, dum corpori juncta est, postquam per incrementum ab illo separatur & sejungitur, rursus in illam relabatur & jungatur eadem: vel certe ut sit mens hominis nihil aliud, quæ Deus ipse communicatus & participatus ab homine, qui in unoquoque corpore omnes illas intelligendi & volendi functiones per se obeat: atque omnis veritatis & falsitatis, justitiae & peccati, rectitudinis & aberrationis

tionis causa sit. Ut sit Deus, qui in Paulo ὁ θεός, in Hymenæo ἐποδοξᾶ, in Manichæo delirat, in Ario hæreses procudit; In Petro resipiscit, in Juda desperat, &c. Quæ tam sunt abominanda & ab omni fano sensu abhorrentia, ut ea retulisse, sit refutasse. Quam multo aliter de his Scriptura S. quæ licet confiteatur ex Deo, & per Deum, & in Deum est omnia, Rom. 11. 36. salubriter id explicat, hæc omnia esse ejus munera, & τὰ ἀντὶ τοῦ πάτερα, καὶ διὰ τὸ Θεοῦ αὐτὸς εἶται, & κατέστηται. Apoc. 4. 11. non dicit illa omnia esse Deum, sed à Deo tanquam auctoře omnium, ut qui operatur omnia in omnibus; dans omnibus vitam, habitem & omnia; & per quem virimus, moremur, & sumus. Act. 17. 25. 28. nam quod 1 Cor. 15. 28. dicitur Deus futurus omnia in omnibus, id non de hoc tempore, sed de illo quod resurrectionem excipiet, intelligitur; & de plena illa gloriæ manifestatione, quam solis beatis ostendet in futuro seculo Deus; non certe damnatis, non animantibus aliis. Ut hoc sit plane præter rhombum.

§. 10. Alii ergo priorem errorem corrigere volentes, animam quendam universalem, seu ut Averroës vocabat, *Animam mundi* substituerunt, sive ut alii, *diffusum ubique spiritum vitae*, quo plenus est mundus universus, qui se ē ubique per omnes materiæ partes insinuans & penetrans, cum actu, sovet, regit, producitque *creaturas omnes*, suam cuique induendo formam, & actiones cuique convenientes operando. Quique sit secundum à Deo, mundi principium. Quasi vero nostrum sit, novas *creaturas fabricare*, quæ ignorantiae nostræ subsidio veniant, ut quorum in natura effectuum causam nescimus, ficto à nobis Idolo transcribamus. Perinde ac si non hæc omnia peragat Deus, aut peragere non possit, nisi adjutus ope creaturæ. Quod certe nihil aliud est quam perpetuas intellectui ferias procurare, ut liberetur à molesta illa causatum inquisitione. Scire refert, quid per hunc spiritum intelligi velint. An naturam universalem & omnibus rebus communem? At universalia, cum mentis tantum sint rationes, neque extra illam existentiam ullam habeant (cum extra illam omnia sint individua & singularia) nullam operationem, nullos singulares effectus aut opera producere possunt. An vero naturam particularem, in singulis rerum naturalium individuis extantem, eaque vel informantem vel assistente, eamque eandem in omnibus vel diversam? Quid ergo? An feminini arboris, tritici, floris v. g. additur continuo spiritus Archæus, qui causa sit, ut in terram innissimum radices deorsum protrudat, deinde rursum in culinum & spicam & truncum assurgat, & ramos, flores & fructus producat? An in semine hominis, canis, idem vel similis spiritus

adest, qui talem conformatiōnēm partium & membrorum operetur, à qua corpus hominis, canis oriatur, & uniuersus in sui generis formas modosque procedat? An idem animālē intelligere, ratiocinari, affirmare, negare, deliberare, velle, appetere, &c. docet, & artium, scientiarumque & nobilium quæ ab homine efficiuntur operum est Architectus? Et num qui spiritus sc̄imini bus, cum in terram projiciuntur, miscentur illa, cum in horrea reconduntur, aut à formicis arroduntur, deserit: & cum infœcunda redduntur, tunc expirat? Sic ergo mundus, ut Aristoteles putat, erit plenus animarum, & spirituum ejusmodi, qui corpora idonea nacti, quasi per μέμφυσιν quandam, se illis insinuant, & nunc hæc, nunc illa novi incolæ visitant & inhabitant. Et an spiritus ille qui omnibus rebus additus singitur, est intelligens, & conscientius sibi sui operis, an nescius plane & brutus? Sin hic malint substantiam aliquam unam separatam huic operi deputare, quæ velut intellectus agens & universalis singulis rebus interveniat, easque sustentet, gubernet, & omnium operationum illis causa sit; tum verò ego eos dicam, vel imperite confundere Deum cum Creaturis, vel sine necessitate illi supponere Vicarium, & frustra moliri per plura, quod potest fieri per unum. Quid enim annon Deus hic sufficit? qui hominem & pecus servat, Ps. 36. 7. qui mittit spiritum suum, & creantur omnia, Ps. 104. 33. utpote dans omnibus vitam, halitum, & omnia, & in quo universi homines vivunt, moventur & sunt. Act. 17: 25, 28. & qui est Deus spirituum omnium carnis. Num. 16. 22. &. v. 16. Qui dat sapientiam sapienibus, & scienciam scitis & intelligentibus. Dan. 2: 21. Job. 32: 8. & 38: 36. Prov. 2: 6. Eccles. 2: 26. Qui Ezecalem & Aholiabum implevit spiritu suo, peritiae, intelligentia & noctua, & omni arte, ut excogitare res industrie inventas, & operari possent in auro, argento & ære. Exod. 35. 31. Et quid opus ad alium configere, quam ad Deum, qui sicut argillam fecit nos, sicut lac fudit, & tanquam caseum coagulavit: carne & cute induit, & ossibus & nervis texit: Job. 10. 10. Ps. 139. Talia qui per se præstat & confert, non indiget vicario. Forte eos fecellit, quod cum audiant esse hæc Naturæ opera, sicut revera sunt, Naturam aliud quid esse sibi persuadere, quam vere est, quasi quid diversum à Deo. Cum illa in genere spectata, nihil aliud sit, quam vel Deus ipse, *Natura naturans*, ut loquuntur: vel ordo ille rerum à Deo emanans, seu rerum coordinatio à Deo instituta: vel in particulari, complexio eorum omnium, quæ à Deo rebus sunt tributa vel indita. Quibus omnibus in unum concurrentibus, statim existunt mirabiles illæ species rerum & varia naturæ opera, & stupendi effectus. Et quid opus est alia vi ad generandum & producen-

efficit & agit, quo modo homo tam φυσικὸς capax esse potest corum quae sunt spiritus Dei, & que spiritualiter dijudicantur? 1 Cor. 2: 15. Quo modo talis anima fieri potest subjectum fidei, que est sperandorum hypostasis, & demonstratio non apparentium? Heb. 11: 1. quo modo eò elevari ut apprehendat quæ oculus non vidit, auris non audivit, nec in mentem hominis ascenderunt? Quod commercium talis animæ cum Deo, qui est spiritus, & in spiritu & veritate coli & adorari vult? Et quo modo ex hoc corruptibili corpore, & terrena habitatione homo, si nullus est inhabitans in eo spiritus, potest videre Deum, aut vel leviter suspicari, esse aliquem rectorem mundi? Oculus certe corporis non pertingit ad invisibile, & quod est extra sphæram sensuum. At Deum, qui est αὐτὸς, nemo vidit unquam. Quo modo isti homines, tam abjecte & viliter de se sentientes, credere possunt animam suam esse immortalem, & post mortem superstitem, quæ tot sectionibus & divisionibus obnoxiam, ferro, igne, laqueo, morbo, compressione & dilatatione, suffocatione, & mille aliis modis discindi, in auras attenuari, suffocari, elidi, & exterminari potest? Hic est exitus ψυχονόμος illius opinionis, in humani generis opprobrium & perniciem inventæ, & fidei Christianæ pestis & veneni. Sin malint Deum ipsum esse omnia, & operari quæ in homine observantur, aut spiritum quendam mundi universalem, vicarium Dei: miserum certe & servilem nobis Deum, instar Manichæi idoli, deformant, qui tot corporibus, ceu totidem ergastulis inclusus, tam vilia & spurca ministeria cogitur obire, tam nefanda operari, & se tot scelerum & flagitorum reum facere, atque omnium, quæ ab hominibus patrantur, peccatorum auctorem profiteri. Quis Religionis sensus illis hominibus superest qui de Deo tam indigna sentiunt, & in tale idolum transformant, cui cuim omnia tua transcriperis, nulla tibi boni operis laus, nullum mali vituperium, nulla lætitiae aut doloris & pœnitentiae materia relinquatur, sed perpetua querelatum & murmuratum Dei contra seipsum quotidie seges enascatur. Nec minoribus absurditatibus pulsatur illud de anima inundi placitum, Philosophorum Ethnicorum & verum Deum ignorantium, & sibi nimium indulgentium in stulta sapientia sua dicam, an sapiente stultitia, inventum. Quod nil aliud est quam cerebri humani idolum & ludibrium, secundarii & vicarii Dei in mundum introductio, Philosophiae & causarum investigationis corruptela & remora, & dum menti ferias querit & otia, inutilium & non proficientium laborum & negotiorum mater & nutrix, à sui & veri Dei notitia abducens homines, & inexplicabili opinationum incertarum labyrintho involvens. Quod

si quibus his pravis de anima sua opinionibus imbutis, datur hos laqueos effugere, ut tamen Deum esse credant, (uti de Sadducæis & Epicuro asseritur) sciant illi, vel esse felicitati cuidam suæ hoc tribuendum, ut quid ex hac opinione consequi natum est, non videant; vel certe, ut Deum esse credant, non sana tamen de Deo sentire, nec vera omnia attributa & ἔπειπται posse illi deferre; vel ex aliis principiis, quæ simul eum illa opinione retinent, (non animadvertisentes illam ab istis, vel ista ab illa perimi) hanc de Deo fidem potius, quam scientiam progigni: vel ob humanos quosdam respectus, ut suspicionem Atheistini evadant, & nominis maculam effugiant, aliud corde premere, aliud ore cloqui.

C A P. IV.

• BREVIARIUM CAPITIS QUARTI.

Terria Atheismi causa, Academica ἀργαληψία, & Scepticismus seu Pyrrhonismus.
Illa desperationem inveniendi Deum assert: hic vero spem aliquam relinquit. Hujus diversitatis inter Philosophos causa à Sexto Empirico enucleata. Tres Philosophantium sectæ, Dogmatica, Academica, Sceptica. Due posteriores ex prima, & ultima ex duabus prioribus enata. Academica sectæ primus autor Socrates, nihil se scire affirmans: quam Carneades, Clitomachus, Antiochus ulterius extenderentes, omnium ἀργαληψία inveniunt. Quibus cautiores Sceptici, cum nihil certi esse in rerum natura putarent, preelegerunt de omnibus iuxta & dubitare. Omnes in eodem luto heterere. Pervasisse hoc malum & corrupisse etiam nostra tempora, ut patet in Scholasticis; imo & Principum aulas & Cardinalis Perronii pro Deo orantis, & dein contra Deum idem facere parati, scepticismus. Ideas seu representamina rerum, ex se mens producere nequit, sed à Deo in mundi theatro positas accipit. Plura sunt quo nescimus, quam que scimus: neque sensibus fidendum, neque judiciis nostris: neque propriea desperandum de invenienda veritate: cuius vel unius inventio destruit universale illud axioma, Nihil sciri. At qui certissimum & evidensissimum est, scepticos, dum ita dubitarunt, & cogitando errarunt, existisse, & cogitationum suarum sibi consciens fuisse. Unde hoc axioma verissimum, quod à nemine intelligentem negari potest: omnem qui cogitat, esse. S. Augustini hoc argumentum fuit contra Academicos, ut ex variis locis patet. Inde vera animæ idea, ejusque à corpore distinctio innoscit. Et resultat inde universalis regula, illud omne verum esse, quod clare & distinctè percipimus. Atque dum mens notiæ terminos ulterius promovere ntitur, inter alias notiones, quibus facta est, invenit ideam Entis perfectissimi i.e. Dei. Ex qua porrò rerum ab eo creatarum explicationem deducit. Etiam cognitionis nostræ veram causam solum Deum agnoscit. Qui cum sit ipsa Veritas, plane repugnat, ut nos fallat; aut innatum in nobis & vehementer illum sciendi appetitum desitiat. Nez gato Deo, nemo certius esse potest, se aliquid scire. Ex veracitate Dei, recte infertur, nos in maxime claris & accuratis judiciis nostris falli non posse. Quod assequimur, si nihil praeter Deum, nos ipsos, & reliqua ejus opera nobis cognita, pro unico cognitionis nostræ objecto nobis proponamus. reliqua pro non entibus, & phantasmatibus habeamus. Vera rerum prædicamenta. Quæcumque sub percepcionem nostram cadunt,

vel sunt res ipse, & earum affectiones, vel aeternae veritates. Res autem rerum affectiones, sunt substantia, duratio, ordo, numerus, &c. que ad omnium rerum genera referuntur. Substantiae vel intellectuales & cogitantes, eaque vel aeterna & à se, que nulla plane re indiget ad existendum. vel finita & dependens à prima. Vel materialium, ut corpus. Substantiae attributa, modi, qualitatis & accidentia. Appetitus famis, siatis, &c. animi pathemata, ira, amor, &c. & que à sensibus operantur, lux color, calor, &c. & mentis & corporis affectiones sunt. Que præterea in scriptura de Deo & operibus ejus, & de Religione revelantur, fide apprehensa & credita, evidenter Academicos & scepticos confutant. At plura tamen sunt que ignoramus, ut que de Deo capitum nostrum superant: fines quos Deus sibi in creando mundo proposuit: res quædam que vel ob sublimitatem nobis sunt inaccessa, vel non revelatae; aut inventæ & detectæ. Res cuius causa non datur, frustra inquiritur, &c. que ob judicij indiffereniam nondum determinare possumus; & cum falsa ita permixta sunt veris, ut dubitare de illis tutius sit, quam non recte illis expensis, pronunciare. In Theologicis controversiis, ubi res ardua occurunt, & verisimiliter pro & contra disputatur, suspendendum judicium, donec probatis omnibus, perum retinere possimus. Vis & potentia Veritatis.

S. I. **T**ertia nunc Atheismi examinanda causa; quæ ex affectata ignorantia θεοποιηστ, velut ex uno truncu in duos ramos se diffundit, Academicam ακαδημίαν, & Pyrrhonismum seu Scepticismum. Si enim nihil scitur; vel propter paria in oppositis rebus ac orationibus momenta, & ἴσως εὐθανατικα, nihil de re ulla quæ occurrit, pronunciari vel οὐδὲν εἰπεῖν possit: caveri non potest, quin etiam aut nesciatur, An sit Deus, aut saltem assensus de eo cohibeatur, & εποχή invehatur, & perpetua dubitatio. Et quainuis tenue inter hæc duo discriminem alicui videri possit, quia unum sæpe ex altero oriatur, atque ita inter se coincidunt; plus tamen est, sciri nullo modo posse Deum, quam de eo dubitare. Illud enim desperationem inveniendi Deum plane affert: hoc vero spem aliquam relinquit, posse illam partem, quæ Deum statuit, probabiliter fieri, si examinatis utrinque rationibus, illæ, quæ sunt pro Deo, fortiores & magis apodicticæ apparent. Quinimo, si constet, vere aliquid sciri posse, ejusque veritatis convinci posse intellectum, non desperandum etiam tandem, imò melius quam res alias sciri posse esse Deum. Interest nosse, quæ sit hujus diversitatis, sen τὸν αὐτὸν τὸν οὐρανόν φῶν origo. Quam doctè nobis tradit Sextus Empiricus intio pyrrhonistarum Κατηγορίων. Ubi tres generalissimas Philosophandi rationes, quæ se invicem consequuntur, explicat. Quicunque enim rem aliquam querunt, eos hoc tandem devenire consentaneum est, ut aut eam inveniant, seu invenisse se putent, aut à se inventam negent: idque ideo, quia vel à se comprehendendi non posse fateantur, vel in eius investigatione persevererent. Unde tres quasi Philosophorum sectæ vel heresies enatæ, aliorum quidem verum se invenisse

ron. L. i. Academ. Quæst. Hunc morem secuti Academicci, præcipue qui tertiam Academiam constituebant, Carneades, Clitomachus, & post illos Antiochus, sive ex nimia quadam τὸν αὐθολκῆς αἰμετέσια, & veterum sophistarum odio, sive ex animi fluctuatione, aut etiam ex quadam doctrinæ copia, & quod dogmaticorum argumenta facile illis fuit infirmare, ulterius quam Socrates proiecti sunt, atque omnium αἰαγληψίαι invexerunt: neque à veris initii sententiam suam, licet non contemnendis rationibus alicubi subnixam, derivantes, & studio quodam partium, atque affectatione omnem modum prætervecti: His cautores Sceptici, & qua in re utraque pars desiceret, probe apud se expendentes, cum æqualibus fere argumentorum & rationum momentis & ponderibus rem utrinque agi perspicerent, & sëpe hæsitarent utra pars alteram prægravaret, assensu in sustinere tutius judicarunt, & de omnibus ἐπέχειν. Itaque cum nihil certi esse in rerum natura putarent, nihil etiam ipsi de rebus affirmabant aut negabant, sed de omnibus dubitare præelegerunt, juxta consuetas suas formulas, & μῆδος, τάχα, ἐξεῖ, ἐνδέχεται, ἐπέχω, γέδειος, unde nata illa αἴφασία illorum, seu πάθος & affectio, δῆρε τὸ γέδειον πάθον τὸ αὐτόν, γένεται αἴφασία. In quo observandum eos non ideo αἴφασία assumisse, quasi natura tales sint res, ut necessario αἴφασία moveant, sed ut eam pronunciando, declararent quomodo super his vel illis quæstionibus affecti essent, & quid apud se paterentur. Id est, non voluerunt dubitationem suam considerari, quasi proprietatem objectorum, quæ perpetuo ipsis inhæreat, quasi quæ semel dubia cognovimus, non possint unquam reddi certa: sed tantum ut relationem cognitionis suæ ad objecta. Et forte etiam non alia mens fuit Academicorum; nimia enim præsumtio illa fuislet, ex eo quod aliquid à nobis non scitur, aut pro statu in quo sumus, sciri non potest, pronunciare, absolute sciri nihil posse. Et forte Socrates & Plato, & illos imitati Academicci, cum illam, quam de supremo hominis bono, quod Deum esse statuebant, veritatem tam abstrusam à vulgi non tantum, sed & Philosophorum captu esse judicabant, elegere potius occultare quam propalare suam sententiam, scilicet ne illa imperitorum Iudicium irrisione fordesceret, & periculum illis crearet, uti Socrati contigit. Itaque nihil neque Philosophos, neque populos de veritate docere, sed de omnibus quasi dubitantes, omnes alios impugnare maluerunt, qui verum se invenisse jactabant. Unde secta Academicorum, qui veri erant Platonici, de omnibus quasi dubitantium, profecta est. Et cum non sine successu id tentari à se animadverterent, serio in id incubuerunt, ut de omnibus dubitanter sententiam proferrent,

prodigentium conatum traducit. Jes. 50: 11. Quid enim aliud in scriptis illorum apparet quam perpetua quedam dubitatio, & ob paria fere in oppositis rebus ac orationibus momenta, incertitudo & fluctuatio? Ubi quaestio perpetuo manet quaestio, & quodlibetice, ut loquuntur, omnia resolvuntur: ubi quod Thomas versimiliter astruit, Scotus probabilius destruit, & semper novam quaestionem quaestio gignit, ut nihil sit tam absurdum, quod non in clientelam alicujus recipiatur: atque ita ob perpetuas altercationes & pravam illam consuetudinem de omnibus rebus pro & contra disputandi, veritati suum perit decus & pretium. Ut qui summas illorum & quodlibetica scripta cum Sexti Empirici hypotyposibus conferre dignatur, si illi à re sua tantum sit otii, juret has in multis ex illis transcriptas, & nova tantum veste indutas mundo repræsentari. Neque scholas solum & monachorum claustra infecit hoc malum, sed & aulas, utinam ne quoque & animos Principum, invasit. Et certe plus quam mirandum foret, non ulla veneni labe & contagio contigi animos, quibus tales Magistri & conscientiarum Rectores obtigere, qui nihil certi apud se de Religione statuentes, tam protagonice de Deo fentiunt. Qualem illum fuisse, si non affirmare, at ad minimum suspicari licet, qui cum coram magno Rege aliquando partes probandi Deum (sive ita injunctum illi erat) suscepisset, easque omnium judicio & plausu digne & eloquenter egisset: excitatus illo palpo, repente audientibus omnibus, contrariam sententiam, eadem si non majori probabilitate, & non infirmioribus rationibus demonstraturum promisit, si quidem eandem attentionem sibi commodare vellent. Quod non sine fremitu & detestatione à Rege, & qui aderant aliis, rejectum, Oratori illi perpetuae infamiae stigma inussit. Tanto ille pretio emit, scepticum videri velle, & pœnitere.

s. 5. Ut ergo hoc labyrintho examus, & ad veritatis aliquam notiam perveniamus, sciendum ante omnia, aliud esse verum, aliud certum: licet nihil certum nobis esse possit, nisi verum. Veritas enim est affectio rei, & proprietas objecti, quæ illi perpetuo inhæret: certitudo vero est relatio cognitionis ad objecta, orta ex conformitate judicij cum re, & cum illa clare & distinctè percipitur. Nihil ergo falsum in re, nec in notionibus rerum, sed tantum in judiciis nostris, male illas rerum ideas vel copulantibus, vel dividentibus & separantibus. Ut enim homo non est indifferens ad sentiendum, nempe ut sentiat quod non est, aut non sentiat, quod sensum aliquo motu pulsat: ita nec ad quid cogitandum, percipiendum, imaginandum, volendum: id est, ut sibi notiones

que cum perspicue non cognoscamus , merito dubitamus ? Quis tam sibi ignotus , ut hoc non in se advertat , & experiatur ? Quam multa sunt in cœlo, in mari, in visceribus terræ abscondita, ad quæ ne suspicio quidem nostra se porrigit? Quam multa ob subtilitatem & exilitatem nos fugiunt, quam multa ob magnitudinem , sublimitatem & nūniam lucem qua radiant , mentem obruunt , & vastitate sua percellunt ? Quam sæpe sensus fallunt & seducunt ? Et quam timidæ & incertæ sunt cogitationes nostræ , ut sæpe etiam in illis rebus fallamur , quas certissimas aliquando judicavimus ? Et cum tam proni simus in errores, quis certos reddet, nos non in omnibus falli ? Ut vere in nos quadret Apologus ille Vulpis , invitatax à grue, vitruin quidem lambentis , pultem ipsam non attingentis. An ergo hic animuim desponebimus , & Academicis & Scepticis integrum victoriā trademus ? Atqui ante ingenuam Socratis confessionem audivimus , qui cum , sive more suo εἰπωτεύω , sive serio , nihil se scire profiteretur , id unum exceptit tamen , se scire quod nihil sciāt. Si nihil scitur , hoc ipsum sciri debet , ut affirmari possit. Quid si ergo aliquid , quanto magis si aliqua , si multa sciri , & per consequens sciri posse demonstratum fuerit , nonne evidenter ruit audax illa Academiæ hypothesis ? Rogo ergo, annon *Carneades & Sextus* , cum hæc contra dogmaticos scripsierunt , etiam antequam in chartas conjecterint , apud se expenderint & cogitarint ? Fuisse ergo cum hæc cogitarunt , & mente præditos , & harum cogitationum consciōs sibi fuisse necesse est. Nam quod non existit , non cogitat , nullius conscientium est. Certum ergo est , illos dum cogitarunt , & cogitando ita errarunt , fuisse. Uude certissima evidētia infertur , Omne in qui cogitat , esse. Et nos esse , dum cogitamus , & quādiu cogitamus , & præcise ideo quia cogitamus , est iminoræ veritatis axioma. Rectissime hoc cœpit Augustinus , & hoc telum validissimum in Academicos contorsit , lib. 11. de Civ. Dei , cap. 26. Et sumus , inquit , & nos esse novimus , & nostrum esse ac nosse diligimus. Nulla in his veris formido Academicorum argumenta , dicentium. Quid si falleris ? Si enim fallor , sum. Nam qui non est . utique falli non potest ; ac per hoc sum , si fallor. Quia ergo sum qui fallor , quomodo esse me fallor , quando certum est , me esse , si fallor ? Qui iur essem qui falleret , etiam si fallar , procul dubio in eo quod me novi esse , non fallor. Consequens est autem , ut etiam in eo , quod me novi nosse , non fallar. Sicut enim novi me esse , ita etiam novi hoc ipsum me nosse. Eaque duo cum amo , eundem quoque amorem , quiddam tertium , nec imparis astimationis , eis quai novi rebus adjungo. Neque enim fallor amare me , cum in his quæ amo , non fallar , quanquam eis illa falsa essent , falsa me amare

amare verum esset. Cum verò illa vera atque certa sint, quis dubitet, quin eorum quæ amantur & ipse amor verus atque certus sit? Tam porrò nemo est, qui esse se nolit, quam nemo est, qui non beatus esse velit. Quomodo autem beatus esse potest, si nihil est? Idem lib. 15. de Trin. cap. 12. Intima scientia est, qua nos vivere scimus, ubi ne illud quidem Academicus dicere potest: fortassis dormis, & nescis, & in somnis vides. Visa quippe sonniantium simillima esse visis vigilantium, quis ignorat? Sed qui certus est de vita sua scientia, non in ea dicit, scio me vigilare, sed scio me vivere: sive ergo dormiat, sive vigilet, vivit. Nec in ea scientia per somnia falli potest, qui & dormire & in somnis videre, vivenis est. Atque in Enchiridio ad Laur. cap. 20. Hoc uno desperationem inuenienda veritatis tolli, que ab Academicis & Scepticis introducta est, affirmat. Vide illum lib. 2. de lib. arb. cap. 3. & alibi.

§. 7. Ergo hujus fili, quod nobis Augustinus acerrimo suo ingenio detexit, monstravit, & in manus dedit, sequentes ductum, apertam hanc omnibus rite philosophantibus ex labyrintho hoc excundi præformatam viam, & methodum ingrediamur, & quidem tanto securius, quanto à nobilissimo & sagacissimo hujus seculi Philosopho, & per hæc vestigia sancti Patris eunte, feliciter id effectum datum videmus. Qui etsi forte Augustinum non legerit, tamen proprii ingenii perspicacia, & assidua & pertinace meditatione, cum usitata inquirendi methodo, nihil promoveret: tandem per sufficienter inductionem hanc unicam viam inveniendi veri detexit. Et certe in felicitatis quadam parte ponendum, hanc viam ab Augustino priuò calcatam & monstratam, tam ex asse conformem reperi huic novæ methodo: quo & ab columnis Novitatis suspicione liberatur, & tam magno Patrono se jactans, quam à recentioribus commendationem obtinere non potuisset. nunc antiquitatis veste induita, non amplius ut Novitia repudiari & sperni meretur sub umbone hoc jam satis tuta. Hic ergo rite perpendens, ex sola cogitationis, quæ in nobis est, conscientia, existentiam nostram solide demonstrari, inde animæ distinctionem à corpore & veram ejus ideam animo cepit. Quia enim cogitatio non est actus aut proprietas corporis, ut præcedente Capite vidimus, non potest certa hujus notitia, per quam certo scimus nos esse, pendere à re quæ non cogitat. Quod enim est de essentia alicujus rei, sine eo res cogitari nequit: cum tamen sine corpore homo concipi possit existere, sine cogitatione non possit. Unde & intelligi datur, non posse confundi animam cum corpore, sed esse res plane inter se disparatas, adeoque animam nostram, præcipuum nosti partem, esse talem substantiam, cuius tota natura in eo tantum consistit,

stit, ut cogitet & intelligat, quæque ut existat, nec loco ullo indiget, ut corpus, nec ab ulla re materiali sive corporea dependet.

§. 8. Hujus demonstrationis tanta est evidentia, ut qui illam capit, sponte sua, & solo naturæ lumine ad illi assentiendum moveatur. Quæ enim clarior & distinctior perceptio dari potest, quā nos, dum cogitamus, existere? Ut certe pro generali regula haberi possit, Illud omne esse verum, quod valde clare & distincte percipimus. Sic enim à Deo facti sumus, ut statim atque aliquid à nobis rectè percipi putamus, sponte nobis persuadeamus illud esse verum, propter rei evidentiam. Hæc autem persuasio si sit tam firma, ut nullam unquam possumus habere causam dubitandi de eo quod nobis ita persuademus, nihil est quod ulterius inquiramus, habemus omne quod cum ratione licet optare: sunt enim tam perspicua & simplicia ut nunquam possumus de iis cogitare, quin vera esse credamus.

§. 9. Cum autem mens nostra se ipsam jam cognoscens, undique circumspiciat, quo cognitionis suæ terminos ulterius promovere possit, atque inter alias notiones, quibus sceta est, unam Entis summe intelligentis, summe potentis, summe perfecti in se invenerit, à quo tum omnia tum se quoque factam & porro conservari in esse intelligit; exque hac idea tam illustri, & in mentis sux penetralibus radiante, de existentia Dei, & sui ab illo tam arcta dependentia penitus persuasa sit, ut in præcedentibus demonstravimus: non mirum, si ex illa Dei cognitione rerum ab eo creatarum explicationem deducere porro conetur, ut ita scientiam perfectissimam, quæ est effectuum per causas acquirat. Cum enim solus omnium quæ sunt, aut esse possunt, atque adeo omnis cognitionis nostræ, vera sit causa, sitque summè verax, & veritas ipsa, & Pater lumen, à quo omne datum optimum, & omne donum perfectum superne descendit; Jac. 1. 17. plane repugnat ut nos fallat, sive ut proprie ac positive sit causa errorum, quibus nos obnoxios esse experimur. Cum eniin nihil reale in nobis esse possit, quod non ab ipso sit datum, realem autem facultatem habeamus ad verum agnoscendum, illudque à falso distinguendum (ut patet vel ex hoc solo, quod nobis insint ideæ veri & falsi) nisi hoc lumen naturæ, sive cognoscendi facultas à Deo nobis data, in verum tenderet, saltem cum ipsa recte utimur (id est, cum nullis nisi clare & distincte perceptis assentimur) merito ejus dator Deus pro deceptore haberetur. Id insuper ex innato illo omnibus sciendi appetitu, clarissime elucet. Cum enim iuxta Aristotelem, mīles ἀριθμοὶ ἢ αἰδεῖαι ὅπιζαντις φύεται. Me-

I. Metaph. cap. I. atque ille ardentissimus appetitus natura sit in omnibus , cum illo à Deo creatum hominem necessè est. Illum verò Deum naturæ indidisse, ut perpetua sciendi siti enecaret hominem, neque restinguendi illam modum aliquem , aut conveniens remedium, si recte illo uti sciat , adhibuisse aut ostendisse , quomodo φιλαθρωπία ejus & sapientiæ & decentiæ, per quam nulli creaturæ in rebus necessariis decit, conveniet? Esset certe inter cruciatus & maledictiones Dei potius censendus hic appetitus , quam inter ornamenta & decora naturæ , quibus præ reliquis creaturis dotavit hominē Deus, similis illi fami & sui, de qua apud Amos c. 8. 11. *qua non est panis aut aqua, sed verbi Dei: cum nimurum discurrent homines ad pervestigandum verbum Dei, nec inveniunt.* Quæ merito inter maximas pœnas habetur. Quæ enim major afflictio, quam perpetuò desiderare, & nunquam desiderato potiri? Quod tamen contingere necesse est, si mens nostra nullum objectum possit attingere , quod sit verum , etiam quatenus illud attingit, id est, expensis pro viribus omnibus, clare & distincte percipit. Cum enim omnia ad quæ intelligendo nitimur, aut perspicue cognoscamus & percipiamus , aut tantum confuse & obscurè : si in clare perceptis nos falli , aut non certis esse datur , quanto magis in iis quorum tantum confusam notitiam habemus? Quod igitur Veritatis agnoscendæ ~~τεμένος~~ jam superest , si etiam maxime claris & distinctis sine errandi formidine assentiri tuto non licet? Quomodo certi esse possumus aut persuasi, nos aliquam Veritatem esse assecutos? Nonne ad rejectam jam ante ~~αναγνώσιαν~~ & Pyrrhonismum revolvimur?

¶. 10. Atque hic se mirum aperit Dei judicium in illos qui veritatem ejus in mendacium commutant, nim : ut τὴν αἰλουρίαν λύεις τὸν θάνατον αὐτὸν τὸν τελεῖν δοπλακεῖσθαι. Rom 1: 25, 27. Ut enim ex affectata illa αἰσχύλης, & scepticismo , oritur Atheismus , ita ex Atheismo vicecum id sequitur, ut negato Deo, nihil ab homine sciri possit. Sunt enim sibi mutuae causæ. Si enim nihil est homini comprehensibile, neque Deus. Et si non est Deus , aut ignoratur, quomodo vere aliquid sciri potest? Ignorato enim originis auctore, qui scire potest homo, annon ita sit factus, ut in omnibus fallatur? Aut si originem suam ad inbecille aliquem auctorem referat , qui vel ipse errori obnoxius sit , ac proinde nos fallere possit , aut etiam ejus sit malitia ut velit , aut certe nihil ad hoc conferat , sive in verum incidamus, sive in falsum impingamus, ut si v. g. non alias habeamus originis nostræ auctores , quam Parentes : si , inquam, in hoc luto hæreat quis , quomodo certus esse potest se veritatem assecutum? Etsi enim Atheus multa clare cognoscat , & in mathesi , & aliis scientiis ad multa

rum rerum notitiam pervenerit, non tamen videtur ista ejus cognitio scientia vocanda; quia nulla cognitio¹, quæ dubia redi potest, nomen scientiæ meretur. Cumque ille supponatur esse Atheus, non potest esse certus se non decipi in iis ipsis, quæ illi evidentissima videntur, ut ostensum est. Et quamvis forte dubium istud ipsis non occurrat, potest tamen occurrere si examinet, vel ab alio proponatur, nec unquam ab eo erit tutus, nisi prius Deum agnoscat.

§. 11. Qui vero Deum ut Patrem luminum agnoscit & adorat, non potest, quin eundem etiam ut summum bonum, potentem & immutabilem agnoscat, πατέρα τὸν ἐν τοῖς φωτειναῖς, οὐ τοπῆς δυνατού λαζαροῦ. Jac. I. 17. ut planè tali naturæ repugnet, in qua sunt omnes thesauri scientiarum & sapientiæ absconditi, ut nos in errore in inducat, aut ut nos, facultate ista nobis ab ipso data ad agnoscendum verum, recte utentes, & sicut vult ut ea utamur, in errore in incidamus. Unde si in maxime claris & accuratis nostris judiciis (quæ si falsa essent, per nulla clariora, nec ope ullius alterius naturalis facultatis possent emendari) falli possemus, tum certe Deus, ejus facultatis dator, merito pro deceptore habendus esset. Quo bene animadverso, cadunt non solum illæ hyperbolicæ & metaphysicæ dubitationes Academicorum & Scepticorum, de quibus jam dicebamus, sed etiam plana via sternitur ad cæterarum rerum cognitionem. Nempe cum voluntatem (quæ latius semper patet quam intellectus, ideoque facillimo flexu ad illa quæ non intelligit, se extendit) intra perceptionis limites continemus, nihilque nisi quod clare percipimus, de re affirmamus, clarum est nos non errare, aut si quid verum sit, non satis perspicuum est nobis, tum à judicio ferendo abstineamus, & dubitare ad tempus præferamus, quain temere de re ignota pronunciare, liquidum est, nos tum quoque non falli. At si, cum adhuc indifferentes sumus ad utrumlibet, quod occurrit, affirmandum vel negandum, vel etiam nihil de ea re judicandum, tum vel affirmemus vel negemus, constat nos ratione & libertate nostra non recte uti; quia lumine naturæ manifestum est, perceptionem intellectus præcedere semper debere voluntatis determinationem.

§. 12. Itaque si Deum per vestigia sua sequamur, atque nihil præter Deum, nos ipsos, atque reliqua ejus opera, quatenus nobis nota sunt, pro unico cognitionis nostræ objecto nobis proponamus: reliqua vero vel pro non entibus habeamus, vel ut mera phantasinata & vana mentis idola, & cerebri ludibria proscribamus, iisque mentem evacuemus, & præjudicia illa, quæ verum judicium auferunt, abnegeamus; non est dubitandum, tum Veritatem magis nobis propitiam fore, & nos magis propinquos

quos Veritati. Sic enim Deus nobis occurret ut decore & majestate ornatus, & quasi indutus universæ creaturæ suæ choragio, ceu veste & membris suis, in qua operatur omnia in omnibus, & in qua gloriam suam creaturæ rationali cum splendore contenplandam offert, ut per illam glorificetur & laudetur, & ita plenissimè cuncta subjecta, ceu exercitum regat; & sicut omnia in numero, pondere & mensura fecit, ita & in sapientia Dei mundus cognoscatur per sapientiam. Ita procedendo, mens nostra fit se ipsa quodammodo major, & cognitionis terminos in imminensum promovet, ut quò se urget, ibi se inveniat. Etenim suppellecilem suam intra se disponens & ordinans, & summatim enumerans simplices omnes notiones, ex quibus cogitationes nostræ componuntur, & quid in unaquaque sit clarum, quidve obscurum, & in quo possimus falli, distinguens: considerat omnia quæ sub perceptionem suam cadunt, vel ut res, rerum affectiones: vel tanquam æternas veritates, nullam existentiam extra cogitationem nostram habentes. Ita tanquam res aut rerum affectiones spectat, substantiam, durationem, ordinem, numerum &c. quæ ad omnia rerum genera referuntur. Et sunt vel rerum intellectuallium, quæ ad mentem sive ad substantiam cogitantem pertinent: vel materialium, quæ ad substantiam extensam, sive corpus pertinent. Nam quod appetitus, famis, sitis, &c. sive animi pathemata, iræ, hilaritatis, tristitia, amoris &c. sive quæ sensus nostros afficiunt, attinet, cum ab intima & arcta mentis nostræ cum corpore unione proficiscantur, nec ad solam mentem, nec ad solum corpus referuntur. Cum autem inter communes notiones, seu æternas veritates, quæ in mente nostra sedem habent (cujus generis sunt, v. g. *Impossibile est idem simul esse & non esse: Quod factum est, infectum esse nequit: Is qui cogitat, non potest non existere, dum cogitat.*) etiam illam reperiat, *Impossibile esse ut a n. hilo aliquid fieri, & agnoscat tamen se esse, & præterea mundum hunc, & non posuisse esse à se, aut à nihilo;* duas substantiæ ideas concipit, unam increatae & independentis, quæ nulla plane re indigeat ad existendum: alteram creatæ & dependentis, quam non nisi ope creationis & conservationis & concursus Dei existere posse percipit. Et quia substantia, non tam ex eo quod existit, animadvertisitur, sed ex quolibet ejus attributo, varios quoque ejus sive modos, sive qualitates, sive attributa, quorum priores duo substantiæ tantum creatæ convenient, & vulgo accidentia dicuntur, posteriora omni substantiæ communia sunt, maxime divinæ, excogitare necesse habuit. Hinc multiplices notiones in mente resultant, quas qui recte à se invicem distinguere doctus est, & inter se componere, & fal-

fas à veris cibrare & rejicere, & ita claros de rebus conceptus formare; næ ille ipsa experientia magistra, & ex multiplicatione scientiæ, quæ in anima ejus orietur, comperiet, diligentि animadversione, è puto ignorantia quam plurima erui posse, & sic ἀκατάληψις fortissime destrui.

§. 13. Præter hæc autem quæ naturali lumine nobis innotescunt, & de quibus hactenus egimus, cit aliud quoddam rerum genus, quod Deus de se, de voluntate sua, & operibus nobis in sacro verbo suo revelare dignatus est, quæque non nisi unius revelationis beneficio cognita nobis sunt. Qualis est illa sapientia, non seculi hujus, neque Principum hujus seculi, sed sapientia Dei in mysterio, quæ abscondita est, quam præfuit Deus ante secula in gloriam nostram. Quæque est de illis rebus, quas oculus non vidit, nec auris audivit, nec in memori hominis venerant, quæ paravit Deus iis, qui ipsi diligunt. Qua solus Dei spiritus revelat, ideoque ab homine animali non comprehendendum. 1. Cor. 2. Quæ tamen, quia nobis à Deo revelata esse constat, ut omnium certissima, sunt credenda. Ita quidem ut quamvis forte lumen rationis, quam maxime clarum & evidens, aliud quid nobis suggerere videatur, soli tamen auctoritati divinæ potius, quam proprio judicio & perspicaciæ fides sit adhibenda. Sicut autem lumen rationis, rite cum adhibetur, ita vel maxime revelatio divina, cum fide mixta & credita, evidentissime & fortissime universalem illam Academiarum ἀκατάληψιν, & Scepticorum dubitationem, sive τὸ γνῶστος θημόντων destruit & evertit. Credentes enim Scripturæ, non solum de existentia Dei, & attributis divinis multo certiores reddimur quam ex lumine naturæ, sed & præterea εὐ μονάδι τειδα, & εὐ τειδι μονάδα agnoscimus. Ut cum ante hanc revelationem nemo norit filium nisi Pater, neque Patrem nisi filius, nunc etiam notus fiat Pater & Filius, cuicunque nim. voluerit filius revelare. Matth. 11. 17. Deum enim nemo vidit inquam: Unigenitus filius, qui est in sinu Patris, ipse enarravit. Joh. 1: 18. Hac fide intelligimus κατηρτίδις τοῖς αἰώνας πριν αἱ θεῖαι. Hebr. 11. 3. In hoc verbo magna illa salus nobis annunciatur, ἃ ποιῶντες λαβεῖσθε δέ τι καὶ εἴσι, τοῦτο τὸ αἴσθονταν, εἰς οὓς ἐσεῖχεν. Contestante Deo signis & portentis, & variis virtutibus, & Spiritus S. distributionibus pro sua voluntate. Hebr. 2. 3. 4. In hoc continentur, τὰ μέγιστα & πιοια ἵπποι μαζε; que nobis donata sunt, ut per hac efficiamur confortes divinæ naturæ. 2. Petr. 1. 4. Hujus Euangelii objectum est Christus, qui est via, veritas, & vita; in quo omnes thesauri sapientia & cognitionis sunt absconditi; in quo solo, nec in alio quoquam est salus: ut tantum non superfluum sit, aliud velle scire ad salutem, præter Christum, eumque

que crucifixum. In hoc sumus perfecti, in quo habemus remissionem peccatorum, adoptionem filiorum, accessum ad Patrem, spiritus consolationem, finem fidei nostrae, salutem animarum. In hoc angulari lapide, totum ædificium, Ecclesiae ex Judæis & gentibus conflatum & compactum, crescit & augescit in templum sanctum in domino. Quæ est illa oīngroūia ḡ ᾥληρωματ̄ ḡ τ̄ ναιχω̄, in qua placuit Deo ἀναφελαιωσεδ̄ τ̄ πάντας τ̄ τῷ Χεισῷ. Nunquid in his pauculis aliquid Deo dignum sonuimus? At quantula hæc sunt, præ iis quæ S. Scriptura de reliquis fidei mysteriis, & de spe gloriæ, quæ nobis reservatur in cœlis, tanta evidētia & ἀληροφοείᾳ pandit, & velut ex perenni fonte eructat? Quis hæc intelligens, non omnibus votis præferat Christianus vocari, quam aut Academicus aut Scepticus audire? Vere Salomo, Initium sapientie Timor Domini; & satiatissime, Querentes Iehovam, scium omnis. Prov. 1: 7. & 28: 5.

§. 14. Nunquid ergo, dices, nunquam de aliqua re dubitandum, de omnibus, dogmaticorum more, pronunciandum & affirmandum? Nihil est in natura, & in rebus fidei αὐτολαλητῶν, omnia sunt plana & certa, ut nullus amplius dubitationi relictus sit locus? Qui id dicat, quid aliud quam ignorantiam suam rerum scientibus manifestat? Sunt certe accurate hic distinguenda vera à certis, & cognitis, vel saltem nobis cognitu possibilibus. Omnia enim quæ existentiam habent, etiam veritatem habent, & Deo nota sunt, cui nota sunt ab aero omnia opera sua. Act. 15: 18. At quam multa eorum quæ in cœlo & terra, & in nobis sunt, nos fugiunt? Cum enim Deus sit infinitus, immensæ scientiæ & potentiaræ, nos vero finiti, non est mirandum, multa esse tum in immensa ejus natura, tum in rebus ab eo creatis, quæ finitum & angustum captiuum nostrum excedunt. Quis fines, quos Deus sibi proposuit, asséqui unquam valuit? Aut quis illud βαθὺς ἀλέτης καὶ σοφίας ἐγνώσεως ἔχει exhaustus, aut inscrutabilia judicia ejus, & imperrestigabiles vias comprehendit? Quis novit mentem domini aut quis ei fuit à consilio? Rom. 11: 33, 34. Si attollamus in sublime oculos nostros, & lustramus mente exercitum cœlorum, quis numerum stellarum comprehendere potest? At qui potest creator illorum, producens numero suo exercitum eorum, & omnia vocans de nomine præ amplitudine virium, prout fortis est robore, adeo ut non desit quicquam, id est, illo vocante se non sistat, aut emaneat. Jes. 40: 26. Sunt ergo reverâ quædam nobis αὐτολαλητæ, sive quia non revelavit Deus, sive ob sublimitatem & profunditatem, & φῶς & περίστολον, quod nemo hominum vidit unquam neque videre potest. Hic locum habet illud Scaligeri,

*Nescire velle, qua Magister optimus
Nescire nos vult, crudita insidia est.*

Qnam multæ rerum species nos latuerunt ante detectum novum orbem? Et quam multa nova corpora in cœlo & terris, novo illo Telescopiorum auxilio quotidie deteguntur, de quibus nulla suspicio fuit illa existere? Et quis novit, quæ in intimis terræ, in radicibus montium, in profundo maris adhuc abdita latent? Quam multa, de quibus sensus nos nihil hactenus monuerunt? Certe in rebus tam novis mens quotidie novas sibi rerum ideas formare cogitur, & ad novum discipulatum redire. Quin & sæpe in multis frustra fatigat ingenium homo, causas inquirens talium rerum, quas tum optime intelligit, si nulla earum causa detur; ut v. g. quare voluntas latius pateat, quani intellectus, memoria & imaginatio? Quomodo mens motu rerum externarum per sensus admonita, tam varias rerum ideas effingat, & sibi repræsentet? Quomodo spiritus corpus moveat? Cur essentia spiritus consistat in cogitatione, materia in extensione; cur ignis calefaciat, aqua humectet &c. In simplicissimis enim istis causa non datur, quia primæ differentiæ differentia non datur, sed est se ipsa differentia. Essentiarum quippe non datur ratio, quia hoc est hoc, & illud est illud, quia sic Deus voluit & ordinavit. Nam esse formæ, & modus essendi, & agere, & modus agendi sunt immediata. In his omnibus non errabimus, si illud Apostoli jugiter meditemur, μὴ πάτερ φρονεῖν παρ' ὁ δῆ φρονεῖν. αὐλαὶ φρονεῖν εἰς τὸ σωφρονεῖν Rom. 12: 3. atque illud Mosis, Deut. 29: 29. *Quæ occulta sunt, penes Deum nostrum sunt.* Præterea sæpe in nobis observamus magnam Judicii indifferentiæ seu αὐθεσίαν, cum nulla nos ratio in unam partem magis impellit, quam in alteram. Quæ cum in cognitione nostra defectum, seu privationem quandam arguat, à judicio ferendo tamen diu abstinentem, donec examine facto, & rationibus utrinque libratis, clare constet, quæ pars alteram prægravet. Nam si præcipitetur judicium, atque in eam partem, quæ falsa est, se convertat, plane falletur: sin alteram amplectatur, casu quidem incidet in veritatem, sed ita ut non sit extraculpam violatae libertatis, atque non recti usus liberi arbitrii. Id enim est potius opinione duci, quam certa scientia. Sed quid agendum, cum falsa ita permixta sunt veris, ut sæpe falsa majori verisimilitudine intellectui blandiantur quam vera? Et cum nos aliquando pro veris admisisse experientia, stultorum magistra agnoscimus, quæ postea falsissima esse deprehendimus? annon, ut hic errorem caveamus, (more Geometrarum qui hoc processu ad certissimas demonstrationes viam sternunt) præstat omnia ad tempus pro

pro falsis, aut dubiis saltem habere, donec permissa intellectui mora, & expensis omnibus difficultatibus, usque in tot partes divisis, quot expedit ad illas commodius resolvendas, tandem quasi inductione facta, veritas se sua evidentia prodat, ita ut etiam si maxime velit, amplius de re dubitare non possit? Ut enim scire Aristot. lib. 2. Metaph. cap. 1. ἐτι
ἡ τῆς ἐνπεριῶν θελομένους περίγραψεν περιπτήσιν καλῶς. οὐ γάρ οὐτε
ἐν περιών αὐτοῖς τὸ περιπτήσιν διπεριβαλόντων εἰσι. Neque hoc pacto præjudicium aliquod creatur veritati; cum illa dubitatio, ut antea dicebamus, non consideretur ut proprietas inhærens ipsi objecto, quasi quæ semel dubia agnovimus. non possint unquam reddi certa: sed tantum ut relatio quædam cognitionis nostræ ad objecta, quæ mutata illi, & in certam scientiam conversa, aliter se habere incipit respectu ejusdem objecti. Ut si quis v. g. plenam adamantibus pyxidem possidens, suspicetur spurium unum aut alterum lapidem veris admixtum: nonne ut veros à nothis discernere possit, necesse est illi de omnibus dubitare, omnesque pro spuriis ad tempus habere: ne, non rite estimata eorum dignitate aut vilitate, contingat illi adulterinum pro vero, aut verum pro spurio acceptare. Qui sic dubitat, non putat omnes esse veros adamantas, non omnes falsos, sed ideo dubitat, ut hoc pacto veros à nothis distinguat.

§. 15. Neque in rebus humanis, & quæ ingenii sagacitate expiscanda veniunt, hac cautione tantum opus est: sed & in theologicis materiis & controversiis, ubi veritas non nisi labore quodam & paulatim inventari potest, & ob humani judicii imbecillitatem, & difficilem verisimilitudinis à vero discretionem, & adversariorum sophismata, & καπνιστήν τὴν αληθείαν νοεῖσθαι hac methodo opus est, & saepe multum diuque dubitandum, ne falsum pro vero se menti insinuet. Ita vult Apostolus nos δοκιμάζειν τὴν Διαφέρετα, Phil. 1: 10. quod Propheta vocat pretiosum à vili discernere. Jer. 15: 19. Estque persecutorum, qui propter habitum, sensus habent exercitatos ad discretionem boni & mali. Heb. 5: 14. Quod ut recte fiat, oportet omnia probare, ut retineatur bonum. 1 Thess. 5: 21. Ideo monet Johannes, ne cuivis spiritui credamus, sed probemus spiritus a ex Deo sint. 1 Joh. 4: 1. non vult nos ad omnia credulos, sed in trutinandi doctrinis caute & suspenso gradu incedere, ne mendacium se pro veritate ingerat. Tanta enim est Satanae in adulteranda & corrumpenda veritate versutia, ut videantur saepe omnes μηδὲν εύδεις τυρπεῖσθαι, ut Polybius ait: ut nisi docte dubitando, assensum cohibere sciamus, & saepe multumque cogitationes versemus, & in omnes partes caute circumspiciamus, vix est, ut hos errorum laqueos evadamus. Hoc est

est querere & scrutari scripturas. Joh. 5. At qui querit & indagat, non dum invenit, sed ad hoc querit, ut inveniat. Nihil enim miserius, quam semper discere, & nunquam ad agnitionem veritatis venire posse? 2 Tim. 3: 7. At id vere querentibus promissum, ut inventuri sint tandem. Matth. 7. Tanta quippe est lux & vis & evidentia Veritatis, ut licet ab omnibus oppugnetur, atque adeo omnes nonnunquam verisimilitudines & conjecturæ à mendacio stent: Ipsa tamen per se nescio quo modo in animos hominum se insinuat: & modo repente illam suam viam exerit: modo tenebris obiecta longo tempore, ad extremum suapte vi ipsa vincit, obtinetque, & de mendacio triumphant.

C A P. V.

BREVIARIUM CAPITIS QUINTI.

Quarta Atheismi causa Epicureismus, negans Dei Providentia regi mundum. At si non est Providentia, non est Deus; & si est Deus, est quoque Providentia. Epicuri Philosophi nimis hodie excilia. & prout à Lucretio elegantibus versibus est expressa, pietati magis quam dici potest, noxia est. Inter rasas ejus sententiæ: Quod est beatum, nec sibi habet, nec alteri facessit negotium Ita Strato, Ennius, Horatius, Plinius de Deo senserunt. Et sacra pagina ita loquentes inducit impios. Neque immunis ab hoc errore Hieronymus, cuius verba referuntur, & sententia refutatur. Talis idea Dei, qualem sibi imaginatus est Epicurus, provenit ex presumto Atheismo. Clementis Aleandrini monitum: ex Questionibus quæ moventur, alias sensu indigere: aliis increpatione, aliis dignas punitione: eujusmodi est, An sit Providentia. Aristotelis lubricitas circa Dei Providentiam, ex libro de mundo detecta. Pugnat hic Error cum consensu omnium Gentium: cum ratione, & idea Dei, que existentem, etiam summa perfectum convincit. At summa perfectio providere mundo. Non potest Deus perfectus concipi, nisi simul sapientissimus, potenissimus & optimus. At quomodo talis esse potest. si agens res suas nullius rei gerat curam? Praeterea continua mundi existentia & conservatio id probat. Sed maximè, concinnus, qui videtur, ordo, harmonia, & constantia, pulchritudo & decencia quæ in omnibus Dei operibus eluccent, arguunt certo consilio, non casu regi mundum. Proclivius fere est, nullum credere Deum, quam iam otiosum, inexercitum, & cæcum Numen preficere mundo.

§. I. **N**unc quarto loco Epicuri Atheismus expugnandus, qui Providentiam Dei rebus humanis eximens, omni illi rectura Universi abdicavit, atque velut otiosum & inexercitum, & ut Tertullianus loqui aiat, quasi neminem rebus humanis, extra mundi hujus pomœria relegavit & proscriptis: cæcum & prorsus exoculatum Deum, qualem Fortunam pingunt Poëtæ, nobis repræsentans. *Quique*, juxta Tullium, tantummodo Deos negare non ausus est, ne quid invidia subiret aue criminis, Protagora exemplo deterritus: qui cum in principio libri sui posuisset: *De Diis*,

neque

neque ut sint, neque ut non sint, habeo dicere: Atheniensum jussu, urbe atque agro est exterminatus, librique ejus in concione combusti. Si cum vere Deos esse credidisset, tam desipiens non fuisset. ut homunculus similem Deum finget, lineamemis duntaxat extremis, non habitu solidu: membris præditum hominis omnibus, usu membrorum ne minimo quidem: exilem quendam atque perlucidum, nihil cuiquam tribuentem, nihil gratificantem, omnino nihil curantem, nihil agentem. Quia natura primam nullam esse potest; idque videns Epicurus, retulit, oratione relinquit Deos. Vere ita de Epicuro sententiam expressit Cicero: lib. 3. de Nat. Deor. Si enim non regitur certa providentia Mundus, sed omnia incerto casu volvuntur, non est Deus: & si est Deus, est quoque providentia: uti hæc consequentiae necessitas in progressu latius demonstrabitur. Mirum vero, hunc Epicuri furem dicam, an mentis abortum tam multis, & quidem præclaris omni seculo ingenii placere potuisse, ut tollere vellent; atque adeo nuper extitisse, cui totam Epicuri Philosophiam multis voluminibus explicatam & novo mangonio incrustatam, mundo ostendere, unum opus fuerit. Quasi non aliunde sat impietatis haustum sit, nisi ad ipsum τὸ αἰτίον fontem tam divite coinitatu deducerentur homines. Perinde atque si in hujus deliciamenti cognitione universæ eruditionis apex positus esset. Atque quia in tribus illis epistolis, quas nobis Laertii diligentia reliquas fecit, universus Epicuri sensus maxime elucet: cedò quid in tota illa de natura disputatione, quæ duabus prioribus epistolis continetur, extat, ubi earum auctor, non tam loqui aut scribere, quam ex impotenti pietatis, & divini cultus odio rabere videtur? Cum enim passim in reddendis aut investigandis rerum causis, agnoscat & profiteatur multa se comminisci, nihil certi asserre, paratum tamen quidvis amplecti, quod probabilitate quadam se illi commendare possit: Quid hoc esse dicemus, quod hoc unum velut certum semper excipit; *It modo ne Deus causa nichil inducatur!* Sed quo quæso arguento, quo prætextu tam severa, tam decretoria in divinum numen sententia? Hoc unico nimurum, coque iterum iterumque semper repetito arguento: ne scilicet beata illa natura (ita enim fictitiū illud & jocularē suum numen nuncupare solet) ad vilia ministeria, puta mundi creationem, solis & lunæ regendos motus, humani generis curam, &c. deputetur: quæ à Deo obiri scilicet sine summa ejus molestia, & servili quadam humilitate posse, negat. Ita homo omnium fatuissimus, & omnis melioris literaturæ (ut uno ore de illo antiqui) expertus, de Deo, ut homine; aut ex proprio potius ingenio pronunciabat. Quod tamen Lucretio, Epicuri germano pullo, & ad unguem illi simili,

quiique præter Epicurum, nullum alium admiratus & veneratus est, ita allubuit; ut totam ejus Philosophiam, & abdita impietatis mysteria versibus elegantissimis & optime tornatis, & castæ illius Latinitatis rore respersis, tanquam condimento quodam, ut venenum illud subtilius secundis insinuet, expresserit, & in ordinem redegerit. Ita ille lib. I.

*Omnis enim per se Divum natura necesse est
Immortali ævo summa cum pace fruatur,
Semota à nostris rebus, se junctaque longè.
Nam privata dolore omni, privata periclis,
Ipsa suis pollens opibus, nihil indiga nostri,
Nec bene promeritis capitur, nec tangitur ira.*

§. 2. Inter ratas ergo Epicuri sententias, hæc imprimis celebris erat; *Quod est beatum & immortale, neque sibi habet, neque alteri facessit negotium.* Quod ejus placitum, & ante eum viguit, & impiorum omni tempore ore fuit celebratum. Stratonem quidem ita sensisse, auctor est Cicero: *Cum sacerdotes stationem habeant, aequum judicasse, Deos ipsos habere.* Sic olim Ennius: *Ego Deum genus semper dixi, & dicam Cælitum; sed eos non curare opinor, quid agat humanum genus.* Id est, ut Horatius Epicuri mentem expressit,

*Namque Deos didici securum agere apud:
Nec si quid mirificat natura, Deos id
Tristeis ex alto cœli demittere tecto.*

Nec immunis ab hac impietate Plinius: *Qui irridendum, inquit, agere curam rerum humanarum, quicquid est summum.* Quin & similes impietas flosculos, ex impiorum persona prolatos, legere est in sacra pagina. Sic enim Eliphaz Themanita, ex congestis & gravibus calamitatibus, quas Deus Jobo inflixerat, probabile esse concludit, non tam sanctum & inculpatum esse Jobum, qualis quidem videri volebat, sed magnis, & intercutibus, & latentibus vitiis laborare, quibus offensus Deus, tam dure illum tractaret. Et quidem recensisit quibusdam peccatis, quibus illum obnoxium fuisse verisimiliter conjicit. cap. 2. vers. 6: 7, 8, 9. varias præterea occasionses, rationesque impellentes ad peccandum profert, quas laqueos circa ipsum, & subitum pavorem indigit. vers. 10. Inter quos laqueos non postremus, quem vers. 12. describit. *Nonne Deus est in altitudine cœli?* & vide caput stellarum, quia sublimes sunt. Ideo dixisti: *Quid sciret Deus? Nunquid per caliginem judicabit? Nubes ipsi sunt absconsioni, ne videat;* .Et orbem cœli inambular. Hæc est ipsissima mentis Epicuri expressio. Nec tamen tam abjecte de Jobo sensisse Eliphazum

credibile est, sed tentandi animu[m] Jobi gratia h[ec] dixisse, ut si forte h[ec] opinio animo ejus insidiet, rationibus illam evelleret. Manifestius hanc loquaciam attribuit impio Psalmista, Psalm. 10: 3. & 4. *specnit Iehovam: improbus in altitudine nasi sui non curat: sine Deo sunt omnes cogitationes ipsius.* & vers. 11. dixit in corde suo: *oblitus est Deus omnipotens, abscondit faciem suam, non videt etiam atque etiam.* Et cum Psam. 14. inducitur stultus, dicens in corde suo: *Non est Deus:* non tam existentiam Dei, quam providentiam ejus negare, aut certe in dubium revocare, à plerisque interpretibus asseritur. Gemina iis sunt, quæ ab impiis proferuntur, Psalm. 94: 7. *Dicunt, non videt Iehovah, neque attendit Deus Iacobi.* Sic apud Zophoniam c. 1: 12. introducuntur viri cogulati super fecibus suis, dicentes in cordibus suis: *Non bene facit Iehovah, nec male.* Tales illi sunt, quorum sermo exhibetur 2 Petr. 3: 4. Ex quibus satis claret, passim hanc esse omnium impiorum opinionem, quæ omni tempore in animis illorum viguit; sed quam Epicurus ita exornavit, & ratiunculis quibusdam suis fulcivit, ut peculiarem ex illa heresin seu sectam considerit, quæ hodieque ab ipso Epicureismus vocatur.

§. 3. Vix oculis meis credidi, cum apud Hieronymum, at qualem Ecclesiar doctorem! haec verba eandem impietatem non obscure spirantia reperi, in commentario in 1 cap. Abac. *Vbi sicut in hominibus etiam per singulos dies Dei currere Providentiam non negat, sic in ceteris animalibus generalem quidem dispositionem & ordinem, cursumque rerum sufficere putat.* V. g. quomodo nascatur piscium multitudo, & vivat in aquis, quomodo reptilia & quadrupedia oriuntur in terra, & quibus alantur cibis? Ceterum absurdum esse ait, ad hoc deducere Dei Majestatem, ut sciat per momenta singula, quot nascantur culices, quotve moriantur: quæ cimicum & pulicum & muscarum sit in terra multitudo: quanti pisces in aqua natent, & qui de minoribus majorum prede cedere debeant. Non sumus etiam fatui adulatores Dei: ut dum potentiam ejus etiam ad ima detrahimus, in nos ipsos injuriosi simus, eandem rationabilium quam irrationalium providentiam esse dicentes, &c. Quod idem est cum eo quod Lucretius aliis exemplis illustrat, ita canens lib. 2.

Nam (proh sancta Deum tranquilla pectora pace
Quæ placidum degunt ævum, vitamque serenam!)
Quis regere immensi summam? Quis habere profundi
Indu manus validas poris est moderanter habenas?
Quis pariter cœlos omnes convertere? Et omnes
Ignibus ætheriis terras suffire feraces? &c.

Licet enim aliam Dei circa creaturas rationales, & magis vigilem, &

peculiarem, quam circa irrationales providentiam agnoscere videatur, quæ illi tantum generalis dispositio quædam & ordo est: tamen ignorare non debuit, providentiam Dei se ad omnia quæ creavit extendere, etiam ad passeres, ad corycos, ad capillos capitum nostrorum, quos omnes in numerato habet. Matth. 10. Et nonne *omnia animalia ad illum sperant, ut det illus escam in tempore suo?* Ps. 104. & 145: 15. qua de causa etiam dicitur *servare homines & bestias.* Ps. 36. vide Ps. 148. Jobum 38: 39, 40, 41. Es. 40: 26. Neque si majorem Deus curam gerit hominum, quam bestiarum, ideo nullam earum curam gerit: qui nullis creaturis in necessariis deest, & omnibus sufficit esse, vivere & moveri, operans pro cuiusque modulo omnia in omnibus. Neque quia Deus fideles arctiore & sollicitiore cura complectitur, ideo impios præterit & negligit, qui sic est *servator omnium, ut tamen maxime sit fidelium* i Tim. 4: 10. Certe si Deus numerum culicum & inuscarum ignotat, non est omniscius. Et quomodo si omnipotens est, aliquid lateat illum eorum, quæ fecit? Cui nihil vile aut contemptibile videri potest, cuius dignatus est esse auctor: & qui non minus admirabilem se præbet in inimicis, quam in maximis operibus, non minorem in creandis apibus, & minimo pesciculo opificem se ostendit, quam in aquila & balæna. Dicendum certe, humanitus quid hic accidisse Hieronymo, & bonum dormitasse Homerum.

§. 4. Sed redeo ad Epicurum: qui, ut de eo vere judicat Cicero, *re sustulit, oratione reliquit Deos.* Certe talem idem Dei, qualem Epicurus sibi finxit, extremis lineamentis homunculo similem, & instar Sardanapali cuiusdam, cœli cuidam loco affixum, voluptatibus & deliciis diffluentem, non à Deo ipso mutuatus est, sed per jocum sibi ipsi ex ingenii penu deformavit. Estque nihil aliud quam Epicurei cerebri idolum & sunulachrum, quod sibi ipse ad lubitum, non quia credidit talem esse Deum, sed quia voluit, & quia si veram Dei notionem in se excitasset, à creatione & regiunione mundi excludere non potuisset, fabricavit. Neque aliunde libido ista fingendi Deum provenit, quam ex præsumto Atheismo. Talis Deus concipi non potest ut creator hominis, sed est potius creatura ipsius hominis, à quo omne esse suum accipit, ut qui extra mente Epicuri merum est Nihil. Certe quicunque Deum providentia spoliat; illum Deitate sua omni exuit; & vel impotens, vel invidum, vel cæcum numen introducit. Taliter affectus erga Deum, & tali sensu de Deo imbutus, cum se ad Deum referre non possit, nihilque bonorum quæ in se animadvertisit, illi acceptum ferre, ac pro eo gratias agere, necessario solitarius sibi relinquitur, ut se tantum respiciat, *atque potentia illi*

illi sit pro Deo : mirum non debet videri , talis hominis cogitationes omnes esse sine Deo. Eoque damnosior est hic Atheismus , quo audacius confititus , lusus fit Deus homini , & θεομάρτυρις quandam illi tribuit. Neque aliter fieri potest , ut qui providentiam è mundo tollit , simul aut Deum tollat , aut Deum non Deum sibi fabricet. Recte ille ,

*Nullum Numen abest , si sit Prudentia ; sed Te
Nos facimus Fortuna Deam , cæloque locanum.*

§. 5. Ut hoc Epicuri delirium , quod & hodie multos fascinat , ex animis abigamus , meritò reponimus illud Clementis Strom. V. Qui ex quæstionibus , quæ moventur , alias dicit sensu indigere , ut si quis quærat , an ignis sit calidus , an alba sit nix : alias verò admonitione aut increpatione , ut si quæratur , An Parentes sint honorandi : Alias dignas punitione , cuiusmodi est , probationem requirere , an sit providentia. Cui illa manifesta sit ex natura Dei , & aspectu omnium effectorum , quæ arte constant & sapientia , quorum alia quædam fiunt ordine , alia ordine manifestantur. Et tamen videamus hic Philosophos antiquos , destitutos luce verbi , misere cespitas. Ut præter Platonem , qui ob majorem circa res divinas ὀφθαλμὸν divinus vulgo dictus fuit , (insigni arguento veras sententias nunquam sua laude carere) reliqui omnes Philosophi etiam volentes vitare charybdin , circa hoc dogma in scyllam incident , & dum Epicuri impietatem superciliosè perstringunt , eadem cum illo sapere deprehendantur. Vel ipse Aristoteles qui multis circa providentiam recte sentire visus est , quam hic lubricus fuit ! Ut rite animadvertenti patet ex libro de mundo , sive vere ejus , sive illi saltem ascripto , & ex mente ejus formato. Postquam enim cœlestium corporum æternitatem ac divinitatem , cum perenni motu conjunctam supposuerat , neque motum ullum agnosceret sine primo movente ; relicto vero ac potente motore primo , qui sic motus principium est , ut illum etiam efficiat , otiosum & inutilem de genere causæ finalis & exemplaris ascivit : ejusque immobilitatem non in operationis constantia & simplicitate , sed in omnimoda ab opere vacuitate ac perpetuo otio (plane ut Epicurus) collocavit. Postquam enim Deum primo ac summo mundi loco alligavit , omnem illi αὐλαγγίαν , curam & præsentiam circa res has inferiores admittit , removens ab illo tedium illud multiplicis administrationis , quod Reges sæpe moleste exercet. Unde Deum non solum Regibus Persarum comparat , qui abdicata omni regni cura , & in alios transmota , otio & deliciis se totos mergebant : sed & præfigiatoribus illis quos φόρμας vocat , qui uno & simplici nervi alicujus tractu , in pupis seu

imagunculis humani corporis structuram imitantibus, multiplices variarum partium motus pulcrè exhibit: sine eo ut ipsi singulas partes attinere necesse habeant. Quin & duabus aliis similitudinibus mentem exponit Una desumpta à Chorago & præsultore chori, altera à Magistratu & duce exercitus: Ut quod in navi est gubernator, in cutru agitator, præcentor in choro; quod denique lex in civitate, & dux in exercitu, id Deus sit in mundo. Ut enim v. g. lex, ne minimum quidem corpus ciere, nec quicquam vere efficere potis est: solummodo in ea, quæ cognitione sunt prædicta, vim quandam moralem & metaphorican, non veram efficientiam producere nata; cum lex ipsa non colat agros, non producat fructus, non solvat tributa, &c. sed solummodo illa per legis custodes & executores exigat. Ita nihil Deo secundum Aristot. in mundi administratione reliquum manet, nisi quod à causa exemplari & finali, quæ nullum realem influxum rebus sibi obedientibus communicat, proficitur. Non potuisset Epicuri mentem melius & aptius adumbrasse. Academicos & Scepticos Epicurus hic plane habet οὐογῆφες, ne Stoicis quidem oīnnīō omnibus exceptis, ut vel ex dicto Cotta adversus Balbum Stoicum, apud Cicer. lib. 3. de nat. Deor. constat. At enim minorā diis negligunt, nec agellos singulorum, nec viticulos prosequuntur, nec si uredo aut grando quidpiam nocuit, id Jovi animadvertendum fuit. Ne in regnis quidem Reges omnia minima curant.

§. 6. At ut hīc prætercamus consensum omnium gentium, atque adeo communem notionem seu anticipationem, qua providentia agnoscitur: nonne ipsa ratio, qua seu Deum spectemus, seu ipsum mundum, providentiam esse aperte demonstrat? Cum enim manifestum sit esse Deum, & ne id quidem Epicurus negare ausus fuerit, annon ratio, quæ existentem, etiam summe perfectum convincit? Ut cui nulla defit perfectio. Quippe id potius foret Deus, cui summa perfectio tribuitur. Et si dicas, fieri posse, ut concepta perfectio nulli rei competit: saltem quia mens nostra cogitare potest aliquam naturam, cujus perfectio propria sit: cogitaremus ergo naturam, quæ esset divina perfectior, & perfectissimæ rei in nobis idea, esset non entis: quod nefas. At providere mundo, quis perfectionem esse non censeat? Certe imperfectio non est. Cum quisque tanto est perfectior, quantò imperio dignior, animoque est magis generoso, excenso, forti, sapiente, & reliquorum amante. Itaque recte Alexander; Nisi Alexander esset, Diogenes esse vellet. Quia pulchrius & majus putabat, omnes à se dependentes habere; quam simpliciter ab aliis esse independentem. At quanto major perfectio sic esse inde-

independente in ab aliis, ut tamen omnia à te dependentia & suspensa habeas? Etenim illa ipsa natura, quæ absque felicitatis detrimento, rerum curam gerere valet, est longe illa perfectior, quæ felicitatem cum rerum cura tueri, capax non est. Erit ergo illa, non ista divina. Quin ergo ad illam usque cogitationem provehi mus, quæ & felicissima simul & providentissima esse possit. Eiusmodi cum Deus sit, non licet nobis eum concipere non sapientissimum, potentissimum, & optimum maximum. At talis si sit, erit & providentissimus. Et certe qualis esset Deus, si ignoraret, si nihil posset, si invideret? At si est intelligentissimus, non solum omnia, quæ in mundo sunt, intelligit, sed & modum, quo administrari & possint & debeant. Intelligit ergo etiam practice, seu re ipsa administrando. Nam si contemplative solum intelligeret, non omni modo intelligeret, possetque cogitari natura perfectior, quæ utriusque simul intelligentiæ capax foret. Si potentissimus est, profecto nihil ejus potentiam effugiet. Si facit quicquid vult, & voluntas illi est potestas, non defatigatur ullo opere; Quin omnia producere, conservare, omnia in omnibus operari, omnia moderari, & ad fines quæque suos ordinare sine molestia & defatigatione possit. Id emphaticè expressit divinus Propheta Es. 40. *Annon novisti, nonne audiuisti Deum aeternum Jehovahm, crearem extremitatum terræ non desististi, neque defatigari. Nulla est per vestigatio prudentia ejus. Quæ, ut sapiens loquitur, pertingit à fine ad finem formiter, & disponit omnia suariter.* Sapient. 8: 1. Si optimus est, oportet ut omnia quoque ejus bonitatem persentificantur, cum omne bonum sit communicativum sui. Quomodo id verò, si agens res suas, nullius rei gereret curam? Si non provideret omnibus? An aliqua illum forte impedit invidia, ut non bonitas ejus & misericordia se extendant saper omnia opera ejus? Psalm. 145. 9.

§. 7. Id præterea mundi & perseverans hucusque existentia probat, quæ sine continuata conservatione concipi non potest. Atqui cum mundus, cum ex nihilo sit, scipsum conservare non possit (quod attendenti ad durationis naturam perspicuum est) indiget profecto perpetuo Dei influxu ut sit. Et hæc conservatio nil est aliud, quam divinae omnipotentiae illapsus & penetratio, quavis Dei inter purum non esse, seu nihil interveniens, rem ab annihilatione præservat. Tendunt enim res omnes in suum maternum Nihil, non ex ulla erga nō esse displicentia, sed ex mea indigentia, nisi interveniat conservatrix vis Dei.

§. 8. Quid quod hæc moles tam operosa, tam variis, tam multis, tam ingentibus constans partibus, sine rectore constare non potest. Ut id casui

casui ascribere, quod tantam sapientiam redolet, tantam sapit prudentiam, tam concinno ordine, harmonia, constantia, decurrit, tanta pulchritudine & decentia coruscat, nihil aliud sit, quam aut ~~διάνοιαν~~ & miserum Deum fingere, cui ita omnia præter intentionem eveniant, aut certe à nihilo tantæ molis ortum & processum arcessere: quod est impietatis culmen attigisse: quæ magis fulmine expiari, quam argumentis refutari meretur. Hoc est, Deum ex se metiri, quasi similem nobis, constantem formam humana, cœlo ita inclusum, ut ad inferiora hæc se demittere aut non possit, aut non lubeat, aut certe non nisi per ministros intersit. Quasi Deus se habeat instar hominis ignavi & torpidi, qui se nullis extra se rebus iunimiscere audeat, quia omnibus sit impar: aut instar fastidiosi & superbi cuiusdam Regis, qui Majestate sui indignum arbitretur pollui tam tristi & multiplici, sæpe etiam sordido ministerio. At cur magis id judicant, quam containinari solem, cum cloacas illustrat, & foetorem ex stercore elicit, rubetas gignit, vermes fovet? Quasi quæ nobis tanto sunt despectui, vilia etiam esse debeant ipsi naturæ, ipsi auctori naturæ, aut etiam sibi ipsis? Hic ut paucis multa comprehendam, rogo te cogites, quam æquabiliter in corpore animato omnia membra & partes & particulæ nutriantur, crescant & augeantur, ut etiam in singulis capillis, quorum tot sunt myriades, nullus sit, cuius in distributione alimenti & foimenti non sit habita exactissima ratio. An quia nobis impossibile est, etiam sollicitate ~~edgit. antibus~~, apponere ad statuam nostram vel cubitum unum, aut unum capillum album aut nigrum facere: idcirco ne id non potest natura, aut id Deo sit difficile respectu omninin? Sed pridem comperthus sum, qui ita divinam providentiam sollicitare non verentur, nullo alio prætextu id moliri, quam ut Atheismum suum tanto majore cum periculo, quanto majore versimilitudinissimæ disseminent; quia proclivius est, nullum credere Deum, quam tam otiosum, & inexercitum, & cæcum numen præficere mundo.

C A P. VI.

BREVIARIUM CAPITIS SEXTI.

Atheismus illorum, qui inter Christianos censeri volunt, ut Arianorum, Photiniorum &c. breviter persingitur. Reliquæ Atheismi cause, prout sparsim occurunt, allegantur. 1. Contemptus Verbi divini. 2. Lewis & ~~πάτερ~~ Philosophie degustatio. 3. perversus in scholis mos de omni re proposita, in utramque partem disputationi. quod Aristoteli est ~~τὸ Σίνης φιλόσοφος~~. Vaninus Atheismi Martyr. 4. Animus reprobis & male sibi consilii, & scelerum conscientia onustus, cuique expedi-

pedit non esse Deum. 5. Religio corrupta idolatria & superstitionibus, & tota in exterris posita. 6. Divisiones circa Religionem, presertim si plures sint. 7. Prava confortia & Atheorum congressus. Francisci funii ingenua de se confessio. 8. Secula erudita & pacifica. 9. Nugacium librorum lectio, quales sunt Iudaic Talmud, Turcic Alcoranum. Atheismi mala. Nobilitatem humani generis destruit, magnanimitatem & naturam humanae exaltationem. Verulamii egregia consideratio. Seria admonitio ad illos, quos hoc malum vel afflavit, vel non ut oportet, se illi opponunt. Miracula ad convincendum Atheos a Deo non expellanda; sed timore Domini maniendum peccatum. Exempla tragicorum & funestorum Atheorum exitus terrere nos debent, ne in illorum foveam incidamus. Atheus Deo & nature reluttatur, & humanitati convitum facit, & spem omnem metioris vita sibi praecidit.

§. I. Quas superioribus capitibus Atheismi causas attulimus, ex **Q**omnes, cujuscunque sectae aut religionis homines spe-
tant, omnes Philosophorum tribus. At peculiares quædam præterea
sunt, quæ Christi nomen professos simili impietatis crimen involvunt.
Quod merito mirum cuiquam videri possit, cogitanti religionem Christianam, sola divina revelatione, quæ verbo scripto continetur perfectissime,
innixam & fundatam, fidem solam exigere, qua statut illis solis, quæ a
Deo manifestata compertum habet. Cum enim Dei notitia multo evi-
dentiis ex Scripturis hauriatur, quam vel ex menti cognata anticipatione,
vel ex creaturarum libro: nulla ansa de Deo dubitandi relictæ videtur ho-
mini Christianam fidem professo, & qui verbo Dei omnem resignavit
fidem. Sed docuit nos omnium temporum experientia, non omnes qui
præ se ferunt, scientia viarum Dei delectari, & jura justitia & requirere, vere
habere Dei verbum in se manens, illudque pia mente scrutari, & rectum
ejus sensum assescutos esse; quin potius privato & proprio sensu turgidos;
id quod apud se præsumserunt, & apud animum suum statuerunt, ne
præter Scripturam aliquid comminisci videantur, id Scripturæ imputa-
re, & quasi ex illa haustum aliis obtrudere. Quales illi, de quibus 2 Pet.
3. 16. agitur. αὐτοῖς οὐ ἀσέλευτοι, οἵπερ τὰς χραφὰς σπελεῖσθαι
τὸν ιδίαν εὐτῷν απωλέσαν. Cum enim erubescant Scripturas deserere, ne
quid videantur præter aut contra illas astruere, negant id illis contineri,
aut si res nimirum clara est, quain ut negari possit, aliuin verbis sensum,
quem ex proprio cerebro extuderunt, affingunt, ut ne videatur Scriptura
dicere quod dicit. Quod est germanum Antitrinitariorum εὐημάρα, quo
ne plures in unica Deitate personas admittere cogantur, quia scilicet id
cum ratione illorum, seu præjudicio potius, quo laborant, non convenit,
malunt omnes illos textus, qui de hoc mysterio agunt, vel νοῦντες ar-
guere, vel ita explicando detorquere a vero suo sensu, & corruerpere, ut

Si interpretamentum eorum admittas, jam Christus & Spir. S. non sint unus ille verus ac æternus cuius Patre Deus. Ita unitatem & Monarchiam Dei, quam natura docet, opposentes Trinitati, quam revelatio præterea manifestat; quasi omne id sit negandum de Deo, quod ratio non capit, aut ex se invenire non potest, & quod caro & sanguis non reuelat de Deo: aut quod de se Deus reuelat in verbo, id non excedere debeat captum rationis, aut si illam superat, protinus sit repudiandum, atque verba Scripturæ tamdiu in omnes partes versanda, donec quem tibi præstituisti, exeat sensus. Atqui ad minimum tam est verus Deus, quem Scriptura manifestat, quam qui ex innata ejus idea in mente agnoscitur, & ex operibus esse concluditur. At ille est Deus Pater, Filius & Spir. Sanct. *qui tres unum sunt.* Quo loco ergo habendi, qui Deum, quem natura docet, agnoscentes; Deum prout ex solis Scripturis cognosci potest, negant? Annon illi credunt in imminutum Deum. Et in Patrem qui Filium non habet? & qui non possit dicere filio, *Filius meus tu, Ego hodie genui te?* At qui filium negat, is ne Patrem quidem habet. 1 Joh. 2, 23. Annon hic merito Atheismus dicendus, quo è Trinitate eliditur Filius & Spiritus? Non sine causa ergo Paulus Gentes, quæ ante conversionem erant sine Christo, etiam hoc nomine α&θέος εν τῷ κόσμῳ fuisse arguit. Eph. 2, 12. Quia etsi ex ratione, & visibilibus Deum agnoscerent, non tamen Patrem cum Filio & Spiritu, qualem se Deus in Scripturis, & in filio manifestabat. Atqui præferendum semper lumen verbi & revelationis, lumini ambiguo naturæ & rationis, cum Deus optimus & verissimus sit de se testis; & rationi etiam non sit dissentaneum, multa esse in imminenta & infinita, ideoque nobis incomprehensibili Dei natura, quæ captum nostrum finitum excedant, & ad quæ ante revelationem, ne minimâ quidem nostra suspicio se porrigit. Vere Filius, *Nemo novit Filium, nisi Pater, neque Patrem quisquam novit, nisi Filius, & cuicunque voluerit Filius revelare.* Math. 11, 27. Sed de hoc Atheismo inferius plura dicenda erunt, ubi ad Hæreses ventum fuerit.

§. 2. Sunt præterea aliæ plures Atheismi causæ, quæ quia magis particulares sunt, ex vario cuiusque individui ingenio, & temperamento, & affectionibus enatæ, quasdam earum, prout sparsim nobis occurunt, attexemus. Inter quas non minima est contemptus verbi, quo vel divina ejus auctoritas in dubium vocatur, & vix major quam humanis quibusvis scriptis relinquitur; vel maleficiorum cavillis & contumeliis differtur, quasi contradictionibus, absurditatibus, parachronismis, fabulis & ψευδαποῖσι scatens & refertum: vel etiam, quia parodiis &

centonibus materiam tam opportunam præbere videtur; profanorum hominum dictériis & sannis obnoxium redditur, & fit illis lulus & jocus. Qui enim ita abjecte de Scripturis sentit, præcipuo Dei opere, & quo sapientiam, bonitatem, justitiam, voluntatem, providentiam & attributa reliqua, clarius & distinctius, quam in fabrica universi contemplanda proposuit, quomodo de Deo recte sentire, aut debitam illi reverentiam exhibere potest? Quid porro illi sanctum esse queat, quem hæc expressa Dei imago in verbo ejus clucens, non magis afficit, quam geminæ aut rosa, canibus & porcis objectæ? Anne quia talibus magis conductit Deus inutus, quam loquens, ideò ne loquentem in Scripturis Deum audire cogantur, malunt ad illius vocem aures obturare, ne verbi efficacia animos eorum subheat? Quomodo enim credit esse Deum, qui sibi verbum, quod est potentia Dei ad salutem unicuique credenti, & unicum medium accedendi ad Deum, inutile reddidit, & tanquam confictas fabulas prescripsit? Quo animo Scripturas legerunt (si modo legere aut inspicere unquam dignati sunt) aut mentem ad lucem illam converterunt, quibus nihil in illis præter meras tenebras & nugas occurrit? Sed non mirum, porcis illis & canibus, glandibus tantum & siliquis, & quos vobis reddunt cibis, assuetis, ad tantum splendorem & majestatem, quæ in Scripturis illis se ostendit & palpandam præbet, mentem obturbari, & vertigine obrui, & iauxit. Hæc est merces illorum, qui Verbum Dei contemnunt, ut tandem Deum ipsum amittant, nec apud se amplius inveniant.

. §. 3. Ita quoque levis & *mīrēs* Philosophiæ degustatio, quæ terminis & distinctionibus quibusdam tantum innititur, nec ad medullam penetrat, dum causas secundas sparsas intuetur, facile in iis moratur & acquiescit, nihil ulterius indagans: unde, ni mature occurratur, facilis prolapsus in Atheismum. At qui causarum seriem & catenam, connexarum inter se & confederatarum, contemplari attento animo & tranquillo assuescit; facile advertit, hunc rerum ordinem, pulchritudinem & symmetriam non esse casus, aut atomorum temere vagantium & fortuito sibi occursantium opus, sed maximæ potentiaz & sapientiaz & providentiaz, quæ sit horum omnium causa, præbere argumentum. Quin & perversus ille in scholis mos, de omni re in utramque partem disputandi, atque argumenta conquirendi, quo res utrinque & que verisimilis apparet, tantum saepè levia ingenia abripit, ut in parte deteriore confirmanda & persuadenda, saepè omne ingenii acumen collocent. Atque quo aliis non improbabilis accidat eorum sive dubitatio, sive ratiocinatio, atque

argumentorum in contrariam partem militantium infirmitas, & suorum difficilior solutio videatur, omnem sophisticam suam, in scenam producunt, quo excusatius delirare videantur. Quod vere est,

Τὸν οὐτὸν λόγον κρείτονα ποιεῖν,

Καὶ τὸν κρείτων λόγον οὐτὸν ποιεῖν.

Quod veterum Sophistarum & Pyrrhoniorum unum opus fuit. Quo fit, ut quod primum tantum exercitii, & acuminis ostentandi causa ceptum fuit, postea serio agatur, & mordicus defendatur, atque ita malæ sæpe causæ patroni fiant, quibus initio tantum propositum erat vires ingenii periclitari. Hoc illud, quod Aristoteles vocat, *τὸν θέσιν Διαφυλάττειν*: sive *τὴν ἀπόθεσιν διαλύειν*. Quod malum ita pertinaciter quibusdam hæret, ut mori etiam præoptent, quam hypothesin deferere: ut in Vanino Athœoru[m] illo Coryphato patuit, qui Anno 1619. Tholosæ ob impietatem exustus est. Quod certe monstri simile est, Atheismi martyrem reperiri. Cum, si ex animo quis sentiat, nihil tale esse quale Deus, non videatur causa esse, cur velit ita esse vitæ prodigus. Tantum malorum suadere potuit præconceptæ opinionis, & rationum ad eam confirmandan inventarum admiratio & amor, & retractationis pudor. Nimirum omnis *ἰδιογνώμων*, est quoque *ἰδιογνώμων*.

I. 4. Multum huc facit animus reprobis, & male sibi conscientis, cuique ob vitiorum magnitudinem, & scelerum vel delinctorum, vel commissorum conscientiam, expedit, non esse Deum: quo sibi inducias aliquas creet cum irato Deo, aut maiorem licentiam indulgendi secure peccatis. Etenim gravia peccata, & enormia scelera, sicut iram Dei sine remedio provocant, ita & animum vastant, & omnem lucem in mente extinguunt. Inde oritur *κακωῆγελαζεῦς συνείδησις*, & διὰ τὸ πάρωσιν *τὸ καρδιακὸν αἴνοια*, nimirum, ignorantia eorum quæ agere oportet, & ipsius Dei, quo fit, ut postquam jam plane dedoluerunt, seipso dedant protervia, uti hunc inalitiæ processum describit Apostolus, Eph 4:18, 19. Etenim profligata illa vita & est causa *αθεότητος*, & vicissim *αθεότης* pravæ vitæ. Effterantur enim homines ipso scelere quod commisere, & è potestate mentis exeunt, & ad quævis nefanda perpetranda animum adjiciunt, ut in Tyrannis, homicidis, latronibus & adulteris videre est: utque conscientiam, quæ omni peccato individuus coimes adhæret, tranquillent aliquo modo, & ferias illi procurent, Deum negare satius ducunt, quam tamen inimitem judicem experiri. Cum enim sit timida nequitia, dat testimonium condemnationis: semper enim presumit seva perturbata conscientia. Sap. 19. Quocirca ut obducto callo nihil sentiat conscientia, dicit stultus

in corde suo, non est Deus: atque ut se illi irreconciliabilem reddat, *perdite agit, abominanda committit*, aut etiam aliis deliciis, & voluptatibus deliniri se smit, ut omnem aditum metus divini sibi præcludat, & vindictæ sensum eludat. Ita enim se hisce occupat & fatigat, ut non vacet de Deo cogitare. Neino enim Deum non esse credit, nisi cui Deum non esse expedit.

§. 5. Magnam præterea vim habet ad abducendum à Deo animum, Religio corrupta superstitionibus & idolatria, quæque tota in externis est, & in sensus incurrens, & affectibus ciendis aptata. Præcipue cum non apta suaderi, quia sapientia destituta, homines vi externa ad sui observationem cogit, & poenas non custodientibus constituit. Qui enim judicio aliquo præ reliquis valent, ut errorem advertant, fieri aliter non potest, quin eum apud se detestentur, & subinde apud populum coarguant & traducant, atque quod in eo risu & abominatione dignum, aperiant; aut si id ob metum poenæ non est tutum, tunc intra se repressi contemtum Dei animo concipiunt; sicque paulatim vilescit illis Deus, quem hoc patto coli vident, atque multo præferunt sine omni religione vivere, quam cum tali, & fiunt Athei: aut si nequioris & subtilioris ingenii sint, quam ut aut veritatem aut errores illos admittere possint, nec tamen Athei videri velint, ex cerebro alium religionis typum & formam excidunt, & fiunt capita sectæ, ut in multis Iæalis, præcipue duobus Socinis Lælio & Fausto, ad oculum patet. Aut certe, si timidi sint, & pericula refugiant, nec è re sua esse judicent religionis & veritatis profitendæ causâ patriam & charitates relinquere, fiunt hypocritæ & libertini, qui sacra quidem perpetuo tractant, sed sine sensu; similes illis, de quibus Propheta, qui ore suo appropinquabant Deo, & labiis cum honorabant, ceterum corde ab eo longe aberant. Quos sane in fine cauterizatos evadere necesse est:

§. 6. Quinetiam divisiones circa religionem multum momenti affrunt ad propagandum Atheismum, præsertim si plures fuerint: nam unica divisio zelum utriusque partis potius adauget: verum numerosæ Atheismum introducunt. Etenim ex hac scissione altercationes & disputationes plurimæ oriuntur, quibus veritas paulatim amittitur. Duni enim in inveniendis suis, & refutandis aliorum argumentis undique fudatur, & magno animo & sophistica versutia res agitur, difficilis fit auctoritatis veritatis electio & laboriosa; quam multi dum horrent per tot spinas querere, animum despondent, & desperatione inveniendæ veritatis discunt male sentire de Deo; quod tandem in Dei abnegationem abit & desinit.

§. 7. Sed præcipue prava consortia, & Atheorum congressus contagio nocent illis, qui eorum colloquiis capiuntur. *Corrumptunt enim bonos mores consortia prava.* Neque unquam bene cessit ius qui in *cathedra irrisorum sedere amant*; aut *sociari sibi thronum nequitiae*, qui *fingit arumnam prater statuum*. Ps. 1. & 94. 20. Est autem in Juvenum inconsideratorum animis fomes quidam huic igni recipiendo maxime idoneus, qui impius Atheorum discursibus & ratiocinationibus facile acceditur, & inflammam erumpit, quæ vitalia ipsa exedit. Cujus memorabile Exemplum de se narrat in vita sua Nobilissimus *Franciscus Junius*, olim hujus Academiæ in professione Theologiæ lucidissimum sidus & ornamentum. Qui cum Lugduni aliquando in hujusmodi farinæ hominum consortium & contubernium Adolescens admodum incidisset, ubi horribili ista impietate constrata erat quotidie mensa, personabat domus, circumstrepant omnia aures ejus; adeo dicit se tum auctoritate unius inter eos principis, tum argutiis dictorum ejus fuisse captum & delinitum, ut animus ejus in eo malo hærens occalesceret, totusque fieret *avæctus*. Ut nisi summo Dei beneficio, & gratiose illum respicientis misericordia, & occasionibus propitiis, & pii Parentis cura his impietatis vinculis exolutus fuisset, tandem nomen ejus Atheorum albo inscriptum hodieque legetur. Adeo pestis illa, impius sermonibus, ceu lethali arundine animis infixa hæret, & vitalia depascitur. Vere enim Tullius: *cum omniibus horis aliquid atrociter fieri videmus, aut audimus, etiam qui natura mitissimi sumus, affiditatem molestiarum, sensum omnem humanitatis ex animis amittimus: cum impie fieri, aut dici, pietatis sensum.* Maxime a. hujus mali feracia sunt secula erudita, pacifica, & prosperis rebus læta, quibus luxuriant animi, & insolentes redundunt, & in omnia paradoxa proni. Cum calamitates & adversa, animos hominum intra se contineant, & ad religionem fortius flectant.

§. 8. Denique quæ ex nugacium librorum lectione resultant mala, & annon ipse Atheismus, vel Atheismo æquales de Deo errores, exemplo esse possunt hodierni Judæi & Muhammadani: quorum illi ex suo Talmude, hi ex Alcorano tam impias & Deo indecoras opiniones susserunt, ut nec ipsi, nec ullus mentis compos ex illis Deum amandum, collendum, & adorandum in spiritu & veritate concludere possit, aut ut id faciat, moveri. Nam ut de Turcis, nobis non ita notis, jam nihil dicam, de Judæis quibus secure inter nos vivere, & cum gente nostra commercia exercere, & sermones quotidianos serere, etiam de religione, permittitur (quo majus nobis periculum ab illis quam ab istis metuendum est)

pauca

pauca dicenda sunt. Quas enim in Talmude suo fabulas de Deo concin-
nant, tam inconcinnæ sunt, ut potius, quam illis erudiantur in pietate,
via illi sternatur, loco veri Dei substituendi turpe & execrandum ido-
lum, quo ex animis hominum eradatur vera notio Dei, & contingat illi
quod olim illis objectum fuit, ut nil præter nubes, & inane simulachrum
mentis adorent. Quæ enim de Deo suo narrant, magis illum ridiculum,
& contentu, quam veneratione & cultu dignum describunt. Ut enim
ex infinitis unum aut alterum tantum exemplum adducam: *Quis tam
patientis est stomachi, ut non illum Deum exhibeat, qui per ternas no-
ctis excubias rugire ut Leo cogitur; (in prima quidem cum Asinus rudit,
in secunda cum Canes latrant, in tertia, cum infans fugit ubera Matris,
& Uxor colloquitur cum marito suo) & tum dicere, *Vae mihi, quia de-
struxi domum meam, & incendio absensi templum meum, & in captitatem
abjeci filios meos?* Qui sæpe, miser, ululat & gemit. Qui more Judæorum
ligat sibi phylacteria super brachia & frontem, & utitur pallio simbrato
dum orat. Quin etiam plorat, & lachrymas emitit. Quæ non deliria &
blasphemias in Dei omnipotentiam, immutabilitatem, auctoritatem &
majestatem, scientiam & providentiam & beatitudinem, bonitatem &
misericordiam, æternitatem, &c. evomunt. Quæ tam indecora & Deo in-
digna sunt, ut illa homo sapiens de se dici, pro summa contumelia habitu-
rus sit. Qui ita de Deo sentit & loquitur, non potest illum in spiritu & ve-
ritate adorare, nec nisi dicis causa, & ex consuetudine cultum ejus obire,
neque risu abstinere, cum hæc apud animum suum recogitat. Qua in re,
quæso, ille Atheo melior est, cui quotidie cum tali Deo negotium est?
Ecce quis fructus ex lectione tam nugacium librorum redeat ad talium
admiratores. Si quis uberior hæc tractata legere desiderat, præter alios
adeat Bibliothecam magnam Rabbinicam Bartolocci, ante tres annos
Romæ typis excusam.*

§. 9. Sed satis de summi hujus mali origine & causis, quo non
— tristior illa

Pestis, & ira Dei stygiis sese extulit undis.

Concludam verbis maximi philosophi Verulamii, verissime utique asse-
rentis, *Qui Deum negant, Nobilitatem generis humani destruere.* Nam cer-
tissimum est, hominem brutis cognatum esse, quatenus ad corpus: *Quod si,* quod ad animam, non intercedat ei cognatio cum Deo, vilis est plane
& ignobilis creatura. Destruunt quoque magnanimitatem, & humanæ
natūræ exaltationem. Cape enim exemplum à cane, & observa, quantos
sibi assumat animal illud spiritus, & quantum gencrositatem induat, cum

Se ab homine (qui ei vice est Dei, aut melioris naturæ) impulsu perspicit. Quam fortitudinem liquidò cernas tantam esse, quantum creatura illa, absque fiducia melioris naturæ, quam propriæ, æquare nullo modo possit. Similiter & homo, ubi innititur & spem collocat in divina providentia & gratia, fiduciam & vires colligit, quales humana natura sibi relictæ, ne quisset attingere. Quare ut Atheismus in omnibus odium meretur, ita in hoc, quod privet naturam humanam facultate se ultra fragilitatem humanam attollendi. Quemadmodum fit in personis individuis, similiter & in nationibus. Magnanimitatem Romanam nunquam Gens aliqua æquavit. Audi igitur quid dicat Cicero: *Quam volumus, licet, P. C. nos amemus, tamen nec numero Hispanos, nec robore Gallos, nec calliditate Pœnos, nec artibus Gracos, nec denique hoc ipso hujus gentis & terra domestico nativo- que sensu, Italos ipsos, & Latinos: sed pietate ac religione, atque hac una sapientia, quod Deorum immortalium numine omnia regi gubernarique per- speximus, omnes Gentes nationesque superavimus.* Orat. de Haruspicin Reponsis.

§. 10. Ut finem ergo tandem huic capiti imponamus, per Deum Opt. Max. rogatos volumus omnes, quotquot vel venenum hoc imbibent, vel aliis propinare satagunt, vel quotquot se in laqueos hos induere imprudentes, ut mature de se cogitent, & pedem referant, quo ex labyrintho hoc exeant, antequam reliquum adhuc lumen mentis amittant, & insanabiles reddantur. Patiantur se tandem reconciliari sibi & rectæ rationi, ne in impietatis barathrum præcipites ruant, unde regressus non datur. Naturæ ne vim inferant, quæ ad inveniendum & palpandum Deum manudicit: nec sanæ rationis dictamini obstrepant, quæ ipsis in mentis medullis tam clare loquitur Deum. Neque miracula expectent, quæ Deus ad Atheos convincendum nunquam edidit, quia opera ejus ordinaria huic rei satis sunt, ut ad illa non attendere, nihil aliud sit, quam lumen quod in se est, in tenebras convertere. Deus nunquam ulli hominum se αὐαρπεγι dimisit. At potius, ut de se conquerendi occasionses omnes tolleret, verbo succurrit, & defectum supplevit naturæ, ut fides emendaret rationem, & revelatio illustraret discursum. *Veritatem Philosophiæ querit, Theologia inventit, Religio possidet.* Itaque ut Deo, dein & nobis ipsis tandem propitiis sinus, timore Dei, qui initium est sapientiæ, cuiusque typus in solo ejus verbo prostat, pectus muniamus, quo detectis omnibus fallaciis, & superatis omnibus dubitationibus & difficultatibus, quæ Philosophia ingerit, & ratio solitaria roborat, *in lumine ejus vidamus lumen*, ut ipse propitius assollat super nos lucem yultus sui Iehova,

Exem.

D E
ORIGINE ERRORIS.
LIBER QUINTUS.

C A P. I.

BREVIARIUM CAPITIS PRIMI.

Post absolutum de Atheismo tractatum, nunc porro de idolatria agendum, ejusque incunabula, causæ, initia, prætextus, universalitas, progressus, & ingenii humani in illa sibi placenti vanitas & pertinacia indaganda & consideranda. Atque ut Atheismum temporibus antediluvianis deputavimus, ita idolatriam postdiluvianis temporibus assignavimus, de cuius statu pauca quedam prelibanda. Non est vero simile, mox à diluvio malum hoc invalusisse, vivente Noacho, qui procul dubio & initiis ejus restituit, & justitiae predicationibus suos vias Domini docuit, & exemplo prævixit. Nec otiosum vixisse Noachum credibile est, sed in assignanda filiis terræ portione, & legibus dandis, & Reip formam præscribendo, & religione stabilienda occupatum fuisse. Quæ Poëta de Iano & Saturno fabulantur, non male convenire Noacho, & temporis illius statui & regimini. Chami irritor animus, & in Parenzem irreverentia, procul dubio profanitas introducendæ magnam occasionem dedit. Ut in hac familia quoque fratrum facta divinitus discrecio occurrat. Quod ex maledictione Chami, qua posteritas ejus perpetua servitio addicitur, notiorum. Huic opponitur benedictio Semo facta, & illa Iapheti, licet restrictior. Adhuc hodie illius maledictionis & benedictionis signa, præcipue in Chami & Iapheti posteris existant. Servilis animi facilit in idolatriam lapsus. Ut mirandum non esset, si vivente adhuc Chamo idolatriæ fundamenta essent jacta, & ad posteros propagata.

actenus Atheismi, maximi illius mali, & quod naturæ humanae quædam vastatio & pernicies meritò dici potest, originem & genium deformavimus. Nunc porrò de idolatriæ malo agendum, ejusque incunabula, veræ causæ, initia, prætextus, progressus, universalitas, & ingenii humani in ea sibi complacentis vanitas indaganda, & in lucem protrahenda. Quod cum aggredior, fateor mihi cum Paulo irritari spiritum, videns non urbem unam, Athenas, sed totum adeo mundum idolis deditum. Quaquaversum enim oculos circumferas, quas partes orbis animo perlustres, omnia templa naturâ non Diis sanctificata, omnes aras idolis fumare videas, solo vero Deo, creatore cœli & terræ in hunc numerum non recepto. Et est hic universalis generis humani morbus, & quasi delirium, quo fascinati homines ita evanierunt in cogitationibus suis, ut plane ob-

bru-

oculis viderant, & quotidianis patris monitis ad meliorem frugem erudiebantur, & ipsa arcæ, tan longo tempore paratæ, structurâ ad Dei timorem vellicabantur, & supervenientis cœlitus pœnæ gravitate & justitia, debitam retributam peccatis ær. l. p. i. a. certissime concludere poterant: nonne & metu numinis, & peccati turpitudine, & reverentia paternæ freno, cohibitos saltem à perpetrando malo ad tempus fuisse, æquum est præsumere? Maximè si Noachi in liberos, mundi prioris unicas reliquias, affectum, & amorem ad animum tibi revoces, qui per annum, parvum absuit, integrum, cum filiis & animantibus arcæ inclusus, procul dubio cessatorem non egit, sed historiæ præcedentiū seculorum, & sui memoriam illis reficavit, & mundi & hominum origines pandit, & peccati fœditatem, & severitatis divinæ in vindicando justitiam asseruit, & colendi Dei modum edocuit, & fide & bonis moribus animos illorum imbuīt, & quomodo imposterum vita instituenda, & terra sancte habitanda & regenda; & forte per occasionem quoque liberalium artium, & scientiarum fundamenta illos docuit, & animalium naturam & indeolem, cum quibus illis unum in arca contubernium fuit, cognoscere dedit; atquæ omnis pictatis, prudentiæ, temperantiæ, justitiæ & fortitudinis exemplis præivit. Quæ oīnnia magnum momentum ad animos recte formandos, & virtutis amore inflammandos, & à malo avertendos habere, negari non potest.

¶. 4. Atque vero valde simile, Noachum ut pote rerum peritum, & scitum Cosmographum, & cui natura priuatus in filios competebat, ex sententia propria, & filiorum consensu singulis suam orbis portionem justa distributione assignasse: atque quantum per ætatem & valetudinem licuit, consilio juuisse, & crebris visitationibus & peregrinationibus regiones, quas sibi quisque eorum delegerat, adiisse, & extruendarum urbium normam, & locorum commodorum ad habitationem, situm & formam monstrasse; & nunc in Asiam Semii, in Africam Chami, in Europam, Japheti portionem, protectionem adornasse, atque adeo se singulis impertuisse. Cujus rei inter alia, non leve indicium præbet antiquissima illa apud Poëtas de Jano, & Saturno (nam hi duo fere confunduntur, & pro iisdem habentur) & tribus liberis, orbis imperium inter se patientibus, fabula: in qua docti pridem viderunt latere Noam & tres filios, à quibus terra divisa est. Ut enim Saturnus in Orphei hymnis *μαγιστέως*, & *χρεάρχης*, & uxor ejus Rhea, *Μήτης μήτε Γεῶν*, ήδε *Γνητῶν* & *θρώπων*, appellatur; ita verissime id quadrat in Noachum novi mundi satorem, & uxorem ejus. Similiter tempus illud centum circiter

anno-

annorum quod diluvium inter & Phalegi nativitatem intercessit, per quos, orbe nondum diviso, Noë in universum genus humanum, ut Pater in liberos, naturale habuit imperium, quod summa justitia & æquitate exercuit; optime adumbrat ætatem illam auream sub regno Saturni, qua homines, ut fabulantur, omnia in commune possidebant. Sic quod eodem seculo terra unius erat sermonis, fabularum consarcinatores extendunt usque ad bestias. Et quod Saturno agrorum & vitium cultus tribuitur, id unum Noachi opus fuit, qui ideo *vir terra, & plantator vitium* dicitur. Gen. 9: 20. Quin etiam quia vir sanctus vino succubuit semel, forte nondum expertus ejus vires, in ejus facti memoriam Saturnalibus more receptum erat, multo se inero ingurgitare, & Saturnus ebrietati præesse credebatur. Et quod nuditatem patris Chamus, qui Jupiter est, contemplatus est, atque eo spectaculo oculos pavit: inde Poëtæ latam à Saturno legem ferunt, ne quis impune Deos nudos contempletur. Et quod Poëtæ volunt Saturnum devorasse omnes liberos, præter tres illos πλυνθύτες, Jovem & Neptunum & Plutonem, egregie in Noachum quadrat, qui ut propheta & pastor, adeoque velut pater *priorem mundum dimmirit*, ut dicit Apostolus Hebr. 11: 17. quia vaticinio suo diluvii poenis addixit. Quibus, si quæ de tribus filiis, eoruinque cum Jove, Neptuno & Plutone ἀνάλυξι apud sacros & profanos scriptores extant, attexerimus, perennis Theologiae, etiam inter Ethnicos conservatae reliquias, ad oculum cerneremus. Quæ certe nobis quodammodo illorum temporum notitiam aliquam præbent, & regimen ejus ob oculos ponunt, & idolatriæ insecuræ initia quædam adumbrant.

§. 5. Quomodo ergo, dices, si tam sanctis à pio parente, institutis abundabant filii isti, tam repente ab illis discellum est? Nempe multiplicata gente, non fuisse multiplicata lætitiam Noachi, ut & Adamo ante illum accidit, verum est. Quanquam & ante illud gentis incrementum, pravus & distortus Chami animus in patrem se nudavit, cum verenda ejus nudata vidit, nec texit, ut factum à fratribus, sed factum divulgavit. Nimirum repressa sèpe in se malitia, & metu reprehensionis intus cohibita, data minima occasione furiosius exilit, & lupum ove rectum prodit; ut in Chamo factum, qui paternis exemplis & monitis, & fratrum obsequio, velut freno cupiditati injecto, absterritus, dissimulavit ad tempus nequam animum. At ruptis illis sacræ custodiaz vinculis, quali in patrem animo esset, ostendit, & irrisorem animum nudavit. Sic rursus in hac familia, sicut ante in Adami domo, illustre divinitæ electionis & rejectionis exemplum occurrit, & fratrum divinitus facta

discretio, ut & postea in familiis Abrahami & Isaaci discrimen illud inter filios carnis, & filios Dei, & promissionis luculente se exeruit.

§. 6. Quid enim aliud consecuta illa in Chamum à patre divino vibrata maledictio, quam sententiae divinæ, jam ante in illum statutæ executione? Nam quod ejus posteritas, præsertim in Canaan, perpetuæ servituti sub fratribus addicitur, quid aliud quam dilectionis Dei in Sem & Iapheth pignus fuit, odii vero in Chamum & posteros argumentum? Ut plane idem hic processus judiciorum Dei se prodat, qualis postea in Iacobō & Esavo servatus est. Rom. 9. Servitus enim, quæ hic origine sumissæ videtur, semper in sacris literis in malum sonat, & spiritualis servitutis symbolum habetur. Ubi tamen restrictior quidam benedictionis modus observandus in Japheto, præ illa qua prosecutus est filium secundo natum Semum; ne rursus ob primogenituræ dignitatem Japhetus natu maximus prælatus fratribus videretur; quod Deus perpetuo in dispensandis gratiæ donis cavuisse videtur: ut in Caino & Abele, Ismaële & Isaaco, Esavo & Jacobo, & in Davide & fratribus &c. patuit. Quantum enim illud est, quod *Dominum vocat Deum Semum?* In quo beatitudinis tota summa continetur. Ps. 144: 15. Et quod *Japheto dilatatio quidem tribuitur, & habitatio in tentoriis Sem,* dilutior quædam benedictionis species videtur: nec statim, sed multo post tempore demum implenda, nempe cum gentes in familiam Abrahami, qui ex Semo oriundus, cooptandæ & vocandæ fuere. Quæ omnia rerum eventus comprobavit. Nunc quid enim hodie tota Chami posteritas, quæ Africam præcipue incolit, servituti addicta visitur, omnes servilis animi & indolis mancipia diaboli, hominum famuli, ad munia *Bæzæwæ* & servitia nati, idolatriæ omne genus ita affixi, ut ad lumen Euangeliæ, cum ipsis prædicatur, oculos attollere vix ac ne vix quidem valeant. Cum Japheti posteritas, qui hodie Europæi sunt, meram spirent libertatem, atque animis & corporibus, præ omnibus gentibus eam vindicent; verè flos delibatus populi christiani, & vocationis gentium deliciae, & præcipui tentiorum Semi habitatores. Sed maxime id in Canaan & Chananæis impletum tum, cum subire coacti sunt Istælitarum jugum, occupata terra & possessionibus illorum ab illis, qui Ægyptiis diu servierant. Quanquam Chami posteri, quod & Græci & Romani postea imitati sunt, Saturnalibus servos convivio excipientes, & servilia ministeria ipsi obeuentes, hoc pacto seriam maledictionem conati sunt in rem ludricam convertere, *quasi oraculum impleturi, aut elusuri verius, hac servitutis imagine.*

§. 7. Certe nihil magis ad veritatem amplexandam homines ineptos facit,

facit, quam corporum, & præcipue animorum servitus, quæ homines rationales in censu bestiarum deprimit, & ductoribus in omnibus subjicit, & superstitionibus & omnibus ἀθεοτοις εἰδωλολατρίαις addicit, atque omnis generis erroribus recipiendis appositos reddit. Unde Apostolus de Ethniciis universim pronunciat i Cor. 12: 2. quod essent τὰς εἰδωλὰς τὰς ἀφωνάς, ως ἀν Ηζοντο, ἀπαγόμενοι. Ut mirum non sit in Chami posteris, etiam forte vivo Chamo, idolatriæ & omnifariorum errorum, fundamenta jacta fuisse. Quod malum mire ex linguarum varietate, quæ postea introducta, adauctum & propagatum. De quo mox dicendum.

C A P. II.

BREVIARIUM CAPITIS SECUNDI.

Non otiosa fuit Noachi in Chamum & Canaan maledictio, sed perpetua servitute confirmata. Quam ut eludereni, imperium orbis affectarunt, ut in Nimrod Chami propere indicium videre est. Sed servitus illa dominatu mundano non evaditur. Ut in Esavo, respectu fratris Iacobi, patet, & postea in exterminio Chananitarum. Huic dominandi libidini occasionem dedit, omnium cum viventium lingue & dialecti unitas. Initium istius imperii Babel, ubi primum molimen, edificatio turris. Quam non tantum monumentum potentie sua posteritati relinquere voluere, & sedem fixam imperii sui ponere, & nomen sibi excitare: sed, ut docti quidam viri non male conjectere, hoc opere typum quendam spiritualis Babylonis premonstrarunt, & Hierarchie postea in Ecclesiam invertente incitamentum. Analogia inter veterem & novam Babylonem, quod eodem nomine signenit, ex confusione ortæ sint, una lingua in Sacris utantur, & sub uno capite omnibus leges prescribant, &c. At contra intentionem illorum, extructio illa confusionis & dispersionis illorum causa fuit. Quæstio est, an hanc dispersionem confusio linguarum precesserit, an consecuta sit. Manente eadem lingua, fieri posse, ut homines sententiis & animis inter se discrepantes, non idem loquuntur omnes, & illa discordia dicatur linguarum confusio. Ex dispersione vero, quam illa discordia operata est, lapsu temporis, veram linguarum confusionem, seu ut rectius loquamur, divisionem, consecutam esse. Itaque hic verus ordo videtur: ut confusionem linguarum exceperit dispersio gentium, hanc consecuta sit linguarum divisio.

§. I. Sicut Caini impietas nimis avidè filiis & sequentibus generationibus arrepta & hausta, primum mundum, velut contagio corruptit & infecit, & venenum suum ad Filios Dei quoque transfudit: Ita renati mundi simile plane fatum fuit, à Chamo & nequam ejus progenie ortum, & Iapheti & Semi posteris post unius vel alterius seculi lapsum communicatum. Non enim otiosa esse potuit Noachi in filium & nepotem Canaan maledictio, qua perpetuae illos animæ & corporis servituti addixit. Quam ut eluderent, imperium orbis affectarunt; ut in Nimrod, filio Cis, & propere

nepote ipsius Chami, luculentum indicium editum, qui cepit esse potens in terra, & robustus venator coram Domino: & cuius principium regni fuit Babylon, & Arach, & Acad Chalane in terra Sinear Gen. 9 8, 9, 10. Id enim innatum hominis ingenio, ut quod sibi malum maxime metuit, sive præceptum animo, sive prædictū, id omni vi declinare, avertere, & in melius, vel in aliud commutare satagit. Ideoque quia Achabo ab Elia prædictum fuerat, exterminandum ipsum & posteros, & omnem qui ad parietem mingit, id est, omnem prolem masculinam, 1 Reg. 21. 21. videtur ~~περιονια~~ eō enixius operam deditse, quo comminationem illam Dei irritam redderet: legitur enim septuaginta filios Samaria apud potentiores Civitatis nutriendos deditse; qui à Samaritanis ob metum Iehu omnes uno die, amputatis capitibus, interficti sunt. 2 Reg. 10. 7. Sed servitus illa à Deo imposta, dominatu mundano non evaditur nec declinatur; ut in Esavo liquet, qui licet fratre Jacobo potentior, & dominio terreno prævalens, oraculi sensum, quo major natu minori in servitutem addictus fuit, elidere non valuit. Atque etiam post annos octingentos prophetia hæc juxta literam impleta est, cum è Semoriundi Israëlitæ terram Chanaan invadentes, Chananæorum reges plus triginta debellarunt & incolarum maxima parte ad interacionem deleta, reliquos servituti manciparunt, gravi tributo illis imposito.

§. 2. Huic dominandi in cæteros libidini, maximam videtur occasio-nem deditse, quod Scriptura innuit: *Vniversam terram fuisse labii unius, & sermonum corundem.* Gen. 10. 1. quo innui videtur, omnium hominum non tantum unam linguam fuisse, sed & dialectum: ita ut eadem phrasis, stylus, eademque verba & pronunciatio omnibus fuerit. Quam linguam Hebræi suam dicunt; Syri suam. Quod nunc non inquirimus. Etenim linguae unitas firmissimum videtur societatis humanæ vinculum, ad concordiam & religionis etiam doctrinam conservandam utile. Quin sit quoque magnum ad dominatum acquirendum & stabiliendum, & conservandum instrumentum, ubi Princeps & populus sunt ὁμόγλωσσοι, & iisdem verbis eosdem animi sensus efferte docti, negari non potest. Quod non latuit Chami posteros, regnandi pruritu accensos, qui hac occasione industrie usi, cum nihil tale Semitas aut Japhetanos moliri adverterent, imperium Orbis meditati sunt. Non enim omnium fuisse hoc propositum, sed Chami posterorum, vel inde claret, quod cap. 10. 10. dicitur initium regni Nimrod fuisse Babel, non quod primus instituti illius auctor fuerit, utpote vix illo ædificationis tempore natus, aut valde infans, sed promotor tamen & propagator.

§. 3. Magnum fuisse hoc inceptum, & non tantum contra contribules, sed etiam contra Deum susceptum consilium, ex eventu patere potest. Si enim nihil aliud spectarunt, quam se contra diluvii aquas tueri, immemores fœderis Dei, Gen. 9. 11. aut ut magno ædificio ostenderent posteris, quanto olim numero una ficerint: non videtur res digna, ut Deus descenderet, & confunderet linguas eorum, & dispergeret per orbem. Altius ergo quiddam in nomine *Babylonis* hic nobis suspandum. Cum enim id loco illi à confusione linguarum inditum sit, & Scripturæ solenne sit, id nomen ad Antichristianam Ecclesiam traducere, quæ exinde magna *Babylon*, *mater fornicationis* dicta fuit, & ex qua exire jubentur, qui nolint plagarum ejus participes fieri. Jer. 51. Apoc. 14. & 16. & 17 & 18. &c. apertum est ad ipsa *Babylonis* initia illi recurrendum, qui analogiam, propter quam Roma ethnica hoc nomine insigniri potuerit, recte capere velit. Et enim hoc consilium illorum, qui condendæ illius urbis & turris rationem inierunt, fuisse patet, *nomen* sibi excitare; ne scilicet multiplicato genere humano (quod cati & providi homines futurum providebant) dispergerentur, & non maneret amplius populus unus, eosdem sermones loquens. Voluere ergo antea illustre aliquod dominationis monumentum extare, sive ut occuparent eo opere multitudinem, ne res novas cogitarent, sive moram injicerent dispersioni, sive ut ad hanc arcem perpetuus sibi esset receptus, unde potentiam suam late explicarent. Neque valde à scopo aberrabimus, si per nomen hoc intelligamus senatum quendam residentem in illa civitate, apud quem maneret depositum & traditio illorum verborum, quæ tum homines, ut edocti à *Noacho*, pariter omnes loquebantur: ut ita genus humanum in concordia imposterum contineri posset, si nemini liceret quid dicere, nisi in nomine Senatus Babylonici, cuius scilicet futurum erat sermones antiquos custodire, tradere & narrare. Plane sicut videmus, & olim & adhuc hodie Doctores Judæorum nihil audere loqui, nisi in nomine prædecessorum & magistrorum suorum, ut retineatur doctrina πετονεγδον. Quod certe magnam habet speciem sapientiæ, & auctoritatem conciliat apud vulgus. Atque hoc est germanum *Babylonis* mysticæ, tanquam simiæ illius prioris, imitamentum, & in opus deducta praxis. Qui enim hierarchiam illam à Pontificibus Romanis in Ecclesiam inventam, & originem & progressum, & praxin attente considerat, videbit id eos per secessionem factam à sano corpore, per varias hæreses & schismata, & idolatrias, tanquam divisionem linguæ eorum, id intendisse; ut qui capita sunt hujus Ecclesiæ, nominentur & habeantur traditores veritatis & religionis, à quibus ne-

cessariò sit doctrina veritatis accipienda, tanquam testibus ~~προφητούσιν Χριστῷ~~, & à quorum traditione non liceat recedere. Cur enim si nihil commune habet cum pristina *Babylone Ecclesia Antichristiana*, per *αντιμομάσιας* & tam passim & frequenter vocetur *Babylon* scil. mystica? Ut vero in alia re analogia ista inter veterem & novam *Babylonem* constitui debeat, qui evincere queat, valde illi laborandum puto. Neque prætereundum, quod *Nimrod*, qui hujus consilii, etiam post dissipationem, præcipius executor fuisse videtur, *fortis venator coram Deo* dicitur, non certe tam ferarum quam hominum venator & captor, neque tantum aperta vi, sed & insidiis & dolis, quibus hominum animæ præcipue illaqueantur. Quod quam examissim quadret in venatores illos novæ *Babylonis*, qui scire cupit, legat Apoc. 18. 13. & Ezech. 27. 13. Neque verò inter initia tantum quid occertas *Babylonem*, sed & sequentibus temporibus, cum maxime floruit ejus imperium, hanc viguisse apud illam praxin, ex iis quæ Danieli contigerunt, ad oculum patet. Dan. 3: 5. 6. 7. & 6. 8.

§. 4. Veredictum Salomonis. Prov. 10. 24, *Quod timeret impius, id ei evenit.* Metu dispersionis urbem & turriū sibi exstruendam proponunt: *edificemus*, inquit, *ne dispergamur*, vel ut alii, antequam dispergamur. At Deo sic disponente, illud ipsum *ædificium*, quod metu dispersionis magno motimine substruxerant, causa fuit cur citius dispergerentur: atque ipsum mali remedium, illis cessit in perniciem. Neque ex sermonis uniformitate recte arguitur semper regiminis & imperii obtinendi & conservandi facilitas. Licet enim multum conferat ad conciliandam animorum concordiam, tamen ob pravitatem ingenii humani sæpe in contrarium vertit, & dissentionum & conſpirationum tanto expeditorem materiam præbet, quanto quid cuique agendum, intelligitur magis: cum sæpe non intellectus serino segnius irritet animum, atque vel tardiorē malitiam reddat, vel etiā supprimat in herba. Tam male subducunt calculos, qui mediis humanis potius quam Deo fidunt in aggrediendo magno opere. *Ædificare* quidem per se non malum: sed id sine Deo, quanto magis contra Deum aggredi, malum. *Quippe nisi Dominus edificet domum, in vanum laborant qui edificant illam.* Psal. 127. malum *sacrificare reti suo & adorare opus manuum suarum*, ut hi qui ex successu operis non Deo gloriam querunt, sed sibi famam.

§. 5. Quisquis velanum hoc & impium istorum *ædificatorum* propositum & opus recta trutina expendet, non mirabitur, credo, tam prointa & cita vindicta illi inturbando advigilasse Deum. Est enim

Deus

verbis (si quis ad miraculum confugiat) satis conveniat , non temere admitti debet . Cum longe aliud sit , oblivio , aliud , confusio linguarum .

§. 7. Sin quis contendat , in confusione illa linguarum , alias & varias tum linguas , plenas omnes & perfectas , ab Hebraica diversas , subito emersisse : Næ ille nobis hic miraculum obtrudet , non multo inferius illo , quod in festo Pentecostes editum , cum repletis Spiritu S. apostoli , qui super illos dispersitis linguis instant ignis visus est , cepere è vestigio loqui alii linguis , prout Spiritus ille dabat eis loqui . Actor . 2: 4. Hoc tantum discrimine , quod hic singulis omnium linguarum notitia impedita sit , illic tantum unius multis , illis nempe , quibus simul vivere in dispersione illa placuit , & rebus eorum consultum fuit . Imò cum nisi oblivionem prioris linguae simul accidisse statuas , frustranca videatur fuisse novæ linguae collatio ; quæ manente prioris linguae usu non necessariam afferebat discessione causam . Atque ita miraculum aliud alii superaddere necesse est , ut fere majus miraculum agnoscere in pœna , quam in collato beneficio oporteat . Hoc verò quid aliud est , quam quod secundum naturæ cursum fieri necesse est , & quotidie fieri experimur , miraculo tribuere , quasi absque eo fuisset , nulla insecuritate fuisse linguarum varietas , sed una eademque lingua per naturæ ordinem in usu futura fuerit ? Cum certo certius sit , ex ipsa hominum dispersione , & in populos diversos sub diverso regimine divisione ; ex diversis legibus , ritibus & consuetudinibus ; ex corundem inter se populorum commerciis , & per bella cladesque mixtione ; quinetiam & multiplicia aëris , aquarum & locorum varietate & crassi , magnam volventibus annis & seculis per se insecuritatem fuisse linguarum varietatem . Uti ex ipsa naturæ rerum cognitione , & certissima , quæ magistra rerum audit experientia , nemini dubium esse potest . Neque verò ex Scriptura (si verba ipsa spectemus) non post dispersionem hanc linguarum confusione ortam fuisse , firmiter asseri potest . Narrat illa quidem divisionem populorum & gentium secundum linguam vel linguas suas . Gen . 10. Sed id ibi fieri per οὐλαντα , ut alia ibi multa , usitatissinam Mosi figuram , certum est . Nam certe illa divisione insularum gentium , de qua versu 5. ante extirpationem illam contingisse non potuit . Et nonne videmus , unumquemque populum sibi lingue sue fabrum esse , & quò doctiores & naturæ & artium peritiores rectores natus est , eo cultiore & ornatiore uti lingua ? Recte id Horatius animadvertisit , ubi agens de verbis , inquit ,

Multa renascuntur , que jam cecidere , cadentque

Quæ

*Quæ nunc sunt in honore vocabula, si volet usus,
Quem penes arbitrium est, & vis, & norma loquendi.*

Et certe, ni ita rem concipiūmus, vix poterit linguae primævæ, quæ Hebraica merito creditur, suum decus & jus constare: cuius hoc eximum esse credimus, quod sola. Deo Opt. Max. onomotheta, & ut sic dicam, parente, jactare se possit: quod verum non fuerit, si tot aliarum linguarum ad Deum ipsum auctorem, nulla interveniente naturæ vice, sit origo referenda. Neque etiam Hebræam, tanquam aliarum linguarum matricem, recte tuebiur, si non ab hominibus ipsis hanc diversitatem ortam statuamus.

§. 8. Ergo ut compendio dicamus: Certum est *confusionem* linguarum in ipsa extirpatione ante *dispersionem* contigisse, unde & *Babeli* nomen. Cæterum *confusio* (ubi de Scripturæ verbis agitur) longe aliud quam *divisio*. Hæc an ante, an post dispersionem contigerit, Scriptura non dicit. Per linguarum confusionem enim, non tam sermonis, quam animorum & consiliorum divisionem, consequens nimirum pro antecedente, intelligi posse, usitato Scripturæ more, norunt, qui vel primis labiis Scripturæ phrasin degustarunt. Sicut cum David dicit Ps. 55: 10. *corum divide linguas*; non orat Deum, ut sermonis divisionem illis injiciat, sed ut consilia & molimina impiorum disturbet. Quia enim ut sentimus, ita fere loquimur, & interpres cordis est lingua, quæ ex abundantia cordis loquitur, fieri vix aliter potest, quin qui sententiis dissident, etiam sermone differant. Unde rixæ, lites, discessiones, partes, factio-nes, α'ραζασια, Κπη φαῦλον πεῖγμα. Ita hic accidit. Deus, quo ve- sanum inceptum & opus turbaret & impediret, spiritum contradictionis immisit, & infatuavit consilia & ratiocinationes eorum, quo obtenebratum est desipiens cor eorum, ut discordes inter se, opus interjunxerint, neque destinata exequi potuerint. Hinc in partes itum, & novæ sedes quæsitæ, & impletum à nesciis consilium Dei, quo jussi sunt homines *replere terram*, *eamque subjicere sibi*. Quo facto, fieri aliter non potuit, quin lapsu temporis, divisio etiam sermonum & linguae introducta sit. Ita confusionem singuarum exceptit dispersio, hanc consecuta est linguarum divisio. Atque hanc de hac re conjecturam nostram ceu problema, non asserendi, sed inquirendi gratia doctis propositum volumus: in qua nobis præivit doctissimus Mericus Casaubonus, non inficiandum patri Isaaco Casaubono, dum viveret, omnis literatæ eruditionis fulcro & asylo, nomen: Quo vel solo novitatis invidiam declinare nos posse confidimus.

C A P. III.

BREVIARIUM CAPITIS TERTIL.

commoda & incommoda ex unitate lingue. Sermonis diversitas magna errorum in vita communi, philosophia, & religione, occasio & causa. Ex verbis rerum cognitio non acquiritur. Distinctio inter linguas doctas, & barbaras & impolitas, in quibus vocabula temere rebus signandis applicata sunt. Doctae sunt, vel primigenia, que vulgo Hebreæ existimatur, aut ex illa derivatae. Vel que à perito & prudente Operatim excoxitata & imposta sunt significandis rebus nomina. Esi eadem rerum idæ & imagines ubique extent, non tamen omnes iisdem verbis eas exprimunt, sed prout quisque in re aliqua vel hoc vel illud attributum aut qualitatem & proprietatem animadvertis. Neque linguarum fabri & architetti id præstare possunt, ut per literas & syllabas rerum essentiam menti exhibeant. Præstantissima quidem lingua Hebreæ, non tamen omnibus modis perfecta hodierna, tum ob vocum ambiguitatem, obscuritatem, & paucitatem & paupertatem. Magnas lingua hæc, ut omnes res humane, passa videtur mutationes & defectus, tum ob posterorum ignoriam, cum aliis populis mixtionem, linguarum divisionem, & verborum ipsius se permutationem, &c.

§. I. **N**ullum tam utile & commodum à benigno Deo mortalibus donum concessum, quod non sua malitia & pravitate homo corrumpat, invertat, & in alios usus, quam quibus à Deo datum est, commutet. Ecce sermonis uniformitas illa, qua gaudere primitus datum fuit humano generi, quantum fuit bonum, si recte illa uti potuissent homines! liberatum esse illa molestia addiscendi alias linguas, & in perpolienda unica omnium mortaliū ad unum industriam conspirare, communicationis invicem modum tam facilem & obvium fuisse; nonne & ad amicitiam & convictum, & ad peregrinationum per orbem difficultates leniendas, & ad mercaturam & commercia exercendum, & ad edita doctrinæ sapientum templo aditum tam planum omnibus apertum monstrandum, magnum compendium fuit? E contra vero acquirendæ eruditioñis modus tam expeditus, & sine labore, ad segnitiem & otia via fuisse, & ignorantiae fomentum, cum vix ullus thesaurum tam obvie repertum tanti faciat, quanti illum, qui labore & industria propria quæritur. Quid, quod semper eadem lingua loqui, generat quoddam identitatis tedium; & sicut eadem veste oīnes conspici, discrimen inter honoratos & viles tollit, ita nullam linguæ & sermonis diversitatem inter homines animadvertis, paritatein quandam nimiam, honoris inimicam, introducit. Et vero utile fuit, dispersos homines sepe quadam inter se distingui, & nimia communione prohiberi, ne nimis facile mores pravos invicem afficerent, & ad factiones inimiculas se invitarent, & regnabitibus difficilem redirent

derent imperandi modum: quod non tam bene mare, fluvii, montes, arenæ efficere nata sunt, quam sermonis diversitas. Neque verò ipse Deus electionis & reprobationis suæ decretum promptius & melius exequi potuit, & foedus suum gratiæ, quod cum Semi posteris, exclusis aliis gentibus, inire voluit, intra unam gentem conservare, quam linguae sanctæ, aliis gentibus incognitæ, repagulo. Neque minus certum tamen ex altera parte, nihil magis alienare hominem ab homine, quam linguarum diuersitatem. Nam si duo sibimet invicem fiant obviam, neque præterire, sed simul esse aliqua necessitate cogantur, quorum neuter novit linguam alterius, facilius sibi animalia muta, etiam diversi generis, quam illi, cum sint homines ambo, sociantur. Quando enim quæ sentiunt, inter se communicare non possunt, propter solam linguarum diuersitatem, nihil prodest ad consociandos homines tanta similitudo naturæ: ita ut libentius sit homocum cane suo, quam cum homine alieno. Tanta nimis loquendi varietas, facit, ut externus alieno non sit hominis vice. Vide de hac re differentem Augustinum de Civit. Dei. lib. 19. c. 7.

§. 2. Hanc sermonis varietatem, maximam omnigenum errorum, tum in vita communi, tum in philosophia, & in religione præcipue, occasionem præbuisse, & veritatis indagationi obstaculum omni tempore deditse, nimis quam verum est. Quia enim ob loquelæ usum, conceptus omnes nostros verbis, quibus eos exprimimus, alligare assueti sumus, nec eos nisi simul cum istis verbis memoræ mandamus: cunque facilius postea verborum quam rerum recordemur, vix unquam ullius rei conceptum habemus tam distinctum, ut illum ab omni verborum conceptu liberemus & separemus. Hinc fit, ut cogitationes hominum fere omnium, imagis circa verba, quam circa res versentur; adeò ut persæpe vocibus non intellectis præbeant assensum, quia putant se illas olim intellexisse, vel ab aliis, qui eas recte intelligebant, accepisse.

§. 3. Qui ergo ex verbis ad rerum cognitionem pervenire se posse putat, quasi ὃς ἀν τὰ ὄντα μαζεύει δῆ, εἰστηκεὶ τὰ περιγματά, ut Plato ajebat: si id de omnibus linguis intelligit, næ ille oppidò fallitur. Sunt enim linguae quædam tam barbaræ & impolitæ, & in quibus tam temerè vocabula rebus signandis applicata sunt, ut constet efficta esse ad placitum, ex pura voluntate veræ rationis experte. Quales Americanorum, & αὐθηπαφάγων, item Afrorum littoralium in Guinea & Angola, Americanorum, &c. lingue: ut & illorum erronum sermo, qui furtis & imposturis victimum sibi pagatim querunt, & se Ægyptios mentiuntur: quos Itali Cingalos appellant, ob vitam motoriam & vagabundam, ab

ave quadam maritima Cingalo, sive Cinglo, sic dictos, quam alii Iyngen sive Torquillam, alii mortacillam vocarunt. Hi nebulones, quo facilius machinamenta sua eos, apud quos farta moliuntur, celarent, linguam sibi peculiarem confinxerunt, ita omni ratione destitutam, ut ne cigna quidem hactenus judicata sit, in qua scrutanda & intelligenda cordatus aliquis operam & tempus perdere voluerit.

§. 4. At alia ratio linguarum, quas doctas vocamus, quod doctis tantum sint in usu, & quæ vel primigenia ipsa, vel illi proximæ, aut certe in manifestam aliquam cum illa vel istis affinitatem habent. Quo enim longius ab illis remotæ sunt, & ad ἀρχέτυ magis arbitrium effictæ, eo magis vel minus luctulentæ fluunt, quo peritiorem & prudentiorem artificem, vel secus nactæ sunt. Ex illis multa ad rerum intelligentiam acquirendam præsidia comparari posse, non est negandum. Si enim egregie naturæ peritus fuerit, vel regundi homines gnarus, & juris sciens, vel Theologus, Medicus, Mathematicus, linguæ & sermonis aliquis architectus, quis dubitet, quin etiam in fabricanda & exornanda lingua illa, sapientiæ & industriæ suæ vestigia apparere voluerit? Neque tamen inde sequitur, eadem earundum rerum nomina esse debuisse. Etsi enim eadem rerum ubique ideae & imagines extent, ut v. g. eundem solem omnes intuentur, eadem est omnibus idea lucis, colorum, caloris, justitiae, liberalitatis &c. tamen hoc nihil ad fabricam vocum: cum nominandi artifex non illas imagines, quæ primum è sensibus existunt, consideret, sed eas quas ex istis imaginando clicit, quæ nequaquam sunt eadem apud omnes. Solem quideam omnes eundem intuentur, & eandem ejus ideam primo interiori sensui, quocunque tandem eum nomine voces, impressam habent: sed ex ea non eadem omnibus cogitationes oriuntur. Qui enim solo sensu dicitur, pedaneum existimat, & alias minorem, alias majorem. Qui verò rationibus astronomicis, id est, notionibus quibusdam nobis innatis nixus, considerat immensam ejus à terra distantiam, aliquoties majorem, quam terra est, apprehendit. Præterea aliis magnitudinem, aliis figuram, aliis motum, situm aliis, aliis actionem, aliis aliud in eo contemplatur: atque ex hac considerationum diversitate, contingit, ut aliis aliud nomen illi indat: quod idem in omnibus rebus & nominibus ita fieri existimandum. Sic eidem rei diversa nomina ab eodem dari potuere, pro diversitate eorum quæ in eadem re considerantur. Ut apud Græcos eisdem, ἄνθρωποι, θρῶς, μέροψ, θύρας, homo vocatur, non ex prima illa similitudine hominis cuivis impressa, sed ex diversis simulachris in animo nostro de eadem re fabricatis. Aliter se res habet

habet in illis vocabulis, quæ non tantum nuda & arbitraria signa, sed & rerum symbola sunt, & habent aliquam cum rebus quas significant, convenientiam & affinitatem, & sunt velut pictura rei. Qualia num multa extent, præter illa quibus Deus se ipsum notum nobis fecit (inter quæ excellit admirabile illud nomen quadrilaterum, omnium ore & testimonio celebratum) & alia quædam rebus imposita à Deo & Adamo animalibus in paradiſo nomina, id non est præsentis considerationis. Si quis plura de his scire appetat, legat, quæ doctissimus Bochartus in diffuso & exilio de Animalibus S. Scripturæ opere, lib. i. c. 9. de iis disserit.

s. 5. At ut doctissimi fuerint linguarum fabri & architecti, non tam naturam & essentiā rerum verbis exprimere valuerunt. neque enim vel literæ solitariæ, vel vocalibus & consonis in unam syllabam revinctæ, id præstare possunt ut per illas rerum integra essentia menti exhibeatur. cum illa sub auditum & visum, multo minus sub pronunciationem non cadat, sed solo intellectu percipiatur. Tantò ergo lingua aliqua alia melior & præstantior, quantò rerum omnium peritiorem habuit architectum. Illum autem fuisse Adamum περιτταστὸν credere par est, ut qui ab ipso Deo, nullis mediis canalibus, totum humanæ scientiæ fontem hauit, quod vel eo indicio patuit, quod tam rebus & naturæ convenientia nomina animalibus imposuit. Quid enim? An circa reliqua naturæ & artium opera scientiam illum defecisse dicimus, qui circa præcipuum ejus opificium tam oculatus fuit? Aut Deum non aptissimum illi communicandi conceptus animi aliis, eumque quotidiana industria perficiendi modum, quem præ ceteris animalibus loquendi facultate instruxerit, unde & animal loquens dictus sit, impertiisse? Neque ideo tam omnibus numeris perfectam illam primi hominis linguam à primo statim momento fuisse judicamus, quod Deum auctorem habuerit. Cum in multis aliis rebus ille mos Dei observetur, ut ab imperfectiori progressiatur ad perfectum. Ita secundum Apostolum. Cor. 15: 46. *spirituale corpus non est prius, sed animale, deinde spirituale.* Si il verum habet in corpore hominis, quid ni in sermone quoque ejus fieri potuit, ut ab imperfecto ad perfectum per temporum intervalla factus sit processus? Neque ideo non imperfectiorem altera alteram linguam statuimus, credo, quia in pentecoste Dei immediata operatione, Apostolis comunicatum est linguarum donum. Si qua autem perfectio linguis tribuenda veniat, perfectissimam eam dicamus, quæ quam apertissime & brevissime, una cum sono convenientissimo, imagines animi, & earum com-

positionem dat intelligendas. Cui si hoc accedat, ut eas rerum notas habeant, quæ non solum significant res ipsas, sed de iis etiam illa consideranda exhibeant, quæ quain plurimum afferant utilitatis audienti, vel ad naturæ cognitionem, vel ad recta vitæ morumque instituta, vel ad eorum quæ ad primam causam ducunt meditationem, primatum illi deberi, non est dubitandum.

§. 6. Hanc primævæ linguae laudem fuisse, cum incorrupta & adhuc virgo, nondum à protervis procis temerata, in primo parente floruit, & ab ejus ore, ceu sincerissimum nectar, fluxit, multorum est inveterata opinio. At ut initio talis fuerit, certe hodie talis non extat, cum vix ulla alia pluribus difficultatibus implicata cernatur, nulla plus habeat ambiguitatis, nulla caliginem profundiorem, & in qua tanta se prodit paupertas, ut in ea, velut in paupere domo, idem instrumentum ad diversos omnino usus sit applicandum; unde & ex ipsa etiam vocum connexione & structura, non raro fit, ut eandem orationem aliis aliter interpretetur. Quod tamen adeo non est mirandum. Quidni enim illi linguae accidere potuit, quod Adami à Deo collatis animi dotibus, & imagini ipsius Dei animo ejus impressæ, ut à peccato diminutionem & mutationem passa sit? Cum enim Scripturæ ab initio ignoratus sit usus, quod unicum conservandæ in puritate sua linguae & rerum est inventum remedium, atque orali traditione, quæ semper infida est antiquitatis custos, posteritati tradi debuerit, quid mirum illi primæ linguae contigisse, quod linguis cæteris? Posterorum quoque inscitia & incuria, atque etiam innovandi animus, quo deteriora melioribus sæpe anteponuntur, magnum mutationi huic momentum afferre potuerunt, ut non eadem semper manferint in honore vocabula, sed ipso usu, quem penes arbitrium est, & jus, & norma loquendi, quædam sensim eviluerint, & depravata sint, & aliam significationem, à priore & nativa diversam, induerint. Præcipue id factum suspicari licet, cum inducta per dispersionem populorum, linguarum divisione, non secus ac populi ipsi, etiam linguae inter se mistæ sunt & confusæ, & multa vocabula ab aliis primæ ceu furto subducta, nec post restituta, aliaque à prima quasi civitate donata, aliqua etiam sensim oblivioni tradita, neque à veris possessoribus repetita fuere. Hinc illa nata interpretibus Scripturæ difficultas, quod multorum vocabulorum, quæ in sacris extant, veram significationem ignorantes, illam ex aliis linguis, Chaldaea, Syra, Arabica, &c. venari & indagare necesse habeant. Id quod, si non nativæ, saltēm accessoriæ in illa lingua inopiæ & defectus non leve est argumentum. Nisi dicere malimus esse id potius ablati

ablati ab aliis linguis spolii justam repetitionem, & rei suæ vindicationem.

C A P. IV.

BREVIARIUM CAPITIS QUARTI.

Per separationem populorum, lingue paulatim mutationem passæ sunt, nova vocabula inventa, pronunciatio variata. Hec mutatio ad dominatum aspirantibus utilis, Romanis in provinciis à se subaltis usurpata. Augende lingue, & novis vocabulis dorande necessitas, & variae cause & occasions, unde lapsu temporis eadem perseverare non posse, sed degenerarunt à prima forma & typo. Quo natio aliqua ingeniosior, & peritosores ductores & legislatores habuit, eo lingham polistorem, & rebus magis conformem natâ est. Lingue Belgice laui, & præ alîs linguis excellentia. Ut & Hebreæ, Grece & Latine, que singulæ suas habent venieres, & idiomata n. Mirabilis Dei sapientia in tradendo verbo suo, in quo summa fidei mysteria, iam accurate & decensibus terminis proponuntur, ut qui suo loquendi modo, & in scholis usitatis vocabulis ea esserre conati sunt, minus intelligibilia, & disputationibus hominum curiosorum magis exposita reddiderint. Philosophi duns non contenti in rebus ipsis, que de Deo, operibus ejus, & nobis ipsis nobis innotuerunt, intellectum occupare, & speculationibus Metaphysicis & transcendentibus nimis indulgent, novas rationes & ideas, iisque exprimendis nova vocabula fabricare necesse habuere. Quo fit, ut homo qui verbis dominari debuit, nunc vim patiatur à verbis. Atque ob verborum penuriam (plures enim sunt res, quam vocabula) cogitur sepe rebus & actionibus diversis idem vocabulum substernere; & multa vocabula uni rei applicare. Et sicut sunt res que nomine carent, ita & nomina que carent rebus. Chymicorum vocabulorum portenta. Hinc maxima confusio, cum ob eandem appellationem res diverse eadem judicantur, & de contrariis eadem predicanter. Sic quia Baptismus & Cœna Domini sacramenta dicta, accidit postea, ut idem nomen diversis sacris riibus tributum, res illæ pro veris sacramentis habite sint. Que regula servanda in recte accipiendis locutionibus tropicis & figuratis. Logomachia vitanda disputationum & rixarum in Ecclesiis & Scholis germina.

§. I. *Quæ confusionem linguarum, lapsu temporis divisio necessario excepit, magna quoque variorum errorum, qui inter homines orti & propagati sunt omni ævo, causa fuit & secunda mater. Ut non præter scopum nostrum sit, qui origines erroris inquirimus, paucis illam contemplari. Postquam enim genus humanum ob immissam cœlitus discordiam & confusionem in varias regiones, & tribus & sodalitatēs dispersum est, non diu illi primævæ, & omnibus vernaculæ lingue, suis honos & puritas constare potuit: cujus causas aliquas superioribus capitibus dedimus. Sublato enim quotidiani sermonis cum ejusdem lingue hominibus commercio & consuetudine, non mirum, nomina eadem sensim aliter pronunciari cepta, etiam pluribus rebus, atq[ue] aliis naturæ significandis adhibita, & nova excogitata, ad res, quæ noviter sub alio cœlo occurre-*

bant, denotandas, alia in desuetudinem, & oblivionem venisse. Quod sapientioribus, & quibus regimen vel à populo oblatum, vel ipsi sibi sumserant, occasionem dedit, reformandæ, augendæ & poliendæ linguæ prætextu, novum quendam dominatum sibi arrogandi. ut vel hac inducta differentia, inchoatam divisionem, sibi ad hoc institutum tam utilem, melius proinoverent, & imperium fortius stabilirent. Quod optime intellectuni Romanis, qui artis regendi periti & veteres, non sat habuere devicisse gentes, atque imperio suo adjecisse, ni etiam victis suæ linguæ addiscendæ necessitatem imponerent. Cum enim nisi in propria lingua jus dici vellent, coëgere omnes secum balbutire. Quod ceu magnum imperii arcuyn ubique regnare illis datum fuit, magna arte introduxerunt. Cujus rei manifesta vestigia in Italia, Gallia & Hispania hodie que cernuntur, quibus corrupta lingua Latina, in varias adeo dialectos fracta, adhuc in usu est.

§. 2. Etenim pro vario & diverso nationis genio, & studio & actionibus, quibus dedita fuit, & quas ipsa rerum gerendarum necessitas impausit, diversa quoque rebus significandis vocabula excogitari necesse fuit. Prout enim populus aliquis vel mari adsitus, vel planis vel montosis in locis habitans, vel pingui glebæ affixus, vel sterili arena damnatus, & aut pacis aut belli, religionis, aut artium studiis, deditus fuit: ita videmus eundem vel rei nauticæ & mercaturæ, vel agriculturæ & venationi, vel belli & pacis artibus, vel etiam scientiis, Geometriæ, Astronomiæ, Arithmeticæ, oratoriæ, & artibus pictoriæ & sculptoriæ animum & operam addixisse. Quam ingeniorum differentiam Poëta notavit,

Excedent alii spirantia mollius æra,

Credo quidem ducent vivos de marmore vultus:

Orabunt causas melius: Cælique meatus

Desribent radio, & surgentia sydera dicent.

Tu regere imperio populos, Romane, memento, &c.

Ita pinguis Boeotia, crasso aëre natos rusticos produxit, qui agro colendo & vertendo intenti, artes negligebant; cum sterilis & arenosa Attica præstantium ingeniorum semper nutrix fuerit, & artium & scientiarum gymnasium; & ob maris viciniam, & portus commoditatem, naviculariæ & mercaturæ faciendæ occasionem & peritiam suggesserit. Chaldaæ in latam undique planitiem, æquoris instar, porrecta, unde cœli ab omni parte conspectus dabatur, curiosam gentem ad syderum & cœli intuitum invitavit, & ad astronomiæ & astrologiæ quoque scientiam manuduxit. Scytha, gens vaga & prædâ vicitans, & instar centaurorum

sem-

semper equis affixa, & cui sola in sagittis spes, unde & nomen habet, ad bella magis, quam ad ullum humanitatis studium idonea à scriptoribus antiquis, sed non sine gentis injuria, habita fuit. Romani verò rerum Domini, belli & pacis artes conjunxerunt. Græci qui ingenii subtilitate cæteras gentes semper anteivere, sapientiæ suæ opinione inflati, philosophiam omnibus partibus suis excoluerunt, & bene dicendi & sentiendi laudem reliquis præreptum ivere. Iudeæ gens à Deo in peculium assumta, & lege & statutis à Dei manu acceptis, ornata, veræ religionis cultus custos fuit. Superstitionis verò & omnifariæ idololatriæ Ægyptius semper obsterix & altrix, & propagatrix fuit. Neque facile est reperire populum, qui non pro loci, situs, occasionum, & ingenii præ aliis differentia & varietate, variis quoque & differentibus studiis implicetur, & pro objectorum diversitate, nunc hos nunc illos imitetur, & prout vel præesse illi datur, vel subesse aliis cogitur, & mores, & linguam, & ingenium mutet.

S. 3. Hæc si quis attente consideret, facile capiet, cur rectoribus & ipsi quoque vulgo, necesse fuerit prùnigeniam augere & novis vocabulis ditare linguam, inulta non usitata prius excogitare & fingere, & à prima retenta aliis rebus & actionibus applicare, & sic alium linguæ vultum formare. Quo paulatim pristinus linguæ usus immutatus, & allubescente fingendi nova verba licentia, tandem deperditus est. Neque enim persuadeor, ita ab Adamo omnium rerum occupata fuisse vocabula, etiam earum quas non viderat unquam, neque imaginari sibi potuit, ut nihil usui, qui hic præcipue dominatur, & novis adinventionibus relictum fuerit. Etsi enim facultatem res omnes, quæ occurrabant, verbis insigniendi, & signis illis vestiendi, quibus quid de illis sentiebat, aliis notum facere poterat, non defuisse illi, credam: non tamen id actu de rebus etiam incomptis præstisset, omniumque industriam eo pacto prævertisse, puto. Neque mirum alçui videri debet, agricolam, fabrum, tex-torem, nautam, militem, &c. quibus diversis adeo instrumentis ad artem suam exercendam, & actionibus opus est, ipsa necessitate adactos, varia & ignota antea vocabula effinxisse, eaque usu quotidiano propria fecisse: Qui in mare descendunt navibus, ventorum discrimina melius scire, naviuin partes, proram, puppim, malum, antennam, velum, &c. melius distinguere, atque idoneis verbis exactius exprimere nosse, quam mediterraneas regiones incolentes, navigationis rudes & inexpertos. Ita bello innutritos, & arma versare doctos, infinita vocabula arti propria ad-invenisse, testari possunt Itali, Galli, Hispani, Belgæ, nationes bellis-

cosæ, & à quibus alii populi terminos bellicos mutuari necesse habent:
Idem est de aliis judicium.

§. 4. Atque quò gens aliqua majore industria & sagacitate excelluit,
rebusque ipsis magis intenta fuit, & nativis linguae suæ divitiis amplian-
dis dedita, prudentioresque & peritiores ductores & legislatores habuit,
eo præstantiorem quoque sibi linguam & rebus, quantum fieri potuit,
magis conformatem efformasse, verisimile est. Quod dum pressius apud
me considero, & linguae nostræ vernaculae Belgicæ, quæ vera & in-
corrupta tradux est linguae Celticæ, excellentiam, & decus mihi ob ocu-
los pono, non possum non primos ejus auctores, ut viros maximos,
suminis laudibus efferre & deprædicare: qui talem nobis linguae thesau-
rum reliquerunt, cui omnis mutatio ita sit adversa, ut vel levissima dem-
tione aut additione nativa ejus facies deturpetur, & continuo degeneret
in aliam linguam. Quod enim mirabile est, certat in illa copia cum brevi-
tate. Omnia enim vocabula primigenia habet in monosyllaba, eorumque
tantam copiam, ut in ea interpretanda vix illa existat sententiarum di-
versitas. Quod inde consecuta est, quod pluribus, quam cæteræ linguae,
constet elementis. Diphthongos enim multo plures habet, & omnes una
consonante, duplii nim. digamine superat. Unde & plures complexio-
nes habet, & pluria vocum discrimina, obque monosyllaborum frequen-
tiam, gaudet maxima in pronunciando celeritate: & quia quam minime
instrumenta vocalia fatigat, etiam lenitate quadam suavi. Omnem enim
asperam corum collisionem, omnem flatum vehementiorem, omnes sibi-
los acutiores, omnem ex imis præcordiorum visceribus suspirationem,
quæ in dentibus, vel labiis, vel in palato, vel gutture, vel in lingua ob-
servantur, evitat. Unde & videmus Belgas, præ aliis nationibus, ad
quamvis aliam linguam addiscendam & pronunciandam esse quasi factos.
Ut si verum illud agnoscere velimus, voce in primigeniam in ea lingua
non esse, in qua nulla ejus vera causa reperitur: Deinde, si quod sit voca-
bulum duabus pluribusve linguis commune, id ejus linguae proprium
germanumque censi, in qua rei significatae convenientissima ratio po-
test redi: non sit dubitandum, quin plura ejusmodi vocabula ad linguae
nostræ origines sint revocanda. Quæ à viris doctis (inter quos non po-
stremus Goropius Becanus,) pridem observata, non fuere hic à me præ-
tereunda, tum ut linguam patriam à contemptu vindicem, tum ut præ-
clara Belgarum ingenia exciteam, ne relicto proprio arvo, fundum alienum
niannis avide, ut multis mos est, excolant.

§. 5. Non inficiantur tamen, alii quoque linguis, præsertim He-
breæ

bræxæ, Græcæ & Latinæ, palnam in multis deberi; illam grata quadam simplicitate & èsperie, & ob inateria, quam tractat, sublimitatem, & singulare dicendi ūψο, divinitatem quandam spirare: Istam ob copiam, & felicem compositionem, & os rotundum, quod in pronunciando exigit, & venustatem incomparabilem, ἀληστικόν n continere, quo omnia elegantia ingenia ad se rapit & trahit: Hanc verò majestate quadam, imperii orbis æmula, & occulta quadam tum in verbis singulis, tum conjunctis significandi vi & efficacia, & quidvis exprimendi felicitate, esse plane admirabilem: Attamen diffitendum non videtur, has duas posteriores à nimium subtilibus ingenii, quidvis ausis, & à μὴ ἐωράκασιν εμετέλεσι, dum temere rebus non intellectis, & nullam extra mentem subsistentiam habentibus, nomina imponere satagunt, nimia sua copia & luxuria, & sibi, & multis aliis errandi ansam & materiam præbuisse. Dum enim non contenti notiones rerum ipsarum, significantibus nominibus expressisse, etiam notionum notiones formare aggressi sunt, (quas secundas vocant,) plane evanuere, in cogitationibus suis, & insaniente quadam sapientia sibi & aliis fucum fecere.

§. 6. Hic verò admirabilis elucet sapientia Dei in tradendo verbo suo: in quo hunc modum servavit, ut in eo plane θεοπεπῶς, inimitabili quadam simplicitate & perspicuitate summa, incoprehensibilia mysteria fidei explicentur, τὸν ἐν διδακτοῖς αὐθεωπίμονος συφίας λόγον, αὐλαὶ διδακτοῖς πενταλόγο-άγιον. 1 Cor. 2: 13. Nulla hic terminorum artificium, nulla notionum secundarum, nulla distinctionum in scholis usitarum, non ulla coactæ methodi usuratio: omnia rebus ipsis conformia, & simplicia, quasi rebus ipsis nobiscum loqui voluerit spiritus, & paria rebus facere. Ut vappa sint, qui ex eo, quod sacra pagina, non illis verbis quibus hodie in scholis usus est, mysteria sacra, & nominatum S. S. Trinitatis, expresserit, hoc veræ Dei cognitionis principale caput Veteri & Apostolicæ Ecclesiæ, in tanta revelationum excellentia, ignotum fuisse cavillari audent. Quasi verò non cominodiora vocabula exprimendis illis mysteriis, à Spiritu illis in verbo suggerita sint; ut crudis hujusmodi terminis nil illis opus fuerit, res ipsas obscurare magis, quam illustrare idoneis, quales in scholasticorum scriptis leguntur. Quin potius id in felicitatis quadam parte reponimus, quod his vocabulis vetus Ecclesia caruit: sumul enim quoque caruit indecaris illis certaminibus, quæ illa in Ecclesia Catholica excluderunt, dum Orthodoxi se per ea contra Hæreticorum insidias tueri conantur: ut illorum inventio non perfectionem Ecclesiæ illius, sed potius dñorum ejus defectionem arguat.

guat. Vetus certe Israël tamen curiosus & temerarius non fuit, ut de Dei essentia & Trinitate personarum in publico disputare præsumeret, & sic profundissimum illud omnis cognitionis mysterium humanæ curiositatis censuræ subjiceret: maluit enim ea, per quæ Deus se eis revelasset, religiose potius custodire & adorare, quam eadem profano vulgi usui, aut humanæ disceptationi permittere. Quæ sancta & castissima consuetudo, si in Ecclesia Catholica olim observata fuisset, aut adhuc observaretur, ut verbis potius Dei, quam nostris de his rebus loqui vellemus, Theologiam hodie multo simpliciorem haberemus, ambitiosæque contentionis, & scandalosissimorum certaminum minus esset.

§. 7. Hoc quidem pacto vis facta est veritati, & non tantum religio sed & ipsa Philosophia corrupta & emasculata. Quasi enim non sufficeret intellectum occupare in rebus ipsis, & quæ de Deo, & ejus operibus, & nobis ipsis, nobis innotuere, tum ex libro naturæ, tum scripturæ, eis que nomina convenientia imponere: fabricavit præterea sibi mundum novum intellectuali homo, eumque disputationibus suis subjecit, & Deum ipsum. Unde & novis vocabulis illi opus fuit, quibus figura sua aliis impertiretur, ne solus insaniret. Sic *Manes* duo principia excogitavit, & regna duo, lucis & tenebrarum, & quæ non verborum monstrâ & *repelli*? Et illi apud Apostolum cum genealogiis suis *ἀπεγράψας*, de quibus *Valentinus* agnoscitur; apud quem *Æon* ille nescio qui novi & non unius nominis, generat è sua *charite sensum & veritatem*: & hi æquè procreant duos, *sermonem & vitam*: dehinc & isti generant *Hominem & Ecclesiam*. Estque hæc prima ogdoas *Æonum*. Exinde decem alii, & duodecim reliqui *Æones* miris nominibus oriuntur, in miram fabulam triginta *Æonum*. uti hæc deliria recenset Tertullianus de Præscript. Hæret. Et quò non *Pseudo Areopagita* ille *Dionysius* se ingerit, qui non contentus se nobis ecclesiasticam hierarchiam deformasse, etiam velut è cœlo, ocularis inspecto scilicet, redux, integrum cœlestem hierarchiam, ejusque omnes ordines cum suis quoque nominibus, quasi in *κόσμην πανταν* nobis adumbrat! Qui plura de his desiderat, adeat Irenæum, Ephiphanius, Augustinum, alios.

§. 8. Et nunquid simile fatum Philosophia passa est, dum nimium propriis speculationibus abstractis, Logicis & Metaphysicis indulgentes Philosophi, non tantum veras rerum notiones, sed & verborum rectam notitiam amiserunt, occupati maximam partem vel circa non Entia, vel Entia sua, quæ rationis vocant, cuin sint potius vigilantium somnia? Etenim quid tot notiones illæ Logicæ & Metaphysicæ, præter paucas

admodum, quæ probæ monetæ sunt, tantopere nobis rei exhibent? Quippe non ipsarum rerum repræsentamina, sed tantum cognitionum umbræ, unde & secundæ notiones dicuntur: quæque præter modum cogitandi, qui in nostra cognitione est, certainam formam non habent, & sæpe in particularibus nihil rei extra cognitionem sunt; & fere tam ineptis vocabulis & insulsis efficiuntur, ut magis spectrorum, quam rerum imagines videantur? Et tamen tantum his tribuitur, quasi qui hæc notionum & verborum portenta intelligit, & magna eorum supellectile dives est, solus dignus sit Philosophi nomine: Perinde quasi sine categoriarum & prædicabilium, & triformis syllogismi notitia, Adamus philosophiari non potuerit; & quæ gentes Graecorum & Latinorum sapientia destitutæ fuerint, omnes tanquam barbaræ ex Philosophiæ Republica proscribendæ sint, & tanquam profanæ à sapientiæ studio (quid enim aliud est Philosophia?) arcendæ.

§. 9. Ita fit, ut cum homo verbis dominari debeat, è contra accidat, ut à verbis vim patiatur, & consumatur circa verba; ut multò sæpe facilius sit, artes aliquem multas addiscere, quam unam linguam. Vnde & præter vulgaria lexica, nova, quæ philosophica dixerit, construere necesse fuit: quæ nihil aliud fere sunt, quam barbarorum vocabulorum congestio & cumulus. Cumque, ut ante quoque dictum, assueti simus conceptus nostros verbis alligare, atque cum illis memoriae mandare, hinc sit ut plurimum, ut verba viam suam super Intellectum retorqueant, eumque magis verbis quam rebus attentum abripiant. Unde multiplex error nascitur, quo mens à vero abducitur. Cum enim plures sint res, quam rerum vocabula, atque hic una lingua alia sit felicior & secundior, atque etiam locupletior, alia pauperior, & quia non satis excolitur, etiam sterilior; sit ut rebus & actionibus diversis idem sæpe vocabulum substernatur; & vicissim multa vocabula uni rei significandæ adhibeantur; quod necessariò æquivocationes gignit. Atque quemadmodum sunt res, quæ nomine carent, ita sunt & nomina quæ carent rebus; ut fortuna, fatum, scientia media, gratia congrua, transsubstantiatio, missæ sacrificium, purgatorium, indulgentiæ, &c. & apud scholasticos, universalia realia, hæcceitates, replicatio, spatia imaginaria, privatio, tertium principium, &c. de quibus acerbius digladiantur inter se, quam de realibus & seriis. Aut sunt nomina quidem rerum, sed confusa, male terminata, & temere & inæqualiter à rebus abstracta, ex quibus cum syllogismi fiunt, quatuor terminis illos imprægnant, & ferè semper in illis desideratur dictum de omni. Huc referenda sunt illa vocabulorum portenta,

tenta, qualia molta apud Paracelsum & Chymicos etiam tum, quando agunt de principiis, reperiuntur: sive quod claris distinctisque circa ea notionibus destituti, nonnisi confuse de iis scribere possint, quæ non nisi confusè apprehendunt: sive ut sui admirationem apud lectorum excitent, suæque arti majorem venerationem, & mysterii speciem concilient: sive ut cognitionem, quam ipsi judicant inestimabilem, imperitis abscondant.

§. 10. Quam periculosum autem sit, unum & idem vocabulum, rebus diversæ naturæ substernere & applicare, vel hinc liquet: quod sic ob eandem appellationem res diversissimæ naturæ, eadem judicentur, atque eadem de illis prædicentur, quæ maxime sunt inter se contrariae. Quod in sacris præcipue, gravissimorum errorum causa fuit. Sic fieri potuit, ut quis generale aliquod excogitaverit nomen, cui res aliquot, quarum communis sit vel natura, vel ratio, subjiciat, ac postea idem nomen ad res transferatur admodum dissimiles: quo fiat ut priorum illarum obscuretur notio ratioque. Quod factum ab iis, qui sacram ablutionem, ac Domini cœnam, Sacraenta cœperunt appellare. Quod nomen postea ad quemlibet sacrum ritum ab aliis traductum, paulatim occasione dedit, etiam *matrimonium*, *manuum impositionem*, *pænitentiam*, *confirmationem*, *extremam unctionem* eo nomine insigniendi. Quo factum est, ut cum *baptismus* ac *cœna* commune cum rebus admodum diversis adopta nomen essent, vocum obscurata sit ratio: mansit enim cum generali nomine generalis etiam & communis cum iis rebus notio. Quæ vero propria erat, quamque nunquam non versari ante oculos oportebat, ea sensum eviluit, & in oblivionem venit. Quo factum, ut ob nomen etiam res illis communicata sit, & pro vetis à Christo institutis sacramentis jam in Romana Ecclesia habeantur. Et quia Eucharisticum illud epulum saepè à patribus Sacrificium vocatum fuit, qui Eucharistiam eo significare voluerunt, paulatim, ob vocabuli viciniam, in propriatorum sacrificium conversum fuit.

§. 11. Sed & à tropis, quos necessitas & inopia verborum genuit, & ambiguitatis & obscuritatis latebræ quædam sunt, magnum imminet rebus malum, nisi dextre & verecundè adhibeantur. Qua in re cavedum in primis, ne figuralem locutionem, id est, translatam, quasi propriam sequamur, aut propriam quasi figuralem accipiamus. Sic autem secundum Augustinum de doctr. Christ. lib. 3. c. 15. cavebimus errorem; si in locutionibus figuratis, tamen diligiendi consideratione versetur, quod legitur, donec ad regnum charitatis perducatur interpreatio.

tem suam tam dilucide super ea voce , & quid per eam intelligi vellent , enuclearint, ut eos ideo λογομαχιας velle reos facere, nihil aliud sit, quam illud , quo ipse labores , vitium in alterum refundere. Annon enim potius illi λογομαχοι dicendi , qui ob innoxium verbulum, cuius aliam sibi notionem , quam qua illi , quos tam acerbe insequuntur , usi sunt , formarunt , ita paratragœdiant , quasi hoc vocabulo nova hæresis introduceretur in Ecclesiam. Atqui putabam, definitione nominis, qua qui verbum aliquod definit, ostendit quo sensu illud velit capi, ut mens ejus intelligatur, bene defunctum suis partibus , absque eo ut sollicitus esse debeat , quoinodo alii idem verbum usurpari velint. More Geometrarum, qui definitione vocabulorum quibus demonstrationes suas superltruunt , id præcavent , ne diverso à sua mente sensu accipi possint. Quod cum tam sæpe, tam luciente circa vocem hanc præstitum sit , nonne mera ærugo est , & ca- villandi libido , eandem rem toties recoquere, quasi dominatus verborum ad se solos pertineat. Sed de incommodis , quæ ex confusione primum ; deinde etiam divisione linguarum orta , genus humanum multum omni tempore infestarunt & nostro præcipue tempore premunt , hæc *ως ευπρόδω* dixisse sufficiat. Posthac de idolatriæ origine dicendum.

D E
ORIGINE ERRORIS.
LIBER SEXTUS.

C A P . I.

BREVIARIUM CAPITIS PRIMI.

*Libri hujus sexti argumentum, idololatria: de qua disturis prudens illud Polybii moni-
sum obseruandum, in omni rei gravis narratione distinguenda, initium rei, vera
causa & pretextus. Quod ille in describendo bello, nos in depingenda idololatria
obseruabimus. Verbi gratia, factum illud patris, quod libro Sapientie 14. narratur,
initium quidem idololatrie in ista familia notat, & pretextum leniendi doloris, non
veram causam. Que ab ingenio humano, ceu perpetua idolorum officina & fabrica,
potius est arcessenda. A religione bisariam disceditur, vel in defectu, qui est Atheismus,
vel in excessu, qui generat superstitionem. Et committitur, cum vel veri Dei
cultus prestatur falso numini, vel falso cultu verus Deus. Prior modus proprie ido-
lolatria dicitur, qui non modo committitur, cum colitur imago aut simulacrum, sed
etiam laius, quando quicquid mens humana in veri auminis locum substituit, sive sic
vera res existens sive merum mentis idolum, colitur. Scriptura etiam idololatriis accen-
sat, qui fiduciam collocant in honore, divitiis & potentia, & qui libidini servitunt.
Sed hic de illa idololatria agimus, qua non tantum actu aberratur, sed etiam obgetto.
Definitoria idololatriæ. Quæ necessario multitudinem Deorum supponit, cum servit iis
qui non sunt naturæ Dii. Circa Deum idololatria committitur, 1. cum non ut Deus glo-
rificatur. 2. qui Deum ut libidinum ministrum & peccatorum patronum colunt: ut
sunt quoque carnales Iudaï. 3. Qui ob silentium Dei, illum sibi similem putant.
4. Qui cum Deo partiuntur & circa cultum cum illo transfigunt. 5. Qui rei suo sa-
crificant. Idololatriæ ἀνθρ., cum Deus representatur in imagine visibili animalis
vel hominis. Id factum ab Israëlitis in deserto, qui mutarunt gloriam Dei in for-
mam bovis. Illa mutatio fit iudicio, astimatione, comparatione, conatu & opere.
Ægyptiorum in exegitandis & colendis idolis luxuria & excessus.*

I. i.

*e idololatriæ origine deinceps dicturo, illam Polybii
sapientissimi scriptoris Græci, quam habet libro tertio
historiæ suæ prudentem animadversionem, huic de
idololatria dissertationi, ceu μλαυτ̄ς περιγραφαν præ-
mittere visum est. Ut enim merito illos carpit, qui de
belli causis acturi, vel initium ex quo cepit bellum, vel praetextus tan-
tum memorant, securi juxta ac ignari veras ejus causas prodere. Ita & in
hac de idololatriæ origine investigatione, plerique hac tria confundere*

solent, & causas ejus cum prætextibus commiscere, vel ad initia ejus referre. Cum tamen ingens inter ea discriminem sit: nam causæ & prætextus semper rem universam præcedunt, at initium est postremum illorum. At hoc quia magis conspicuum, quam causæ, quæ plerunque in animo latent, sæpe occupat locum illius, & à minus providis, pro vera causa habetur. Est autem Initium cuiusque rei, conatus primus, & eorum quæ decreta sunt, effectio. Causæ verò sunt cogitationes & *Δεθέος* animorum, & ratiocinationes, quæ de rebus agendis suscipiuntur, & per quæ ad decernendum aliquid & agendum pervenitur. Prætextus seu *δερφατις* est, quando quod non est vera causa rei, tamen ut causa prætenditur & obducitur: quando nimis aliud corde premitur, aliud ore effertur, & aliud agimus, aliud agere nos velle persuasum aliis cupimus. Hinc prætextus ferè sunt justi, cum causæ sæpe sint injustissimæ. Ita quoque de idolatriæ origine judicandum. v. g. publico fere consensu receptum est, quod in libro sapientiæ cap. 14. 15. habetur: *Patrem immaturo filii chari obitu luctu afflictum, in solarium doloris imaginem ejus effinxisse, atque hominem tunc mortuum, num ut Deum coluisse, atque obnoxias sibi famulis mysteria, sacrificiaque tradidisse. Inde procedente tempore hanc impiam consuetudinem invalusse, & instar legis custoditam.* Initium hic idolatriæ in ista familia notari certum, at non causam & fontem mali. Etsi enim vetustissimum fuisse hunc morem, negari non possit, adeoque faciem fuisse, qua accensus hominum ad idolatriam furor magis exarsit, non tamen veram causam hic prodi verum. Idola enim jam prius fuisse in usu, quam ista in consecrandis mortuorum imaginibus ambitio invalueret, constat ex Mose, qui *Rachelem* narrans furiatam patris sui idola, non secus ac de communis virtute loquitur. Gen. 31. 19. Occasio ergo & prætextus quidam idolatriæ circa mortuos ceptæ hic affertur, at non causa, quæ ab ingenio humano potius arcessenda, quod perpetua quædam est idolorum officina & fabrica. Similiter de vituli fabrica in deserto statuendum, cuius fabricandæ, diuturna illa absentia Mosis, non causa fuit, sed merus prætextus, & occasio proferendæ illius impietatis, quam animo fovebant, & in Ægypto didicerant, & cuius pruritus imprægnatus erat animus eorum. Exod. 32. 1. certe à mortuorum desiderio ortum non habuit.

§. 2. Antequam verò ad investigandas causas hujus mali nos diffundamus, paucula præcognoscenda sunt de idolatriæ indole, ut de quo hæc dissertatio instituitur, melius sciatur. Diximus antea, à religione recta bifariam discedi, vel defectu, qui est numinis contemnus, & dicitur *αθεῖμος*, de qua jam actum in superioribus: vel excessu ejus, qui est cultus

tus Dei superfluo quopiam vitiatus, & vocatur Græcis δειδαιμονία, Latinis supersticio, à superstando, quia ad materiem cultus accedat, quod eum corruptit. Et tum committitur, quando licet Deus quidem agnoscitur, ac providentia ejus erga omnes, & hic, & in altera vita: sed vel veri Dei cultus præstatur falso numini, vel falso cultu Deus verus coli existimatur. Prius vocari solet supersticio falsi cultus: posterius indebiti, ut cum Deus colitur mandatis hominum, &c. Prior modus propriæ dicitur εἰδωλολατρεία: non tantum, cum colitur imago, aut simulachrum, quæ stricte dicuntur idola: sed & latiore significatu, quando etiam idolum dicitur, quicquid mens humana in veri Numinis locum substituit. Quemadmodum ea voce usi leguntur septuaginta Interpretes 1 Par. 16. 26. μάρτις οἱ Γεοί τὸ Ἱερὸν εἰδωλα. quod Hebraice est Elilim, hoc est vanitates, vel ut sic dicam, nullitates. Plane sicut Paulus 1 Cor. 8. 4. οὐδὲν εἰδωλον εἶ νόητον. q.d. idolum nec numen est, nec vim numinis habet: sed res est vana, & inane hominum commentum, adeoque nulla virtute præditum ad hominem vel sanctificandum, vel polluendum. Et quainvis etiam illud, quod præter Deum ab homine colitur, sit vere res, non tantum mentis idolum, ut sol & astra, & ipsi homines sancti, tamen ob confitam illam relationem, & respectum pravum, quo homines illas divino honore dignas judicat, & honorat, atque animam coram illis incurvat, recte dicuntur idola. Nam quod tingitur, est nihil. Quod recte observatum Martiali:

*Qui facit ex auro sacros, vel marmore vultus,
Non facit ille Deos, qui colit ille facit.*

Hinc etiam scriptura vocat idololatras, qui fiduciam non tam in summo collocant numine, sed in divitiis, ut sunt avari. Ephes 5.5. Col. 3.5. hoc enim est in auro ponere spem suam, & in insigni auro fiduciam suam. Job. 31: 24. Ita Deus dicitur venter eorum, Phil. 3: 9. qui summum suum bonum, non in Deo reponunt, sed in corpore a voluptate. Ac similiter de iis pronuncies, qui in robore suo & potentia fidunt, esse illis potentiam Deum. Hab. 1: 11. Hujusmodi tamen idololatria, ubi non objecto, sed solo actu peccatur, non proprie, sed tralatitie idololatria vocatur. Nec enim id homines ejusmodi sibi propositum habent, ut opibus, ventri, honori cultum præstent religiosum: vel per eorum veneracionem colant superiorum aliquam naturam. Sed Scriptura rem considerat, qualis est in se & natura sua. Qui enim αφεῖσθαι securitatem suam, id est, causam, cur non paveat, ponit in divitiis, potentia, & summum bonum in illis & voluptatibus collocat, revera illa habet pro Deo.

§. 3. Sed nos nunc de ea idololatria agimus, quā non tantum actu aberratur, sed etiam objecto, hoc est, qua falso numini cultus præstatur divinus. Id autem est pro Deo habere, aut colere quod non est Deus: δύλεύεται τοῖς μη φύσις θεοῖς: uti idololatriam definit Apostolus Gal. 4: 8. sive res illa verè subsistat & existentiam habeat extra mentem, sive tantum ut figmentum, ab homine pro arbitrio excogitatum, stabuletur in mente: sed quia tamen præcipue circa res aliquas existentes occupantur homines in cultu, ideo Apostolus id dicit esse, σεβαζέσθαι λατρεύεται τῷ κλίστῃ τῷ κλίστῃ. Rom. 1: 25. ubi priimum σεβαζέσθαι ad animum propriæ pertinet, alterum λατρεύεται ad externa opera: & quod hic λατρεύεται, in illa ad Galatas δύλεύεται vocavit, eodem significatu. Apostolo enim tum ignota fuit δύλειας & λατρειας distinctio, quam in incrustationem sui erroris sequioribus temporibus excogitarunt, idololatriæ cognomentum magis quam rem exosi. Ergo aliud quid, quicquid illud tandem sit sive in cœlo, sive in terra, sive sub terra, & in aquis sub terra, divino honore vel interno vel externo afficere, id est creaturæ præcreatore servire, & alium sibi Deum fabricare; contra præceptum primum: *Non erunt tibi Dii alii, vel alieni, coram facie mea.* Atqui Deus alius, qui non sit creator cœli & terræ, est non Deus: quia nullus alius est verus Deus, quam qui natura est Deus. At omnes alii Dii, non natura, sed tantum opinione & attributione sunt Dii, id est, Dii precarii, & λεγόμενοι. Hinc omnis idololatra necessariò ab unitate divergit ad multitudinem, & loco unius Dei asciscit multos. Verus enim Deus tantum unus est. At qui alium Deum præterea eligit, si & verum colit juxta creaturam, jam duos habet Deos. Et quia in unica creatura subsistere non potest hæc abscessio, hinc illa turba Deorum enata est. Etsi vero ille, qui omissu & præterito creatore, creaturam tantam colit, majoris sacrilegii reum se constituat, quam qui juxta & cum creatore, in creaturas præterea animum dividit: tamen & hic præter creatorem creaturam colere non minus dicendus est. Cum enim suminus gloriae suæ zelotes sit Deus, societatem non fert, neque gloriam suam dat alteri, nec laudem suam sculptilibus Jes. 42: 8. Et vero gloria ista excedit captum creaturæ, & nulli communicabilis est. Vnde qui alteri transcribit, quod soli Deo est proprium, Deum, quantum in se est, spoliat sua prærogativa, & facit non Deum: duobus enim tam disparibus dominis, nemo unus simul servire potest, quin aut unum odio habeat, & alterum diligat, aut uni adhæreat, & alterum contemnat. Matth. 6: 24. Quantum enim datur creaturæ, tanto decedit Deo, qui coli & amari non potest, nisi ex toto corde, animo &

& omnibus viribus. Sicut enim conclusio semper sequitur partem detersam: ita qui servitutem quam vero domino debet, partitur cum peregrino, magis contumelia quam honore afficit dominum. Recte olim Elias populo idololatrico haec intonuit: *Quo usque claudicaturi estis in duabus istis cogitationibus? Si Jehovah est Deus ipse, sequimini eum: si autem Baal, sequimini eum* 1 Reg. 18: 21.

§. 4. Sed & licet in objecto non erretur, tamen ipso actu sepe ipse Deus seu idolum in cerebro nobis obversatur, idque variis modis. Primum cum Deus qui cognoscitur, non ut Deus glorificatur, nec colitur: ut sit ab illis, qui Jesu Christo, vero Deo, suam Deitatem eripiunt, & tanen ut Deum quidem, sed summo Deo minorem invocant, & cultu divino, sed non summo, prosequuntur. Colunt enim, quem non agnoscunt natura Deum, cultu divino, atque ita cum vero Deo idolatriam commitunt. Quod δέλευτη merito carpitur in Socini sobole, non tantum à nostris, sed & illis, qui à parte illorum stant, & non invocantes dicuntur. Deinde hujus criminis rei deprehenduntur, qui libidinum suarum Deum ministrum, & peccatorum patronum faciunt. Quales sunt, qui Deum ardenter invocant, & eo nomine demereri satagunt, ut habeant quod in voluptates insument. Jac. 4: 3. ut irae & vindictæ, quam in adversarios mulcentur, occasiones suppeditet, & executor fiat homicidii, animo concepti. Quales carnales Judæi, qui ut Deus Hierosolymam reædificet, sacrificiis pristinis locum, & paedagogiam legalem, & αγνος το γριμον, & Chirographum vetus, & antiquatas morte Christi ceremonias, & umbras evanescas, postliminio restituat & reducat, & testamentum vetus, quod jam confenuit & ηφαίσθη, nova juventute donet, & ut Christianos atque universum mundum imperio suo subjiciat, quotidianis & ardentibus precibus Deum orant. Nonne enim est ex Deo faceré idolum, talia ab illo precari, quod contra ejus naturam & veritatem est, ut concedat, & quæ nisi scipie abneget, & Deus esse desinat, impetrari à se impossibile est. Quid de illis dicemus, qui ob silentium Dei, & quod non statim animadvertis ad scelera illorum, Deum putant similem factum sibi, atque non aliter cum eo agunt, quam cum æquali? Qui quia latere se posse putant homines, similiter judicant de Deo. Quam putas fuisse mentem regis Achaz, qui ad exemplar altaris illius quod riderat Damasci, simile adificare fecit juxta altare Domini in templo? 2 Reg. 16. Et æque super illo sacrificia offerre jussit, (& habuit Uriam sacerdotem hic nimis obsequentem) ac in altari Domini? Qui vero ab Assyriis coloni immisssi in Samariam, ignorantes ritum Dei regionis illius, ob idolatriæ cultum quem Diis

stis impendebant, à Deo immissis leonibus ad interfectionem vilitabantur; nonne lepide cum Deo transigebant, *advocate & captivis uno ex sacerdotibus, qui illos ritum Dei illius regionis edoceret: quem edocti, utrumque cultum simul miscebant, simul & reverentes Iehovam, & Deos suos colentes ex ritu gentium, quas deportaverant inde: uti hæc historia legitur 2 Reg. 17.* Qui ita cum Deo partiuntur, an alio illuin loco habent, quam idola sua? At *qua consensio templi Dei cum idolis, & luci cum tenebris, & Dei cum Belial?* Et quam notionem Dei habent, qui in negotio salutis ita reti suo sacrificant, & à se bonam mentem & voluntatem petunt, ut Deo nihil aliud quam jubentis, hortantis & monentis partes relinquant? *Quasi omne dis. crimen, quo homo homini præstat, non à Dei gratia, sed à suo libero arbitrio procedat?*

§. 5. Sed tum demum gloria Dei ad summam vilitatem deducitur, quando homo ferali ausu, quasi sui sunilis sit, Deum repræsentare annus est in imagine visibili, vel animalis, vel hominis. Hoc vocat Apostolus, *mutare gloriam incorruptibilis Dei in similitudine imaginis.* Rom. 1. 23. Respicit Apostolus locum Psalmi 106. 20. ubi de Israëlitis dicitur, quod *mutarint gloriam suum, i. Deum, qui ipsorum gloria & decus esse debebat, in forma boris manducantis berbam.* Quod de vitulo fusili intelligit, quem in deserto sibi formarant ex auro, & quo dicit *illos oblitas Dei salvantis ipsos.* Quo non vult illos in alieni Dei cultu peccasse: sed eo, quod contra Dei præceptum tam recens illis promulgatum, eum in idolo colere vellent; quasi ut in eo veri haberent symbolum Numinis, quemadmodum falso gentiles gauderent: hocque eo fine exoptasse, ut isto symbolo præsente & præeunte, signum haberent præsentis & præeuntis Numinis. Hoc ipsi innuere videntur istis verbis Exod. 32. 4. *Hi sunt Dii tui, Israël, qui te eduxerunt de terra Ægypti.* Neque enim tam ex cordes suis credo, ut illum vitulum tantum opus peregisse putarint. Licet ergo non putarint forte, se tam graviter in eo peccasse Israëlitæ; at cum Deus id vocat, mutationem gloriæ eorum, ostendit quantopere omnem in cultu suo *ιθελοθρησκειαν* abominetur. Quantæ vero audaciæ, mutare gloriam, majestatem, excellentiam Dei, & quantæ stultitiae, id tentare in imagine rei vili & corruptibilis! Mutarunt verò judicio, aestimatione, comparatione, conatu & opere, quantum quidem in ipsis fuit. Certe qui Deum ex se metiri audet, & indigna quæque tribuero, illi in quantum Deus vilescit, in tantum illi detrahit, de illo mutat, & notionem ejus sibi corrumpt, atque perinde cum illo agit, ac cum idolo, quod sibi de illo fabricavit, ac in omnes formas convertit. Quæ verò aestimatio Dei, ubi in forma non tantum hominis,

mundo sunt, deperire. Unde nil nisi corporeum apprehendens, & doctus praterea, nihil esse in intellectu, quod non antea fuerit in sensu, Deum ipsum corporeum imaginatur, & amorem derivavit ad corpus. Et quia nullum illi propinquius, quam proprium, precipue humanam corporis figuram deperiit, illamque Angelis & Deo ipso, und cum imperfectionibus, que corporis proprie sunt, & que ob unionem corporis & anime, sensum & affectus in illo carent, ascribere non est veritus. Ex hac corrupta Dei idea, Deum in idolum convertit homo. Talem nim: cui salutem tuu credere non posset, cui nisi auxiliares alios Deos consocies, mundi ministerio non sufficiat.

§. 1. **I**dolatriæ causas indagaturo, priuîm illæ occurunt, quæ intus in animo nidulantur, atque in opus nondum exeunt, aut cultu externo se produnt. Quæ quamvis in ipsa hominis corrupti mente omnes æqualiter, instar seminis, insint, tamen præcipue in priuîs auctoribus se exerunt. Vulgus enim hic magis exemplo peccat, quod ipsi à sapientibus aut legislatoribus præbetur & præmonstratur, exco impulsu approbans & subscribens dogmati, quod sensibus & imaginationi adeo ab blanditur, & cujus tam facile typum animo imprimit, quando sapiendum auctoritate cominendatur. Distinguenda eniim duplex idolatria, interna & externa. Illa mentis fœtus, hæc manuum opus; illa ex iisdem fundamentis apud omnes enata; hæc variis & multiplicibus ex causis, prætextibus, initiis, exemplis originem ducens, ideoque & ipsa tam varia, diversa, & sibi ipsi dissentanea. Illa sine ista esse potest, non vero hæc sine illa. Illa cum cogitationes & Angeliæ animorum quæ de re aliqua agenda suscipiuntur, complectatur, primo loco graditur, eoque priuîo examinanda.

§. 2. Ac primo quidem, si ad primam hominis institutionem mente reflectamus, illam naturalem creaturæ rationalis conditionem esse deprehendimus, ut naturæ ordine infra Deum, juxta creature alias rationales, & supra corporalem collocata sit. Infra Deum quidem, tanquam naturalem dominium suum & Creatorem, à quo habet ut sit, & sine quo non potest habere ut bona sit, & ad quem ut facta est, ita omnia referre debet: juxta creature rationales, tanquam pares & socias suas, nisi vel ιξοία à Deo collata, vel præstantia aliquæ donorum insignis subjectionem flagitet: supra verò corporalem, tanquam natura inferiorem, voluntati necessitatique rationalis naturæ famulantem. Hic ordo æternæ legis incomitabili veritate constitutus, & ipsis naturis à Deo profundissime infixus, ut à creata ratione inviolate servari debet, ita nisi peccante & perversa voluntate perturbari potest. Cumque hic ordo nisi amore, velut pondere quodam, & velut impetu rei cuiusque conantis ad locum suum, servetur; & verò proprius creature rationis

tum , dum vel se sibi ipse per pondus amoris subjicit , ut se admirans sibi que ipsi per superbiam placens , aliis animabus gestiat se præponere , quas ei pares & socias esse naturalis ordo fecit , vel etiam nimium se præ illis deprimens , & majore quam oportet honore illas afficiens , majora illis tribuat , quam decet : vel certe ut aliis rebus amore inhærens propter se ipsas , illis se subjiciat , quibus magis præesse illum æquum erat , & ea bona sibi constitutat , quibus ordinandis beneque tractandis ipse utique debebat esse bonum .

§. 4. Ita neglectu meliorum , & fastidio ea noscendi & magis percipiendi , cum non tam facile sit animum ad inferiora hæc delapsum attolere , quam non obviis quibusque scopulis adhærescere , antequam ad præcipitum veniatur , illa requisiverunt quæ illis propinquiora erant : propinquiora autem sunt corpora ipsorum & corporei sensus , & passiones . Hinc ab intelligibilibus animum revocaverunt , seipsoisque animo circumspicere , & majorem corporis curam agere ceperunt , & quasi suis propriisque decepti ; in sui amorem corruerunt , contemplationi divinitatis sui contemplationem anteponentes ; atque in his jam commorati diutius , neque defertis propinquioribus , animam suam corporalibus voluptatibus turbidam jam & permixtam , omni concupiscentiarum genere obruerunt & impleverunt . Tandem factum , ut prorsus sint oblii prioris sui status & virium , quas ab initio à Deo acceperant , rati ob consuetudinem cum rebus his inferioribus se tales à Deo factos , quales se esse experiebantur . Quasi mancipia catenis vincita , illas partem sui corporis existimarent . Atque (ut fieri solet) frequenti usurpatione vetricarum cupiditatum , in habitum tandem occalluerunt , adeò ut jam ab eo tempore eas relinquere reformidarent . Unde jam & ignavia & timor , & voluptatum examen , & nil nisi mortale & terrenum sapere , animos invasit . Et cum voluptatum sensus , illis potissimum à corpore adveniant , à quibus absistere illis grave est , hinc mortem exhorrent , & segregationem à corpore , quasi voluptatum corruptricem .

§. 5. Cum verò interea Dei notionem , quæ omnium animis à natura insita est , & quam aspectus rerum creatarum ipsi quotidie renovabat & suggerebat , si attendere animum veller , non omnino abjecere posset : ob malam tamen conscientiam , quam peccata quotidie irritabant , molesta illi valde accedit cogitatio Dei , quem sine sanctitatis & justitiae ægyp̄t̄ apprehendere non poterat . Nihil ergo proprius fuit , quam ut vel notionem hanc Dei ex animo deleret , ut diceret in corde suo non est Deus , & fieret atheus : vel si illum quædam honestas , & religionis sensus ab hac impietate

pietate revocaret, & ab hoc præcipitio retineret, tam exiguae tamen efficaciam fuit hic pudor deserendi prorsus Deum, ut in contrarium superstitionis scopulum illum alliserit. Etenim cum cognosceret Deum, neque tamen ut Deum glorificare, aut gratias illi agere nosset aut vellet, quod verbo destitutus, rationem colendi Dei ignoraret: evanescere plane in ratiocinationibus suis illum necesse fuit, & ita obtenebrari desipiens cor ejus: ut vere Apostolus Rom. 1. 21. Quod ante observatum quoque ab Ecclesiaste. cap. 7. 29. fecisse Deum hominem rectum; illos vero quasiisse ratiocinia plurima. Quod aliter fieri nequeat, quam ut qui deserto verbo, colere Deum instituit, ex proprio sensu agere & moliri omnia in negotio religionis cogatur, atque ita carens luce in tenebras horrendas & inextricabiles impingat. Quomodo enim veram Dei colendi rationem teneat, qui ob intellectus tenebras tam male sentit de Deo, & sibi ipsi ideam ejus corruptum? Assuetus enim a puero omnem notitiam a sensibus mutuari, & cumphantasmatis suis ludere, eaque, velut simia foetus suos, amplecti, vix potis est mentem ab illis avocare, & puram & defæcataam intellectionem formare. Unde nihil nisi corporeum apprehendens, & a præceptoribus etiam doctus, nihil esse posse in intellectu, quod non antea fuerit in sensu, omnia esse corpora imaginatur, ita quidem, ut neque cum de Deo cogitat, hanc corporeitatis ideam facile remittat, sed mordicus retineat, atque adeo Deo imputet. Ita sit, ut Deum, non qualis revera est, incorporeus, simplissimus, & actus purissimus & perpetuus, considerans, neque vere intelligens, sed tantum imaginans: plane aliam ejus ideam sibi fabricaverit, quæ nihil Deo dignum in se contineat. Et quia nullum corpus illi propinquius est, quam proprium quo anima ejus vestitur, atque a natura doctus sit, propriam carnem non odiat, sed potius enutrire atque fovere, nullam corporis figuram magis deperiit, quam humanam: ut & Angelos forma humana deformet, & tandem quoque Deum hominem imaginetur. Quo caveri non potuit, quin etiam imperfectiones omnes, quæ corporis propriæ sunt, neque ab illo abesse possunt sine ejus interitu, Deo ascribere non sit veritus, & tandem illas quoque quæ ob unionem animarum cum corpore, sensum & affectus in illo carent. Ita factum, ut non solum affectus humanos Deo tribuerit, amorem, odium, iram, spem, metum, ignorantiam, &c. sed & titillationes sensuum, & quæ ab his fluunt, scortationes, adulteria, incestus, bella, pugnas, discordias, & quæ plura his similia Poetæ de Diis suis fabulari sunt.

§ 6. Ita quicquid est in mente tenebrarum & pravitatis, nullo negotio regurgitavit in cognitionem Dei; & ab imparis illis rivulis infectus est

est fons ipse. Etenim omnes mentis errores inter se cohærent, & concatenati sunt, & alii alios producunt & generant. Et mirum sane esset, melius & sublimius de mente propria judicium ferre, qui tam abjecte sentit de Deo: aut quos fovet de mente errores, non etiam transcribere Deo. Prout enim homo sentit de Deo, ita sentit & de seipso, & vicissim. Altera enim notitia alteram producit, ut difficile sit pronunciare, utra alteram præcedat aut sequatur. Inde est, quod corporeis conceptibus assuetus, neque mentein satis à corpore distinguis, aut etiam corporeum quid esse judicas, aut cras in corporis aut perfectionem ejus, absurdam illam imaginationem transferat ad Deum. Et quia intellectus noster luminis sicci non est, & ad contemplandū Deum, quia perfectam ejus essentiam rectā non valet intugri, seipso tanquam speculo uti cogitur. Quod cū ob innata & ascita vitia & fōrtes, valde sit inæquale & impurum, non nisi valde obscure & indistincte nobis ejus imaginem exhibit, & semper plura dissimilitudinis, quam similitudinis cum Deo argumenta continet. Unde facile contingit, ut naturæ nostræ defectus, quos cum reliquiis imaginis Dei habemus, atque etiam imperfectiones, quæ in imagine Dei non sunt, tamen ad Deum referamus, prout eas in nobis invenimus. Hinc Epicureæ illæ notiones, de Deo otioso natæ, quem ita quietis amantem fingunt, ut beatitudini suæ nil magis adversum judicet, quam se gubernationi mundi imminiscere, & tam tristi ministerio polluere. Vide illas expressias Job. 22: 12, 13, 14. Et quia Deus longanimitis ad multa connivet & filiet, cogitat statim homo, Deum proorsus sui similem. Ps. 50. 21. sic quia delectatur homo auro & argento, & splendido apparatu, ædificiis superbis, &c. facile suboritur illa cogitatio, ut existimet, auro aut argento, aut lapidi, sculptili artificii aut commentationis hominum, divinum esse simile: coque in manufaciis templis habitare, & manibus hominum coli, tanquam alicujus rei indigum. Act. 17: 24, 25, 29.

§. 7. Ita pervenimus ad ipsum idolatriæ cubile, atque præcipue illius quæ Deum ipsum pro objecto suæ prævaricationis sibi præstruit. Nam quomodo homo ab hac ad creaturarum cultum deflexerit, iisque divinum honorem impenderit, in sequentibus dicemus. Nunc sufficiet vidisse, quomodo ex corrupta Dei idea, quam sibi homo loco veræ substituit, Deum in idolum cerebri sui commutarit. Talem nimirum Deum, cui salutem tuto credere non possis, & cui nisi auxiliares alios Deos adjungas & consocies, universo mundi ministerio satisfacere non possit. Qui ita peccatori occurrat, ut magis fuget à se hominem quam invitet, & ob conscientiam peccati, & pœnæ metum, terrere potius & turbare, quam

nus, eum amissio Deo, ex uno bono in aliud cum molestia volvi ac revolvi, torqueri ac retorqueri necessarium est. Cum enim amoris affectus illi congenitus sit, & semper aliquid mente cogitet ac volvat, neque sine amore in re aliqua persequenda hærere possit, nihil proprius factum, quam ut deserto Deo, amore in ad inferiora bona, id est creaturas converteret. Quarum vel solus amor miseria est, fruitio major miseria. Quanto enim delectabilius & securias iis fruiatur, tanto arctius iis alligatur: ita quidem ut inde abrumpere amorem, & ad Deum transferre non audeat. Quia cum conati fuerint, scilicet ad Deum redire, dolebant animo, tanquam pedem de compede exuere cupientes, cui dolori succumbentes, a consuetis dilectionibus abscedere nolunt, ut vere Aug. in Psal. 9. Adeò molestum illis accidit, ita amore rerum terrenarum implicatis recurrere ad Deum, quem offendit, horrent, & trepidantes fugiunt, ut in primis parentibus id videre est. Tanta quippe est beatitudo justitia, id est Deus, ut nemo ab ea nisi ad miseriā possit abscedere, ut scite Augustinus, lib. 3. de lib. arbit.

§. 2. Ita paulatim ab unitate ad pluralitatem itum est, quod aliter fieri nequeat, ut qui discedit ab uno, quo tantum opus est, sollicitus sit & turberetur circa multa. Luc 10:41,42. Qui enim in summo & unico bono quietem animi non invenit, in multis frustra querit, quod in uno tantum prostat. Sic ergo à Monarchia unius Dei, ad Aristocratiam deorum, & hinc ad democratiam etiam discessum est. Ad eundem plane modum quo in Reip. turbato statu accidere solet; ut cum Monarchia in Democratiam vertitur, aut verius in Oligarchiam. Neque tamen sic statim in oblivionem venire potuit summus Deus, & prorsus animis exuti: datus est ergo illi quidem supremus locus inter Deos, sed qui majestati ejus esset plane indecorus, quae nisi sola agnoscitur, vilipenditur, & tantum perdit de gloria, quantum alteri a se communicatur. Neque vero summus agnosci potest, & ut talis adorari, nisi unicus. Sed non hic stetit contentus; qui enim jus sibi suusit sociandi Deum cum tam imparibus, non potuit non principia quoque illi detrahere attributa, quibus Deus est, & similem facere minoribus, ne nimium inæqualis societas redundaret in contentum aliorum. Atque hic Deo contigit, quod Regi è solio turbato, & Achivis permisso reliquis. Tantum enim abest ut honorem suum tueri ita αἰσατίστη possit, ut non quilibet dignum se putet, qui illi vel æquetur, vel etiam præponatur. Quantum ergo corrupto suo judicio detraxit vero Deo homo, creaturis tributum, quae locum occuparunt Dei.

§. 3. Et quia deserto Deo, traditus est homo sibi & cupiditatibus suis,

suis, quas maximas percepit ē commercio sensuum, & affectum delinimentis, plane sensualis factus est, nullamque voluptatem aliam in pretio habuit, præ illa quam sensus & affectus suggerebant. Sentiens ergo à corpore per sensus, visum, auditum, gustum, tactum & odoratum, omnia quæ delectare illum possunt, & jucunda quadam titillatione perinulcere, sibi advenire; & tam multa foris occurtere quæ desiderium fruendi illis ob pulchritudinem & excellentiam, quam in illis advertebat, in animo ejus excitarunt; primum machinam corporis sui admirari & suspicere cepit, maxime verò incolam & hospitem corporis Animam, cujus ope tam multa intelligere & dijudicare, & voluntate se illis jungere poterat. Divinam ergo corporis sui fabricam contemplando, & ex tam multis & variis partibus compositam unitatem, & stupendum illum omnium partium usum & inter se conspirationem: illud ut audax quoddam naturæ facinus, & ἄγαλμα intuitus, se ipsum supra modum admiratus est, & supra reliqua naturæ opera magni facere & colere cepit. Hinc omnis amor ejus introrsum in se versus, judicium omne illi eripuit, quod est omnium stulte rem aliquam amantium fatum. Ita insani Narcissi instar se ipse deperiit, dotes suas suspexit, omnes alias præ se contempsit, laudes proprias libenter prædicari audivit, aut ubi præco abfuit, ipse earum publicator ineptus, honorum & cultus avidus procus, & quovis etiam pretio emendicare illos paratus, mirum ni talis etiam in oculis suis tantum non semideus, ipse se supra sortem humanam aestimet, vivus adorari ab aliis cupiat, & post mortem etiam in deorum censum venire desideret. Et si potestas imperandi aliis quod vult, & cogendi ad id quod effectum cupit, adsit, præsenti sibi maturos præberi honores, jurandasque suum per nomen ponier aras, non recuset. Uti is affectus in Alexandro & Augusto, & Cæsarum multis se prodidit. Et quid superbia & fastus ille vitæ, qui in multis adeo eminent, aliud loquitur, quam venerationis plus quam humanæ affectionem?

¶. 4. Sic homo primò factus est Idololatra corporis sui, quod licet minor tantum sit pars ejus, pro se ipso habere cepit, ac omnia ad illud & utilitatem ejus referre. At si præterea animæ suæ obscuram licet cognitionem consecutus sit, quam omnium actionum, quæ intellectu & voluntate peraguntur, causam & originem agnoscat, tanto magis ejus animus erit in fermento, ut illam ceu divinæ mentis partem, ut ipse habet, ita ab aliis quoque haberi cupiat. Quod si etiam animam ut substantiam à corpore distinctam; & quæ à corpore separata subsistentiam habeat, concipiatur, tanto magis divinos illi honores, ut jam à fecibus

corporeis purgatæ, & sedibus deorum redditæ impertiendos arbitrabitur. Et siquidem sūniles tales substantias incorporeas, nec corpori unquam junctas, nec jungendas, tanquam genios & dæmonas, qui spiritus tanquam sint, existere suspicetur, aut etiam vel revelatione vel experientia vel ex relatu aliorum, vel apparitionibus extare doctus sit: non potest, quin protinus, ut summii Dei internuncios, & mundi hujus quosdam præfectos, & magnorum operum & beneficiorum collatores & datores, & præsagos futurorum sibi additos vates & comites, periculorum & malorum avertuncatores & vitæ magistros veneretur & colat. Idque tantò magis, quod humilitatis quædam species videatur, non audere sumimum illud numen, quod φῶς αὐτοῖς habitat, ita sine comitatu & parariis, qui mollia tempora fandi præstent, accedere, atque de minutis negotiis interpellare. Quod observatum Apostolo Col. 2: 18. salubriter monenti: μηδεὶς ὑμᾶς κατέβεσθε θέλων εἰς παπύροφροσύνην θρησκείας τοῦ αγίου λαών, αὐτοῖς εἰσάγοντες ιμβατόν, εἰκῇ φυσικόν Θεόν ή τοὺς τοποὺς αὐτοὺς. Ubi Apostolus simulatam modestiam, & fictam illam humilitatem, sive pudorem accedendi Deum, & præpostoram reverentiam, causam facit religiosi cultus Angelorum. Habet enim speciem modestiæ, non audere Deum accedere, sed ad Angelos preces deferre ad Deum referendas. Et hic est ἐν δικαιῳ δυοῖν. Nam intelligit παπύροφροσύνην τὴν εἰς θρησκείας αγίων. Et hic est color quidam τοῦ πολυθεῖας, quem egregie fucando Angelorum & sanctorum cultui adhibuerunt Pontificii. Atqui hoc nihil aliud est quam spoliare homines sua libertate, & hoc spolium ab iis tanquam dominatus præmium auferre, ingredi in ea quæ ipse non videris, sed forte vidisse te fingas, & temere inflatum esse sensu carnis.

I. 5. Postquam vero homo ita cœco sui amore abreptus, quæcunque vel in corpore, vel in anima, vel in toto composite digna admiratione & aestimatione occurrebant, cum stupore quodam animadvertisset, eoque ultra modum se efferret, & quasi semideum colendum præsumtione noxia putaret: caveri non potuit, quin eadem aut majora excellentiæ specimina in sui similibus hominibus deprehendens, non etiam inajore cultura & veneratione prosequendos sibi proposuerit. Prout enim in aliquo videt corpus pulchrum & erectum, & ἀδρανίαν τυπωνιδον; animum scientiis & artibus excultum, & utilibus inventis res humanas dotantem, regendi & bellandi peritum, leges societati humanæ utiles procudentem, loquendi & dicendi magistrum, & vocibus aptis sensum animi enunciantem, & linguam significantibus vocabulis ditantem, eaque in scriptura cha-

characteribus idoneis oculis exhibentem, & quæ multa sunt ejusmodi, teneri non potuit, quin majore illos, quam reliquos mortales, terræ tantum pondera, & qui animam habent pro sale, amore, veneratione & cultu quodam divino dignaretur. Hi sunt *Heroes*, *viri nominis*, gestorum fama celebres, *Venatores fortis coram domino*, Urbium extructores, Monarchiarum Erectores, pacis & belli moderatores, præclarorum operum auctores, Artium & rerum utilium ad vitæ compendium spectantium inventores. Quorum multi licet in vivis sæpe profligatissimam vitam duxerint, sævam in subditos tyrannidem exercuerint, ob potentiam tanen & vim, quæ ipsis fuit pro Deo suo, Hab. 1: 11. & quæ apud homines plerosque veram virtutem prægravat, demto per mortem illorum metu, in Deorum catalogum ascripti sunt. Alii vero de humano genere bene meriti, & ob beneficia collata merito memorandi, quem suis dum vivebant, non respondere favorem speratum meritis ploravere, post mortem demum exuperantius consecuti sunt, habiti pro beneficiis & tutelaribus diis.

§. 6. Notandum hic, omnes illos, quos pro diis hominibus assimilatis coluit gentilitas, homines mortales fuisse, & quidem ex Sacris literis assuntos, maximam partem homines postdiluvianos. Nam præter *Adam*, & *Zubal*, musicorum instrumentorum inventorem, & *Tubulcain* fabrilis artis auctorem Genes. 4: 21. qui *Vulcanus* vulgo audit, nescio an præterea aliis, qui ante diluvium vixerit, sit nomine notus. Jam pridem enim doctis suboluit, Ethnicorum *Saturnum*, & *Janum*, *Jovem*, *Neptunum*, *Plutonem*, *Bacchum*, non esse alios quam *Noachum* & tres filios; & quæ de *Pythone* & *Apolline* fabulantur, ex *Fosua* historia esse transsumta, & multis figmentis decolorata: ut facile foret ostendere, si hoc nunc ageremus. Ita, ut Apostolus observat Rom. 1: 23. *mutata est gloria incorruptibilis Dei in similitudinem imaginis mortalis hominis*. Quia enim nihil magis illi notum fuit, quam ipse sibi, pro carnali suo sensu, quo omnia metitur, & pro corporibus habet, cum nullum illi venustius corpus quam humanum obversaretur, & cum quo libentius vellet consuefcere, nihil pronius fuit, quain ut ex homine faceret Deum. Cui errori tanto libentius assensit, quanto illum honorem, quem sui simili exhibebat, etiam ad se redundare sibi persuasit, & quo forte post obitum aliquando posset potiri. Nimius etiam, quo in uxorem maritus, in maritum uxor, in liberos pater, in patrem liberi, in Regem subjecti feruntur, causa fuit sæpe, cur post mortem velut ἀπόθεωτι quadam condecorarentur. Cujus rei illustre exemplum jam ante notaviinus ex

libro Sapientiae cap. 14. 15. Et quia idololatria est scortatio animæ cum creaturis (id enim Psalmista Psal. 73: 27. vocat scortari à Deo) valde allubescit animo; qui quasi in novam amasiam exardescens, sentit animam *καυροῖς τέροις μπάσσοις*, quibus ita obruitur ejus mens & efferatur, ut decocto omni judicio & libertate, nihil sani cogitare jam queat. Cumque amor omnis sit velut contactus quidam animi, imò ingressus ejus intimus in rem amatam, quæ si fuerit ipso amante ignobilior, vel non dignatali amore, polluit dignitatem ejus: plane sicut auri dignitas etiam purgatissimi æris aut ferri coniunctione sordescit.

C A P. IV.

BREVIARIUM CAPITIS QUARTI.

Externa idololatria ortus, qua homo qualis apud se concepit Deum, exprimere opere tentat, & manu efformas. Quod est impossibile aliquid aggredi. Cum enim Deum nemo viderit unquam, & natura sii invisibilis, non potest externa effigie adumbrari, & repugnat id infinitati & immensitati ejus, & spiritualitati. Nulla imago corporæ omnino similis datur objecto quod representat, nedum Deo àoցցր. Ut homo est audax, non tamen apud omnes gentes protinus hæc idololatria introduci potuit. De priscis Celis, seu Germanis Tacitus testatur: Neque parietibus cohibere Deos, neque in ullam humani oris speciem assimilare, ex magnitudine cœlestium arbitrantur. De Persis idem tradit Herodotus. Quomodo Deus intelligendus sit habuisse in templo. Hac habitatio non est nisi pura relatio rei alicujus ad Deum, ob presentiam Dei & operationem. Ut prisci illi Persæ, Germani nullas habuere Deorum imagines, ita nec templa; sed in sylvis sub arboribus, quercubus præcipue, sacra sua peragebant. Quinam Druides, & quod verum ejus nominis etymon. Etiam Abraham habitavit in quercubus, vel quercetis Mamre. Quin & Varro de Romanis tradit, cui & Plutarchus astipulatur, illos 170. annos Deos sine simulacris coluisse, & castius Deos observasse. At major lans Germanorum, qui à genitis exordio per eos integra secula imaginibus caruerunt. Tandem admissa καλύψις, & vel ab aliis gentibus vitti, vel alias terras sub calidore solo occupantes, vel commercio & societate cum illis inita effeminati, us mores eorum assumserunt, ita & religionem & cultum.

S. I. **R**epte Aristoteles: ἐνὸς αὐτῶν δοθέντος, πλάκα συμβαίνει. Ut enim teste Apostolo i Joh. 2: 21. πᾶν ψεῦδος ἡνὶ τὸν αληθεῖας οὐκ εἰσιν: ita nulla veritas ex mendacio. Ex falso enim non sequitur nisi falsum, ut ex vero non nisi verum. Veritas enim una est & simplex, & in omnibus sibi conformis & eadem, cum error nec rei, circa quam occupatur, consentiens, nec sibi ipsi constans, quo magis se ad aliud promovet, eo turpius impingat & cespitet. Ut enim fundamento non bene aut in lubro posito, quæ illi superaedificantur, quo solidiora, eo ruinæ proximiora sunt: ita qui in principio errat, quicquid illi superstruit, rigidum

tentia, sapientia ac sanctitate, quibus omnia humana superat, & ad quam universi homines collati, minus quam nihil sunt: concludit insanire eos, quicunque putant posse se Deum imagino & simulachro effingere, sive auro & argento, ut faciunt divites, sive ligno, ut faciunt pauperes. Quomodo enim immensum & infinitum, ab intellectu finito comprehendendi & capi possit, aut certa & determinata forma aut figura illi dari, cui similis sit, aut manu effungi spiritus? Quod perinde est ac si quis cogitationem coloribus, aut sapientiam malleo, aut oceanum gutta, aut universum hoc puncto, aut Deitatem pygmæo similem oculis statuere nitatur. Quod enim in his simile archetypo, unde desuntum est? Itaque recte Dcus Es. 46: 5. *Cui assimilares me & aquareis, aut comparares me, ut similes essemus?* Qui enim adumbrare aliquid vult, similitudinem ejus exhibere tentat. Ut enim si quis elephantum oculis subjecere velit, ridiculus sit, qui id in imagine formicæ aut muscæ tentet: Ita qui Deum in effigie sistit, si non iumentum aliquod Dei, quod ipsi simile sit, exhibet, quidvis potius adumbrabit quam Deum, adeoque nihil Dei. At qui id molitur, totus in eo sit oportet, ut comparatio aliqua fingi possit inter $\pi\omega\tau\acute{o}n\pi\omega$ & $\acute{e}x\pi\pi\pi\pi$: atque ita quidem, ut illa inter se si non æquare possit, ad minimum aliquo modo assimilare. At si corporalem sibi ideam Dei in mente proponit. & ad ejus typum, in panno vel auro similem isti ideæ formam representat, non verum Deum, qui mens est incorporeæ & merus actus & spiritus, sibi exhibit, sed idolum & figmentum cerebri sui, in quo nihil Deo simile reperitur. Multò minus vera & intellectualis Dei notio, quam Deus ipse nobis manifestat, & menti communicat, cum sit mentis verbum & cogitatio, eaque valde inadæquata, ullis coloribus vel extantibus lineamentis exprimenti potest, ut comparari possit Deo, aut assimilari, nedum æquari. Ut merito omnes idolorum fabros sublannet Deus, vanitatem illos esse pronuncians, *nihil esse opera eorum, fusilia illorum venium & inanitatem.* Jes. 41: 29. Sive ut Jeremias cap. 10: 8. *lignum est eruditio vanitatum. & ratio vers. 14. additur, quia fusile est mendaciorum, nec spiritus est in ullo eorum. Vanitas sunt, & opus aberrationis maxima.* Habacuc cap. 2: 18. 19. *Quid profuerit sculptile, quod sculpsit illud formator illius, fusile & Doctor falsi; quod confidat formator figmenti sui ipse, faciendo idola muta? Ve illi qui dicit ligno, expurgiscere, evigila, lapidi silentii! ipse docet ecce ipsum, continetur quidem auro, aut argento, sed omnino nullus spiritus est in medio ejus.* Itaque merito 1 Cor. 8: 4. Apostolus, *idolum nihil esse in mundo, id est nullius efficaciaz, nullius erudiendi alios capacitas potens, doctor falsi, figmentum formatoris sui, & in cuius medio nullus*

nullus est spiritus, ideoque nec polluere nec purum aliquem reddere potest: adeoque nec futura annunciare, nec bonum aut malum facere. Jesai. 41: 23.

9. 3. Cumque nihil in imagine adumbrari possit, nisi quod ope alijus ex sensibus nostris imaginationen afficit, & exemplaris idex vicem præstet, cuius intellectus similitudinem in materia extra se imitabilem concipit: neque Deus sit sensuum, sed intellectus tantum objectum: evidentissime sequitur, Deo nullam externam imaginem adaptari posse, quæ aliquam ejus similitudinem referat. *Deum enim nemo vidit unquam:* & cum nemini familiarior ad Deum accessus datus sit, quam Mosis, qui facie ad faciem illius vidit, non tamen aliud ipsi quam posteriora Dei inueni datum fuit. Exod. 33. non ipsam faciem Dei: quia nemo illum riderit, & vivit 2 Tim. 6: 16. Recte Apostolus 2 Cor. 4. 18. Quæ cernuntur, temporalia sunt: ai quæ non cernuntur, eterna. At quæ dementia, id quod est incorruptibile & æternum, sunile putare rebus transitoriis & corruptioni obnoxii? Id dicit Apostolus, esse *mirare gloriam incorruptibilis in similitudinem imaginis corruptibilium nostrorum.* Rom. 1. 23. namque & ipsa imago est corruptibilis, ut pote conflata ex auro, ligno, coloribus: & id ad cujus exemplar efficietur homo mortalis. Et cum illa imago referatur ad Deum, cui representando facta est, tantum detrahitur de gloria Dei, quantum divini cultus imagini impeadiuntur. Id verò ferre Deum Zelotam, qui profitetur se gloriam suam alteri non deturum, nec laudem sculptilibus. Esa. 42, 8. qui convenit? Paulus præterea ex immensitate & omnisufficientia Dei dicit argumentum convincendo huic errori Act. 17: 24. *Deus qui fecit mundum & omnia quæ in illo sunt, cum sit cœli & terræ Dominus, in manu factis templis non habens.* Cum enim sit præsens omnibus rebus creatis, non potest templis manu factis includi, multo minus parvæ imagini, & cum omnia quæ præter ipsum sunt, fecerit, & sit dominus cœli & terræ, sitque hæc universitas ipsi templum, certe manibus hominum templum ipsi extrui non potest, quod sic tantæ majestati dignum. *Quæ enim domus edificari illi posuit,* cui cœlum est tabernaculum, & terra scabellum pedum ipsius: & cuius manus haec omnia fecit Ies. 6: 1. 2 Paral. 6: 18. Deinde, qui manibus hominum colitur in imagine, accipit aliquid ab homine: & qui accipit, indigus est ejus rei quam accipit. Qui enim templo, aut in imagine honorari Deum autumat, & sine templo, aut in imagine non debite coli, Deum ut indigum templo vel imagine considerat. At cujus ille indigeat, qui ipse das omnibus viam & halum & omnia? Dare illi rem mortuam, qui tibi auctor sit vita, & motus & essentia, quasi ut sit quædam compensatio illius quod

ab illo acceperis, nonne ineptum est? Ille tibi dedit, ut sis homo, res vivens, tu illi reddis ejus imaginem, rem mortuam, sine motu, sensu & vita: quod quid aliud, quam Deo reddere Deum, & pro eo beneficio quod te fecit hominem, redhostimentum illi dare, quod tu facies Deum? Quasi hoc pulcherrimum cœli & terræ theatrum, quod manus Dei fecit, non sit sufficiens homini schola, ut per visibilia hæc discat cognoscere invisibilia Dei, & τὸ γνῶσθεντὸν, nisi accedat opus manuum hominis, & ipse Deus arte & industria humana repræsentetur homini, ut per illam effigiem melius doceatur Deum, quam per opera, quæ fecit ipse! Quod revera est Deum valde egentem sibi imaginari, quasi tuo magisterio indigeat, & inventionibus, & arte, ut per id, quod tu ex auro, argento & ligno fabricasti, proutius & facilius agnoscatur, quam ex operibus suis & verbo. Quod revera est idolis mutis majorem docendi efficaciam tribucere, quam vocali, quæ fit viva voce per verbum, prædicationi. Idem argumentum urget David, contra carnales Judæos, qui sacrificia eo animo offerebant Deo, quasi in illis tanquam in opere operato consisteret cultus Dei. Psalm. 50. Qui enim sacrificia, non ut *typos* & *umbras futurorum bonorum*, quorum veritas & complementum est Christus, sed ut αὐτὴν εἰργάζεται πειραγμάτων considerabant, qui fieri poterat, ut Deum aliter quam *esurientem pecorum carnes, & sanguinem sipientem*, adeoque eorum indigum considerarent? Quasi illi necesse sit, cuius est terra habitabilis, & plenius ejus, & omnis bestia agri, & jumenta in montibus, & volucres, illa emendicare ab homine. Denique cum in ipso vivamus, moreamur & simus, atque ideo recte dicantur ejus genus, indecens & indecorum est Deo & nobis, existimare auro aut argento, aut lapidi, χαραγμένης ή καθυμένοις αὐθρώποις τὸ θεῖον εἴναι οὐδοίοις, id est auro & argento καραργυρίῳ πίχνῃ καθυμένοις αὐθρώποις. Etenim aurum & argentum & lignum non effigiatum in typum Dei, non est idolum, aut objectum idolatriæ, sed statim atque formam accepit Dei ab artifice, & estimatur Deus: hinc qui fundit sculstile, dicitur formare Deum fortē. Ies. 44: 5. & residuum ejus ligni, quod scalpendo & delineando idolum, amputavit & demisit ab illo, & exsuffit igni, apsat exsculpendo illud in Deum, procumbit coram eo, incurvatque se, & deprecatur ipsum, dicens eripe me, nam Deus mens es. vers. 12. plane ut Horatius,

Olim truncus eram fculnus, inutile lignum,
Cum faber incertus scannum, facere me Priapum,
Maluit esse Deum.

Quam autem id est probrosum homini, qui se cogitat esse Dei prosapia,

laudem præ cæteris tulere, factitatum. Ac licet lapsu temporum in πλυθεῖσαι inciderint, & ab unitate in multitudinem Deorum, sive vanitate mentis suæ, sive exemplo aliarum gentium, sive irrepente Noachi præceptorum oblivione, abierint; tamen multos eorum ex posteritate Semi & Japheti, diutissime imaginum cultum aversatos, & præcipue Celtas, Askenasi posteros, qui postea Germani dicti, ex iis quæ nobis de illis ex historia servata sunt, constat. Cujus rei luculentum testimonium præbent prisci Celtæ sive Germani nostri, gens nulla aliarum gentium iniustione adulterata, & suis moribus vivens: de quibus Tacitus in libro de Germania: *Neque cobibere parietibus Deos, neque in ullam humani oris speciem assimilare, ex magnitudine cœlestium arbitrantur: lucos ac nemora consecrant, Deorumque nominibus appellant secretum illud, quod sola reverentia vident.* Unde id nisi ex Patrum instituto? Nam Noachum, nullum templum, at aram tantum Deo erexit, Deoque in ea sacrificasse testatur Moses, Genes. 8: 20. Proinde Germani, Taciti quidem ævo, ex magnitudine cœlestium arbitrari potuere, nullis cohibendos parietibus Deos: ab initio tamen non tam ex suo judicio & conjectura, eam habuisse opinionem, quam ex majorum Theologia, & Catechesi παρεγδότω vero simile est. Nam Adamum monuisse Deum, ne sibi ædem aliquam strueret, cui hoc universum, & magnum illud cœlum, omnia à se condita intra se complectens, esset templum, æquum est existimare. Atque inde pronepotes ejus, quibus mens melior, eandem sententiam, & ex eodem fonte aliarum quoque gentium ab initio Theologos, eundem ritum colendi Deum sine templis & imaginibus hausisse. Unde illud Zenonis, Theodori, aliorumque Græciæ sapientum, ιερῷ θεῷ μὴ αἰνιδομένῳ. De Persis etiam ita tradit Herodotus lib. 1. ἀγάλματα μὲν, ἐπηγγὺς καὶ θωμάς τούτου τοῦ πολυμήσιος ιδρύεσσι, ἀλλὰ ἐπίστι πιεῦσι μωροῖς εἰμφέρεσσι. οὓς μὲν ἔμοι δοκεῖ ὅτι τούτου ἀνθρωποφυέας ἐνόμισα τοὺς θεύς, καθάπερ οἱ Ἐλιννοί, ἕντες. De eadem gente Cicero de legibus lib. 2. *Deorum delubra esse in urbibus censeo, nec sequor Magos Persarum, quibus auctoribus Xerxes inflammasse templo Gracia dicitur, quod parietibus includerent Deos, quibus omnia deberent esse patentia & libera: quorumque hic mundus omnis templum esset, & domus.* Cumque pro Græcis & Romanis suis hic staret Cicero, modo dictis hanc sive originem, sive causam templorum subjungit: *Melius Graci atque nostri, qui ut augerent pietatem in Deos, easdem illos, quas nos urbis incolere voluerunt; est enim quadam opinione species decorum in oculis, non solum in mentibus.* O stultas cœcasque menteis! Qualivero urbem aliquam atque sanum si incoleret Deus, propius nobis foret, quam si

Quid an ignoravit Dei omnipræsentiam Salomo, cum ædificavit ei Tempulum? Et putavit habitare Deum in templo inclusione essentiæ (sicut Ethnici de diis suis opinabantur) non vero certo & peculiari præsentia & dominii modo? Hæc vero habitatio Dei, nihil aliud quam pura est relatio, quares aliqua peculiari modo ad Deum refertur, tanquam peculiari modo ad Deum attinens. Etsi enim *ipsius sit tota terra, & tota plenitudo ejus*, i. e. omnia tertæ loca, cum universis terræ incolis, id non obstat, quo minus populum Israëliticum elegerit sibi *peculium præ aliis omnibus populis*. Exod. 19. 5. Ps. 24. non enim peculiare hoc Deo adimit quicquam, sicut nobis quædam, quorum non, ut aliarum rerum plenam & promiscuam fecit potestatem. Ideo quia Deus visibili specie *Mosi apparuit in rubo, jubetur extrahere calceamenta sua de pedibus suis, quia locus, in quo stabat, terra sancta erat*. Exod. 3. 5. alioqui quid intererat inter istum locum, & reliqua illius deserti loca, nisi quod sola præsentia Dei hunc locum singularem fecerat? Eandem ob causam locus ille, in quo Deus in somno apparuit Jacobo, Gen. 28. 16. dicitur illi *Domus Dei & porta cœli*: certò inde inferens *Iehovam esse in isto loco: quod tamen nescivisse se dicit*; qui tamen Dei ompi-
præsentiam non ignorabat. Sic templum Jerosolymitanum, quia Deo dicatum, & Deus peculiariter illud suum vindicabat, locus sanctus dicitur, & qui dominii titulo solius Dei erat, tanquam portio quædam totius terræ, segregata est in usum & cultum Dei. Psal. 24: 1, 2. Ideò domus dicebatur & templum Dei. Præsentia vero & operationis ratione, audit habitaculum Dei, quod ibi Deus cum hominibus colloqui, ibi homines Deum convenire, orare, audire, & de rebus obscuris consulere solebant. Ut taceam tot sacrificia, tot rerum typicarum mysteria, totidē fuisse præsentis Dei symbola. Qui peculiaris præsentia modus facies Dei dictus: ut qui eo venirent, *coram Deo venire, coram Deo consistere, se scirent*: atque *collocatio nominis Dei* dicebatur: & *oculi & cor Dei ibi esse*. vide 1 Reg. 9. 3. Neque vero cum Deus dicitur non habitare in templis manufactis, id eo seusu capiendum, perinde in iis habitare, ut nos habitamus, quasi iis indigeret ad habitandum. *Est enim nullius indigus*, ut dicitur Act. 17. 24. 25. Neque etiam Deus in templo manufacto habitat, quæ nimis. aut quia manufactum: quæcumque tandem sit operis forma, quantacunque magnificentia. non enim fabricæ modus, aut artificis manus divinam accersit præsentiam: sed usus & relatio illa ad Deum verum, verè riteque colendum.

§. 7. Cum ergo priscos Persas, Celtas, Germanos, Gallos constet nulla habuisse templa; quibus ergo in locis cultum sacraque diis suis per regere?

egere? Omnis enim externus cultus, præcipue qui congregato in cœrum populo celebratur, loco & tempori astricatus est. Tacitum supra dicentem audivimus: *Lucos ac nemora consecrant.* Deorumque nominibus appellant secretum illud, quod sola reverentia videm. Mag Adainus Bremenius de Saxonibus: *Frondosis arboribus, fontibusque venerationem exhibent.* & de Gallis circa Massiliam Lucanus, lib. 3.

*Lucus erat, longo nunquam violatus ab aro,
Obscurum cingens connexis aera ramis,
Et gelidas alte summos folibus umbras.*

Inde — barbara ritu

*Sacra Deum: strudet diris altaribus ara;
Omnisque humanis lustrata cruxibus arbos.*

Et post, — rum plurima nigra

*Fontibus unda cedit. Simulacraque maesta deorum
Aene carent, cæcisque extant informia truncis.
Ipse situs, putique facit jam robore pallor
Attonitos. Non vulgatis sacra figuris
Numina sic metunt. Tantum terroribus addit,
Quos timeant, non nosse Deos. Pavet ipse sacerdos
Accessus, dominisque timet deprendere luci.*

Sed & delectum habuere in arboribus: nec quævis arbor sacrandis visa penetralibus digna. Quercum maxime omnes spectarunt. Fortean quia Adamus primus haec ex omnibus aliis, suffugio imbrum ventorumque ac nivium delegerat, ut foliis ramisque densissimam. Certe Hoscas cap. 4. 13. populi sui recensens peccata, sic fatur: *in verticibus montium sacrificant, & in collibus suffitum faciunt, sub queru, populoque & robore, eo quod bona sit umbra ejus.* similiter Jesaias: *pudescient ob querulus, quas desiderasti: & erubescetis propter hortos, quos elegistis: nam eritis similes queruli defluenti folio suo: & horto, cui nulla est aqua.* Jes. 1. 29.

§. 8. Ab hoc ritu colendi Deos sub querubus, & in mediis sylvis locis, quæ densis fuere sepimentis vallata, ne quis introspicere valeret, verisimile est ortum Druidum nomen, quo sacerdotes suos & sacrorum Mysas, Celtæ & Galli nominarunt. De cujus vocis origine & etymo variæ commenti sunt. Plurimi id à vocabulo græco Δρῦς, quod querum notat, deducendum putant: ea ratione ducti, quod secundum Pliniū, Nat. hist. lib. 16. cap. 44. *Druides nihil habent visco, & arbore in qua lignatur (si modo sit robur) sacratus;* nec ulla sacra sine illa fronde conficiunt. Sed prudenter negat Strabo, in gentium Barbararum nominibus

græcas etymologias esse querendas. Quia ergo Druidæ Celtarum magi &c sacerdotes erant, eorum nomen potius è lingua eorum peti debet. Celtes autem quercum vocasse *Duru*, argumento est, quod adhuc hodie Cambro-Britanni quercum *Dervu* & ab illa druidas *der Wyddon* nuncupant. Quod causam Græcis deditæ potuit, quercum ἄρπυ appellandi, neglecto, quo prius illam notassent, vocabulo. Nam Græci antiquitus quercum vocabant Σάρπωνα vel Σάρπιδα, teste Plinio lib. 4. cap. 5. unde Diodorus siculus Biblioth. lib. 5. Gallorum Philosophos sive Theologos Σάρπιδας dictos ait. Veterem hunc morem, sacra sub quercu faciendi fuisse, docet exemplum Abrahami, de quo Moses Gen. 13. 18. *Habitabat Abraham in quaeribus vel quercentis Mamre.* & 21. 28. *Plantavit Abraham lucum apud Beerschebah: & invocavit illic nomen Jchovæ.* Sub quercu ergo illa tentorium fixit, altare extruxit, & vitulas, capras, arietes Deo obtulit, omniaque sacerdotii munia rite obivit. Imò vero ipsum Filium Dei unà cum Angelis hospitio exceptit. Qui & cum eo sermonem habuit, & foedus iniit, ac ab eo benedictus est, vide & Gen. 12. 7. Iosuæ 24. 26. Quæ sane miranda sunt quercum præconia. Neque abhorret à vero Noachum sub quercentis vixisse, imò ipsum Adamum etiam, quia non alia arbor latius explicat ramos, folia habet magis pulchra & densa, altius assurgit, lætiorem & salubriorem præstat umbram, & longiores in annos durat & frondet. Horum ergo sanctorum virorum exempla secuti veteres Druidæ, quercusque gloria (sub qua Jehovah ipse requiescere dignatus est) eximie capti, roborum luros eligebant, ut Plinius testatur, *in iis sacra procurabant: religiones interpretabantur: de omnibus fere controversis publicis ac privatis constituebant, premia pœnasque decernentes.* Qui plura de Druidum ritibus, disciplinis & opinionibus scire desiderat, adeat Jul. Cæs. Comment. lib. 6. Plin. nat. hist. 16. cap. 44. Strabonem lib. 4. Diod. Sicul lib. 5. Cluverum de antiqua Germania lib. 4. cap. 4. Deinceps, quæ gentes Deorum finxerint imagines sive simulacra, quæ non, videndum.

§. 9. Porrò ut nulla antiquis Celtis Templa, ita nec imagines ullæ sive simulachra. De Germanis quidem sic Tacitum testante in audivimus: *Nec cohibere parietibus deos, neque in ullam humani oris speciem assimilare, ex magnitudine cœlestium arbitrantur.* Quæ procul dubio opinio primam originem cepit ex æterni Dei, rerum cunctarum conditoris, præcepto, quod primo statim mortaliuin Adamo dederat; quodque postea Noachus traditione Nepotibus quasi per manus consignavit. & denique Mosen, cuin reliquis legibus divinis, scripto mandare jussit Deus, Atque inde est,

est, quod Tacitus, histor. lib. 5. de populo Dei, Judæorum gente, prescripsit: *Ægyptii pleraque animalia, effigiesque compositas venerantur. Judæi mente sola, unumque Numen intelligunt: profanos, qui Deum imagines mortalibus materiis in species hominum effingant. Summum illud & aeternum, neque mutabile, neque incertum. Igitur nulla simulacra urbibus suis, nedium templis sunt. Non Regibus haec adulatio, non Cæsaribus honor.* De Mose ita Diodorus, lib. 40. *Ἄχαλμα δὲ τὸ σώματος καὶ ποιῶσται, δέ τοι μὴ νομίζειν οὐθωπόμορφον εἶναι τὸ θεόν. αἰδεῖ τὸ φέγχοντα τὸν γλῶσσαν μόνον εἶναι θεόν, οὐδὲν κύριον.* Recte quidem illud prius, sed quod de cœlo addit, plane falsum: quantumvis & Strabo lib. 16. idem de Mose affirmet; cui & templi ædificandi consilium tribuit, quod non Moses, sed primus agitavit David, perfecit Salomo. De quo templo Dio lib. 36. (unde acceptum non dicit,) parietibus quidem septum fuisse divinum cultum, nullo tamen tecto cohibitum, nullo culmine tectum. Quod certe de Sancto & Sancto sanctorum verum non est, quæ tecto splendido coruscabant; licet alia loca, in quibus sacrificia jugulabantur & cremabantur, & diffusa atria, dio exposita fuerint. In eadem fuisse cum Germanis initio opinione, & reliquas Celtarum nationes, Gallos, Britannos, Hispanos, atque Illyrios, haud dubium est, ut qui omnes pariter eam ex Asia in universam Celticam detulerint. Nam quod Gallos Mercurii plurima habuisse simulacra Cæsar tradit, lib. 6. id à Græcis deinceps Massiliensibus, quemadmodum innumera alia, didicerunt. Ex germana sua propriaque Theologia quæ habuerint Deorum signa Galli, ostendit Lucas:

— Simulacraque mæsta deorum
Arte carent; cæsisque extant informia truncis.
Ipse fuis; putrique facit jam robore pallor,
Attonitos.

Cum quibus convenit, quod magister Adamus Breinensis de Saxonibus ac Sueonibus tradit. *Truncum ligni, non parva magnitudinis, in altum eretum, sub dio colebant, patria enim lingua Irminsul appellantem, quod Latine dicitur universalis columna, quasi sustinens omnia.* Ita Max. Tyrius dissent. 38. dicit, *Celtis Iovis simulacrum fuisse altam Quercum.* Unde patet, nullas Celtis priscis fuisse fabrefactas imagines, sed vel insignem aliquam quercum vivam, vel certe truncum quernum in formem, & nullius rei effigiem gestantem, illis pro idolo fuisse.

§. 10. Sed & reliquas per terræ orbem genteis (nisi forte Chamis & prosapia ejus, cui ortum debent Ægyptii, statim atque Patris oculis se

subduxerant & res suas sibi habuere, vestigia Cainitarum secuti, imaginum cultum adoptarint) initio ejusdem fuisse cum Celtis & Judæis opinio[n]is, omnino credibile est. Ac equidem Persas non magis simulacra diis, quam templorum claustra, componere fas habuisse, docet Diog. Laërt in proœmio, è Sotionis libris : Τῶν δὲ ξοάνων καταγράψοντες μάγος, καὶ μάλιστα τὴν λεγόντων αρρένας εἶναι θεός, καὶ θηλείας, atque idem de illis testantem ante audivimus Herodotum. De Jove Ammone in Afri-
ca, ita Silius Italicus lib. 3.

*Sed nulla effigies, simulacrave nota Deorum :
Majestate locum, & sacro implevere timore. &c.
prisco inde favore*

Arbor numen habet ; coliturque repentiibus aris.

Et ne quis objectet, ita quidem Barbaris gentibus usitatum, sine imagine Deos colere, cultiores nationes, Græcos, Romanos secus instituisse : obstat, quod, doctissimus Romanorum Varro, & Plutarchus de antiquis Romanis, cum nondum à victis gentibus devicti, nec illarum opinionibus & sacris imbuti, aut corrupti essent, tradidere. Illos nimirum centum & septuaginta annos Deos sine simulacro coluisse. Quod si adhuc, inquit, mansisset, castius Dii observarentur ; cuius sententiæ suæ testem adhibet inter cætera, etiam gentem Judæam : nec dubitat eum locum ita concludere, ut dicat : Qui primi simulacula deorum populis posuerunt, eos civitatis suis, & metum dimisisse, & errorem addidisse. Ut hæc Varronis fragmenta apud Augustinum lib. 4. de Civ. Dei c. 9. & 31. leguntur ; cui eo nomine multum debent eruditи, quod vix ulla ex illis libris λείψασαι, nisi ab illo conservata, ad nos pervenerunt : ad stipulatur Plutarchus in vita Numæ, cuius verba memorabilia sunt, atque ideo ascribere non pigebit. Ἐτρού δὲ διεκάλυεν αὐθρωποφόρη καὶ ζωόμορφον εἴκονα θεὸν Ρωμαῖοις ρουμίζον. γέδ' λιγὸν παρ' αὐτοῖς ψεύτηρας, ψεύτηρας τὸν θεόν περέπτον, αὖτις ἔκατον ἐβομήκοντες τοῖς περιστοῖς ἐτειναντεῖς αἷμα σικεδομούμενοι διεπέλαντες, καὶ καλιάδας ιεροὺς ιερῶντες, ἀγαλματαὶ δὲ οὐδὲν ἔμμορφον ποιούμενοι διεπέλουσι. οἵστε ὅστοι αἴφομοιοῦν τὰ βελίκονα πηδαχέροσιν, οὕτε ἐφάπεδος θεοῦ διωκτὸν ἄπλωτος ή νομός Atque hæc quidem Plutarchus è Pythagoricis manasse censet dogmatibus : verūm longe credibilius, ex eodem id Latinos pariter atque Græcos hausisse fonte, ex quo Celtæ nostri, & aliæ gentes. Quin & apud Ægyptios (quos tempora juxta & simulacula deum instituisse prius, convenit inter auctores antiquos) testatur Lucianus in libro de Dea Syria ; prisciis temporibus etiam absque simulacris tempora fuisse,

facimus: 2. vel *aequales* & *pares nobis* 3. vel *superiores nobis*, ut Deus, magistrus, homines inventione, eruditione, moribus & sanctitate illustres & celebres: quos non simplici amore, aut benevolentia, sed devotione honoramus. Ultimi bujus ordinis imagines formata sua similitudine valide ducunt, & affectu quodam infirmo rapunt infirma mortalium corda. Insignis Augustini locus ex Psal. 113. Trismegisti error; Inesse simulachris quosdam spiritus invitatos arte quadam, qua visibilibus rebus corporalis materie copulantur; atque hanc esse mirabilem Deos faciendi potestatem. Hanc crudam sententiam emollire doctoribus postea visum, qui non imagines propter se sed relative ad prototypon, eodem cultu colendas populum docuerunt. Sic illæ plebi propositæ, ut per signa visibilia eruditetur, & essent quasi libri idiorum. Memorabilis Maximi Tyrii locus. Thomæ Aquinatis opinatio de usu imaginum. Cur formâ buxiandâ, Greci & cultiores gentes Deos suos representarint, sequens quam Barbari & Ægyptii. Corporis humani pulchritudo, doles, ex eodem Tyrio. Idololatrarum stultitia & miseria, facere quod metuas, & metuere quod feceris.

§. I. **N**unc externæ idololatriæ quæ per simulacra & deorum imagines lascivit, origo ruspanda venit. Quam à sapientibus inter gentes arcessit Apostolus Röm. 1. 21: *Qui cognito Deo, cum non ut Deum glorificarent, neque gratias agerent, οὐτοὶ μάθηται τοῖς Ἀγλοζιμοῖς αὐτῷ, οὐκανόντες αὐτῷ εἰπεῖν καρδίᾳ.* Unde orta illa audacia mutandi gloriam incorruptibilis Dei in similitudinem imaginis corruptibilis hominis, &c. Hic dicit idololatriæ istius causam esse multiplicationem cogitationū & conflictum. Multis enim & adversantibus ratiociniis opus est, ut quis ingenium avertat à recto, & prætextus & colores excogitet, cur facere aliquid contra internum animi instinctū præsumat, & in cultu Dei ex se sibi & aliis præscribere de novo animū inducat. Quod præcipue in primis auctoribus locum habet, qui præire aliis & exemplum præbere ausi sint. Hi Ἀγλοζιμοὶ nihil aliud sunt quā ratiocinia illa multa sive Chishbonoth, quæ dicit Salomo sibi ipsi quæsivisse hominem, cum à rectitudine defecit, Eccles. 7. 29. οὐθὲν μήτε αὐθωπάς vocat Paulus, Act. 17. 29. quas Moses יְצַר מִתְשָׁבֵח לְבָנָיו Gen. 6. 5. hoc est imaginationes, quas homo ipse ex se sibi format de Deo, ex corporeitatis conceptu, quo plenus est, & quem temere etiam audet applicare Deo, natu. Etenim, cum homo, ut nunc sunt res ejus, corpus suum, tot sensibus instructum, tot passionum & affectuum officinam, rationi subjecere impotens sit, neque animam puram custodire, & intra se advolare, ut intellectiones, quales à spiritu provenire decet, spiritales formet; vix est ut aliis cogitationibus attendat, quā quæ illi à sensibus & affectibus suppeditantur: præcipue cum hoc illi pro dogmate sedeat, nihil posse esse in intellectu, quod non antea fuerit in sensu. Jam vero nihil certius, quam sensum corporeum, nihil nisi corporeum deferre posse ad intellectum. Qui cum tale objectum non nisi imaginando-

do artingere possit, facile in illam opinionem delabitur, nihil existere nisi corporeum: & porro omnia esse corpus, etiam Deum. Unde ulterius progrediendo facile assumit, τὸ θεῖον utpote corpori ὄμοιον, posse etiam assimilari corpori; & cum nullum pulcrius illi corpus occurrat in hac rerum universitate, quam suum ipsius, quod inhabitat, non est ut non putet, *Deum esse similem sibi.* Pf. 50.

§. 2. Postquam enim homo, apostata factus à Deo, omne commercium cum Deo abruptit, & se & creaturas alias in locum ejus adoptavit, mire sensualis factus est, & sensibus deditus; nullas voluptates nisi sensuum & affectuum tinctura adulteratas admittens & suspiciens. Præcipue verò phantasmatis gaudet, quibus res omnes quas videt, imitatur, easque sibi magis vividas & splendidiores sæpe quam sunt, ipse exhibet, & pro libitu, quales esse vult & optat, non ut sunt, aut esse sinuntur in natura, sed plane alio vultu & schemate, eeu in pictura objicit. Est enim phantasia quali interna animi visio, qua res eodem quo oculis, sed mirabiliore modo intus cernuntur, non ut ab objectis externis carent, sed ab imaginandi facultate proveniunt. Hæc phantasmatata sunt animi quædam idola, quibus protinus imprægnatur, & καυοῖς τίσι τρόποις πατεῖται, & cum quibus, eeu simia cum fœtu suo, ludere gestit. Licet enim non alias rerum ideas, quam quas ipse ex natura accepit, fabricare possit; at divinitatis quædam imitatio videtur, posse illas ita inter se permutare, copulare, dividere, & addendo aut detrahendo majores & illustriores, vel deteriores & minores efficere, ut additione illa & multiplicatione, & subtractione, alium quasi mundum sibi in animo repræsentet. Neque verò à Deo ipso abstinet, quin qualen esse vult, & rebus suis conducere arbitratur, & pro captu suo & errore ἡροεστὶ illi esse judicat, talem quoque imaginetur. Qualis est Epicuri ille Deus, homini assimilatus, otiosus, & deliciis enervatus, sibi vivens, & quem nec amare velis, nec metuere necesse est. aut qualem supersticio sibi singit, ita rerum nostrarium indigum, ut manibus hominum coli necesse habeat; qui que ab hominibus reperiri non possit, nisi in templis manus actis habitatio illi concedatur: utque sit digna habitatio Deo, auro & argento, & lapide pretioso, ædes ejus exornet, aut etiam ipsum iis repræsentet, τριπλῶν χρυσῷ, ἢ δέρυψῃ λιθῳ, χαργύματι πίχυνῃ ἢ ἐρυμήσεως ἀρθρίτῃ, τὸ θεῖον εἰραι ὄμοιον. Actor. 17: 24, 25, 29.

§. 3. Sic natura comparatus est, eaque est homini indeoles, ut quod mente percepit, & imaginando intra se vidit, foris etiam oculis usurpare gestiat. Et si forte machina, theatrum, palatium, aut etiam aëtus illi offeratur valde similis illi ideae quam animo conceperat, protinus

ut phantasie suæ *τύπον* miratur & amplectitur. Si vero etiam quod animo concepit, aut oculis videt, datur illi opere exprimere, & ex voto ita efformare, ut plane prototypum referat, eoque nomine etiam apud alios laudem & approbationem inveniat, tantum non sibi semideus videtur, qui tam pulcrè imitetur Dei opera, tanquam secundarius quidam creator. Quod si etiam Deum ipsum, aut quos putat Deos, visibili forma delineare, & representare oculis hominum detur (quale nihil in omnibus Dei operibus videre est) mirum si non se ipse eo nomine valde efferrat, & maiores quam hominem decet, animos aspergunt: utpote qui ex residuo ligno, ad quod se calefecit, operatur Deum fortē, cui se incurvat, & aptat ipsius in scuptile, ante quod procumbit: uti propheta Jesaias c. 44. 15. hanc fabrorum audaciam perstringit. Et magis ahdūc v. 17. Residuum ejus (scil. ligni) facit in Deum, in scuptile suum: incurvabit se ei, & prosternet se, & orabit ad eum & dicet: libera me, quia Deus meus Tu: quod scite ita imitatus est Horatius;

*Olim truncus eram ficulnus, inutile lignum:
Cum faber, incertus scannum, faceretne Priapum.
Maluit esse deum.*

¶. 4. Atque hic in subsidium venit manus, præstantissimum illud vietæ instrumentum, licet non in istum usum homini datum, ut eo abutatur in contumeliam Dei. Est enim ita homini proprium, ut nulli alteri animali, excepto homine, datum sit; & quo omnes bestiarum dotes & perfectiones longe excellit, & in se transfert, sibique utiles reddit. Tribus enim potissimum armavit hominem natura præsidii. Intellectu ad inveniendas & discendas artes & scientias ad vitam bene transfigandam necessarias. Ternone, ad retinendam societatis humanæ coniunctionem: scilicet quæ deessent nobis, ut ab aliis petere inus: quæ haberemus, ad ea communicanda declararetur animi nostri significatio: id est, ut qui essent sapientes, ederent, qui nescirent, acciperent per animi notas sapientiam. Manus verò additæ, ut quæ intellectus facienda scisceret, in opere ponebantur à manu. Quo in genere sunt omnia opera, quæ vel ad necessitatem vel comoditatem, vel ornatum vel delectationem hominis, ut corpore prædicti, faciunt, omnia denique quibus artes & scientiae addiscuntur, promoventur, propagantur, & augeri possunt. Inde nata scriptura, quæ est velut orationis manus, sicut illa rationis & conceptuum, qui verbis exprimi possunt. Manus enim iussa facit, & obedit rationi. Præcipue verò phantasie ceu picturæ mentis est instrumentum, quo quicquid illa interius concipit, visui externo repræsentat, sive id fiat mera actione, sive

sive etiam effectione , sive ut πράξις , sive ποίησις , ut Aristoteles loquitur , cum aliud sit πράξις , aliud ποίησις . illa enim est mere transiens actio , nullum opus post se relinquens , qualis est citharæ pulsatio aut cantio : Effectio vero facit aliquid , quod post effectionem manet , ut scriptio , pictura , ædificium , &c in quibus maxime excellunt artis & mechanicæ opera . Ut vere Aristoteles in tertio de anima ή χειρ ὁργανών εἰσιν ὁργανών . Est enim manus homini pro omni instrumento , quæ , ubi ipsa instrumenti vice fungi non potest , vel ipsa sibi fabricat & aptat organa , calamus , securim , ferram , vel præparatis ab aliis , aut in natura inventis utitur . Certe manus homini dominium in bestias tribuit , artes exercet , urbes & domos excitat , bella gerit , scientias diffundit , & sine manu si esset , statua potius , quam homo esset , aut excellentiam suam præ belluis tueri impos . Ideoque vix in ullo membro corporis , nisi forte oculi fabricam excipias , tantum artificium explicuit Creator . Quod ne temere affirmare videar , legat qui ejus certus esse vult , quæ Galenus in mirando de usu partium tractatu , de manus fabrica & usu præclare disserit .

§. 5. Præcipuas hac in re sibi partes , ob artis admirationem & inde provenientem delectationem , vendicant plastica , statuaria , sculptura , pictoria . Est enim homo animal μηνήν , & res quasvis imitari ut gaudet , ita recte expressas stupet , & formas in quamvis materiam introductas seu creationis quoddam simulacrum miratur . Hinc artes illæ , & artifices tanto in honore apud homines omni tempore fuerunt , & quasi Dii quidam terrestres habiti . Quid enim illud , æs ita excudere & mollire , ut spirare & vivere videatur , & è marmore vivos vultus educere ? Quam jucundum visui , putas , id fuisse , picturas Polygnotum meliores , Pausonem deteriores , Dionysium suniles iis quas ex primebant personis , exhibuisse ? Quis non indignatur & stupet , qui insanum illum juvenem ita in Veneris statuam exarisse legit apud Lucianum ?

§. 6. Sicut verò res ipsæ quæ sunt sensuum & præcipue visus objecta , varie hominem afficere & in se detinere solent : ita non minus immò aliquantò magis , similitudines & imagines earum rerum , quibus ita affici & excitari consuevimus , idem in nobis operantur , & tanto quidem efficacius , cum illas nobis commendat decus ab artifice additum . Sicut ergo sunt res , quas minoris quam nos ipsos facimus ; & affectus quo circa illas occupamur , dicitur amor , aut simplex affectio ; quales sunt v.g. pulcher equus , belli flores , vigil canis , &c. aut æquales & pares nobis habemus , ut sunt alii omnes homines ; & affectus quo in illas ferimur , dicitur amicitia aut benevolentia : aut ut nobis superiores & præstantio-

stantiores suspicimus ; uti super omnia est Deus , maximo honore , qui à nobis alicui tribui potest , semper afficiendus : Dein Patria , Princeps , Magistratus , & quosob insignem virtutem , scientiam , inventionem artium , & opera illustria , & morum & vitæ sanctitatem pluris facimus , quam nos. Atque affectus quo tales prosequimur , fere devotio dicitur. Jam verò , ut acute Aristoteles observavit , lib. de Memoria & Reminiscentia . duplex est motus animæ in imaginem : unus quidem in ipsam imaginem , ut est res quædam ; alio modo ut fertur in imaginem in quantum est imago alterius : Et quidem cum hoc discrimine , ut primus motus , quo quis fertur in imaginem ut est res quædam , sit aliis à motu , qui est in rem : motus vero qui est in imaginem , in quantum est imago , sit unus & idem cum illo qui est in rem : ita similiter imagines prout sunt differentium rerum , eundem in nobis affectum cident , quem res ipsæ citra illam similitudinem consideratæ in nobis ciere natæ sunt : Et quidem illæ primi ordinis simplicem complacentiam tantum. Quæ secundi ordinis , affectum benevolentiae & amicitiae : at quæ tertii ordinis , devotionem. Atque hæulti ordines imagines quidem , tantò magis , quanto imitatio quam in illis attendimus , magis afficit & delectat , remque nobis pro libitu præsentem sistunt , & quodammodo sub potestate nostra collocant , in menteque ut putatur , de variis instruunt & erudiunt.

¶ 7. Ut enim subtiliter animadvertisit S. Augustinus in Psal. 113. *Ducit , & affectu quodam infirmo rapit infirma corda mortalium formata similitudo , & membrorum imitata compago. Quamvis enim simulacra gentium , quod materiam artinet , sint argentum & aurum , & quoad causam efficientem , opera manuum hominum : & os habeant , nec loquuntur , oculos , & non videant , aures & non audiant , nares & non oderentur , manus & non contrectent , pedes & non ambulent , nec clamor sit in fauibus illorum : Quia ratione & auctore suo , qui fecit illa , & illi cui assimilata sunt , & illi qui colit ea , & in universum omnibus hominibus atque etiam ipsis bestiis viliora & inferiora sunt : Fit tamen nescio quomodo , ut illam membrorum speciem , quam naturaliter in animalibus viventem videre , atque in nobis ipsis sentire consuevimus , in imagine affabre facta representatam , atque in eminenti suggestu collocatam , atque sapientum exemplo à multitudine honoratam , & cultam intuentes , pariat apud imperitum populum sordidisimum bunc erroris affectum , ut quoniam in illo segmento non invenit vitalem motum , credat numen occulum : Effigiem tamen viventi corpori similem , seductus forma , & commotus auctoritate quasi sapientum institutorum , obsequentiumque turbarum , sine viro aliquo habitatore esse non putat. Hinc & mala daemonia talis hominum affectus , ad possidenda gentium*

tiam simulacra invitac, quorum praesidentium fallacia mortiferi seminantur, & multiplicantur errores. Unde illud factum, ut quidam per nefarias artes imagines quasdam construerent, quæ virtute dæmonum miros quosdam effectus edebant, quos plebs imperita miracula arbitrabatur, quasi in ipsis imaginibus esset aliquid divinitatis, cui divinus cultus debeatur, aut quædam numinis cum imagine unio. Quæ Trismegisti sententia suisse videtur, quemadmodum Aug. lib. 8. de Civ. Dei c. 23. exponit. Ille enim visibilia & contrectabilia simulacra velut deorum corpora statuebat. Inesse autem his quosdam spiritus invitatos, qui valeant aliquid, sive ad nocendum, sive ad desideria nonnulla eorum complenda, à quibus eis divini honores & cultus obsequia deferantur. Hos ergo spiritus invisibilis per artem quandam visibilibus rebus corporalis materiae copulare, ut sint quasi anunata corpora illis spiritibus dicata & subdita simulacra, hoc esse dicit deos facere, eamque magnam & mirabilem Deos faciendi accepisse homines potestatem. Ac licet forte plebs imperita ab hac sententia non sit aliena, non tamen doctoribus visum ita crude loqui. Sed imagines non propter se, aut ex natura sua, sed per accidens, & relative ad illud quod per imaginem colendum proponitur, eodemque cultu colendas, missabant.

§. 8. *Quod factum sacerdotum & philosophorum fraude, qui ut docendi alios laborem declinarent, qui in eradienda rudi plebe insumitur, per statuas & imagines, ceu per signa quædam visibilia in officio continentam tutius judicarunt, quam ut viva voce illam coelestem sapientiam docerent. Operæ pretium est de hac re differentem audire Maximum Tyrium, dissert. 38. Virum Diu sicut dicanda statua.* Cum enim fassus esset, imaginibus & statuis non magis deos egere, quam virum bonum; tamen ob imbecillitatem & inficiari hominum, id decens & utile videri. *Sicue enim, inquit, sermo noster ore cum profertur, nihil opus habet, ut confite Phœniciis ullis, aut Ionicis, aut Atticis aut Assyriis, aut Ægyptiis literis: quas tamen humana propria mentis excogitavit imbecillitas, ut sic ingenii sui occurrentes tenuitati, illatum notarum opera rursus memoriam præteriorum recollerent: ita deorum natura, nec statuis per se nec imaginibus opus est: sed cum infirma sit oppido mortalium conditio, tantumque à divina, quantum à cælo terra recedat, signa ejusmodi excogitavit sibi, quibus & nomina & nuncupationes tribueret deorum. Si quibus igitur tam firma sit memoria, ut erecto statim animo cælum usque ipsum possint pertingere, Deumque recta adire, nihil iis forsitan opus sit statuus. Verum rarissimi inter homines sunt ejusmodi: nec facile in soia aliqua gente invenias, qui divina semper memor natura, ejusmodi non*

egi at subsidio. Ut igitur pueris qui elementa addiscunt prima, tenues quasdam notas solent doctores prescribere, per quas eos manu ducant, donec paulatim memoriae beneficio arti insuecant: Ita videntur & legislatores non aliter quam puerorum gregi has generi mortalium adinvenisse imagines, quasi signa quedam vel notas, queis ad memoriam ejus, tanquam manuductione quadam & via homines ducerent.

§. 9. Ab hac consideratione non multum abit Aquinas Summa 22. q. 94. qui triplici de causa iunagines Christi & sanctorum in templis collocari somniat. 1. ad instructionem rudium, qui eis quasi quibusdam libris docentur. 2. ut incarnationis mysterium, & sanctorum exempla magis memoriae hæreant, dum quotidie oculis representantur. 3. ad excitandum devotionis affectum, qui efficacius incitatur ex visis, quam ex auditis. Vides quos Magistros hac in parte secutus sit Angelicus ille Doctor: qui potius ex prophetis doceri debuerat, eruditionem vanitatis esse eruditionem ligni. Jer. 10: 8. quia omne fusile est mendacium, nec est spiritus in ullo eorum. Vanitas sunt, opus aberrationis maxima. vers. 14, 15. vide Habac. 2. 18, 19. Quasi Deus nos potius per mutas iunagines, quam viva euangelii voce velit erudiri, quod est potentia Dei ad salutem. Melius haec consonant Ethnicorum ratiociniis, qualia apud illos multa legere est. Cicero certe lib. 1. de Divin. origine atque causam simulacrorum conatus pandere, ita argutatur: *Quis tam cacus in contemplandis rebus unquam fuit, ut non videret, species istas hominum collatas in Deos, aut consilio quodam sapientum, quo facilius animos imperitorum ad Deorum cultum à vita pravitate converterent: aut superstitione, ut essent simulacra, quæ venerantes, Deos ipsos adire se crederent.* Recte quidem quod ad hoc, quod ex superstitione deducit simulacrorum originem, quæ certe nil aliud est quam religionis abortus, & quasi quædam superfœtatio. Auxerunt autem haec eadem Poëtæ, Pictores, Opifices. Ovid. de Ponto lib. 2. Eleg. 8.

*Felices illi, qui non simulacra, sed ipsos,
 Quique deum coram corpora vera vident!
 Quod quoniam nobis invidit inutile fatum,
 Quos dedit ars vultus, effigiemque colo.
 Sic homines novere Deos, quos arduus aether
 Occulit, & colitur pro Jove forma Iovis.*

§. 10. Maxime vero hanc idolomaniam promovit, ars ipsa pictoria & statuaria: quæ cum vim suam præcipue in delineanda corporis humani formâ exerceret, qua nil pulcruerat aut delectabilius oculis objici potest,

om-

Uti false hanc idololatrarum stultitiam ridet & perstringit **Auctor sapientiae.** c. 13. 18. 19. Ita multiplicantur dolores ius, qui alium Deum dorant. Ps. 16. 4. Namque cum idolum nihil sit, magnum errorem errare necesse est, qui miseriam & felicitatem suam à re nihili suspendunt, & spes & metus & successus suos rei, quæ non est nisi cerebri sui figmentum, imputant: unde perpetuo inquietari & perturbari animo illos necesse sit. Quam stultum enim & miserum est, facere quod statim atque feceris, metuas, & metuere quod feceris?

C A P. VI.

BREVIARIUM CAPITIS SEXTI.

Homo in se ipso non inveniens, quod mentem ejus tranquillare possit, ad res extra se conversitur. Ubi primum occurrit illi hoc mundi theatrum, cælum, aëris, terra, mare. In quibus quod visui, & reliquis sensibus, & ioris compositione, vel commoditatem aliquam, vel delectationem, vel ad usum viæ momentum aliquod afferre potuit, avide arripuit, & divinitatis quandam reverenter exhibuit. Mundum ipsum, cuius circumflexu reguntur cuncta, numen esse creditit. Plinii in hoc inconstantia. Aristotelis, & Peripateticorum de divinitate cœli opinio. Qui illud substantia perennis & incorruptibilis esse statuit, & vivens & animatum & intelligentia prædictum, & in supremo ejus orbe primum movens, id est, Dèum habere suam sedem. Præterea tales actiones ab illo procedere, quibus terrarum, aëris, & aquarum imperium (quod est Deitatis argumentum) sibi competere ab omnibus creditur. Peripatetici à cœlo provenire rationem, fortunam & fatum, id est, omnia, statuerunt. Solis vero antiquissimus cultus, cui serd alii Planeta ob erraticum eorum cursum, conjuncti, sed tandem tamen in societatem recepti sunt. Inde progressus factus ad reliquum stellarum exercitum. Atque hic ad elementa inferiora & quicquid in iis mirandum occurrit. At cum in cœlis nil præter lucem, calorem, magnitudinem & motum conspicuum sit, quæ causa cur animatos putarint? Quid d' sole ad hac inferiora pervenit nisi quod corpus juvat, non animam? Non ergo cœlum adorandum, sed qui fecit cœlum & terram.

I. I. *N*on potest semper idem placere, nisi rectum. Itaque cum nihil mentem satiare possit, nisi Deus, summum hominis bonum, cuius specie, cum evigilaverimus, demum plenissime satiabimur. Pf. 17. 11. fieri non potest, ut non eum citò capiat rerum omnium, quæ præter Deum sunt, fastidiū. Unde merito Propheta David Ps. 73. 25. considerans omnium rerum vanitatem, & nullam firmam rupem inveniens ullibi præter Deum, ita insit, *Quis est mihi in cœlo? Et tecum, id est, præter te, nulla res mihi voluptati est in terra.* Et ita est revera; cum per omnes creaturas circumvectus est homo, & amorem nunc huic, nunc illi applicuit, omnia dura, inconstantia, & amore suo indigna, & præter pœnitere nihil repenit.

viveret. At hic omnia dura & infida repperit. Neque enim à se, qui sibi esse non dederat, reliqua quæ sibi deerant exigere poterat, conservationē, bonam mentem, & rerum, quas ignorat, scientiam, malorum omnium depulsionem, & bonorum omnium sufficientiam & beatitudinem. Neque à bonis Geniis, multò minus à malis eadem sibi promittere & sperare potuit, quod vel nulla illi cum ipsis familiaritas intercederet, vel quæ de ipsis præsumptione quadam, & credulitate nullo fundamento subnixa, sibi fingebat, talia non erant, quæ certam illi fiduciam animo ingenerare poterant. Et cum jam sensuum & affectuum deceptionibus, & blanditiis præsentium voluptatum delinitus & corruptus, nil nisi corporeum saperet, nec præter corpora aliud extare, neque Deum ipsum nisi corporeum, sibi imaginaretur; extra se se promovit, & quicquid in illa immensa mundi machina occurrebat, quod visui & reliquis sensibus, aut toti composito vel commoditatē aliquam, vel delectationem, & ad vitæ usum momentum aliquod afferre, judicare potuit, avide arripuit; & quo illud bonum majus, universalius & efficacius fuit, tanto magis illud stupuit, & divinitatis quandam reverentiam exhibuit. Atque ita paulatim totum in mundum, & præcipuas ejus partes, & tandem omnia ejus sibi adoptavit in Deum.

¶. 3. Mundum ipsum quod attinet, id est systema illud cœli & terræ, cum sine fide intelligere non posset κατηπλισθεῖσας αἰώνας πριμάλης ἡτοί, εἰς τὸ μὴ ἔχον Φανουρίων τὰ βλεπόμενα γεγονέα, ut loquitur Apostolus Hebr. 11: 3. & nuda ratione, sine luce verbi, se contemplationi ejus daret, in varias & absurdas & repugnantes sibi invicem opiniones incidit; atque philosophis in priinis mundus ludibrium debuit. Quorum alii æternum crediderunt, ut Aristoteles & Plinius, alii ex fortuito atomorum cursu & conflictu ortum somniarunt, ut Epicurus, qui tamen atomos suas æternas facere debuit: alii conditionem ejus dæmonibus & geniis summo Deo minoribus ascriperunt. Plinius clare mentem elocutus, Mundum, & hoc quodcunque alio nomine cœlum appellare libuit, cuius circumflexu reguntur cuncta, numen esse credi par censuit, immensum, æternum, neque genitum, neque interitum unquam; sacrum, totum in toto, imd vero ipsum totum, infinitum & finito similem, omnium rerum certum, & similem incerto, extra, intra cuncta complexum in se: eundemque rerum natura opus, & rerum ipsam naturam. Nat. Histor. lib. 1. cap. 1. Qui tamen ejusdem libri cap. 7. effigiem Dei, formamque querere, imbecillitatis humana retur; atque innumeros credere, aut, ut Democrito placuit, duos omnino, majorem ad sociordiam accedere. Quasi oblitus, in mundo se formam & effigiem dedisse, atque

substantiæ perennis ac incorruptibilis , adeoque non eandem esse materiam cœli & terræ , sed quintæ cujusdam essentiæ , ut quidam de rebus sibi incomptis argutantes loqui amant , effluvium. Quasi vel non sint corporeæ naturæ cœli , vel substantiæ corporeæ natura non in eo solo consistat , quod sit res extensa : sed cum propenderent eò hominum animi , ut cœlo sublimes honores deferrent , in eo toti fuerunt ut diviæ cujusdam substantiæ illud particeps facerent.

§. 5. Sed majoris momenti est alterum Aristotelis argumentum ; quod petitur à præstantia formæ cœlum informantis. Hanc bifariam considerarunt interpres , tum in se , tum ut sua vi agit in mundum sublunarem. Si in se spectetur , formam cœli esse animam ejus. Cœlum autem Aristoteli esse animatum , idque formaliter , neque hoc solum , sed etiam intelligens , & divinæ esse naturæ , tradidere ejus interpres , ut paret ex Aphrodisiens & Simplicio , interpretum ejus nobilissimis. Neque obscura est mens Aristotelis , qui de cœlo lib. 2. cap. 2. tribuit cœlo animam motricem : ὁ δὲ εἶπεν ἐμψυχός οὐκ εἴχει δρόχον κατίστασιν . & eodem libro , cap. 12. δέ τις μελεχότων τοῦ λαμπτάντος περάξεως ζωῆς . Quæ dici non possunt , si intelligentia solum esset conjuncta cœlo , ei assistendo , sicut rotarius versans rotam. Unde & cœlum est illi organicum , quod proprie ac ratione sui habet dextrum ac sinistrum , & cujus partes aliæ sint raræ , aliæ densæ. Ita corpori primo & nobilissimo , cum formam tribuat nobilissimam , etiam divinitatem ascribere non dubitavit. Phys. acroaf. lib. 2. cap. 4. de cœlo lib. 1. cap. 2. & 9. & alibi. Nimirum veritus est , si non cœlum esset animatum , ne vilius & ignobilius esset publice , & aliis vilissimis insectis , quæ saltem animam habeant.

§. 6. Nec contenti cœlum statuere animatum , iidem , quia multiplex sit cœlorum motus , pro eorum numero tradunt esse animas cœlestes. Ita quidem ut inferiores animæ sint Aristoteli dii minores , suprema anima , summus Deus. Unde & supremam sphæram dixerat mentem primam. Atque ita Aristoteles supremum nūmen orbi supremo , solumque ei inovendo quasi alligavit , eoque mundo exulēm fecit. Quam ejus impietatem licet aliqui οὐ φοῖς φαρμακεῖς incrustare & lenire conentur , nimis tamen clarum est ita sensisse , ex Phys. lib. 8. cap. 10. Ubi sic argumentatur : Primum inovens vel est in centro , vel in peripheria , vel intermedio loco. At non esse in centro , nec in medio , sed in peripheria ; ex eo cognoscitur , quia quæ moventi proxima sunt , celerrime moventur : supremus autem orbis movetur celerrime : illic igitur est primum inovens. Indeque colligit , ubi orbis est extremus , ibi esse primum

ipsum cœlorum opificem, qui æthera, & ætheri subjecta moderatur potissimum & sapientissime, penetrare possent, omnia cœlo ascripserunt, atque hoc cœlestis regimen trifariam considerarunt. Primum, quatenus ab ætherca natura, unde decerpta esse anima humana à multis credebat, provenit tum ratio, tum voluntas, qua libere homo secundum reætiam rationem possit vivere. Atque hoc intuitu cœlum ab acutioribus nominabatur *Minervia*. Deinde spectabatur cœlum, quatenus est causa per accidens rerum, ut aliarum, ita etiam humanarum, quæ cæco ferrari casu viderentur. Ac dicebatur tum *Fortuna*. Denique attenderunt cœli influentiam in res omnes cœlo subditas, quatenus eas necessitate illa constringat, ut sic, & non aliter fiant. Atque hinc cœlo dedere nomina *Fatorum*, *Parcarum*, & alia eandem vim habentia. De quibus qui plura scire desiderat, adest luculentum Cl. Vossii de origine & progressu idolatriæ opus, libro 2. cap. 42. Nobis, qui tantum errorum origines inquirimus, hæc delibasse sufficit.

§. 9. Atque hic Solis est antiquissimus cultus, unde diu etiam principatum inter gentes obtinuit. Cum enim sera circa planetas alios fuerit observatio & scientia, aut saltem non valde universalis, hinc factum, ut & planetarum aliquot nomina ad solem reducta olim fuerint, ceu omnium imprægnatorem & parentem, à quo & lumen & vi in hæc inferiora inutuo acceperint, & communicata potestate agant: & tandem perspecta eorum melius natura & cursu, & operatione tanquam singulares dii, & tam bonorum quam malorum quorundam dispensatores & auctores habiti & culti. Ut enim Jovis, & Veneris, & Mercurii benignum esse aspectum, Lunæ dubium, ita Saturni & Martis malignum, & prout vel hi vel illi hominum genesi præsunt, infortunii & calamitatum, vel secus esse causas. Inde postea progressus factus ad reliquum stellarum exercitum, quas velut summi Dei satellites & ministros, & animalia in cœlo minima, mundi & hominum rectores, per quos res omnes & humanæ præcipue tam varie temperantur, suspexerunt & adorarunt. Inde ad elementa inferiora conveisi, ignem, aëra, aquam, terram, à quibus se tot beneficiis affici sentiebant, & ex quibus se compositos & genitos, & quotidie ali meininerant, ut eorum usu ne ad momentum privari sine vita discriminé pati se posse animadverterent, tanquam minores & inferioris ordinis Deos coluerunt. Denique quicquid in terram occurrebat in animalibus, in arboribus & stirpibus, in aere, mari & terra, quod oculos, aures, & cæteros sensus delectabilitate & novitate & utilitate quadam in se detinere & mulcere natum esset, pro Deo illis fuit.

§. 10. Ex quibus omnibus causa jam patet, cur animalis homo, sensibus deditus, & secundum appetitum & passiones omnia judicans, & ob hoc tam alte amori creaturarum immersus, tam viliter & abjecte de Deo sentiat, alium sibi illum imaginans quam est revera, & quasvis creaturas illi præferat, etiam vilissimas & noxias, & dato in pretium Deo, illum commutet cum eo, quod natura non est Deus. Quod nihil aliud est, quam deturbato è solio Deo, aut æquare illum & sociare creaturis, aut longe illis post habere, aut etiam in locum ejus illas sufficere. Quod vere est λατερίνη τῇ αἱρετῷ κλήσι, id est, vel præterito creatore, vel potius quam creatori, servire creaturis. Ut idololatriam definit Apostolus, Rom. i. 25. At ita insaniisse sapientissimos, & legislatores populorum, & quibus hoc uniuersum opus fuit sapientiam profiteri, quis ferat? Quomodo enim qui physicam alios docebant, & naturæ arcana rimabantur, & in eo magnam felicitatis suæ partem ponebant, posse rerum causas cognoscere, eo deinentiæ devenerunt, ut animatos cœlos, & solem & astra animalia rationalia crederent, in quibus præter lucem, calorem, magnitudinem & motum, nihil aliud animadvertebant? Et quis illis dixit, orbes moveri, non sidera; sed illa tanquam clavos orbibus ceu astribus infixos una cum orbibus circumferri? Cum longe verisimilius sit, nullos esse planetarum orbes, sed cœlum esse continuum. Quam turpe verò summum Deum, tanquam molitorem, summo orbi in circumferentia alligatum imaginari, qui instar choragi & præsultoris inferioribus intelligentiis motum suum præformat & monstrat? Quid quæso boni à tam otioso & remoto Deo ad mortales pervenit, ut vel avari vel timeri mereatur? Quid à cœlo, & maxime conspicua ejus parte, sole, ad hæc inferiora porrigitur, nisi quod corpus juvet, non animam? Nunquid enim ab ipsis diis aliqua præcepta probitatis & justitiae promanarunt, quibus meliores effecti sint homines? An ut sit corpus sanguin, aut quod potius est, ut sit mens sana in corpore sano,лагiti sunt ul' i mortalium? Voluntas bona, rectus animus, virtus, constantia, fides, charitas non illorum deorum munera sunt, quia à se quisque illa petere docetur. Eoque nec oratio, nec gratiarum actio illis convenit, qui nec dare bona terrena, nec mala avertere possunt, multo minus spiritualia & cœlestia, nec vitam post hanc aliam promittere, quam dare non possunt. Quam quæso potentiam & potestatem Dii illi in hæc inferiora exercere possunt, qui non fecerunt cœlum & terram, nec quæ in iis sunt, neque aliquid juris in illa habent, neque jurisdictione ulla competit? Quid ergo præterito creatore, in quo vivimus, movemur & sumus, has indigas

creaturas deperire, inque illas insanire, iis se prosternere, illas adorare & timere, iis aras ponere, suffitum adolere, gloriam divinitatis & honorem tribuere, aliud est, quam miseram & curvam animam Deo vero subtrahere, eamque dæmonibus malis (nam que immolant gentes, dæmonibus immolant, non Deo. 1. Cor. 10. 20.) mancipare, iisque turpiter servire? Vere Jeremias cap 10. 5. Ne timerore ab istis, quia non affectu-
ra sunt malo, etiamque benefacere non est penes ipsa. Rectissime Aug. de Civ. Dei lib. 19. c. 21. Si justitia est ea virtus, qua sua cuique distribuit, qua igitur justitia est hominis, qua ipsum hominem Deo vero tollit, & immun-
dis dæmonibus subdit? Hoccine est sua cuique distribuere? An qui fundum
aufert ejus a quo emitus est, & tradit ei qui nihil in eo habet juris, injustus est,
& qui se ipsum aufert dominanti Deo, à quo factus est, & malignus servit spiri-
tibus, justus est?

C A P. VII.

BREVIARIUM CAPITIS SEPTIMI.

Nunc idolatriæ effecta contemplanda. Secundum Plutarchum in de idolatria peior & turpior Atheismo. Quod ut in universum non est verum, tamen in multis idolo-
latria æquat, imo superat Atheismi mala. Est ipsa species quedam Atheismi, quia
quod per ipsam colitur, revera est non Deus, quem summa ignominia afficit. Neque
zamen peior est error, male sentire de Deo, quam omnino negare. Quæ absurdæ ex
Dei negatione fluant. Non minora ex idolatria consequuntur. Sive enim idola consi-
deris ut sociata vero Deo, & una cum illo culta: sive præterito Deo separatum ado-
rata, magnam Dei ægrotias (Gædizægætus arguunt, & adiutoriæ criminis invol-
vunt. Attamen non negandum majoribus molestiis, oneribus, laboribus, tormentis
& cruciatibus affligere homines superstitionem. Non enim tantum judicium corrum-
pit, sed & difficile & infert. Plutarchi definitio est, δόξα ίμπαντος, ή διευ-
τηρίου, επιτήρου & ή σωτηρίου & τος αἰδοποτος. Quod πάθος licei precipue
infestet superstitionem, non tamen eo omni liber est Atheneus. Quem comitatur sem-
per quedam mentis insania, perpetua fluctuatio, mala conscientia, odium proximi,
timor occulus & repressus, vita fœda & turpis, gula & lascivia infamis, &c.

§. I. Hactenus idolatriam, ejusque causas in genere contemplati su-
mus. Nunc antequam ad species ejus descendamus, ejus grande malum, quo mentes mortaliū depravat, & in terram decurvat, ex
cristibus ejus effectis consideremus; quo natura & indoles ejus nobis pa-
tescat magis. Si quod enim vitium hominis naturam immutare natum est,
& à statu rationis deturbare, ut non sit amplius, quod dicitur, animal
rationale, id est idolatria. Quis negare potest, atheismum esse sum-
num malum? Utpote quod ipsam humanitatem extirpat in homine, &
simi-

similem reddit jumentis, quæ nihil intelligunt: Cum enim nullum agnoscat verbum Dei, sensibus & affectibus suis tantum ducitur, nullo frœno, nullo Dei metu cohibetur, quin omnia abominanda patret & vias suas corrumpat, in omnia scelerata pronus ruat, & obliterate omni honesti & turpis discrimine, ex se omnia metiatur & aestimet, nihil ad Deum & extra se, omnia ad se referat, atque ita omnem conscientiam ejuret. Utique magnum naturæ probrum & monstrum, cœli & inferni contemtor, Diaboli lusus & pila, scientiæ & religionis omnis decoctor est atheus; qui dum omnes præ se spernit, ab omnibus spretus, simia potius est hominis, quam homo, cuius præter vultum & externa membra, spoliatus omni imagine Dei, nihil habet. At an multo melior idololatra & *δεισιδαιμον*? Imò si Plutarchum *τὴ δεισιδαιμονίας* audimus, cuius tamen judicio non in omnibus subscribimus, multo pejor & deformior. Præterquam enim quod & ipsa est atheismus quidam, & nova quædam ejus species, sæpe etiam *τῇ αθεότητι καὶ θυμῷ παρέχεται χλωρός, καὶ θυρεόν διδωσιν δοπλογίαν, τὸν ἀληθῆ μὴν, γένε ταλλων, προφάσεως δὲ την Θεὸν τὸν ἀποίφεν δοτῶν*. Cum Atheismus *τῇ δεισιδαιμονίᾳ γεδαιμη* sit σωναῖνθεν. Ut ex atheismo non sit facilis prolapsus in superstitionem, ex superstitione vero in Atheismum transitus satis proclivis. Contemplanti enim opera Dei, nihil occurrit, neque in cœlo, neque in astris, neque in temporum revolutionibus & periodis, neque in dierum, noctium & totius anni vicibus, quod sit *ἀνημελές* aut *ἀταχτόν*, & quod non atheismum abigat & dissuadeat Sed superstitionis opera & παθή ridicula, & verba & motiones, & inflexiones corporis, & cursitationes absonæ, γυντεῖα καὶ μυργεῖα εἰ νυπαντζούσι, & mundationes immundæ, & lotiones impuræ, & barbaræ supplicationes, & castigationes & contumeliae corpori non parcentes, (quales apud omnes idololatras, præcipue ethnicos visuntur) talia sunt, quæ multis hanc cogitationem injiciant, & sermonibus materiali præbeant, multo præstabilius esse, omnino non esse Deos, quain tales, & talibus gaudentes operibus & factis.

§. 2. Et certe idolatria, sive circa Deum ipsum occupetur, sive circa alia objecta, à se efficta, vel in rerum natura extantia, quæ non sunt Deus, atheos esse cogit omnes, qui vel Deum cognoscentes non ut Deum glorificant, nec gratias agunt: vel aliun Deum, & qui non est natura Deus, sed vel figmentum cerebri sui, vel creatura, divino honore afficere & mactare audent. Nam & qui ideam Dei sibi corruptit, & pro Deo substituit sibi mentis suæ idolum, & vel similem sibi imaginatur, non curantem res humanas, gaudentem rebus ludicris, & quem nisi

in imagine hominis aut vilioris etiam creaturæ accedere non audet & adorare : nescio annon æque damnosum errorem erret, ac ille qui non credit Deum talem. Annon enim Deus qui tali notione nobis objicitur, revera est non Deus, & qui credit talem, revera credit Deum esse qui non est : Annon quod de Epicuro Cicero judicat, *refusulisse, oratione reliquissim Deos*, eodem jure in hosce quadrat ? Neque tamen quia hæc imaginatio de Dco conjuncta est cum summa Dei contumelia & opprobrio, tamen cum Plutarchio statuere ausum ; multo tolerabilius insanire atheum quam *δαιμονίου*. Ratio certe quam affert, est nauci. Scilicet inallet ille homines de se dicere, neque fuisse unquam, neque extare ullibi Plutarchium, quam si illum differant inconstantem, mutabilem, iracundum, parvis delictis magna supplicia irrogantem, & tristem obnugas. Ut hoc de Plutarcho homine scilicet verum habeat, utpote quo mundus carere potuerit, ut nihilo pejus propterea res ejus habuerint : at de Deo idem statuere quam est impium ? Cum infinita absurdia & incommoda ex eo sequi necesse sit, si non est Deus. Quomodo enim si non est ens aliquod æternum, à se, omnipotens, aliquid est possibile fuisse aut esse ? Quomodo, à quo hic mundus, & mundi universitas ortuū habuit ? Et qui Deum non credit, aut esse dubitat, quomodo non majore ratione de omnibus aliis rebus quæ præter Deum sunt, dubitare cogitur ? Qui certus esse potest, se aliquid scire, qui non est certus esse Deum ? Quomodo enim se norit, qui sui auctorein non novit, & ad quam originem referre sese debeat ? Perpetuis illum dubitationibus circumagi, fluctuare, & incertis mentis idolis perturbari & confundi necesse est, & instar mobilis circumferentia quæ punctum nullum habet, circa inane circumvolvi. Quo statu mentis quid singi miserius aut tristius potest ? Vide quantum errorum syrma hanc Dei negationem comitetur ? Certe ut excusati errat, qui sinistras & non veras de sole opiniones fovet, quam qui illum omnino esse negat, omnibus sanis & videntibus magnum ludibrium debens : ita qui Deum negat, quem non longe ab unoquoque nostrum absèt convincimur, & quasi palpamus, utpote *in quo vivimus, moveamur, sumus*, & qui omnium confessione gentium prædicatur, & nonnisi paucoruū atheistorum ore vilipenditur, qui respectu ὀρθοδοξίας nullum numerum faciunt, quid aliud ista negatione agit, quam ut se ridiculum omnibus, probis & piis execrabilem, humano generi odibilem propinet ? Ante audivimus ex magno auctore, nobilitatem humani generis destruere, magnanimitatem omnem & naturæ exaltationem corrumpere, qui Deum negant, & revera ita est. Et vero si levior error habetur, qui est

§. 4. Tanto majus crimen est, præterito vero Deo, non nisi ementitorum, & falsorum Deorum turbam & fecem in locum ejus introducere, iisque cultum, soli vero Deo debitum, transcribere. Id velex veri Dei αγνωσία, vel ὀλιγωεία profectum oportuit. Quamcunq; istarum causarum statuas, αθεότητculpam non effugies. Hanc porro injuriam vel volenti Deo, vel invito factam quis dicet? Cum enim volenti non fiat injuria, qui tale quid volens in se adiunxit, quod nomini probrum affert, & ne inter homines quidem decorum est, vel impotentem valde esse oportet, qui tale opprobrium patitur, vel juris sui & regalium, ut ajunt, non intelligentem, vel valde negligentem & incuriosum. Quod si invito hæc irrogari statuas, tum inversum naturæ ordinem & violatum plane nihilo ostendis, quo ab inferioribus superior legem accipit, & dependens ab illis constituitur, quibus ab illo dependere & leges accipere justum erat. Atqui tamen impotens numen, tam suæ gloriæ, & majestatis oblitum, quod prærogativam non magis possit defendere, ne nomine quidein Dei dignum est, nedum ut qui ita illud extenuat, pro Deo illud habere censendus sit. Merito ergo Apostolus omnes gentes, ante conversionem suam ad fidem, αγίος pronunciat. Eph. 2. 12. & magna Dei αγνωσία laborare. Gal. 4. 8. 1 Thess. 4. 5.

§. 5. Est igitur cum omni idololatria conjuncta quædam αθεότης, quæ et si verbo non agnoscatur, ut fit ab atheis, revera tamen illi hæret, nec divelli ab ea potest. Quanquam majoribus molestiis, oneribus, laboribus, cruciatibus & tormentis circumscptam esse non sit negandum. Tum vero id triste crimen in se habet, quod totum hominem dementat, vano metu distorquet, & prorsus ridiculum facit, & ut quendam Deorum inorionem, cum maxime fervet circa idolorum cultum, repræsentat. Non enim est tantum κείσις φύσης, sed cui vehemens & difficile πάθη adjacet, quod simile est απάτη φλεγμανίας. Ideoque recte describitur à Plutarcho διασθαυμα, δόξα ιμπαθής, Εἴδες πιντακή, σκαρπενόντι. Εσυργίζει τὸ αὐθρωπόν, οἰόμην τὸ εἶναι θές, εἶναι τὸ λυπηρόν καὶ βλαβερόν. Verum est non omni λόγῳ φύσει tale esse πάθη οὐδειχθυμητόν. Non enim si quis cum Epicuro statuat atomos & vacuum, esse principia universi, licet falsa sit οὐδεληψία, ideo animo turbatur, dolet aut metuit, aut sibi & aliis molestus est: quemadmodum illi qui summam felicitatem statuit in divitiis aut voluptatibus, falsa illa persuasio, animum curis implet, & exagitat, dormire prohibet, per mare, saxa & ignes paupertatem fugere compellit, & mentem sæpe eripit. At his passionibus αὐτοῦ absolvere (ut ille facit, cui η αθεότης μόνον ιστικείσι φαίλη, απά-

terriculamenta, annotant Tacitus & Suetonius. Et qui fieri aliter potest. *Improbi sunt, si mare propulsum: nam quiescere non potest, & aqua ejus expellunt cœnum & lucum.* Nulla est pax, inquit Deus, improbis. Jes. 57. 20. Certe omnia metuat necessè est, qui Deum non metuit, qui solus mala omnia imminendi & amoliendi, ut & bona omnia conferendi habet potestatem. Et quomodo qui pacatum Deum non sentit, conscientiam suam pacare possit, cum accusatoris partes agit?

I. 7. Neque verò quis ideo τὴν ἀθεότητα παθῆ statuat, quod non tam manifestaria sint ejus opera, & magis intercutibus vitiis, quam quæ foris se prodant, laboret. Neque enim metus occultus, definit esse metus, immo quo magis comprimitur, eo sæpe nocentius & gravius affigit, & vehementius instar viperæ mordet. Scilicet η ἀθεότης magistra continentiæ habeatur, dominatrix iræ & libidinis, schola verecundiæ & probitatis, & à qua in modestiam omnes discere oporteat, quod carèat illo excessu vitorum externo, quibus η δεισιδαιμονία fœda & turpis est, & in oculos incurrit! Quasi extra & sine vitiis sit, qui non habet omnia, aut non conspicua. Cum ne ab his quidem immunem pronunciet S. Scriptura, vivus ille sermo Dei & efficax, & penetrans quovis gladio ancipiti, & pertingens usque ad divisionem anima & spiritus, compagumque & medullarum, & distractor cogitationum, & conceptionum cordis. Hebr. 4. 12. cui certe tutius fidem accommodes, quam vel atheo de se ipso, vel ejus patrono. Quorum enim illa vox est, quam perstringit Apostolus 1. Cor. 15. 32. Edamus & bibamus, etas enim moriemur: quam illorum, qui mortuorum resurrectionem negabant, & animarum immortalitatem? Sunt autem illi non alii, quam Epicuri de grege porci, veri athei, θρυψάχοι η ψυχοκλόνοι. Quorum genuinus ille character apud Catullum.

Vivamus, mea Lesbia, atque amemus,
Rumoresque senum severiorum
Omnis, unius estimemus assis.
Soles occidere & redire possunt.
Nobis cum semel occidit brevis lux,
Nox est perpetuò una dormienda.

Audis intemperiantiam & gulam & lasciviam' Αθεότητο sobolem. In his fœcunda, an aliorum vitorum sterilis esset? Non quidem secundum Psalmistam, qui Ps. 14. 1. inducens stultum, dicentem in corde suo, non est Deus. mox addit, perdite egisse, abominanda facinora patrasse: at majora audi ex Ps. 10. Ubi improbum, spernentem Iehovam describens, dicit, sine Deo esse omnes cogitationes ejus: vel quia cogitationes ejus nihil divinum, & Deo di-

religione secessus involuit. Usque Mariae Virgini ex sanctis plena tempore extuli, cuius rem beatorum defterri videas, quem ipsi Christo. Ideo labores ab idolis cœrcendis mones: quanto magis ab ideolestria.

§. 1. **E**a est naturæ humanæ infirmitas & inconstans, ut non minus saepe falsis rerum, quam veris afficiatur, adeoque magis à se patitur, quam à rebus ipsis. Neque enim veræ magis quam falsæ causæ, veros & reales producunt effectus. Ex phantasia & imaginatio plerunque prævalent veræ intelligentiæ rerum: tum quia fortius & vividius rem representat, sanguinem & spiritus efficacius ciet, & quasi in pictura rem contemplationi cum delectabilitate quadam aut horrore offert. Quis necit Purgatoriū figmentum, maiorem metum animis hominum incusuisse, & quo efficta illa tormenta effugerent aut lenirent, auri & argenti prodigos fecisse, & sacerdotum nutui magis obsequentes, quam veram iram Dei e cœlo in peccata patefactæ, apprehensionem? Et annon false minas quam vere dictum, stultiam hominum in regundo mundo, contendere cum sapientia Dei? Ut adeo opinionibus potius, quam vero iudicio regantur potissimæ humanæ vitæ actiones, & fortuna habeatur potentissima Dea, quæ nihil aliud est quam chimæra. Ut ne hic per numerosa exempla diffundamur, vel solam idolatriam contemplemur, tot anxietatum, sollicitudinum, vanorum metuum, laborum immensorum, servitutis non tolerandæ, stuporis, & tyrannicæ cuiusdam crudelitatis homini causa & maarem. Nunquid enim teste Apostolo, *idolum nihil est in mundo*, ab hominibus effictum numen, nullius vitæ, aut actionis, quod nec mundare nec inquinare hominem possit? Et tamen illud *Nihil*, quam potens in animis hominum, & è statu rationis deturbandivm habens? Scitis, inquit Apostolus 1 Cor. 12: 2. *cum gentes effectus, τοῖς τὰ θεατὰ τὰ ἀρχαὶ, οὐκ αἱ γῆρας, αἱ πεπάλαι.* Ubi idolatriæ maria imperium & furorem describit, qua correpti & cōfusorētes homines ad nefanda sacra abripiebantur, & velut à Diabolo obsecsti ad innotinanda facinora impellebantur, bestiarum ritu abacti, mentis suæ vix complices. Quasi videoas hic repræsentari Bacchus illas apud Euripidem, quæ à Bacco in furorem actæ, postquam omnia insanæ & motæ mentis indicia edidissent, miserum Pentheam, obstatæ illis volentem, & quidem sceleri se ducem addente matre, in frusta discepserant, & fœde dilaniarunt. Et quæ insania, gentes cætera moratas, ad idola muta accurrisse, & longinquam iter suscepisse Delphos aut Dodonam, scitum oracula Phœbæ, aut Jovis? Scire enim poterant, certe debuerant, si nulachra illæ æcœræ & naçæ, ex ore quod illis effigiaverat sculptor,

vocem emittere non potuisse ideoque responsa illa aut Satanæ, aut sacerdotum ludibria & præstigias fuisse: præsertim cum ita λοξα fuerint & sensus ambigui, ut quocunque res caderet, prædictum à Deo putari posset. Et nonne ipse Israël, vitulo sibi efformato in Deum, statim in παιωνες πάθει incident, saltatione, indecente ludo, & cantu incomposito, & inconcinno gestu prodens animum scortantem à Deo? Exod. 32: 6, 17, 18, 19. & 1 Cor. 10: 7. Et annon impetum istum Satanæ, suos idololatras turbinis instar auferentis, etiamnum hodie cernere licet in iis, qui huc & illuc difficillimis quibusque temporibus & itineribus feruntur: nec tamen habent vel tantillum rationis, quod prætexant, cur nulla nec sui, nec suorum habita ratione, tot molestias ultrò sibi accersant?

§. 2. Non ergo præter rem erit, præcipua quædam superstitionis effecta & actus in lucem producere, quo turpitudo ejus & foeditas maxime deprehendi possit. Imprimis illud memorabile, quod Psalmista de idololatria refert, Psalm. 115. 8. *similes idolis esse, qui faciunt illa; quisquis confidit illis:* atque idem iisdem verbis repetitur Psalm. 135. 18. *sicut ipsa, sunt, vel erunt, facientes ea: omnis qui confidit in eis.* Mira metamorphosis, per quam homo transformatur in idolum, & instar belluarum obbrutescit: ut quod Salomo dicit Prov. 30: 2. *præ quovis viro stultior sit redditus, ita ut non sit in eo intelligentia hominis: neque didicerit sapientiam, neque scientiam sanctorum noverit:* quo sit, ut homo licet sit in pretio, neque est tamen intelligens, eo similius siat jumentis qua intereunt. Psal. 49. 21. Quod mirum adeo non videbitur, qui recta ratione rem apud se reputat. Et enim qualem sibi quisque Deum præstituit, talis quoque ipse est, aut sit tandem. Cum enim homo factus sit ad Deum, & religionis ope & administriculo tendat ad Deum, & ab ipso bona, quibus deficitur, accipiat, atque in ipso sit beatus: necesse habet quoque omnia referre ad illum, à quo se beandum putat. Prout ergo Deum, vel corporeum imaginatur, aut sui similem, bonorum nostrorum indigum, affectibus humanis aut etiam vitiis obnoxium, crudelem, morosum, vel non curantem res humanas, justitiam non exercentem, & qui neque promeritis capitur, nec tangitur ira, aut stulta indulgentia nævos & peccata nostra transmittentem, &c. talem similiter se Deo exhibet homo, & stolidam imitatione se illi assimilare nititur, & quomodo illum coliquecum censet, ita erga illum affectus est, & quibus delectari & capi illum arbitratur, ea offert & præstat: aut quia spei & metus sui eventum non expectat à Dco, in se recedit, & reti suo sacrificat, & se fortunæ suæ fabrum jactat; aut certe reli-

religionem habet tantum pro prætextu, pro lusu, & consuetudinem pietatem putat. Magna enim, ut diximus in hoc inter idololatriam & atheismum est affinitas.

§. 3. Qui verò eo audaciæ pronuperunt, ut ausi sint gloriam incorruptibilis Dei mutare in imaginem corruptibilem hominis, & volucrum, & quadrupedum & reptilium: continere se non potuerunt, quin mox & veritatem Dei mutarint in mendacium, colentes & servientes creatura pra. Creatore. Rom. 1. 23. 25. Quod ita affixit animos illorum idolis à se fabricatis, vel corruptibili materiae in effigiem Deorum effectæ, ut omnem suam attentionem & studium, amorem & desiderium, vota, spes & metus ab illis suspenderint, quasi omnis felicitatis suæ, & omnis mali averruncationis illis debitores; unde & summum honorem qui in adoratione consistit, illis tribuunt, in iis se oblectant Jes. 57. 8. ab iis se denominant & civitates suas, laudibus extollunt, confidunt in eis, & invocant, & jurant per ea, templa, altaria erigunt, sacerdotes instituunt, sacrificant, suffitum adolescent, & libamina fundunt, festa instituunt, convivia agitant, osculantur, & vestibus, auro & argento exornant, & ne nihil defit, incurvant se eis, ducentes ligno, tu Deus meus, &c. Nulli certe vilior est idololatra, quam sibi, qui sic se infra idola dejicit, & dignitatis suæ fit imminemor. Si ideo ararus dicitur Idololatra Eph. 5. 5. quod glebae auri & argenti animum agglutinans, illud pro Deo habet, qui tamen ab auro juvari potest, & ab illo vestiri, nutriti, & tempore necessitatis vitam quoque auro redimere: Quanto inservior idololatræ conditio & servitus, qui pro Deo habet, quod nihil est, nec prodesse ulla in re illi potest: quia nec male, nec benefacere est penes ipsum. Jer. 10. 5. Merito ergo illis Deus opprobrat insipientiam & ignorantiam Jes. 44. 13. Non norunt, neque animadvertisunt, quia obduxerunt oculos eorum, ne intelligant q.d. idolum in animis hominum, quoddam velut tectorium & velum esse ad obsecrandos idololatras, non autem specillum ad cernendum Deum: abdicant enim seipso omni ratione & judicio, & sensu communis se privant, adeoque summae stultitiae se reos agunt, quæ homines statuis similes reddit. Stultus enim semper est absens à se ipso, quia nunquam compos sui, qui que magis inter mortuos quam inter vivos censi rei ceteri. Unde illud Eccles. 22: 13. mortuum lugeri septem diebus, at stultum omnibus diebus vita sua. Et quæ major stultitia, quam operibus manus suarum deitatem conferre, quibus nec sensum nec motum nec vitam, nec rationem dare possis? Ex hac ignorantia necessario oritur stupor & θρησκευτικὴ καρδία, qua sit, ut qui cum neglexerunt scire, cum possent, amittant scire posse. Tales velut materia prima omnibus formis reci-

recipiendis apti sunt, & ad vilissima quæque obsequia formari, & velut mancipia ad nutum heri circumduci idonei. Sicut enim ex ligno & quo-vis metallo cujuslibet Dei forma effingi potest: ita mens ignorantis facile ex aspectu imaginum καυνός τεόπις τηπτη, & χαρεχηγίζεται, & similis illis esse gestit, quas ita admiratur & deperit. Unde fit, ut quod tantopere esse cupiunt, tandem quoque fiant. Quod malum sacerdotum arte valde gliscit, ut quibus conducat habere materiam tam sequacem. Fovent igitur & alunt omnibus modis subjectorum ignorantiam, & arte & dexteritate id efficiunt, ut extinguitur in illis omne sciendi desiderium.

§. 4. Et certe qui nihil addiscit novi, sed semper idem est, in eodem statu sui similis perseverans, nullum profectum in bono in se sentiens, sed è contra dediscens utilia scitu omnia, & animum tanteum vano metu, inordinatis affectibus & majore Dei ignorantia repletum habens, nonne statuis doctoribus suis similis est? Namque id verissimum, qui non sit melior, definire esse bonum. Imò tantò incapaciores sunt doctrinæ, quantò ignorantia magis allubescit; & tandem fiunt sicut equus & mulus, in quibus nullus est intellectus, Psal. 32. Quid hi aliud sunt quam ambulantes statuae? Verè Habac. c. 2. v. 18. Quid prodesse potest sculptile? Quod sculpsert illud formator illius metallo fuso, & doctor falsi? Nam confidebat fingens figuratum suum super illo, faciendo idola muta. Væ illi qui dicit ligno, expurgiscere; evigila, lapidi silenti. Illud doceret? Ecce: tenetur auro & argento, & nullus spiritus est in medio ejus. Audis & fictorem, & figmentum esse doctores falsi: quia illi nullum habent mandatum per ista media docendi populum, qui non manu, sed lingua, & intelligibili voce docendus est. Deinde quia illud quod fingunt, est idolum ἀλαλον, ἀφωνον quod nihil promittit, nihil jubet credere, non respondet invocantibus: tenetur auro & argento, in quo Deus non posuit suam imaginem, qui non potest χαρέγγυα λέχυνται εὐθυμήσεως ἀνθρώπων representari. In medio ejus non est spiritus. Quomodo spiritualia docerent, qui spiritum vitæ non habent, nedum spiritum Christi, qui solus novit & revelare potest quæ sunt Dei? Imo quæ à Deo hominem avertunt ad dæmonia, ad nihil? Quæ talem relinquunt hominem, qualem invenerunt, nihil boni communicando, animalem, terrenum, spiritum non habentem: & pertinent magis nihil docendo, quia propriis εὐθυμήσεσσι & cogitationibus indulgentem & plenum sui destituunt: at illæ quid sunt, nisi planta quam non plantavit pater cœlestis? Quæ proinde non fovenda sed eradicanda est. Itaque de idolis recte Jeremias, c. 10: 15. Vanitas sunt, opus aberratio-

nisi maxime. Unde imperite admodum dicuntur libri idiotarum. Quia cum sint idola ἄφωνα καὶ χωφὰ, auditione & loquela destituta, omnis communicatio cum illis intercidit, quæ inter doctorem & discentem requiritur. Ergo vel ipsa ut signa proponuntur, sed rerum inania, & per quæ nihil ad animum pervenire potest, & quæ de Deo nihil monent, cum non sint in eum finem à Deo instituta, sed per ιθελοθρησκείαν ab hominibus efficta, & Deo obtrusa, nec cultus Dei, nec pars cultus divini. Et cum sint opera manuum hominum, non possunt censeri inter visibilia illa opera Dei, per quæ intellectus promovetur ad contemplanda invisibilia ejus. Multò minus possunt enthusiasmum immittere, qui nec à materia nec à forma eorum effici potest: & si quis aliquando existit, manifestum est esse dæmonum præstigias, homini εἰδωλολήπτῳ ad sui & alterius deceptionem inspiratas.

s. 5. Hinc causa peti potest, cur Scriptura idololatriam, scortationi & adulterio spirituali comparat, & qui idola colunt, dicat scortari à Deo, & scortari cum idolo. Jer. 2. 9. sicut enim qui agglutinatur scortio, unum corpus est cum scortio: (erunt enim, inquit, duo in carnem unam.) 1 Cor. 6. 16. ita qui servit idolo, unit se illi, & fit unum cum illo, & κολλᾶται illi. Sic dicitur Numer. 25. 3. de Israële, quod conjunctus & quasi copulatus & conglutinatus fuit Baal phegor: quod eodem verbo Βαλλεται effertur Psalm. 106. 28. Quod maxime conspicuum est in sacrificiis idololatrīcis, & cū eorum. Nonne enim inquit Apostolus, qui victimas edunt, participes sunt altaris? Unde infert, cum que gentes immolant, dæmoniis immolent, non Deo, eo ipso participes esse dæmoniorum. 1 Cor. 10. 18. 20. Et quid illa participatio dæmoniorum aliud, quam arcta cum illis conjunctio, & quasi matrimonialis confederatio, per quān desciscens homo à Deo, novo & alieno marito copulatur, cuius legibus se subjicit, quamdiu illum suum dominum agnoscit? Quid ergo mirum idololatram quasi unum corpus fieri cum suo idolo? Et cum omnis amor unionem inducat cum re amata, & omnis qui amat, servili modo se subjiciat amato, & talis esse gestiat, quale illud quod amat: etiam hic affectus in idololatris se prodit, ut libenter se submittant idolis, illis genua flectant, osculentur, bona sua illis offerant, aspectu illorum gaudeant & intuendo satiari non possint, & si quis ea auferat è conspectu, aut mutilet, non minore tristitia & dolore affiantur, quam si proprio membro carere debeant; ut in Micha illo apparet, tamen acerbe ferente & lamentante furtum sui idoli, Jud. 18. 24. Cum ergo res inanitas non minore amore & impetu prosequantur, quam res vivas, & sæpe etiam ardentiore & vehementiore, ut solet fere scorti

*image
not
available*

tur. Ita ad nutum sacerdotum suorum circumagitur, qui illum ut nervis alienis mobile lignum, ita in potestate habet, ita obnoxium, tot artibus à vero avertit, ut nihil scire desideret, scire posse desperet, & nihil scire, jucundissimam vitam putet.

¶. 7. Ita paulatim introducta est ἀγνοία & oblivio veri Dei. Qui cum nihil communie habeat cum idolis, neque per illa ad Dei notitiam deduci homo potest, aut si ex illis & secundum illa metiri & estimare Deum velit, aliam ejus notionem induere oportet. Et vero ingens illa Deorum turba inventa, loco inovit verum Deum, creatorem cœli & terræ, qui inter eos locum non invenit, & extra illos, sine destructione illorum, agnosci non potest. Vel cultas illas Athenas mihi vide, quæ cum tempore insignis calamitatis urbem infestantis, nullam opem à tot diis, quorum numerum inire vix ipsi poterant, impetrarent, ad ignotum Deum confrugerunt, cui & aram posuerunt, cui inscriptum erat, Αγέως φ Θεός. Acto 17: 23 Atqui ille Deus quem ignorantes colebant, erat unicus ille unus Deus, factor & Dominus cœli & terra, quem Paulus illis annunciat. Quid? inter Christianos an melius se res habet? Annon innumerabilis ille divisorum & divaruum numerus, quotidie adhuc excrescens, διηγείσας & neglectum quendam veri Dei, Patris, Filii & Spiritus sancti inventit? Ut vix unum & alterum templum Christo & Spiritui sancto dedicatum reperire detur in Papatu, omnia Virgini Matri, Apostolis, aut reliquis sanctis transcripta & consecrata. Et annon fere celebrius & sanctius nomen Mariæ, quod scilicet enioribus officiis & ceremoniis apud illos colitur, quam ipsius Dei aut Christi? Ut non immerito, non tantum ab idolatria, sed ab ipsis idolis, seu simulachris, cavendum sibi, fideles moneat. Johannes, illa gnoma priorem Epistolam concludens i Joh 5: 21. Non tantum ipsam idolatriam cavendam monet, sed & ipsa idolatriæ instrumenta & adminicula, quibus ad illam via sternitur, proserbit. Etsi enim propter idolatriam prohibetur imaginum usus in Ecclesia: tamen non temere Dominus non tantum coli prohibuit, sed etiam fieri, sive in sacris locis haberi vetuit. Admonens videlicet, non posse idola, ubi Deus colitur, collocari, quin mox invadat hominum animos quedam religiosis species, unde mox in apertam idolatriam fit præceps lapsus. Quia tamen concinne in idolatras quadrant sequentes Buchanani versus, visum est corollarii loco, illos huic capiti annextere atque ita illud concludere. Sic ergo ille,

Mare.

*image
not
available*

stantiationem credere non posuerint, nec missarum illud sacrificium agnosceret, manus suas cruentarunt, ut ludus sui p̄ illo, quicquid de cibis animalibus Eboracorum legitur.

§. 1. **H**ic grandi idololatriæ malo, quo αὐτῷ hornum redditur, & idolo quod colit similis, adjacet aliud non minus temeratum, & animo & corpori noxiū, η δεισιδαιμονία, sive superstitione: ita dicta Latinis à superstando, quia ad materiem cultus accedat, quod eum corruptit, & superfluo quodam viciat. Ut enim arbor, aut vitis, quae non putatur, in multos inutiles & superfluos ramos diffunditur, & ad fructum ferendum inutilis redditur, consunto succo in istis palinitum exuberantiis; ita religio, si non præcise verbo regitur, nihil illi addendo aut demendo, facili opera degenerat in superstitionem, & multa, præter verbum, ingenii proprii ἐκβλαστία profert, & multa peregrina, velut insitions quadam, illi adaptat, in quibus luxurians, omnem succum quem à radice haurit, corruptit, & in degeneres ramos prodigit. Imo tandem veneno isto ipsa radix inficitur, & fit radix amaritudinis, que sursum germinans ἀνοχλεῖ, ita ut per illam inquinentur multi. Hebr. 12. 15. Hoc est vitium illud, quod Atheniensibus exprobabat Paulus, inter illos degens, & cum illis disputans, καὶ πάντες δεισιδαιμονεστέροις αὐτοῖς γεωρῶν. Act. 17. 22. q.d. se præ aliis Græciae urbibus, ac populis, illos superstitiones deprehendisse; idque ex illo indicio, quod, ne in tanta Deorum multitudine & turba aliquis se præteritum queri posset, *Deo ignoto* aram erexerint. Ergo δαιμονολατριῶν illis improperebat, & plurium Deorum cultum, & inde natam δεισιδαιμονία. Quantò enim multiplicatur Deorum numerus, tantò gravior servitus assumitur, cum pro vario illorum genio, & prout juvandi aut nocendi potestas major vel minor illis tribuitur, variare etiam cultum, & vel morosiorē & difficiliōrem, vel leviōrem & lātiōrem reddi necesse sit. Quinam autem sint illi Dæmones, quos ita metuebant Gentiles, prius noscendum, quam perniciosa illa animi πάθη ex illorum cultu ebullientia intelligi possint.

§. 2. Dæmones verò, juxta theologiam gentilium, fuerū Deastrī, seu inferioris fortis potestates divinæ, intermediæ velut inter Deos principales ac homines. Sic Plato in *symposio*: πᾶν τὸ δαιμόνιον μεταξύ ισι ἡ οὐκέτη. Et ita discipuli ejus omnes, & fere cuncti aliarum sectarum Philosophi. Dii principales seu eminentissimi (θεοὶ propriè appellati) ii fuerū, quos in cœlis, iniò in sole, luna & stellis esse finxerunt, quos proin superos & cœlestes vocavere, ac principio juxta ac fine carere existimaverunt. Quos & cœlestibus putarunt inhabitare luninibus, prout ani-

*image
not
available*

mortui, quorum sacrificia comedisse leguntur Psalm. 106. 28. qui se *cum idolo Peorus copulaverant*. Num. 25. 2, 3. Et Deut. 32. 17. dicuntur sacrificasse Dæmonibus, non Deo: *Dii quos non noverant, noris qui è propinquo advenerant, quorum metu non horruerant majores ipsorum.* Jef. 65. 4. Idololatriæ ad sepulchra mortuorum sedisse dicuntur. & cap. 8. 19. *viri consuluisse mortuos.* mortui illi quid sunt nisi Dæmones, ita dicti septuaginta Interpretibus priore loco?

§. 4. Hanc inter Deos principales & dæmonas distinctionem alludit Apostolus. 1 Cor. 8. 3. 6. *Etsam si sunt qui dicantur dii in cælo & in terra: (sicur sunt dii multi, & domini multi.) Nobis tamen unus est Deus, Pater ille ex quo omnia. & nos in ipsum: & unus Dominus Jesus Christus, per quem omnia, & nos per ipsum.* Dii illi multi, scilicet & in cælo, quid sunt nisi Dii cœlestes & principales? Domini multi, scil. in terra, nisi Δαιμονες ὅπιχθεντο, dæmones rerum terrestrium præsides: Quibus opponit unum Deum Patrem, qui est in cælo, ex quo omnia, & nos in ipsum, id est, εξ αὐτοῦ, οὐ δι αὐτοῦ, οὐ εἰς αὐτὸν τὰ πάντα. Rom. 11. 36. Et unum Dominum Iesum Christum, δι τοῦ πάντων, οὐ ημεῖς δι αὐτοῦ id est, per quem omnia sunt, quæ à Patre ad nos perveniunt, & per quem solum ad eum nobis accessus patet. Joh. 14. 6. Quod voce κύριος· magis, quam voce Δαιμόνων uti voluit Apostolus, dici potest factum in honorem Servatoris nostri, de quo inferre voluit, εἰς κύριον, ne nomine Christi appellatione idoli pollueretur. Et forte allusit vocem Hebraeam Basim, quæ Græcis est κύριος, Latinis Domini: quod Hebraice si dicendum Apostolo fuisset, ita extulisset, בָּעֵלִים רַבִּים & אֱלֹהִים רַבִּים. Sunt autem isti dæmones aliud nihil, quam vel Angeli vel Diaboli; illi passim & ab Ethnicis & à Christianis, ut boni genii, & bonorum dæmones, culti & adorati. Hoc verò & olim, hodieque Asia, Africa, America sub terribili forma tanquam malos genios & omnium malorum auctores, sub notione & conscientia malignorum spirituum, magis quam Deum ipsum (cujus ut pote sponte & natura benefici ope non ita indigerent, ac quidem Diabolorum, benevolentia, ne noxam inferrent) venerantur, adorant & sacrificant. Potissimum tamen per dæmonas intelligendæ sunt defunctorum animæ, post mortem, in deorum catalogum, per δοκτηρίων sive, ut hodie loquuntur, canonizationem relatorum. Etenim quod hodie circa sanctos deinmortuos in Papatu peragitur, ab hoc gentilium ritu defluxit. Tales illis fuere, viri excellentes in re quavis, bonitate & virtute supra alios conspicui, artium & scientiarum inventores, heroes, & qui fortiter in acie pro patria dimicando occubuerant, illustres reges, regnorum & monarchiarum adificato-

*image
not
available*

Epicurei & Stoici cum eo congressi dicunt : *Nugator iste ξένοις Δαιμόνιοις δοκεῖ καὶ γέλει τοιαύτην.* Cum enim Jesum quandam audirent post mortem factum dominum & servatorem , divino cultu adorandum esse ; confessim , juxta theologiae suae principia pro novo aliquo , peregrinoque dæminone accepere. At Apostolus contrariâ apologia hanc accusacionem in Areopago retorquet , dicens , se eos conspicere per omnia δαιμόνια πεπεσίπες , i. e. nimium jam dæmonibus deditos ; ut non opus habuerit novos peregrinosque illis prædicare. Se verò annunciare illis Deum supremum atque cœlestem , qui mundum fecit , & omnia quæ in eo sunt : qui cum sit cœli & terra Dominus , in templis manufactis (prout nōmpe dæmones vestri) non habitat : neque hominum manibus colitur , quasi alicuius indigens (uti de dæmonibus vestris creditis) cum ipse det omnibus vitam , & halum , & omnia. Sic Apoc. 9. 13. dicitur , homines post magnam illam cladem , quam tuba sexta ab Euphrate illatura esset , absuntura tertiam hominum partem , superstites & non occisos his plagiis , non resipuisse , quo minus adorareni Dæmonia , & simulachra aurea &c. Eosdem esse qui simulachra aurea , argentea , & simul dæmonia coluerunt , res evidens est. Cum verò id Imperio Romano acciderit , id est , in orbe christiano , utpote theatro omnium sigillorum & tubarum , quæ in tempora novissima inciderunt : & vero , juxta sagaciores interpres hic intelligatur invasio illa Ottomannica seu Turcica , quæ tantam christiani orbis partem inundavit : de Ethniciis intelligi non potest , qui inter christianos nulli sunt : multò minus de Judæis , qui simulachrorum ne quidem conspectum ferunt : ut nec de Mahometanis. Ergo christiani sunt , qui per consequens etiam Dæmonia colunt. Atqui illi Diabolos non colunt , saltem ut schola loquitur , formaliter : at dæmonas & deastros , proh dolor ! nimis quam multos Qua fronte ergo Pontificii se idololatras negare audent? Aut enim nulli inter christianos idololatriæ , externæ idololatriæ , quæ per idola aurea , lignea , se exerit , inancipa : aut illos Pontificios esse oportet. Aut cedo alios.

¶. 7. Ut ergo ex diverticulo in viam : Cum jam habeamus veram notionem Dæmoniorum , quæ objectum , si non principale , saltem amplissimum & maxime usitatum sunt idololatriæ , quæ inter gentes olim , & nunc inter christianos idololatras exercetur , & cuius *δαιμονία* & supersticio omnis est vera soboles : dispiciendum porrò venit , quomodo Dæmonum illa fides , & religio tantum potuerit suadere malorum & tot inanum metuum & curarum , & tristium effectuum homini causa esse ? Saltem in gentilismo. Cum enim gentes , Deos supremos & cœlestes , utpote bonos & salutigeros , pura tantum mente , atque hymnis

*image
not
available*

Summa enim solitudine in cultu arbitrario occupati, præter tunmos dolores & anxietates nihil assequuntur *οἱ δεινῶν αὐγούστες*. 2 Sam. 5: 21. Philistai reliquerunt ibi dolores suos. Ubi septuaginta *στὸν ἡρόν*; quod Belgæ verterunt, idola sua, seu imagines. sic 1 Sam. 31: 9. Ideò Psalmista, *amplificandos dolores illorum, qui alium colant*, minatur Psal. 16. 4. Nihil enim præter laborem, metum, & conscientię perplexitatem, cum iræ divinæ sensu, simulachra afferunt cultoribus suis. Ob eandem ratione in dicuntur **נִירֵץ**, id est, *tormina*, Jes. 45: 16. *abierunt cum pudore artifices torminum*. Cujus rei vivam adumbrationem habes apud Micham. cap. 6. 7. ubi populus assuetus idololatriæ, nunc de vero Deo Jehova propitiando sibi sollicitus, quia consuetis & institutis à Deo sacrificiis nihil proficiebat, quod sine fide & pœnitentia ea offerret, tentandum sibi putat, num forte meliorem successum res habitura sit, si idololatram ritu *Jehova millia arietum, aut myriadas torrentium olei, aut etiam primogenitum pro defectione, & fructum ventris pro peccato anima daret*. Quasr major vis in oblatione hominis & quidem filii primogeniti ad propitiationem inesset, quod gentibus solenne in majoribus sacrificiis, & pro enormi scelere expiando, quain in pecorini sanguinis effusione, quo typicè sibi, non humana cæde, pro temporis ratione, usque ad tempus *διορθώσεως*, satisfieri patiebatur Deus.

§. 9. Etenim imaginosus est hic metus, tristes & graves de Diis characteres, & opiniones animo imprimens, quasi cum totidem tyrannis composite, quos placatos haberè oinnes, tam contrariis & adversantibus sibi cultibus gaudentes, eosque sibi demereri, res est laboriosa admodum, difficilis, ænigmatica, atque adeo impossibilis. Inde obversantur ejus semper animo visa quædam tristia, quæ spectrorum instar, quæ & quandoque oculis se videre imaginatur, illum persequuntur, & quasi pensa quædam nova, & neglectæ religionis pœnas exigunt & repetunt. Unde quasi in aliud mundum delatus, nullam habet certam stationem aut mansionem, sed velut fera, quam venatores indagant, retibus obsessum se undique circumspiciens, quandam fugam imitatur, quam invenire non potest. Dicebat olim *Heraclitus*, vigilantibus unum & communem esse mundum, sed dorinientium unumquemque in proprium concedere. At superstitionis nullus est communis mundus. Neque enim vigilanti commercium est cum hominibus, semper intento Diis suis: neque dormienti respirare datur à metu & terroribus, qui illum perpetuo exigit. Nemo tyrannos timet nisi in proprio territorio, cum praefto sit cuivis liberari illis, recipienti se in Rempubl. aut urbem liberam. Sed qui

*image
not
available*

que ut ne parvolorum clamor exaudiri posset, tympanorum & tubarum clangore & prevalente sonitu illum opprimebant. Nonne hodieque apud *Indos Brachmanas* ille mos vigeret, ut marito mortuo, charissima uxori, ut infamia reliquain vitam rediimat velit, se ultro cadaveri cremando comitem addat, atque inter fistularum & tympanorum strepitum sponte se in ignem immittat? *Ametris Xerxis* uxor nonne duodecim viros vivos sepeliendos dedit, victimam pro se Plutoni? At *Grasos*, gentem humanitatis nomine gentes omnes, ut jactant ipsis, præcellentem, & à qua omnes vivendi normam accipere æquum foret, eò *immanitatis* devenisse, ut parentibus persuaderi potuerit, sanguine humano placandos ventos & virgine cæsa, quis non miratur & indignatur? Omnem vero admirationem superat, *populum Dei*, & qui Deum ipsum Legislatorem habuit, tam severe omnem idolatriam abominantem, & mortis pœna proposita, prohibentem, ita omnem humanitatis affectum exuisse, & charitatis erga prolem immemores fuisse, ut non dubitarint in gratiam novorum & stercoreorum Deorum, quorum metu non horruerant maiores eorum, proprios filios, viscerum suorum partem, immolare & igne cremare. Nam quod quidam Hebræorum fucando huic criminis, scribunt, non combustos aut mactatos pueros, sed duabus pyris extractis, per illarum medium traductos soluminodo, & ad eum modum velut februatos esse, sacerdotibus Molochi rem procurantibus, frustra sunt. Nam Psalm. 106. 37. 38. ubi cultus hic illis exprobatur, diserte dicitur, *sacrificasse seu maectasse filios & filias suas dæmonis*: & effusisse sanguinem innoxium, sanguinem filiorum suorum filiarumque suarum quas sacrificabant terriculis *Cananæorum*. Vide & historiam de Achazo Rege, 2 Reg. 16. 3. & 2 Chron. 28. 3. à Josepho quoque relatam lib. 9. c. 12. unde luce in accipiunt, quæ de transitu per ignem dicuntur Lev. 18. 21. Deut. 18. 10. Exech. 20. 31. cum nihil obstat, quo minus etiam immolarentur, seu transeundo plane sacrificarentur. Et verò constat Judæos, gentium Diis & idolis admissis, ita exacte omnia circa cultum eorum observasse & obiisse, ut nihil illis debere se, ipso facto semper ostenderint. Nempe is fuit gentis genius, ut quæ volebant, vehementer vellent, nullaque in re concederent illis, quos vel ob novitatem, vel ob partium studia æmulabantur. vide Jerem. 2. 10. 11. 18.

§. 11. Quamvis verò in *Papatu*, admisla omni gentilium idolatria, hæc *æræwæmævæcia* exulet, quæ & imperatorum rescriptis abolita, & inter christianos ob infamam crudelitatem merito abominabilis est: at non ita feliciter reliqua superstitionis mala evitare potuere, quia in eadem & majora hisce incident. Testis est quotidiana experientia, quam misere

*image
not
available*

Sent. At ut corpora destructa sint, vivunt tamen & supersunt animae eorum, qui mactari sunt propter verbum Dei, & propter testimonium quod habebant: & quorum cum tempus vindictæ venerit vindicabitur sanguis de iis qui habitans in terra. Apoc. 6: 9, 10.

C A P. X.

BREVIARIUM CAPITIS DECIMI.

Idolatriæ originem hactenus ruspam, primum tamen ejus auctorem iuvicare non possumus. Qui eque in abscondito, ac vixiorum omnibus communiam intenior. Quidam suspicuntur Catnum primam idolatriæ fundamenta posuisse, ex iis que de eo apud Judam vers. 10. & 2 Petr. 1. 21. & 2. 1, 5. leguntur. Omnis idolatria unica & eadem. Tamen quoad exteriores abus, & pro genio cultorum valde diversitas est. Inde alia Deorum forma & cultus apud Indos, Persas, Ægyptios, Grecos, Romanos, Germanos, Gallos, &c. Unde rectius dicitur idolatria Ethnicorum, Indianorum, Christianorum, quam Ethnicæ, Iudaica, Christiana. Quia una est omnium, sed populis variis attemperata. Seldeni de Diis Syris doctissimus tractatus. Index omnem eternam idolatriam defensantium, fœda Angelo-laria. Non tantum vulgus in Paganismo idolatria deditum, sed etiam sapientes illorum & Philosophi, qui vel non contradicere, vel vite periculo contradictionem luere, coacti fuere. Quæ Romanorum fuerit religio, ex M. Varrone Romanorum doctissimo constat, qui 4. lib. de rebus divinis & humanis scripsit, quorum desperiorum pauca fragmenta apud Augustinum extant. Qui prius agit de rebus humanis, quam divinis; quod prius exciserint civitates, antequam religioni modum imponere potuerint. Varronis tria genera rationis que de Diis explicatur. 1. Mythicum, fabulare aut posire fabulosum. 2. Physicum, seu naturale. 3. Civile seu Politicum. Primo utuntur Poëtae, secundo Philosophi: serio populi. Prima Theologia accommodata ad theatrum. Secunda ad mundum: serua ad urbem. Intervia demonum, qui ita diversis viis illuduni veritati. Quæ de Diis turpis fingendo, Mythica seminat, Civilis metendo metit. Quarum una licet altera surpior, tamen ab omni populo & magistratu promiscue frequentata & observata sunt. Theologia illorum Physica eti magis sobria, & veritatis aliquot splendens, tamen illam Varro à foro & theatro removit, quasi nolens publicum esse, quod magis vero vicinum, quod vero Diis indecorum, ab omnibus spectari debeat. Sed & ipsi Philosophi evanuerunt in cogitationibus suis, tot errores, fabulas & figmenta quibusdam veritatibus conjungentes, de Deo nihil sani, de summo bono nihil certi, de immortalitate anime cum dubii essent, nihil explorari commenti sunt. Ex quibus pacet immerito culpari antiquos Patres gentilium idolatriam tam false perstringentes: cum Varro non minora scommata in illam conjecerit.

S. I. *H*actenus idolatriæ originem, causas & effecta ruspamus: nec tamen primum ejus auctorem deprehendere possumus. Atque utut diligenter in id incubuerint docti, tamen neque in antediluvianis temporibus, neque post diluvium certum auctorem assignare

*image
not
available*

conem justitia verain doctrinam prædicasse de uno vero Deo colendo & fide apprehendendo, & doctrina sua & extictione arcæ mundum illum (qui Petro dicitur, καὶ μὲν ἀπόστολος) condemnasse; eoque factum heredem *justitie*, quæ ex fide est. Hebr. 11: 7. Quæ illa impietas prioris mundi, cuius *Cainus* caput fuit, & monstrator primus, nili quæ inter filios Dei & filios hominum manifestum adeo discrimen facere potuit, ut se invicem internoscerent, & separata sacra haberent? At qui nullum aptius talis separationis medium, quam quod in oculos incurrit, & sensus externos nota aliqua evidenti afficit; quod magis adhuc idololatriæ convenit, quam atheismo. Et videamus omnes qui schisma moliuntur, aut ceremoniarum differentia, aut novæ idololatriæ introductione partes suas stabilivisse, ut in Jeroboamo, qui *Israëlem peccare fecit*, manifestum habemus exemplum, vide 1 Reg. 12: 28. Et Papatus illustre documentum præbet cuius præcipua basis, cui totum illud ædificium innititur, & conglutinatur, & à reliquis omnibus ecclesiis distinguitur, est idololatria, quâ destructa, momento rueret spiritualis illa monarchia.

§. 2. Etsi verò omnis idololatria in se & natura sua unica & eadem est, utpote quæ pro objecto cultus sui habet *qui natura non sunt Dii, & præcreatore colit & servit creature*, quod omnis idololatriæ stigma est, & verum κατηγορεῖται: tamen quod externos actus, & repræsentationem cultus publicam attinet, pro ratione & genio cultorum valde diversitatur, & vario vultu se ostendit. Prout enim vel populus aliquis affectus est, vel legislatores & magistratus, vel sacerdotes magis rationales & philosophos nactus est, vel δεσμοφυλακέρες, & populum circumagere & serviuti inancipare aptos & cupidos, tales quoque vel sibi ipse asciscit Deos, vel à rectoribus imponi patitur. Unde est, quod aliam deorum formam, & cultum vigere inter Indos, alium apud Persas, Ægyptios, Græcos & Romanos, alium apud Germanos, Gallos & Britannos &c. in usu esse, videamus, qui omnes πλυνικαὶ sua multum inter se variant & discrepant. Sed quia per singulas gentes ire, res esset infiniti tardii, & sine exitu: Nos illam secundum subjecta, & homines, qui idololatriæ audiunt, distribuamus; ut alia sit idololatria Ethnica, seu potius Ethnicorum, alia Iudeorum, alia Christianorum. Quæ non est distributio integri in membra, nec generis in species, sed in subjecta, quia partes sunt subjecta. Etenim si rectè judicare velimus, unica est idololatria Ethnica, quæ & à Iudeis & Christianis adoptata & propria facta est; tantum in eo discrepans à prima & originaria, quod vel aliæ personæ cultui præfectæ sunt, aut saltē nomen aliud illis impositum, & in externis ritibus, & preci-
bus

*image
not
available*

ergo apud se, an extra Christianum orbem contigerit, quod legitur Apoc. 9: 20, 21. Sed his nunc omissis, pauca quædam de ethnicorum idololatria, & quos auctores & ~~magister~~ habuerit, disserere lubet.

§. 3. Ne verò quis hunc tantum vulgi errorem, & inde ebullientia ~~πάθη~~, de quibus iam actum est, arbitretur. Sapientum vero inter illos aliam fuisse mentem, nec religionis illius quæ inter gentes viguit, proprium fœtum esse hæc mala, sed paucorum quorundam, qui credulitate populi abusi sint in suum compendium, abortum & fraude veteratoria introductam superstitionem: neque omnium populorum, sed barbarorum tantum, & à civilitate aborrentium morem: age & Philosophos audiamus, quibus dicuntur displicuisse istæ opiniones erroresque populorum. At quo indicio id constat? Cum qui vel minimum in illis sacris desiderarunt, & opinionibus de Diis patriis non assentiri deprehendebantur, continuo ad senatum populumque delati fuerint, quasi non recte de Diis sentientes, vel quos populus pro Diis habebat, non pro Diis habentes, coque nomine injuriam passi sint, & vel exilio vel morte damnati, ut in Socrate patet, eo nomine cicutam haurire compulso. Adeone nullus in senatu illo sapiens & cordatus inventus, qui pro recte sentiente vocem emittere ausus sit, & se periculo exponere, ut periculo virum bonum liberaret? Et quis eorum palam arguere illos errores ausus, & non potius communī errore abripi se passus est? At non contradicere errori, sed publice illi socium se præbere, quid aliud est, quam imbecillitatem, aut consensum testari? Si pauci quidam, non libere prædicando, sed utcumque disputationibus missitando, talia se improbare apud paucos & amicos præ se tulerunt, quis inde fructus ad populum redire potuit ab illis, qui quod disputando ædificabant, exemplo destruebant? Quin si ex scriptis de sensu eorum judicandum, compries illos, ubi Philosophos agunt, & tam sapienter multa dicunt, religionis oblitos videri, & cum de religione disserunt, quasi omni sapientia destitutos loqui. At quæ religio illa, quæ ita destituta sapientia videtur, & sapientia nudata omni religione? Divortium hoc nec in religionem, nec in sapientiam cadit. ut præclare de hac re disserit Laetantius.

§. 4. At ut de barbaris gentibus nihil dicamus, & de sapientum inter illas opinionibus de Diis suis: per pauca enim, & incerta valde lubrica de illis perscripta extant, quæ vel ab iisdem populo tradita, ideoque menti ipsorum conformia, vel si aliter senserunt, turpi conniventia illi permista & inducta, & pessimo exemplo confitinata esse necesse sit. Quid Romani, gens omnium populorum domina, & quibus, non hoc satis fuit

*image
not
available*

tus , quod prius extiterint civitates , dcinde ab iis hæc instituta sint. Sicut , inquit , prior est pictor , quam tabula picta : prior faber , quam ædificium: ita priores esse civitates institutis suis. At , ut verissime *Augustinus* , *vera Religio non à terrena aliqua civitate est instituta : sed plene cœlestem ipsa instituit civitatem.* Eam vero inspirat & docet verus Deus , dator vita æterna , veris cultoribus suis. Cur autem dicit , se prius scripturum fuisse de Diis , postea de hominibus , si de omni natura deorum scribebat ? Quasi de aliqua tantum , non de omni scripserit , (quæ ipsi vel ignorantia vel negligentia non est condonanda , si , quos omisit Deos , alicujus numeri censeri debeant , & à quibus magnum aliquod beneficium mortalibus exspectandum:) aut vero etiam aliqua , licet non omissis Deorum natura , non prior esse debeat , quam hominum. Annon enim digna est præferri universæ naturæ hominum pars aliqua Deorum ? An illi dignior visus est homo , quam Dii omnes , aut etiam illorum aliquis ? At dignus postponi homini Deus , quomodo naturæ divinæ excellentiam tuebitur ? Sed sorte id voluit , non naturam hominum præponendam naturæ Deorum (esset enim id tam docto homini turpe) sed homines præponendos institutis hominum , id est , errantes homines erroribus ipsis. Non itaque rebus divinis anteferre voluit res humanas , sed rebus veris noluit anteferre res falsas. Quæ enim de hominibus vera scripsit , ex historiæ monumentis , utique vera scripsit ; legibus quas rebus sacris posuerunt , & institutis religionis , quid falsius ? Quod & ipse fatetur , ex naturæ formulæ se scripturum fuisse affirmans , si novam ipse conderet civitatem : quia verò jam veterem invenerat , non se potuisse nisi consuetudinem ejus sequi.

s. 6. Sed major lux in pervidendis his nugis affulget , si Varronianæ Theologiæ , id est rationis quæ de Diis explicatur , tria genera , quæ facit , breviter examini subjiciamus ; quorum unum *Mythicum* , fabulare aut potius fabulosum dicatur , alterum *Physicum* , seu *Naturale* , tertium *Civile seu politicum* : illo maxime utuntur Poëtae , isto Philosophi , hoc populi. In primo sunt multa contra dignitatem & naturam immortalium facta , ut , Deum alium ex capite , alium ex febre , alium ex guttis sanguinis natum esse , alium adulterius , alium furtis , alium scommatis detinutum : talia denique quæ non modo in hominem , sed etiam quæ in contemptissimum hominem cadere possunt , iis tribuuntur. Qualia multa apud *Homerum* & *Hesiodum* & alios poëtas legere est , indigna naturæ divinæ , & legentibus voluptatum & scelerum esca & causa . Quæ causa *Platonis* fuit , *Homerum* , sed prius fertis & cordillis rediunitum , è republica sua relegandi , ne juvenes ejus lectione imbuti , pravos Deo-

*image
not
available*

atomis, ut Epicurus. Sic alia quæ facilius intra parietes in Schola, quam extra in foro ferre possunt aures. Ubi vide perplexitatem Varronis, nihil in hoc genere, quod φυσικὴ vocat, culpantis, & tamen à foro & theatro removentis, & scholarum parietibus claudentis. Primum autem illud quod mendacissimum ipse vocat, & ultimum civile, nihilo prīmo illo melius, à civitatibus non removit. Quænam est illa populi Romani justitia? Quod de Diis immortalibus Philosophi disputant, publicum esse nolunt, quia ferre non possunt: quod verò Poëtæ canunt, & histriones agunt, & sacerdotes gerunt & colunt, quia contra dignitatem ac naturam immortalē facta sunt: quia non modo in hominem, sed etiam in contemptissimum cadere possunt, non solum ferunt, sed etiam libenter audiunt. Neque id tantum, sed Diis quoque ipsis hæc placere, & per hæc eos placandos esse decernunt. Si enim illa Philosophorum de Diis dogmata naturalia sunt, quia naturæ & rationi consona, quid habent reprehensionis ut excludantur? Et si quod fabulosum & civile vocant, naturale non est, quid habet meriti ut præ illo admittatur utrumque?

§. 8. At ne de Philosophis suis nimium glorientur, quasi tam veras sententias de Diis suis protulerint: audiamus de illis verissimè judicantem Apostolum. Rom. 1. 21. &c. qui & vanitatem in ratiocinationibus, & nebras mentis, & desipiens cor illis tribuit, præcipue in negotio religionis. Nunquid enim à sapientibus illis, qui cum tales se profitebantur, stultos factos esse dicit, Philosophos eximit, quise sapientiæ amatores profitebantur? Et quibus magis illi ἀγλονήμονι competit, quam Philosophis? Et si scripta eorum quæ extant, legas, quām diluta est illa Theologia, quot erroribus & sphalernatis conspurcata, quot fabulis & figmentis perspersa, & ebriæ rationis emblematis turgida videtur? Quis corum de unitate, & eternitate & reliquis Dei attributis constantem sententiam fovit, quis verbi ejus notitiam vel gustum aliquem habuit, ad quod vagam rationem suam expendere & limare posset? Quæ pax inter tot sectas & concordia? Plerique sacerdotes eorum nonne philosophi fuere? & quinam magni illi prædones fuere, qui populum tanquam prædam abduxerum per Philosophiam? Nonne ex Epicureis & Stoicis Philosophis, cum quibus disserebat Paulus Athenis, idolatriæ & πολυθεῖας defensoribus acerrimis? Illi sunt qui Mythicam Theologiam, & absurdissima de Diis placita & facinora, novo mangonio incrusterunt, & sapientiæ nomine venditarunt, & ad naturalem reduxerunt, quasi sub fabularum involucro magnus sapientiæ thesaurus delitesceret. Ita Homeri, Hesiodi fabulæ de Diis à philosophis refictæ, populo tanquam sacra mysteria propinatae sunt, & quia non

*image
not
available*

stultitia, qua major inter homines rationales non extat; vel leves aliquas veritatis & sapientiae scintillas elicere se posse putat, eum ego vel inter professos veritatis stupratores habendum, vel pro tali acumine fœnum esse oportere condeo.

C A P. XI.

BREVIARIUM CAPITIS UNDECIMI.

D. Herberti diatriba de Religione gentilium ad examen vocatur. Putat, non obstante illorum universali idolatria, tam momentosas in illis veritates eluxisse, ut ad meliorem vitam, & beatitudinem comparandam, via illis esse potuerint. Ceterum ideo esse excusabilem illorum idolatriam, quod illa non tam impunita sit populo, quam sacerdotibus: & quod notio Dei non eodem illis significatu accepta sit, quo apud nos. Hec idolatriæ gentilium justificatio, multi magis valet ad absolvendos ab idolatria Pontificios. Ergo tñ res redit, iam benignum Deum, qui omnibus dat dictum, non velle esse parciorem, in sufficiendis omnibus mediis salutis. 1. Hoc est, ex suis cogitationibus & viis, estimare cogitationes & vias Dei; qui quem vult, miseresur, quem vult indurat. 2. Nostra liberalitate nec accedit nec decedit quam genitilibus, qui non sumus dispensatores misericordie Dei. 3. Pugnat hoc ἐρημος cum consilio Dei, rejicientis primò gentes, & assumentis Iudeos, & contra vice assumentis gentes, rejicientis Iudeos. 4. Cum potissimum salutis medium sit verbum, quod credidum fuisse olim Iudeis, & abhuc penes ipsos est, non minor ad esset hodie gratia rejectis Iudeis, quam gentibus. 5. Extra Christum nulla salus. 6. Idolatria excludit à regno cœlorum. Quinque illa media salutis gentilibus concessa, que se invenisse primum auctor gloriatur. 1. Non sunt ejus peculiarii fœtus, sed ab aliis pridem observata. 2. Generalitate ambigua, & maxime necessariis mutuila. 3. Aliud est, ex natura posse esse aliquid cognitum, aliud agere & in praxin deducere. 4. Non quicunque religionem sufficere ad salutem, sed que voluntati & legi Dei conformis sit, & ex qua opera fiant, sicut oportet. 5. An omnibus gentilibus isti quinque articuli nostri fuerint, & an ipsi ex natura principiis ea excusaverint, an à sacerdotibus ita docti. 6. An qui secundum illas regulas vitam componuerint, non etiam fidei illi idolatriæ nuncium mittere obligati fuerint. 7. In ipsis articulis nulla mentio fidei Christi, sine qua tamen nemini nec olim, nec nunc contingit salus. In specie vero dicitur, illos cognovisse Deum: at tantum ex universali ψωλοῦ omnibus innata, esse Deum, quod tantum inexcusabiles illos reddere possunt. Deinde scientes esse colendum numen, non ut Deum glorificarunt. 3. Virtutes exercerunt non ex fide, non ad gloriam Dei, non secundum legem Dei: fuere idolatriæ virtutis. 4. Resistentia illorum manus, qui multa pro peccatis non habuerent. Dolor fuit, non secundum Deum, sed mundi. 5. Incerta fuere illorum conjectura de futura aliqua vita. De animarum immortalitate vix certi aliquid habuerent. Neque ad excusationem eorum vales, quod Deus non eodem significatu apud illos audiit, quo apud nos. Nam cum καλοθέα apud illos regnavit, sub notione Dei conceperunt tantum λεπτίνες θύε, qui natura non sunt Di. An Propheta & Apostoli gentium idolatriam abominantes, ignorarunt hæc σοφὰ φάρμακα? Nihil aliud hæc sunt, quam sacerdotum & philosophorum χρησφυγῖα. Neque quia multa eorum que de Diis fuisse surpia-
tradi-

*image
not
available*

vim aliquam imperfectam, finitam, & ortam à prima, mortalem & educam significet. Adeo ut non cœlum tantum, planetæ, stellæ, ætherei, aëreique spiritus; sed & homines præclare de humano genere, vel patria meriti, indeque in cœlos communi voto relati, quin & Imperatores (quorum aliqui pessimi) dum adhuc in vivis essent: Quin & ipsa Febris, Pallor, Fortuna, Victoria, bona mens, &c. Dei dæque inter gentiles vocentur. Quo pacto quicquid paulo supra sortem humanam, vel captum vulgi constitutum erat, & vel beneficio vel maleficio aliquo conspicuum, Deus protinus ab illis habebatur. Quia ὥμεροις evoluta, putat multa de Diis gentilibus dubia, cum Deo nostro collata, lucem accipere, & nullo negotio evanescere.

§. 2. Operæ pretium erit; antequam hanc palæstram deseramus, paucis hæc commenta ad verbi & rationis rectæ trutinam expendere, quo constet, an rigidum examen ferre possint. Fit enim nescio quomodo, ut inulta, quia non statim reprehenduntur, sed sine examine transmittuntur, veritatis nomine imperitis & simplicibus imponant. Atque in primis hic animadvero, hanc gentilis idolatriæ sive excusationem sive justificationem (si recto stat tali, & probæ monetæ haberi debeat) multo magis efficacem esse, & valere debere ad absolvendam, & criminis ἀθεμίτης εἰδωλολατρείας liberandam universam Romanæ Ecclesiæ, quæ hodie in usu illic est, superstitionem, & sanctorum & rerum sacrarum adorationem, & εἰκνολατρείαν. Et forte hic præcipuus auctoris scopus fuit, ut quod non agere videtur, id potissimum ageret, & Christianorum idolatriam, pejore gentiliūm idolatriâ, & tamen excusabili, tueatur & defendat; vel saltem.

Vi si defendi justo non ista colore.

Ast excusari crimina posse putet.

Sed non lubet in re incerta hariolari. Id video vel præcipue male habere virum Nobilem. Quod putet misericordiæ Dei injuriam fieri, eamque ad nimias angustias redigi, si statuantur exclusi ab illa gentiles, & salutis mediis destituti, & etiam perseverantes in idolatria usque ad mortem, hæreditate cœlesti excidiisse. Haud satis exploratum sibi fuisse dicit, quomodo Optimus Maximusque audiret ille Deus, qui inscios invitosque crearet damnareque homines. Quasi scientes & volentes creari potuerint homines, & extitisse antequam essent, aut damnari quis non invitus. Neque tamen clementioribus accedit Theologis, qui Christum paganis sive gentilibus sancte honesteque viventibus, in ipso moriis articulo revelatum, eosque ita in Paradisum adductos esse contendunt. Quod neque ex histo-

*image
not
available*

piuentum esse vanas. Videat potius, num non haec sapientia ejus, illi accensenda veniat, quam abolendam & tollendam & infatuandam, & infatuatam restatur Spiritus: Job. 5. 22: Jes. 29. 14. 1. Cor. 1. 19. Rom. 1. 21, 22. Scripturam super hac re si consulimus, dicet illa, *Gentes olim non parentes Deo, neinpe antequam Christiani essent, nunc misericordiam consecutas per Iudaorum inobedientiam.* Rom. 1. 1. 30. fuit ergo tempus, quo gentes non fuere misertæ, nempe temporibus illis ignorantiae, cum idola adhuc colebant. Act. 17. Nunc verò, postquam gratia salutaris illuxit omnibus hominibus, & quidem postquam Iudei, rejecto Euanglio, consilium Dei adversus se rejecissent, & se indignos judicarent vita aeterna, Tit. 2. 11. Act. 13. 46. salutem gentibus quoque obtigisse, & ita demum misericordiam consecutas esse. Etenim per Iudaorum Lapsum salus obtigit gentibus; & factum est τὸ καθάπτωμα αὐτῶν, ἀλλὰ τὸ ιερός, καὶ τὸ ἡττημα αὐτῶν, ἀλλὰ τὸ εἰρῶν, & η̄ διποσολήν αὐτῶν, καὶ τὸ θεραπευτὸν ιερός. Rom. 11: 11, 12, 15. atque id quidem hac vicissitudine & reciprocatione, ut Iudei nunc non credentes, aliquando illorum, id est, gentilium misericordia, misericordiam quoque consecutura sint v. 31. Quod admirabile & stupendum consilium Dei in rejiciendis primi gentibus, & assumendis Judæis, deinde in rejectione Judæorum, & assumptione gentium, hac gnoma concludit v. 32. Conclusit Deus omnes (scil. tamen Judæos quam gentes, nimis suis quosque temporibus, primo quidem gentes, dein Judæos) sub inobedientiam, ut omnium, id est, utrorumque suo ordine & tempore miseretur. Cum enim gentes in Abrahamo benedicenda essent, & insitione divina in truncum illum inserendæ, & vero Christi esse non possent, nisi semen Abrahæ facti, & secundum promissionem hæredes Gal. 3. 8, 9, 29. debuit illis locus fieri, ut oleæ illi possent σύκευται οὐδὲν, qui natura erant αγένετα. Quod nisi fractis quibusdam naturalibus ex olea ramis, ut illi in locum eorum admiranda illa insitione succederent, fieri Deus voluit. Rom. 11, 17, 19. 29. quo ita testatum ficeret, salutem ex Iudeis esse. Joh. 4. 22. Qui ergo temporibus illis ignorantiae, cum præteritis generationibus Deus sivit omnes gentes incedere suis ipsarum viis Act. 14. 16. salutarem aliquam misericordiam gentibus factam, quæ sufficientia illis ad salutem media administrarit, videre potest; nam illum lynceis oculis esse oportet, qui videre possit, quod non est. At quæso illum, cur non ob eandem & maiorem rationem quis asserat & tueatur, Judæos, gentem quandam ita dilectam Deo, nunquam toto illo à crucifixione Christi, & destrucción templo, tempore, misericordia caruissimè, cum oracula Dei ipsis olim concredita adhuc hodieque servent, & diligentissimè legant. Quod maximum salutis inter externa est medium, certe piæ gravat

*image
not
available*

tradidere. Rom. 1. & 3. 9. 1 Cor. 1. 19, 23. & 6. 9, 10, 11. & 12, 2.
Gal. 4. 8. Ephes. 3. 17, 18, 19. & 4. 8. 1 Pet. 4. 3. &c.

§. 5. Sed quænam tandem sunt secundum illum illa media salutis gentilibus concessa? Illa in quinque articulos cogit, & quibus inventis se quis Archimede feliciorem existimavit, ut ipse loqui amat. Nempe hæc sunt,
1. esse Deum summum. 2. coli debere. 3. virtutem esse præcipuam partem divini cultus. 4. resipiscendum esse a peccatis. 5. dari præmium bene viventibus tum in hac vita, tum post hanc vitam. Ad quæ, cum bona ejus venia, hæc sequentia observamus. 1. Fieri sæpe, ut quæ pridem observata aliis ante nos, cum nobis propria meditatione, non lecta ante, in cogitationem veniunt, perinde nos affiant & à nobis habeantur, quasi primi eorum inventores essemus, atque ita Archimedæ felicitatis nobis laudem arrogemus. Et certè intelligentis judicii non postrema est nota, si alicui sua sponte talia in mentem veniant, quæ cum summorum hominum judicio congruere postea deprehendat. Etenim statuere non possit, recto illos judicio usos fuisse, quin idem quoque de se statuat: Quam laudem ut ipsi non invidemus, ita primi inventoris gloria, ne veris auctoribus injuria fiat, antequam tribuamus, amplius deliberandum. 2. At ut de re ipsa judicium feramus: non negamus hisce quinque articulis veritates aliquas contineri, quæ magni sint momenti; sed neque omnes, nec præcipuas ad salutein necessarias in illis esse expressas, & nisi commodo sensu acceptiantur, ipsa generalitate sua ambiguae & suspectas. 3. posse vel omnes vel plerasque earum deduci ex cap. 1. & 2. ad Romanos, & quidem multo melius & certius, quam ex ambiguo lumine naturæ. At longe aliud est, ex natura illas aliquatenus innotescere, aliud viribus naturæ in praxin posse deduci & agi. Cum fieri possit, ut alicui hæc nota sint, qui tamen illa agere & facere aut non possit, aut ob malitiam inolitam nolit. Si enim regenitus spiritu, ob reliquias carnis, cum qua ipsi perpetuò luctandum, non quæcumque vult, illa faciat. Gal. 5. 17. Rom. 7. 15, 18, 19, 21. Quanto magis hæc ἀδιωκμία agnoscenda venit in homine animali, spiritum non habente, & qui totus est caro, & in quo peccatum, & τὸ Φρόνημα τὸ σωρεὺς sumimum habet imperium, & cui ipsa lex, si aliquam ejus nactus est intelligentiam, fit διωκμής τὸ αἰμαράς? 4. Cum nullum bonum opus Deo probetur, nisi fiat sicut oportet, nim. ex charitate, ita ut amor Dei sit nobis causa pœnitendi à peccato, declinandi à malo, & faciendi bonum: neque solum in illo attendendum veniat officium, sed & rectus finis ob quem fiat, ut & Cicero agnovit: clarum inde non quæcumque religionem, pietatem, justitiam & virtutem hic,

ut

*image
not
available*

tiorem facere, ut quæ etiam idololatris transitum præbeat? Matth. 7. 13.
 14. Hoc quid aliud, quam ex regno Dei facere haram porcorum, & san-
 ctum dare canibus? Contradicit Apostolus 1 Cor. 6. 11. Omnes ejus-
 modi sceleribus inquinatos excludens à regno Dei, neque introitum in
 illud concedens, nisi ablutis, nisi sanctificatis & justificatis, & quidein in
 nomine Domini Jesu, & per Spiritum Dei. Nisi idololatria statuatur non ita
 polluere hominem, ut ista ablutione & mundatione, quæ fit per sanguinem & Spiritum Christi, illi opus sit. 7. Maximum vitium quo hæc
 distributio laborat, in eo consistit, quod inter illa media nulla mentio fit
Jesu Christi filii Dei, in cuius tamen cognitione sua est vita aeterna Joh. 17. 3.
 & in quo est vita, quæ est lux hominum, & lux illa vera, quæ illuminat omni-
nem hominem venientem in mundum. Joh. 1. 4, 9. Unde dicitur lux mundi,
 quam qui sequitur, non ambulat in tenebris Joh. 8. 12. & ipse se se testatur
 viam, veritatem & vitam; sine quo nemo venit ad Patrem Joh. 14. 6. adeo
 quidem ut in nullo alio sit salus, neque nomen aliud sub caelo datum inter homi-
 nes in quo oporteat nos salvos fieri. Act. 4. 12. Quod non tantum de iis tem-
 poribus & hominibus intelligendum qui à prædicato Euangelio vivunt,
 sed & de illis qui ante revelationum Christum omnibus retro seculis vixe-
 runt, cum Jesus Christus heri & hodie idem sit, & in secula. Hebr. 13. 8.

§. 6. Et si singulas ejus cognitionis partes excutiamus, næ protinus
 apparebit, argentum illud abire in scorias. 1. cognoverunt summum
Deum: at solum ex innata omnibus πεπλήρης, esse Deum; ex rebus con-
 ditis mente animadversis, aeternam Dei potentiam & divinitatem ratiocinan-
 do concludere potuerunt, non ex verbo, non Spiritus illuminatione. At
 quo successu? Ad hoc tantum ut facti sint inexcusabiles. Neque enim cum
 hoc modo cognovissent Deum, ut Deum glorificaverunt, neque gratias egerunt,
 sed evanuerum in cogitationibus suis, perinde cum illo agentes, ac cum vi-
 lissimo homine, & pro libidine sua illi cultum obtrudentes, & veritatem
 mutantes in mendacium. Quo id factum tandem, ut cum tanti non fecerint
Deum habere in agnitione, traditi sint in reprobum sensum. Ut merito despera-
 re de se ipsi debuerint, & se non idoneos esse aliis sapientiæ magistros a-
 gnosceret, qui tam mali discipuli erant naturæ. Et si vere cognovissent
 summum Deum, cur de monarchia illi controversiam fecerunt, cur παλυ-
δεῖας invexerunt, cur uno summo contenti non fuerunt? 2. sciverunt colen-
dum esse Numen. At non ut Deum coluerunt, nec cultu qui illum decebat, af-
 feccerunt, & gloriæ alteri, qui non esset Deus, dederunt. Rectius fecissent,
 si non coluissent, quam isto pacto. Cum frustra colatur Deus mandatis ho-
 minis. Et certe talis cultus illis potius ab adversario Dei dictatus & sug-
 gestus

*image
not
available*

ultimum vitæ actum concludit: Te colui virtus ut rem, si tu nomen inane es. Si Apostolum consulimus, ille nobis dolor ex peccatis conceptum, duplēm distinguit: quorum unus est secundum Deum, qui μελάνοις εἰς σωμαῖαν αἱμεταμέλην καπράζεται: alter Mundi, id est, mundanorum hominum dolor, qui mortem operatur, id est desperationem. Qualis ille Bruti, & omnium illorum, qui vel ex timore poenæ, vel ex pudore ortum habet; quique vel ob commodorum negationem & subtractionem, vel minus respondentem meritis laudem, non verò quia peccatis suis Deum offendunt, & illa ex animo oderunt, dolent; ad vomitum reversuri, quando illæ dolendi causæ cessaverint. §. Dari præmium & pœnam bene aut male agentibus & in hac vita & futura. At quam incertæ illorum suspicções de futura vita fuerint, & conjecturæ, ex scriptis Philosophorum patet. Vix aliquis eorum, excepto Platone, animaruim immortalitatem credidit, sine qua tamen vitæ futuræ spes omnis concidit: talia vero de statu futuro proddiderunt, quæ febriculosorum somniis magis conveniunt, quain sobriæ rationi, & illis, quæ S. paginæ de vita futura affirmant, è diametro aduersantur. Hæc cīne est præclara illa ad salutem æternam ostensa Ethniciis via? At quam ab ludens ab illa quam nobis monstravit Servator Jesus, dicens suis. *Ego sum Via, Veritas & Vita; nemo venit ad Patrem, nisi per me?* Joh. 14. 6. Qui viam illam ignorat, vita excidit, quæ non nisi ista via tenetur.

§. 7. Quod verò putat, ad excusandam gentilium superstitionem, pluriūm valere, quod Deus non eodem illis significatu, quo apud omnes audit, olim acceptus fuerit: tantum abest, ut id eos idolatriæ criminē purget, ut magis involvat. Non enim sequitur, si in sensu diminuente vocabulum *Deus*, inferioribus quibusdam naturis, & essentiis summo Deo minoribus applicarunt, eisque divinum quidem, sed tamen summo Numini imparem & non eundum cultum exhibuerunt: ideò aut idololatras non fuissè, aut excusatiū delirasse. Quia enim alii isti à summo & uno Deo Dii, necessario illo sunt inferiores, aut non erit idolatria, alios, præterquam verum Deum, pro Diis habere & colere; aut tantum illa committetur, cum minores illi dii, pro summo etiam Numine, aut ut natura socii ejus, aut ab illo in ejusdem dignitatis & diuinitatis consortium assumti habentur: vel certe omnes illas severas idolatriæ & idololatrariūm perstrictiones, redargutiones & condemnationes, quæ apud Mosen, Prophetas, & Apostolos leguntur, bruta tantum fuissè fulmina, & rerum vacua tintinnabula. Jam ante Apostolus hæc præoccupavit, & contra ea mentes munivit, 1 Cor. 4. 5, 6. *Scimus, inquit, idolum nihil esse in mundo,* &

*image
not
available*

nis culpam omnem in sacerdotes rejicit, qui hoc salubri, ut ipsi quidem videtur, commento *μετρητιας* illam sustulere, qua omnia illa dubia de Diis gentium cum Deo nostro collatis, protinus evanescant, & ne præjudicium illi religioni amplius creent, concilientur? Si rei, prout re vera se habet, sine præjudicio contempleremus: Fuere hæc tantum Philosophorum quorundam cogitationes, vi veritatis illis extortæ, quas in scholis discipulis, domi & privatim paucis, & amicis tantum inter differendum, communicabant, & scriptis quoque evulgarunt, sed non hoc animo, ut secundum illas Religio publica reformaretur & formam acciperet, quod non impune tulissent. Etenim ipsi etiam communis errore se abripi sinebant, & eodem torrente una cum vulgo ferebantur. Sed ut philosophandi libertatem non plane inter omnes periisse ostenderent, libere multa in scholis, apud suos carpebant, quæ publicè usurpabantur, & quæ in iis desiderabant, & meliora fieri cuperent, cum multo sale notabant, saepe non sine fortunarum dispendio, & vita periculo, ut in Socrate patet. Fuere ergo quidam Religionis Momi, doctis & sagacibus non ingratii, sacerdotibus odiosi, vulgo contemtibiles: à quibus non ipsa Religio illius temporis discenda venit, sed quid in illa reprehenderint, & desiderarint, & quomodo restituenda illis in melius videretur, scire datur. Vide de eadem re, quasi per transennam, quæ paulò ante dicta sunt.

§. 8. Neque quia multa eorum, quæ de Diis suis turpia & obscena finixerunt Poëtæ, ut de executione Saturni, matrimonio Jovis & Junonis, & adulteriis ejus, nativitate Palladis ex cerebro Jovis, de Mercurio, Apolline & Pane, &c. à Philosophis in commodum sensum allegorice detorta sunt, & multa naturæ, & morum, & Politicæ, & œconomiae mysteria ex iis subtiliter deducta, ideo excusari meretur idolatria eorum? Imò eo aggravatur magis. Si enim Philosophi adorarunt quod sub involucris illis significatum voluerunt, tum naturæ, virtutum, mentis, fortunæ, &c. Idololatæ ipsi fuere; de cætero permittentes populo signa pro rebus amplecti. Cum tamen justius adorationis objectum sit persona viva, quam vel fabula & poëma, vel res inanimata, & irrationalis. Annon enim magis convenit Saturnum, Jovem, Junonem Deos vel saltem Deificatos homines colere, quam mundum, ccelum, aërem, terram, mare? Et sane vero similius est, eos qui primi hos prænominatos Deos populo venerandos proposuere, excellentes viros & heroas, (quos alii Adamum fuisse putant, Noachum alii, & tres filios) in animo habuisse, quos post mortem divinis honoribus afficiendos sanxerunt; tum

*image
not
available*

vero quia major est seducentis, quam seducti culpa, ideo extra culpam sit, qui seducendum se alteri præbet. Licet enim non prior à serpente seductus est Adam, sed mulier, quæ virum seduxit, an ideo non graviter peccavit Adam, in quo omnes peccarunt? Et si cæcus cæcum ducat, nonne juxta gnomam Christi, ambo in foream cadunt? Cur enim cæco se ducendum dedit? Dicit Christus magnum Væ Scribis & Pharisaïs hypocritis, quod clauderent regnum cœlorum ante homines. Ipsi enim non intrabant, & introeuntes non sinebant intrare. Matth. 23. 13. Annon idem factitatum à sacerdotibus Ethnicis, & annon eadem fors utrobique & seducentium & seductorum? Quidam ita sunt affecti, ut placeat illis seduci, & errore gaudeant, veritate vero offendantur, & tanquam canes & porci, sanctum illud, & margaritas conculcent pedibus, & conversi dirumpant doctores. Matth. 7. 6. Ita sunt, qui sanam doctrinam non sustinent, sed auribus pruriētes, ipsi sibi ad sua desideria coacervant doctores. 2. Tim. 4. 3. Et tum accidit illud, ut dum Prophetæ prophetant falso, & Sacerdotes dominari opera eorum, populus id ita fieri ameret. Jer. 5. 30. Cum ita comparatum est cum populo, quis dicet, penes doctores, an penes populum major sit culpa? Sed quid si, quæ sacerdotibus superstitiones illas adinveniendi & populo persuadendi, eadem in idolatriam utrorumque fuerit pronitas & propensio? Tum certe in eodem utrius luto hærent. Et cum quinque illa media salutaria Ethnicis indulserit Deus, annon æque illa oblata & nota fuere sacerdotibus, quam populo, & annon populo per sacerdotes & disciplinam eorum? Cur ergo tam proficia populo ad salutem, quæ magistros ædificarunt ad ruinam? Annon sicut rectores, sic populus? Sicut ergo non sequitur, si majus habuit peccatum, qui Christum tradidit Pilato, non ideo quoque magnum fuisse Pilati peccatum, qui innocentem condemnavit. Joh. 19. 11: Ita in hoc casu; non si majus habent peccatum Sacerdotes, qui stulto popello malo exemplo & dogmate præiverunt & errandi præmonstrarunt viam, ideo excusationem mereri populi idolatriam, & leve aut nullum esse illius peccatum. Tum certe eodem jure & forte meliori, populus in Papatu, à Sacerdotibus coram sanctis & imaginibus eorum prosternere se, & invocare doctus & coactus, more adulteræ illius posse tergere os suum, & dicere, non peccavi. Proverb. 30: 20.

¶ 10. Neque ob omnia hæc causa illi data est ita insultandi & perstringendi veteres Patres & Ecclesiæ doctores, quasi nimii fuerint in deridenda Paganoruim Religionem, & in taxando & reprehendendo idolatriam & superstitiones, omnem modum prætergressi. Etenim si argumen-

*image
not
available*

dum aufert ejus à quo empirus est, & tradit ei qui nihil in eo habet iuris, injus-
tus est, & qui seipsum aufert dominanti Deo, & malignis servit spiritibus, ju-
stus est? Et adhuc Religioni illi, quæ nec sapientiam possidet aut docet,
nec justitiam servat, neque cultores suos sapientes aut justos facere potest,
ideoque tantum animos à vera orbita alienare nata est, tantum tribue-
mus, ut etiam beandis idololatria sufficiat, & Regni cœlorum compotes
reddat? Tantum est, sapientiæ, misericordiæ, justitiæ divinæ rationes
& ideas, non ex verbo Dei, sed ex propriæ mentis ratiocinationibus &
~~λεγοντων~~ sibi adumbrare. Quomodo necesse est Deum non ut est
agnosci, sed ut mentis nostræ idolum vagari in cerebro nostro, cui non
vereinur & imperfectiones nostras & nævios, & vitia quædam imputare,
tanquam ut conceptuum nostrorum Domini, ita & ipsius Dei. Quasi
sapientia, misericordia, justitia nostra, norma esse debeat sapientiæ, mi-
sericordiæ & justitiæ Dei, & ille teneatur omnia consilia sua & actiones
dirigere & exequi, juxta conceptuum nostrorum regulam Lesbiam:
Cum meritò illud Jesaiæ 55:8. nos ad modestiam componere, & in
officio continere debeat: ubi Deus ipse inducitur loquens: *Cogitationes
meæ non sunt cogitationes vestrae; neque via vestra sunt via meæ, inquit Domi-
nus. Quia ut cœli celsiores sunt terra: ita via meæ aliae sunt supra vias vestras,
& cogitationes meæ supra cogitationes vestras.* Hic potius cum Paulo ad-
mirari subeat profundas divitias tum sapientia, tum cognitionis Dei, & inscruti-
tabilia judicia, & impervestigabiles vias ejus. *Quis enim cognovit mentem Do-
mini, aut quis ei fuit à consiliis: aut quis prior dedit ei, & reddetur ei?* Nam
ex eo, & per eum, & ad eum sunt omnia. Ipsi sit gloria in secula. Amen.
Ita Paulus, super hac ipsa materia, de qua hucusque disputavimus, inti-
mum animi sui sensum prodens, & tam facilem aliis viam, sibi inviam in-
dicans, mentis quodam sancto excessu, in sola admiratione judiciorum
Dei acquiescit & definit,

*image
not
available*

cium confundat. Talis nihil pensi habet, quid de rebus sentiat, quæ sententia aut opinione inter homines vigeant, quid Philosophi inter se de finibus bonorum & malorum, de officiis, de natura Deorum, de providentia, de tranquillitate animi, & ceteris eò spectantibus disputent, quæ sit vera aut falsa religio, & vera illas dignoscendi methodus; securus maxime, si quos sibi elegit & colit Deus, proprios se habere putet. Non illi vacat de atomis Epicuri, de ideis Platonis, aut reliquis Philosophorum sectis & placitis cogitare, aut propter illa mentem divexare, aut contentionis cum quoquam funem trahere. Servituti enim idolorum molestissimæ addictus, & propter illam à veritate exul & profugus, quæ non nisi limpidas mentes, & amore sui ductas respicit, nihil inquirit ipse, nec inducit animum considerare quid agendum illi sit, mancipium Doctorum suorum, paratus sine examine suscipere, quicquid præmansum illi in os ingeritur. Quale est omne idololatrarum vulgus, magistrorum suorum servi, quibus mentem nimis creduli subdiderunt, & in eorum gratiam oculos sibi effoderunt, ne possint cernere verum. Perinde itaque illis est, sive bene sive male sentiant doctores, neque ob discrepantes illorum opiniones, propter quas tam molestas lites inter se gerunt, & tam ambitione ampullantur, vel ciccum interduint. At alia planè est Philosophorum ratio, qui quanto rectius idololatriæ mala perviderunt, & apud se deridiculo habuerunt (licet in proposito unà cum vulgo concurrentes in eandem erroris societatem) tanto aptiores fuere ad investigandas veritates quasdam, & mentem tinctura aliqua veri imbuendam. Quod enim Christus, *via, veritas & vita*, de veritate, prædicat, quam ipse è *suum Patri annulit*, & per Euangelium manifestavit, illam cognitam liberare, nim. ab erroribus omnibus & cupiditatibus saluti noxiis: id suo modo & gradu de omni veritate dici potest: quæ agnita omnibus illis erroribus & animi perturbationibus medelam affert, quæ absque illa animum obsidebant & distrahebant. Ut enim Solis aut Lunæ Eclipsin non metuit, qui obscurationis eorum causas novit, ita neque idolum horret, qui scit esse nihil, neque bene aut maleficere esse in potestate ejus.

§. 2. Qui ergo inter illos generosioris & erectoris animi fuere, & se superstitionis nexibus, & ridendis erroribus aliquatenus expedire potuerunt, ne nihil agerent (ut mens humana est inquietus, & ab uno ad aliud semper tendit,) diversis studiis & exercitiis se dedidere. Quidam regendis populis, condendis legibus, & fundandis Imperiis, ut nomen & famam sibi acquirerent; alii inveniendis mechanicis artibus, & humano generi utili-

*image
not
available*

primi hanc viam calcarunt, & per propria vestigia ire, nullius ante trita pede, necesse habuere, non nisi infantem Philosophiam procuderunt. Quod vel ipso nomine ipsi (ut bene observat Lactantius) testati sunt, vocando se non sapientes, sed Philosophos, & quod se consequi, vel consecutus putant, non sapientiam sed studium & amorem sapientiae. Qui enim sapientiam querit, utique nondum invenit, aut sapis: sed ut sapere possit, studet. In ceteris artibus, studium quid efficiat, & quo tendat, apparet, quas cum discendo aliquis assecutus est, jam non studiosus artificii, sed artifex nominatur. Si ergo Philosophia sapientiam querit: nec ipsa sapientia est: quia necesse est aliud esse, quod querit, aliud quod queritur: tamen nec quae sit recta est, quia nihil hactenus potuit inventire. Numrum, quia non recta via aut methodo ad veritatis inquisitionem contenderunt: aut si aliquam invenerunt, casus id potuis opus fuit, & intellectus contentioni & subtilitati adscribendum, quam fortuito in veritatem inciderunt. Quod ipsæ dissensiones & sectæ tam multæ philosophorum demonstrant, quorum aliqui se dogmaticos, alii Academicos, alii scepticos jactant: de quibus antea, cum de Atheoscepticis ageremus, vidiunus. Neque id modestiæ illoruin tribuendum, quod sapientum nomen sibi arrogare non ausi sunt, contenti Philosophorum nomenclatura, sed conscientiæ potius dictacturæ. Etenim prudentia magistri est, ejus nomenclationis aucupio, quo potiri nequeat, studiosos non demorari. Qui enim non in se deprchenderint, quod sapiens ille Rex, ipsam investigationem sapientiae & scientiae, esse depastionem spiritus: &, in multitudine sapientiae, esse multitudinem agitudinis, & qui addiderit scientiam, addere & dolorem. Eccles. 1. 17, 18. idque ideo, quod videndo opus Dei, non possit homo reperire opus, quod sit sub sole: quantumvis enim laboret homo quarendo, non invenit: atque etiam si cogitet sapiens nosse, non potest assequi. Ut idem Salomo Eccles. 8. 17. Hinc Socrates desperans se aliquid certi in natura pessè assequi, primus (teste Cicerone) à rebus occultis, & ab ipsa natura involitus, in quibus omnes ante eum Philosophi occupati fuerant, avocavit Philosophiam, & ad vitam communem adduxit. In quo tamen studio tam infeliciter ipse, & qui eum secuti sunt, versati sunt, & in præcipuo capite de finibus bonorum & malorum, tam incerti fuerunt & à scopo aberrarunt, ut palam fecerint, quam lubricæ fuerint eorum de virtutibus & vitiis opiniones & discursus. Qua de re videndus Augustinus lib. 19. de Civitate Dei, capitibus aliquot prioribus, ubi ducentas octoginta & octo sectas de finibus bonorum & malorum à Varrone propositas, doctè expendit & refitat.

§. 4. Hæc præmittere visum fuit, ut sequentibus diatribis, quibus de errori-

*image
not
available*

§. 5. Suffragatur omnium temporum experientia. Quæ enim hæreses sive ab Ario, Samosateno, Photino, Nestorio, Eutychete, Pelagio, ut ne omnes recenseam, nomen sortitæ, non ad aliquam Philosophorum sectam originem referunt? Si propius eas examines, omnes vel de Dogmaticorum, vel Academicorum, vel Scepticorum familia censentur & stemina ducunt: donec in Platonem & Aristotelem, tanquam inter illos nobiliores, & ad asserendum vel destruendum dogma aliquod aptiores, desitum est. Sed de his in progressu, cum de singulis agemus, melius. Id potius præsentis sit considerationis: quod sicut de Ethnicis diximus, non ante philosophiæ se addixisse, & in sectas partitos fuisse, nisi cum esse animo idololatræ desissent: in eundem plane modum rem Judæis processisse, & postea etiam Christianis. Et de Judæis quidem constat, non semel eos à recto Numinis cultu ad peregrina sacra, atque ad falsos Deos se convertisse, eorumque causa iram Dei meritos; neque tamen sub primo templo variis interpretationibus sacri codicis, dissensionibusque de religione, deque rebus divinis inter se pugnasse. Id demum factum sub posteriore templo, cum ab omni idololatria alienissimi erant. tunc enim aliud malum, non multò levius forte, ortum est, Sectæ Hæresesque. In partes enim se divisere variae homines male curiosi: atque uno ex errore infiniti, diversi omnes & contrarii nati sunt. Quod Saducæorum, Phariseorum, & Essæorum qui Christi tempore vigebant, nomenclaturæ demonstrant. Quod discrimen hodieque inter Judæos servatur, quorum illi qui ad Saducæos proxime accedunt, Karræi, qui verò ad Phariseos se referunt, Rabbanitæ vocantur. Cujus diversitatis causa, per quam probabilis, hæc editur. Mirram scipper in Judæa gente animi ad idololatriam propensi, adque superstitiones vergentis indolem animadversam fuisse, a quo tempore duram illam servitutem apud Ægyptios idololatras servivit. Servilis enim animus facile dominorum exemplo corruptitur, & παπύρων. Hic animus omni tempore se prodidit, cum minima occasione data, Dei & Prophetarum metu & reverentia excussis, se ad vicinoru[m] populorum peregrina sacra abripi passus est. Nam etiam cum populus ille visus est ad nutum Dei se componere, & Prophetarum voci obedire, & idololatriam ejusasse; licet nullæ inter eos de sacrorum curatione, deque legibus, præceptionibusque divinis controversiæ motæ legantur, dum essent viri ḡeo-τραπεζοι, qui auctoritate plus quam humana armati, hæsitationes omnes, & disputandi intemperiem ad vivum resecare poterant: tamen servilem indolem nunquam deponere potuere, semper intus & in animo idololatræ,

*image
not
available*

§. 7: Græci verò Philosophis & Oratoribus assueti, qui nil nisi sapientiam, & eloquentiam creabant, etiam postquam fidem Christi amplexi essent, difficulter humili crucis sermoni animum submittebant, ἀπεροχλεύ λόγος οὐ φίας admirati: quæ εὐ πάθοις ή τλασσοῖς αὐθεωπίνης φίας λόγοις omnem vim suam explicabat. Hinc ερατε illæ apud Corinthios & schismata, singulis eorum dicentibus, ego sum Pauli, ego vero Apollo, ego vero Cepha, ego suum Christi. 1 Cor. 1: 11, 12. Quo pacto paulatim Christus eviliuit, in se transferentibus doctoribus, quod solius Christi erat. Cunque ex Philosophis & Oratoribus aliqui Ecclesiæ se adjungerent, & ob eloquentiam & in disputando solertiam plebi adinodum grati essent, & in oculis omnium versarentur, caveri non potuit, quin etiam doctorum locum occuparint. Qui ad publica exercitia admisi, res fidei Philosophico more, & Rhetorico fuco apud plebeum tractare cepere, & in congressibus cum Ethnicis, dialecticis argutiis illis pares, saepe superiores visi sunt. Quod magnum illis decus tum apud Christianos tum apud Ethnicos conciliavit, & multos ad audiendum verbum pellexit, & extraneos Ecclesiæ conciliavit. Ita paulatim Philosophia introducta est, & inter Philosophos, Plato præcipue & Aristotles, præclarí illi dissenserendi magistri, à doctoribus adoptati, qui illorum docendi formulas, terminos, distinctiones, sententias & opiniones proprias fecere, ita ut jam nihil saperet, nisi quod Dialecticum & Rheticum apparatum redoleret. Sic patula janua progressu temporis patefacta indoctis & άσεβεσ torquendi scripturas, & dogmata fidei, jam philosophico habitu vestita, magis ac magis corrumperi, & nativa nudata pulchritudine, peregrino cultu mundo ostentandi. Ita simplex fides Christi præda facta est Philosophis, Oratoribus, Hæreticis, Atheis & scepticis, qui sua placita in illam vel invexerunt, vel scabiem suam illi affricarunt, vel recte dicta in sequiorem sensum detorserunt. Atque ita libertas Christiana, dum verus ejus usus charitate non temperatur, degeneravit in licentiam quidvis sentiendi & audendi quod modo liberet. Vide miseriā hominis, qui sibi permisus aut servire, aut errare natus est, & deserta idolatria, hæreseos periculum incurrit. Quid illi agas, quem idoli servitus ab hæresi præservat, vel fuga hæreseos ad pristinam servitutem compellit? Testis nobis Papatus, ubi populus in initiis suis libertatis compos, illam in disputandi vagam libidinem vertit: nunc vero idolatriæ assuetactus, & superstitionis servituti mancipatus, nullas disputationes, nullas controversias amplius agitat: illas Doctoribus suis relinquens. At nusquam magis ille disputandi æstus viget, quam in Ecclesiis

*image
not
available*

Christianorum sit malum, nec omnium, sed cum latius serpit, vel multarum, vel unius tantum gentis velut Epidemius morbus, vel etiam in una tantum Ecclesia conspicua & nota, saepe in uno aliquo capite & paucis sectatoribus tantum manifesta. Deinde illi errores, qui omnibus hominibus, & qui humani nihil a se alienum putant, sunt communes, pro objecto suo habent vel Deum, prout natura cognosci potest, vel res naturales, & quae natura duce, modo recto ordine & via investigantur & inquirantur, sine verbo revelato, & supernaturali lumine cognosci possunt. Cum haereses & ciores illi, qui circa res revelatas tantum a Deo in verbo suo, occupantur, non nisi a spirituali homine dijudicari possint, quia homo animalis illorum que Dei sunt, non sibi capax, quia stultitia illi ridentur, & quia spiritualiter dijudicantur. 1 Cor. 2. Quia ergo omnis error in pravo mentis judicio consistit, quando de rebus non intellectis, vel confuse tantum & non perspicue satis cognitis, eo ipso tempore quo de iis a voluntate deliberatur, judicat; ut in rebus naturalibus est manifestum: certum est similiter, omnem haereseos errorem contingere ex eo, quod non comprehendat quae sunt Dei, adeoque scripturas quae de solis credendis agunt, aut non intelligat, neque sensum earum capiat, aut in se quiorem sensum, quam quem intendit Spiritus, detorqueat & accipiat, aut suum sensum importet & affricet scripturæ.

§. 2. Quod ut melius capiatur, age & distribuius hominum genus in certas classes, ob multiplex quod in illis (quod hoc negotium attinet) reperitur disserimen. Aut enim omnia credenda in verbo Dei proposita, credunt, & dicuntur fideles & Christiani: aut nihil eorum credunt; ut infideles omnes, Ethnici, Judæi hodierni, Apostoræ, Muhametani, Athei, Sceptici, &c. Aut aliqua quidem credendorum credunt, aliqua negant, ut sunt haeretici omnes; quae quanto vel majoris vel minoris sunt momenti, tanto crimen haereseos vel aggravant, vel imminuunt & alleviant: aut nullum quidem fidei articulum tollunt, sed unum, vel aliquos non recte intelligunt, aut exponunt, quos non haereticos, sed generali nomine errantes dicemus. Sunt quoque qui per hyperbolam in excessu peccant, & per additionem: qui licet nullum fidei articulum negent, plura tamquam quam in verbo Dei extant, ad complendam fidem, pertinere putant: ut in Papismo palam est, qui nihil aliud est quam Religionis quidam plenarius. Nisi quis his sextum genus addendum arbitretur, peccatores graves, impoenitentes, excommunicatos, hypocritas, &c. ut ita in sextuplici discrimine censeatur omne humanum genus. Quae ritur nunc, quis ex his recensitis haeretici nomine insigniendus veniat. I. Et quidem ex ipsa

*image
not
available*

de se pietatis opinionem excitant, & vitæ quandam sanctitatem apud imperium vulgus mentiuntur. Neque id mirum: ipse enim *Satanas* transformatur in *Angelum lucis*. Non magnum est igitur, si *Ministri ejusque transfigurentur velut Ministri justitiae*: quorum finis erit secundum opera eorum. 2 Cor. 11. 14. 15. 4. Sunt ergo Hæretici Christiani quidem, sed errantes, & qui sibi errorem, quem sequantur, elegere. Sed an omnis error facit Hæreticum? Absit. Quis enim ab omni aberratione immunem se profiteri ausit? Cum omnibus cum Davide dicendum sit, Ps. 19. 13. *Aberrationes quis intelligat? Ab occultis absolve me.* Etenim quamdiu per fidem ambulamus, non per aspectum, ex parte tantum cognoscimus, ex parte prophetamus; cernentes nunc per speculam & per enigma 1 Cor. 13. 9. 12. Neque vero omnes sumus perfecti, aut apprehendimus & consummari sumus: unde fit, ut non in omnibus, aut de omnibus sentiamus idem. At modo in eo ad quod pervenimus, eadem incedamus regula, & idem sentiamus: spes est, hoc quoque quod aliter sentimus, Deum nobis reecturum. Phil. 3. 15, 16. Tales fere sunt dociles, parati meliora monentibus cedere, non nimium fidentes proprio iudicio, omnia quidem probantes, verum, quod bonum est retinentes, & veniam erroris sui, cum ipsis ostenditur, petentes, & aliis vicissim dantes. Quique illud perpetuo in animo habent;

Non eadem sentire bonis de rebus iisdem,

Incolumi licuit semper amicitia.

§. Ut neque illos huic numero accensemus, qui articulum aliquem fidei non recte intelligunt, aut male exponunt: aut consequentiam erroris ex suis positionibus legitime licet deductam, aut non capiunt, aut advertunt, relicturi illas potius, quam absurdâ illa admissuri, si illa clare inde sequi viderent: aut simul cum illis veritatem tamen principalem retinentes. Quales sunt. v.c. qui duas in Christo naturas credunt, at unionem earum hypostaticam non recte capiunt aut exponunt; veritatem carnis Christi confitentur quidem, at talia de illa dogmatizant, quæ ob mollescias vel carnicias, quam illi tribuunt, illam evertere videntur: ascensionem Christi in cœlos, & descensum ejus ad inferos, secus ac veritas patitur, interpretantur: aut etiam de statu animalium post discessum earum ex corpore, usque ad diem judicii, ambigunt. Qualia multa inter Theologos problematice disputantur, de quibus non læsa fidei compage amice dissentire liceat. Quid vero de illis dicendum, qui Religionis quendam pleonasimum introduxerent: præter articulos fidei, plus aliquid credendum proponentes & urgentes, quam exigat verbum Dei? Sicut in Papatu, qui nihil aliud est, quam Christianisini superoneratione quædam & aggravatio,

*image
not
available*

si non unice, nomen hæretici mereri, qui non credat Jesum illum Naziræum, esse verum illum promissum Messiam seu Christum, qui in plenitude temporis in carne venit, factum ex muliere, factum sub legem, obedientem Patri usque ad mortem, mortem autem crucis. Atque hic error est omnium errorum & hæresium fons & scaturigo, qui omnes ut ex illo ortum habent, ita ad illum remeant, & in illo omnes sibi occurront, & se inveniunt.

§. 5. Quia in re plane admirandam se præbet sapientia Dei, & supra omne humanæ sapientiæ fastigium se efferentein, quæ tam paucis verbis, tam intellectu facilibus, immo uno & brevi enunciato, nobis omnes divinæ sapientiæ & cognitionis thesauros, qui in Christo latent, reclusit & reseravit. Ita quidem, ut nihil ad salutem scitu necessarium, nihil in abditissimis fidei mysteriis reconditum, nihil ad vitam & pietatem requisitum, proferri queat, quod non plenissime & satiatissime hoc Axiomate comprehendatur. Et quidem quod mirari satis non possis, ex verbis tam simplicibus & claris, omnia obscura, involuta, & disputationibus hominum obnoxia, posse illustari, evolvi, & in luce & evidenter ponendi, & decidendi. Ita quidem, ut qui hoc recte capit, & quod eo ceu in sacro cornu copiæ continetur, assequitur, nihil ulterius scire opus habeat, nec desideret. Juxta illud,

Si Christum discis, satis est, si cætera nescis;

Si Christum nescis, nihil est, si cætera discis.

Non enim in cortice verborum hic sistendum, sed in omni sua amplitudine, efficacia, fœcunditate, & possibili significatu hæc verba intelligenda sunt. Majus enim est hic contentum, quam continens. quia plus iis verbis continetur, quam iis exprimi prima fronte videatur. Qui enim in omni sua latitudine, & in pleno sensu & vigore, Jesum agnoscit Christum, id est, plenissimum illum Messiam, datum Ecclesiæ Prophetam, Sacerdotem & Regem, non potest, quin protinus agnoscat Patrem & filium: & quidem filium illum non adoptivum, sed proprium & unigenitum, æqualem Patri, & ὁμοέστων. Et quidem λόγος qui in principio jam erat, & erat apud Deum, Deus ipse, creatorem omnium non creaturam, distinctum à Patre, licet unum cum Patre. Quia enim hic λόγος est æternæ illæ sapientia, quam Jehova possebat principio via sua, ante opera sua, ante primordia terre: & cuius deliciae sunt filii hominum. Prov. 8. necesse est verbum illud esse Deum, & Deum ipsum loquentem. Qui enim alias consilium illud pacis, & pactum illud ab æterno pater & filius inter se inire potuissent? de quo Es. 53. Zach. 6. 13. Ps. 2. & 16. & 40. Neque enim mero homini officium Mediatorium imponi, aut ab homine su-

*image
not
available*

16: 22. Quam multa & divina hæc sunt ! Nec tamen adhuc omnia, quæ ex hoc secundo axiomate fluunt, eique includuntur, expressissimus. Adul-
torum & perfectorum est hic solidus cibus & sapientia, *πόθεν τις οὖτε
αἰσθητία γεγονεῖται οὐδέποτε*: & qui quid ex quoque sequi natum
est, illuminatis mentis oculis pervident. Non nisi punctum petebat Ar-
chimedes, quod esset fixum & immobile, ut integrum terram loco dimo-
veret. At quis, cum tam multa ex hoc uno pronunciato, quæ ad vitam
& pietatem faciunt, fluere attenta mente perspicerit, certus esse possit,
non multo plura adhuc restare & superesse, quæ attentiori investigationi
relicta sint ? Ut hoc sit religionis Christianæ fastigium, & uberrimum
principium, à quo omnia reliqua ad salutem facientia dependent. Ve-
rūm כָל־כֹה, omnia in ipso, & in quo maximè veratur illud Salomo-
nis, Prov. 28: 5. *Quærentes Jehovam, intelligunt omnia.* Unde recte Da-
vid Ps. 119. 96. *omni perfectioni video esse finem: at mandatum tuum esse
latum valde.* Merito ergo Paulus non *judicavit se aliquid scire, præ eo quod
sciret Iesum Christum, eumque crucifixum.* 1 Cor. 2: 2. Qui ergo Christum
non habet, non *teneri caput, ex quo rotum corpus per commissuras & compa-
ges suppeditatum & compactum, augescit Dei augmento.* Col. 2: 19. Nec
pertinet ad Ecclesiam, quæ est *corpus Christi, & complementum ejus, qui
omnia in omnibus adimpleat.* Eph. 1: 23.

§. 6. Hic tamen non est prætermittendum illud discriminem quod Au-
gustinus inter hereticum, & hereticis credentem hominem, statuit: *de utili-
tate credendi ad honoratum, in initio Qui hereticum describit, qui ali-
cujus temporalis commodi, & maxime gloria principatusque sui gratia, falsas
& novas opiniones vel gignit, vel sequitur: cum ille qui hujusmodi hominibus
credit, sit imaginatione quadam veritatis & pietatis illusus.* Quamvis enim
hæc descriptio heretici sit nimis laxa, & heretico cum quovis modo
errante communis: & causæ illæ non necessariò hereticum faciant,
cum saxe etiam minores errores ab illis causis existant: rectum tamen
est discriminem, nec uno ordine habendi hereticus, & illi credens homo.
Ut enim in Repub. majore culpa laborat, & graviore supplicio dignus
est, qui factionis aut seditionis in ea dux est, quam qui in simplicitate
cordis sui, seductus vanis rerum, ducem & multitudinem sequitur, ince-
dens non quæ eundem est, sed quæ itur: ita qui hereticos venenum im-
bibit imprudens, non malitia aliqua & pertinacia impulsus, sed imagi-
natione quadam veritatis & pietatis illusus, cum omni lenitate & mansue-
tudine corripiendus est, ecquando det ei Deus resipiscere, & ad sanitatem
mentis redire. 2 Tim. 2: 24. cum vere hereticus, hereticos auctor &
per-

*image
not
available*

strari velle, & nimium etiam si falsè laudari, & caput sectæ alicujus, aut novi dogmatis primum auctorem velle predicari. 4. Ambitio qua quidam impulsi presumunt se melius quid docturos, quam in Sacris literis continetur. 5. Preferre doctrinæ claris & distinctis, & præterita analogia fidei à românia inuebere, & neglecta simplicitate veri, ardua & invia sectari.

§. 5. Tiam verò tanti mali causas, quod Ecclesiam potissimum infestat,

Isi quærimus: non fortuito natas, sed disponente sic providentia singulas suis temporibus hæreses provenire & emergere, atque sæpe in bonum Ecclesiæ, cui submergenda destinatae videntur, cedere compierimus. Ideo enim rumori schismatum inter Corinthios gliscentium, eredulas aures olim præbuit Paulus, quod sciret etiam hæreses inter illos esse oportere, ut qui probati sunt, manifesti fierent inter eos. 1 Cor. 11: 19. Unde non oportet nos ad eò turbari super hæreses istas; ut scite Tertul: de præscript. sive quia sunt: futura enim prænunciabantur: sive quia fidem quorundam subvertunt; ad hoc enim sunt, ut fides habendo temptationem, habeat & probationem. Cum quid sortitum est, ut omnimodo sit, causam accipit ob quam sit. Hac vim consequitur per quam sit, ne esse non possit. Nam dum sunt, habent esse. Certe si necesse est, esse hæreses, causam existentiæ earum esse necesse est. Atqui sicut de scandalis pronunciavit Salvator Matth. 18: 7. ἀνάγκη ἐστὶν ἵλθεῖν τὰ σκάνδαλα: vel ut Lucas illud effert ἀνίδεκτὸν ἐστι μὴ ἵλθεῖν τὰ σκάνδαλα, Luc. 17. 1. plane dicit, necesse esse venire scandala, & impossibile esse ut non veniant scandala, id est, μὴ ἀνδέχεται. Luc. 13: 33. ita hic Apostolus δεῖ εἶναι αἰπέστες, id est, ἀνάγκη ἐστι, aliter fieri non potest, necesse est. Sicut & verbum oportet sæpe apud latinos capitur. Validam igitur causam esse oportet, quæ hæreses existere faciat, & ut tali tempore, tales hæreses, ab istis hominibus proseninentur. Si non est malum in urbe, quod Deus non faciat, Amos 3: 6. An in Ecclesiam, tam carum Dei peculium, irreperere possit aliquod malum, quod non sit à jubente Deo? Thren. 3. 38. An hic dormiret Deus, cuius est, qui seducit, & seducitur? Qui ducit sacerdotes spoliatos, & strenuos intricat? Job. 12. 16: 19. Nemo certe exorbitat à recta via, nemo seducit alterum citra Dei voluntatem, judicium, dispositionem & directionem. Quin dicit Deus Ezech. 14: 9. Propheta cum seductus fuerit, & locutus fuerit verbum, ego Iehova seduxi Prophetam illum. Cujus exemplum habemus 1 Reg. 22. 22 ubi spiritui cuidam, offerenti se, ut esset spiritus mendax in ore Prophetarum, à Deo permitteatur, ut seducat, & efficiat quoque. Et dicitur Deus spiritum mendacii indidisse in os omnium Prophetarum illorum. vers. 23. Quæ omnia quid aliud innuunt quam missio-

*image
not
available*

dere cogitur, in quas aquam, cum ex se nullam habeant, aliunde inferre cogitur, easque cum fractæ sint, continuo deperdere. Non posset melius haereticorum ingenium plane igneum, & labor irritus in concinnandis & efformandis erroribus, describi.

§. 3. Hic primo occurrit ipse animus humanus, tam variè dispositus, omnibus typis recipiendis aptus, & in errores omne genus flecti cereus. Prout enim sibi indulget magis aut minus homo, & judicii magis stabilis est aut præcipitis, & præjudiciis magis affixus & deditus, aut illis resistere doctus; & quò vel veritatis vel mendacii amor in eo præponderat; & pro varia educatione quam sortitus est, & Præceptorum, quibus usus est, ingenio se ducendum tradit, talis quoque evadit; gravis & serius, aut levius, & quovis vento doctrinæ circumferri aptus, semper puer; veritati propitius, aut iniquus; liber, aut Præceptorum mancipium & servus; pretiosum à vili separare gnarus, aut plumbum pro auro sibi obtrudi patiens, aut ex auro etiam sterlus colligens: probus denique & modestus, aut improbus & petulans. Hinc aliquatenus Haeretici hominis indolem estimare datur. Qui, quod mireris, non solum propitiis & faventibus, sed & diversis & adversis causis in errorem impellitur; nunc eruditionis secularis & Philosophiæ, quam à puerò arripuit, studio & notitia, & facundia quadam copia, qua quicquid animo concepit, concinnis & pulcris verbis enunciare novit, instructus & armatus, tanto periculosius veritati insidiatur, eamque oppugnat, quanto doctius & disertius mentem explicare, novit, & alios ea imbuere. Quæ Apostolo φαδωνύμιοι γνώστεως titulo proscribitur. 1 Tim. 6: 20. Nunc αμαθία, quæ θρησφίρι, & ignorantia ipsa audax & garrula, & plerunque αὐθαδέσσα habens comitem, ante discipulatum expletum, temerarios Magistros protrudit, docere prælumentes quod ante non didicerunt; ἀ μὴ ἴωργάσαιν, ιμβατεύοντες, εἰκῇ φυσικύμφοις ἐπος τὸ σφρηγός λέπτων. Col. 2: 18. Quandoque etiam imaginaria probitas, & sibi non nota pietas, tam haereticos magistra est, quam ipsa malitia & professa impietas. Quosdam φιλαυλίας & superbia, transversos agit, πεπφωμένοις, μηδὲν θηταμένοις, τοσσούλας πεῖται ζητήσεις καὶ λογομαχίας. 1 Tim. 6: 4. Cui plerunque οὐ φιλοπετεῖα se comitem addit, summum locum affectans, & nec parem nec superiorem ferens, & præ se omnes spernens. Cum qua pari passu ambulat, quod Apostolus. vocat, οὐερφροντιν παρέθε δεῖ φροντιν. Rom. 12: 3. & vers. 16. τὰ ὑψηλὰ φροντιν. Scrutatores majestatis, opprimendi à gloria. Aliis affectata humilitas fidem & auctoritatem conciliat apud vulgus, & simulata honorum fuga, ad honores, primas sedes, & thronos perdit.

*image
not
available*

nec auris audivit, nec in mentem hominis ascenderunt, quæ ordinariae sunt intellectiovis viæ, ni homo se ipsum abnegare, & Deo tradere, & rationem verbo submittere longo usu doctus sit, nihil sani de illis commentabitur. Nam quia longe supra hominis intellectum sunt, & rationem transcendunt, protinus illa rationem evertent, & è diainetro adversari judicat. Et quia solet judicium præcipitare, nullamque illi moram permettere, de plano illa repudiat, utpote à quibus ratio ejus, mox atque offeruntur illi dijudicanda, magis resilit, quam malleus impactus incidi.

¶. 5. Etenim non capit admirabile illud temperamentum justitiae & misericordiae divinæ, nec quomodo sibi illæ occurrant & osculentur, quia plane alias illarum notiones sibi fabricat, suetus ad suæ justitiae normam & ideam, divinam concipere. Non comprehendit quomodo certa Dei providentia omnia gubernentur & eveniant, & quomodo fortuita rerum, & contingentia, & peccata & mala omnia illi subjiciantur, & bonis male, malis bene sit in hoc mundo: ideoq; illam vel tollit & accidit, vel homini subordinat. Malus illi misericordiae dispensator videtur Deus, si non ex æquo omnibus illam impertiat: ideoque eligendi & reprobandi homines libertatem Deo eripit, & maximum scandalum capit ex lectione capit is non ad Romanos, quod omnibus sophisticæ artibus vero suo sensu spoliare nititur; aut certe ex cerebro suo Deo limites ponit. Non valet mente assequi, quomodo in una & individua Dei essentia, distinctæ personæ subsistant, & tres sint unum, & unum tria: ideoque loca illa quæ hoc dicunt, aut negat, aut enervat, aut talem iis interpretationem affingit, quam nemo excogitare potuisset, nisi Trinitatem negare certus. Quia non ex verbo doceri vult, suumque sensum illi subjecere, amplectendo fide quod illud dicit, sed anticipationes suas & *περιθύσις* importare verbo, atque ita ex sensu suo facere sibi verbum. Eodem modo, si vel centies & totidem verbis in scriptura dictum eslet, Deum factum hominem, & esse *έγαθρωπον* & *έγαθρον* humanatum, nihil tamen credet, quia nihil magis rationi adversum judicat, quam tale dogma. Et quia in se, præcipue in actionibus à voluntate imperatis magnam experitetur indifferentiam, extendet illam ad omnes voluntatis actiones, etiam elicitas, statuens tale liberum arbitrium, quod oppositis omnibus ad agendum requisitis, etiam gratia illa quæ operatur velle & perficere, potest aere & non agere. Quia perverfa notione liberi arbitrii imbutus, nullam gratiam vorticordiam, & quæ conversionis adæquata sit causa, agnoscit. Hoc est quod Apostolus in sui temporis Judæis animadvertisit, qui sectantes legem justitia, ad legem justitie non pervenerunt. Quare? Quia non ex fide, sed velut ex operibus legis, nam igno-

*image
not
available*

pathematis, & hic magis in iram, alter in voluptates propendet: ita vi-
deas quosdam omnibus credulos, alios δυσίστας, & perpetua diffidentia
laborantes; hos debili, illos forti imaginatione præditos; hos velut pue-
ros omni doctrinæ vento circumferri aptos, illos ιχνογάμους & βεγ-
δεῖς ἢ πιστεύεις: Quosdam novitatibus pasci, quibus nihil placet nisi no-
vum: alios antiquis tantum delectari: quosdam nimium præceptoribus
deditos, aliis non placere, nisi à se inventum, & quod sibi debent: quos-
dam unis & certis opinionibus magis duci quam promiscuis: ut de *Synesio*
refertur, qui omnibus fidei articulis subscribens, uni articulo de resurre-
ctione diu assensum negavit. Et certe sunt, quorum imaginatio magis
disposita est & propendet in unam hæresin, quam alteram, ut hic libentius
Arianismo, ille Pelagianismo nomen det: sive quia ita à puero imbuti,
sive naturali quodam animi pondere, quasi versus centrum suum ver-
gentis.

§. 7. Magnus quoque hic observatur lusus affectuum, qui prout di-
versimode hominem regunt, ita ad hos vel illos errores inclinant. Magno
enim impedimento sunt, ne in perturbatum animum intret veritas. Quid
non suadet immodicus amor sui, & eorum quos æstimamus, ut non so-
lum causam eorum, sed & amores & odia & privatas sententias nostras
faciamus, eas tueamur & pro iis pugnemus. Quis non proprios de te ali-
qua conceptus, scripta, libros, tanquam ingenii sui fætum & prolem di-
ligit, & ut stulta Mater liberos suos amplectitur & exosculatur? Nihil in
illis dispungendum aut retractandum videns, aut ab aliis reprehendi fo-
rens? Invidia quam alienæ eruditionis, honoris, existimationis contem-
platio & fama excitat, & malignum oculum reddit, quam sæpe judicium
conturbat, ut quæ laudanda in aliquo occurunt, vel videre non possit,
vel nolit: adeoque omnia contraria sibi facienda putet ut ea vel depre-
ciet, vel sinistro judicio corrumpat? Qui si in veritatis Professorem in-
currit, cui vera via officere non potest, à se ipso vindictam petit, erro-
rem contrarium veritati seminando, & se malum ideo faciendo, quia,
cui invidet, bonus est. Quam multis videtur magnum, *digito monstrari*, &
dicier hic est, esse in oculis, in ore omnium, magnâ eruditionis & Elo-
quentiæ laude excellere, in congressibus sæpe superiorem discessisse,
præclaras in clarescendi occasiones habuisse. & ore & scriptis adversa-
rium prostravisse? Quid non, qui ambitione ducitur, molitur, ut primus
auctor & promotor sectæ habeatur & colatur, & multos sectatores in
verba sua juratos, & pro se decertare paratos, tanquam hærefoes suæ sa-
tellites, & ad sacram militiam ascriptos, numerare possit? Nimirum teste
Apostolo, 1 Cor. 8. 1. *καὶ γῶντος φυτοῦ.*

*image
not
available*

fert. §. Qui ita fundamentalē errorē errat, cum persuasus sit de re ad salutē necessariā agi, de salutē sua alium putat, si non sententiam suam mordicus teneat, atque aliis communicet, & discipulos abstrahat. Astutia illorum inde patet, quod decipere animos non malos norunt. Αγ' χριστούλογος εἰδογίας, & in ep̄e laudatione. Neque solum de ingenio discipulorum, sed & animo triumphant. Etiam pedagogica austerritate discipulos & populum sibi subjugant. Pedagogorum character & descripsio. Aries illorum sunt, quod ταχαῖς λόγοις auditores per avaritiam negotiantur. Caute se insinuant, primo Orthodoxos se simulando, deinde data occasione quales intus sunt se manifestando. In congressibus si cum impare & imbelli illis res est, & disputando vici sunt prevaluisse, id in sue cause patrocinium trahunt, & in derisionem bone cause. Si fortior Antagonista obtingit, aut certamen declinant, aut clamoribus interpongunt, aut si id non possint, sibi respondendi, alteri opponendi provinciam reservant: & ad suos reduces, quamvis vitti, non nisi meros triumphos crepant. Etiam Principum aulas visitant: quo sibi auctoritatem & potentiam concilient. Nec minorum gentium θεοὶ perreptare negligunt, αὐχμαλῶν πολιτείας τὰ γυναικάρεια, qua sibi ad nucum obnoxia facere norunt. Nec prætereunda techna illorum, in fallendis hominibus, quam Apostolus καθητικὸς καὶ μεθοδεῖας καὶ ταλάντος vocat. Quod referenda illorum καταφαίας εἰρήνης τῷ Φεδαρίῳ γράσσει, & varie aries & sophismata ad depravandum Scripturæ texum: & quod magis versati in refutandis adversariis, quam in suis astruendis & confirmandis. Refutatio false notionis hominis hereticī, & recentioribus Pelagianis excogitata, ut sit fundamentum universalis cum omnibus sectis Syncretismi & Tolerantie, quam omni conatu & modo persuadere & introducere moluntur.

§. I. Est ergo omnis conatus hereticorum contra Christum, ne vere agnoscatur Christus in natura, officiis, salvandi potestate & efficacia, neque ut talis credatur, ametur, colatur, & ut qui eo modo non habet Filium, neque habeat Patrem. Qua de causa vere sunt & dicuntur Antichristi, & ob eandem rationem Ἱερουάρχοι. Sunt ergo Religionis Christianæ corruptores, qui populum quem ducunt, seducunt, & viam istinorum eorum absorbeunt. Jes. 3. 12. Quia Christum, viam, veritatem & vitam, per quem ad Patrem itur, illi abscondunt, & regiam viam inviam reddant, & obstruunt suis erroribus & fraudibus. Quare ut recte cognosci possint & caveri, indoles & genius illorum paulo magis nudandus, qui saepe ex artibus, quibus utuntur, ex effectis & adjunctis quae comitantur, quam ex definitione melius cognoscitur. Ubi primo occurrit istorum hominum in errore pertinacia, quae tam individuo nexu heresim comitatur, ut multi ad essentiam & definitionem ejus pertinere arbitrati sint. Cum tamen quis & que pertinax esse possit in errore simplici, quam in heresi. Ita quidē ut hereticus possit esse docilis, & qui in re levi errat, obstinatus & pertinax. Pendet id à certa hominis dispositione & temperamento, & prout à puero est à parentibus imbutus, à Magistris initiatus, sophisticae & disputationibus innutritus, superbus, gloriosus, & cedere ingenio nescius. Neque

*image
not
available*

allubescit & amatur, plane ut obrizum aurum septies igne purgatum, nihil de pondere, colore aut pretio amittit, sed semper sui simile & idem manet.

§. 3. Accedit, quod qui eo modo errat, cum persuasus sit de re maxime ad salutem necessaria controversiam esse, de salute sua actum putat, si non sententiam suam arcte mordicusq; teneat, aut vel hilum de ea remittat. Quid vero æque impedit, quo minus ab errore aliquis revocari possit, quam si arbitretur non posse se à sententia deduci absque salutis jactura? Quæ etiam causa est, quod qui ita persuasus est, Deum se propitium non habiturum putet, nisi quantum possit, aliis quibusvis idem persuadere conetur, quod ipse sibi intelligere videtur. Quo nihil aliud magis homines in errore pertinaces reddere natum est. Quod probe intellectum Constantino Magno, hoc in Ario observanti, quod non contentus se errare, noluerit sibi servare scientiam suam, sed omnibus modis eam propagare nisus sit. Est enim hoc proprium omnibus hæreticis, & qui perverfa loquuntur, ut discipulos post se abstrahant, ut notatum Apostolo. Act. 20. 30. Qua in re valde astute se gerunt, ἐδὲ χειρολογίας, καὶ εὐλογίας ἔχαπτῶσι τὰς καρδίας τῷ ανάκτῳ. Rom. 16. 18. Ubi quibus artibus se insinuant apud homines cætera non malos, sed simplices, & faciles decipi, nempe blanditiis magis quam benignitate, & omissa ad gratiam, & ut placeant loquendo, & inepta laudatione, eos quibus placere volunt, in os laudando, & culpas etiam eorum extenuando, Quomodo non solum de ingenio discipuloruim, sed etiam de animis triumphant, neque solum doctrinæ, sed & morum vitia illis affricant, ut quacunque in re singulares sunt, tales & discipuli videri affectent. Neque solum blanditiis id consequuntur, sed etiam pædagogica & austera quadam severitate, & usurpata auctoritate. Is enim pædagogoruim mos, quando discipulos sibi subjugarunt, inclementer eos habere, adeoque tristis suæ severitatis, & objurgationum patientes reddere, ut quas à patribus admonitiones ægre sustinebant & inviti, à pædagogis lubentes & æquo animo ferant. Ut enim Apostolus in hanc rem apposite 2 Cor. 11. 20. *Sustinetis si quis vos in servitatem redigit, si quis excedit, si quis accipit, si quis extollitur, si quis in faciem vos cædit.* Sic enim fieri assolet, ut quemadmodum à suis patribus carnis (qui sub legis pædagogia populum sub dura disciplina exercebant) castigati Judæi, eos tamen revereri non desinebant: Heb. 12. 9. qui ab Apostolis, veris patribus spiritualibus eorum, ne in miniina quidem re reprehendi aut corrigi & in ordinem cogi sustinebant: ita fere major sit hæreticoruim in discipulos & populuim suuim auctoritas, & dictaturæ quadam usurpatio,

*image
not
available*

hendi possit dolus; instar *vulpium & vulpecularum istarum, corumpentium vineam, dum vinea effreniuam primam.* Cant. 2.15. Certe Ariani confessiones suas verbotenus ita recte sentientium menti conformabant, ut de solis verbis certamen esse, & unica literula iota, inserta τῷ ὀμοχοῖς, tota quæstio componi posse videretur. Aut si επανθόφωρω deprehensi, in congressibus, aut in scriptis, verba quædam illis exciderent, quibus animum nudabant, ut jam amplius latere non possent, inquirendi & disputandi gratia se ista proferre ajebant, ut meliora docerentur. Neque vero totum spiritum statim emittebant, sed sibi reservabant quædam, quæ opportuniore loco & tempore promerent. Ita à levioribus facto initio, paulatim ad graviora, & quæ majoris essent momenti, progressus factus est. Et quidem si cum impare congressus erat, qui parum assuetus isti certamini, non illis rationibus & argumentis inniteretur, quibus veritas defendi debebat, & jugulum causæ adversarii peti; aut iracundius & morosius ageret, & astantium judicio causa cadere, aut minus illi satisfacere visus esset, protinus quantum decedebat bonæ causæ patrocinio, tantum accedebat causæ malæ. At si doctior & fortior Antagonista obtigisset, aut certamen declinabant, & disputationis progressum sufflaminabant, & clamoribus interjungebant; aut, si pergendum erat, depositentes sibi respondendi tantum, aliis opponendi provinciam relinquebant, aut saepe etiam mutatis clypeis, nunc hanc nunc illam personam & habitum, non advertente adversario, inducebant. Quo saepe non parva accessio causæ suæ fiebat. Nam cum ad suos reduces eventum talis congressus referebant, dissimilatis adversarii fortioribus argumentis, infirmiora tantum proferebant, omnia sua in maius augebant, adversarii elevabant, atque ita saepe de nulla, aut imaginaria victoria verum triumphum apud suos reportabant. Et quo Orthodoxos in odium & invidiam adducerent magis, nævos eorum & vitia quædam, sine quibus nemo nascitur, immensum exaggerabant, virtutes depretiabant, atque ita famæ illorum & nomini maculam inurebant, quæ quo plus ex vero trahebant, eo magis in causam ipsam redundabant. Horum exemplorum plena est historia Ecclesiæ. Atque utinam ne similes artes, bonæ causæ promovendæ, ab incautis & improvidis doctoribus, in damnum Ecclesiæ & veritatis, etiam nostris temporibus adhibitas constaret!

§. 5. Quò vero latius regnent, & errores propagent, & undiquaque, qua possunt, diffundant, mos illorum est Principum aulas occupare, favorem illorum exambire, & aures obsidere, & secreta eorum & metus quoque rimari. Nam hoc pacto & auctoritatem & potentiam sibi adjungunt,

*image
not
available*

res transferunt simpliciores tanquam talos, & quovis doctrinæ vento circumagunt. Nam,

Aleator quanto in arte est melior, tanto nequior.

Et quid non sub illa παρεργίᾳ comprehendendi potest, ut veteratoria istorum hominum versutia ob oculos poneretur? Quicquid enim fallaciarum, sophismatum in pectore reconditum gestant, id omne, fallendis aliis exprimunt, & ita universam errorum veluti methodum à diabolo edocti, non sine successu explicant. Huc refer profanas illas χειροφωνίας, καὶ αὐλαθέστε τὸ φελδαινόμυχο γνώστως, quas vitandas monet Apostolus i Tim. 6. 20. Quibus verbis duo signa, indiciaque suspectæ & ementitæ scientiæ proponit, vocum novitatem & insolentiam, qualis apud Manichæos olim, & hodie apud Scholasticos, & similis farinæ homines legitur; & rigorem dogmatum, qui necessario oppositionem, & dein altercationes quæstionesque inducit. Quis verò omnes illorum hominum artes, fraudes & malitiam, quibus veritati fucum faciunt, & errores mentibus insinuant, brevibus verbis, quod nos cogimur, complectatur & explicit? Quanta illorum vafricies in torquendis & eludendis scripturis, & vero earum sensu enervando, & extenuando, & alioversum, quam spiritus intendit, verba earum demutando, & idίας ιπλύσιν illis africando, ut non amplius appareat esse verbum Dei, sed hominis? Quis sophismata, λογομαχίας, quibus etiam res clarissimas involvunt, obscurant ut aliter videantur, quam sunt, pro merito explicit? Quam jejni & frigidi sunt, cum confirmare sua & stabilire & à fundamento extruere oportet: Quam è contra loquaces & copiosi, cuim refutandum aliquid occurrit, & sententiam adversarii eludendam & deridendam propinare illis labor est? Mores & vitæ institutum, fictam lenitatem & pietatem, apparentem prudentiam, qua sub externa probitatis larva, vulpein tegunt, consultò hic omitto. Quando verò vix ac ne vix quidem credibile est, hæc omnia errante conscientia ab insciis & sui propositi ignaris designari posse, non veremur cum Apostolo, illos spiritus erroris pronunciare, esse εἰς ἀποκείσθε φελδολόγος, κεκαυητειαζυμός τὰς ιδίας συνειδησιν. i Tim. 4: 1. 2. Id est, conscientiam habentes inustam notis criminum, quorum sibi sunt consciī. *Claudianus,*

— Pectus iniusta

Deformant maculae, viuisque inolevit imago.

Merito itaque hereticum hominem post unam & alteram admonitionem visitandum monet, ut quem constet esse subversum, & delinquere ὄντα αὐπναλάξειν. Tit. 3:10, 11. Necesse enim est, qui non retinet fidem & bonam con-

*image
not
available*

sciens se errare, errorem illum pro veritate adoptet? An revera putat errorem illum esse veritatem, & sic apud se statuit: An quia ita vult esse, & contra dictamen propriæ conscientiæ ita judicat, & videns meliora, probansque, volens deteriora sequitur? Et cui tum rectius applicatus propheticum illud vñ, Jes. 4: 20. *Va dicemib[us] de malo, bonum esse, & de bono malum! statuentibus tenebras pro luce, & lucem pro tenebris: statuentibus amarum pro dulci, & dulce pro amaro!* Imo qui scit se errare & tamen errorem suum statuit esse veritatem, humanitati ipsi convitum facit, & contradictoria simul vera esse posse credit, & erroneum suum judicium statuit normam rerum. In quo duplex est deceptio sui ipsius, & quod errare se sciens, non retractat errorem, nec liberari illo, curæ illi est; & quod, quem errorem esse putat, veritatis honorem defert. Quid est rationem emasculare, & omnem rationis usum & ratiocinandi ordinem & methodum de medio tollere, si hoc non est? Si in tam illustri exemplo ita aberrare illis contingat, ubi ratio & à se ipsa, & à verbo rectius instrui potest, quis illos certos reddet, se non simili errore circa res omnes, quæ in hac vita occurunt, teneri, aut ad minimum illi periculo perpetuò esse obnoxios? Qui certe nimis crassus est Theologicus scepticismus. Quin contra res habet? Hæretici non vident dogmatum suorum falsitatem, quia ipsi qui alios sedunt, seducti ipsi sunt prius, ἀλαζώνες καὶ ἀλαζωποί. 2 Cor. 3: 13. & qui ideo obſiunt veritati, quod ipsi corrupti sunt mente. vers. 8. ejusdem capituli. Quales fuerunt Hymenæus & Philetes, qui circa veritatem à scopo aberrarunt, 2 Tim. 2: 18. Ita Sadducæi, pessimi hæretici, dicentes non esse resurrectionem, neque Angelum, neque Spiritum, Act. 23: 8. errabant, nescientes scripturam, & potentiam Dei: atqui si scivissent sua dogmata errores fuisse, non ignorassent scripturas. Neque vero hæreticus, si falsa sua dogmata pro falsis haberet, erraret, sed pronunciando de re, ut est, non erraret, & proinde hæreticus dici non posset. Et qui seductus est mente, quomodo scit se cubare in errore, cum hoc ipso, quod errorem agnoscit, in eo seductus dici nequeat. Et quis ad scopum collineans, volens à scopo aberret, nisi insanus & mente captus? Et tales sunt quos Apostolus dicit κατεφθαρεύσετε: qui corrupto judicio unum pro alio accipiunt, & res permутant, putantes verum esse quod est falsum, & falsum quod est verum. Qui quamdiu tali judicio utuntur insanabiles sunt, nisi Deus nova illos luce donet. Et si verum est, quod isti dicunt, nullum posse dici hæreticum, nisi qui sponte ac lubenti animo, sciens p[ro]u[er]b[io] lens, contra aperta mentis sensa, errorem amplectitur: quid statuent de illis, qui seducti ab Antichristo amore veritatis non receperunt,

*image
not
available*

que iterum monitum, nec audientem, dicit ἀνοκαλάνειον. Tit. 3: 10. Ubi nota quod hoc dicitur de hæretico non quovis, sed seipso atque iterum monito, & convicto, & in quem omnis labor in sanando illo, frustra consumtus est. Qui doctrinam quæ in Ecclesia, quæ est filius & columna veritatis sonat, pertinaciter rejicit; & Doctores, quos audire tenet, juxta formulam, *Qui vos audit, me audit, & qui vos rejicit, me rejicit.* Luc. 10: 16. non solum spernit; sed & sanctum, & margarites, quæ illi dantur, instar canum & porcorum conculcat pedibus. De quibus S. Petrus dicit 2 Pet. 2: 3. quod damnatio illorum jam olim non otatur, nec exitium dormitat. Qui vere sunt αὐλοκάλαξεῖοι, id est, à se ipsis judicati, quia sibi ipsi sunt causa mali, neque aliis quam sibi imputare possunt suum exitium & perditionem: sicut dicitur de Turdo, quod sibi malum cœbat. Sic Græcis est αὐλοφόνης, αὐλόχης qui se ipsum occidit, & suæ necis non alium auctorem habet, quam se ipsum: αὐλοδίδαξις, qui nullum alium Doctores & Magistrum habuit, quam se ipsum; & scientiam quam habet, alteri non debet, sed proprio studio & industria. Ita αὐλοκάλαξις est, Syro interprete & paraphraste, qui condemnat animam suam, licet ipse non condemnetur ab anima sua. Is autem est, qui ipso facto se judicat & damnat, talia agens quæ damnationem merentur apud Deum & Ecclesiam, licet ipse in anima sua apud se, se non judicet nec dammnet. Quod ut rectius accipiatur, tenendum, variis modis posse aliquem se ipsum condemnare: mente, ore, & opere. Qui lingua & opere se condemnant, reperiuntur plurimi; qui proprio judicio se reos agant, et si quoque dentur, (ut in Caino, & Juda, & Francisco Spira,) & aliis patet, neque hic excludantur, rarius tamen de illis in scriptura agitur. & cum istiusmodi exempla occurunt, sunt extraordinariæ iræ Dei, in talem impietatem & iniquitatem exemplaria. At quam multi reperiuntur qui opere & saepe etiam ore suo se condemnant? Ita legimus Luc. 19: 22. *Serve nequam, ex ore tuo te judico.* Hic qui suis verbis duo condemnationis argumenta subministravit, condemnatur à seipso, ab ore suo, dicens testimonium contra seipsum, licet ipse se eo excusatum vellet. At qui alium dammnat in eo quod ipse facit, seipsum condemnare, Apostolo judicatur. Rom. 2: 1. Ubi uterque condemnationis modus conjungitur; oris, in aliena condemnatione, operis, in suo facto. Similiter hæreticus condemnat se ipsum, quod Ecclesiæ, quam audire tenet, doctrinam, admonitiones, consilia, reprehensiones tam contumaciter rejicit & spernit. Quod qui facit, se ipsum condemnat. Audiatur Apostolus 1 Tim. 6: 3. *Si quis diversam docet doctrinam, ἐπαρδίδασκαται, nec accedit sanis sermonibus Domini Iesu*

*image
not
available*

D E
ORIGINE ERRORIS.
LIBER OCTAVUS.

C A P. I.

BREVIARIUM CAPITIS PRIMI.

Quedam hereses Ecclesie magis noxie & exitiales, quam aliae. Quedam simul cum ortu, intercunt. Epiphanius heresum in Barbarismum, Schyismum & Iudaismum distributio, examinata & reprobensa. Nulle hereses eo nomine censentur, nisi ex Ecclesia Iudaica aut Christiana sive prodiere. Et vel ante adventum Christi in carne in Ecclesia Iudaica exorierunt, vel post ascensionem ejus graxari ceperunt. Ethniciasmus & Iudaismus hodiernus, ut & Turcismus melius apostasia & deserio à fide Christi, quam heresis dicuntur. Ante Christi in carne advensum occurrit famosum illud inter Iudeos Tribaresium, Phariseorum, Sadduceorum, Essenorum. Quae secta videntur ab appellationibus illis oris quibus in scriptura probos & pios ab improbis & impious nominatos & distinctos legimus. Sic ante captivitatem Babyloniam, pios voce Chasidim vocatos, & Tzadikim vocatos constat: quibus oppositi Reschagnim, improbi & peccatores. Ex his denominationibus secta Phariseorum & Sadduceorum enata. Pharisei se Asileos nominabant, eo se efferentes super Tzadikim. Hec distinctione à captivitate sub secundo Templo incepit in usu esse. 1. Tzadikim solis scripturis legendis & intelligendis studebant, Chasidim Scripturis, ut pote imperfectis, multa addenda censebant. 2. Illi nil ultra legem satagebant: hi plura & majora se præstare posse rati, sponte, præter ea quæ ex lege facere senebantur, impendia quedam in templum & sacrificia faciebant, largi in Eleemosynis; in explicanda lege, & ornanda Cathedra Mosis seduli, &c. Hasideorum & Reschagnim contraria sententia & oratio. Hasideorum hic erat sermo: omne quod meum est, est quoque Tuum & quod est Tuum, est Tui solius. Alteri vero è contra: quod Tuum est, est Meum: & quod Meum est, est Mei solius. Unde Tzadikim hic solus sermo comperebat: quod Meum est, Meum est: & quod Tuum est, est Tui solius. Hec triplex hominum differencia, scite ab Apostolo Rom. 5. ad suum propositum adhibita; ubi boni & justi & peccatorum mentio. Quis sit Iustus Paulo, quis benignus & bonus? Hasidei paulatim in corpus & systema coaluerunt, sponte se addicentes certis functionibus legis; unde ἐκκομόδητοι τὸν ρόμην. Et quidem quamdiu supererogatio usu tenus observabatur tantum, nulla secta fuit in populo. ac postquam supererogationis precepta in Canones reducta, & scripicio mandata sunt, multæ disputationes ortæ sunt, & tandem secta enata, Karreorum & Hasidim. Brevis illorum descripçio & discriminatio. Inde videmus, quam sit periculi res plena, innocua vite & pietatis instituta, & libera observationis, necessaria facere, & in precepta & Canones cogere. Inde enim dissensiones & disputationes nascuntur, & inde partes & tandem sectæ. Ita Monachatus introductus. Et annon qui in Ecclesiis nostris Reformationem in Reformatione molitus sunt, compriuntur loco vere pietatis minutas quasdam observationiunculus, & vero

αδιάφορη

*image
not
available*

ad Noachum, Scythismo tempus quod fluxit ab Noacho ad Phalegum & Ragavum, Hellenismo tempus quod fluxit à Sericho ad Tharam Abrahami patrem? neque vero fando unquam auditum est, Noachi posteros ante turrim conditam Scythes appellatos. Sed nec Noë majores quisquam prudens Barbaros dixerit, eorumque seculum Barbarismum. Quomodo verò primū & defēcatum Judaismum, qualis à Deo Judæis in manus traditus, & ab Abrahamo primū cœptus, per ejus stirpem est transmissus, & posteris creditus, inter hæreses recensere potuerit, sateor me non capere. Quamdiu enim gens illa se intra cancellos à Deo præscriptos continuuit, & cultum Dei sincere observavit, sectæ nomen non meruit. Idolatriæ quidem aliquoties se dedisse legitur, sed in hæreses & sectas abiisse non constat, nisi stante secundo templo, cum abnegata Idolatria, ob sensum Scripturæ in partes distracti sunt. Nunc verò, postquam per Christum omnes umbræ & figuræ evacuatæ sunt, & gratia & veritas plena luce fulgent, velle adhuc egenis illis elementis adhæscere, est non agnoscere Jesum esse Christum, qui in carne venit. Qui Judaismus nihil aliud est quam Christianismi abnegatio, & si hæresim appellare lubet, hæresis omnium teterima, & maxime execienda? Neque vero Philosophorum sectas, & opinionum quæ inter illos vigerunt, differentias, inter hæreses numerare justum est. *Quid enim nostra interest, etiam de extraneis judicare?* cum sufficere nobis debeat *judicare de eis qui intus sunt*, & Deo permettere judicium de extraneis. *1 Cor. 5. 12.*

§. 2. Illiergo solum errores Hæresium nomine nobis censentur, qui ex Ecclesiæ Judaicæ aut Christianæ sinu prodierunt, & fidem Christi aut deformant aut tollunt: Hi sunt, qui & ante adventum Christi in carne in Ecclesia Judaica exorti sunt, & post illum natum, & ascensionem ejus in cælos, grassari ceperunt. Nam hodiernus *Judaismus* melius Apostasia & Christianismi desertio dicetur, quam hæresis; ut & *Turcismus* & *Ethnicismus*. Neque de Samaritanismo, qui verum Deum & idola combinabat, quasi consensio aliqua templi Dei cum Idolis iniri posset, multum laborabimus. Erat enim manifestus cultus Idolorum, & qui Deum ipsum mutabat in idolum, qui cum falsis Diis coli non potest, & simul pro uno, & solo Deo haberi. Atque hic statim occurrit famigeratum illud inter Judæos *Tribæresium*, *Pharisaorum*, *Sadducaorum*, *Essenorium* nominibus celebre, & quasi in tres familias dispergitum. Quæsectæ, præfertim priores duæ, tam celebres tempore Servatoris Christi, qui in Evangelii tam sæpe cum illis congressus legitur, eosque maximos expertus adversarios, dignæ sunt, quarum originem & initia prima inquiramus.

Non

*image
not
available*

Atqui tum non primum hæc denominatio Judæis nota fuit, sed jam per vulgata, & in usu. Ut verisimile sit, à captivitate, sub secundo templo hanc distinctionem incepisse. Tunc enim inter Judæos fervore cepit studium S. literarum, cuin ab idololatriæ servitute emancipati ~~διγνέτας~~ facti essent in scrutandis S. Scripturis. Nempe qui Tsadikim dicti, solis Scripturis legendis & intelligendis omnem operam navabant, contenti non sapere ultra quod scriptum est. Cum Chasidim Scripturas imperfetas, nisi aliquid illis adderetur, clamantes, plura illis addenda censerent, quò defectus ille Scripturæ suppleretur. Illi nil ultra legem satagentes, nec alia quam expresse lege præscripta opera requirentes, illam solam iustitiam autemabant, quæ legi conformis esset. Hi verò plura & majora se præstare posse, rati, præter ea quæ tenebantur ex lege facere, etiam sponte impendia quædam in templum & sacrificia faciebant: Largi in danidis eleemosynis & sublevandis pauperibus; in ornanda Cathedra Mosis & explicanda lege seduli & assidui; à licitis multis abstinentes, aliqua etiam, tanquam impura neque tangere, gustare, ac ne contrectare quidem præsumentes: quales describuntur Col. 2: 21, 22, 23.

§. 5. Quos homines, si ex sensu suo loquentes audire lubet: Hæc erit Hasidaorum oratio; *Omne quod Meum est, est quoque Tuum: & quod est Tuum, est tui solius.* Cui ex adverso Impii & Reschagnim regererent similitudinem explicare juberentur; *Quod Tuum est, est Meum: & quod Meum est, est Mei solius,* unde Justis, sive Tsadikim, si decenter in se sermonem tribuas, *πᾶς ἀνὴρ εἰνί:* *Quod Meum est, Meum est: Quod Tuum est, est Tui solius.* Qui verus horum hominum est, respectu usus bonorum temporalium, sensus. Ex quibus potiores erant Hasidæi, populo omni in ore & oculis, & qui ob opinionem sanctitatis alios prægravabant, & longo post se intervallo relinquebant; unde & οὐοι & αὐαθοι, quasi solis sibi competeret viri boni nomen, indigitabantur. Hæc triplex differentia videtur non ignota fuisse Apostolo, qui in ad Romanos Epistola cap. 5. scite ad propositum eâ usus est. Volens enim commendare eximiam illam Christi erga nos charitatem, qui suo tempore pro impiis est mortuus: illam inde maxime exaggerat, quod non pro justis, nec beneficis & bonis, sed pro impiis, peccatoribus, & qui nullarum erant virium, mortem opperierit. *Vix enim, inquit, pro justo quis moriatur: at pro bono forsitan quis sustineat mori.* Insigni gradatione utitur hic Apostolus; forte pro benigno aliquis sustineat mori: at pro justo vix aliquis, pro impiis nullus. Quanta igitur Christi charitas, sustinentis pro impiis mori? Atq; ita revera est; si quis enim sit vir justus, qui unicuique suum tribuat, non sinat mercedem operarii apud se

*image
not
available*

observat, Quamdiu supererogatio usu tenus observabatur tantum, nullam sectam fuisse in populo Dei. Sed postquam supererogationis præcepta in canones redacta sunt, & scripto mandata, tunc multa dubia oriri cepta, disputationes, velitationes, altercationes quotidie succrescere: unde duæ sectæ diversa sentientes natæ, altera quæ legem tantum: altera quæ **רַבִּירָה** & interpretationes ejus amplectebantur. Prior in duo genera procedente tempore scissa est. Nam ab initio **Karraim** tantum dicebantur, secta, quæ legein, Prophetas & Hagiographa observabat, usque ad tempora **Sadok** & **Boethi**, sive **Baitbi**, qui priui de pœna peccatorum, & remuneratione benefactorum dubitarunt, à quibus nata est hæresis **Sadduceorum**. **Karraim** igitur priores tempore sunt, quam **Sadducaeis**. Nam olim **Karraim** & **Hasidim** non erant sectæ, postea in sectas degenerarunt. **Karraim** quod ex lege præcipitur, faciebant. Nemo autem exigitur plus facere, quam quod præcipitur. **Hasidim** præter præcepta legis, supererogationes, & voluntarias functiones, nullo cogente obibant. At nemo vituperatur, si quum tantum benefacere teneatur, melius faciat: aut si ab eo mediocre exigitur, multum præstet. Sed postquam iste ἐξασταζοὺς in præcepta cogi, & scripto mandari cœptus, tunc ex ipsis **Hasidim** processerunt δογματισαὶ, qui se **פְּרוֹשִׁים** sanctos, & tam à **Hasidim** quam à vulgo segregatos dixerunt, & quæ quis sponte faciebat, ex necessitate facienda præcipiebant. Hoc genus hominum in duo sectum est, in ipsos **Pharisaos** & **Essenos**, qui ἀχειρέα πληίαι sectabantur. Ergo à **Hasidim** **Pharisæi**, à **Pharisais** **Esseni** orti. Quia vero, cum nondum in sectam coaluerent **Hasidim**, præcipua eorum functio erat à Templo non recedere, & ejus sarta tecta curare, illi ad excidium usque Templi duntaxat permanserunt: cum templo non stante neque ipsis stare potuerunt. Postea ex illis sectæ istæ enatæ sunt. Aut valde fallit animus, aut rem acutetigit Scaliger, & veram originem Sectarum istarum aperuit.

§. 8. Digna est hæc observatio, quæ non leviter prætermittatur, ut-pote quæ de multis rebus salubria documenta præbet. Illud in primis, quam sit res periculosa plena aleæ, innocua vitæ & pietatis instituta, & liberæ observationis, quæ vel necessitas aliquando suadet, & temporum ratio requirit, & coimprimendæ carni, & devotioni exuscitandæ servunt, & laudem merentur, necessaria facere, eaque in præcepta & canones cogere, inque iis partem pietatis ponere, & non solum sibi sed & aliis observanda urgere. Quæ enim est humani ingenii imbecillitas, statim inde dissensiones & disputationes nascuntur, & inde partes, quæ cum auctore invenerunt, sectis januam aperiunt. Exempli sit, præter dictas

*image
not
available*

& inexorabilem Catonem agere: Tum diem Dominicum, velut Sabati veteris succedaneum, & legis moralis partem non abrogatam, nec abrogandam unquam, ita necessarium facere Christianis, quam olim vi quarti præcepti fuerit Judæis Sabbatum, atque in eo proram & pappim pietatis ponere: Capillitum promissum, & non ad amissim attonsum, & rotundatum, ceu Capitis dehonestamentum & dedecus, criminari: præcisum & singularem in moribus, sententiis, & rectione vitæ videri velle, eoque ab aliis se discernere, eosque ceu laxos Casuistas distinere, magnæ sibi laudi ducere: de omnibus quæ occurunt, judicium ferre, nullibi hærere, omnia quæ ipsis non probantur, tanquam hæretica proscribere, & sibi non de Theologicis modo, sed & de Philophicis judicandi potestatem & dictaturam sumere: Quæ alibi extra districtum suum aguntur, curiose inquirere, & per emissarios omnia resciscere, deque ius sententiam ferre, quasi ad se spectet cura omnium Ecclesiarum & Scholarum. Et quæ sunt hujus commatis plura alia. Quorum quædam si exercere inter suos contenti, alios ad eadem facienda non compellerent, nec ut omnibus Ecclesiis imitanda urgerent, sed tanquam indifferentia, ut sunt, haberi vellent; alia verò sic agerent, ut humani nihil à se alienum arbitrantes, veniam, quam ab aliis dari sibi æquum censem, ab aliis vicissim peterent, & de corrigendis suis moniti, tam faciles se ostenderent, quam in reprehendendis alienis citos; certe periculi metum, qui ab hac singularitate timetur, multis demerent. Sed dum omnia cogitata sua synedriorum, classium, & synodorum auctoritate & jussu approbari & prævalere volunt, (quod tamen obtineri hactenus non potuit) atque ita in præcepta & canones suum *exorsæcū* cogere; multos providos & cordatos hic metus tenet, ne hic conatus aliquando in nervum erumpat, & Ecclesiæ inter se scindat & dividat, adeoque novæ sectæ latam januam aperiat. Utī Anabaptistis usu venisse videmus, qui ob levissimas causas, quia nulla Magistratus auctoritate prohibentur, in sectas & sectarum particulas scinduntur. Quod ut ne nobis accidat, & illorum est providere, & mature pedem retrahere, & fratrum monitionibus locum dare, atque ita præsens periculum prævertere: & Christiani magistratus, advigilare, ne tale quid fieri permittatur.

*image
not
available*

lioribus studiis sacrandum, suffurari. Non puto cariore atramento commaculari chartas, quam scribendis illis rebus, quarum inox, atque legeris, dememinisse velis. Et æque mihi culpandi videntur, qui & non satis factum sibi causantur, si non ad omnia argumenta sua responsum referant: & magis adhuc illi, qui non omne punctum se tulisse putant, si inter respondendum, aliquid intactum dimiserint. Quasi non rectius prudente silentio illæ ineptiæ transmittantur, & infirmentur, quam si verbulo illas digneris, & in solutione illarum tibi & aliis negotium facessas. Mihi alia stat sententia, qui certus sum, saepe uno generali & solido responso, magnas saepe inelius secari res, quam operosa refutatione, & argumentorum dialectica analysi, & commissorum elenchorum ostensione obtineri possit. Fruatur ictis deliciis, qui velit, mihi non tantum à rebus meis otii est, ut bonas horas sic perdere velim. Nam ut convitiis & dæteriis, quæ tanquam ex plaustro in me jaciunt, nihil regeram, (quæ ad animum revocare, honcito & bene sibi conscio viro, semper indecorum & non necessarium, & infra dignitatem ejus positum duxi) nonne id in utroque adversario meo mirandum, eadem illos chorda semper oberrare, & eodem elencho teneri? Perinde enim mecum agunt, acsi ego, quia vitia quædam & nævos in illis rebus, quibus illi singulares videri se appetunt, annoto & carpo, etiam boni quod in illis est, hostis essem & reprehensor. Quasi inter abusum rei, & verum usum distinguere non valuerim, aut quicunque illum taxat, etiam usum ejus sublatum velit. Quæ magna est in his scriptoribus perversitas, & ἀρρώστια ἀλγοῖς, aut ex contradicendi studio, aut ex nimia partium αἰνθοληχῆ & amore nata. Quis verò in alias genius ita me immutavit, ut publicarum precum, quas jam ultra quinquaginta annos in Ecclesia coram facie Dei usurpavi, tam repente & quasi in momento contemtor & devisor factus sim?

§. 2. Atqui tamen hæc prima & primaria est accusatio inter illa, quibus me gravant, capita, & in qua præcipuum quoddam columniarum suarum robur collocant. An ergo qui nimiam in illis prolixitatem, tandem saepe auditoribus, præsertim si stantes illas audire cogantur, carpit; & verborum ampullas, & earundem reruin & verborum crebras repetitiones, & in Epithetis luxuriam, & ad Deum rhetoricationes, & saepe in proximum satyricas, & charitate vacuas invectivas, non à spiritu, sed saepe ab odio & partium studio dictatas, improbat & culpat: & libenter preces ab Ecclesia præscriptas, pias, solidas, breves, & longo usu probatas, quam ex cerebro & extempore saepe à juvenc balbutiente recitatas, & ad quas idiotæ non ita facile est dicere Amen, audit: an

*image
not
available*

affirmo, illos admodum difficilem, si non impossibilem nobis facere talium dijunctionem, ad dignoscendum eos qui vere sint tales, ab iis qui non sunt. Cum enim de omnibus vocatis id asserere non possint, quia tum Ecclesia statueretur Deo modum & limites impertiendi spiritus ponere; vereor ne pauci admodum ex numero illo reliqui futuri sint ita Apostolici & spirituales. At quo indicio spiritus ille, qui in eis est, probabitur, cum non temere *civis spiritui credendum* moneat Apostolus, sed *probando*, *an sint ex Deo?* An ita judicandum ex majore zelo, quo in taxandis vitiis, & orando utuntur, an quod ex tempore, & sine præmeditatione illis omnia in mentem veniunt, an quod prolixiores sint in omnibus, & specificè quædam carpant, & ipsi de se hoc testentur, & id sæpius ingeminent, *Qui habet aures ad audiendum, audiat quod spiritus dicit Ecclesias?* At quid in his est, cum omnia sint externa, & hypocritis imitatu facilia, quod non æque quivis sibi persuadere de se possit? Et vero multò felicius hæc à garrulo & locutulejo, & promtæ memoriæ, & fortis imaginationis homine effungi possint, quam à Pastore humili, & sibi diffidente, & alios pluris quam se ipsum faciente, ideoque paucorum verborum, & qui Deo & sibi magis notus esse & placere gaudet, quam hominibus? Si internum testimonium spiritus allegent, qui illos ejus certiores reddat, id sanè non potest esse aliis argumentum, ad indubiam illis de se fidem faciendam. Certe hactenus miracula non ediderunt. Unde ergo illis prærogativa ista præ aliis conservis suis, ut in fundendis precibus certiore ductu spiritus agi censendi sint, quam illi? Neque puto ita missioni suæ annexas preces facere, ut Laicis piis & devotis illam pre-candi facultatem negent, & illum *spiritum, qui, pro ipsis interpellat gemibus inenarrabilibus.* Id certe nimis esset durum. Tum vero perlibenter scire velim, an qui spiritu gratiæ & precum prædicti sunt (ut sunt procul dubio fideles omnes, licet diversa mensura & gradu) ita agantur à spiritu, ut omni momento illum ad manus habeant, & pro libitu ciere possint, ita ut nunquam inter concionandum & orandum illis contingat, aut ira abripi, aut perverso affectu seduci, aut mente vagari, aut ex ignorantia, incogitantia, aut memoriæ lapsu prave interpretari verbum? An vero hoc est paucorum privilegium, & non nisi ex cathedra loquentium & orantium? Itane nunquam illos in se expertos de quo tam flebiliter queritur Apostolus, toto septimo ad Romanos capite, an cuiquam verisimile fiet? Omnis error ex eo ortus videtur, quod confundunt *spiritum gratiæ & precum*, de quo Zach. 12: 10. Rom. 8: 26. ab illo dono pre-candi quo quidam præ aliis, longo usu, & multa exercitatione, & quadam

*image
not
available*

tantur, quæ ipsi agenda sciscunt, & quæ sunt hujus farinæ plura alia? Non nègo hæc populo ut plurimum grata accidere, qui libenter inquiri in mores Magistratus sui, ejusque vitia taxari, & libero ore notari audit; coque multum de reverentia & obsequio illi debito remittit; sed & præterea erga omnes queruli, morosi omnium Judices, & pacis turbatores redduntur. Sed maximum malum illis hæret, qui illud Magisterium in carpendis omnium vitiis usurpant, & omnes occasiones illud exercendi captant. Cum enim turpe sit doctor, si culpa redarguat ipsum, mirandum sit, si non illi se immunes saltem ab illis peccatis putent, quæ in aliis tam severe redarguant. Et certe cautio illis esse debet, ne dum hoc pacto crescunt, & sibi nomen parant, elidantur superbia, & imperare magis quam obedire astuecant, & tandem in φιλονειδῶντας Diotrephe degenerent. Non est ille, quem Christus nos vult à se discere, spiritus, mitis & humilis. Quo spiritu ipse à Patre donatus, *non litigavit, nec clamavit, neque audiit quis in plateis vocem ejus. arundinem quassatam non confregit, & linum fumigans non exinxit.* Matth. 12: 18, 19. & beatos pronunciat mites, & pacificos. Ac licet reprehensio vitiorum, si prudenter, & debito & decente more, & ex charitatis præscripto instituatur, & tempori & loco, & personis, quibus, & à quibus fit, apta & conveniens, saepe necessaria est, & insignem laudem meretur; nescio tamen, quomodo præferendos illos puteam, qui non nisi inviti, & cum scrupulo, & raro ad illud descendunt, & malunt auditoribus suis veram pictatis & virtutis ideam, & bonorum morum effigiem præformare, quam illa reprehensionum asperitate & amaritudine, animos irritare, aut simili tinctura inficere. Cum nullies præstet, veræ virtutis & Dei amore, quam in eti pœnæ, vitæ emendationem persuadere.

§. 4. Quod porro dixi, illos judiciorum Dei causas curiose rimari, eorumque saepe non veras, sed à se excogitatas causas proferre, nimis quam verum est. Qui modo libros & tractatus illorum super his rebus legere dignatus est, & quotidianas illorum conciones audire, comperiet illos saepe omissis manifestis illis delictis, quæ Deus in lege & Prophetis ut causas iræ Dei, quæ revelatur è calo in omnem impietatem & injustitiam hominum veritatem in injustitia detinendum, potissimum tumultuari contra fratres dissentientes, eorumque errores & nævos ita exagitare (quos tamen si rectius examinassem, non isto stigmate notarent) ut illos tanquam communis odii victimas, novatores, & calamitatum, quæ Patriam urgent, non postremas causas, apud populum traducant. Atque interea, dum festucam ex oculo fratum tollere se velle simulant, non adveruntur

*image
not
available*

tuti necessarias & utiles judicavi, & propagandæ notitiæ salutari, & contra errores muniendi animos, efficax medium. Quarum prima rudimenta & initia sunt fere domesticæ, à pīs parentibus privata institutione circa liberos horis subcisisvis, inchoata, & captui teneræ & infantilis ætatis accommodata, quo primam balbutiem Deum & verbum ejus loqui assuescant, & paulatim ad majorem profectum adducant. Quam fidei non simulatæ in *Timotheo* suo non postremam causam agnoscit Paulus, aviæ *Loidis* & matris *Eunices* (nam patrem habuit Ethnicum) illam traducem laudans & commendans. Et est revera hoc germanum fidelium parentum officium, recentes hac testas sacro hoc unguento imbure, quo diu odorem ejus servent & spirent. Qui si, quemadmodum olim in decessoribus nostris, primis Reformationis temporibus ferrebat Religionis zelus, ita nunc in Reformationem professis parentibus perseveraret erga liberos amor & cura; & melius consultum esset primæ illi ætati, atque ipsis parentibus, cum sentirent augeri sibi scientiam in sacris, & amore in legendi Scripturas accrescere, neque opus esse tot mercenarii Catechistis, quibus illud negotium demandare necesse haberent. Quam decorum id esset spectaculū, videre ex ædibus nostris prodire illum apud nos initiatorum exercitum, sicut olim credentium Pater ex suo tabernaculo eduxit contra hostes! Nunc cum parentes cessatores hīc sint, videamus tot Catechistas succrescere, tot Catecheticos libellos prodire, ut vix sit reperire in numerosa aliqua Ecclesia Pastorem, qui non in hoc genere scribendi, primam glaciem periclitandæ famæ & industriæ frangere, operæ pretium ducat. Et quamvis in tenui sit labor, qui omnibus his exercitiis assuetis pulcrè succedit, & facilitate quadam blanditur, videntur tamen, magistellos istos non tenuem gloriam inde captare apud vulgum, & quemque suum fœtum ita commendare & verbis extollere, quasi ille solus dignus sit, qui præ reliquis omnium manibus teratur. Non ita fœcundus peponum proventus in hortis, quam horum scriptorum in Reformato orbē. Ut hic simile quid nobis obveniat, quod oīum Abderitis contigisse narrat Lucianus. Nempe illos continuâ ac validâ febri universos per urbem, continuis septem diebus correptos fuisse; atque illâ liberatos, in aliud ridiculum πάθος incidisse, quo omnes ad recitandas tragœdias, & præcipue Euripidis Andromedam agendam, magnis vociferationibus impellebantur. Viderant enim illam ab Archelao tragicō, media æstate, multoque æstu, magno plausu repræsentari; ita ut multi ex theatro febricitantes domum redirent, & non bene sui compotes in eandem Tragœdiā delaberentur, obversante illorum memoriae

*image
not
available*

fecerunt , licet non cum illo successu , qui merito sperabatur . Cur ægre ferunt in se culpari , quod si illis ex voluntate succedat , metus sit , ne tristis schismatis initium daturum sit , quod in aliis ipsi vituperant , & ope etiati secularis brachii impeditum & sublatum petierunt ? Etsi ergo laudabilem illorum exercitiorum usum judicem , non tamen qui circa illa invaluere abusus in quibusdam locis , probare possum . Cum enim prima sua institutione pueris destinata sint , nec ultra durare debeant , quam proprio cortice natare possint jam adultiores facti , & lectione & auditione verbi Dei profectum ipsi suum urgere : videmus hic idem illis contingere , quod circa ablactationem infantium usu venit , quibus si nimis præpere lac subtrahitur , membris robur eripitur , ne grandescant : aut si ultra tempus mammam adire conceditur , & solidis cibis arcentur , flaccescunt , & præmansis tantum nutriuntur , & perpetuo illis lacte opus est , non solido cibo . Sin ante tempus solidum cibum ingeras , illud contingit , ut primæ concoctionis vitium non emendetur in secunda . neque decet , ut Catechizationes publicæ , pueris destinatæ , sint aut nimis pueriles , aut adultis tantum convenientes . Illas enim magis privatis domus aut Scholæ parictibus concludi convenit , quam publice ab omnibus audiri . Et vix decorum est , Pastorem senem & canitie venerabilem confidere tam puerili cætui , in quo nulli adhuc inveniuntur idonei auditores Ethices . Præsertim si tales quæstiones , tam ridiculæ & ineptæ illic proponendæ sunt , quales magno numero & quidem sine responso ad illas , variis libellis impressas non sine admiratione vidimus . Et vero exercitia illa ad majorem gradum evehere , quam qui primis addiscendis pietatis fundamentis sufficit , res est non vacans periculo , & quæ scientia opione magis animos inflat , & sciolos facit , quam charitate ædificat . Neque nimia crebitas illorum laudanda , qua sit , ut & concionum neglegentius quidam , & in Pastoribus , & in auditoribus animadvertisatur , quasi majus momentum in illis , quam in his situm sit . Et docuit variis in locis experientia , promiscuum illum juvenum & puellarum , virorum & mulierum conventum in multis non tam pietatis ignem , quam libidinis accendisse , & loco mortificationis carnis , viventes non spiritus , sed carnis fructus produxisse . Sed tædet me horum meminisse , quæ Ecclesiis nostris pudorem & dolorem , extraneis & hostibus risum & cachinnos præbere & ordinem nostrum caperendi materiam subministrare poslunt . Itaque reliqua non attingam , quod tamen copiose possem , ne videar cum delectatione his immorari , & quæ tantum seriæ admonitionis causa , ut fratribus hæc corrigendi cogitationes suggererem , in chartas con-
jece

*image
not
available*

bominem impurare non posset, & quod vere polluit, pro impuro non habebant. contra quod servator: Nihil est extra hominem, quod ingrediens in hominem possit eum polluere. Non enim ingreditur in cor ejus, sed in ventrem & in secessum abit, &c. 3. dilatatio Phylacteriorum, & productio fimbriarum palliorum suorum. Matth. 23. 5. Quid hoc sit, disquiritur. Horum Phylacteriorum forma, & aptandæ ea capiti & manui modum, in Synagoga Buxtorfi legere est. Vestis quadrangulæ, instar Epomidis vel Exomidis figuram, vide apud eundem. hæc à Deo prescripta & jussa Num. 15. 38. in memoriam liberationis sua ex Ægypto, & ut recondarentur præceptorum Domini: cum illi omnem sanctitatem & obsequium in ueste ponerent.

§. I. Nunquam pejore loco sunt res Ecclesiæ, quam cum partes dissidentes, ruptura facta, & ab omnibus consiliis pacis aversæ, sententiam quæque suam tuentur, proque ea tanquam pro aris & focis, depugnare paratæ sunt. Statim enim ex scislura ista sectæ oriuntur, quæ quo res levioris sunt momenti, ob quas litigatur, eo ferè majoribus animorum motibus, odiis, convitiis, & calumniis geruntur. At sicut ignis, nisi continuo pabulo materia incendio præbeatur, tandem extinguitur: Ita nulla secta longam ætatem feret, quæ non, ut perennet, majoris momenti & ponderis sibi disputandi causas & occasiones asciscit, quibus adversarii irritentur magis, & ad contradicendum invitentur. Quamdiu inter Orientales & Occidentis Ecclesiæ tantum de tempore vero Paschatis, & ritibus & ceremoniis disputatum fuit, spes non defuit, posse illas unitas conservari, & salva charitate & pace amice inter se convenire. Sed cum exacerbatis animis, etiam de primatu inter illas rixa orta est, & ne minima quidem in re altera alteri concedere volvit (ut inter ligantes fieri assolet) quæcunque uni parti displicuerunt, eo ipso placuerre alteri, & novi & graviores errores, atque etiam hæreses, colendæ & fovendæ discordiæ causa assumentæ. Ita Romana Ecclesia crevit, & Hierarchiam suam stabilivit, introducta primum idolatria, & omne genus erroribus infatuato populo. Impossibile enim fuit, papale Regnum, tam universale, tam artificiosum, tam diuturnum, aspectantibus aut conniventibus, aut coactis, & volentibus nolentibus etiam regibus, & potestatibus terræ, ad tale & tantum fastigium evehî, sine schismate, omnium errorum & hæresium idolatriæ & superstitionem syrinate, spirituali tyrrannide, & scelerum & veneficiorum, & fraudum & deceptionum omne genus concursu & licentia. Sed ne à proposito migret Oratio, vel Pharisaïsmum mihi vide, de quo nunc agimus: Quamprimum ille in sectam coaluit, & dogmata & placita sua in capita & canones rededit, eaque in omniū certum compedit, quo omnes qui corpori illi adjungi vellent, illa probare, servare, & pro illis decertare etiam tenerentur: caveri non

*image
not
available*

extat lib. 52. Prudens adinodum consilium, & non solum Recip. & Politiæ, sed vel maxime Ecclesiæ proficuum, & Rectoribus utriusque summa cura attendendum. Tunc enim paucorum illorum, vel plurium inter se coitio, & ab aliis dissensus, quæ *Faction* vero nomine dicitur, erumpit in publicum, cum se partes dissentientes, nomine *ceu tesserâ imposito*, inter se noscere ceperunt, atque ita à reliquis distingui. Quod alteri parti, seu sectæ, sive jam formatæ, sive occasione illa parata formari, & jam in procinctu stanti, occasionem subministrat, & idoneam se illi opponendi opportunitatem præbet, quam in hoc casu non neglexerunt Saducæi. Nec tamen impedit, quin aliquando secta aliqua ad tempus singularis existat, quando aemulatores non habet, aut admiratione sui populum addictum & favente invenit, ut nemo se illi opponere operæ pretiū putet. quod tamen ratum est, nisi cum vel veritas idoneos defensores non habet, vel res tanti non videtur, ut propterea pax turbetur.

§. 4. Dicti ergo, sive ipsi sibi nomen illud adoptarunt, פְּרָשִׁים, non à פָּרָשָׁה aut à פָּרָשָׁה sed à פָּרָשָׁה, quatenus separandi notionem indicat, quasi αφωειζηνοι à reliquis & separati, & divisi à populo. Luc. 18: 11. Quo forte respexit Apostolus Rom. 1: 1. cum se dixit αφωειζηνοι εἰς διαγέλλοις. nam ante fuerat αφωειζηνοι εἰς τὸν νόμον, hoc est, Phariseus. Neque tamen ob hoc duntaxat nomen accepérunt, quod separati essent ad studium legis, hoc enim commune habebant cum Scribis & ρουμδίσταις, qui tamen & pars erant Phariseorum, Actor. 23: 9.) sed vel maxime quod separati & divisi erant à populo, vita munditia, abstinentes accurate à cibo polluto, & populo terræ, qui de cibo non subtiliter discernit: non capientes cibum nisi manibus lotis. Deinde vita sanctimonia, quæ tota versabatur circa externa. nec solum vita genus accuratissimum, & ad mandata legis sectabantur, sed plura quam lex flagitabat, se exhibere jactabant. Divisi quinetiam erant ab aliis habitu & vestitu peculiari, neque id soluim, sed etiam vulgi vestitum abominabantur. In his minutis valde gloriabantur. *Incessum*, quasi reptantium & impingentium pedes imitabantur, quod ex nimia humilitate pedes in incessu non elevarent, ac proinde ad obvios lapides & obstacula facile impingerent, & cespitarent. Dicti etiam venam secantes ad parietes, quasi φλεβολόμειοι, quod ex inani castitatis simulatione, oculis conniventibus & ferme clausis, incederent, ne unquam mulierem aut virginem obviā aspicerent, ac impuris sordidarentur affectibus, ideoque fronte ad parietes occursabant, & cruentī fiebant, quasi venam capitis secuisserint. Et quod capite & dorso versus terram inclinato, fornicati & quasi dupliciti

*image
not
available*

manum remisso lavare (quamvis & id fieri quoque potuerit) sed ut Theophylactus exponit ἔως ηγκῶν: ob aquæ nimirum defluxum per totam illam brachii partem, quæ πυγμὴ dicitur, à digitorum radice seu propagine ad cubitum usque. Nam manus quidem tantum lavabant Iudæi, sed post manuum lotionem elevatis sursum manibus, aquam manibus adhærentem sinebant defluere ad cubitum usque: atque hoc sufficere putabant ad tollendam immundiciem, si quæ forte adhæserat brachio à carpo ad cubitum usque. Quia etsi communiter solæ manus, ad carpum usque, rei immundæ attactu fortuito immundiciem contrahere solitæ sint, fieri tamen potest, & contingit quoque, ut relicta etiam brachii aliquâ parte infrâ carpum, attactu similiter rei minus mundæ polluatur. Id quod majoris cautionis gratia, & (ut solebant de omnibus suis tradiiunculis dicere) *ad faciendam legi sepem*, ita observabant, lotione illius partis levius, quam manus, utpote magis contrahendæ immundiæ obnoxiae, defuncti. Qui mos à Phariseis introductus, ab omnibus passim Judæis, ut hoc eodem Marci versu notatum, observabatur. Atque à Judæis hodiernis tam accurate quoque custoditur hic lavandi manus mos, tam multis præterea gravatur ritibus, ut qui *illotis manibus panem comedit*, eodem loco illis sit, ac si scorto accubaret. Sic quidem, ut nemo lavans, annulum in digito retinere audeat, ne quid sordis sub illo lateat: ac si quis annulum non detraxerit, idem sit, ac si illotis manibus comedet. Qui plura de iis scire avet, *Buxtorfi Synagogam Judaicam adeat*, cap. 11. ubi multa ejus farinæ inveniet. Addit præterea Marcus, majori adhuc cura se purgasse à foro reduces. Cum enim in foro, aliisque locis publicis, multi ἀπόφυλοι, peccatores & immundi versarentur, quoruim contactu etiam inscii pollui poterant, domum reversi, non manus tantum lavabant, sed & corpus mersabant. id enim est βαθίζεσθ. simili de causa in parascue metuebant prætorium accedere, quod plenum esset hominibus Romanis. addit Euangeliſta alia multa esse ἐπελασσούχρτην (scil. à senioribus) videlicet βαθίζουσι τηνών, καὶ ξεσῶν, καὶ χαλκίων, Καληνῶν. ubi vides pleraque instrumenta cibis capiendis servientia describi, calices, sextarios, sive aquales, & æramenta, quæ ex ære fiebant. quod caute dictum; ærea enim abluebantur, testacea frangebantur, si polluta crederentur. Lectos autem intellige non tam cubicularios ad dormiendum, quām discubitorios, quos & triclinares appellant, quod eorum usus esset in tricliniis, in quibus recumbentes cibum sumebant. Nisi & illos quoque abluebant.

§. 6. Ubi vides Hypocitarum genium, neglectis mandatis Dei, hominum

minum mandatis tantum attendentium, iisque plus, quam divinis tribuentium, inque eorum expositione magis immorantium. Et pulcre iis ostendit Christus, quam turpiter se & alios fallerent, immundiciem in eo statuentes, quod impurare hominem non potest, & quod hominem vero polluit, pro impuro non habentes. aurea verba sunt: *Nihil est extra hominem, quod ingrediens in hominem, possit eum polluere. Non enim ingreditur in cor ejus, sed in ventrem, & in secessum abit, purgans omnes escas. Quod vero ex homine egreditur, illud polluit hominem nim. quod ab intus ex corde hominum exit.* Marc. 7. 18, 19, 20; 21. Quam verò in observandis ritibus, qui non sunt magni ad pietatem momenti, sed externa specie valent, eximū esse vellent; duobus porro exemplis probat, quorum alter usu receptus, alter lege erat institutus. Matth. 23. 5. Πλατών τὰ φυλακτίαι αὐτῶν, καὶ μεμάλισθοι τὰ κρήπεδα τὴν ιουλίων αὔτων. nam צוּרִים id est, τὰ κρήπεδα, quæ κόκκινα βάμματα vocat Justinus, lege erant præcepta, Num. 15. 38, 39, 40. Deut. 22. 12. ut non tantum corporis nota, sed & conspicuo habitu Israëlitæ ab alienigenis discernerentur. At צפְלִים, quæ φυλακτίæ hic dicuntur, & non אַפְלָק sed אַחֲפָל deducuntur, usum habent auctorem. Nam quod quidam, inter quos Josephus & Justinus, Exod. 13. 9. & 16. & Deut. 6. 8. ea putant imperati, frustra sunt. Nam istis locis (ut etiam olim Hieronymus observavit) nihil aliud jubentur Israëlitæ, quam beneficia liberationis ex Ægypto, & præcepta divinitus data animo infigere, non minus, quam quæ in memorie causa in manibus gerere, & ob oculos nobis ponere solemus. Ut sit παρομιῶδες loquendi genus, quale Es. 49: 16. Prov. 6: 21. & 3: 3. Cant. 8: 6. ut vel ex eo appareret, quod id quod in Deuteronomio תוטר, id dicto Exodi loco dicitur זכרן, memoriale. Illud vulgatus *Appensum*, vertit, procul dubio respiciens Paraphrastis Chaldaei חפלִים: quasi appendicem capitii & manus: At Septuaginta ἀσύλητη verterunt: nimis quia eodem in loco, in fronte, manuque sinistra semper hæcere, præsertim inter orandum, nec inde moveri debeant. At Euangelista duo ista vocabula Tephilin, & Totaphot, φυλακτία, id est, conservatoria interpretatur, à fine videlicet, quod ea tanquam adminicula, ad efficacem legis memoriam firmius conservandam, adhiberentur: Non sic tamen, quin etiam habendi modus, situsque simul denotetur: Nam cum adiectivum sit, consistere per se nequit, nisi subintelligatur substantivum עטֵיכְמָה, aut aliud simile, quod alligationem sonet aut conjunctionem. Ut sic non inepte quoque ad Tephilin reducatur.

s. 7. Cæterum cui horum phylacteriorum ut & fimbriarum confiendi

sciendi formam, & aptandi ea capiti & manui sinistram modum, accuratius descriptum legere, animus est; adeat *synagogam Iudaicam* doctissimi *Buxtorfi* Patris, ubi cap. 9. luculenter & plene curiositati suæ satisfactum videtur. nam ibi comperiet duplicita Tephilin seu Phylacteria illis in usu fuisse, capitum & manuum; quæ longum esset hic inserere, & præter brevitatis institutum. Phylacteria capitum hic respexisse videtur Servator. nam phylacteria manus, recta & abscondita esse voluerunt Magistri: unde brachio veste recto, non manui alligantur, quod de illis in præcepto dicatur, erunt tibi in signum, tibi, non aliis. Alia erat phylacteriorum capitum ratio, quæ palam in nuda fronte geruntur, ut ab omnibus conspiciantur: Lora etiam quibus alligantur, antrosum longa & lata esse debebant, ut usque ad umbilicum propendere possent. Quo verò hic etiam differrent à vulgo, ampliora & longiora sibi illa fieri curabant, id est, ιωνιον τη φυλακτερια αιντ. ut in hac parte etiam majoris sanctitatis opinionem de se alerent. Quanquam nil impedit, etiam ipsa phylacteria capiti circumposita, latiora & ornatrix gestasse aliis, quo in omnibus, etiam minimis rebus, singulares viderentur. Tantam verò illis sanctitatem tribuunt, ut unicum præceptum de Tephillin equivalere dicant omnibus præceptis; & qui ea gestat perinde haberi, ac si rora lex esset in ore eius; adeoque qui diligenter hoc præceptum observat, longa râ vita fructum: qui vero ea negligit & spernit, esse ex prevaricatoribus Israëlis. Ita quidem, ut illis esset loco amulet contra Diaboli insidias, & contra omnes fortuitos & adversos casus, quibus obnoxii sumus in hac vita. Alteram patrem de vestitu, quod attinet, habebant quidem mandatum Domini, sed quod, sicut & vestitum ipsum, additionibus suis & interpretatione corrumpebant, & ex simplici memoriali, opus operatum fabricabant. Sic legimus Num. 15. 38. & 39. 40. faciant sibi τέχναι super alas vestimentorum suorum, per generationes suas, & ponent super fimbria ale filum hyacinthi. Et erit vobis in fimbria, & videbitis eam, & recordabitur omnium præceptorum Domini, & facietis ea, &c. vide & Deut. 22: 12. Hanc veste in quadrangulam, instar Epomidis vel Exomidis, constante in duabus quadrangulis particulis, plerunque & communiter laneis, interdum bombycinis, duabus villis bene colligatis, ita ut capitum intromittendi spatum darent, & ad utrumque latus aperturam, pulchre descriptam habes apud Buxtorfum dicto loco. A singulis angulis fimbria vel peniculamentum, octo filis hyacinthinis & laneis constans, deorsum pendet, interdum quatuor, interdum octo vel duodecim digitos lata. Quod postremum hic culpatur à Domino in Phariseis, omnia in maius augmentibus, quasi in majoribus fimbriis major sibi

sibi esset sanctitas. Unde illud sapientum illorum: *Ad eodum magnum esse præceptum de Zizis, ut is qui præceptum hoc diligenter custodierit, habeatur eo loco, ac si totam legem custodiisset.* Quo mihi perinde agere videntur, ac si Pedi-sequus aliquis splendida veste ornatus, qua Domini sui insignia portat, illâ superbiat, & in ea gestanda omne obsequium Domini ponat: sic Israëlitas à servis Dominis, quibus in Ægypto servierant, liberatos, & Domino cœli & terræ assertos, cuius infligne in veste, in memoriam liberationis suæ, & in recordationem omnium præceptorum ejus, ut ea facerent, portare jussi erant, omnem sanctitatem & obsequium in veste ipsa posuisse, quasi omnis obedientia, quam Domino suo debebant, sibi pararia & obside, de qua præstanta ne cogitabant quidem. Quæ certe est miserrima animæ servitus.

C A P. IV.

BREVIARIUM CAPITIS QUARTI.

In his minutis lacet magna hypocrisis, præcipue cum à doctoribus sedentibus in Cathedra Mosis, auctoritatem accipiebant, & ceu pietatis opera rigide exigeabantur. Hoc enim fuit fermentum illud Pharisaeum, quo vera quedam, que ab ipsis etiam doccebantur, corrumpebant. Neque ipsi magni ista faciebant, cum que alijs prescribebant, ipsi non facerent, & tamen rigide à populo fieri vellent & laetissime extendebant, nulla admissa benigna interpretatione. Ut ex decimatione olerum liquet, que sunt horiorum, non agrorum proventus. Potissimum in his novis erat, quod ob hac levia omittebant ratiōnē. Tíus, imo magis transgrediebantur legem. Hypocrisis reddebat illos magnos simulandi & dissimulandi artifices, ut vita illorum esset continua quedans ironia. Simulabunt se sanctos, cum iniis pleni essent odio, invidia, rapacitate, crudelitate, & tamen propriez externa opera putabani se Deo posse imponere. Causa hujus hypocriseos, quia dilexerunt gloriam hominum magis quam gloriam Dei; ideo faciebant omnia opera sua, ut spectarentur ab hominibus. Eleemosynam facientes, suba populum convocabant. preces in proposito & stantes faciebant, cum patrolo, i.e. & πατρόνῳ. Pharisai in urgendis externis illis ritibus tam exacti, valde laxi erant in dispensandis & solvendis præceptis moralibus, uti ex perversis glossis eorum in præceptis 3. 4. 5. 6. 7. 10. manifestum est. Christus non fuit magnus Sabbatarius, sed suo exemplo docuit, ceremoniam debere charitati, & misericordiam præferrè sacrificio. Sabbathum propriè hominem, non homo propriè Sabbathum, &c.

I. I. Dici non potest, quantus in his minutis accurate obeundis latet fucus & hypocrisis, ad captandam auram popularem. Quia enim in externis illis exercitiis & operibus non consistit Pietas, ut-pote quibus peragendis spiritu & regeneratione non est opus, sed sunt tantum ut vestis ejus quedam, & ostentatio in oculos incurrens, non est quoque in iis verum discriminem, quo dignoscitur pius ab impio. Atqui tamen hæc externa rigidius exigebantur à Doctoribus, quia quæ ab ipso

Deo mandata erant. Licet enim sedentes in Cathedra Mosis, Doctrinam etiam quam tradidit Moses, s^epe ad mentem Mosis interpretarentur (etenim quomodo si in omnibus Mosis doctrinæ contraria docuissent, ἀξιωματα suum apud populum tueri potuissent?) atque eatenus etiam audi^r debuerint, & quæ dicebant, servari & fieri? nempe cum nondum *Chirographum in placitis è medio sublatum esset, & affixum cruci, ne cum expoliatis & triumphatis palam ταῖς δόχαις ή ixiσταις.* Col. 2. 24. 15. & sapientia hujus seculi, & Principum hujus seculi nondum abrogata & infatuata esset, 1 Cor. 1. 20. & 2. 6. Attamen cum illis veris multa de suo admiscerent, & Pharisaico suo fermento corrumperent, cavendi erant, sicut Christus monet Matth. 16. 12. Inter quæ multa erant frivola, inania, quæ plane extra interpretandi officium, quin extra ipsam & contra legem ipsi comminiscabantur. Quod vel eo indicio patebat, quod ipsi quæ aliis prescriberant, non facerent, atque ita doctrina illorum dissidebat ab operibus: magno argumento quod ipsi non magni facerent, quæ ab aliis exigeabant. Quales illi homines, ignava opera, Philosophâ sententiâ; similes medicis illis, qui quod ægris suis accurate prescribunt, ipsi ægrotantes negligunt. Quod quomodo ab illis factum, porrò docet Christus: *ligant enim onera gravia, & difficilia portatu, & imponunt in humeros hominum; digito autem suo nolunt ea movere.* vel quod revera non præstarent, quæ rigide ab aliis & ad amissum fieri jubeant, vel tantum perfunctorie, & dicis causa, & palam, cum videri quod agebant posset, fecus non, agerent. *Introrsum turpes, extorsam pelle decori.* Omnia enim opera sua faciebant, ut spectarentur ab hominibus, plane scenæ inservientes. Cum enim munus sit boni Jurisconsulti, quicquid onerosum est, sublevare benigna Interpretatione, contra Hebræorum consulti, τὰ ἡλεκτα, quæ Deus non imperaverat προγράψυσθεις, sed ob res alias, urgebant rigidè, & quam latissime extendebant, neque probabiles admittebant exceptiones. Ut vel ex decimatione illa meniba, anethi & cuminis, & quod Lucas addit, ruta & omnis oleris, patet Matth. 23. 23. Luc. 11. 42: Cum enim lex, quæ de Decimatione. Deut. 14. 22. legitur, si ἀγροί των ejus spectes, huc collimet, ut Levitis fatis prospectum esset de rebus necessariis, non est credibile, olerum minutias ista lege comprehendendi, cum non essent proventus agrorum, sed hortorum, qui magis est in usu, quam in fructu: nec earum decimæ Levitis multum poterant adferre emolumenti, multum vero incommodi Israëlitis, ob estimationis incertum, & quia pauperes maximè ea res tangebat. At ρουηνὶ, & sectatores eorum Pharisei, contendentes nihil excipiendum, ubi lex nihil excipit, Levitarum utilitatibus contumaciter ad-

aderant, quasi in illis tota res pietatis versaretur. Atqui cum ad veram pietatem parum referret, utra interpretatio prævaleret, Christus admirabilis temperamento, in his atque aliis hujuscemodi quæstionibus ita interpretum rigorem notat, ut tamen nemini auctor sit à receptis sententiis discedendi, ubi paci atque ordini sine gravi jactura consuli potest. Itaque dicit: ταῦτα ἔδι τοῖσι, καὶ κατα μὴ αὐτέρων: non definiens juris controversiam, sed potius acquiescendum monens, neque repugnandum Doctoribus, quia sit de re exigui momenti; præcipue cum tam multa majoris momenti culpanda in illis se offerrent. Ut præclarè de his commentatur literatorum Doctissimus, & doctorum literatissimus D. Grotius.

§. 2. At illud fuit non ferendum, quod ob hæc levia & minora, omittebant τὰ βαρύνεται τὸν ρόμπον, τὸν κείσιν, καὶ τὸν εἰλεόν, καὶ τὸν μίσιν. Præponderant enim naturalia constitutis, & ea quoruim causa hæc sunt instituta. cum potius illa cedere hisce, quæ natura & lex ex illa expressa docent, justum sit. Sunt autem τὰ βαρύνεται τὸν ρόμπον, præcepta legis illa, quæ qui fecerit ea homo, vivet in illis, definitore Ezechiele c. 20. II. multum discreta ab illis placitis & δόγματι, quæ ibidem v. 25. vocat præcepta non bona, & iura in quibus non vivit homo. qualia sunt dona & sacrificia quæ sub. Vet. Test, offerebantur, quæ non poterant consummare secundum conscientiam cultorem. Iten justificationes carnis, consistentes solummodo in cibis, positionibus, & variis ablutionibus, usque ad tempus correctionis impositæ. Hebr. 9.9. 10. ut merito illa Apostolus vocet αὐθεντὴς πλωχαὶ στριχεῖα, Gal. 4.9. quæ nihil conferunt homini interiori per se, sed adminicula sunt tantum intelligenti, ad quod ex instituto Dei referenda sint. Erant enim paedagogia ad Christum, Gal. 3. 24. Neque tantum neglectum præceptorum Dei, ut judicium, misericordiam, fidem non exerceat homo, inducit hæc traditionum observatio: sed & transgressionem ipsam mandatorum Dei, & ακύρωσιν; uti Christus Matth. 15. luculenter ostendit ex infami illa quinti præcepti interpretatione, quæ ob Corban liberos dispensabat ab amore illo & cura, qua tenebantur Parentibus pauperibus subvenire.

§. 3. Præcipua hujus mali causa, & Religionis spiritualis in scenicam quandam externorum, & in oculos incurantium operum formam degenerationis, taxatur à Christo. horum hominum hypocrisis. Qua & Deo, & hominibus, & sibi ipsis fucum faciebant; quo factum, ut jam nec aliis nec sibi noti essent amplius, & cum Deo perinde transigerent, quasi nec videret, nec adverteret. Ps. 94. 7. Magni dissimulandi & simulandi artifices, dissimulantes se esse, quod erant, & simulantes se esse quod non erant. Ut tota illorum vita esset quasi continua Ironia, in qua ut in contra-

ria oratione, perpetuo, illud obversabatur, est, non est. dissimulabant se esse impios, rapaces, quod erant; simulabant se esse pios, *quarentes Deum, & notitiam viarum ejus, quasi justitiæculores*, Jes. 58. 2. quod non erant. quæ quamvis videantur contraria, non ita tamen sunt, quin utriusque origo possit esse una. nam in dissimulatione est negatio rei quæ est: in simulatione affirmatio rei quæ non est. Itaque idem erit modus, si dicam bonum virum Pharisæum illum, de quo Luc. 18. & non bonum Publicanum. Ita homo sibi struit laqueum, quo mens ejus irretitur, ut se extra quærens, interiora deserta & inania relinquat. Dementatus enim fatua propriæ justitiæ opinione, putas se Deo utilem: *Quasi omnipotenti inde aliquod commodum accedit, quod homo justus sit, aut lucrum, quod vias suas integras fecerit.* Job. 22. 2. 3 Mira res, eò dementiæ venire hominem posse, ut præstando tantum externa legis opera, arbitretur se Deo gratum, & nihil amplius ab se requirendum. Cum tamen, conspicua illa legis opera, ut plurimum non ex dilectione justitiæ profecta, sed magis ex ambitione & φιλαυλίᾳ, ut hominibus placeant, nihil aliud essent coram Deo, quam turpis legis prævaricatio. *Quia non est coram illo in voluntate, quod coram hominibus apparebat in opere.* potiusque ex illo rei tenebantur, quod Deus novaret eos malle, si impunè fieri posset, committere. ut verè Augustinus. Præcipue id dicas, si constat tales homines, qui se justos jactant, magnis & intercutibus vitiis laborare, invidia, odio, crudelitate, avaritia. Tum enim alterutrum fiat necesse est, ut aut peccata habeant pro justitia, vel quia alios fugiunt, & non sunt manifesta, vel quia prætextu quodam & inducta larva palliare possunt: aut ut ipsi Deo imponere se posse putent, sperantes occultum esse Deo, quod rectum est hominibus. Atque ita inflati superbia, sibi de impleta legis justitia gratulantur; sibi & suis viribus ascribentes, quod dare solius est Dei.

§. 4. Causam hujus ulceris tangit Christus Johan. 5. 44. ubi causam cur ipsi non crederent, hanc prodit, *Quomodo vos potestis credere, δόξαντες αὐτὸν λαμπεῖντες, καὶ τὰ δόξαντα τὰ μορφὴν τοῦ Ιησοῦ Χριστοῦ.* Quæ eadem causa notatur, cur multi ex primoribus credentes non ausi sint confiteri, *Quia dilexerunt gloriam hominum magis quam gloriam Dei.* Joh. 12. 43. Qui sic est animatus, ut se & homines præferat gloriæ Dei, non est mirum, *omnia sua opera facere, ut spectentur ab hominibus;* quod Christus in iis carpit, Matth. 23. 5. Itaque Eleemosynam facientes, suba convocabant populum, id est, populum τὸν ποιηταν testem quærebant, quasi sibi periret fructus operis, si non videretur. Talibus nihil præterea à Deo expectandum monet Christus. Quod enī intendent, consecuti sunt,

sunt, gloriam apud homines, atque ita απέχεσθαι μισθὸν αὐτῶν. Simile judicium de jejuniis, sed inaxime precibus illorum, quas in propatulo, in synagogis compitis & triviis stantes, ut exaudiri & videri possent ab hominibus, clara & magna voce fundebant. Accedebat illa precum pestis καρπολογία καὶ πλυντορία, qua Ethnici imitati, Deo verba annumerabant, quasi ille preces ex prolixitate potius & labore externi illius operis, quam ex intimo animi affectu, cui excitando, non indicando in precibus verba inserviunt, metiretur. Quod idem aliis verbis iam olim à Syracide præceptum cap. 7. 5. μη διτερώντες λόγον εν τῷ περισσεύχῃ σε. & monitum est sapientis Regis, Eccl. 5. 1. 2. ne acceleres ore tuo, & animus tuus ne festinet proferre quicquam coram ipso Deo: nam Deus ipse in cælis est, tu autem super terram: idcirco sunt verba tua pauca. Quia ut prodit somnium multa occupatione, ita vox stolidi multitudine verborum. Et fieri vix potest, ut qui ita affectus est in orando, non etiam putet se isto modo gratificari Deo, & vim operis operati tribuat longis precibus, quasi eo præcellens alios. δοξῆσθαι δὲ ἐν εἰσιτηρίῳ πλυντορίᾳ εἰσαγγελήσασθαι. Et certe superfluum est, multa verba consumere ut Deo necessitates tuas exponas, aut caussidicum apud illum agere, qui potius ut Pater conpellandus, qui novit quibus nobis sit opus, antequam petamus eum. vers. 8. carior enīm est illi homo, quam est homo sibi.

§. 5. Sed non lubet hīc omnia ἔξορυχίζεσθαι. Illud merito quis miretur, Phariseos in observandis ceremonialibus, & minoris momenti præceptis tam exactos & severos, tam laxos fuisse in exponendis præceptis, quæ vocant, moralibus, inque iis dispensandis, & solvendis. Vide enim ut suis glossis, præcepta tertium, quintum, sextum, septimum, decimum enervent & extenuent, quasi nihil in illis contineretur præter externum opus & disciplinam, nihil ad internum hominem spectans; & concupiscentiam non aliam, quam cui consentit homo, & quæ proxima est partui. Quo pacto τὰ βαρύτερα τὸν νόμον ex lege, id est, legem ex lege tollebant, atque ita illam, ceu legislatores injussi, in alium sensum detorquentes, verbæ ejus evirabant. Vide Math. 5. & 15. Rom. 7. 7. Quod est verè αἴστεντα τὸν νόμον. At hi tam liberales in dispensandis his maximis mandatis, quam rigidi & exacti in observando Sabbato ad minimas usque circumstantias, multa illi de suo addentes, & charitati & misericordiæ contraria præscribentes? Hic verò Servator, ipse legis auctor, probe sciens ceremoniam cedere debere charitati, & Deum pluris facere misericordiam, quam sacrificium, cordate semper se istis opposuit; suo nos docens exemplo, non esse in illis rebus constituendam arcem pietatis, quæ in

externo tantum opere consistunt , & ad quas faciendas spiritu regenerationis non est opus , sed quæ hypocritis cum piis possunt esse communes , & quæ non sunt veri fructus spiritus , quales describit Apostolus Gal. 5. 22. Talein charitatis impletionem in observando externo Sabbato non agnoscens Christus , Apostolos suos ob non observantiam Sabbati à Pharisæis reprehensos , passim defendit. Argumenta quæ in defensionem suorum attulit Christus , sunt consideratione digna. Quia enim sanctificatio Sabbati consistit in cessatione ab opere in se lictio , & unica tantum in hebdomade die vetito cæteris diebus omnibus non solum agi permisso , sed tantum non mandato ; Quis dicet , obedientiam illius præcepti moralem esse virtutem , quam certo tantum tempore & unico in septimana die exercere licuit ? Moralia certe præcepta ex æquo omnes , & semper , & ad semper , ut loquuntur in scholis , obligant , non imaginis vulgum quam Sacerdotes . Si ergo morale præceptum est , non accendere Sabbatho ignem , non assare carnes , non mactare aut excoriare bestias ; cur id Sacerdotibus licuit , in quibus Deus magis sanctificari voluit ? At dicit tamen Christus Matth. 12. 5. *Sacerdotes Sabbatis in templo Sabatum violare , & sine crimen esse.* Quod Χριστὸς intelligi debet , quia servilia & corporalia , aliis illicita & prohibita faciebant , non verò Χριστὸς legis , quia lex Sabbati eam recipiebat interpretationem , ut non obster operibus Templi . Unde nata regula Judaici juris , *in Templo non esse sabatum.* Tum inde id probat , quod charitas in proximum præferri debeat observantiæ Sabbati , ut si simul servari non possint , potius sit violandum Sabatum , quam misericordia in proximum omittenda . Luc. 13. 15. Ita ostendit Matth. 12. 3. melius fuisse , *panges propositiones , quibus solis Sacerdotibus ræsci licitum erat ,* in necessitate famis , *comedi à Davide & sociis ,* quibus alias non licebat , quam hominem perire fame . Atqui eadem est ratio Sabbati . Præterea ibidem vers. 7. argumentum petit ex loco de contrariis legibus , ex Osee cap. 6. 7 , *misericordiam volo , & non sacrificium;* ostendens potiorem esse legem , quæ beneficentiam præcipit , quam quæ ad ritus pertinet . Justum ergo esse , ceremoniam cedere charitati . Quo facit illa gnome Christi , quæ refertur Marc. 2. 27. *Sabatum propter hominem factum est , non homo propter Sabatum.* Itaque Filius hominis est etiam Dominus Sabbati . At quod alterius causa comparatum est , id justum est cedere illi , cuius causa comparatum est . Quod ut verum sit de lege Ceremoniali , at de morali dici nequit . Cum potius homo sit propter legem , quam lex propter hominem : neque ullo casu homo possit fieri dominus legis , qui tamen certo casu se potest facere dominum Sabbati . Licet enim dominus

nus noster Christus proprie dici mereatur Dominus Sabbati; (qui tamen in forma servi veniens, dicit se non venisse solvere legem aut Prophetas, sed ut impleret;) non repugnat tamen, quin nos etiam fecerit Dominos Sabbati; utpote quos lotos à peccatis, fecit Reges, Sacerdotes Deo & Patri suo. Apoc. I. 6. ut quia Christi sumus, etiam omnia nostra simus. I. Cor. 3. 21. 23. Sic quidem, ut jam nemo potestatem judicandi nos habeat in cibo, aut in parte diei festi aut Novilunii aut Sabbatorum. Quae sunt umbra rerum futuraram. at corpus est Christi. Col. 2. 16, 17. Ita Servator noster, verus Josua, qui omnes fatigatos, & oneratos gravi & duobus annis legis jugo, ad se invitavit, ut veram requiem, in quam nec Moses, nec typicus Josua filios Israël introducere potuerunt, animabus inveniant. Matth. 11. 28, 29. Quod est verum illud Sabbathum, carnali Judæo incognitum: hæc vera quies, quam dum negant lassis, & audire renunt; factum est illis verbum Dei, præceptum ad præceptum, præceptum ad præceptum, linea ad lineam, linea ad lineam, pauculum hic, pauculum illic. Es. 28. 12, 13. Sic qui in istis externis hærent, perpetuo manent pueri Abecedarii, primis tirociniis immorantes, nec capaces ad perfectionem ferri & perduci.

C A P. V.

BREVIARIUM CAPITIS QUINTI.

Ex hypocrisi manat iste error, quod legem sibi prestitu non impossibilem imaginati, ex illa justitiam propriam stabilire presumserint. Atque ita vel conscientie proprie, convicte de peccato fraus facienda fuit; vel lex accommodanda viribus hominum, ex & peccato non peccatum faciendum, & tantum de legis de perfectione demendum, quantum sibi imperfectionis conci erant. Ita in lege nil prater externam disciplinam & corticem considerarunt. Hinc ille glossa illorum οὐ πιστός τοι præceptorum legis, quas Christus Matth. 5. & 6. & 23. capp. reprobet. 1. Teriti præcepti, excogitatis obliquis jurandi formulis. 2. Præcepti quinti per impium corban. 3. Sexii præcepti, quod tantum de patrato homicidio intelligunt. 4. Septimi, quod tantum de proprio dicto adulterio accipiebant, & per abusum libelli repudi conjugia solvebant. Phariseorum reprehenditur avaritia & rapacitas, & viduarum spoliatio; crudelitas & superbia, amor ægreditiorum & ægreditiæ in cœnis & synagogis, omnium pra se coniunctus ex Pharisaco supercilioso.

S. I. Præter has memoratas traditiones, & quæ plures aliæ memorari possent, ex eadem hypocrisi manavit illa per novas, & excogitatas à magistris glossas, legem pervertendi libido: quam Christus exagitat & carpit Matth. 5. & 15. & 23. Cum enim Lex ipsa sit sancta, & mandatum sanctum, & justum, & bonum, Rom. 7. 12, utpote perfectæ justitiae norma & regula, continens voluntatem Dei bonam, & beneplacentem &

& perfectam Rom. 12. 2. & quam si fecerit homo, vivet in illa Ezech. 20. & cuius impletio est charitas: homines illi scientes legem quidem esse bonam, si quis ea legitime utatur 1 Tim. 1. 8. per errorem sibi persuadebant, ideo justa esse latam, ut per observationem ejus justificetur; cum Lex è contra omnes ad unum transgressores inveniens, facta sit homini dūa quis & auctoritas, & ministerium mortis & condemnationis. Hinc rem impossibilem aggressi, quod, querentes propriam justitiam stabilire ex operibus, per legem sibi viam præcluserint pervenienti ad legem justitiae. Rom. 9. 31. Hic alterutrum facere necesse fuit, aut propriæ conscientiæ convictæ de peccato, & testimonium contra se ipsam præbenti, fraus facienda: aut lex ita accommodanda viribus hominis, ut non præstanto legem, imò prævaricando etiam, tamen servasse illam pulcrè sibi videri posset. Quorum illud est omne Dei dictamen in se obliterare, Deum ipsum peccati ministrum constituere, propriam conscientiam ejurare, & se tanquam stramen objicere ardoribus æternis. Ps. 130. Domine si iniquitates observaris, quis subsister? Hoc vero est sibi Legislatoris partes & jus arrogare, ex peccato non peccatum, imò justitiam, facere, se utilem imaginari Deo, legem abolere, & in summa tribunal Dei commutare in commentum humanum. Id tamen unum opus fuit Phariseorum, qui ut legi aliquatenus conformari possent, & in illa gloriari, tantum de perfectione illi demere debuere, quantum sibi imperfectionis conscië erant. In eo similes illi viro qui considerans faciem suam in speculo, statim atque abiit, oblitus est qualis esset, nimirum, quia non introspexit in perfectam illam legem libertatis, non auditor tamum obliviosus, sed factor operis perseverans. Jac. 1. 23. Non enim auditores legis justi sunt apud Deum, sed factores legis justificabuntur. Rom. 2: 20, 23. Ignorabant enim justitiam Dei, propter opinionem propriæ justitiae; nesciebant concupiscentiam esse peccatum: in lege nihil præter disciplinam externam considerabant; & neglectâ legis medulla, externum tantum ejus corticem attingebant; & charitate, quæ est impletio legis, proscripta, tantum externa & manifesta opera legis sectabantur. Ut ita non difficile fuerit dicere illi Juveni, *Hac omnis servari à jure mea.* Matth. 5. 20. & Paulo se secundum justitiam qua in lege est, conversatam sine querela, affirmanti credere. Phil. 3. 6. Quæ tamen justitia tam vilis fuit in oculis Domini, ut non dubitarit affirmare discipulis. Dico vobis, nisi abundaverit justitia vestra plusquam scribarum, & Phariseorum, non intrabitis in regnum cœlorum. Matth. 5. 20.

¶ 2. Hinc natæ illæ glossæ, & παρεπουνται tot præceptorum legis, quas reprehendit, & vero sensui restituit Christus Matth. 5. 6. &c. Sexti qui-

quidem præcepti, quo non nisi patratum homicidium judicio obnoxium faciebant, docens illo & temerè & nulla aut levi de causa conceptam in fratrem iram, maledicuum verbum, convitium & contumeliam adeo pro cæde haberi & puniri: placabilem erga fratrem animum, & adversario quoque omni tempore benevolum & beneficum exigi. In septimo præcepto non tantum *μοιχίαν*, & cum non propria uxore congressum, sed & ipsum aspectum mulieris, ut concupiscat eam, pro cordis adulterio haberri & censeri. Etiam dimissionem uxoris extra causam scortationis, (quain illis uxori ob levissimas sæpe causas, dato libello repudii, dare solenne erat) esse *μοιχίας* occasionem, & dimissæ quidem, si alteri vel nuberet, vel corpus prostitueret, & illi qui dimissam duceret: cum illa dimissio ob *σκληροκαρδίαν* tantum illis permissa, matrimonium non solve-ret. Ita ne pœnam assunti nominis divini in vanum, tam severè tertio præcepto interinimatam, incurrent, & ob fraudulentam animi dispositionem, simplici affirmatione & negatione dictis suis fides non habere-tur, nisi jurejurando illam probarent: studiose cavebant assumptionem nominis divini in jurando, excogitatis in illum finem certis jurandi formulis obliquis, quibus tacito nomine Dei, per omnia alia jurabant quam per Deum, nimirum, *per celum, per terram, per Ierosolymam, & per caput suum*. Sperantes se hoc modo perjurium evitare & impunes esse, neque ullo modo se teneri iuramento ullo, in quo nomen Domini non inter-venerit. Quod & exteris notum, qui nulli Judæo, etiam centies jurato, dem habebant, nisi interposito in jurando nomine Dei. Quod vel ex illo *Martialis Epigrammate* patet, qui Judæo pædicationis accusato, & mil-le juramentis additis id inficianti, fidem abrogat, nisi id simul per Deum jaret:

Ecce negas, jurasque milia per tempora Tonantis,

Non credo: jura, Verpe, per Anchialum,

Lib. II. Epigram. 95.

Quod pridem magno *Scaligero*, & ipsius indicio aliis, suboltuit, fuisse Romanis non intellectum nomen, ex Hebræis vocibus compositum, quo jurabant Judæi per illum. *Qui vivit in seculum*. Quo cum se teneri putabant, & ita compertum habebant Romani, exegisse à lubricæ fidei Judæo Poëtam ut sibi juraret, non per templum, terram, non per caput, sed per *Anchialum*, id est Deum. Sed neque his contenti, certos laqueos adinvenerunt, quibus teneras suorum conscientias irretirent, quos à se ut Magistris addiscere necesse haberent. Ita enim duces illi caci: *Quisquis juraverit per templum, nihil est: quicunque autem juraverit per autrum templi,*

tenetur. Et, quisquis juraverit per altare, nihil est: Quicunque autem juraverit per donum, quod est super illud, debet. Matth. 23. 16. 18. Atqui in contrarium pertendit Christus, indirectis illis & obliquis jurandi modis peti ipsum Deum, & perinde id esse, ac si per Deum jurarent ipsum. Qui enim jurat per altare, jurat per ipsum, & per omnia que sunt super illud. Et qui juraverit per cælum, jurat per thronum Dei, & per eum qui sedet super ipsum. Vers. 20. 21. 22. & Matth. 5. 34, 35, 36. Et quo magis stultitiam & cæxitatem horum Doctorum, quæ in horum traditionum quisquiliis latebat, traducat, ostendit eos, quod majus erat, facere minus, & quod minus, majus. Virum enim, inquit, majus est aurum, an templum quod sanctificat aurum; minus, an altare, quod sanctificat donum. Ergo optimum judicat, in universum abstinere ab illis indirectis juramenti formulis, cum non minus illis usurpetur nomen Dei in vanum, quam si expresse nominetur: tutissimumque esse, si extra casum necessitatis, cum id gloria Dei & charitas proximi, & Magistratus imperium non postulant, sermo noster sit, *Etiam etiam, Non non.* addita ratione, quod *quicquid supra simplicem affirmationem verbis additur, id sit ex malo:* quia ob malitia hominis & veritatis defectum, juramentum fit factum necessarium; non futurum, si fides, & veracitas, & sinceritas tanta inter homines reperiretur, ut simplici verbo corum stari posset.

§. 5. Sed omnem impietatis & sceleris metam egreditur illa, quam præcepto quinto, omnibus ingratiiis obtruserunt glossa, quam illis imperat servator Matth. 15. 4, 5. Cum enim Deus mandaverit, dicens, honora Patrem tuum, & Matrem: &, qui maledixert Patri & Mari, morte moriatur: & illis verbis inter alia liberis parentes alendi & sustentandi, si quo casu in paupertatem & egestatem aut infirmitatem ob senectutem, vel morbum incidissent, ut se alere, & humo tollere ob impotentiam non valerent, provinciam demandasset; (quod est vere ἀνίπελαργῆν, quod etiam à Ciconiis docemur) Belli isti homines, directa fronte se mandato tam stricto opponere non audentes, neque liberis auctores esse, ut tam duriter cum Genitoribus agerent, & verò à liberis, siue ipsis in re non admodum lauta, siue avaris, & averso à parentibus animo, consulti, quomodo hoc officium parentibus colore aliquo negare possent: hoc illis impium consilium suggesserunt, quo prætextu Religionis quodam, & sine conscientiæ scrupulo, id illis facere liceret. Nempe si bona sua Deo Corban facerent, ita ut de illis nihil erogare ulli, præterquam Deo, aut quibus id concessum à Deo, ut Sacerdotibus, Levitis, Doctoribus ipsis esset integrum. Sed cuin si sine restrictione ulla bona sua universa ita Deo Sacra fecis-

fecissent, sibi ipsis quoque, usu illorum interdixissent, alia via subtiliori rem aggressi sunt, & quidem tali, ut illam insistentes, nihil Deo cederet, nec parentibus. Nempe ut tantum certarum rerum & personarum respectu & intuitu, bona sua Corban facerent, atque ita illos usu & fructu rerum suarum excluderent; quod quicquid illis utilitatis aut commodi de rebus suis cedere posset, id deberetur Deo. Quo tamen non tenebantur dare Deo portionem illam, quam decidere bonis suis illo casu debuerunt, siquidem aliquid dare illis propositum fuisset. Itaque hic erat sermo illorum ad postulantes parentes, uti id Marcus refert: cap. 7. 11. οἱ ταῦτα ἔιπον αὐτῷ ελθῆς. ubi occurrit ὑπερον θεότερον, quasi dicerent liberi, id quod ex me & bonis meis tibi prodesse potest, & utilitatem & commodum afferre, per conscientiam prohibeor tibi largiri, quia est Corban. id est, donum. quod si decidere bonis meis debeam, Deo deberetur, utpote illi sacrum, & devotum. *Hoc pacto non permiscebant ultra, filium quicquam præstare Patri suo, aut Matri sua.* vers. 13. Quod revera erat irritum facere verbum Dei sua traditione. ut jam nulla vis esset quinti præcepti, quo Parentum honos & amor tam districte mandatur liberis. Quod enim respectu bonorum suorum facere licuit liberis, quidni & respectu officiorum & opitulationum & ministeriorum, quæ debebant Parentibus, fieri potuit? Uti hujus egregiam praxin in Papatu cernimus, ubi saepe liberi tamen impuberes, quam puberes, invitis & reclamantibus etiam parentibus, suasu Monachorum, & Jesuitarum, Religionem, ut vocant, ingressi, & præsentiam, & ministeria & charitatem, imò & saepe partem bonorum suorum subtrahunt Parentibus & amicis, & monasteriis donant; hoc solo prætextu, quod se & omnia sua fecerint Deo Sacra: quod est verum Corban. Quis non ad hæc exclamat, & illud Lucretii huc applicet, quod illi Iphigneas lamentabile fatum extorsit:

Quid non Religio potuit suadere malorum!

§.4. Non est dubium, quin in hisce compendiuim suum quæsiverint Pharisei; avari non tantum, sed & rapaces, & spoliare, & exedere domos viduarum gnari artifices, & quidein πρεσβύτερον prætextu longaram precum. Matth. 23: 14. Quid ergo mirandum, si quam portionem bonorum liberi, persuasu illorum, parentibus subtrahebant, sibi servarent, tanquam si quod sibi daretur, Deo cederet, & esset Corban, & donum in hunc finem Deo oblatum? Nihil tam atrox præsumi, & in tam professos hypocritas dici potest, quod non verè illis competere, re ipsa deprehendatur. Est enim hypocrisis pallium, quo vitiorum lerna absconditur. Dum enim non sunt quod videri volunt, & sunt, quod videri nolunt, &

semper larvati histriones incedunt, raro haec regula fallit, si omnia contraria iis quae apparent, iis inesse statuas. Acutissime haec pervidit servator, & mordaci vero perstrinxit, ita illos compellans, laudato capite Matth. 23. 25. *Va vobis scriba & Pharisei hypocrite, quoniam mundatis quod deforis est poculi & paropsideis: intus autem plena sunt rapina & intemperantia.* Ibidein assimilat eos sepulchris dealbatis, qua extra quidem apparent speciosa, intus vero plena sunt ossibus mortuorum, & omni spurcitia. Ita & vos extra quidem apparetis hominibus justi, intus autem pleni estis hypocriti & iniquitate. & revera ita erat. Introrsum turpes, extrorsum pelle decori, apparebant coram hominibus devoti, religiosi, mites, humani, liberales, humiles, affabiles, casti, misericordes, pleni bonis operibus, immo ultra exigentiam legis iis superabundantes; at contraria omnia iis inerant. Erat enim religio eorum mera sunulatio; faciebant enim omnia ut videbentur ab hominibus. Et quidem tam mitibus & humanis in speciem hominibus, audet Christus exprobrare homicidium. Joh. 8: 44. *Vos ex patre Diabolo estis, & cupiditates patris vestri vultis explere: Ille fuit homicida ab initio, & in veritate non sterit.* arguens eos ex Diabolo esse, quod opera ejus facerent, quod ex eo evincit, quod illum occidere conabantur, & Euangelio non crederent. Similiter avaritiam in illis culpat, Luc. 16: 14. *Audiebant haec omnia Pharisei qui erant φιλάρχυροι, avari, taxaverat autem avaritiam in sermonibus suis.* Ideoque haec audientes, ιχεμυκήεις οὐτοι. Est præterea omnis hypocrisis crudelis, superba, intractabilis, persecutrix bonorum, & omni solidæ eruditioni, & virtuti infesta. Quod Christum non fugit, Matth. 23: 6. *qui amorem πειλοκλισίας in canis, & πειλοκαθεδέιας in synagogis, & salutationum in foris, & quod amarent vocari ab hominibus, Rabbi, lepide satis in illis perstringit.* Nullos acriores & pertinaciores inimicos Christus habuit, quam tales, nec Christianinus nascens sæviores persecutores expertus est.

§. 5. Et tamen hi homines tot vitiis cooperti, injusti, avari, superbi Deo exosi, hominibus graves, Reipublicæ onera, Ecclesiæ destructores, cuius architecti esse debuerant, nihil nisi legem in ore, in manibus, in fronte gestabant, *Zelum Dei quidem habentes, sed non secundum scientiam, ignorantes justitiam Dei, & propria justitia turgidi.* Rom. 10. 2, 3. Et persuasi se solos justos, pro nibilo habebant reliquos; quod Christus emphatica parabola ob oculos ponit, Luc. 18: 9. In qua inflatus Phariseus introducitur cum Publicano se comparans, & longum operum catalogum texens, & Deo gratias agens, quod non sit, ut reliqui homines, rapaces, injusti, mechi: vel etiam ut iste Publicanus: *jejuno bis hebdomade, decimas de omnium que*

qua pofideo. Quid homini illi deerat, qui Deum ipsum sua opinione haberet debendi reum, quasi prior illi aliquid dedisset, ut redderetur illi? Et quas quæſo tantopere superbiendi causas habebat? An quia peccata ejus repressa intus, & larva externæ justitiæ tecta, non apparet hominibus? An quia jejunans, faciem obscurabat, ut hominibus tristis & tetricus appareret, qui illorum mos erat. Matth. 6: 16. & decimatio mentha & cumini, ad quam lex non obligabat, istas ampullas mercebatur? Sed nimirum ita dementat hominem opinio propriæ justitiæ, cum non rigide ad legem expenditur, qualis à Deo prodiit, sancta, justa, bona & perfecta, sed qualem sibi homo ex proprio sensu præstituit, non tam ipsum charitatis affectum, qua Deus extoto corde diligitur, & proximus ut nos ipsi, quam ejus externa officia & opera exigentem. Si enim tantum externa morum & vitæ disciplina in lege attenditur, non ita difficultis aut impossibilis ejus observatio occurrit, ut non attentione, & cohibitione & coercitione affectuum externa, longa assuetudine, & plausu humano excitata, persuasione hac mens imbui possit, quasi non solum legem perfecte observare possit, sed & plura & majora præstare, quam lex requirat. Atque hic est scopulus, ad quem omnes operarii, & qui perfecte se legi conformes jactant, naufragium patiuntur. Ut enim se legi pares, immo superiores ferre possint, necesse habent nitidum illud speculum legis prius obscurare & αμαρτην, ne naturalem illis vultum exhibeat, sed alios sibi ostentet quam sunt: Emasculanda itaque fuit lex, & vero sensu spirituali nudanda, & in humanam quandam Ethicam transformanda, & concupiscentia vegeta relinquenda, & tepidus quidam amor Dei & proximi, ardenti & perfecto & sincero amori Dei, præ quo omnia vilescant, & ad quem omnia referantur & dirigantur, substituendus, quo homo sibi videri possit conformis legi divinæ. Ita sibi homo impedimento est, ne vel maxime sectando legem justitiae, ad legem justitiae unquam perveniat. nam hoc pacto incognita illi manet justitia Dei, sine qua non datur Salus, & propriam justitiam, quæ est in lege, decoquit, nec Dei, nec propria justitia donatus. Hoc periculum inanis gloriae imminet omnibus illis, qui Reformationem in Reformatione molientes, & nihil magnopere præter externas quasdam & in oculos incurentes differentias nobis insinuantes & commendantes; multis videntur non satis cavere, ne simplex vulgus cum hæc ita urgeri audit, hac opinione imbuatur, universæ pieratis praxin in externis & apparentibus istis exercitiis, queis se ab aliis, qui Deum in Spiritu & veritate adorare potius & satius ducunt, discernant, sitam esse. Quod ut schismatis & sectis latam portam aperit, ut ejus jam quoddam

initium alibi factum cum dolore audimus, ita omnibus viribus cendum, ne malum hoc serpendo vires acquirat, & Ecclesias turbet. Male enim de pietate merentur & sentiunt, qui per factiones, turbas & sediciones illam propagari posse, & per illas homines meliores redi, censent.

C A P. VI.

BREVIARIUM CAPITIS SEXTI.

Nulla secta diu vigere potest, quæ tantum externis ceremoniis & exercitiis, & ficta pietate nititur: nisi vel Doctorum auctoritate, vel eruditionis fama, & peculiarium quorundam articulorum additione roboretur & foveatur. Que causa, quod & olim, & hodie Iudei, pluris mandata hominum, quam Dei fecerint. Præcipua ejus causa, contemnus & vilipendium legis & verbi scripti. Impia vox Rabbi Mosis Mikkorzi. Et tamen gloriantur se solos intelligere V. Testamentum, & voluntatem Dei nosse ex lege, eo quod oracula Dei ipsis sint concredita. Quomodo vero hanc arrogantiam sustinere possint, cum jam à nato Christo clavem scientie perdidissent, & careant spiritu Prophetarum, testimonio Christi? Et unde hanc veram legis scripta diabolus edocit sunt? An ex propria Gæzixia habent, vel ex Enthusiasmo, vel longæ Exercitationis labore, & eruditionis thesauro? Nam certe non habent apud se amplius Prophetas Giornivæ, qui illos erudiant. Et vero tam sunt ridicula, fabulosa, contradicitoria expositiones, quas Doctores illis suppeditant, ut vel vadimonium hic deserere, vel aliud verbum, quod eisdem cum verbo scripto sit auctoritatis, proferre teneantur. Heic illis recursus est ad legem oralem, à Mose à monte Sinai unde cum lege scripta allatum. Quam Moses tradiderit Iosue, Iosue 72. Senioribus. à quibus per successionem pervenerit ad Zachariam & Malachiam, ab illis ad viros Synagogæ magne, & per illos ad alios. Donec tandem Rabbi Iuda Hannasi, quicquid de lege illa sbarsum per ora vulgi ferebatur, in commentarium librū, Mischna dictum, redegit, & cui postea accessit Gemara. atque hoc est Talmud illud Babylonicum, lex oralis, tanti pretii Iudeis ut etiam legi scripti preferre audeant. Dicta quadam Rabbinorum hec confirmantium. Que tam sunt absurdæ, ut nemini mentis compotio persuaderi queant. Quis credat, immensam illam legum farraginem, onerum dracætrum, preter illa Mosaica, impositionem, figmenta, deliria, aniles fabulas. seddas scripture interpretationes, &c. Deum habere auctorem potuisse? Atque hoc est fundi Iudaici calamitas, & velum impostum oculis eorum, ne Christum pro Messia agnoscant, & in tam absurdis erroribus cubent. Judaismus hic in Papatu reductus. In quo non male, leges eorum non scriptas, traditiones Apostolicas, decreta Conciliorum, rescripta Pontificum, jus Canonicum, cum Talmude Iudeorum paria facere videas. Et quid est eorum corpus glossatum, quam Pontificii juris Gemara & complementum? illud omnem Iudeorum audaciam superat, quod præterea ausi sint Pape Romano infallibile judicium in interpretanda Scriptura, tribuere.

§. i. **I**ta est: nulla vigere diu nec vivere secta potest, quæ tantum externis ceremoniis, vel exercitiis repetitis & multiplicatis, & intensis,

tensis, constat, vel severitate quadam in gestibus, vestitu, & moribus majorem pietatem præfert & spondet, & ritus in se adiaphoros necessarios facit, & præscribit, quò sanctitatis opinionem apud alios de se dignat: nisi vel Doctores præ aliis in scripturis se versatos, & plura in iis investigare, exque iis educere posse, eoque majore cum ædificatione verbum ad populum explicare, fidem aliis facere possint: vel certe nisi articulos quosdam sibi peculiares asciscant, quibus ab aliis dissensum testentur, & ob quorum non receptionem illos criminari, quasi non Orthodoxos, nec vero studio sanctitatis ductos, pro concione traducere possint. Etenim, ut vere Cicero, *hominum commenta deleat dies, natura judicia confirmat*: ita quæ à simulatione & dissimulatione ortum habent, & quæ hypocritæ æque proclive est facere & imitari, ac vero Christiano, diu durare non possunt. Tum quia non eodem modo omni tempore placere possunt, & satietatem sui crebrò usitata inducunt & fastidium; tum quia, secundum Apostolum, πάντα τὰ καὶ τὰ ἐντάλματα καὶ διδασκαλίας τὸν θρόπον, εἰσὶ εἰς φθορὴν τῆς δοπής. Col. 2. 22. Fucus turpi faciei obductus, sponte decidit, nativa pulcritudo, etiam ὄπωρεν, semper grata est, & merito suo commendabilis. Nisi ergo in his occurrat dignum assumptione aliquid, quod novitate, vel merito, vel etiam absurditate & austeritate dogmatis, sectatores delinire possit, & admiratione sui pascere, & Doctori auctoritatem conciliare tam apud suos, quam apud adversarios, ob sanctitatis & eruditio[n]is opinionem, & reportatam in disputando aliquoties, sive vere, sive arroganter in se derivatam victoriæ famam: paulatim exarescere & minui sectam, & tandem deficere necesse est, uti deficiente oleo extingui lampada videmus. Quod probe animadversum Phariseis, majora sectæ suæ præsidia à dogmatis & hæresibus, quas minutis suis tradiunculis velut tibicines fortiores adjungere visum est, quærere & comparare illos adegit. Quæ nunc breviter in apricum producenda, & examinanda.

§. 2. Cum ergo Traditionum illarum, quarum alias produximus, plures, quia in tantum nulnerum excreverunt, ut vix iniri possit, omisimus, tanta appareat esse absurditas & fecunditas: considerandum, quibus fundamentis & causis innixi & permoti Pharisei, & qui eos sequuntur, Judæi hodierni, eo devenerint, ut pluris ejusmodi hominum mandata & fecerint, & etiamnum hodie faciant, quain ipsius Dei mandata: ita ut statutis suis Dei præcepta sustulerint, & in pravissimum verbi divini intellectum inciderint. Quod non aliunde, quam ex contemptu legis scriptæ, qui apud illos viget, & perverso Traditionum non scriptarum amore, illis usu venit. Unde impia hæc vox cuiusdam inter eos celebrati

Rabbi

Rabbi Mosis Mikkotzi legitur : *Quod nisi accessisset ad legem scriptam expeditio legis oralis, tota lex obscura & mera cacita esset. Tum quia Scriptura sibi invicem sunt contraria, & inter se pugnantes : tum quia lex scripta est imperfecta, neque omnia cognitu necessaria in se comprehendit.*

§. 3. Qua falsa de verbo Dei opinione imbuti, occluserunt sibi omnes intelligentiae vias, & media omnia pervenienti ad salutarem sapientiam sibi obstruxerunt. Quomodo enim *Sacra litera illos possint sapientes reddere ad salutem*, quibus sunt velut *liber clausus*, quem ob invictam obscuritatem & insolubiles, quæ in illo occurunt, contradictiones, aperire non possunt, aut ob velum impositum cordibus, etiam apertum legere non valent ? *Quod quid aliud est quam abjecere verbum, & se privare omni fructu, qui ex illo ad eos redire posset ? Id vero illos in se admittere, quibus hoc fuit maximum privilegium & τὸ οἰκτιόν, quo gentes præcelabant, quod oracula Dei ipsis erant concedita, & quod Deus verba sua nota fecerat Jacobo, & Israëli sua instituta & jura ; qualiter non fecit ulli nationi : & non noverunt jura ejus.* Rom. 3. Ps. 147. 19. quomodo de superba & superciliosa gente credi queat ? Et annon jugiter scrutabantur scripturas, putantes in eis se vitam aeternam habere, & se reperiisse clavem scientiae, qua omnia mysteria se referare posse sibi persuadebant ? Quæ persuasio etsi falsa erat, cum testimonium Christi, quod est spiritus Prophetie, illis plane erat ignotum : tantos tamen illis animos addebat, ut se solos voluntatem Dei nosse ex lege, esse duces cœcorum, lucem eorum qui sunt in tenebris, impressum typum scientia & veritatis in lege habentes, plenis buccis gloriarentur. Rom. 2: 17. &c. Unde ergo veram legis scriptæ expositionem hauserunt, quam sibi tanto fastu solis arrogant ? An ex proprio ingenio & δύσκολᾳ : an ex Enthusiasmo, & privato spiritus dictamine, an longæ exercitationis, & ex illa comparata eruditiois ope & studio, quo sibi scripturam potuere subjicere, & propriæ δημάρτυρες facere ? At ne hæc quidem sibi attribuere unquam ausi sunt ; & si ausi fuissent, statim ab aliis, qui vel ingenio, vel eruditione, & feliciore rationis usu, vel spiritus interiori revelatione se illis pares aut superiores ferre non dubitarent, vel redarguti fuissent, vel ad pudorem redacti. Hic vel vadimonium deserere, vel aliud verbum proferre, quod ejusdem cum verbo scripto esset auctoritatis, & in quo omnia quæ in isto desiderantur, comprehendenderentur & clare exponerentur, coacti fuere. Sine verbo enim cadit omnis Religio, & qui verbum tollunt, illis suus Enthusiasmus, vel ratio, vel id quo nituntur, est pro omni verbo. Hic ab verbum non scriptum, seu legem quandam oralem, à Deo non omnibus, sed præpositis tantum &

Doctoribus in manibus traditam , & non illam , sed de illa quantum illis visum , & è re foret , communicandam populo , recurrendum illis fuit . Verum unde constare potuit , à Deo ; & illo fine à Deo datum illud vicarium verbum , ut legis Mosaicæ expositio ab illo solo peti , & ad illud solum exigi possit & debeat ? Neque hic aqua hæret Judæo , qui talem interrogationem miratus , sine cunctatione respondet , à Mose magistro illud unâ cum lege scripta è monte Sinai allatum . Utpote quem non sit verosimile totos quadraginta dies , totidemque noctes in monte Sinai morari jussum esse solius legis illius causa , quæ horæ unius spatio duabus tabulis describi potuit : nisi majus negotium , & tot dierum & noctium opera dignum , cum Deo illi fuisset . Deus scilicet Mosis in monte Scholam aperuit , & primum illi legem scriptam tradidit , eamque postea toto illo temporis spatio exposuit , ac omnium & singularum præceptorum causas , modum , mensuram , fundamentum , verumque sensum enucleavit ; cum mandato , ut sicut ipse ab ore Dei loquentis hæc exceperat , eodem modo filios Israëlis ea doceret . Quæ sunt illa statuta & iudicia , quæ Mosis præcepit Dominus , ut doceret eos . Deut . 4: 14. Lex oralis & ἀρχαὶ dicta . Hanc Moses tradidit Iosua , Iosua LXXII . Senioribus , à quibus per traditionis successionem ad Zachariam & Malachiam postremos Prophetarum pervenit . Ab illis vero acceperunt viri Synagogæ magna , qui non neglexerunt eam posteros iniores docere . Donec tandem veriti ne in Αγαθοπεῖ Judæorum tam præclarum opus interiret , Rabbi Juda Haimasi , fretus benevolentia Imperatoris Antonini , quicquid de lege illa sparsim per ora vulgi ferebatur , in commentarium librum rededit , quem Mischnah , hoc est , δός οὐρανού appellavit , quasi iterata vel secundam legem . Cui operi ad majorem intelligentiam accessit Gemara , id est , Complementum , in quo ea quæ in Mischnah concise nimis & obscure dicta sunt , copiosius & luculentius explanantur . Quibus duabus partibus absolvitur ingens illud opus , quod Talmudis Babylonici titulo insignitur , & ab omnibus Judæis , ceu authenticum juris Civilis & Canonici corpus recipitur ; & cuius legibus universa Judæorum gens , tum in rebus sacris , tum politicis , in hunc usque diem regitur .

§. 4. Hæc est illa lex oralis , quam Judæi tanti faciunt , ut etiam legi scriptæ , quam certum est , auctorem habere Deum , quod de illa nulla certitudine affirmare possunt , præferre audeant . Ut non vereantur astellere , Mosen fundatum esse super legem oralem , quæ est letitia cordi , & ossibus medulla ; adeo quidem , ut nulla perfecta exposicio adduci possit , si legis scripta præceptorum vestigiis tantum insistatur , & non potius fundamentum

locetur in verbis sapientum. Quin propter legem oralem *initium esse fædus à Dño cum Israëlitis, propriet quod totus mundus subsistit, & dies & nox creata sunt,* ut Israëlitæ legem oralem discant: Sic quidem ut qui Bibliis student, tempus perdant, in vanum laborent, & dies suos consumant in rebus frivolis: cum Germanæ incumbere, id deinde si virtutis operam dare, propter quam accipitur premium. Hi sunt Rabbinorum flosculi, quos latius exscriptos legere est apud Bux orfum Syna: Iud. cap. 3. Quæ si vera sunt, & illæ ~~maledicæ~~ ~~adgredicæ~~, olim non scriptæ, post Christi verò apparitionem scripto in Talmude comprehensæ, sint verum fundamentum, & certissima norma, ad quam omnis Religio & doctrina, & legis scriptæ expositio & interpretatione ceu ad lydium lapidem exigenda & trutinanda venit: certissima consequentia efficitur, solos Rabbinos & Talmudicos Doctores esse infallibiles, & falli nescios Scripturæ interpres; *quorum labia scientiam custodiunt, & ex quorum ore lex requirenda.* Mal. 2. 7. Cum tamen illis exprobet ibidem Propheta, illos à via declinasse, fecisse ut multi impingerent in legem, & corrupisse fædus Levi. Similiter Prophetæ & Christus in illos invehuntur, eo nomine, quod per traditionem suam, transgredierentur, & irrum facerent mandatum Dei. Matth. 15. 3, 6. docens frustra Deum coli doctrinis, quæ non sunt nisi mandata hominum, ex Jes. 29. 13. versu 9. Nihil tam atrox in quenquam excogitari potest, quod non in hos hypocritas quadret, & dici possit. Quæ enim est hæc de se præsumtio, propriis imaginationibus, & conceptibus, & placitis tribuere auctoritatem divinam, exque iis facere verbum Dei? Perinde ac si à se sermo Dei profectus sit, & ad se solos pervenerit. 1 Cor. 14. 36. Quasi voluntate hominum allata sit Prophétia, & non actis à Spiritu S. sanctis hominibus inspirari debuerit, ut esset verbum Dei. 2 Pet. 1. 21. Annon hoc est Deo æqualem sibi potestatem arrogare, & rapere ad se quod est Dei solius? Et quis, cui non est pepo pro corde, sibi persuadere possit, immensam illam legum farraginem, & onerum δυτεραγνωτων impositionem, figmenta αὐστρα, deliria, nugas, fædas scripturæ παρερμηναις, & textum corruptentes glosas, plus quam aniles fabellas, puerilia παροργιαις, quæ alteram partem Talmudis faciunt, Deo in mentem venire potuisse, & ex ore ejus à Moysi excepta, posteris esse tradita? Sed aliter isti λεζόμηνοι Ἰεραι Cathedram suam, in qua mendacium operaretur stylus mendax scribarum, Jer. 8:8. contra Deum, & sub schemate Molis, contra Mosen erigere & tueri non potuere, nisi remoto & abolito verbo Dei. Ita clavem Scientiæ dum sibi solis vendicant & servant, populo furati sunt, & legem fecere ιδιας θηλυτως, non advertentes, sc dum falsa clave, loco veræ utuntur, sibi resrandæ

randæ & recludendæ , legis artem & scientiam invertisse , & corrupisse . Ut jam verè in illis completum cernatur illud Esaiæ vaticinium ; *Quoniam timor eorum erga me doctus est praeceptio hominum : ideo & ipse quoque addam, ut mirifice agam cum populo isto , misera scilicet & portentosa : peribit sapientia ejus , & prudentia prudentium ejus se abscondet.* Jes. 29. 13. Quod reapse impletum in illis testatur Apostolus . i Cor. 1. 19, 20.

§. 5. Hic fons omnium malorum , hæc fundi Judaici calamitas , vera causa mirandæ cæxitatis , qua prohibentur oculos ad lucem cælestis veritatis attollere , Christum pro vero Messia agnoscere , justitiæ Dei , abnegata propria justitia , se subjecere . Adeo ut nulla amplius vera & sincera salutis doctrina apud illos supersit , sed merus error , doctrinæ divinæ alteratio , hypocrisis , supersticio , pompa externa , & ὀφθαλμοδύλεια , conscientiae inquietis angor , desperatio & animi abjectio , plusquam pecunius in rebus divinis stupor , & quid non ? Audis hæc , Pontificiæ Romanae Ecclesiæ civis , & rideas Judæum , & sublannas ejus Talmud , & deploras miseram gentis sortem . Atqui ignoras , converso nomine de te narrari fabulam . *Hoc ipso enim quo damnas Judæum, te ipsum condemnas : eadem enim facis, qui judicas. Putas autem hoc, qui judicas eos qui talia faciunt, & facis ea, fore ut tu effugias judicium Dei ?* Rom. 2: 1, 3. Qui enim Pontificiorum leges non scriptas , traditiones , quas vocant , Apostolicas , decreta Conciliorum , rescripta Pontificum , jus Canonicum , cum Talmude Judæorum conferre voluerit , nonne & similes , & ejusdem auctoritatis διττηπώσεις , & numero , & onere , & interpretandi licentia ; & glossarum audacia & temeritate , & nugarum accumulatione , ita illis Talmudicis pares & geminas reperiet , ut jures hos cum illis de palma certare voluisse ? Quid est corpus eorum glossatum , quam Pontificii juris Gemara & complementum ? Et nonne Phariseis Pontificii in eo audentiores , quod , quam illi suis sapientibus & magistris solam infallibilitatem in interpretanda scriptura tribuunt , hi illam uni Cathedræ , immo uni homini , Papæ Romano , vindicare ausint ? Nonne & hi suis traditionibus mandatum Dei transgrediuntur & irritum faciunt ? Ligant onera gravia , & difficultia portatu , que imponunt humeri hominum , que ipsi digho suo nolunt movere ? Et nonne hoc pactò clavem scientiarum , de qua tanto-pere gloriantur , amiserunt , & facti sunt cæci duces cæcorum ? Quod ita omnibus erroribus & hæresibus patent , idolatria & superstitionibus absorbentur , tyrannidi intolerandæ opportuni facti sunt clerus & populus , similes facti idolis quæ colunt , vera mancipia præpositorum suorum , nonne verbi Dei contentui & neglectui ascribendum , quo deficiens

somper nudatur populus : Prov. 29. 18. Ita s^epe accidere solet, ut qui in pavidendis aliorum vitiis Lynceis sunt oculis, in propriis videndis sint talpis cæciores, & proprios n^ovos quos in se amant & tolerant, in aliis detestentur & damnent, sui osores in aliis, aliorum amatores in se ipsis. Imò quicquid præter & sine verbo, quanto magis contra verbum, credendum & agendum proponitur & urgetur, & eodem modo necessarium inculcatur, ac si in verbo præscriptum & mandatum extaret, annon legis ἀγέαφ^ς naturam induit & refert?

C A P. VII.

BREVIARIUM CAPITIS SEPTIMI.

Singularem videri velle, magnum ad auctoritatis, & eruditionis famam aucti^pandans, & ad sectam promovendam, compendium. Iudei extra Scripturas sibi Messia ideam fingentes, non posuere Iesum Christum pro vero Messia amplecti. Et postius quam ut illum recipienti, malant quibusvis Impostoribus credulas aures præbere, uti nuper tam turpiter se dederunt, tam avide accipientes & credentes rumor de Smyrnæo Messia. Omnes errores Iudeorum hinc oriuntur, quod suis Rabbini nimium tribunt, & Talmud suum verbo scriptio preferunt. Pharisaismi Iudaici character, & vivida descrip^tio & expressio. Affectus hic, non cum excidio Templi inter Iudeos desit, sed & hodieque inter illos regnat. Quinam Karaitæ & Rabbanite. Valde naturalis est Pharisaismus, & omni Religioni agnatum vitium. Ex eo natum quod homo suam sapientiam amat miscere divine, que sui sunt proveniunt, maxime suscipit, & fallacem propriæ justitiae umbram preferit justitia Dei, que est ex fide. Culius Religionis externus, uiri videatur laboriosus & difficilis, reverè tamen facilior & levior est cultu spirituali & interno. quod multis rationibus stabilitum. Egregius S. Augustini locus ex ad Bonifacium lib. 3. c. 5.

J.I. **H**inc est, quod relicto verbo Dei, & patriis traditionibus tam arcte inhærentes, tanto fastu se pro unicis populi Doctoribus gerebant, & in superbis titulis stupebant, amantes salutationes in foris, & vocari ab hominibus, Rabbi, Rabbi, uti Christus illis improperebat, Matth. 23: 7. Etenim facile illi est, ad magnam Eruditionis famam & opinionem pervenire apud vulgus, nomenque & decus sibi conciliare, qui se verbi peculiaris, præ illo, quod publicus viritim usus terit, & in omnium versauer manibus, tanquam depositi sibi concreti, Dominum facere & gloriar, & inde quoque illius sibi intelligentiam arrogare audet. Quasi ex illo scripturæ intellectus omnis pendeat, & clavis cognitionis inde petenda sit; quain dum sibi solis vendicant, eripuer^t populo. Quem fastum in illis coarguens Christus, ita Discipulis præcipit: *Vos autem ne vocemini Rabbi, neque vocemini Magistri: unus enim magister vester est Christus:* &

sua, ne intenderent filii Israël in finem ejus quod abolendum fuit, possum vi- deatur super corda eorum in hunc usque diem, cum legitur Moses, quod non nisi per Christum tollitur. 2 Cor. 3. 13, 14, 15. Quod eos ad eam mentis per- versitatem adigit, ut quia ignorant *Spiritum Prophetia esse testimonium Christi*, Apoc. 19: 10. omnes insignes scripturæ locos, qui de Messia agunt, corumpant, & ad suam ipsorum perditionem depravent. Quia enim carnales de terreno & gloriose Regno Messiae imaginationes, qui- bus fæti sunt, abjecere non possunt, easque cum statu humili in quo Chri- stus venit, & cum ignominiosa ejus morte conciliare, ex Deo esse non pos- sunt, non consitentes *Iesum Christum in carnem venisse.* 1 Joh. 4: 3. Unde deceptorum & circulatorum, se pro Messia gerentium, fraudibus & tech- nis adeo patulas & credulas aures præbent, ut quotiescumque illis rumor aliquis ex longinquo advenit de manifestato Messia, protinus mente & animo illi adhaercent, parati omnia sua relinquere, Patriam, bona, chari- tates, & ad illum, contemtis periculis, se conferre & properare. Uti nu- per, cum Smyrnæi illius Impostoris, se pro Messia venditantis, fama in- cre buisset, omnes ubique Judæos, ceu classico excitatos, velut lymphatos mente & furiatos, novam Jerosolymam, terram promissam, novum tem- plum, Remp. restitutam, mundum novum, victorias & triumphos de- gentibus somniare, & tantum non, suavi mentis ludibrio, eorum se com- potes factos sibi imaginari, vidimus & ingenuimus. Neque ab errore hoc sanari posse spes ulla est, quamdiu neglecto verbo Dei, & tam con- temtim habitu, Talmudicis fabulis & garris attendere perseverabunt, eas- que præferre certo Dei verbo, & firmiori sermoni Propheticō; cui dum at- tendere renuant, velut lucerna splendenti in obscuro loco, nunquam illucesceret illis dies, neque phosphorus exorietur in cordibus eorum, ut verè Petrus, 2 Pet. 1. 19. Quod idem olim illis comminatus est Propheta; *Ad legem & Testi- monium: Quod si non dixerint secundum verbum hoc, non erit illis matutina lux.* Jes. 8: 20.

§. 3. Ex hoc corrupto, & profanis pedibus conculcato fonte, omnia turbida & lutulenta fluere necesse est. Omnes erores, superstitiones, du- bitationes; quibus laborat gens Judaica, & quæ sunt sine numero, hinc derivantur. Nihil tam insulsum illis à Rabbinis suis proponi potest, quod non velut delicatum cibum deglutiunt, nihil tam absurdum proferri, quod non velut Dei ipsius dictatum arripiant. Ita carnis sensu turgidi, & literam quæ occidit, sectantes, & circumcisione quæ est in propatulo, non cordis & in Spiritu, sed in litera, gloriantes, non sunt vera circumcisio, sed *xæcnum*, id est, concisio tantum, quæ tantum in resectione præputii consistit. Ut nisi

nisi ad Dominum conversi, & Spiritu ejus ex alto induiti, libertate donentur, spes nulla sit, velamen illud, quod impositum cordibus eorum, illis impedimento est, ne recta facie, gloriam Domini, tanquam in speculo intueantur, tolli posse. Quod ut illis aliquando beneficio & misericordia Dei assequi detur, quod assumptio eorum illius fiat velut vita ex mortuis, & ita totus Israël servetur, affiduis & ardentibus precibus orandus est Deus. Sed jam tempus est manum de tabula tollere. Ex iis quæ hactenus de Judaici Pharisæismi origine, natura & indole, effectis & qualitatibus dicta sunt, hæc ejus quædam, velut extremis lineamentis extructa descriptio, dari potest: Ut sit, quædam velut nimiæ pietatis affectatio, & professio publica, in externis & in oculos incurribus exercitiis & operibus zelum ostentans, traditionum πατερων δογμάτων, etiam circa res ininutissimas, potius quam legis Dei superabundans custodia, justitiae propriæ contra justitiam Dei erectio, in omnibus laudem ex hominibus, non ex Deo, querens, non habens coram Deo involuntate, quod coram hominibus ostentat in opere, hypocritica sanctitatis larva obtegens interna & latentia animi vitia & scelera, Dominium & Magisterium in omnes sibi usurpans, omnes judicans, à nullo judicari sustinens: Veræ Religionis excrescentia, pleonasmus, labes & corruptela, cui Mater est fastus & superbia, hypocrisis obstetrix, θελοθρησκεία nutrix, ignorantia & audacia pædagogi.

§. 4. Neque verò existimandum, affectum hunc, quem Pharisæismi nomine hactenus delineavimus, aut solis Judæis proprium esse, aut una cum excidio urbis inter illos vigere desuisse. Karæus enim exceptis, qui pauci inter eos supersunt, qui soli literæ textus scripturæ adhærentes, ad nihil aliud astringi se patiuntur, quam quod diserte & expresse in lege scriptum extat: omnes reliqui sunt Rabbanitæ, genuini filii Pharisæorum, tenaciter legi non tantum scriptæ, sed vel maxime legi orali, constitutionibusque majorum insistentes. Sed & omni Religioni agnatum est hoc vitium, in quavis gente & natione, sicut rubigo ferro. Ut enim homo animalis est φιλαύλος, δοξυστός, statim atque sapientia Dei illi innotuit, amat suam miscere divinæ. Ex qua mixtione aurum illud obriatum verbi Dei tantum de puritate & splendore suo amittit, quantum de suo illi addit homo. Et quia quæ nostri sunt proventus, maxime animis abblandiuntur, eo fit ut etiam homo illa agere præ cæteris gestiat, quasi auctor illorum & inventor. Ita paulatiū vilescit homini præceptum, & lex Dei sine subtractione aut elumbatione quorundam præceptorum, minus justa illi videtur, aut nimis rigida, & minus attemperata

homini, vel additione quorundam, ex cerebro suo perficiendam & ad maiorem *ἀξείσθαι* deducendam, arbitratur, quasi sapientior Deo legislator. Quo occultior & periculosior peccandi & prævaricandi legem modus se prodit, quam qui manifesta legis violatione committitur. Necesse est enim qui legem *νόμου* legis implere se posse putant, in alterutrum transgressionis modum incurrere, ut vel eam animo coram Deo prævaricentur: vel gravius elidantur superbia, cum conspicua legis opera coram hominibus implere videntur. Fallax enim est hujusmodi justitia, quia tota non nisi ex veris peccatis coalescit. Temporalibus enim rebus appetendis tales inhiant, quarum vel consequendarum spe, vel amittendarum timore præcepta servant: imò non servant, sed sibi servare videntur. Neque enim fides in eis per dilectionem operatur, sed terrena cupiditas, metusque carnalis. Sic autem præcepta qui facit, invitus, ac per hoc in animo non facit, cum multo mallet omnino non facere, si secundum ea quæ cupit & metuit, permitteretur impune. Quales fuerunt filii terrenæ Jerusalem. Ut optime August. l. 3. ad Bonif. c. 4. Quod præcipue certere est, si in rebus levibus & facilis operæ occupetur homo: facile enim fit, ut ista parva tanquam grandia suspiciat, & difficultia putet, quæ sunt facilia, & tanquam gravia ponderet, quæ sunt pluma leviora. Id quod ex desperatione consequendæ veræ & internæ justitiae & pietatis contingit; cuius ut saltem umbram retineat & nomen, externam ejus larvam assumit, contentus hominibus talis videri, qualem se Deo probare posse diffidit.

S. 5. Et certe, ut videtur ille cultus externus laboriosus & gravis, multis officiis gravatus, & occupatus circa multa, variis dogmatis & ritibus oneratus: ubi multa neque attingere, nec gustare, neque contrectare liceat, & corpori non parcitur, & id attenditur, ne vultus verba, aut verba vultum destruant, &c. tamen, si vera rem ratione inetiamur, non tam difficile est externa hæc opera præstare, quam Deum in Spiritu & veritate adorare, quales sunt *veri adoratores*, quales querit Pater, qui *ipsum adorant*. Joh. 4: 23. 24. Non est tam grave externa legis opera facere: quam Deum ex toto corde, anima, & oīnnibus viiibus diligere, & proximum sicut se ipsum. Magnum quid se præstare putant Monachi, cum longas & prelixas preces & βαθολογίας Deo in globulis, ceu pensum annumerant, si cilicum gestent, corpus χαρδυτας, crebis jejuniis affligant, cutem quoque virgis proscindant & lacerent, & perpetuæ castitatis, paupertatis, & obedientiæ voto & vinculo se astringant, & libertatem circumcidant, &c. At annon etiam ista gentes faciunt, & graviora etiam

Turcæ,

Turcæ, Brachmanes, & Idololatræ Ethnici in se admittunt, incidendo, mutilando, & variis modis affligendo, etiam infandæ morti & cædi exponendo corpora sua, ut & olim Baalitis factitatuim. Nihil tam grave inferri corpori potest, quod non pertinaci decreto animi, consuetudine laudis amore sibi præcipere possit homo, ut etiam tandem dulcescat, & in naturam vertatur. Hæc & hujus generis plurima quid sunt aliud, quam σωματικὴ γνησία, quam ad pauca utilem pronunciat Apostolus, & veræ Pietatis contra distinguit, quam ad omnia utilem dicit? Crede mihi, non est tam difficile aut arduum, conspicua legis quædam opera præstare, quæ ab omnibus videri possunt, aut notoria quædam & manifesta peccata vitare, vultum gubernare, ne in risum vel cachinnum solvatur, gestibus moderari, linguam refrenare, &c. Quam est vere & ex animo, ob peccata, & offenditum Deum dolere, eoque peccata odisse & fugere; Solo Deo, animi & Conscientiæ teste & inspectore gaudere, laudem & applausum humanum fugere, & tun maxime precibus vacare, cum clauso *conclavis ostio*, solus Deus intuetur quid agas; Matth. 6. 6. & jejuniuin non tam in unius diei à cibo abstinentia, & *capitis incurvatione* instar junci, ponere, quam in *abstinentia à peccatis*, & *solvendis nexibus improbitatis*, Jes. 58. Hoc est veræ humilitati studere, *Salutem suam in timore & tremore operari*, nulli sc præferre, *Honore alii alios prævenire*, odisse malum, *agglutinari bono*, *prosperis non efferri*, adversa patienter tolerare: *Necessitatibus sanctorum communicare*, hospitalitatem settari; *gaudere cum gaudentibus*, *fleere cum flentibus*. Cum omnibus hominibus quantum fieri potest, & in nobis est, in pace vivere; nullo vindicta sensu tangi, non vinci à malo, sed vincere in bono malum. Rom. 12. Qui sic est animatus, ita se Christi amore constringi sentit, ut mortuus sibi, non sinat nisi Christum in se vivere, crucifixus ita mundo, ut & mundus sit illi crucifixus: & mavult abundare fructibus Spiritus in interiori homine, quam externis operibus gloriari. Talis licet non ponat lucernam suam subier modium, sed super candelabrum, ut luceat omnibus qui in domo sunt; & operam etiam det, ut lux sua splendeat coram hominibus, ut videntes sua bona opera homines, glorificant Patrem eorum qui est in cœlis. Matth. 5: 15, 16. Non tamen hæc agit ex propriæ laudis cupidine, neque sui, ut inde innotescat, sed Dei causa, & gloriæ ejus amore. Prudenter discernit opera, quæ publice, pro temporis, loci, personæ & officii sui ratione ostendi oportet, ab illis quæ intus peragi, & celari melius & conducilius est. Utique si quis pro officio sacris cætibus interesse vel præesse tenetur, omnia illa munia, publice obeat necesse est, & cum illa decentia & ordine, quem muneris ratio flagitat. Et quainvis

quæ agit, videri possint, & videantur ab hominibus, non tamen hic illi finis est operis, ut videantur ab hominibus. Quæ verò privatim agit sub propria conscientia, sine relatione ad proximum, latere mavult, & Deo, & sibi soli nota esse, & ob periculum superbiæ, potius non egisse videri, quam ut alius prædicet, aut ab aliis prædicari audiat. Sin cum proximo res sit, & ille vel Eleemosyna vel consilio juvandus, studiose cavet, ne cum dat, *tubam ante se cani faciat*, aut ut *manus sinistra resciscat*, *quantum dextra dederit*: & exquo animo fert sibi perire laudem collati beneficii, & suggesti consilii, quo alter ex se pollere & sapere judicetur, nullam laudem ex proprio opere quærens, nisi apud Deum. Hic est *verus Israëlite*, *in quo dolus non est*, ut de Nathanaele Christus dicebat, Joh. I. 48. Verus ille, non quidem *in propatulo*, sed *in occulto Iudeus*, quem Paulus veris coloribus describit, Rom. 2: 28, 29. Cujus typum habes. Psal. I. & 15: 24, 112. &c.

¶ 6. Hic nobis cautio esse debet, ne quæ conjunxit Deus, ea separimus, fidem nempe & opera. Cum enim fides per charitatem operetur, & sit efficax, Gal. 5. 6. Quæcunque sine fide & charitate opera præstat homo, qualia describuntur, I Cor. 13: 1, 2, 3. non sunt, quod videntur, sed ineris fucus, quo Deo, & hominibus, & vel maxime sibi ipsi, imponit homo. Audiatur Augustinus super hac re sententiam ferens, ad Bonifac. lib. 3. c. 5. *Nostra fides, hoc est, Catholica fides, justos ab injustis, non operum, sed ipsa fidei lege discernit, quia Justus ex fide vivit. Per quam discretionem fit, ut homo ducens vitam sine homicidio, sine furto, sine falso testimonio, sine appetitu rei ullius alienæ, Parentibus honorem debitum reddens, castus usqne ad Continentiam ab omni omnino concubitu, etiam conjugali, Eleemosynarum Largissimus, injuriarum patientissimus, qui non solum non auferat aliena, nec sua reposcat ablata, vel etiam venditis omnibus suis, erogatisque in pauperes, nihil suum proprium possideat; cum suis tamen ipsis velut laudabilibus moribus, si non in Deum fidem rectam & Catholicam teneat, de hac vita damnandus discedat.* Alius autem habens quidem opera bona ex fide recta quæ per dilectionem operatur: non tamen ita ut ille bene moratus, incontinentiam suam sustentat honestate nuptiarum, conjugii carnalis debitum & reddit & repetit, nec sola propagationis causa, verum etiam voluptatis, quamvis cum sola uxore concubit, quod Conjugatis secundum veniam concedit Apostolus; injurias tamen non patienter accipit, sed ulciscendi cupiditate fertur iratus; quam, ut posset dicere: sicut & nos demittimus debitoribus nostris, rogatus ignoscat: possidet rem familiarem, faciens inde quidem Eleemosynas, sed non tam largas, quam ille; non auferat alieva: Sed quamvis Ecclesiastico iudicio, non forensi, tamen repetit sua. Nempe iste

§. 1. Quod S. Augustinum audimus rotundis verbis afferentem; *Justos ab injustis, non operum, sed ipsa fidei lege discerni; quia justus ex fide vivit*: non videtur ita leviter prætermittendum, sed attenta meditatione expendendum. Est enim lex opcrum, totius Pharisæismi, de quo hactenus differuimus, basis & fundamentum, & simul necessarius ejus effectus & consequens. *Euphr̄ma* quod hodie generalis Syncretismi auctoribus ita allubescit, ut hoc si evicerint, putent se ineundi cum omnibus sectis concordiam, expeditam & facilem viam invenisse. Et est reverè valde popularis error, qui imperito populo per se placet, & rationibus facile persuadetur, totam Religionis suinam in praxi consistere, aut saltem principalem ejus partem, esse opera, aut morum doctrinam. Quare etiam libentius audit Conciones practicas & Ethicas, quam quæ de mysteriis fidei agunt. Quod hæc pars Religionis, quæ de virtutibus & virtuīs, & in universum de moribus agit, omnibus hominibus maxime est accommodata, atque ita rationi conforinis, ut etiam citra divinam confirmationem ex verbo revelato, homini vera apparere & persuaderi possit. Neque enim multo labore & institutione opus est, ut idiota comprehendant, *unicuique suum tribuendum, neminem lādendum, honeste vivendum, &c.* quia hæc ratio facile intelligibilia reddit. Unde jam illa solennis est apud Socini asseclas, & plerosque sectarios, cantio: *Nihil aliud requiri ad salutem, quam ut præcepta & promissa Christi quis cognita habeat: imo ne promissa quidem adeò exquisite per vestigata habere necessum esse, modo summam eorum vitam æternam esse constet, dummodo præcepta recte intelligentur. Itaque modo piè vivamus, & mundanis cupiditatibus valedicamus, supervacuum esse cogitare de his, quæ Christi personam attinent, una cum iis omnibus, quæ Christus pro nobis fecit, & facturus est, quatenus per ea justificari volumus.*

§. 2. Hic est adulter ille & nothus Pharisæismi partus, qui statim ut expositus est, ab omnibus sectis, præter Euangelicas & Reformatas Ecclesias, non tantum ut ipsa promovendum praxi, sed & ut dogma omnibus arripiendum, sublatuſ est & enutritus, & tandem pro legitima prole adoptatus. Sicut enim salus ex Judæis est, Joh. 4: 22. quatenus à Mose & Prophetis est promulgata, & à Sione progressa, in plenitudine temporis à Christo, Judæo, & ministro circumcisionis est tradita & confirmata: Ita quoque verum, à Judæis Pharisæis & Sadducæis, omnes errores, hæreses, schismata, sectas, nævos & vitia, quæ Ecclesiam omni tempore deformarunt, originem habere, & ex Jerusalem produisse omne malum. Habet enim Pharisæismus ἐλαυσὴν π̄ quod homini propriae justitiae opinione infatuato mirè attidet, adeoque inflat, & superbore

bire facit contra Deum & hominem ; Perinde quasi *justitia sua Deo utilis* sit factus, & Deus omnibus, quæ ex se producit, delectetur, atque alteri à se dicere illi liceat, *appropinqua ad tuos, ne attingito me, quia sanctior sum Te.* Jes. 65: 5. Vivam hujus praxin videre est in Papatu, & præcipue in fœcundo illo Monachatu, qui nihil aliud est quam interpolatus Pharisæismus, & veri Christianismi execratio & Eunuchismus. Neque se illo criminе unquam liberabunt sectæ, quamdiu rejecta justitia Dei, propriam justitiam, quæ est operum, conabuntur stabilire, quantumvis videantur illa improbare opera quæ aut ex εθελοθρησκείᾳ, aut contra legem Dei fiunt. Et maxima hic cautio esse debet omnibus, qui Religionis Christianæ puritatem illibatam conservari optant, ne nimirum extollendo opera, illaque fidei præferendo, etiam præter intentionem suam, doceant homines fidere operibus, eaque præferro fidei Christi. Ita enim Religio Christiana paulatim decolor redditur, & transmutatur in Ethicam, & pro mero & sincero Euangeliō, Lex locum ejus invadit & occupat. Atque ita, absque eo ut animadvertisatur, omne quod est in Religione μυστηρίῳ, evanescit, ut non possit in illa amplius agnoscī *Magnum illud Pictatis Mysterium.* 1 Tim. 3: 16. Quomodo enim in Ethica inveniri potest Mysterium, & quidem Magnum & maximum Mysterium, scilicet fidei, & tale quidem, ex quo fluat & derivetur ipsa Pietas ?

§. 3. Diligentius paulò fricanda est hæc spica, ut ne loco puti tritici, nobis obtrudatur rubigo in fœtidum pulverem conversa, nutriendo corpori inutilis, & multorum morborum causa. Si hic veritatis ipsius vocem audimus, plane contrarium ejus quod hi homines dictant, audiēmus. *Qui crediderit, inquit, & baptizatus fuerit, servabitur : Qui non crediderit, condemnabitur.* Marc. 16: 16. Vides hic justos ab injustis, non operum, sed ipsa lege fidei discerni. Hoc est, quod Præcursor Christi de illo testatur. Joh. 3. *Qui credit in filium, habet vitam aeternam : Qui autem incredulus est filio, non videbit vitam, sed manet super ipsum ira Dei.* Sic enim Deus dilexit mundum, &c. Vides remissionem peccatorum, salutem ita alligatam & innexam Christo, ut qui in se, & operibus suis, aut in quaunque re alia extra Christum illa quærit, illis exciderit. *Non enim est in alio quoquam salus, neque est nomen aliud sub caelo, quod datum est inter homines, per quod oporteat nos salvare.* A&t. 4. Huc tota Scriptura collineat, hic est spiritus Prophetæ, Testimonium Christi. Apoc. 19. *hec clavis scientiae.* Quid vero est, credere in filium ? Audi rem satiatissimè decisam. Joh. 20. *Hac scripta sunt, ut credatis, enī in Ihesu istiō Xeīs O, oūos & Iesū,* & ut credentes, vitam habeatis in nomine ejus. Nihil succinctius dici potuit.

Ob hanc fidem, quæ *Jesum confiterit Christum, filium Dei viventis, beatus audit Petrus.* Matth. 16. Et Johannes, ex Deo natum predicit, quisquis credit *Jesum esse Christum.* 1 Joh. 5. Et mendacem pronunciat, qui negat *Jesum esse Christum.* Et nonne fidei tribuitur justificatio, & per consequens salus exclusis operibus? Audiinus quidem Christum dicentem, *Fides tua te salvum fecit.* Nusquam vero idem dixisse de operibus.

¶. 4. Sed ut res melius capiatur; notandum, Religionem Christianam duos habere obtutus; quorum unus Deum respicit, ut sciamus, *Quid hominis causa,* & ut illum salvum faceret, Deus egerit per Jesum Christum: alter, quid nobis pro Deo facere convenientat, & quid officii nostri sit, ut pro tantis beneficiis, grati & probi simus, & nos in omnibus juxta voluntatem ejus geramus. Prima pars nobis exhibet, quicquid de Deo, essentia ejus, perfectionibus, providentia, sapientia, cœconomia temporum, & ordine quem servat in natura, gratia & gloria, scire nostra interest. Altera agit de virtutibus, tam intellectualibus, quam moralibus. Prima pars verum characterisnum exhibet, quo vera Religio Christi distinguitur ab omnibus aliis Religiosis cultibus, in quibus nihil sani, quod hanc partem cultus attinet, invenitur. Cum tamen sic satis egregiam Ethicam, & præclaras multarum virtutum ideas & descriptiones apud illos legere est. In hac prima parte veri Christianismi nucleus situs est, quo detecto, vera via aperitur pervenienti ad Deum, ad quem nisi per fidem accessus non datur. Hebr. 11:6. Quis enim φῶς illud αὐτοῖς, sine fidei duce & consummatore Iesu, adire audeat? Et quis viam illam monstret, nisi qui de se dicere potuit, *Ego sum via, veritas, & vita: nemo venit ad Patrem, nisi per me:* Ideo dicitur *lux mundi, illuminans omnem hominem venientem in hunc mundum:* Lux, quam qui non sequitur, ambulat in tenebris: & cuius luce nisi perfusi simus & illuminati, cum extra illam meræ simus tenebræ, nulla nobis communio esse potest cum Patre. Certe sicut *unicum est tantum fundamentum, preter quod aliud ponere non potest.* quod est Christus. 1 Cor. 3:11. Ita ἐνός ἐστι χρεία, uno est opus. Luc. 10:42. Cui fundamento nisi superstruamus reliquum ædificium, & ipsi inædificemur tanquam vivi lapides, plane ut mortui, & nullius usus, & ab architecto reprobati lapides, extra arcem templi Dei projiciuntur. Quod si charitas & externa Pietatis opera (nam de internis & occultis non judicat Ecclesia) sola sunt & certa κεράτεια hominis regeniti, & fructus spiritus, & vera salutis via: periiit omne discrimen inter fideles & infideles, quo discriminantur salvandi & dannandi, quod Christus statuit, dicens *qui crediderit, servandum, qui non crediderit, dammandum.* Neque vero sola professio

fessio pietatis, quam omnes sectæ jactant, & tanquam propriam sibi vindicant, sufficiens nota esse potest dignoscendæ veræ Ecclesiæ à falsa, neque Pseudoprophetam ex fructibus agnoscendi, & Pharisæum à vero Israëlite; cum illud genus hominum, non nisi operibus glorietur, & variis abstinentiis, & carnis mortificationibus, & longis & in oculos incurritibus precibus, & rigida rituum observatione, *non attingendo, neque gustando, neque contrectando*, magnam sibi sapientiæ opinionem apud reliquos mortales conciliare norint, eoque se omnibus aliis præferri debere contendant. Quid de sanctis Martyribus dicemus? An non illi defendendæ Religionis veritatis causa, & ut coram mundo confiterentur fidem & spem suam, patrem & matrem uxores, & liberos, & domos & agros, & quicquid charum est in hoc mundo; & quod hisce majus est, vitam propriam pro amore Christi prodegerunt, & spreverunt? Atqui non ista tam gravia passi sunt, accusati homicidii, aut furti aut maleficium, aut ἀποτελεσμονίας, aut ob ista damnati; (erat enim vita eorum ἀπεγνωπός, & sanctitate & probitate morum, ceu φωσῆρες in mundo aliis prælucebant, & ipsos adversarios pietatis suæ habebant testes) sed hanc unam ob causam quod Christiani audirent, & Jesum confitebantur Christum, filium Dei. Neque vero pü majores nostri Martyrium passi sunt ob male compositam vitam, ob scelera, & inemendatos mores, ob seditiones aut patriæ proditionem, (quæ in sententiis contra illos scriptis, nulla leguntur) sed quia recusabant flectere genua coram Baale & iinuginibus, invocare sanctos & creaturas, quia non crededant vi quinque verborum panem transubstantiari in corpus Christi, & ex crusto fieri Christum, & præter unicum sacrificium Jesu Christi, opus esse præterea sacrificio quotidiano pro precato; Quia non credebant nos operibus nostris mereri vitam æternam, aut ex operibus justificari hominem coram Deo, &c. Unde liquet ex fide æstimatum Martyrem, non ex operibus, de quibus nulla lis intentari illis poterat.

§. 5. Certe salus, quæ unicum est Religionis objectum, est finis fidei nostræ, & innixa ceu fundamento non illi bono, quod nos facimus pro Deo, sed quod Deus fecit pro nobis. Ideo dicit Apostolus Ephes. 2. 8. *Nos gratia Dei Salvatos per fidem; idque non ex nobis: Dei donum esse, non ex operibus, ne quis glorietur.* Si quo præstantius est alicujus scientiæ subiectum, eò sublimior est scientia, quæ illud tractat, quis dubitat illam Religionis partem, quæ de Deo & operibus Dei agit majus habere premium, & multo esse excellentiorem & diviniorum illa, quæ agit de operibus nostris? Quid quod hæc prima pars, dat secundæ formam, & totum

tum suum esse, utpote illi largiens & ex se sufficiens veras bene agendi & vivendi causas, ut omnium virtutum benigna mater. Hæc lucem diffundit in corda nostra, quæ ibi accedit fidem, & hæc charitatem, quam unice ex se fundit, & per illam operatur. *Sine fide impossibile est d'apeñicay*, id est, ulla bona opera facere, & accedere ad Deum. Hebr. 11: 6. Atqui per quod unumquodque tale est, illud magis tale; inquit dialecticorum filii. Quonodo ergo bona opera, in operando salutem, requirantur ut necessaria ad salutem, ut non eadem necessitate, si non longe majore requiratur fides, per quam opera non tantum existentiam, sed & honestatem, dignitatem, formam & pulchritudinem suam habent & nanciscuntur, ut sint quod esse debent, & ut Deo placeant. idque adeò quidem, ut Apostolus non dubiter dicere, *quod non est ex fide, esse peccatum.* Roin. 14: 23.

§. 6. Neque verò est ulla Religionis pars, quæ crebrius, præcipue in scriptis Novi Testamenti, occurrit & repetitur, clarius exponitur, accuratius demonstratur, & apertius conscientiis manifestatur, quam magnum hoc Pietatis mysterium: cuius ὄμολογία traditur, Deus manifestatus in carne, justificatus in spiritu, conspectus ab Angelis, prædicatus in gentibus, creditus in mundo, assumptus in gloria. 1 Tim. 3: 16. Atque in cognitione hujus Mysterii tota hominis fidelis sita est beatitudo & felicitas. *Vobis*, inquit Christus Matth. 13: 11. alloquens Discipulos, *datum est nosse Mysteria regni cœlorum*: illis autem Judæos innuens, non item. Quare confitetur Patri, & eo nomine gratias agit, *quod abscondisset hæc (Mysteria) à sapientibus & intelligentibus, & revelasset ea infantibus.* Matth. 11: 25. neque sine ratione. Etenim in hac parte continetur illa sapientia Dei in mysterio Dei, quæ abscondita est, & quam præfinivit Deus ante secula in gloriam nostram. 1 Cor. 2. 7. Atqui illud Mysterium est de talibus rebus, quas oculus non vidit, nec auris audivit, nec in cor hominis ascenderunt, quas Deus preparavit iis qui diligunt ipsum. Atque hæc tamen sunt homini naturales cognoscendi viæ, per quas non solum quæ legis sunt, cognoscit, sed & natura facit; *eo ipso ostendens opus legis scriptum in corde suo.* Rom. 2. 14, 15. At secus res habet circa fidei mysteria, quorum homo animalis non est capax, quia stultitia illi sunt, & non potest intelligere, quia spiritualiter dijudicantur. An ideo hæc Deus revelavit per spiritum suum: nosque in eum finem accepimus spiritum, qui ex Deo est, ut parum adeo intersit, sive sciamus illa sive nesciamus, & sive misterium Dei & Patris & Christi, Col. 2. 2. ignotum sit, an cognitum?

§. 7. Ideo gravem errorem errant, qui Christum in negotio salutis,

quæ illis natura & ratio, citra verbi revelationem, & spiritus illuminationem, manifesta & cognita reddere queunt, etiam vitæ æternæ compotes sine fide Christi reddere queant? Ut ratio nulla sit, cur non ex Platone, Aristotele, Cicerone, Epicteto & Antonino salutis via adisci possit, atque illis quoque Magistris ad salutem perveniri. Cum nihil hic occurrat præter Ethicam quandam, nomine Christi incrassatam & palliatam, qui præceptis quibusdam, & luculentioribus proinfirmis, Euangeliō additis, viam salutis quidem præcepta sua servantibus, faciliorē & commodiorem reddiderit: non ita tamen requisita & necessaria, ut non & ignorato Christo, ex notitia partim insita, partim rectæ rationis usu acquisita, quantum ad beandum hominem, servari & in praxin deduci queant.

§ 8. Quæ non eo dicta volumus, atque in eum sensu accipi, quasi fidei præcones, bonorum operum hostes facti simus. Non enim sunt dividenda, quæ Deus conjunxit. Qui enim nos Euangeliō credere voluit, idem & servare mandata præcipit. Arcte igitur cohærent fides & opera. Fides, inquit Jacobus, si opera non habeat, mortua est in semet ipsa. Ita opera quæ non ex fide fluunt, sunt mortuum cadaver, & quo latius fulgent, tantum splendidiora aliis peccata. Annon magna necessitas faciendi bona opera imposita est, quod justificatis ex fide, adhuc restat justificari ex operibus? Jac. 2. 21, 24. Quod licet in speciem videatur contradicere Paulo, revera tamen optime cum Paulina justificatione ex sola fide conciliatur. Cum ille agat de justificatione peccatoris & impii, quæ consistit in remissione peccatorum: hic vero de justificatione justi, & qui facit justitiam & proinde justus est. Ibi Deus absolvit reum propter Christum, qui se pro illo facit peccatum, ut ille fiat justitia Dei in illo. Hic vero justitia & opera illius justificati Deo probantur, & pro talibus habita Deo declarantur; & lex ipsa, cum non amplius in illo inveniat peccatum, utpote condemnatum in carne, & remissione abolitum, & spiritus gratia exustum, desinit illi esse διωχμις απωρησ, sed facta instrumentum gratiæ, quem antea peccatorem condemnabat, nunc justificat. De quo pleniū & disertius alibi egimus. Tantum cavendum, ne dum videmur nobis salutem in timore & trenore operari, & serio incumbere bonorum operum studio, lentum illud Pharisaicini venenum irrepatur, & tanquam amara radix sursum germinans obturbet, & fontem ipsum inficiat & polluat. Neque enim ideo quis se ab hoc vitio tutum putet, quod veræ Religioni nomen dederit, & purioris Ecclesiæ consortio adjunctus sit, & baptismo tinctus, etiam mensæ Domini particeps est factus, & cum

gaudio recipit verbum , & est diligens ejus auditor , & supra æquales profecit in intelligentia Scripturarum , & conspicuis operibus confessionem exornat , & fidei adversarios sanis argumentis refutare , & os obstruere etiam doctus est : Quia etiam Hypocritæ & temporariæ fidei homines , hæc aliquando melius , quam veri confessores , simulare & fingere possunt , atque etiam in propatulo agunt , & laudem inveniunt apud homines ; & quo pluribus & insignioribus donis coruscant , tamen quia charitatem non habent , maximo versantur in periculo , ne elidantur superbia. Annon excellens quid est loqui linguis hominum & Angelorum , habere prophetiam , & nosse mysteria omnia , & omnem scientiam & fidem , omnia sua donare pauperibus , & corpus comburendum tradere ? *1 Cor. 13: 1, 2, 3.* Et tamen hæc omnia inesse homini possunt absque eo ut charitate sit præditus , & per consequens etiam vacuus sit fide , sine qua impossibile est facere opera bona & placentia. Cum tamen hi homines , sibi de impleta lege gratulentur , quasi legem vi legis , sine gratia implere potuerint , necessario in alterutrum prævaricationis modum incident ; ut vel eam animo coram Deo transgrediantur , præcepta ejus non justitiae dilectione , sed pœnæ metu , aut etiam laudis humanæ amore servantes ; vel gravius elidantur superbia , sibi tribuentes , quod solius Dei est dare. Hæc tenus ergo Phariseismi natalia , incunabula , incrementa , pericula , mala , quibus Christianismum decolorat , & sub specie majoris pietatis , professores suos falsa justitiae opinione dementat , superbiæ virus instillat , & fermento suo omnes virtutes corrumpit , earumque non cultores sed idololatras facit.

E P I L O G U S.

um jam hucusque productus esset labor, & jam finem spectaret liber, quem non magnum facere, initio propositum fuit, ne in me dici illud posset, *ἐπιμέτρος μετρίαν*: scasi in progressu me decreto meo stare non posse, & de novo incipendum, ubi finem attigisse speraveram, & portui propinquum, rursus vastum denuò mare subeundum. Ita enim crevit sub manum labor, & tanta se dicendorum nova materia undique obtulit, ut si omnia quæ menti occurrerant, calamo exscribere voluisse, nova juventus mihi optanda fuerit, laboribus ferendis aptior ætas, quam est senectus. Etenim animus erat, post generalium errorum descriptiones, & causas eorum indicatas, ad species descendere, & particulares? Et maxime famigeratas cujusque seculi errores sive hæreses in lucem protrahere, & causas illorum annotare, & verum characterismum efformare. Ut quomodo infelix illud lolium, tam repente ab ascensione Domini, in agro dominico succreverit, & continua serie ad nostra usque tempora progerminaverit, Lettori, sat credo, miratu, ob oculos ponerem. In quo tamen selectione utendum statui, ne promiscue omnes etiam minutos errores, & quorum finis ab origine pependit, recenserem: sed tantum præcipuos quosque, & qui vel ob Auctores, vel ob gravitatem & pondus, & diutinitatem celebres, & ob motus & turbas quas in Ecclesiis excitarunt, & ob famam Doctorum qui se illis cordate & docte opposuerunt, nomen habent, & quorum ex cineribus fætor adhuc hodic sentitur, & in prurientium animis reviviscit. Videtur enim errorum & hæresium quædam nostro seculo παλιγσερια, & μεταψυχως, & quotidie è sepulchris excitari nunc Arius, nunc Photinus, nunc Nestorius, Pelagius qui easdem nobis, quas olim tragœdias reducunt & reponunt. Ut qui veteres Historias de illis rebus rite calleb, rectius de nostri temporis erroribus judicium ferre possit. Præcipue gestiebat animus cum ad Antichristianissimi Romani tempora ventum foret, luculentam Papismi & Papatus ideam dare; atque sic opus ad Reformationis optata tempora producere.

Est enim Reformatio velut altera Novi Testamenti Pentecoste, & inter

inter opera Dei, quæ Patrum & nostro tempore operatus est, non postremum, & ob profligatam Idololatriam, Erros & Tyrannidem, & retractam velut ex sepulchro veritatem, & restitutum postliminio Euangelium, maxime admirandum, memorandum, & stupendum. Decreveram ergo illius summi Dei beneficii, exordium, causas, necessitatem & bona quæ mundo attulit, & certamina quæ ob illam orta sunt, & persecutions, & contradictiones quas sustinuit, non vulgari modo enarrare. Neque tantum illorum qui ex professo illi adversati sunt & in herba opprimere molientium conatus, persecutions, & mota bella attingere: sed & quorundam Papæ non additorum, & multa reformatione Papismum egere facientium, cæterum non illis oculis præditorum, qui coruscantem illam Euangelii lucem totam ferre possent: ut & Libertinorum quorundam, & Sectariorum, de hoc opere Dei judicia & censuras referre, & ad examen revocare, propositum fuit. Nam certe quo majora sunt Dei opera, & miraculo propiora, eo magis ad illa stupet homo, & acies mentis obtunditur, & stupidia redditur: ut etiam probis & piis viris eveniat in illis carpere aliquid, quod non examissum cum suo sensu convenientat; quia non cogitant Deo id esse moris, ut per infirma instrumenta magnalia sua exequi amet, quo potentia ejus per infirmitates nostras magis agnoscatur, perficiatur, & commendetur. Atque ita hyperbole potentiaz sit Dei, & non ex nobis. 2 Cor. 4: 7.

Denique etiam nostri seculi periodum, in qua vivimus, non prætertundam putabam, sed vivis suis coloribus, & boni & mali typis adumbrandam. Videlur enim eventus & exitus potissimum Prophetiarum, & concursus judiciorum Dei huic temporis reservatus. Et nunquid videamus Satanam, scientem tempus suum esse breve, hanc brevitatem redimere excitandis bellis, commovendis gentibus, feminandis erroribus & hæresibus, introducendis schismatis & factionibus, & pervertendis moribus: ut hisce malis compenset angustias temporis, quibus est circumscriptus & hominum animos barbarica quadam feritate imbuat quo Christianismo recipiendo inidoneos & alienos reddat. Quod ut ex voto exequatur, nobilissimam mundi partem, Europam, & in illa, Fœderatum Belgium præcipue elegit ut in illo sедe in & thronum erigeret, & Regnum omnium errorum & impietatum: in quo quod cuique lubet, liceat, & quod licet, audeat, & quod audet, possit, & quod potest, faciat, & quod facit, impune illi sit. Qua in re ostendit quam cate sint illi divitiae res & tempora, & quam acommodate suo proposito populos discernere novit, ut hosce implicit bello, illos civilibus discordiis exagitet,

alios luxu corrumpat, alios pauperie & egestate emasculet, & ad desperationem cogat, nunc quam olim elevare Monarchiam solebat, depri-
mere suadeat, & surgentein de novo juvet. Quia verò Belgarum nostrorum intime illi perspectum est ingenium, & gentem, olim veræ libertatis compotem & tutricem, nunc quoque imaginariæ opinione inflatae & exultantein, novit omnium novitatum & errorum typis, præ aliis, recipiendis idoneam, perpetuis disputationibus involvit & occupat, ut nulla fere in toto mundo reperiatur secta, quæ non, cum ad nostrorum notitiam venit, aut astipulatores, aut saltem liberum domicilium inveniat.

Hæc cum agitarem animo, atque ita meo modo conceptum, & toro-
natum opus mihi objicerem, non omnino displicuisse ejus formam &
ideam, fateor. Sed non recordabar, me serius hanc telam exorsum, &
opus tam longi anhelitus aggressum, quod ob ingavescentem ætatem
ad perfectionem & finem perducere non daretur. Quod enim Salomo
de pauperie dicit; illam primò *advenire ut viatorem*, postea vero *ut virum
armatum*: idem mihi de senectute dicere fas est. Quæ initio pedeten-
tim, & lentis passibus accedens, ut vix sentiretur, me non obscurè mo-
nuit adventus sui: at jam stipata omni suo satellitio, me quotidie ado-
ritur & tantum non opprimit, ut vir armatus. Sic, quia non eadem est
ætas, non mens, cogor manum de tabula, & hanc lampada aliis tradere,
qui illam me felicius ad exitum perducere queant. Neque est ut in sene-
ctutem solam hanc culpam rejiciam. Tot enim præterea afflictiones
catervatim in me irruunt, quæ & corpus & animum, & totum illud ho-
minis quod corpore & anima constat, de statu suo deturbarunt, & quæ
antea grata & suavia erant, insuavia & anara reddiderunt, & vitam
ipsam non vitalem.

Non enim eadem est mihi sensuum vivacitas, memoriaræ fides, inven-
tionum promptitudo, elocutionis canoræ gratia, quæ olim: cum corpus
corruptile, secundum sapientem, animum aggravet, & terrena habitatio
dissipet mentem multa cogitantein. Tot enim morbis & symptomatis
debilitatur corpus, inter quæ nephritici dolores principatum tenent,
quibus nihil crudelius fingi potest, tot undique me curæ fatigant, quæ
cogitationes in me multiplicant: atque ita iniqua est temporum condi-
tio, ut qui dato Cæsari, quod Cæsaris est, vix sibi tantum retinere possit
quantum corpori honeste sustinendo satis est, inter divites haberi hodie
possit. Sed hæc levia autumo, præut illa æstimo, quæ à certis inimicis &
dubiis amicis quotidie ingeruntur lites, calumniæ, detractiones, quæ quia
Deus illa occulta tenebrarum nondum illustraverit, nec consilia cor-
diuum

Senecty

auctoris Calu-
nitates

dium manifesta fecerit, magnum mihi & familiæ meæ infortunium & damnum dedere. Serpit enim hoc malum velocitate, & paucis tantum horis opus est, ad evertendam viri honesti famam. Et sane sensi multorum amicorum de me judicia hoc pacto corrupta fuisse, & potentum manus in me & meos armatas, qui mihi omnia reliqua vitæ subsidia, insuavia & amara reddunt, & consilia turbant:

*Sic mibi tarda fluunt, ingrataque tempora, quæ spem
Consiliumque morantur agendi graviter id, quod
Æquè pauperibus prodest, locupletibus aequè,
Æquè neglegit pueris, senibusque nocebit.*

Reverà ita est, et si beatitudo in illis rebus non est sita, quæ nobis insciis & invitis eripi possunt: nec proinde omnibus servandis æqualis cura & labor impendi debeat: tamen bono nomini & famæ id debetur, ut si propter malitiam hominum & temporum aliquando perdenda sit, ne perdatur conscientia, tamen non nisi ultimò in hoc naufragio deseratur. *juxta illud*

Omnia si perdas, famam servare memento:

Qua semel amissâ, postea nullus eris.

Quod sedulò etiam agendum mihi putavi, cum impacto mihi tot hæresium criminis, non putavi me in tali accusatione debere esse patientem, memor illius B. Hieronymi: *In crimen heresios neminem oportet esse patientem.* Id enim nihil aliud esset quam gaudium præbere inimicis suis; quia tacite agnosci videtur, quod non statim redarguitur, atque non inox atque natum est, extinguitur. Sicut enim ut prudenter advertit Salomo, Eccles. 10: 1. *Una musca mortua fætere facit unguentum pigmentarii: ita stoliditatis parum fætere facit virum pretiosum nomine sapientiae & gloriae:* Quantò magis hæc nominis infamia non ferenda Doctori Orthodoxo, qua in heresios suspicionem, præter meritum suum, adducitur, & nomen ejus bonum ista labe aspergitur.

Si non aliis ante me viris bonis, si non ipsi Servatori nostro Christo, si non Apostolis, omnia eadem & majora quoque obvenissent, si non certum haberem, nullum unquam virum bonum vixisse, qui non & partem hujus poculi gustasset, atque non nunquam adactus fuisset, potius nomen boni viri perdere, quam perderet conscientiam, tum vero ego me inter miseros miserrimum deputarem. At contrarium edoctus in verbo Dei, quod docet, non esse signum odii Dei, diversis castigationibus exerceri, sed pro summo gaudio ducendum quoties in varias tentationes incidimus. Neque vero sapientissimus & benignissimus Deus immitteret filii

filiis suis quos in hoc mundo habet pro unicis suis deliciis, hæc quæ mundus judicat mala, & pro iis acquirendis & conservandis omnes labores, curas & studia, imò & sanitatem & vitam impedit & prodigit: si non hæc vita honestè informandæ veram disciplinam judicasset; Si non paupertatem, calumnias, morbos, afflictiones, utiliores conservandæ bonæ menti, quam perpetuam felicitatem censeret, aut si non majorem ex his voluptatem, & gloriandi materiam homini sapienter se hic gerenti, & Deum in omnibus gloriam danti, accrescere sciret.

Et sane non sine honore & amore istorum Herorum recordor, qui solius Dei amore & gloria ducti, omnia quæ hic possederunt, etiam mundum ipsum pro Deo perdere non dubitarent, quo solo illo frui intra se possent. Talis fuit Enochus, Noachus, Abrahamus, Isaac, & Jacobus, Josephus, Moses, Jobus, sed ne omnes commemorem, unus David est instar omnium, cuius vita per omnes casus, & fortunæ ludibria circumacta, cum utramque ejus partem expertus esset, præcipue omnibus afflictis, & linguæ flagello exercitis, & nunc in lœtis nunc in tristibus agentibus, exemplo esse potest, quomodo se in omni statu gerere debeant, & cum Deo & se iplis, & cum amicis & inimicis consuescere. Ad Jesus vero ducem & perfectorem fidei nostræ cum mentem converto, & formam illam servi, & humilitatem, & mitem & mansuetum animum, & contradictiones, & passiones & crucem quam sustinuit mihi, ante oculos pono, liquefit mihi cor, & nihil aliud jam desidero, quam conformis fieri huic imagini. Et quid hoc esse dicam? Quod vitas doctorum & excellentium nostro seculo virorum, legens, vix ullum, præcipue inter Theologos, invenio, cui non cum infinitis calamitatibus, calunniis, contradictionibus luctandum fuerit, & perpetuum bellum fuerit, cum indoctis hominibus, hypocritis, ingratissimis discipulis, & iniquis Dominis. Ut paucis contigerit, ut cathedram ad finem usque tenuerint, & corpora eorum sepulchro illo condita sint, quod sibi vivi comparaverant. Unus mihi non videtur prætermittendus, vir æternitate dignus, & omnium ore & laude ob incomparabiles virtutes, celebrandus, & ob magnitudinem animi, & in omni fortuna constantiam & æquabilitatem, in dandis consiliis stupendam sagacitatem, in Religionis Reformatæ Confessione admirabilem perseverantiam, ejusque veritate defendenda summam erudititionem, promptitudinem & soleritatem, qua omnes Theologos post se reliquit, in cœlum evchendus. Qui aulis innutritus, magno Regi à juventute à consiliis & scripturis, se sago & togæ parem ostendit, & miles & dux, & qui exercitui præesse potuisset, & consiliarius fidus, incorruptus,

Philipps Mor-
nay. quis En-
tomum exata.

ruptus, & qui semper ad verum scopum collineavit. Is est Philippus Mornæus, Plessiaci Dominus; cui nihil magis obfuit, quam Religionis Reformatæ zelus & defensio, summa in Regem & Patriam fides, & in dandis consiliis dexteritas, eruditionis non usitatæ splendor: quæ cu[m] illi gratiam, honores, ingentes opes, splendidam fortunam promitterent; in contrarium accidit, ut nihil præter invidiam, contumelias, status sui imminutionem, & tandem universam ejus eversionem pro præmio retulerit.

Libenter hoc exemplo utor, tanquam speculo, in quo & lubricam Magnatum fidem, & piorum & Doctorum virorum apud ipsos contemnum, contemplari datur. Nimirum,

Humana vita est alea, in qua vincere

Tam fortuitum est, quam necesse perdere.

Tun etiam quia ego valde me confirmatum lectione vitæ ejus, in meo infortunio expertus sum. Cur enim ego meliorem mihi fortunam, & res secundiores hoc ingrato seculo spondeam, qui videam tantas virtutes non potuisse cum optimo Rege, at pessimo seculo conciliari, & eodem loco inconcussas stare? Et tamen in his omnibus possum absolvere Deum, & justificare illum in sermonibus suis, & gaudere etiam vincere illum, cum judicetur. Etsi enim causa me superiorum certus sim adversariis meis; adeo ut cum Paulo dicere possim, pro minimo mihi esse, quod ab illis judicatus sim, cum nullius mihi rei, propter quarum alias hanc dignitatis imminutionem fero, conscius sim: hoc tamen addere, necessarium puto, non in hoc me justificatum esse, nempe apud Deum, quem agnosco justissimas habere me deprimendi, & majora etiam immittendi causas. Ut de Deo nullas querulandi habeam causas, cum omnem culpam apud me reperiam. Tantum oeo, ut ne castiget in furore, neve universam iram suam in me, & dominum meam effundat, sed in ira recordetur misericordiæ. Neque vero in hac afflictionum densitate defuerunt consolationes Domini, & gratia ejus. Namque & in hisce probationibus, magis quam unquam, sapuit verbum ejus, & ipsa afflictio, & dolor, magnus mihi commentarius fuere ad ruminandum illud, & melius intelligendum. Neque ulla Metaphysica me tam multa de Deo, & proprietatibus ejus docuit, quam quod præcipue in Deo laudo, verbum ejus: in quo se Deus alio vultu, & affectu erga filios suos ostendit, quam natura in universo suo choragio & ornatu. Quanta vero, putas, est illa voluptas, seipsum hinc inde in sacra pagina invenire posse, ut vix Psalmus, de querulis illis occurrat, & in manus & oculos veniat, qui non pro te factus videatur. Quo pacto facile est, om-

nes tribulationes, & illas secutas consolationes, spe & fide sibi adaptare, & proprias facere. Ita paulatim eo profeci, ut & jam Deum rectius quam antehac cognoscam, ardenter amem, audentius confidam; etiam meipsum melius norim; & inter veros & personatos amicos rectius distinguere possim. Quo solo lucro omnes præteritas calamitates compenso.

Neque ita mihi grave accidit, ut multi forte putant, quod qui sic satis multos solebam numerare amicos, nunc solitudinem domi offendam. Cum id non tam malignitate cuidam, quam mutabili cum rebus animo & affectui imputem, quo sibi consultius judicant amicitiam ad tempus interjungere, reddituri forsan, si meliora tempora & sereniora nobis aliquando illucissent. In hac solitudine illud Scipionis imitatus, ut nunquam minus esse in solus, quain cum solus, novum & familiarius commercium inivi cum Deo, in eispo, & mortuis, & paucis cum vivis. Atque ita securus calumniarum & judiciorum, statui breve hoc tempus, quod inibi restat, Deo consecrare & mihi, tranquillitati operam dare, ut cum decretoriis ille dies advenerit, qui non longe abesse potest, abjecto omni pondere & ~~et~~ peccato, libenter in grem ex hoc ingrato seculo ad Dominum.

Nam quid est, queso, quod me hic ita delinire possit, ut ulterius cupiam astringi his carnis vinculis, & singulis horis novæ peccandi necessitatibus subjectum esse, & cum tot morbis conflictari, & quotidie malitia humanæ nova spicula in me recipere? Ego vero malo ~~arrestu~~, & esse cum Christo: & hujus mei desiderii habeo gravissimas & amabilissimas causas. Tum enim experiar, quis sit ille intelligendi modus, cum mens à corpore libera, suas sibi cogitationes intra se format, & pura intelligentia fruitur: Quid sit esse erexit corpori hujus mortis, & a necessitate peccandi, usque ad delectationem peccandi indeclinabilem libertum? Tum evaseris omnem Theologorum rabiem, & nescies quid sit illud odium Theologicum, quod tantopere horruit & pius Melanchthon, atque illi fuit optandæ mortis causa. Tum æterni illius, quod non habet vesperam, Sabbati, quod inchoavi in hac vita, in illa felicitate civitatis Dei, compos factus, sentiam Deum mihi factum omnia in omnibus. Neque verò si mihi optio detur, remetiendi ævi mei viam, quam huc usque decucurri, & experiendi de novo quæcunque à prima juventute usque ad decrepitam hanc ætatem, à Deo concessa sunt, quæ dicuntur, bona vel mala, multa mihi deliberationis mora opus esset, ut non extempore præferre in vita excedere, quam tam periculosa alea denuo subire.

subire. Non quod vixisse me pœnitentia posset enim multis videri præclarum muneris Dei quidam despectus, sed quia præ altera hæc vita semper mihi sorduit. Et certe iplius mortis beneficium, si bene notum esset, miro mortis desiderio arderent homines. Ideo sapienter id celavit Deus homines, quo vivere durent, felix esse mori.

Sed quo me abripit dolor! oblitus pene fueram, dicendum adhuc aliquid mihi de opere meo, quod tamen Lectori interesse, ne nesciat, consultum judico. Nempe cum hoc rerum statu, omnes hæreses percurrere earumque characterismum dare, mihi inter adiutoria sit; constituisse apud me specimen ejus in Socinianismo & Remonstrantismo exhibere, ut qua methodo id facturus fuerim in aliis hæresibus, prudens Lector ex his percipere valeat; quo vel defectum illum æquiore animo ferre possit, si minus hæc placeant: vel si aliquod in his operæ pretium fecisse me putant, ipsi alios ad id opus prosequendum incitent: vel si rectius à se fieri posse putent, ipsi manum operi admovereant.

Hic subit misereri humani generis sortem, quod tot erroribus ab infantia implicitum, per totam vitam illis pascitur & circunducitur; & si solitariam vitam amat, sibi ipsi condit officinam errorum, aut bestiarum ritu, nihil intelligere cupit; Quæ est humanæ naturæ quædam depressio. Sin vero socialem præfert vitam, eum maximum incurrit periculum, ne similes similem seducant, & mentem vicissim depravent. Cum enim quot sunt capita, tot ferè sint sententiæ, rarum est ejusdem opinionis, sensus & probitatis homines coire, & inter beneficia, Dei numerandum: sin vero conventus sit malignantium, male philosophantium, & nihil certi affirmantium, & solius veritatis adversariorum, quid quæso tali conventu damnosius, & pietati & bonis moribus nocentius cogitari potest! Ergo quia Errare ita agnatum est ipsi humanitati malum, ut cum homo eriat, humanitus erret, quia homo est, sæpe sibi sequentia hæc monita apud animum revolvenda proponat. Nempe, non posse errare, nec ullo errore posse capi, solius Dei esse: Posse errare, & non errare, tantum beatorum & perfectorum, & æternæ vitæ compotum, quales Angeli & beati: Errare velle, Diabolicum: errore etiam delectari, hominum nulla virtute redemptorum. Et errorem agnoscere, primam viam esse ad salutem; relipiscere vero ab errore, gratiæ divinæ munus: perseverare in amore veritatis, ipsum esse nexum Gratiae cum Gloria. Quia ergo non potest semper idem placere, nisi rectum, orandus Deus ut mentes nostras sanctificet in veritate sua, ut idem sentiamus in Domino.

D I A T R I B A
D E
S O C I N I A N I S M O.

D I A T R I B A
D E
SOCINIANISMO.
C A P. I.

Sunt qui non melius Hæresin aliquam cognosci, & debilitatem ejus in lucem protrahi posse putent, quam si singula argumenta, quibus nititur, dialectico examini subjiciantur & refutentur. Quod varie tentatum à Doctissimi Virus, Pontificiis, Lutheranis, Reformatis, magna volumina peperit, & diversa & adversaria judicia; & adversariis occasionem dedit lambendi suum fætum, & majorem ardorem defendendi sua, qui reiāda & morādi confitentur. Neque tamen id factum illo successu, qui sperabatur, tum quia res obscuræ hoc pacto non tam enucleantur & illustrantur, quam involvuntur, ope Sophisticæ quæ se hic intermiscet, & causa est, ut quæstio perpetuo maneat quæstio. Tum quia ex hoc modo agendi, licet inde aliquomodo deprehendi possit adversariæ partis in argumentis infirmitas, non possit tamen rectam sententiæ adversariæ Ideam animo formare, aut vivum ejus typum tibi imprimere. Hæc enim Idea melius resultat ex cognitione intentionis Auctoris, & scopo quem sibi proposuit, & delectione mediorum quibus usus est, tum ex symmetria partium, vel ex assumptione.

reīa

reia earundem; sed maximè omnium, ex recto intellectu rerum ipsarum, quæ bene cognitæ majorem lucem affundunt intellectui, quam universa illa dialecticorum terminorum, & secundarum notionum supellex. Sicut enim si quis vastum aliquod templum, aut ædem de nocte illustrare velit, ut in illo sine cœpitatione ambulari possit, non tam feliciter illo effectu se potiturum imaginetur, si in singulis angulis templi cereolum accensum ponat; præut si grande candelabrum in medio templi, laquearibus summis dependens, accensis candelis in coronam instructis, totum templum illustret. Magna enim lux ab uno centro per aëra se diffundens, solis instar radiat, & fortior est ad dissipandas tenebras, & communicandum lumen suum, quam infiniti dispersi ejusmodi per vasum spatum cereoli. Ita magna evidentia, quæ à rebus ipsis oritur, dum per causas cognoscuntur, & essentiales ejus proprietates in clara luce videntur, & quomodo omnes ejus partes symmetricè cohærent, manifestatur, magis animum afficiunt & intelligentiam ejus juvant & promovent: quam ut diligenter examinatis omnibus controversiis, & dialectice expensis argumentis, veram inde Ideam concipere possis totius operis. Etenim si id recte, & non Sophistice fiat, faciet id quidem ad veritatem aliquam melius in particulari concipiendam, at non, ut de toto, & singulis partibus rectius judicare possis. Quod si præcedat, tum vero sponte inde oriuntur difficultatum solutiones, & res luculentius cognoscuntur, quam si nimia arte, velut fugientes in sylvis feræ, magno labore indagantur, & hoc sic universæ letionis pretium, Sophismatum, nodorum & syringum solutiones alias addidicisse, & de partibus scire aliquid, de toto nihil. Quod cum eo modo versabam animo, volui ejus rei initium capere à celebri illa Hæresi,

quæ

quæ ab auctoribus Lælio & Fausto Socinis primo mundo ostensa, repente tot amasios reperit, tanto cum gaudio & sectis est salutata, & ab omnibus recepta, ut nunc tanquam antesignana vexillum præferat omnibus sectis. Cujus ideam cum viderem non recte ab omnibus perceperam, nec legitime adumbratam, putavi non omnino meliusrum operam, si brevem ejus ~~introductionem~~ Lectori curioso delinearem. Quidam enim non aliud esse putant, quam interpolatum Photinianismum, cum sit tantum ejus quædam lacinia, licet operosius exulta: Alii Iudaismi, aut etiam Muhammedismi quandam affectationem: Alii subtilem S. Scripturæ enervationem, & novam ejus emasculandæ methodum, &c. Sed cum hæc, non ut singularia sunt, per se elegerit, in quibus acumen periclitaretur, sed prout illa fini suo generali servientia facere posset, prius generalis ille scopus ostendendus fuit, ad quem omnia referri voluit, atque ita tandem ad particularia deveniendum. Sic ergo ante octodecim annos, in hac Academia mentem meam super hac re explicavi, & tanta quidem cum brevitate, ut vel ex illa cuivis patere possit, animum mihi fuisse, hæc ulterius extendere, & tractatulum hunc convertere in justum volumen. Quod tamen ut facerem, ob multa quæ objecta mihi fuere impedimenta, à me hactenus impetrare non potui. Nimirum ut Horatius ait,

— Amphora cepit

Institui, currente rotâ cur Urceus exit?

§. I.

Sic ergo ego cum temporis incipiebam à verbis Apostoli, 1 Cor. 11: 19. Oportet hereses inter vos esse, ut qui probati sunt, manifesti fiant inter vos. Ut non mirari nos oporteat super hereses istas: sive quia sunt; futuræ enim prænunciantur: sive quia fidem quorundam subvertunt; ad hoc enim sunt, ut Rer. fides

fides habendo temptationem , habeat etiam probationem. Cum enim quid
fortitum est , ut omnimodo sit , causam accipit ob quam sit , & hæc vim
consequitur per quam sit , ne esse non possit. Est enim hæresis quoque ex
earum rerum genere , quæ dum sunt , habent posse , & dum possunt , ha-
bent esse. *Tertull. de prescript. Heret. cap. 1.* Tanti vero est apud Deum
probatos agnosci filios ejus , ut melius sit illos per hæreses explorari ,
quam has omnino non esse. Sic enim datur illis , dum per ambigua &
dubia sunt eluctati , sibi occurrere in unitatem fidei , & agnitionis filii Dei , in ri-
rum perfectum , eis μέτεον ἡλικίας Σωτηράματος & Χειστού. Ut ne sint am-
plius νήποι , κλυδωνιζόμενοι καὶ φερόμενοι παντὶ αὐτέμ τὸ διδασκαλίας
ἐν τῇ κυριακῇ αὐθρώπων , ἐν παντριστικός , τεργάστης μεθοδείας τὸν πλάνην .
Eph. 4: 13, 14.

§. 2. Sunt autem Hæreses , definitore Tertulliano , nihil aliud , quam do-
ctrina hominum & demoniorum , prurientibus auribus nata de ingenio sapien-
tie secularis . Quæ affectatrix & interpolatrix veritatis , & ipsa quoque in-
suas hæreses multipartita , varietate sectarum invicem repugnantium.
scissa , temeraria interpres est divinæ naturæ & dispositionis . Unde &
pleræque hæreses à Philosophia subornantur . Quod optimè observans
Apostolus , nominatim Philosophiam contestatur caveri oportere , scri-
bens ad Colossenses cap. 2: 8. Βλίπτε λογιστικὴν ὑμᾶς ἔσται ὁ συλλαγωγῶν δῆλος τὸ
φιλοσοφίας καὶ κενῆς αἵπατης , καὶ τὰ πλεόναστα αὐθρώπων , καὶ τὰ σοιχεῖα
τὸ κόσμου , καὶ τὸ Χειστόν . Quo loco Apostolus omnium falsarum reli-
gionum formas ad tres species revocat . Prima est quæ ex speculationi-
bus curiosis , & tamen reconditæ cujusdam sapientiæ speciem habenti-
bus oritur : cuiusmodi est αὐγελολατεῖα , ex Trismegisti , Platonis , Plotini ,
Porphyrii , Iamblichi , & similium commentis extracta , ad quod etiam
genus referenda est maxima Scholasticæ matælogiæ pars , quæ Eu-
gelium cuin plurimis Aristotelis , Averrois & sunilium placitis permiscet .
Alteram vocat Apostolus traditionem hominum , quæ tota est humanæ
vanitatis partus , tota videlicet inanis ac manifeste superstitionis , sita in
rebus externis , & plerumque etiam aperte stultis ac ineptis , sola nitens
consuetudine , & fictis Enthusiasmis , accidente postea Dæmonum effi-
cacia : cuiusmodi est fere totus Papisticus cultus , ac præsertim Mona-
stica illa perfectio , quam vocant . Tertia species tum erat illorum , qui
Judaïsum (quem vocat Apostolus elementa mundi , id est , Mosaicos-
ritus) cum Christianismo temperabant , à quibus etiam orta est magna
ceremoniarum Papisticarum pars ; veteribus Episcopis ista Pauli verba
non satis attentè considerantibus . Ut doctè Beza in hunc locum .

batio, & magna scandalorum seges exorta; sed & profectus Euangelii intercisis, cum Euangelio imputarentur illæ turbæ, quæ illi evertendo & corrumpendo tantum comparatae erant.

§. 6. Non hic stetit impetus. Licet enim Papatus reformationem necessariam judicarent, quotquot ex Scripturis de iis rebus pronunciandum censebant: alii tamen hic in excessu peccatum à primis reformatoribus murmurabant: & simul cum erroribus & ritibus rejectis, multa nigro theta in Ecclesia Romana notata, quæ conservari, aut saltem tolerari consuli-
tus fuisse, vel saltem non statim damnari expediisset. Quia in re Erasmi & Cussandri potissimum labor versatus est, qui dum leviora quædam refor-
mati optant, præcipuos Ecclesiæ Romanæ, nævos dissimulant aut transiliunt. Unde & factum ut in quibusdam Ecclesiis, ut in Anglicana præser-
tium patet, non simul cum reformatione doctrinæ, ordo immutatus sit, sed Hierarchia & Episcopatus, qualis in Papatu ex parte cernitur, retenta sint.

§. 7. Alii hic defectum causari, & multo plura exturbari debuisse,
quam factum sit. Quod eo usque extenderunt quidam, ut Trinitatis my-
sterium, ceu Anti-christianum dogma de gradu dejici, similiter Pædo-
baptismum ex Ecclesia eliminari, ceu Anti-Christi characterem, vo-
luerint, &c.

§. 8. Quin eo profecit quorundam ævθæðæ, ut reformationem eo nomine sugillare ausi sint, quod non qua parte fieri illam oportuit, tentata sit. Cum quidam non illam tantopere circa fidem, quæ illis non magnopere necessaria visa est, quam circa charitatem occupari debuisse putarint. Unde monstrosi illi partus Davidus Georgii, & Henricus Nicolai, Paris, ut vulgo celebratur, domus charitatis, qui dum charitatem tanto-
pere commendant, circa fidem cœaurāyntur.

§. 9. Tandem oculatior, ut libi quidem visus est, his omnibus Lelius Socinus Senensis, Patrius Fausti Socini, cum præter pauca quadam, ea videlicet, quæ ad salutem prorsus sunt necessaria, nihil fere in Ecclesiis, que Romanum Anti-Christum execrantur, post tantas tamque diuturnas tenebras, sua pristine claritati restitutum videret, (uti de eo testatur Faustus Socinus, in priore fragmento duorum scriptorum, pag. 5.) majus scilicet opus moliri annis est, quod postea ex mente ejus, vestigiis ejus insistens Faustus, perfecit, & novam quandam reformationem orbi propinavit, & universam Theologiam, nova inducta forma, innovavit. Quam his Encomiū exornat Eques quidam Polonus in dissert. quam F. Socini operibus præmitti voluit: quod per eam strata aequa expeditam habeamus viam ad supremam beatitudinem (quæ est Sociniana Christianæ Religionis ævi pægōis) quam

quem per plura annorum millia ante adventum Christi humanum genus semper desiderarit, semper ignorarit, quam ipsi Mosaice legis cultores pertenui aliquando suspicione odorari, nunquam aperie deprehendere potuerint, quam denique à Christo Apostolis patefactam, mox succrescentium errorum spinis obsitam, atque dira obruense caligine abditam, rursus exacto fabularum senticeto, ac redditia veritatis luce, benignissimus Deus (opera scil. & ministerio F. Socini) detexerit atque restituerit.

§. 10. Hic pes figendus, ut ideam quandam Theologiaz Socinianaz efformemus. Primo cum nec in Papismo extaret illa via qua ad immortalitatem perveniri potest: neque ab iis, qui reformationem Papatus aggressi sunt, illa animadversa sit aut detecta; Quid aliud restabat quam ut illam à *Lalio* & *Fausto* doceretur mundus? Qui scilicet illud, in quo omnes hactenus cæcutierunt, in luce posuerunt. Periclitabatur nimurum de salute sua populus Christianus, nisi *Socinus* hic suppetias tulisset. Quis tantum bonum Senis expectasset? Namque illa revelatio, quam tam expedita via ad supremam beatitudinem monstratur, quamque per tot annorum millia ante adventum Christi genus humanum semper desideravit, semper ignoravit, quæque maximam partem populi Dei sub lege latuit; vel est illa via, sine cuius cognitione nemo salutis compos evadere queat: vel etiam sine ejus exerta cognitione constat salus, & alia via ad immortalitatem perveniri potest. Si primum dicatur, magna invidia creatur φιλανθρώπῳ Deo, qui tantum sapientiæ thesaurum, tot secula genus humanum vel celaverit, vel ita involverit, ut ne quidem ab iis quibus revelatus fuit, unquam aperte deprehendi potuerit. Ut certe nullum admodum vel exiguum oporteat esse τὸ θελαστὸν illud Judæi & Circumcisionis, quod cœi primarium illis tribuitur, ὅπ ποιεῖθησαν τὰ λόγια τὸν Ἰησ. Rom. 3: 1, 2, & 9. vide & Deut. 4: 6, 7, 8. & Psal. 147: 19, 20. Quid interea tot gentium myriadibus factum: an illæ omnes destitutæ hac salutari via, de salute periclitare sunt? Et cum illius revelatio soli Socino vendicatur, quid? An ergo extra Socinianismum nulla spes salutis? Beatum ergo oportet esse illum Poloniæ angulum, cui tanta repente lux oborta est.

§. 11. Quin & clarius multo & expeditius hanc viam à Socino propositam, quam à Christo & Apostolis unquam patefacta fuit, inde liquet, quod eam è scriptis Apostolicis nunquam quis eruat, nisi *Socini* præjudicis mentem imbutam afferat. Neque viam hanc assequi possit, nisi in aliud Euangelium transferri se patiatur. Quod inde etiam patet quod lux hæc à Christo & Apostolis excitata, tam repente & mox evanuerit, neque

nisi Socini opera post tot secula reducta sit, & humano generi redonata. Ut videatur major Mose, Christo, & Apostolis doctor *Socinus* mundo affulisse. Quod si hæc via talis est, ut sine ejus explicita cognitione tamen homini salus constare possit: profecto quid opus est eam tam grandibus verbis exornare? Aut quid omnino opus fuit Socino? Nisi forte in eo consistat ejus nova revelatio, quod faciliorem & expeditiorem salutis conficiendæ methodum attulerit, qua viam ante salebrosam & horridam nobis complanaverit, ut per illam incedentes, tutius, & celerius, & faciliter, ad metam æternæ salutis perveniamus. Quia in re an illi fides adhibenda sit, antea dispiciendum foret. Et tamen nisi hanc illi viæ prærogativam assenserat, quid proprius est, quam ut inter humani ingenii curiositates censeatur, quæ magis *logomachias* gignat, quam *adificationem* Dei?

S. 12. Sed quo hujus, ut sibi quidem videtur, Prophetæ novam revelationem, qua instar novi *Muhammedis* orbi novus doctor apparuit, rectius percipiamus, utile erit institutum ejus, & scopum, quem sibi præstruxit, sub incudem revocare: ut inde velut in tabella ob oculos cerni possit hujus Theologiae quidam typus & idea, & qua μεθοδείᾳ τὸν πλάνην progressus fecerit. Ut enim ἡ θεογνώσις illa τὸν μαλακό τὸν Θεόν, ut *Petrus* illa insignit 2 Pet. 2: 18. omittamus, quid quæso hæc nova Theologia præceteris affert, quo caput extollat, & omnes prægravet? Sanè si in intima ejus inspiciamus, illamque ut oportet, evisceremus, statim apparebit cuivis, qui præjudicium occæcatus non est, aliud eam nihil esse, quæ rationis humanæ lusum, natum de ingenio sapientiæ secularis, & Theologiae naturalis scil. emendatiorem typum: Mysterii pietatis emasculationem, & Christianismi intelix struprum: quæ in summa aliud nūl contineat præter Ethicam Christianam, eamque valde informem. Cujus τὸν πλάνην non constitutus Christus, utpote qui salutis & immortalitatis hujus non sit autor & acquisitor, sed tantum confirmator & exemplar, cum sine illo, & per alium omnia quæ ad salutem faciunt, procurari potuerint. Ino si proprius eam intueamur, patet aliud nihil esse, quæ Paganismum, Judaismum, Turcisimū, teotorio Christianismi obductum, & ita comparatum, ut omnium haiesium & sectarum possit esse receptaculum, & in quæ omnes sectæ, retentis erroribus suis, conspirare possint, & coire. Ac in eo singulariter conspicabilem, quod nova & inaudita hactenus scripturam interpretandi methodo, verum ejus sensum elidat & perimat, dum quæ in ea continentur, ita extenuat, ut simul abscondat, & quæ non habet, miris fidiculis ex ea exprimat & eliciat. Quod verè est: *χριστορα λογος ἡ τινω πιεῖν, καὶ τὴν τινω χριστορα.*

S. 13. Ex

*Socinianismi et
scriptio.*

mortales latuit, ostentatur, novam quoque indagandæ ejus ratione in & methodum præscribi oportuit. Cum enim duplex sit pervenienti ad veritatem via; una per fidem, quæ solo verbo innititur, alia per rationem: unice id cavendum in rebus divinis, & quæ sola revelatione innotescunt, ne fidei contemnentes initium, immaturo & perverso rationis amore fallamur. Ut ne in illorum hominum vanitate in incidamus, qui nimis in hæc corporalia progressi atque lapsi, nihil aliud putant esse, quam quod istis quinque notissimis nunciis corporis sentiunt: & quas ab his plagas atque imagines acceperunt, eas secum volvunt, etiam cum conantur recedere à sensibus: & ex earum mortifera & fallacissima regula, ineffabilia veritatis penetralia rectissime metiri se putant. Ut recte August. de utilitate credendi cap. 1. Neve etiam quæ natura humani ingenii, & diligentiae vivacitate, vel artis adjutorio perceperimus, ad res incorporeas & spirituales transferre conemur, ut secundum illas has metiamur aut concipiamus: neve etiam universam naturam conantes transcendere, præsumptiones opinionum nostrarum audacijs affirmando, Deo imputemus, atque ita nobis intercludamus intelligentiæ vias. Cum enim fidei sit rationi præscribere, & id facere, ut ne sit opus ratione: in contrarium evenit, ut ratio præscribat fidei, & fidem de loco moveat. Cum rationis sit, etiam nulla ratione redditâ Deo credere. Cui si credas, cur ergo rationem requiris, quæ efficere possit ut non credas. Sin rationem requiris, & quærendum putas, ergo non credis: ideo enim quæris, ut sequaris cum inveneris.

S. 2. Ut certe ratione sua abuti convincantur, quicunque hac in parte nimis rationales videri volunt. Qua in re jure merito litem intensius Socino, & sectariis ejus, qui principium Religionis & Theologiaz rationem constituentes, & scripturæ eam præponentes, non nisi in hujus dedecus & depressionem, illam tantopere extollere & exornare compendiuntur. Licet enim quandoque videri nolint rationi humanæ nimium tribuere, quod veræ voces etiam quandoque ab invitatis peccatoribus erumpant: tamen cum rem ipsam sine ambagibus eloquuntur, & domesticum sensum produnt, ita instituunt: Id nullo modo verum esse posse, cui ratio prorsus, communisque sensus repugnet: adeo ut si id scriptura assertat, non tamen credendum sit, quod ratio contra militet. Inde nati hi Socini flosci, libello de officio hominis Christiani, pag. 33. Dogma de Trinitate ob id rejicitur, quoniam cum ipso sensu communi manifeste pugnat. Idque eo usque extendit Socinus lib. de Servatore parte IIII. cap. 6. ut his verbis loqui non erubescat: Ego quidem etiam si non scire, sed sapere id in S. monumentis scriptum extaret (nimis Christum pro peccatis nostris Deo satisficeret)

nominatim est illa celebris cap. i. Euang Ioh. depravatio, à Lælio Socino primitus, uti ipse gloriatur excogitata: quæ sicuti nulli Patrum retro in mentem venit, & tot ante illum secula omnibus fidelibus ignota fuit, ita à nullo effungi potuit, nisi qui Trinitatem personarum in una essentia, & Deitatem Christi, & Spiritus negare, sibi propositum habuit. Ut nisi felix Lælii ingenium hic succurisset erranti Mundo, decantatus hic locus, & Christianorum omnium, omni tempore, ore tritus, omnibus lectus, sed nulli omnino intellectus, perpetuis tenebris damnatus, nulli usui fuisset. Quid quæso est, Scripturæ nasum cereum affingere, quod tantopere in Pontificiis damnamus, si hoc non est? Ita si argumenta ejus, quibus Trinitatem, incarnationem & satisfactionem oppugnat, recto oculo inspi-
cias, comperies eorum pleraque, aut certè præcipua nihil aliud esse, quam
carcæ rationis Banyakwala. quibus fere, dicis gratia, tantum substruuntur aliquot è scripturis petita testimonia, ut glaucoma objiciat imperitoribus; quorum sensum ad rationis normam exacta, ita pervertit, ut ne id impor-
tent, quod argumenta ista prorsus refellere creduntur.

sursum

§. 4. Et vero si effata philosophica, & principia rationis quibus nititur, bene libres & pensites: non illa ex veris Philosophiæ fundamentis cruta, sed vel in ipsius cerebro enata, ab ipsoque primitus excogitata: vel ut vera sint, tamen male applicata, & violente detorta comperies. Talia denique in quibus à genuina & nativa verborum significatione receden-
tes, illegitime à posse ad esse procedunt, & ex uno vel altero exemplo male abstracto, universales fabricant regulas, quibus deinde præconcepta sua præjudicia inædificant. Quid hoc aliud est, quam in hisce tenebris spiritualibus sibi *de suo accendere lumen, & se malleolis proprii ignis circum-*
cingere: ut postea in focum ignis quem de se succenderunt, eam, & propriis
scintillis percant. Uti de ipsis rationalibus loquitur Propheta Esaï. 50: 11. Illa enim est justa hujus peccati *avilus & laetitia,* ut *contentum Prophetie sequatur nudatio,* Prov. 29: 18. & qui *ad legem & testimonium non properat, neque fecerit secundum verbum illud, non oriatur ei lux matutina.* Esaï. 8: 20. Etenim prærogativa Dei, cum totum hominem complectitur, non mi-
nus rationem, quam voluntatem ejus circumscribit: ut homo in univer-
sum se abneget & accedat Deo. Quare sicut legi divinæ obedire tene-
mur, licet reluctetur voluntas, ita & verbo Dei fidem habere, licet repu-
gnet ratio. Cum si ea duntaxat credimus, quæ sunt rationi nostræ con-
fentanea, rebus assentiamur, non auctori. Quod etiam suspectæ fidei te-
stibus præstare solemus. Unde quanto mysterium aliquod divinum, ma-
gis fuerit rationi absolum & incredibile, tanto plus in credendo exhibe-
tur honoris Deo; & fit victoria fidei nobilior.

festavit, aut quæ ex mero ejus beneplacito fluxere: quid circa illa ratio sibi arrogare possit? Nonne plane hic intellectus noster captivandus & subjiciendus Deo? An forte quia aliter homini videtur, & ratio secus de iis quæ revelata sunt, judicat, alium sibi Deum, & aliam voluntatem ejus tanget? Aut eo dementiæ prorumpemus, ut verbis, quibus Deus se & voluntatem suam *γνωστι* & notam facit, vim adhibeamus, quasi non illis significetur quod dicitur? Cum ea quæ verbo Dei revelata sunt, talia sint, *qua nec oculus vidit, nec auris audivit, nec in mentem hominis venerunt*, i Corinth. 2. 9. quæ sunt solæ viæ, quibus in rerum notitiam, natura duce, introducimur; nihil restat, quam sola fides, quæ conculcata ratione, & silentio illi imposito, divina apprehendat. Ut dignius quiddam sit credere quam scire. In scientia enim mens humana patitur à sensu, qui à rebus inmaterialiis resilit. In fide autem anima patitur à Deo, qui est agens dignius. Illud scire operæ pretium esset ab istis rationariis, quam rationi dictaturam in hisce permettere possint. Nam aut ratio sibi relicta, & prout natura cuique inest, sibi hoc judicium assumet: & nimis cerea erit hæc regula judicandi, & verè Lef'bia; aut prout principiis Dialecticæ, Metaphysicæ, Physicæ, Ethicæ, &c. suffulta & instructa judicat: atqui annon sic prædictum Philosophie, quando ad mysteria fidei dijudicanda sic perperam applicatur, & ad normam Philosophorum axiomatum dicta Biblica aestimantur? Et quid hic consiliū, cum judicia variant, & unus sic, alter aliter de iisdem rebus judicat? Et cum rationi ipsi lis intentatur, quis ipsam rationem judicabit? Quo fine vero hæc ab istis urgentur? Nimur ut omnes homines in negotio religionis inter se exæquent; fidei omnia mysteria, & quicquid in religione est *μυστεῖδες*, exturbent: naturalem Theologiam in locum revelatæ substituant, Scripturam ludibrio explicant, & explicationibus suis enervent, ut juxta hanc interpretandi methodum intellecta, aut nullum aut tenuem sensum fundat, sed instar hydro-pici corporis, plus ostentet, quam revera continet. Tumissimum hic est, non nimium sibi tribuere, nec rationi nimium indulgere, sed illam intra cancellos verbi cohibere, ut discat ab uno Deo pendere, & ex ejus præscripto sapere. Ne ultrà quam par est se promovendo, se perdat, & dum scrutatur majestatein, opprimatur à gloria.

C A P. III.

1. **N**on potuit Theologizæ sua constare puritas, quæ tam putri fundamento innititur, Neque enim ratio humana quæ tam multis ab-

aberrationibus obnoxia est, potest talem Ecclesiam constituere, quæ sit
 σύλογος ἐδραιώματος αληθείας. Quare ut vere sit noster cultus & Religio
 spiritualis, & λογική λατεσία, oportet nos ante μεταμορφώσης τῆς ανακαι-
 ρωστὸς τοῦ πνεύματος, εἰς τὸ δοκιμάζειν πνεῦμας τὸ θέλημα τοῦ Θεοῦ τὸ αἰγαθὲν, &
 διαπεσόν, καὶ πέλεον. Rom. 12: 2. Etenim ratio sibi permissa, tantum
 abest ut cum veritate amicitiam contrahere possit, ut potius bellum illi
 αἰτονδον indicat, & à religione exulare compellat. Cum enim in inve-
 stigatione Naturæ, tanta nobis nascatur difficultas inveniendi veri, ut
nisi recte regatur ratio, magis impedimento sit, quam ut certam nobis
viam monstret: quanto magis illam cæcūtire & cespitare in rebus di-
 vinis, & à sensu renotis, verum est! Etenim jam à pueritia, obsessa est
 mens nostra Idolis & notionibus falsis, quæ adeo altas in intellectu radí-
 ces egerunt, illumque ita occupant, ut veritati difficilis aditus pateat.
 Et quantumvis se illis liberare nitatur, tantam tamen ab illis molestiam
 patitur, ut nisi aliunde munita & adjuta, nihil promoveat, sed magis extra
 oleas currat.

§. 2. Falso enim asseritur, sensum humanum esse mensuram re-
rum. Quin contra omnes perceptiones tam sensus quam mentis sunt ex
analogia hominis, non ex analogia universi. Estque intellectus humanus
instar speculi inæqualis ad radios rerum, qui suam naturam Naturæ rerum
immiscet, eamque distorquet & inficit. Unde ex hac humani intellectus
proprietate, non mirum est, non capere hominem animalem ea quæ sunt
Spiritus Dei. Neque mundum in sapientia Dei non cognoscere Deum per sapi-
entiam: Cum ipsa Dei sapientia illi videatur stultitia. Præterea spiritus
humanus, prout disponitur in hominibus singulis, est varius, multis &
fortuitis perturbationibus obnoxius: vel propter temperamentum, &
naturam cuiusque propriam & singularem, vel propter educationem, &
Magisterium, quo usus est, vel propter lectionem librorum, & auctori-
tates eorum, quos quisque sequitur & miratur: vel propter impressio-
nūm differentias, prout animum vel affectum vel liberum offendunt. Un-
de fere sit, ut quam quisque religionem & opiniones à pueritia imbibit,
illis in tota vita se dedat, nec nisi cum summa difficultate deponat; aut si
se nimis nititur, fit ut cum nimis intelligens videri appetit, nihil intelli-
git, & intellectum decoquat, & dum sc̄ perpetuo querendo fatigat, nun-
quam aliquid certi inveniat.

§. 3. Cumque homines per sermones socientur, & verba ferè ex ca-
 ptu vulgi rebus imponantur: hinc fit, ut mala & inepta verborum impositio
 miris modis intellectum turbet & impedit. Quod soliti sumus conceptus

nostros verbis, quæ rebus accurate non respondent, alligare: adeo ut per se vocibus non intellectis præbeamus assensum. Quæ causa est tam multarum controversiarum inter homines, quæ fere omnes in inanes Logomachias desinunt. Quæ omnia rationem nostram tam multis difficultatibus & perplexitatibus involvunt, ut in multis vix ac ne vix quidem, in aliis non nisi fortuito se iis evolvere ac extricare per se ipsam queat: nisi pro summa regula habeat, ea sola quæ nobis à Dco revelata sunt, ut extra omnem dubitationis aleam posita, esse amplectenda & credenda. Et quamvis forte lumen rationis, quam maximè clarum & evidens, aliud quid nobis sugerere videatur, solitamen auctoritati divinæ potius, quam proprio nostro judicio esse fidendum & standum. Quia ergo intellectus noster natura sua siccii luminis non est, & præterea tot præjudiciis & erroribus ex singulari dispositione irretitus; quid aliud est rationis naturalis nisus, in religionis negotio, quam religiosa quædam insaniam, uno verius irreligiosa stultitiam, & rationale delirium. Quod in summa nihil aliud sit, quam relicto verbo Dei, sibi proprium verbum fingere, & ut Propheta ait, derelicto fonte aquæ vive, sibi fodere cisternas: cisternas effractas, quæ continere non valent aquas. Ier. 2. 14.

§. 4. Hic vero cum Socinianæ Theologiæ processus sit, facile patet, non aliunde eam, quam è rationis, suo modulo de æternæ salutis negotio philosophantis, fonte dimanasse: vel certe ex ejusmodi S. Literarum interpretatione profectam, qua nonnisi id, quod verum esse ratio judicat, quodque per causas & effecta propria ita se habere demonstari potest, ipsi Scripturæ impingitur, & Deum ipsum dixisse creditur. Quo jacto fundamento, id porrò effectum est, nihil esse de Deo credendum, nisi quod per rationem de Deo cognosci potest: neque quæ de Deo in Scripturis revelantur, ulterius quid nobis patefacere, quam quod natura duce, ex ipsis rebus creatis, de Deo innotescit. Ut illa sit optima Dei notio, quam maxima pars hominum de Deo fovet, citra revelationem Verbi. Quia ergo ex natura, juxta Socinum, nihil aliud concludi potest nisi Deum esse, & esse unum, hinc Monarchiæ astruendæ in Deo prætextu, Trinitas Personarum, quæ cum unitate simplicissimæ essentiaz optime convenit, negata. Et mysterium hoc fidei, quod summum est hominum bonum, quod purgatissimis tantum mentibus cernitur, ceu præsens religionis pestis & venenum, exauktoratum est. Quo facto, sicut speravit se Religionem Christianam liberasse illis scrupulis, quibus potissimum Gentiles, Iudei, Muhammedani ab illa amplectanda deterrebantur, & aversos animos gerebant: ita inter Christianos hoc saltē obtinuit, ut quotquot

inter

inter illos non recte de hoc mysterio sentiebant, propitos expertus sit; paratos omnes in castra ejus transire, vel saltem ut non alieno animo es- sent ab ejus instituto. Quod nihil aliud est, quam mundi concordiam, per Dei abnegationem, moliri, & hominum consensum, per suum de Deo dissensum, emendicare. At recte dicit Iohannes 1 Joh. 2. 23. *Quis quis negat Filium, is ne Patrem quidem habet, cum neinorit Filiun nisi Pa- ser, neque Patrem quisquam norit, nisi Filius, & cuicunque voluerit Filius re- tegere.* Matth. 11. 27. Sic Jesus Christus servator noster in ordinem Ἰησοῦς αὐτῷ πάπις redactus, si non inutilis, ecce non necessarius factus est. Si enim salus per solitarium hominem procurari potuit, & obtainenda ejus ratio solo exemplo constat & perficitur, quid necesse fuit aut solum Christum in exemplum proponi, aut quid omnino opus fuit Christo? Cum quicquid per merum hominem agi potest, non necesse sit per illum solum agi, & virtutis Magister alius esse possit, quicunque illam in se exhibet. Potuit ergo aliud fundamentum ponи, quam quod possum est: contra quam Apostolus testatur 1 Cor. 3, 11. Et cur non Deus æque per Mosen, Paulum, aut quemvis Apostolorum, aut Muhammedem aut Socinum per agere potuerit, quod per Christum effectum dedit? atqui num *Paulus crucifixus pro nobis, aut in nomen Pauli baptizati sumus?* 1 Cor. 1. 13.

§. 5. Propter eandem causam, quicquid est μυστερίων in religione Christiana, & quod non omnes statim cum conceptu suo conciliare pos sunt, tanquam αἱρέτων proscriptum. Unde incarnatio Ἰησοῦς, ejus satisfactione pro peccatis, & quicquid olim Judæis offendiculo, Græcis pro stultitia fuit, & adhuc est τοῖς ἔξωθεν, & Evangelii adversariis, id omne una litura inductum & deletum. Quasi pax inter homines coire non possit, nisi abolito pacis unico inter eos remedio, mortis Christi pretio & valore: neque jam Christiani dici possint, nisi negato ante Christo, & tantum non inutili facto.

§. 6. Præterea non aliter atque si cogitationes Dei essent nostra, & via ejus nostra via: qua tamen sicut exaltantur cœli à terra, ita exaltata sunt à viis nostris, & cogitationibus nostris, teste Iesaiā 55: 8, 9. ita agunt cum Deo. Cum quicquid abludit à nostro sensu, & cuin æquitate, justitia, & sapientia humana non congruit, nec modo nostro agendi convenit, id Dei justitiae, sapientiae & æquitati non congruere audacter pronunciant. Quæ illis maxima est ratio, cur de præcipuis Dei attributis, & decretis ita humano more judicent, Deum in ordinem cogant, & suis præsumptionibus circuinscribant. Non aliter agentes, ac si gratis tantum Deus esset, neque summum jus suum in nos, quo Deus est, obtinere posset; &

illud

illud libere exercere, nisi ex prescripto nostro omnia instituat. Quod non aliud est, quain mentis suæ idolum Deum facere. Quanto sanctius & castius Augustinus, qui libro de Prædest. & gratia cap. 2. cum sibi aliquid, quod quantum ad humanam justitiam videbatur injustum, objecisset; ita respondet. Quis ita despiciat, vel potius quia ita blasphemet, ut dicat de justitia Dei, lege justitia humana disputandum? Quia profecto si justitia Dei adversatur, injusta est. Ab illo enim qui summe justus est, omne quod qualiter cunque justum est, manare manifestum est. Quis ergo erit, qui incommutabiliter manentem, & omnia que sunt, condensem, regentem atque servantem Dei sapientiam, penda humana sapientia arbitrio? De qua Apostolus dicit, Quia carnis sapientia inimica est Deo, & alibi, sapientia hujus mundi stultitia est apud Deum. Non est ergo de illa maiestate diuina sapientie, humana vanitatis arbitrio disputandum.

§. 7. Hinc ulterius factum, ut illam Religionem optimam sciverit, quæ omnibus hominibus maxime accommodata & apta esset, & quam omnes homines, vel plerique saltem cum suo sensu conciliare possent. Unde ait in Ep. ad Dudith. Præcepta novi fæderis, ei quod ratio dictat, ita respondere, ut proinde Deum illis ut sitetur, velle, verisimile videatur, etiam extra divinam confirmationem. Ut plane religio quam invexit, nihil aliud sit quam Theologiae naturalis typus quidam perfectior; cuius perfectionis auctor cum sit Christus, merito ab illo nominari Religionem Christianam, cuius hæc summa sit, præ qua aliud nihil requiritur, ut præcepta atque promissa Christi quis recte cognita habeat: imò ne promissa quidem adeo exquisitè per vestigata habere necessum esse, modo summam eorum vitam aeternam esse constet, dummodo præcepta recte intelligantur.

§. 8. Ut summa Theologiae Socinianæ sit, sub spe alterius visa observare mandata Dei. Quod cum etiam homini citra revelationem verbi notum sit, notitia partim insita, partim recte rationis usu acquisita, quid aliud quam Ethica quædam ostentatur, quæ Christi nomine incrustata est? Ut ratio nulla sit, cur non ex Platone, Aristotele, Cicerone, Epicteto Antonino, salutis via addisci possit, & illis Magistris ad salutem perveniri. Scilicet hic totum mysterium beatitudinis pandit, qui dixit

Si Deus est animus, nobis ut carmina dicunt,

Hic tibi præcipue sit pura mente colendus.

Hinc est quod proficitur Socinus Ep. 11. ad Dudith. Sufficere ad cognoscendum iter, quod ad salutem cœlorum perducit, ut sciamus quæ revera præcipiantur, vel vetentur a Deo, adeo ut si in reliquo error occurrat, nemis ob eundem cœlo excludatur. Imò alibi nihil aliud requirit, quam ut pie vivamus & mandanis

dans cupiditatibus valedicamus: idque cò extendit, ut supervacaneum judicet cogitare de his, quæ Christi personam attinent, una cum iis omnibus quæ Christus pro nobis fecit & facturus est, quatenus per ea justificari velimus. De fide & operibus pag. 136. Cum omnia quæ Christus pro nobis fecit, cò tantum tendant, ut de veritate preceptionum & promissionum divinarum confirmemur. Quid quæso Gentilibus deest, quo minus hac præceptorum via insistentes, quæ illis natura cognita esse possunt, salutis æternæ compotes evadant, sine fide Christi?

§. 9. Hinc ita laboratum, ut Christum aliquatenus necessarium facerent, atque religionem suam illi inædificarent, ut Christiana dici posset. Cum enim quæcunque Christo tribuunt, extrinseca sint, & vel per alium repræsentari & que, ac per Christum potuerint, vel etiam sine illis salus constare potuerit, quid ita opus fuit Christo, immo quid omnino opus fuit Christo? Neque enim ex his aliud quid extundas, quam Christum fuisse insignem aliquem præ reliquis Ecclesiæ doctorem, potentem operibus & sermone, qui præcepta illa naturæ majore luce donaverit, & quædam alia iis adjecerit: & qui præterea ut mortis horrorem tolleret, & homines in spem immortalitatis erigeret, eum in finem mortem subiit, ut à Deo in vitam revocatus & immortalitatis gloria donatus, omnibus esset documento, & exemplo, se si præcepta ejus servaverint, eodem modo ex morte in vitam restituendos, & immortalitate aliquando donandos. Quod ut facilitatem aliquam in operando afferat; cum tamen & citra considerationem & respectum ejus, omnia illa præstari possint, quibus vita æterna acquiritur, sequitur, Christum non posse haberi nisi accessorium quoddam hujus religionis, & viæ ad salutem, eo tantum nomine & intuitu alcitum & admissum, ut à Christo Christiana dici posset, & à Christianis suscipi.

§. 10. Ex hisce quæ dicta sunt, & porro dici possunt, vera nobis hujus Theologiae facies elucescit. Quæ, ut compendio dicamus, nihil aliud est, quam veri & trinunius Dei, in cuius nomen baptizati sumus, & Deitatis & Incarnationis Jesu Christi, abnegatio: Mysterii pietatis emasculatio & stuprum: Omnium hæresium, quæ Veterum, quæ recentium, confluges: Religio ad omnium ingenia accomodata, & cui omnes nomen dare possint: Quæ nomine tantum Christiana (ut pote ad cuius τὸ Εἶναι aliquo modo, ad τὸ Εἶναι nullo modo requiratur Christus) majorem convenientiam habet cum Ethnicismo, Judaismo, Muhammedismo, quam cum Christianismo: Quæ ut novitate sua grata sit, ita facilitate sua merito suspecta est: Informis ingenii humani partus, ex adul-

erio rationis & Scripturæ conceptus, & obstetricante Philosophia natus, & in lucem editus: à nullo adoptandus, nisi qui spe vitæ & hæreditatis æternæ multari velit. Catholicæ fidei & ab omnibus Christianis receptæ turpis μεταρρύθμισις, Apostolæ à Christo symbolum, fidei scopolus, obedientiæ naufragium. In summa talis fœtus, quem exponere præstet, quam tollere. Deus misereatur Ecclesiæ suæ, atque illi in hac mortalitatis onere laboranti propitius succurrat, & filios suos spiritu judicii & discretionis donet, ut ne inter tot errores & difficultates, quæ veritatis viam obsident, & mentem in varia distrahunt, & electionem incertam & dubiam faciunt, ambigui hærent, & incerti viæ per ambages errorum voluntentur: ne similes illis sint, qui semper querunt, & nunquam inveniunt, semper discentes, & nunquam ad agnitionem veritatis pervenientes: sed ut in Christo fundati & radicati, retincamus caput, ex quo totum corpus per commissuras & compages suppeditatum & compatulum, augescit augmento Dei. Anathema maranatha, si quis non amat Dominum Jesum Christum.

C A P. IV.

1. **Q**uicunque in Religionis negotio non hunc scopum sibi proponit, ut tantum iis quæ Deus ad salutem in verbo suo revelavit, arcte inhærere decreverit, iisque credulitatem suam inædificare: sed rationis propriæ modulo & ductu omnia metiri & dijudicare præsumit: hunc necesse est, cum à se omnem Religionis normam mutuetur, vel perpetuo & in omnibus à Deo dissidere, & suis cogitationibus cogitationes Dei oppugnare: vel si in aliquibus (quod in valde paucis, iisque tantum, in quibus ratio consonat revelationi, contingere necesse est) Deo dignas cogitationes & voluntati ejus conformes fovere deprehenditur, eum casu potius in illas incidisse, quam certa & non fallaci via huc devenisse. Sed cum omnis Religio verbo innitatur, & certo præscripto ad dirigendas actiones indigeat; quibuscumque verbum Dei non est lucerna pedibus eorum, nec lumen seimitis: eos aliud & à se confictum verbum sibi adoptare necesse est. Hinc enim sit, ut potius quam verbo destituatur homo, Enthusiasmos sibi fingat, & stultas inspirationes, quas cœu aliquod Numen in dirigen-
dis actionibus sequitur. Vel certe rationem ipsam, & proprium judicium geomēt, & sit sibi ipsi Deus. Cum qui sibi sumit, quod est solius Dei, eo ipso in cœlum concendit, & juxta Deum ponit solium suum, & similis fieri altissimo nititur. Quod primorum Parentum fuit peccatum, qui ut essent sicut dīi, scientes bonum & malum, verbum Dei deserue-
re,

re descendentes ad propriæ rationis & Diaboli dictamina. Quod vere est ἀποτελεσματικόν τούτου λόγῳ.

§. 2. Sed hic alius & major labor iis natus est, qui cum Christianum nomen ejurare non vellent, & tamen proprio sensui addicti, illud tueri nullo colore possent, si S. Scripturis more cæterorum Christianorum non starent, atque illis debitam reverentiam deferrent, in maximas angustias conjecti sunt. Aut enim, quia plura, quam quæ in verbo Dei ήταν, credenda aut facienda præscribuntur, ad salutem creditu & factu necessaria scilicet, alio & secundario verbo illis opus fuit, quod à Deo licet profectum, scripto tamen non sit consignatum, sed per traditionem Ecclesiæ seu depositum sit commissum, à qua omnibus Christianis illud sit repetendum. Quod est non minimum Papatus arcuin & artificium, quo sub nomine Apostolicarum traditionum, suum & proprium verbum loco Dei Ecclesiæ obtrusit. Vel certè, quia verbo Dei detraherent, & quæ in illo credenda proponerentur, vel negarent, vel non eodem modo de illis sentirent, sed de suo quædam illis adderent vel detinerent: hinc factum, ut subruendo S. Scripturæ sensui, omnes ingenii machinas admoverint. Qui certe Herculeus quidam labor fuit, dum ex Scripturis extundere voluere, quæ nullo pacto in illis continentur, vel ea quæ tanquam solis radiis in illis scripta extant, expungere, vel aliorum detorque-re conati sunt.

§. 3. Aliter tamen hic incedit Pontifex Romanus, quam alii Hæretici. Ille enim, quo sibi omnia subjiceret, non tantum ἄχεφον suum verbum, & Synodales canones & decisiones, & sua rescripta quæ in corpore Canonico leguntur, verbo Dei æquavit: sed & ipsam Scripturam, quasi ιδεας θηλυκιας esset, interpretandi jus & magisterium ἀρυπενθυρον sibi sumvit; ut hoc pacto, & de verbo Dei, & de sensu ejus omnes Oraculum ejus consulere necesse haberent. Cum enim non in cortice verborum, sed in sensu ejus consistat verbi dignitas & robur, quisquis se facit sensus ejus dominum, verbum ipsum sibi subjicit. Ast Hæretici, quibus sub Ecclesiæ larva suum institutum tegere non datur, neq; ista autoritas conceditur, alia via hac grassati sunt; id agentes, ut scripturam per scripturam everrent, atque subdolo suo agendi modo sensum ejus & ἐρυθριαν perverte-rent. Perversa plane & Sophistica methodo, dum sensum, quem ex scripturis ipsis mutuari, atque ex illis exculpere debuerant, illis impingunt, atque proprios & à se excogitatos sensus Spiritui sancto commodant, quasi ab illo haustos. Quo in conatu, ut certatim operam ponunt omnes Hæretici, ita reliquis hac in parte palmam præcipere gestiit Socinus. Qui cum

nihil credendum statueret, nisi quod ratio verum esse judicet, quodque per causas & effecta propria ita se habere demonstrari posset, necesse habuit scripturam ipsam cercam fingere, ut adulterum suum sensum, corruptore stylo ex illa educeret. Quod nihil aliud est, quam domesticum suum sensum, apud se natum, scripturæ affingere; cum contra scripturæ sensus ex ipsis penetralibus scripturæ educendus fuit.

s. 4. Operæ pretium videtur, hanc novam Methodum corrumpendi scripturas, parumper sub incudem revocare, ut hujus novæ Theologiae idea melius nobis innotescat: & quibus adminiculis tantos progressus apud incautos animos fecerit, certius constet. Nam qui hac in parte præcipuum istius causæ subsidium positum esse judicat, nostro judicio rem acutet. Quia ergo, ut in præcedentibus capitibus vidimus, ratione in mysteriis fidei indagandis & interpretandis, tantum non palmam deferunt, & illius judicio unicè standum esse pronunciant: non potest aliter fieri, quin in intelligendis & explicandis scripturis eidem tantumdem tribuerent: Adeo (sunt Socini verba lib. de Servatore parte i. 11. cap. 3.) ut non modo quia dixisse Deum aliquid nim. in scriptura, appareat, id verum idem esse constet: sed etiam quia verum esse appareat, id Deum dixisse, nobis, sicut facere jubemur, certò persuadeamus. Quod consuevit extendit, ut non vereatur dicere, non idcirco credendum rem aliquam ita se habere, quod non semel, sed sapientis in S. monumentis scripta extet: Cum ea que fieri non posse aperie constat, divinis etiam oraculis ea fuisse disertae in speciem attestantibus, nequaquam admittantur, & ideo sacra verba in alium sensum quam ipsa sonant per inusitatos etiam tropos quandoque explicentur. Adeo ut si ratione absurdum & contrarium videatur, quod scriptura disertissime affirmas, prestat modum aliquem dicendi comminisci, quo ista de Deo dici possint, quam ista similes, & ut verba sonant, intelligere, Qui sunt impii Smalciani flosculi, ex homilia 8. in cap. i. Joh. Hoc vero non est rationem suam subjicere verbo, sed verbum rationi. Et cum verba sint signa conceptuum, quibus mentem nostram aliis communicamus, quicunque verbis vim facit, rem ipsam, quantum in se est, tollit, & luci tenebras offundit. Et cum solus Christus in Ecclesia audiendus sit, qui quæ in sinu Dei apud Patrem vidi & audivit, enunciare & enarrare solus potuerit, non est homini commitendum, ut rationem suam sibi in consilium adhibeat, ut secundum ejus dictamen statuat, an ita se res habeat vel non: sed ut contrario processu, ex revelatione de re credenda statuat. Secus si sit, σὸν αἰχμαλωτίζεται τῶν ῥήμα τοῖς τέλοις Ἰωάννῳ & Χριστῷ. 2 Cor. 10. 5. Nec unius Christi agnosterium agnoscitur: sed sit quisque sibi fidei magister, & ratio evehitur

tur in solium Dei. Quod qui tentat , ex fumo suo lucem dare cogitat. Quia ergo pluralitatem personarum in essentia divina, existentiam Ἰαόγες ante assumptam carnem, aeternam ejus Deitatem, atque ejus εὐαρθρωτοτητην, & satisfactionem pro peccatis , & justificationem hominis per fidem, &c. nullo pacto cum ratione sua conciliare valent , sed tanquam blasphemia & absurdum dogmata, & rationi inimica traducunt & proscribunt: hinc illis lis nata cum scriptura , ut quae in illa de hisce mysteriis leguntur & clarissime continentur , vel extenuent , vel alio colore inducto à nativo sensu alienent, vel prorsus tollant.

s. 5. Hinc prima illis cautio , ut paratiore sint objicere , atque exceptionibus suis sententiam adversariorum vellicare , quam suam defendere & probare. Et certe haec potissimum in parte acumen eorum desudat , ut potius scripturas in alienum sensum detorqueant, & suas interpretationes qualicumque viâ tueantur , atque deductionibus ad absurdum adversarios urgeant, quam ut recta via , & solidi discursu , qui à fundamento extructus sit , sententiam suam probent & propugnent. Aut si aliquando etiam id moliantur , id tam frigidè agant , & fere tantum ratiociniis ex Philosophia & ratione depromtis, & excogitatis Sophismatis, ut appareat illis hoc propositum fuisse, πλὴ θεον Αλεφυλακήσιν. Uti id legentibus argumenta eorum quibus contra Trinitatem , Incarnationem, Satisfactionem & Justificationem utuntur , ad oculum patet. Qui timidus & versutus agendi modus, uti merito suspectus esse debet, ita sublestam fidem eorum arguit. Certe Augustino ita displicuit , ut testetur hoc ipsum se vel in priunis à Manichæis alienasse & retraxisse , quod animadverseret ipsos plus in aliis refellendis disertos & copiosos esse, quam in suis probandis firmos & certos manere. De Utilitar. cred. cap. I.

s. 6. Et quia optimus est fere ille sensus , quem verba ex genuina sua institutione ex se fundunt , & significant : quique sine ambagibus , primo statim intuitu , se legenti probat. Hic illis alia semita ingredi visum, quæ per inusitatos tropos verbis vim faciunt , & à germana significatione deflectunt, & quā forte semel aut iterum tantum leguntur , eā intelligi volunt. Cum manifestum sit, terminos, quibus proferuntur articuli fidei, & quibus utitur scriptura , usitato significatu accipi, atque usitatos in mente producere conceptus. Nisi ipse contextus & ἀνγλισθια figurate sumenda verba doceat. Ut non nisi summa cum necessitate à verborum proprietate recedendum sit , aut cum , si proprie sumas, flagitium juberi videatur. Quod si usitata significatione non acciperentur in scripturis verba, sed aliam menti eamque inusitatam offerrent , quæso unde ea significatio no-

bis innoteſeet? An nova opus erit revelatione? De cuius ratione cum sit, ut in uisitato modo loquatur, ad illam intelligendam aliâ opus erit revelatione, atque sic portio in infinitum. At sane cum quicquid creditur, priu-
concipi à nobis debeat, antequam ei fides & assensus adhibetur, sequitur
verba & enunciationes S. Literarum, eosdem quidem in intellectu legen-
tium & audientiū conceptus & notiones generare, quas alias solent, at-
que sine auxilio spiritus concipi posse, ceterum fide firma immotaque cre-
di non posse. Ut cum dicitur v.g. verbum caro factum, quilibet ex Judæis
etiam & Paganis, qui non nimis morosus esse velit, intelligit, ac satis
quid sibi scriptura velit, percipit; eo nimis innui, Sermonem illum,
incarnatum, hominem factum seu ἐνθρωποθέτη, licet fidem non ha-
beat, sed cauetur terminos, quos sancē concepit, conjungi, qui conjungi
nec debeat nec possint.

§. 7. Hic vero mirum quam sibi licentiam permittant Sociniani: qui contra omnium seculorum fidem, contra Ecclesiæ Catholicæ & confessionem, contenta & insuper habita verborum significatione & syntaxi, talem illis sensum affinxere, quem nemo ex verbis ipsis eruere possit, & qui nemini unquam in mentem venire potuerit, nisi qui ne-
gata Christi æterna Deitate, duarum naturarum in una persona & unionem απεριάδη in animum induxit. Quod quicunque violentas, quas priuō capiti Johannis omnibus ingratius, invita minerva, spreta verborum proprietate & significatione, & universi contextus αληθεία induxere glosias, rite perpendere velit, juxta nobiscum fatebitur. Cer-
te nihil est tam absurdum aut hæreticum, & à spiritu mente & scopo alienum, quod non hoc pacto scripturæ impinigi possit.

§. 8. Hinc ille solennis ipsorum mos, ut excussis curioſe concordan-
tia, varias ejusdem vocis significationes conquirant, ut quæ maxime illis
proposito servire videtur, & confirmandæ hypothesi apta, i lai præ aliis
seligant, atque super ea interpretationes suas novitas extruant. Atqui,
non si locus aliquis aliter possit intelligi, continuo sequitur, illum aliter
intelligendum. Cum ut recte Scholastici, verba tam diu militent pro si-
gnificatu famosiōri, donec evidens causa, quæ alium suadeat, ostendatur.
Quando enim dictum aliquod manifestam & obviam admittit ἐπιμνεῖσαι,
ita ut sensus ejus sit facilis intellectu, sitque sensus ille literalis absque o-
mni manifesta absurditate aliis dictis non repugnans, & recte cum ante-
cedentibus & consequentibus congruat, tum certum est nos tuto in sensu
literali posse acquiescere, neque sufficere ut locus possit aliter intelligi.
Cum, ut in Scholis loquuntur, à posse ad esse non valeat consequentia.

§. 9. Hic

an hæc Propheta de se dicat, an de alio quopiam. Cum tamen ista interpretandi S. literas ratio, vix aliis se probare possit, quam quibus animo sedet Catholicam de Trinitate & Christo fidem improbare.

§. 11. Heic, si principia eorum Logica & Philosophica, quæ in scriptis eorum occurunt, quibus dogmata sua nova, & inventas heresies fulcire & probare satagunt, ad rectæ rationis, & scripturæ lydium lapidem excutere atque examinare vellem, augiæ quoddam stabulum mihi repurgandum foret, & latissimus campus decurrentus. Sed cum & dæ
væs in illis conspiciatur, præstat nostro judicio, ea singulis erroribus, quibus comprobandis affiruntur, conjungere, ut qua parte in probando deficiant, luculentius inde constet. Nobis hoc tempore sufficiat ostendisse, qua *μεθοδία των αἵρεσεων*, S. Scripturam in suas partes pertrahere, nitantur, atque pro se & erroribus suis sententiam dicere cogant. Quo talem viam panderunt, quasi incedere cui lubeat, omnia animi sui portenta, & adinventiones ex scripturis comprobare eodem modo possit, atque omnia *απομνηματά* sua & cerebri commenta ex iis defendere. Quod nihil aliud est, quam scripturam omni luce & lumine spoliare, omne judicium eripere, ex vivente sermone mortuam literam facere, & discipulatum, qui illi ab hominibus debetur, in superbum & putidum Magisterium humanum convertere.

C A P. V.

§. 1. **V**Idimus hactenus, quomodo novitus hic Religionis foetus, qui nihil aliud est quam rationis humanæ soboles & propago, se omnibus religionibus reliquis adaptare & conformare nitatur: ut solis Euangelicis exceptis, cum quibus *απορρίφοντες* bellum gerit, reliquis sectis omnibus se prostituere, aut illas ad se pertrahere possit, aut syncretismum & concordiam saltem cum illis inire. Qua tamen in re singularitate quadam eximia est: cum ob id quod illi proprium est, nec cum aliis communie, omnium amore in mereatur, & quæ tam ambitiose omnes procatur, ab omnibus vicissim appetatur. Ut merito singularitate sua Universalis, & universalitate singularis appellari possit. Cum enim hæc sit sors Veritatis in hoc mundo, ut qui non facit cum illa, sit contra illam: perraro hæc alea fallit, ut quicunque illam deserit, non certum perfugium inveniat apud sectas. Quibus fere quicquid à regia via delirat, allubescit, ut se omnium errantium armis induant, iisque utantur ad Veritatis oppugnationem. Cum ergo omnis heresis de Philosophia subornetur, & de libero arbitrio armetur, hinc tam pronus illi in Pelagii castra transitus. Et quod

proximum huic est, nec evitari potest, divinæ Providentiaz & Prædestinationis, ad hominem attemperatio, & præposta Dei sub homine subordinatio. Quia in parte cum nihil Pelagio concedant, ac præterea novis argumentis & responsionibus labantem causam suffulcire credantur, non potuit non gratissimum esse illud eorum accessorium.

§. 2. Ante omnia verò placuit, quod salutis fundamentum jecere opera. Quod cum & Judaismi, & Ethnicismi & Turcismi, & Papismi, atque omnium eorum cœtuum, qui se à reformatis ecclesiis separant, sit commune vexillum, non potuit aliter fieri, quin saltem ob hanc communis causæ susceptionem, apud omnes gratiam invenerint. Omnes enim hoc præjudicium occupat, quod propriam justitiam erigere conantes, justitiaz Dei non subjiciuntur. Unde illa Euangelii & fœderis gratiaz, in legem & fœdus operum fœda transmutatio, tidei & operum confusio, & justificationis legalis introductio, & legis loco gratiaz & veritatis substitutio, ortum habuere.

§. 3. Quia verò non satis visum est omnibus placere, nisi etiam singulis, quoad ejus fieri poterat, arriderent, quas fecissent fabulas: hinc quia norant, maximum concordiaz inter homines gluten esse, uniformes de Deo habere sententias, maluere in gratiam Judæorum, Paganorum, Turcarum & Hæreticorum, veras de Deo notiones, & certissimos charactermos, quibus se à falsis diis, & ab idolis cogitationum nostrarum distinguit Deus ipse, abolere, & in diminutum Deum credere; quam ut Deum, prout se in verbo suo patefecit, essentia unum, personis trinum, atque cum omnibus suis attributis & proprietatibus divinis, incorruptis & non mutilatis confiterentur & colerent. Ita cum transegissent de Deo, nullo negotio cum hæreticis conventum de filio, quem omni divino axiomate spoliatum & in censum meræ creaturæ deturbatum, & æternitate exutum, omni officiorum potestate nudatum, nullo vero merito aut efficacia conspicuū, & sola doctrina & exemplo servatorem, ceu dævūtēr quendam Mosem & Legislatorem secundarium (utpote cui paucula relicta essent à Mose, quæ appendix tantum vice adderet legi) representarunt. Qua proditione id egerunt, ut si infidelibus hoc pacto placere potuisset Christus, æquæ infelices redderentur acceptando Christum, quam fuerant illo carendo.

§. 4. Ut vero se reliquis sectis, & præcipue Catabaptistis, accommodarent: non solum quicquid est μυστηριῶν in Religione Christiana exterminarunt, & omnia ad captum humanum ψλεῖς λόγεις conformarunt: sed & in omnibus iūs controversiis, quæ illis cum Reformatis intercedunt, ceu Palæmones quidam non rogati, aut pro illis sententian.

dixerunt, aut rem ita involverunt, & incrustarunt, ut sine gravi sententia
suae injuria in partes illorum secedere possent. Ut ex iis patet, quæ
circa Juramentum, Potestatem Magistratus, Pædobaptisnum, incar-
nationem, &c. στρατιώται Φάρμακα excogitarunt.

§. 5. Quia verò novitas magna est condimentum, quo simpliciorum animi inescari solent, qui ad consueta fere nauseant, nihilque admirari solent, quain quæ novitatis facie se commendant: hinc ut delectatione quadam leves animos titillarent, tot novitiis commentis, & à se primum excogitatis inventionibus universam Theologiam impleverunt, atque insuper tot ingeniosis glossematis & interpretationibus, antehac in auditis, S. Scripturæ sensum involverunt, ut qui secundum illa velit θεολογίαν, tandem cum suo damno sentiat, sc̄ medios delapsum in hostes, in aliud Euangeliū esse translatum. Cujus generis & indolis sunt, quæ de ascensione quadam Christi in cælos, quæ illam post resurrectionem factam præcesserit, ex Joh. 3. 13. nugantur, ἀ μὴ εἰωράκιαστι, ιμβαπτυόντες. Ut & quæ de corpore Christi non glorificato à resurrectione, sed glorificationem suam demum in ascensione nacto; & quæ de statu primi hominis, & ejus mortali conditione: & de novis quibusdam præceptis Christi scorsim traditis, & quibusdam aliis decalogo additis: de aquæ baptismo, de statu fidelium sub Veteri Testamento, &c. audacter & temerarie definiunt.

¶ 6. Ex quibus omnibus constat, id eos agere & moliri, hac nova religionis fabrica, ut, cum illis animus sit nulli alteri sectæ nomen dare, sed suo se tibicine fulcire, omnes in nassau suam compellant, & ad amplectenda sua doginata viam complanent, quo omnes in se absorbeant. Cujus voti ut compotes evadant, mirum quem non prætexant pietatis zelum: cujus etiam quandam velut artem, & ignoratam hactenus omnibus methodum ostentant, & in confessoribus suis laudant & deprædicant. Quasi bene inter eos vivi possit, ubi tam male de Deo sentitur. Et quasi non prouum sit, πῶς τέλος εὐσεβεῖαν ἐργάζοις, μόρφωσιν αὐτῆς ἔχειν. 2 Tim. 3. 5. Falso gloriantur de pietate, quibus eviluit primarium τὸ τέλος εὐσεβείας μηδεὶς εἰσερευ. 1 Tim 3. 13.

§. 7. Sed præcipuum caput, quo se jactant, & quod ante Socinum à nullō recte intellectum, nec prout oportet, explicatum contendunt, & in quo tamen medulla omnīs Religionis & pietatis sita sit, hoc est, quod se demum veram ad immortalitatem viam invenisse, eamque mundo patefecisse credi volunt, de qua ἡ ἐρογχα τὸ μαζαῖον Φελοφύσ audivimus capite primo, utpote quam per plura annorum millia ante adyen-

adventum Christi semper desideratam, semper ignoratam, quamque ipsi Mosaica legis cultores pertenui aliquando suspicione odorati, nunquam aperie deprehendere posuerint, quam denique à Christo Apostolis patefactam, mox succrescentium errorum spinis obsitam, atque dira obruente caligine abditam, rursus exacto fabularum senticeto, ac redditia veritatis luce, benignissimum Deus detexerit atque restituerit. Dissertatione præmissa operibus Socini ab Equite Polono. Hanc porrò immortalitatis viam ita nobis Socinus explicat. Ut quia homo de terra ab initio formatus, nihil per se & natura sua habet communem cum immortalitate, & propter violatum à se praeceptum, ex ipsis Dei decreto, necessaria perpetuaque morti obnoxius est factus: necesse fuisse, quo cum Deo in gratiam redeat, & in spem vita immortalis venire possit, ut Deus omnia ei peccata remittere, & immutata ejus natura, è mortis servitute cum vindicare velit. Quod surumque præstare homini decreverit Deus, dummodo eum ante patratorum peccatorum pœnitentia, atque is in posterum non ad terrenam & carnalem, sed ad cœlestem & spiritualem normam, vitam suam conformet. Quia vero non proeinus à morte soluti & liberi sumus, sed subire illam omnibus necesse sit, atque etiam acerbissimam illam quandoque ob adjunctos cruciatuſ & tormenta experiri: placuisse Deo, ut de consilio ejus persuasi essemus, mittere in mundum filium suum, qui hoc consilium Patris nobis annunciat, & divinis miraculis confirmaret, & proprio sanguine obsignaret, opportita ultra illius causa acerbissima & ignominiosissima morte. Ut deum illo excitato à Patre ad sempiternam vitam, certissime nobis constaret, eos, qui huic via, quæcumque tandem incommoda aut pericula eis objicerentur, insisterent, evasuros tandem ad illam vitam, quam Deus per eum pollicitus est. Præsertim cum illi excitato & immortalitate jam donato, contulerit Deus omnem potestatem in cœlo & in terra, etiam illam, excitandi nos à mortuis, & immortalitatem donandi. Ut nulla amplius sit causa dubitandi, daturum illum nobis vitam illam, cuius potestatem conferenda eis, qui ejus vestigia secuti fuerint, Deus ei largitus est. Hoc vero tam evidens fidei nostræ adiunictum nobis eripi, communi illa & Catholicæ Christianorum fidei & opinione: qua credit Jesum illum resuscitatum, esse illum ipsum summum Deum, à patre essentia non diversum: cum nec bona fide mortuus dici possit, qui est ipse supremus Deus: nec in ipsa morte aliena ope, sicut nos, indigerit; sed ipse suis viribus & potentia se è letbi faucibus eripuerit. Quod si ita se habeat, perire nobis omne spci argumentum & solarium. Quid enim ad nos, si is, qui resurrexit è mortuis, est verius Deus, & qui sua sibi resurrectionis auctor ipse extitit? Quid enim in nobis simile, qui ipsis morimur, non accessiones nostri? cum nulla sit consequentia, si filius Dei, qui idem est Deus, ex mortuis resurrexit suis viribus, ideo nos ex morte excitandos esse. Ex qua tota

serie, & digestione causarum salutis, appareat, nullum hujus spei fructum illū Christianis relinqui, qui Catholicam de Trinitate fidem amplexi, Iesum Christum non tantum verum hominem, sed & verum ac opus̄tor Deum confitentur & adorant. Quasi hæc fides sit nobis obstaculo, quo minus ad immortalitatem aspirare possimus: atque nullus vitæ effectus ad nos pervenire queat, nisi illius auctor statuatur, non verus Deus, sed merus homo. Cum ex adverso non possit dici vita & lux mundi, ζωής τὸ ζωός, resurrectio & vita, nisi quemadmodum Pater habet vitam in se ipso, ita & Filio dedit habere vitam in se ipso, Joh. 5. 26. quod de mera creatura dici nequit. Ita & quamvis potestas judicium faciendi, & potentia vivificandi & excitandi mortuos illi data sit, quia filius hominis est: Ibid. v. 27. non tamen in illum conferri potuit, nisi simul esset verus Deus.

§. 8. Deinde tale consequendæ immortalitatis medium proponunt, quod æque per quemvis sanctorum nobis exhiberi & repræsentari potuerit, quam per Christum. Cur enim resuscitatio Petri aut Pauli, non eandem vien habeat persuadendi nobis immortalitatem, siquidem vestigia vitæ illorum calcemus, quam ipsius Christi? Cum quicquid per merum & solitarium hominem agitur, non magis hujus quam alterius ope & ministerio peragi necesse sit. Homo enim hominem non excludit à consortio operis. Cum resurrectio nostra ita Christi resurrectioni innexa sit, ut hac posita, illa de necessitate consequatur. Unde illa argumentatio Apostoli i Cor. 15. 12. *Si Christus resurrexit, utique mortui resurgent: & si mortui non resurgent, utique non resurrexit Christus.* Quod argumentum tenue est, & nullum, si non nostra resurrectio pendet ab illa Christi, & hæc non sit vera causa nostræ resurrectionis. Quis enim ex Lazari resuscitatione ita ratiocinetur? Atque hanc causam indicat Apostolus vers. 20. *nunc vero Christus excitatus est ex mortuis, factus primitia eorum qui obdormierunt.* Sicut ergo primitiæ sanctificant reliquiam massam ex qua desumtæ sunt: ita Christus; *quia & sanctificans, & qui sanctificantur, sunt ex uno omnes,* Hebr. 2. 11. Resurrectione sua ex mortuis factus πεντούριον τὸν τὸν νεκρῶν, Col. 1. 18. factus est omnibus auctor resurgendi ex mortuis. Id quod ex comparatione primi & secundi Adami porrò evincit, vers. 21. quos in copares inducit, quod sicut per hominem mors, per hominem quoque sit resurrectio mortuorum. *Sicut enim in Adam omnes moriuntur, ita & in Christo omnes vivificantur.* At non potuit hoc donum vitæ communicari hominibus, nisi ab illo qui esset auctor & dominus vitæ. Quid quod maiore quadam vi & potentia à Christo fluit vita, quam ab Adamo descendit mors. Etenim si per unius offenditam mors regnavit per unum, multo magis ii qui redun-

redundantem illam gratiam & donum justitiae accipiunt, in vita regnabunt per unum Jesum Christum, Rom. 5. 17. quod illi competere non potest, nisi quatenus ipse est ante omnia, & omnia per eum consistunt. Estque caput corporis ecclesia, principium & primogenitus ex mortuis, ut in omnibus primas teneat. Quoniam placuit ut in eo omnis plenitudo inhabitaret, Col. 1. 17. sicut & de facto, in eo habitat omnis plenitudo Deitatis corporaliter. Ut in eo sumus completi, qui est caput omnis imperii & potestatis. vers. 2. 9. Quæ omnia talia sunt, ut nulli alii præter Christum convenire queant, neque ulli solitario homini, immo neque homini Christo, si non idem esset Iesus Christus & resupponens eum seipsum, 1 Tim. 3. 16. qui vitam habet in se ipso, atque illam communicat cui vult. Quod enim hic unice spectandum, non tantum nobis est Christus immortalitatis auctor exemplo, sed vi & efficacia, nec quia ostendit resurrectionem, sed quia confert. Est enim ille panis ille Dei qui de cælo descendit, & dat vitam mundo, Joh. 6. 33. qui talis panis est, ut qui eo vescitur, non moriatur, sed vivat in eternum, vers. 50. 51. & habeat vitam in se ipso. Quia enim caro Christi est vere cibus, & sanguis ejus vere potus, ideo etiam qui edit carnem ejus, & bibit sanguinem ejus, habet vitam eternam, & resuscitatur in ultimo illo die, vers. 54. 55. idque ideo, quia ille manet in Christo, & Christus in eo. Quæ omnia tam arctam nostri cum Christo communionem & unionem inferunt, ut in nullum, qui meritus sit homo, illa competere possint: & nullo pacto, cum tenui illa & exemplari vitae per Christum participatione, conciliari. Quid quod hoc pacto mors Christi vel inutilis, vel supervacanea redditur: quia nullo modo ut satisfactoria vel meritoria considerari possit. Utpote cujus subeundæ nulla Christo necessitas fuerit, nisi quia ex illa eluctando, certam omnibus resurrectionis fidem fecerit. Quod tamen & promissorum veritate & fide, miraculorum suorum efficacia & divinitate, & præcipue resuscitatione Lazari, & aliorum, apud omnes qui dictis & factis ejus convicti, fidem illi habebant, obtinere eum æquum & justum erat. Et nonne ejus receptio in cœlos, & collocatio ad dextram Patris, quain consecuta est effusio Spiritus in Apostolos, & ἡ ερψίωσις illa & glorificatio, non satis valida immortalitatis nostræ pignora fuere, etiam si mors nulla præcessisset? Et certè valde infirmum Servatorem, & nullarum virium esse oportet, à quo vitam & immortalitatem expectamus; qui absorptus à morte, se ipse ex illa liberare, & ex vinculis ejus extricare nequiverit, neque sibi brachio suo salutem afferre. Quomodo enim alios juvet, qui se ipse juvare non posuit? Talis vero Servator nos decebat, qui morti dicere posset, Ego ô mors pestis tua, Hos. 13. 14. quemque ideo excitavit Deus

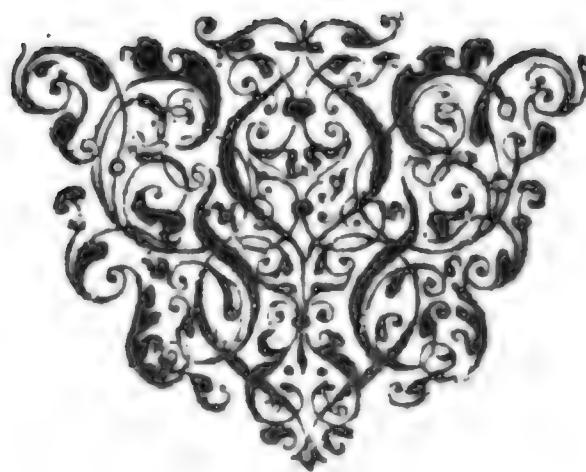
solutis doloribus mortis , eò quod impossibile erat eum ab ipso retineri , Act. 2.
 24. Et cui ideo data est omnis potestas in cœlo & terra , ut ommnia subjiceret
 pedibus suis , etiam mortem ipsam , quam triumphavit in cruce. Hinc
 dicitur per mortem aboleuisse eum qui mortis habet imperium , id est , Diabolum ,
 Hebr. 2. 14. & solvisse opera diaboli , 1 Joh. 3. 8. Cum enim stimulus mor-
 tis sit peccatum , 1 Cor. 15. 56. condemnato peccato in carne , mors aculeum
 amisit , & absorpta est in victoriam. Venit quidem contra Christum princeps
 hujus mundi , sed non habuit in ipsum quicquam. Joh. 14. 30. Atque hoc
 ipsum est , quod de se asleverat Christus , Joh. 13. 10. Ego pono animam
 meam ut eam rursus assumam. Nemo tollit eam à me , sed ego pono eam à me
 ipso : potestatem habeo ponendi eam , & potestatem habeo rursus assumendi eam .
 Quod & antea sub involucro innuerat , Joh. 2. 19. cum diceret Judæis ,
 destruite templum hoc , & tribus diebus erigam illud. Loquebatur enim de
 templo corporis sui , vers 21. Talis ergo fuit hæc resurrectio Christi , ex
 qua , ζωοποιεῖς τῷ πνεύματi 1 Pet. 3. 18. agnitus fuit & definitus Filius
 Dei , & secundus Adam , qui factus est eis πνεῦμα ζωποιῶv , 1 Cor. 15. 45.
 Sicut ergo , ut vere dici possit homo mori , non est necesse omnia homi-
 nis mori , non certe animam ; quæ etiam post mortem superstes est : ita
 nihil absurdum est , filium Dei , & Deum adeo ipsum , vere mortuum dici ,
 licet anima ejus toto tempore mortis fuerit in Paradiso , & divinitas im-
 mortalitatein , quæ ipsi natura competit , non exuerit. Cum ex hac unione
 ḡ λόγy cuim carne , verum & suum premium accesserit morti Christi , ut
 qui sanguis fusus est , dicatur proprius sanguis Dei , Act. 20. 28. qua &
 ratione πίστιοr αἵμα dicitur 1 Pet. 1. 19. cum extra illam unionem , san-
 guis meri hominis nullius foret æstimii ad conciliandum Deum , Psalm.
 49. 8. Nec verò , quod maxime ex hac meri hominis resurrectione ex-
 tundere satagunt , id ex ea sequitur : nimirum nos firmissime inde inferre
 posse , nos similiter excitandos , si præceptis ejus insistimus. Neque enim
 si Deus Christum , nullius peccati compertum , nulla labe concupiscentiæ
 laborantem , ὄστον , αἷμαν , αἷμαν , κεχωειζωίον δοπή τη αἱμαρτω-
 λῶv , Hebr. 7. 26. excitavit à mortuis , & in gloriam introduxit : ideo
 homines peccatores , qui in multis labuntur omnes , & qui remissione
 peccatorum quotidiana opus habent , & quorum præstantissimis operi-
 bus nævi sui adhærent , similiter excitare tenetur. Cum nemo secun-
 dum hanc hypothesin ad illam filii gloriam aspirare possit , qui non ean-
 dem cum illo viam calcaverit. Aliter argumentatur Apostolus Rom.
 8. 11. Si spiritu ejus qui excitavit Jesum à mortuis , habitat in vobis , is qui
 excitavit Christum à mortuis , vivificabit etiam mortalia corpora per in-
 habi-

habitantem ejus Sp̄iritum in robis. Tribuit Spiritui Christi, quem cum illo communem habemus, resuscitationem corporum nostrorum, quod abolido peccato, nos ad veram justitiam refingat, ex qua certissime consequatur vita. Tandem hæc immortalitas non aliter proponitur, quam merces obedientiae nostræ, ex qua non aliter consequatur, quam ex hac legis formula, fac, & vives. Licet enim Deus nobis perfectius per os Christi exposuerit, quanam sint revera justa, & rationi congrua; atque insuper in persona ejus representarit majores causas, quam unquam antea, existimandi rerum hoc modo præceptarum functiones, parituras fructum facientibus eas, proposito premio ei, quicunque eas exequeretur, vita æterna, & dato pro arrha ipso Christo excitato à misera morte ad felicem vitam: Tamen etiam sine illis promissis & eorum exquisita cognitione, dummodo præcepta serventur, nobis constare vitam, affirmare non erubescunt. Ut revera nihil plus illis efficiatur, quam ut illis magis confirmemur, & in decurrentia alacrius via illa, majori studio nos exerceamus. Cæterum non minus certo nos per observationem Legis Mosis, atque etiam per notitiam insitam faciendi quod justum & rationi conveniens est, ad immortalitatem aspirare, & tandem pervenire, quam per ipsa præcepta Christi. Sic quidem ut supervacaneum sit cogitare de his, que Christi personam attinent, una cum iis omnibus que Christus pro nobis fecit, & facturus est, quatenus per ea justificari velimus, dummodo pie vivamus, & mundanis cupiditatibus valedicamus. Socin.de Fide & Operibus. Quod certe nihil aliud est, quam juxta fœderis legalis formulam vitam ambire, faciendo que sunt legis & Euangeli. Quod prorsus est enervare fœdus gratiæ, quod in melioribus promissis sancitum, & dat quod jubet, & præstat quod promittit. Cum hic à nobis & nostra obedientia omnia magis dependere statuantur, quam à Christo ipso, qui à nostra vel obedientia, vel inobedientia circumscribitur, ut promissa sua vel impleat, vel non præstet. Cum nec vitam nec justitiam nobis ullo suo facto aut passione sit promeritus, sed solam vicariam operam fingitur præstare Patri in remunerandis obedientibus, & puniendis refractariis. Hactenus ideam quandam Theologiæ Socinianæ ὡς ἐν τῷ πρῶτῳ invenimus, ex qua, quis ejus sit scopus quo collineat, nobis innotesceret. Unde constare possit, esse idolum rationis humanæ, & naturalis Theologiæ typum, omnibus hominibus attemperatum, omnium errorum & hæresium παρδοχεῖον, Scripturæ emasculationem, & sensus ejus & styli deformationem, fœderis gratiæ abnegationem, & in fœdus operum coinnutationem. Vix ut Christianisini titulo se tueri inter Christianos possit, cum verum Deum essentia unum, personis tri-

D I A T R I B A

num negat, ex Christo θεωρώπω facit ψιλὸν ἀνθρωπὸν, omni' merito,
dignitate & axiome spoliatum, Jesu & Christi nomine indignum,
Mose non multo sublimiorem, & Legislatorem illo multo inferiorem.
Qui talem immortalitatis viam ostenderit, ad quam ipse suis viribus non
potuerit aspirare nec pervenire, & quam nemo sibi polliceri possit, nisi
sub conditione perfectæ obedientiæ, cuius nemo, nisi qui se ipse fallere
vult, sibi conscientius esse queat. Denique quæ nemini placere possit, nisi
Immanuelis hostis audire velit, & cui nihil sapit nisi quod novum est &
à recto tramite abducens.

F I N I S.

ABRAHAMI HEIDANI
JUDICIUM
DE
Universa Remonstrantium Doctrina
Latinitati redditum.

ABRAHAMI HEIDANI
JUDICIUM

D E

Universa Remonstrantium Doctrina
Latinitati redditum.

Interpres Lectori S.

Quo pauciora huic operi (cui suprema manus imponi non potuit) deessent, Lector Benevole, tibi nec inutilem nec ingratum laborem hunc duximus, Venerandi D. Heidani judicium, de Remonstrantium similiumque doctrina, è vernacula lingua in Latinum sermonem transferre. Quo posset plurimarum heresium & errorum exornatrix & adoptatrix religio, suis coloribus depicta, & ab exteris conspici, & ultima hujus voluminis, cui unice quadrat, accessio fieri. Illud tribus rogandus fuisti, ut stylo minus eleganti ignosceres quem quidem tersum non habemus, verum hic nec nostro qualicunque satisfacere licuit; tum quod verbis & sensui addere vel demere quippiam, & luxuriari tantummodo parum ne hebesceret, per nos stare minime debuit: tum quod conceptuum densitas, ratiocinii subtilitas, & materiae Theologicæ dignitas & teneritudo exigerent, ut perspicuitatem mallemus quam dictiois elegantiam sectari. Argumento erit ipsum principium quod æque abruptum

vertimus ac conscriptum est : ne interim hoc officiat, sciendum, integrum Catecheseos Remonstrantium refutationem præcessisse, cui hoc judicium fuit superadditum, dictam refutationem respiciens; cum sic erditur.

a de quibus hactenus dissetuimus, satis arguunt hosce homines, hac Doctrinæ suæ immutatione, ac novitatibus, quas quotidie illi superaddunt, aliquid monstri alere. Nam ex eo clare licet colligere, ipsis scopum aliquem & finem esse propositum, ad quem pervenire nullis non mediis conentur. Quod (quantum conjicere licet) huc præsertim redit, quod illi vestigiis præceptoris sui Arminii insistentes, libenter omnes sectas, & schismaticos, quos Ecclesiæ quæ à Papatu fecerunt divortium, in sinu suo alunt, quin & omnium opinionum homines, ad se pellicherent: eumque in finem doctrinam suam ita accommodare studuerunt, ut non gravate ab omnibus adoptari posset; quo tanto tutius Reformatas ecclesias liceret invadere, ubi nihil ab aliis religionibus supereplet timendum; quin & suo exemplo eos adversus Ecclesias animare, & in concepto in eas odio corroborare. Nam cum hoc sit fatum ecclesiæ nostræ, ut ille qui cum ea non faciat, sit contra illam, & vicissim, qui ejus adversarius non est, ejus defensor sit oporteat; raro hæc regula fallit, quin omnes qui à Reformatæ ecclesia recedunt, apud sectas amicitiam inveniant, & quicquid prœ prii commenti in Ecclesiarum incommodum advehunt, illico in arma adversus eam convertatur.

Præsertim hic remonstrantes præ aliis privilegio aliquo gaudent, ut pote quorum ab ecclesia divortium innititur tali doctrinæ capiti, diuinam prædestinationem & liberam voluntatem spectanti, quod nostra hodie, unica totius Christiani orbis Ecclesia (cum nullus alterius alicujus religionis sit, qui cum ea faciat) sola tuetur adversus omnes ecclesias & sectas. adeo ut nisi per nostras Ecclesias staret, causa Dei (sic cum Bradwardino doctrinam de gratia insignimus) ab omnibus eslet deserta, & à nulla ecclesiarum defensa.

Atque hoc primum est medium, quo apud omnes extra Ecclesiam grātiā inveniunt, & accepti hospites fiunt, ut pote quod universi fovent & tuentur. Præsertim quia accedunt tanquam nova arma induti, atque idcirco

circo Ecclesiae tanto formidabiliores ac magis timendi. At speciatim deprehendere est in illis major aliqua proclivitas, ardor & benevolentia in sectam Socinianorum, quæ formata, & in lucem edita à subtili magistro, nacta successores versuti ingenii discipulos, ita adolevit, ut hanc gloriam apud multos, qui novitatibus gaudent (uti plerunque quod novum est, ideo placet) sit adepta, ut quicquid acute concipi potest religionem spectans, vel ratio suadere in iis quæ sensum S. Scripturæ concernunt, vel apud hanc reperire sit, vel nusquam. Hoc est quod multa imbecillia ingenia ita absorbsit, & infatuavit, ut nihil genuinum agnoscant, nisi hujus monetæ. Unde & multi tanto hujus theologiae amore flagrant, quasi omnes qui hactenus docuerunt, tyrones essent habendi, si his magistris comparentur, & illi primi clavem intellectus reperissent, quo omnia S. Scripturæ mysteria possent recludi, non aliter ac si soli arborum cognitionis boni & mali possiderent. Præ aliis hi homines in ipso harum disputationum exordio ardorem professi sunt, cum illorum libros tam studiose in lucem protraxere, ac modis loquendi, argumentis, ac S. Scripturæ explicationibus tam avide usi sunt; sive quod in controversiis cum Ecclesia præcipuam opem ab iis mutuati sint, & hoc fulcro nixi: sive quod eorum scopus, quem prætexebant, maxime arrideret, & suis conceptibus quadraret: sive quod autumarent per eorum inventiones & subtilitates plurimum detrimenti Ecclesiae posse afferri, ut ita sibi prior ad sectas, & sectis ad se, accessus pateret.

At imprimis ipsis doctrina de libera hominis voluntate, & illibatis viribus huc primam & maximam occasionem ac viam stravit, utpote cui in facili fuerit, illos eo adigere, ut, quod Sociniani docent de usu rationis, & naturalis acuminis in rebus fidei, adoptarent, tanquam suo scopo promovendo unice faciens. Nam si juxta ratio & scriptura judicis partes habere debeant in rebus fidei, ut & de sensu S. Scripturæ, & de omni in ea obvio æqualiter sententiam ferant, vix caveri potest, quin insensibiliter & paulatim ratio se magistram reddat, quo omnia ex proprio conceptu dijudicet ac terminet.

Et hæc est prima inali labes, ex qua mox vidimus Theologie faciem plane mutatam & conversam; quæ cum sit mysterium pietatis, & sapientiam revelet occultam & mysterius plenam, quam nec oculus vidit, nec auris audit nec in cor hominis adscendit, quæ ex sola revelatione Spiritus S. hauritur; hi homines ex ea fabricarunt Ethicam Christianam, plane emasculatam & enervem, ac sibi ipsi dissimilem, ad quam intelligendam ἀπονοέσθιον Spiritus S. haud indigcas, & per quam naturalis homo eodem ordine

habetur cum spirituali, & ratio se extollit adversus spiritum & revelationem.

Quo jacto fundamento, vapulavit omne id in verbo Dei, quod aliquod mysterium redoleret, & debuit vel plane tolli, vel sic mutilari, ut ne speciem quidem mysterii amplius referret. Hæc causa est, cur magna illa & adoranda *mysteria* fidei, S. Sancta Trinitas, incarnatio Christi, personalis duarum naturarum unio, iplius pro peccatis satisfactione, spiritualis communio fidelium cum Christo, resurrectio carnis, &c. à *Socinianis* plane sint negata, qui eodem modo de iis loquuntur & sentiunt, ac *Judas* & *Turca*. Sed nostri adversarii, qui nondum eo audaciæ proiecti sunt, ut simul & semel in illorum castra transeant, in aliquibus hæc edulcant & emolliunt, ac talibus verbis adornant, quæ adhuc in speciem aliquid de Doctrina Ecclesiæ retinent; sic tamen ut omnes sectæ, salvo eo quod ipsi sentiunt, & hæc non incommodè possint sua facere: alia rursum plane abnegant & tollunt. Ut illud ad oculum ex eo, quod præmisimus catecheseos illorum examine, patet.

Ast hic magna in Remonstrantibus paret perplexitas; quod, cum Sociniani rotundo ore Jesum Christum, ac ejus mortem & merita in procuranda salute, plane excludant, nihil ei tribuentes nisi imitandam universis virtutem, qua plus nobis in ejus institutione, vita & resurrectione, quam ipsa morte confertur; quod æque per Mosen, vel Prophetarum aliquem, ac per Christum representari potuisset: hic mirum in modum laborent, ut Christum necessarium reddere videantur, cum loquuntur de ipsius doctrina, vita, morte, miraculis, expiatione & suprema potestate; quibus sex vel junctis, illam virtutem nequeunt adscribere, ut per eas vel unus homo indubitate & certo liberetur, nec ipsius morti talis ullam necessitatem, quin Deus etiamsi non intervenisset mors Christi, omne id efficere potuisset & cum homine agere, quæ jam effecit & egit.

Adeo ut satis explicite testentur, se pluris facere doctrinam Christi quam mortem, & longe magis agnoscent, cum docendo nos salvare quā moriendo: quapropter etiam omnes fidei articulos de Christo loquentes tam taciti sunt prætergressi, & de nullo luculentius differunt quam de ejus doctrina & præceptis, ex quibus viæ ab ipso monstratae inservendum nobis est, si salvari velimus. Ut & quicquid Christo in opere salutis nostræ adscribunt, istius est naturæ, ut vel per merum hominem potuerit confici, & necessarium non fuerit ut ordiendo huic operi, & cum fructu exequendo, ac in illos in quorum gratiam factum est, cum efficacia conferendo,

ferendo, ut verus Deus esset. Nam ut talis Propheta, Sacerdos & Rex sit, ac illis Propheticis, Sacerdotalibus & Regiis operibus & muneribus qualia Christo tribuunt, fungendis & administrandis par sit, opus non est ut illa persona verus Deus sit, cum illa opera eximii hominis vires non excedant.

Hanc immutationem Doctrinæ introducere, & in opere ponere nequiverunt, quin nova quædam axiomata & regulas cuderent, quibus tanquam fundamentis novum hoc ædificium superstruerent. Quamvis justa dubitatio hic oriatur, an vi illorum axiomatum, quæ ipsi prius selegerant & suo merito adoptaverant, moti sint quo hanc doctrinæ iminutationem animo conciperent; an vero proni in hanc Doctrinæ innovationem, ideo illa axiomata elegerint, scopo ipsis proposito maxime convenienter. Et cum melius dijudicari res nequeant, quam ubi causam cui originem suam debent concipimus, ex usu erit quasdam earum, si non omnes promere. Ut ita liqueat quid eos ad has novitates adegerit.

Inter quas quæpiam sua sponte ipsis oblatæ & domi natæ sunt; aliæ ex iis per secundas de rebus cogitationes (uti sæpe fit ut ab exordio non omne id perspici possit quod rei innexum est & adhæret) propria vi & per necessarias consequentias natæ: alias rursum mutuati sunt ab aliis, sive quod ubi semel Rubiconem transivimus, faciles sumus omnia amplecti: prout ex uno errore plerumque alter manat, sive id ex solo novitatis pruritu fluxerit, vel odio Ecclesiarum, & ut hac ratione magis magisque cum iis se irreconciliabiles redderent.

I. Primi commatis est quod de libero arbitrio docuerunt, illud fingenentes adeo illibatum & integrum, quoad omnes vires, etiam post lapsum, ut omni tempore æqualiter aptum sit ad bonum & malum, ac tantopere ut velit quam ut nolit: in tantum ut nec Deus per ulla operationes, quas ipsi attribuunt, voluntatem possit movere, ut aliquid certo velit, nec peccatum cum efficacia impedire, vel cum certo fructu ad virtutem impellere: sed quod omnes illæ operationes circa voluntatem occupatæ, eam à sua indifferentia non possint dimovere.

Hinc sponte fluxit quicquid de Prædestinatione, electione ex fide, & reprobatione ex incredulitate prævisis, morte Christi, operatione gratiae & sancctorum apostasias docuerunt: ex quo conflati sunt famigerati illi quinque articuli, merito à Synodo Nationali nihil aliud judicati, quam errorum latebra: quod experientia abunde testata est. Utpote qui tam ardo vinculo nesi sunt & concatenati, ut qui unum ponat, alterum concedat necesse sit. Ast hic consisti non potuit: sed homo ita elevatus, prædictus tali

avileξοια, ac tantis viribus independentis voluntatis subnixus, Deum oportuit accommodare huic homini. Cum secundæ & subalternæ causæ essent potius flectendæ & adaptandæ primæ & supremæ, creatura nimirum creatori.

Nam hoc proprium est huic Theologiaz, quod ordiatur ab infinitis & ipso homine, spectato tali in statu naturæ & viribus, quibus si quid aliqua ex parte decederet, ipse homo intertrimentum illud in natura sua & operationibus pateretur, nec posset manere quod esset, ne quidem homo rationalis. Ut igitur conservaretur homini integrum id quod Deus concederat, dandus fuit Deus in pretium, & fraudandus iis, quæ ex ipsa Deitatis natura ipsi competunt; quam tamen ipsa ratio postulet, nec aliud Deo conveniat aut dignum sit, quam ut in sua independentia, infinita & incomprehensibili natura, proprietatibus & operationibus consideratus, ea integra & illibata illi constent, Deusque semper maneat Deus summus, primus, maximus, ac suprema causa omnium rerum. Et si per modum conceptuum nostrorum omnino alterutri detrahendum quid esset: multò æquius homini demeretur illud, quam illi qui eum creavit, per quem est quod est, & ex quo, per quem, & ad quem sunt omnia.

Sed hæc avileξοια, quam homini cum dare nequeant, tamen adscribunt, res tanti momenti iis videtur, & quæ cogitationes illorum ita implevit, ut omnia se illi accommodare cogantur, quin & ipse Deus, qui eam homini concessit. Hinc tanquam è turbida scaturagine fluxerunt miræ illæ opiniones, quas à Vorstio hauserunt de Dei proprietatibus, maxime omniscientiam, immutabilitatem, bonitatem, justitiam, omnipotentiam, &c. spectantes, item de dominio & potestate in creaturas. Præsertim vero de ejus providentia, regimine & decretis, secundum quas Deus non potest esse causa omnium quæ existunt, nec eorum quæ vel contingunt vel non; non verus & unicus auctor omnis boni, tam operis quam voluntatis humanæ: nec ipsius voluntas vera & unica causa, omniumistarum diversitatum quæ in rebus occurrunt, ex quibus res quædam necessariæ, aliæ contingentes, fortuitæ & liberæ sunt. Multo minus quod suo permisso vel inhibitione mali, revera efficiat ut peccatum fiat vel non. Utpote quas tales definiunt, ut ex iis nihil necessario sequatur. Quin eo progressi sunt, ut quo hominem in libertatem vindicent, Deum omni libertate spolarint, imo servire coegerint; adeo ut nihil pri se possit decernere, aut pro mero arbitratu definire. Sed cogitur se in omnibus gerere ex præscripto ejus quod ab æterno de re aliqua verum fuit

fuit ut vel existeret vel non, hocque vel alio modo; juxta novam illam scientiam, (genuinum Jesuitarum commentum) quam *mediam* dicunt. alioquin Deus omni prævia cognitione orbatus sit necessum est, ut pote cui nihil nisi levis de futuris conjectura relinquatur, & qui hac ratione *casus* & *fortunæ* famulus constituitur.

Et hæc est ratio, quod in conversione hominis tam omnipotentem & vorticordiam Dei vim nequierint agnoscere, secundum quam qui convertuntur, necessario convertuntur, cuique nulla voluntas potest resistere, prout illa nobis in verbo Dei delineatur; sed solummodo eam in morali exhortatione ponunt, & gratia congrua, quæ vires suas ultra ipsius hominis voluntatem non extendat, sed plane ab hominis lubitu dependeat, in tantum, ut non per se conversionem operetur, sed solo respectu eventus.

Nonne hoc est, ut hominem faciant liberum, facere sacrilegum, & ut homo maneat, hoc est præditus tali libertate, quam statuunt, Deum non Deum efficere? Et ut homini tribuant, quod non habet, nec ei competit, Deo adimere quod ipsi proprium est. In quo, ut loquamur uti res est, se tam iniquos hominis quam Dei advocatos ostendunt: cum æqualiter peccet, & qui suum alicui adimit, ac qui alienum alteri tribuit. Si rem justa lance libremus, nihil aliud hoc est quam Deum hominem, & hominem Deum facere; adeo ut juxta hæc axiomata, mundus Deum ducere & regere debeat, non Deus mundum.

Nec vero his terminis se continere ipsis integrum fuit, ubi homo illo ementito ornatu instructus, consilii eos inopes reddidit, qua ratione illum cum S. Scriptura, ubi de hominis malitia, depravato judicio, perveritate, injustitia & agnata ipsi peccaminosa natura loquitur, conciliarent. Describitur etenim ibi ineptus ad aliquod bonum, proclivis in omne malum, ipsis peccatis immortuus, imo qui in cunctis legi divinæ è diametro aduersetur, pronus in odium Dej & proximi, &c. Hæc non potuerunt conformare isti αὐτεγοῖς quam homini tribuerant; ideoque necessario vapulare debuit Doctrina de peccato originali, quam primum extenuare conati sunt, plane ac si illud quod ab Adamo hæreditate quadam ejus posteris adhæsit, proprie peccatum non esset, sed tantum pena peccati Adami. Postinodum larva plane detracta, nec pro peccato, nec pro pena peccati agnoscere voluerunt, nec aliud quid esse, quam nuditatem istius justitiae, quæ ad salutem necessaria est: porro non aliam malitiam in homine statuentes quam quæ ex solo habitu & consuetudine peccandi generatur.

Quin è contra hominem impleverunt præturgida opinione sui ipsius, & supra omnem rationem & modum extulerunt ejus vires, dum tales non dubitarunt ei adscribere, per quas æque omittere ac facere possit, quicquid sacra præcepta vel vetant vel jubent, divinam gratiam sibi utilem facere: ea recte uti, legem Dei omni ex parte integrum observare, nec adspirare tantum ad perfectionem absolutam, sed & perfectum esse.

Quod plus est, cum hac *avileξσία* quam in homine ponunt, nullo modo consistere potest satisfactio, & ipsissima pro peccatis solutio, secundum quam certum est & indubitatum eos restitui & salvari, pro quibus Christus satisfecit, adeo ut nullo amplius modo possint perire. Hinc tantopere hærent, ubi de morte Christi loquendum est, nescientes quo pacto justum ei in redēntione locum & vim tribuant, ut qui illi non aliud adscribunt, quam quod nobis per illam solummodo *salus acquisita sit*, & potentia ad salutem, ac eam consequendi quædam possibilitas qua Deo jus natum est de novo cum *homine paciscendi*: quæ omnia, non tantum efficere potuerunt, ut per ea vel unicus homo certo & procul dubio salvaretur. Cum, uti ipsi loquuntur, *necessitas, utilitas & dignitas eorum que mors Christi nobis paravit, satis possint consistere, & omnibus numerū perfecta manere, quamvis pars salus, nulli unquam homini contigisset*. Hæc cine est satisfactio & exsolutio? Per quam ne id quidem effici potuit, ut ille qui redemptus est liberetur à carcere & captivitate, ac securus exeat, tanquam universis & singulis ad trientem depensis, sed in illo cogatur manere, atque ipse pœnam subire, quam Christus dependisse & exsoluisse pro illo dicitur.

Inter alia hinc quoque pullulavit, quod *verum Legis usum nec economiam capere* potuerint. quæ in eo consistit, quod Lex dando cognitionem peccati, facta sit *vis peccati*. I. ad Cor. 15. sic ut *peccatum, occasione per mandatum summa, efficiat in nobis omnem cupiditatem*. nam *absque lege peccatum quidem est mortuum, mandati autem illius adventu peccatum reviviscit: atque ita repertum est illud mandatum quod nobis erat ad vitam, cedere ad mortem, & nos occidere*: Utpote factum instrumentum justitiae Dei. quo *peccatum non tantum apparet nobis per id quod bonum est, efficere mortem, sed & fieri summe peccans per illud mandatum*, uti Paulus docet ad Röm. 7. Qui effectus in nobis produci nequit, si voluntas hominis talis sit qualis prætexunt, quæ per suam *avileξσίαν* semper apta sit facere, quicquid Lex à nobis postulat, & tamen parum corrupta, ut non magis propendeat in malum quam in bonum, & æqualiter prona agere & omittere ea quæ Lex jubet. Nam si voluntas corrupta non sit, nec necessario proclivis in malum

contentum hujus Fœderis præstare possimus, ejusque præcepta obser-
vare, quæ primi Fœderis conditio fuerat, quam nemo servavit, cuique,
tam ob pravitatem carnis, quam impotentiam legis, nullus suffecit:
sed quoniam ipse Deus leges suas menti nostræ indit & cordibus inscri-
bit, & dat quæ jubet, quia ipsum præceptum vim nullam tribuit qua
reddat nos Legi obedientes. Quo respectu Apostolus 2 Corinth. 1. 20.
dicit quod *quotquot sunt promissiones Dei*, nempe de remissione peccato-
rum, effusione Spiritus Sancti, & inscriptione legis in cordibus nostris
in Iesu Christo sint etiam in eo & Amen. Quoniam Deus in novo Fœdere
nullas promissiones salutis facit nec implet nisi *in Christo & per Christum.*
Joh. 1. 17. & 14. 9. Act. 4. 12. ad Ephes. 1. 3.

Sed si homo legi & observationi ejus sufficiat, quoniam virtute *avile-*
ξεσίας præstare potest, quæ per præcepta & promissiones ei injunguntur:
& quia ipsi legislationi adversaretur, si Deus *τὸ αὐτούρα* ab homine exi-
geret: reprehendendum nil fuit in primo Fœdere, nec ulla necessitas,
cur locus secundo quæreretur. tunc utique lex per carnem impotens non
est, nec necessum ut Deus ob *Legis impotentiam filium mitteret in forma*
consimili carni peccato obnoxiae, & offerret pro peccatis ut condemnaret peccatum
in carne, ut jus legis completeretur in nobis. ad Röm. 8. 3.

Atque ita nec libertas illa, quain voluntati adscribunt, talem opera-
tionem gratiæ patitur, qua certo & indubitate in voluntate id efficiatur
quod Jer. 31. 31. & Ezech. 36. 27. legitur. cum operatio illa gratiæ,
secundum illos, solum consistat in exhortatione, quæ non confert id quod
Deus jubet, sed ab ipso homine provenire debeat. Adeo ut secundum
illorum axiomata concedere nequeant Fœdus gratiæ, quod fundamen-
tum suum extra nos in Christo Iesu habeat: sed coguntur redire ad anti-
quatum Fœdus operum, quod non Christo Iesu, sed solo homine nititur:
atque ita exuentes vestem justitiæ Christi, induuntur togam obsoletam
Legis, quæ neutiquam tegendæ nuditati nostræ sufficit. Ac proinde tam
raro, uno fere nihil loquuntur de justificatione ex fide, remissione pec-
catorum, imputatione satisfactionis & justitiæ Christi: quoniam illæ ad
genuinam Sacri Codicis mentem intellectæ, liberæ voluntati nihil relin-
quent, in quo homo gloriari posset.

Ecce quantæ molis fuerit, & cujus in doctrina immutationis causa,
illud liberæ voluntatis idolum in divinæ gratiæ locum evehere!

II. Alterum fundamentum eorum, ex primo fluens, & quod maxi-
me à Socino mutuati sunt, in eo consistit, quod hominis judicium & vo-
luntatem tam incorrupta ac integra, & arbitrium ejus adeo *αὐτούρα* in
moti-

inotibus suis & operationibus, statuentes, insuper naturali iudicio in explicatione sensus S. Scripturæ & omnibus fidei articulis tales vires adscribant, quarum virtute non tantum sensum S. Scripturæ, & omnia in religione obvia, recte & ex æquo dijudicare possit, sed & debeat: cum nihil sit admittendum, nisi quod Scripturæ & ratio dicunt. In tantum ut omnis S. Scripturæ interpretatio, tum demum genuina & exacta, ac cum veritate faciens expositio, quæque mentem Spiritus S. assecuta est; & in fidei articulis, hæc vera & optima explanatio, quinque sequi oporteat, habendæ sint, quibus cum sana ratione optime conveniat. Unde consequens est, universum id esse rejiciendum, quod sanæ rationi adversatur: quo pacto rationi dictaturam deferunt in rebus fidei, & supremam arbitram faciunt. Quod ideo maxime advertendum est, quoniam sana ratio ipsis non est illa illustrata à Spiritu sancto & ducta verbo Dei, sed mera naturalis ratio, prout in homine existit, duimodo præjudiciis sit vacua nec à pravis affectibus seducta, aut pervicacia, malitia vel simili aliquo vitio subacta, ac proinde ad judicandum inepta.

Sed ut recte assequamur & intelligamus, quas partes ratio hic tenere debeat nec ne, quoniam dubium non est, quin aliquis & necessarius & verus ejus usus in hisce obtineat, non abs re erit hic expendere ea, quæ Venerandus Augustinus libro secundo de Doctrina Christiana capp. 31. 32. 33. 34. hujus argumenti habet: ubi distinguit inter illas regulas connexionis & consequentiarum, quæ in re aliqua, si alteri jungatur vel copuletur, aut porro inde quid deducere velimus, observari possunt; & inter ipsam sententiarum veritatem.

Illa docet, quid è tali compositione rerum legirime sequatur nec ne, quid ei aduersetur vel non. E. G. recte sequitur, hic est orator ergo homo: sed non sequitur, hic est homo, ergo orator. & sibi invicem obstat affirmatio, si sit homo ergo quadrupes. harum connexionum & consequentiarum veritas etiam in Scholis & extra Ecclesiam docetur; nec hominem habet auctorem, utpote qui eam tantum in natura detexit & observavit, ut & alios docere ac cum iis communicare posset: nam in ipsa natura jam est, immutabilis, & ab ipso Deo ordinata. Et hæc rationcinandi ars, ut æterni est usus in omnibus rebus ad investigandam veritatem, hominesque ea imbuendos, quosdam etiam convincendos: sic & plurimum valet in recte exponendis, melius percipiendis, ac tollendis omnibus iis questionibus ac dubitationibus, quæ ex S. Scripturæ indagatione oriuntur.

Quod vero spectat veritatem ipsarum sententiarum, quas in rebus fidei

fidei verbum Dei nobis credendas exhibet : cum in iis s^epe talia jungan-
tur, & de se invicem prædicentur, quibus nullum necessarium in natura
vinculum intercedit, nec ex quodam hominis beneplacito aut jussu hunc
respectum obtinent ; sed quæ vel ipsi Deo insunt incomprehensibili
modo, vel ab ipsius voluntate originem ducunt, ac proinde sola divina
revelatione nota sunt, & captum naturalis hominis longe excedunt ;
non potest veritas ipsarum sententiarum aliunde hauriri, quam ex verbo
Dei, & illuminatione Spiritus S. Quamvis veritas connexionum, & se-
quela in hisce sententiis à verbo Dei proposita, vel sana ratione inde
deducta, vi naturalis ratiocinii s^epe dijudicari ac intelligi queant, juxta
regulas quæ hac de re apud Dialeticos reperiuntur. Sic E. G. longe
quid aliud est, resurrectionem mortuorum credere, quæ fides sola est
Christianorum, non Gentilium : & aliud, advertere posse, necessario se-
qui, si resurrectio mortuorum non sit, tum nec Christum esse resuscita-
tum ; quod & Paganus & quicunque ratione utitur valent percipere, &c.

Inter divinas has sententias quædam sunt, quæ rationi humanæ con-
gruunt : aliæ, quas per se excogitare homo nequivit, & quæ in æternum
ei in mentem non venissent, nisi Deo placuisset divino suo verbo &
spiritu ea revelare. Cum hæc omnia vel à libero Dei decreto depen-
deant, ac eo solo veræ sint quod Deus decreverit & ordinaverit ut talia
essent ; vel quod ea explicitent, quæ ipsum Deum spectant, & in Deo. quin
ipse Deus sunt, ejusque essentiam constituunt.

De hoc non magnopere litigabitur, verum omnis de illis rebus scrupulus nascitur, postquam jam revelatae sunt, an istius sint indolis ut de
iis omnibus innata ratio decernere debeat, ut hoc solum in iis habeatur
verum, quod ratio veritatem esse judicat & statuit. An vero in iis non
tales sententiæ ac enunciationes occurrant, quas ratio absurdas & incon-
gruas estimat, adeo ut non vi rationis, sed fidei, aut rationis fidei robora-
tæ, emendatae ac illustratae, veræ habeantur & recipiantur.

Quod ita accipiendum non est, ac si in verbo Dei veritas aliqua reve-
lata foret, quæ revera cum ratione pugnaret, sed talis tantum quæ ratio-
ne in superat, adeo ut illa ad propriū ingenii vires eam expedit, stulti-
tiam ac offendiculum judicet.

Quod ut rectius assequamur, animadvertere oportet, omnia quæ in
verbo Dei nobis occurront, quantum jam nobis liquet, quadrifarium
esse distincta. 1. Quædam plane cum ratione faciunt, adeo ut simul ac
rationi offeruntur, agnoscantur vera : ut quod Deus altera Legis tabula
jubet, ac quicquid passim de naturali pudore docet, quibus tamen com-
pre-

prehenduntur aliqua, quæ quidem homo absqui revelatione non novisset, sed jam hac ratione nota, reperiuntur à ratione non abire: ut sunt plurima quæ cultum Dei spectant, & modum quo coli voluit, ex quibus etiam per rationem veritas *Religionis Christianæ*, ipsiusque ante alias præstantia doceri potest, qualia sunt quæ de idolatria ac cultu imaginum prodiderunt, &c.

Huc etiam pertinent ea, quæ aliqui plane contra omnem sanam rationem in *Theologiam* intruserunt. qualia sunt *Transubstantiatio* & *consubstantiatio*, quæ ipsam naturam destruunt & ad nihilum redigunt, ac sanæ rationi vim faciunt. Quæ commode, citra demonstrationes è Sacris hausta, ratione & argumentis ex ipsa natura depromptis refutantur ac profligantur; quoniam una veritas alteri adversari nequit, natura *Theologiae*, Deus sibi ipse.

2. Alia quæ solam veritatem suam sortiuntur ex Dei proposito, quoniam Deus illa ita decrevit ac ordinavit, in quæis (*cum Dei cogitationes non sint ut cogitationes nostræ, nec via ejus ut via nostræ, sed tam altæ supra illas ac cœli sunt alti supra terram*) plerumque contingit, ut ratio naturalis hominis se adversus eam extollat, eamque injustitiæ, falsitatis, hypocrisis ac fævitiae accuset & insimulet: non quia præcise cum ratione pugnant, sed quod eam superent, & autem homo in iis aliquid se reperire rationi suæ adversum, quod tamen re ipsa, & bene expensum ei minime adveratur, sed tantum res jungit quæ jungi non debent, & alias segregat quæ segregari nec debent, nec oportet.

Talia sunt E. G. ea quæ ab æterna Dei *Prædestinatione* fluunt, ubi Deus de similibus valde dissimili ratione disponit, ex eadem massa quosdam vasa honoris creans quosdam salvans, alios præteriens ac reprobans. Unde homo sibi occasionem arripit injustitiæ, respectus personarum, fævitiae ac hypocrisis, Deo dicam scribendi: ut & ejus, quod Deus peccatum absque interventu *satisfactionis* & mortis Christi, vel nequeat vel nolit remittere: quod fideles stultæ crucis *predicatione* salvare velit: quod justificare nos velit non ex propria justitia & operibus quæ ipsi patramus, sed ex imputatione justitiæ alienæ per fidem, &c. in quæ naturalis ratio tantopere impingit ac invehitur.

3. Tertium genus in iis consistit, in quæis Deus quipiam de se ipso testatur, prout solus commode de se testari potest. Nam, cum sit spiritualis, æterna, infinita ac incomprehensibilis essentia, quæ longe cogitationes nostras ac captum excedat, quam nec per nos ipsos nec per collationem eum rebus creatis concipere possumus, cum nos ipsos & quicquid existit inf.

infinitis modis antecellat, nihil aliud de Deo cognoscere natura potuimus, quam *quod sit*, & æternus Deus sit, omnibus creaturis major, ac causa omnium, &c. de ejus natura & attributis autem nil nisi parum & modicum; ac de mysterio S. S. Trinitatis personarum in hac divina essentia distincte existentium, nihil omnino. Inde fluxit quod homo rationi suæ indulgens tam parcus, in Deum ac ejus attributa fuerit, dum ea vel plane tollit, vel imminuit, iisque aliquid vel addit vel demit prout judicio suo plus minusve indulget.

Hinc derivatae exoticæ illæ de Deo opiniones, ejusque essentia ac proprietatibus, ut *simplicitate, spiritualitate, infinitate & omnipresens, eternitate, immutabilitate, omniscientia, omnipotencia, &c.* ac imprimis abnegatio S. S. Trinitatis. Sic & doctrina de incarnatione Christi, conceptione ex Spiritu S. & nativitate ex Virgine Maria, personalis unio duarum naturarum eodem modo vapularunt. Etenim prout illa fidei mysteria ex verbo Dei in Ecclesiis nostris docemus & profitemur, valde exiguum est quod ratio ibi reperit in quo sibi satisfaciat: cùn ipsa, uti quispiam valde apposite loquitur, ad ista nec ignem accenderit, nec ferrum candefecerit, nec incudem tutuderit.

4. Ultimum genus consistit in iis operationibus Dei, quas spiritu suo in homine & anima ejus operatur, ita, ut nemo alias de iis judicare possit, quiam fidelis qui eas experitur, ac proinde naturalis hominis ludibrio sunt expositæ, qui, quoniam nihil simile in se sentit, facillime eas nec esse judicat: quale est *testimonium illud Spiritus qui restatur cum nostro Spiritu nos esse filios Dei*: vehemens illa vox quam Spiritus in nobis operatur qua clamamus *Abba ò Pater*: ineffabilia illa suspiria; illud gaudium quod omnem intellectum superat: gloria illa sub sp̄e gloriae Dei in mediis afflictionibus: sp̄es que non fallit, fiducia exp̄s dubitationis: ista fides, patientia, penitentia & dolor, qui secundum Deum est, ac tranquillitas animi mundo mortui & abnegantis se ipsum: quibus similes nulli motus in natura deprehenduntur nec à Philosophis describuntur, & nullibi locum obtinent quam in cordibus electorum & fidelium: utpote quibus solis concessum est edere ex Manna illo abscondito, & datus calculus albus cui novum nomen inscriptum quod nemo novit nisi qui accipit. Apoc. 2.17.

Quod jam attinet questionem quo usque se usus rationis in hisce extendat & obtineat: discrimen inter veritatem *connexionum & sententiarum* supra ex *Augustino* allatum probe hic observari debet. Nam regulæ illæ, ad quas res conjunctæ exiguntur, ut sciatur quibus argumentis niantur, num recte sequantur nec ne, vel affirmari aut negari de se invicem

cem debeant, in omnibus locum habent sive à natura sive ex sola revelatione notis: ita tamen ut ratio proprie tantum judicet de iis quæ natura-liter nota sunt, atque istis regulas suas & modos aptet: E. G. quod fieri nequeat ut *aliquid simul sit & non sit, patrem & filium esse ejusdem essentia;* regula de *omni & nullo,* &c.

Sed *Enunciationes* quæ ex sola revelatione notæ sunt, & singulare ali-quid habent, quo ab iis quæ natura notæ sunt, differunt, & *mysteria* dic-tuntur, de iis ratio proprie tanquam illarum norma judicare nequit: nam illum respectum & intuitum, juxta quos unum de altero prædicatur & affirmatur vel negatur, non habent ex natura, nec natura format illa *axiomata* & sententias, sed solum verbum Dei, & ratio per se illas ignorat: ideoque nec proprie de iis judicare valet, nisi quod intelligat sui non esse fori, ac proinde ad eam non pertinere ex suis regulis quip-piam de iis statuere, nisi improprie & à simili, ubi res illas ad compara-tionem cum rebus ex natura notis concipit & exprimit, in quantum ali-quiid commune cum iis habent. Ast ubi differunt, nec quicquam cum re-bus ex natura notis habent commune, pedem figere cogitur, ne res se-cundum rationem, ad eas quæ supra rationem sunt extendat. E. G. *quod tres distinctæ persona unam eandemque habeant essentiam*, plane rationem excedit, quoniam ejus nullum exemplum in natura existit, nec illud rationi nisi per revelationem innotuerit, ideoque ratio nihil, nisi quod supra illam sit, judicare potest. Alioquin ubi ex suo conceptu, & ex eo quod ex natura novit, pronunciabit, potius eas *propositiones, tres unum esse, Deum hominem factum, & mortuum esse*, falsas aestimabit, quum non re-periat, cur hæc quæ sibi contradictoria judicat, jungi debeant, & de se in vicem affirmari; hicque contrarium siat, cum *adversus Dialectices regulam, quæ vult ut consentanea disponantur affirmando, dissentanea ne-gando*) argumenta dissentanea, ut tres & unus, Deus & homo, Deus & mori, jungi videntur, & de se in vicem affirmari: adeo ut regulas suas iis aptare nequeat, sed fateri cogatur vires ea suas excedere, nec illuc intro-spicere posse, nisi aliunde veritatem illorum doceatur, nempe ex reve-latione Sacrae Scripturæ: quam presupponens, tum demum iis regulas suas accommodat, ac de illis judicat eodem modo ac de aliis propo-sitionibus jam notis: tantoque plenius, si quippiam in natura reperiat quod illis simile sit.

Quod vero spectat veritatem sententiarum, quæ quidem in verbo Dei revelatae sunt, sed simul ex natura notæ; licet rationi hic judicandi vires & libertas competant, non tamen adeo est necessum, quin & ea non

interveniente, ex solo verbo Dei dijudicari ac recipi possint, prout multis piis Christianis in usu est. Imo manet & verbum Dei, etiamsi accedat ratio, prima & principalis regula, ex cuius praescripto judicari debeant: fungunturque ratio & natura vice adminiculi, ut eo accuratius concipi possint. adeo ut videatur Deus res illas per revelationem nobis indicare voluisse, ut tanto commodius, tutius ac citius ad veram earum notitiam pertingeremus, quas non nisi improbo labore ac longo tempore, vi propriæ industriæ & rationum examine cognoscere licuisset. Nam homo non nisi multa cum anxietate & metu errandi, et si vel summus Philosophus & scrutator esset, tam ob naturæ suæ corruptionem, quam sensuum fallaciam, & in judicando incertitudinem, ac vitæ brevitatem, res illas quæ de Deo ejusque natura per rationem erui possunt, indagare & accurate concipere potuisset, nisi ipse Deus eas revelasset. Ideoque vix alium in hisce usum habet ratio, quain ut, cum sua hæc in dubium revocantur, & explicatione ac elucidatione indigent, & veritas ab adversariorum logomachii & Sophismatibus vindicanda venit, tum partibus suis fungatur.

Sed sententiæ illæ & dicta, quæ sui natura nos latent, & supernaturalis sunt revelationis, uti mysterium Trinitatis & Incarnationis, &c. nullam aliam regulam, aut Lydium, ad quem explorentur, lapidem habent, nisi verbum Dei in Scriptura loquentis, cum quo solo, non supra nec extra illum, multo minus diversum ab eo, sentire & judicare licet: juxta præceptum Apostoli, *ne sapiamus supra quam oportet sapere, sed ad sobrietatem.* Rom. 12. 3. & 1 Cor. 4. 6. *non esse sapiendum supra illud quod scriptum est.* Nam cum hæc spiritualiter discernuntur, naturalis homo ea comprehendere nec dijudicare valet: sed solus spiritualis homo, cui ea Deus spiritu suo revelavit, & qui acceperunt non spiritum mundi, sed spiritum qui est ex Deo 1 Cor. 2. 12. Et hisce absolvitur abnegatio rationis nostræ in rebus fidei, de qua, duimodo ea recte uterentur, in Remonstrantium Catechesi quest. 69. agitur. Etenim cum ratio mysteria illa fidei per se ignoret, ac illius captus iis longe sit inferior, non possunt illa sciri alio, quam quo ipsi rationi innotuerunt, medio, quod est revelatio & δοκιμασία. Hæc autem omnia, de quibus ex sola revelatione constat, sola fide recipi possunt, ex auctoritate illius qui ea pandit, non vero per scientiam, quam vi & efficacia rationis habemus.

Sed Sociniani & Remonstrantes, qui in hisce cum Socinianis faciunt, sentiunt, rationem de iis omnibus & posse, & judicium ferre debere; ut potest quæ rationem non superant: adeo ut rationem principium statuant

& fundamentum Religionis & Theologiae, & quam S. Scripturæ anteponunt. Ita ut ratio non tantum de connexione & rerum vinculo judicet, sed & de ipsis rebus in verbo Dei occurrentibus, quæcumque etiam sint mysterii, ne quid ex iis adoptetur, nisi cui cum ratione convenit aut convenire possit: sed rejiciantur omnia quæ ab illa discidunt.

De hoc constat ex iis quæ antehac ad Catecheses quæst. 69. ex illorum scriptis annotavimus: ut, cum in confessione eorum cap. I. part. 16. litteralem sensum dicunt, non illum tantum quem verba proprie adferunt (quod sæpius accedit) sed illum qui quidem verbis stricte sumis non designatur, verum recte rationi, judicio & intentioni ejus qui ea protulit, optime congruit. Quare & omnium tutissimam questionum decisionem autem, quam scriptura maxime perspicua suppeditat, ac ea rationes quæ cuique occurunt ac præsto sunt: quæ proinde sub manum nullo negotio à quocunque, cui aliquid saltum in lava mamilla parte salit, formari potest. Cui porro addunt, quod in foro conscientia & Christi, non alia argumenta valent, quam que vel Scriptura vel recte ratio dictant. Quapropter & is unicus ac optimus judex & arbitrus veritatis iis habetur, qui libero animo & prejudiciis vacuo, omnia expendit & trutinat ad regulam Scripturae, & sana rationis, &c.

Fatemur eos in his allegatis rationem & Scripturam conjungere, sed & eo ipso rationem Scripturæ anteponunt, quoniam Scripturæ demunt, quod illi soli competit: non secus, ac si veritas divinarum illarum sententiarum, aliunde quam ex sola Scriptura discenda & haurienda esset, & illa veritas, quæ sola revelatione innoruit, ac non nisi fide apprehendi potest, quin & à plurimis fidelibus ex solius Dei nutu & auctoritate creditur, ad rationem, & regulas quæ illam in naturali suo judicio dirigunt, expendi deberet.

Nam posito, Scripturam aliquid loqui, quod ratio ad forum suum revocans, & secundum suas regulas examinans, rationi consentaneum deprehendere, ac suo judicio conformare nequit: quid fiet? An ratio hinc subsistere debet, & pati cogitationes suas captivas duci sub obedientiam fidei? Sunt igitur quædam ad normam Scripturæ, non rationis metienda. Vel si & ratio hic suam sententiam dicere habeat, quo pacto illud procedet? Si enim Scriptura & ratio ad concordias leges revocabuntur, alterutra quid concedat oportet, sive Scriptura sive ratio: id est vel Scriptura flectenda & accommodanda rationi erit, ac tamdiu in omnem partem versanda, torquenda & vexanda, (quod sæpius apud illos observare licet) donec sensus prodeat rationi conformis. Nihil autem hoc aliud est

quam ratione Scripturam subigere. Vel ratio conformanda Scripturæ erit, sive in totum, sive ut etiam tamdiu versetur, & quod offertur, iuri omnes reflectatur formas, donec aliquid proveniat, in quo sibi satisfacere possit, ne videatur absque ratione admittere, quod verbum Dei ipsi offert. quod utique nil aliud est, quam vel Scripturæ, vel rationi vim facere.

Quod porro de perspicuitate S. Scripturæ docent, eam omnibus æque claram esse, nec ulli hic aliquam præ aliis in ea intelligenda majorem perspicaciam obtigisse, præsertim in articulis fundamentalibus: considerare nequit, nisi idcirco, quod homo de iis rebus ex ratione & per eam judicare debet. Nam finge vel unum hominem, qui ratione sua libero utitur, animunque habet præjudiciiæ ac passionibus vacuum, hic illico rebus fidei determinandis aptus erit: non aliam ob causam, quam quod ratio tanquam expedita, tum judicare possit.

Quod etiam liquet ex illo, quod pœnunt, fundamento, nempe, Deum non posse alicui intelligendum quid, credendum, vel faciendum propone, quod homo intelligere, credere, vel facere nequeat; cum sapientiæ ac justitiæ Dei aduersetur, ab aliquo $\pi\alpha\delta\mu\tau\alpha\lambda\sigma$ poscere & exigere. Si igitur quod homini proponitur, ejus sit naturæ, ut è vestigio illud comprehendere valeat, necessum est illud contingere, vel quia quicquid propositum est, cum ingenio & ratione hominis concordat, vel saltem quia ratio attente illud considerans, ei se extemplo conformare potest. Et cui bono alioquin fuerit, eos universæ operationi gratiæ, non aliam vim, quam *moralement* exhortationem adscribere: quæ utique non alium quam ad rationem respectum habet, ut eam commoda maximæ via, secundum ejus ingenium & naturam imbuat & convincat?

Ast optiune illa ex horum hominum praxi dignosci possunt, quæ in hoc consistit, quod in gratiam aliquot *principiorum rationis*, & *philosophorum axiomaticum, modorum & conclusionum*, perspicua aliquot Scripturæ loca, & fidei articulos inde nascentes, inficiant & abnegent, ac illa verba Scripturæ per miras detorsiones à naturali suo sensu & significacione abducant, ut rationis illius fundamenta conserventur. Quo fit, ut non ratio Scripturæ, quod equidem deceret, sed Scriptura rationi cedere cogatur.

Uti hoc in *Socinianis* ad oculum patet, in fundamentali illo catholicæ Christianæ fidei nostræ articulo *Trinitatem* spectante: quem sola vi *Philosophorum aliquot fundamentorum ac positionum* (E. G. quod *una essentia, & numero unica, pluribus personis communis esse nequeat; quod totidem debent esse essentiae ac sunt persona*: quod quicunque aliquem generat diversam

ab eo qui generatur essentiam habere necesse sit, &c.) plane rejecerunt, & aboleverunt: inque eum finem, maxime perspicua Scripturæ loca, adeo debilitarunt & detorserunt, ut qui ea juxta illorum explicationem intelligeret, plane aliud ex iis sensum sit deprompturus, quam quem ipsa verba dare possunt. Cui volupe erit, legat tantum, quo pacto principium *Evangeli Johannis* scholiis suis deturparint, & genuinum ejus sensum plane sustulerint; & satis experietur, quid sit rationi indulgere, & cum ea in Scriptura ludere. Profecto si veram mentem Spiritus S. ibi assecuti sunt, nemo hactenus præter ipsos recte de eo capite judicavit. Quin fieri nequit, similem explicationem comminisci, nisi quis in antecessum abnegationem *S.S. Trinitatis, & aeterna Deitatis Jesu Christi*, fundamenatum sibi præstruxerit. Jam autem, quamvis *Remonstrantes mysterio* huic non totidem verbis inficias ire audeant; attamen cognoscere est ex dubio illius proponendi modo (ut pote illud non ducentes necessarium fidei articulum) & præsertim, quod objectum adorationis & invocationis tantum statuant *Deum Patrem Domini nostri Jesu Christi*, nec *Christo* aliam invocationem adscribant, quam quæ ipsi ex munere Salvatoris competit, quin *Deum Spiritum Sanctam* ne quidem inter illos qui adorari debent comprehendant) eos hac in parte non ingenue mentem profiteri, & magis pudore quodam, quam quod revera cum iis non sentiant, retineri, ne adhuc in castra Socinianorum transeant. In omnibus enim, quæ inficiari & abnegare Sociniani audent, hi homines vel silentio litant, vel emolliunt ea, & in plane aliam speciem transformant.

Non potest, quin de industria factum sit, eos quicquid in materia fidei aliquod mysterium redolet, plane prætergressos esse, vel tam leviter attigisse, ac uti proverbio dicitur, *canes Nilum*, vel adeo mutilasse, ut speciem amplius mysterii non referat. Quam tenuia sunt quæ docent de *incarnatione Christi, duarum naturarum personali unione, de communicatione idiomatum, origine carnis ejus, conceptione, nativitate, morte, resurrectione?* &c.

Sed fieri nequit, ut, qui rationi tantum concedunt, quicquid Scriptura de his mysteriis docet, cum ratione recte componeare possint: & hinc illud silentium. Nisi & forte extimuerint ipsam rationem pudore sustindere, si hic ea usi essent; cum illud omne, quo illi ad instar sanæ rationis utuntur, rectæ rationis vice fungi non possit. Quod si consultum non putarint in hisce, luculentius id professi sunt in doctrina de *Prædestinatione, & articulis eo spectantibus*, in qua, quicquid Scriptura de hisce mysteriis revelat, suis axiomatis, consequentiis & sophismatis adeo transformarunt, deturparunt & ad rationem suam exegerunt, ut quod tollero

ausi non sunt , eam speciem & formam induerint , ut plane aliud sonet ac illud quod S. Scriptura de eo loquitur. Qui hujus rei specimen desiderat, attente legat, id quod D. Arminius & Remonstrantes post illum , ausi sunt commentari in cap. 9. ad Rom. ubi è propinquo contemplari licet, quam inaniter sit batuere , ratione sua verbum Dei aggredi , & cum præjudicio suo velle descendere in mysteriorum divinorum abyssum. Uti & illud , quod nuper in tractatu quodam de *absoluto reprobationis decreto* in Ecclesiæ Doctrinam eructarunt : in quo , protervi & lascivientis instar infantis, rationem se videmus extollere adversus sapientiam patris, & muris instar famelici , recondita decreta Dei , quæ adoranda erant, arrodere. Hinc est quod , recensentes opinionem Ecclesiæ de efficaci operatione gratiæ in conversione hominis, *sanum magis judicium precentur nobis*, quoniam juxta eorum rationem , *illa vox efficax, Deo est indecora, nec cogitationibus viri sapientis congrua.* in Apologia eorum pag. 173. & 262.

Unde patet , quod in hisce nullum mysterium agnoscant ; prout & revera, uti ex sua sententia hac de re loquuntur, nullum mysterium inest. Nam quod quæso mysterium est in morali exhortatione , & quæ efficacia in ipsa, cur adeo extollatur à Paulo ? Ephes. 1: 19. Col. 2: 12. Et hinc derivatum , quod Doctrinam de Prædestinatione , sicut præsertim in scriptis Pauli occurrit , plane recuderunt & rationi accommodarunt , adeo ut nil habeat commune cum iis quæ Paulus de ea docet , nec aliquod mysterium redoleat. Nam, ubi in Prædestinatione quam Paulus describit, discriminis alia ratio reddi non possit , quam quæ à solo Dei beneplacito proveniat ; & causa est tantæ admirationis Apostolo , ut in hæc verba erumpat Rom. 11. O profundas divitias tum sapientia tum cognitionis Dei, quam inscrutabilia sunt ejus judicia & ejus via impervestigabiles , &c. ibi in horum hominum Prædestinatione omnia plana sunt & perspicua, quorum ratio unicuique pateat , utpote fidei & infidelitati prævisis subnixa. quod concipere in facili est.

Et quæ alia ratio, est quod tam plane satisfactionem Christi silentio involvant , ac tam curiose caverint aliquid in hisce proferre quod Socinianis adversaretur ? Et quod de justificatione hominis agentes , nullam mentionem injiciant de *imputata justitia Christi* per fidem , quæ differt à justitia quæ ex operibus est , & ob quam justificamur per fidem ex gratia, & non ex operibus ?

Et, quod audeant resurrectionem ejusdem carnis in dubium revocare, quia & negare, non aliunde oritur , quam quod rationi suæ & Philosophiæ nimium concedant , cum hic sit articulus fidei , quem sola fides apprehendere valet.

Vidi-

Vidimus in examine quæstionis Catecheticæ illorum centesimæ octavæ & decimæ, quo pacto communionem fidelium cum Christo, quam S. Cæna nobis denotat & ob-signat, tentarint dixerii & sibilis consindere: eo solo, quod juxta eorum judicium, hæc sententia, nulla ratione nitatur, ac proinde jure merito, apud omnes in ratiocinando versatos, vanitatis suspicionem incurrat. Si vero illud obtinere possit in hoc mysterio, cur non in omnibus? Nam ubi hac auctoritate pollet ratio in uno, quid obstat cur non eodem modo de omnibus sententiam ferat?

Hæc magistra ratio est, cui adeo litant, quæ illos eo adegit, ut cum Socino & Vorstio, tam humanitus de Deo, & multis ejus attributis, & de dominio & potestate in creaturas, judicent; quoniam nil quod rationem excedit, in Deo volunt agnoscere.

Observatione dignum est, quam miris modis locum Apostoli i Cor. 1: 23. ubi Doctrinam Crucis dicit *sapientibus mundi stultitiam esse*, detorquent: in *Apologia* eorum pag. 37. nempe non ideo id dici *ac si gentiles nequirent assequi vel vi sane rationis percipere* (*id est per talem rationem, quæ, veram & genuinam mentem verbis Christi convenientem comprehendere valeat*) quoniam sit vera Doctrina de Christo crucifixo; *ac si illi Doctrina cum ratione non conveniret*. Sed solum idcirco quod nullum temporale commodum aut emolumentum terrestre adferat, verum comitata sit afflictionibus & difficultatibus, quod utique sapiens hujus mundi (qui omnia calculo presentium bonorum meritorum) non probat, ac proinde ut stultitiam respuit. Ast Apostolus hanc rationem ejus reddit, quod *Judas signum petant & Gentiles sapientiam querant*, quam ad illorum conceptum in Christo crucifixo non reperiebant. Neque hæc alia sunt argumenta, quam quæ avaro, gloriæque avido, & cupiditatibus dedito succurrere, Euangeliique fastidium creare possunt, & quæ plurimum in affectibus, minus in judicio obtinent. Cum tamen maxima cum Christo inimicitia in judicio consistat, quoniam *quod sapit caro inimicitia est adversus Deum* ad Rom. 8. 7. & *animalis homo capax non est eorum quæ sunt Spiritus Dei*, sunt enim ei stultitia. *i Cor. 2. 14.*

Hinc illæ inauditæ ac miræ quorundam S. Scripturæ locorum detorsiones, quas contra verborum sententiam, authoris mentem, & non consideratis præcedentibus ac sequentibus, satis violenter, in partes præconceptarum suarum opinionum, obtorto collo rapiunt. Vide quomodo illud. Act. 13. 48. & crediderunt quotquot erant ordinati ad vitam eternam exponant; ac decantatissimo illi loco Rom. 8: 28, 29, 30. sensu, menti

Apostoli plane contrarium affingant : imo integrum illud septimum caput ad Romanos miserrime dilacerent, &c.

Quin eo processum est , ut comperti sint hi homines, qui adeo rationem extollunt , eique quantum tribuunt, tandem rationem per rationem evertere : s̄epissime loco veræ rationis obtrudentes , quod ne nomen quidem rationis meretur, ac sophismatibus suis genuinam veritatem obnubilantes : etiam principia rationis & Philosophica axiomata ea statuentes , quæ ipsi primi invenerunt & excogitarunt , & alia quæ vel non satis limitant, vel nimis ex proprio judicio restringunt : quædam etiam adoptantes quæ dubia sunt , & de quibus adhuc sub judice lis est , & quæ per rationem redargui possunt . Sic ut profecto anceps ille S. Scripturæ gladius multum de acumine suo amittere debeat , imo plane hebefcere, si ad calium Logistarum artes & methodum, ejus sententiam intelligere & concipere nos doceri oportet.

Proximum est ut quamprimum novam nobis Logicam procudant alias rationi leges ferant , ut aliquando è propinquō contemplari liceat, quid per rationem intendant. Nam quod hactenus de ea prædicarunt paucum nos docet.

Qui semel omnia Socinianorum & eorum qui easdem partes tuentur, Principia adversus Doctrinam de Deo, S.S. Trinitate, Satisfactione Christi, Justificatione ex fide, Prædestinatione, resurrectione carnis, essentia animæ, &c. probe expendet, & ad rationem explorabit ; re ipsa comperiet eos nova Metaphysica, Physica & Ethica , quæ ipsis solis inserviant , indigere. Nam prout sana ratio sponte se Scripturæ potest submittere, ita ipsis rationem suam cum illa ad concordiæ leges revocare nequeunt. Cum sana ratio non sit, quam hic aut ille talem judicat (tum utique ratio in tot partes divideretur, quot variae sunt hominum opinione) sed quæ deprehenditur ipsi rei optime convenire, & quæ apud illos qui maximo judicio pollent, & melioribus ingenii à longo tempore, eadem semper est habita, præser-tim ab iis, qui à neutra parte stantes, non alium in finem ea sunt usi, quam investigandæ & promovendæ veritatis. Et imprimis cui cum S. Scri-ptura optime convenit, ut pote quam auctor omnis veritatis ipse exara-vit : & quæ se illi temperans , ejusque effatis accedens , comperitur ab altera illa veritate , quam ratio assequi valet , minime discedere. Ut & sanam maxime rationem arguit , quæ in omni cum propria ratione conflictu , se submittere potest ipsi omnis veritatis auctori & largitori Deo , illiusque dictis ob nudam ejus auctoritatem ad stipulari , sufficien-tem eam rationem autumans , quod Deus hoc dicit. Hoc modo s̄epis-sime

sunt ut eleganter Scaliger,

Nescire velle quæ Magister maximus

Nescire nos vult, eruditæ inscitia est.

Sed antequam hinc discedamus, non possumus, quin & illud, quod postmodum videre nobis contigit, & legere in eorum *Vedelio Rhapsodo* cap. 4. pag. 28. in quantum similis est argumenti, ad accuratius examen revocemus, ut tanto luculentius pateat, quas illi prærogativas rationi in rebus fidei adscribant. Ibi ajunt, quod quicquid sana naturalis ratio comprehendit falsum, id minime verum haberi debet in rebus divinis. Unde tamen minime sequitur (addunt) quod vel jam falsum sit, quod conceptum nostrum superat, vel quod quicquid cum ratione facit, ideo verum sit, quamvis verbo Dei repugnet. Nam aliam habet cum veritate quam cum falsitate relationem. Non quicquid rationi verum vel rectum videtur, ideo verum vel rectum est: sed quod recta ratio clare judicat falsum, tale haberi debet, quod non tantum in terra sed & in cœlo falsum sit. Prout ibidem pronunciant, ideo eos hunc articulum de usu rationis in rebus fidei urgere & defendere, ne quid in mysteriis illis de S.S. Trinitate, aeterna filii generatione, Prædestinatione, &c. inconsiderate in arenam protrahatur, quod sana ratio absolum & falsum judicat & reperit.

Eo usque etiam ut affirment, omne id esse reprobandum, quod sana ratio ostendit alienum esse à divina sapientia, bonitate, aequitate, & justitia, quin & discedens ab humana sapientia, bonitate, aequitate & justitia. Quapropter & huic methodo in *Atheis* & *Judaïs* de veritate Religionis Christianæ convincendis, insisti petunt: Non ut eo adiganter, ut primo loco Religionis Christianæ doctrinam probent, eique credant: sed ut antea convincantur beneficio sane rationis, nullas tales in Christiana Religione absurditates esse, quibus eos deterreri oporteat, quominus illi subscribant. Quod est, per rationem fidem operari, non per fidem rationem disponere, ut ea quæ fides vera judicat, amplectatur.

Age expendamus hæc breviter i. discrimen illud quod singunt, sed non probant, quod quidem, quicquid sana rationi repugnat ubique falsum esse debet, sed non, quicquid cum ea consentit, verum; mea quidem opinione exoticum videtur. Sententia vera dicitur, non quoniam judicat aliquid verum esse, sed quia judicat uti res est: id est verum esse, quod re ipsa verum est, falsum esse, quod revera falsum est: & in rebus necessariis, tam verum esse, ut nullo unquam tempore falsum aut aliter esse possit. quod fit ubi judicio nostro cum rebus convenit.

Si igitur cum sana ratione quid concordet, id necessario verum esse de-

bet: vel si deprehendatur Scripturæ adversari, quod ratio recte judicat verum esse: tunc una eademque res simul vera ac falsa esse posset, & duæ veritates sibi invicem contrariae, quod tamen ipsi absurdum statuunt.

Et cur ratio præpollet, quando judicat aliquid falsum, adeo ut id ubique falsum esse debeat, non vero, ubi judicat aliquid verum esse, ut id ubique verum esse debeat? Illudne à judicio est, an à rebus de quibus judicatur? Ast omne, judicium à rebus dependet, & est id quod est, verum nec ne, prout vel pronunciat uti res est, vel secus. Igitur ab ipsis rebus hoc procedere debet, ibique *ita & non* locum suum habere, quod esset nequit, quin illorum opinio se ipsam destruat. Nam si E. G. verum sit, *vim vi repellere licere* (quo exemplo ipsi utuntur) ac ratio ita judicans recte ac secundum veritatem judicet: tum falsum est, judicare id *non licere*. Attamen, inquiunt, Christus illud in Euangeliō prohibet, & consequenter, si hæc sit sententia Christi, *non licet*. Sed quicquid ratio Euangeliō fulta judicat, & falsum reperit, aliquantum firmitiori fundamento nititur, quam quod ratio ex sola rei natura tale judicat. Ecce, quo pacto adversus illos concludam; quod ratio falsum esse deprehendit, non tantum in terra sed & in cœlo, id est ubique, falsum est; verum *vim vi repellere licere* ratio Euangeliō imbuta falsum reperit. Ergo *licere*, nullo unquam tempore verum esse potest. Pone aliquem ex solo Euangeliō hanc veritatem primum hauiisse, num ille potest judicare id alicubi falsum esse? Veritas igitur veritati obstat. Quid tum? nulla hic inter Legem & Euangeliū pugna est. Sed idem quod in Lege, etiam in Euangeliō verum est. Nulli privato, nisi Magistratus, Patris, Præceptoris vel Domini vicem obeat, aut extrema aliqua necessitate ad sui defensionem cogatur, *vim vi repellere licet*. Hæc enim vindicta Dei est, quam magistratui in multis mandavit, in plurimis sibi retinuit, quamque nemo sibi arrogare potest. Proinde insulsum est quod addunt, *rationem in Euangelicis illis præceptis summam aequitatem comperire*, ubi cernit promissionem aeterna vita tali præcepto additam, ut in gratiam tanti renumeratur, & ut adipiscatur summum illud bonum, sine hasitatione adeo gravi præcepto pareat, quod ratio per se judicat, nec facere nec pati nos debere. Nam accedens illa promissio ipsius rei naturam mutare nequit: ideoque nec verum de ea judicium, ut eo respectu quippiam quod falsum judicatur, verum habeatur, aut contra. Nec quippiam in illis promissis est, quod intellectum & judicium moveat possit, ut de earum rerum, quibus promissiones illæ additæ sunt, vel veritate vel falsitate dijudicare possit: sed illa vi sola pollent, ut homini difficultatem in excquendis tam gravibus præceptis allevient, ac

eo repugnantes affectus, & corruptæ carnis proclivitatem, melius docent ac Spiritui subjiciant. Multo magis iussio istarum rerum, hanc in judicium nostrum obtinet potestatem, cuius efficacia veræ habeantur; quod Deus eas nobis injungat, & à nobis exigat, cuius justissima sapientia non patitur, ut aliud quid ab homine petat, quam quod veritati consenteum est. Ac ita Abrahamus judicavit, justam esse immolationem filii, quoniam Deus eam jusserrat, quamvis non addita promissione.

2. Porro quod ajunt *quicquid sana hominis ratio judicat falsum, non posse verum haberi in rebus divinis, sed ubique falsum esse debere.* nimis generale est, & nullis limitibus circumscriptum. Ubi ratio aliquid comperit & judicat verum vel falsum; id judicat, vel ex natura ipsarum rerum, quia tales, quales esse vel non esse judicat, sunt vel non sunt. Vel ex se ipsa hoc judicium fingit, & tum ejus solius conclusio est, sine prævia ipsius naturæ indagatione formata. Vel judicat ex revelatione. De quoniam judicio hæc jam intelligunt? Non de eo, cuius ipse homo faber sibi est, illud etenim nimis incertum est & dubium: & ad summum non nisi opinionem valde lubricam valet producere, quæ sic vera est, ut & falsa esse possit, sic falsa ut & vera. Non etiam de eo, quod beneficio revelationis habemus, tum enim ratio per fidem docetur, quoniam sola fides revelationem respicit: nec hæc humana est ratio, quæ ab homine procedit; quin & tantum de rebus divinis.

Illud igitur judicium unicum restat, quod ab ipsarum rerum natura est deponitum. Jam autem verum quidem est, quicquid in ipsis rebus falsum est, ubique debere esse falsum, uti & quod in ipsis rebus verum est, ubique verum. Sed longe quid aliud est, dicere, quod, *quicquid sana naturalis ratio comperit verum vel falsum, id ubique tale esse debeat.* Nam si ratio in judicando erraret, uti sæpius, quin plerunque, præsertim in iis rebus quæ Deum ejusque voluntatem spectant, contingit: an tum, quoniam ratio sic judicat, sic esse cibaret? Illud utique non affirmabunt. Ideoque de eo solo judicio intelligendum est, quod pronunciat uti res est: & tum potius hoc modo sententiam suam explicare debuissent, quod, *quicquid revera falsum est, nullibi verum esse posse.* Nam & sana ratio non semper illud assequitur, quod in ipsis rebus verum vel falsum est: & sæpius ubi jam comperit, tamen cum metu & hæsitatione judicat, nec aliud quam illud rectum esse opinari potest; cui verum judicium superstruere nequit. Nisi statuimus rationem humanam in rebus investigandis nunquam se fallere, aut errare posse, quod veritati & experientiæ adversatur. Nam si errare possit, etiam ejus conclusio incerta est & lubrica.

Restringenda hæc igitur sunt: nempe, quicquid ratio judicat falsum, esse falsum, nisi contrarium aliunde vel ex verbo Dei doceatur: nam eo casu ratio renunciare propriæ sententiaæ, seque verbo submittere debet, alioquin ratio in fidem dominaretur. Explanata hæc erunt si semel hanc regulam ad examen revoceimus. Quod ratio falsum vel verum judicat, etiam in rebus divinis falsum vel verum est. Sed ratio falsum judicat, E.G. tres diversas personas coexistere posse in una eademque essentia. Deo integrum esse insonites loco sonium & peccatorum punire: & cum similibus diversimode agere. Et verum judicat, E.G. Deum peccati auctorem esse debere, si omnia in omnibus operetur. Non posse eam obedientiam virtutem esse quam Deus irresistibili in nobis vi producit, &c. consequitur ergo, nullam esse Trinitatem, nec Christi pro peccatis satisfactionem, nullam prædestinationem, Nec Deum esse auctorem omnium, nec gratiam irresistibilem dari. Si ratio recte judicat, conclusio valet. Si vero conclusio pessima est, & revelationi ac verbo contraria, regula hæc fallax est. Quid tum? Cum hæc non nisi per revelationem nota sint, nec quippiam de iis ratio dicit, aut aliquod ejus in natura reperiri vestigium possit, rationis est hic subsistere & concludere, cum hæc omnia solo revelationis beneficio sciantur, non nisi ob fidem & auctoratem ejus qui ea retexit, non vero ob evidentiam rationis, admitti aut credi vel posse vel debere. Alioquin ipsa ratio, vel sola per se judicans, vel principiis, quæ ex Logica, Metaphysica, vel Ethica mutuatur, subnixa, fundamentum Theologiae statui aportet. Quod aliud non est quam Scripturæ Rationem præponere. Et hic est processus à ratione, ad illud quod in verbo Dei revelatum est, ut hoc juxta rationis judicium, vel admittamus vel rejiciamus. Sed, ubi præcedit revelatio, quo pacto se ei adaptabit ratio, illiusque normam sequetur? Pone enim aliquem doctrinæ articulum, in verbo Dei revelatum: vel rationi convenire judicabitur, vel non: & verus est, sive id ratio assequatur, sive non. licet igitur, antequam sententiam suam de eo ratio dixerit, illum adoptare vel non. Si licet, cur hoc non obtinet in omnibus? Et, an absolute erit admittendus, an tantum sub illa conditione, si quod verbum Dei revelat, deprehendatur non adversari nostræ rationi, ut hoc casu retineatur, altero rejiciatur. Ubi tum debita verbo divino reverentia? Et quo tandem modo perversam hanc methodum nobis probabunt? Quod rationi liceat fidem tollere, & abolere illud quod ex verbo Dei rectum esse agnoscimus? An nihil igitur admittendum est, antequam ratio sententiam dixerit, tum ratio basis est fidei, & fides rationi superstruitur. Quod cum ipsa ratione pugnat.

Sed

Sed hæc rationis fundamenta, sunt, vel omnibus nota, perspicua, & explanata, adeo, ut quisquis tantum naturali ingenio pollet, & præjudicia deposita, illa concipere valeat, & proprio marte detegere, & de quibus omnes simul idem judicant. Vel sunt obscura, perplexa, confusa & abdita, de quibus diversa homines judicant, & quæ ab aliarum artium & scientiarum cognitione dependent. Jam autem, vel revelatio non est necessaria, sed superflua, & etiam absque illa, ratio sola omnia potuisset: vel solius hoc opus est consummati Dialectici, Metaphysici, Ethici, &c. Ubi autem Dialectica, Physica, &c. ita extolluntur & in honore habentur, cujus pretii verbum Dei ibi esse potest? Et quid consiliū, ubi judicia à se invicem discedunt, & unus hoc, alter alio modo, de eadem re sentiunt? Cui accedens? Quis judicis vice fungetur? Quin, ubi ipsi rationi lis movetur, & illud negatur, quod in rebus fidei sibi ipsa adscribit, an tum ratio ipsa se judicabit & propriam sententiam feret?

3. Æque absurdum est quod ajunt; rejiciendum esse, quicquid recta ratio judicat alienum à divina sapientia, justitia, quin & humana sapientia ac justitia. At homini non omnia licent, quæ Deo, cogitur multa agere & omittere, quæ Deus non tenet. Jam autem, quod Deus potest, id ipsum justitia est, quando id facit, & injustitia in homine esset, ubi id facere vellet. Sic & justitia est, hominem agere, vel non sinere illud, quod tenetur vel agere vel non permettere: sed nulla injustitia in Deo, sive hoc agat, sive non. An igitur homo hac ratione concludet? Homini non esset integrum permittere peccatum, si posset impedire, ergo nec Deo: non licet ei cruciare insolentes: cogeretur omnibus resipiscientiam & fidem conferre, sanitatem largiri, si quidem posset. Igitur Deus cum possit, tenetur illa omnia præstare? Sed quid Deus Esaiæ cap. 55. Non enim cogitationes meæ sunt ut cogitationes vestra, neque ut via vestra, via meæ; dictum Jehovæ: sed ut alii sunt cœli supra terram, ita alta sunt viae meæ supra vias vestras, & cogitationes meæ supra cogitationes vestras. Et, quis autem mentem Domini cognovit ut eum diceret. Quid hoc aliud est, quam si argilla sibi de figulo suo judicium assumeret, ut si vas ad dedecus factum, diceret, cur ita me fecisti?

4. Non possumus omnia hoc compendio complecti: unicum paucis dicere restat, de illa methodo, qua ad Iudaos & Atheos de veritate religionis Christianæ convincendos, nos uti volunt. In qua, revera, illi viæ insisterunt, qua Apostoli, & præsertim Paulus, Iudaos & Ethnicos ad fidem perducere studuerunt: qui non à ratione sibi exordium petierunt apud Gentes, quo illis persuaderent nullas in Christiana Religione absurditates reperi, quibus merito ab illius susceptione deterriterentur. Sed

annunciarunt Iesum Christum crucifixum, Judais scandalum, & stultitiam gentibus. Atque ita testatur Paulus i Cor. 2. præconium ejus non esse versarium, in persuasoriis humana sapientia verbis, sed in demonstratione spirituali & potente. Ne fides illorum confisteret in sapientia hominum, sed in potentia Dei. Et cur quæso aliis armis indigerent, quam sermone Dei? qui vivus est, ac efficax, & quovis gladio ancipiti penetrantior, pertinens usque ad divisionem animæ simul ac spiritu, compagumque & medullarum, dijudicans cogitationes & conceptiones cordis. ad Hebr. 4. Proinde dicit 2 ad Cor. 10. *Arma milicie nostræ non carnalia sunt, sed divinitus valida, ad subversionem munitionum, dum ratiocinationes evertimus, omnemque sublimitatem, qua se se extollit adversus cognitionem Dei, & omnes cogitationes captivas ducimus obedientia Christi, ac paratum habemus, quo vindicemus omnem contumaciam.* hinc ad Rom. 1. 16. Euangelium dicitur, potentia Dei ad salutem cuivis credenti. Et 2 ad Timoth. 3. 15. quod S. Litteræ possint sapientem reddere ad salutem. Ecce quibus armis mundus sit vinctus. Et hoc est quod Christus jussit, Luc. 24. 47. *pradicandam ejus nomine resipiscientiam, ac remissionem peccatorum apud omnes gentes.* Eadem ratione vult Petrus 1. 4: 11. ut, qui loquitur, loquatur eloquia Dei. An vero Euangelium, quod est potentia Dei ad salutem universis fidelibus, per se non sufficeret conversioni infidelium, nisi ratio præcederet? Sed apud quem verbum nihil potest, quo solo Deus operatur, adjecta promissione Spiritus sui, apud illum ratio parum valebit. Ideo Paulus dicit 1 Cor. 1: 21. *postquam in Dei sapientia, mundus non cognovit Deum, per istam sapientiam, placuit Deo, per stultum præconium servare credentes.* Vide hic impotentiam rationis, viam autem præconii: & hanc ideo sufficiat, quod illa nil poterat. Sic re ipsa compertum est, laborem eorum, qui juxta hanc methodum, veritatem Religionis Christianæ, adversus Atheos, Judeos, Turcas & Ethnicos, tentarunt defendere, parum vel nihil effecisse, quo vel unico illorum hominum persuaderetur & quius de Christiana Religione judicium. Verum quidem est, illos eruditonem & acumen hic ostendere, & quid ratio valeat, ubi fidem sequitur, eique inservit, cujusque illa opis fidei, in vindicanda veritate esse possit, adversus Sophistarum argutias, & in suppeditandis argumentis & telis adversus atheos & profanos. Verum utilitatem hæc suam tantum habent, apud eos, qui Euangelicæ veritati ex parte litarunt, vel de ea in animo convicti sunt, eique credunt; ut nempe in concepta opinione corroborentur, & arma adversus errores & hæreses induantur. De cæteris affirmare licet, quod Lucæ 16. 31. Abrahamus diviti responderet. *Si Mosen & Prophetas non audire, ne si quidem quispiam ex mortuis resurgat assen-*

argutatorum aliquot discipulorum secta. Cum Euangeliū, per pīscatores annūciatū, alias omnes religiōes confūderit & protriverit, idolatriā prostraverit, & fidē in Christū propagaverit ad universos, totiue mundo novam faciem induerit. Hic non fuit triumphus Ratiōnis, sed Verbi. Deo maxime decorū est, credi propter se ipsum, & quoniam in verbo suo loquitur. Qui vi verbi credit, Deo credit: qui persuasū ratiōnis, sibi ipse. Thomae dicebat Christus Joan. 20. 29. *Quia vidisti me Thomam, credidisti; beati qui non viderunt & crediderunt.* Sed quod per ratiōnem habemus, idem, quin plus est, ac si oculis conspiceremus: scire hoc est, non credere. Fides, inquit Apostolus ad Hebræos 11. 1. *est illud quo subsistunt quæ sperantur, & quæ demonstrat ea quæ non cernuntur.* Eo usque neminem ratio perduxit vel promovit.

5. Inquiunt tamen, ideo eos hunc articulū, de usu ratiōnis in rebus fidei, defendere, ne quid in mysterio aliquo fidei proponatur & admittatur, quod sana ratio falsū judicet, vel absurdū reperiāt. Verum, quod ratiōni in illis mysteriis plerūque tanquam absurdū & contradictoriū occurrit, non tam illud est, quod à quibusdam præter, vel contra verbum Dei, ei est additū, quo facilius illud concipiāt, aliisque exponant, & ab absurditatibus vindicent (illud enim cum ratiōne, tanquam accomodatum ad eam & exornatum, tanto magis facit) quam quidem ipsum mysterium. E. G. in mysterio S. S. Trinitatis: *tres distinctas personas subsistere in una eademque essentia, & tres illas personas esse unicum, eternum & verum Deum: & filium Dei esse sine principio, ab aeterno, generatum à patre, ejusdemque cum patre essentia.* Deque Prædestinatione, *esse illam decretū Dei de electione & reprobatione, certos homines spectans, quorum Deus in antecessum nec fidem nec incredibilitatem respexit, tanquam causas vel rationes, cur aliquos eligeret vel reprobaret.* Gratiam Dei tam efficacem esse operationem, quæ semper determinatum fidei & conversionis effectum producat in iis quibus conceditur, &c. Hæc judicant cum ratiōne pugnare vel non: si pugnet, ratiōne utuntur qua fidei mysteria tollant. Si non pugnet, & tamen ex illorum sententiā absurdī aliquid mysteriis insit, quid hoc erit? Et quænam sunt quæ ratiō absurdā in illis mysteriis judicat? Necessario ipsa mysteria, vel aliquid quod in illis consideratur. Et hoc vel juxta verbum Dei, vel absque illo. Quod non est renunciare ratiōni in rebus fidei, quin potius ratiōnem fidei magistrām facere, hancque abnegare, ut ratiō priūnas teneat.

III. Præter ea quæ hactenus discussimus, maximum adhuc comprehendimus inter Reimonstrantes & Socinianos consensum, in diversis aliis do-

doctrinæ articulis; quorum quanvis quidam ex præmissis axiomatibus etiam fluant; tamen & aliunde manant ac propinantur nobis.

Quam parcè enim illorum Catechesis de fide, fideique mysteriis loquitur; quam contra abunde & luculenter de operibus & obedientia? Deinde constat, quo pacto distinguant opera in lege morali expressa, (quam & affirmant in Novo Testamento diversis aliis præceptis & interdictis auctam,) ab aliis illis, quæ præterea, tanquam Christiani, tenemur in regimine nostri ipsius, in precibus, & gratiarum actionibus profiteri.

Et cum de fide ac justificatione ex fide agunt, deprehenduntur, per eam non aliud intendere, quam obedientiam, & ipsa opera. Adeo ut secundum illorum interpretationem, justificatum esse ex fide, idem sibi velit, ac quod fides, tanquam præcipuum aliquid Euangeli opus, nobis imputetur ad justitiam. Plane ac si omnem, quæ à nobis exigitur, justitiam implevissenius. Uti etiam palam urgent, ex operibus nos justificari. Idcirco paret ex eo quod docent de necessariis fundamentalibus articulis, iisq; rebus quæ ad salutem requiruntur; quas ajunt tam claras, perspicuas, & paucas esse, ut omnibus Christianis æque pateant, atque ab iis cognosci, comprehendi, ac in opere ponи possint: quæq; ejusdem farinæ sunt plura.

Quæ attentes, sponte prolabimur in has cogitationes, hosce homines, aliud nihil ad salutem requirere, quam professionem vitæ probæ, pie conversationis, & integræ conscientiæ: adeo ut unusquisque, qualisque sit, cuiusve sectæ vel religionis, etiam inter Ethnicos & Turcas, dummodo eo quem doctus est modo, *Deum timeat & justitiam operetur*, Deo acceptus sit. Christianum attamen (qui Christi doctrina imbutus est, ejusque exemplum & mortem considerat, per resurrectionem corroboratus, per verbi præconium vocatus, & in S. Scripturæ lectione assiduus, ubi viam salutis, clarius, certius, luculentius, & efficacius quam ullibi in aliis scriptis docemur) revera magno privilegio in causa salutis præ aliis hominibus gaudere: quibus hæc via non obtinet, nisi multis carduis & spinis obsita, luctandumque est cum magna ignorantia, plurimisque erroribus & ambagibus: quæ omnia lumine religionis Christianæ, vel sunt sublata, vel immunita, vel leviora planaque redditæ. Ex quo fundamento, vera cognitio Dei ejusque operum, considerari nequit tanquam pars cultus divini, in quo exercitium religionis consistit, sed tantum tanquam conditio & requisitum præcedens, quo tanto facilius desideratus cultus exerceri possit, non tamen quod illius sit necessitatis, quin homo & absque illa cognitione, pie vivere, & vari queat.

Illa quæ dicimus, non tam probabimus ex iis quæ in hanc sententiam

à quibusdam eorum passim effutiuntur, unde tamen satis superque veritas præcedentibus constaret, quam quidem præsertim ex iis quæ examen Catecheses illorum nobis sponte suppeditat. Unde per inductionem hoc modo concludimus. Si Remonstrantes aliquos doctrinæ articulos, præter vitæ probæ studium, ad salutein necessario sciendos & credendos existunt, profecto juxta ipsorum judicium, erunt illi quos in Catechesi sua tradunt & exponunt. Nam cum tam pauci sint, & tam clare in verbo Dei expressi, maxima in illis foret perversitas, si paucos hosce & perspicuos articulos transeuntes, tantum non necessarios, nec æque claros maluissent exprimerè. Sed nullus ex omnibus articulis, quorum in Catechesi meminerunt, prout à doctrina operum distinguuntur, præcise ad salutein sciri credique debent: puta ex illorum fundamentis.

Hoc autem ulteriorem probationem requirit. Quicquid doctrinam spectans proferunt, vel spectat verbum Dei, vel cognitionem illius, ut cognoscamus eum primo quoad naturam in genere, quoad proprietates essentiales, & distinctum in tres personas, deinde in operibus ejus, creationis, providentia, & salutis. In opere providentiae præsertim considerandus venit lapsus Adami, & quod inde in Adamum omnesque ejus posteros fluxit. In opere salutis Christus Iesus prodit, cuius cognitio consistit in cognitione Persona ejus, & Munerum.

Tertio ad cognitionem Dei pertinet cognitio voluntatis ejus, quam illi duplice considerant. Primo tanquam à Deo ante iacta mundi fundamenta definitam, qua comprehenduntur prædestination & electio ad gloriam, & ab illa reprobatio: & decreum vocationis seu electionis ad gratiam. Quæ voluntas deinceps per præcepta, promissiones & minas clarius panditur & enucleatur.

Hocque compendium est universæ Catechisticæ illorum Theologiæ. Si quid igitur sit in doctrina præcise ad salutem necessarium, hic reperiri debet.

1. Quod primum attinet, *verbum Dei*, de eo affirmare nequeunt, omnibus ad salutem scitu necessum esse, *Dei verbum* Bibliois contineri, illaque *Biblia à Deo esse*: cum hæc cognitio illud solum tradat, quod hæc doctrina, quæ sufficit & requiritur ad salutem, in hisce libris investigari & reperiri à nobis possit, tanquam illis solis comprehensa: ideoque ad summum tantum utiles ipsarum rerum necessiarum acquisitioni.

Fundamenta etiam, quæ quæstione tertia ponunt, ex quibus scimus hosce libros à Deo esse, non suppeditant nobis scientiam necessitatis illius divinitatis, nec talem quæ omnem metum erroris excludat: sed tantum

moralem certitudinem, quam ab honesto animo respui non oporteat. Verum quod ad salutem scitu necessum est, talibus fundamentis inniti debet, quæ fallere nequeunt. Idque tanto magis, quum fieri possit ut aliquis per verbi divini præconium & illuminationem Spiritus cognoscat illa quæ ad salutem necessaria sunt, quamvis in specie ipsam Scripturam plane ignoret, ac nunquam aut viderit aut legerit; quod Apostolorum temporibus in conversione plurimorum gentilium accidit. Sed quod necessarium est, id omnibus & semper necessarium est.

2. Quod spectat doctrinam de *Deo*, ejus *natura*, *operibus* & *voluntate*, si solam excipias cognitionem, qua scimus *Deum esse*, quæ omnibus hominibus communis est, nil eximi occurrit, quod tantopere pro articulo fundamentali habere possint. Nam quod de *proprietatibus essentialibus* docent, (præterquam quod Deo quasdam illarum & quidem ex præcipuis plane admant, vel saltem ita extenuent, ut hac ratione illas agnoscere, ipsi Deo indecorum esset) adeo scatet dubiis & incertis, ut affirmare nequeas, illos cognitionem illarum adeo necessariam statuere posse: sed ad summuin tantum hujus usus & commodi, ut per illam Deum melius noscamus, & tanto majori cum certitudine, fidem nostram & spem in eo collocemus.

Ast cognitionem *S. S. Trinitatis* (dummodo illi subscrivant) abunde liquet eos ex numero fundamentalium articulorum relegasse & expunxisse. Fateimur quidem eos alibi dicere, quod *mysterium S. S. Trinitatis* necessarium judicent, in quantum extra controversiam est, secus, in quantum de eo litigatur. Verum hic articulus, prout inter Socinianos & nos disputatur, tum vero sensu sumitur, quo intelligi debet: nempe *Patrem*, *Filium* & *Spiritum S. esse tres distinctas Personas unius ejusdemque aeterna essentia*; adeo ut illi tres sint unus, æternus & verus Deus, qui se in verbo suo revelavit. Si igitur hunc articulum, prout de eo litigatur, non necessarium autem, tum ipsum articulum necessarium statuunt, verum autem & genuinum ejus sensum miniime. Quæso quid dogma vel *mysterium* est, absque vero suo sensu, quam verborum ampullæ, quæ nihil significant? Suntne ista verba, absque vero eorum sensu, necessaria, sensus vero non necessarius? Quid non tandem nobis obtrudent? Alterutrum necessario sentiunt, vel illud quod Ecclesiæ nostræ in hoc mysterio adversus Socinianos defendunt, non esse genuinum sensum nec sententiam hujus mysterii: hacque ratione coguntur *S. S. Trinitatem*, ut & *aeternam Deitatem Filii & Spiritus S.* abnegare: vel si hic sit genuinus hujus mysterii sensus, cum prout in item venit non ducant necessarium,

non possunt fidem hujus mysterii necessariam aestimare. Ecce quid monstri illi homines alant. Qui de hisce plura scire desiderat, legat D. Vedelii *secundam partem de Arcanis Arminianismi*, ubi haec quæstio sub initium *libri primi* diducere ventilatur. Nobis haec tantum annotasse sufficit, ut inde Lectori Christiano patcat, cum quam vafris Sophistis nobis res sit.

3. Quod porro de *Creatione mundi & præsertim hominis, Deique Præyidentia*, tam in res omnes, quam quidem in specie circa hominis religionem & permissionem peccati, docent: cum præcipua quæ de illis promunt, inulto defectu, vanis subtilitatibus, & erroribus, qui Dei Providentiæ tollendæ unice inserviunt, prout ostendimus, laborent; non potest hoc dogma necessariorum articulorum accessio fieri, nisi volupe sit tam spissas hæreses (ignoscat Latinitas verbo) canonizare, & in fundamentales articulos extollere.

4. Eodem modo nec illud, quod de *peccato originali* docent, necessarius consequitur fructus veræ humilationis hominis, & cognitionis sui ipsius, neque id in se comprehendit, quod homo necessario scire debet. Imo quod de hisce docent (cum *originalem labem* plane negent) non nisi scitu nocens, & inutile esse potest. Tanquam in quo genuinum, quod omnes inficit religiones, toxicum lateat, nec alii rei inservire possit, quam ut miserum hominem, superbum & inflatum reddat.

5. Ast, forte aliquam necessitatem statuunt, in cognitione *Personæ Christi, ejusque manerum*. Quod quidem oporteret, cum *Christus Joh. 17. vitem aeternam, in cognitione Dei & Iesu Christi*, ponat. Verum, cognitione *Personæ Christi ejusque munierum*, nequit esse magis ad salutem necessaria, quam persona cum munericibus suis ipsa sit, ut per illum salvemur: vel alioquin beatitudo nostra, juxta illorum sententiam, adeo inclusa & alligata deberet esse Personæ Christi, illiusque acquisitio, adeo dependens ab adiunctione illorum munierum, ut, nisi per illa, salus obtineri vel possideri nequiret. Quod ita se minime habere, brevi comperiemus.

Nam, quod cognitionem *Personæ illius* spectat, ibi non potest I. illa cognitione, E.G. quod sit *verus eternus Deus*, magis necessaria esse, quam illa S. S. Trinitatis: proinde nec illius munera, esse *divina munera*, & talia, quæ non nisi ab illo qui *verus Deus* sit, obiri potuerint. Ideoque sufficit, si quis *Iesum Christum*, tantum agnoscat *merum hominem*; imo, nec ut revera hominem agnoscat, ideo illi necessitas incumbit, errores Nestorii, Euticheti, vel ejus, quod *Anabaptista* de origine carnis ipsius

commenti sunt, rejiciendi. Adeo, ut fides nostra in *Iesum Christum*, subsistere possit, & recta esse, quamvis ipsum in sua Persona, nec *verum Deum*, nec *verum hominem* agnoscamus: consequenter, nec necessarium est credere, quod, ut pro nobis oppeteret, debuerit *verus homo* esse, & sic porro, nec præcise requisitum fuisse, ut moreretur. Nam, et si quidem maxime decuerit, & fuerit utilissimum, quod Christus, ut pro nobis moreretur, *verus homo* esset, & ex homine homo, non tamen plane erat necessarium, vel quod moreretur, vel quod, ut pro nobis moreretur, ejus naturæ cum nostra communio intercederet. Quales, similesque plures absurditates, ex hac illorum sententia manant.

I I. Pergamus à Persona ad *munera* ejus. Dè quibus hoc in genere dicimus: quod, prout omnia tria ab ipsis definita sunt, alia non sint, vel quæ in aliis ministeriis & operationibus consistunt, quam quæ à mero homine obiri potuerunt. Jam autem, quicquid per merum hominem fieri potuit, & factum est, nullam habet necessariam connexionem cum ista persona per quam factum est, ac si solus ille, nec quispiam aliis, illud facere potuisset, sed & per alios, quos Deo, ad hoc eligere, & idoneos reddere, libuisset, fieri potuit. Ac consequenter, *aliquid fundamentum* ponи potuisset, *prater id quod possum est, quod est Iesus Christus.* 1 Cor. 3. nempe vel omnes Apostoli, vel unus ex illis, vel quoque alio ad hoc uti Deo placuisset. Jam vero, nihil quod ab homine ut homine procedere potest, necessitatem involvit, cur Deus non eundem effectum, per alias vias & media, quin & absque illis viis & mediis, possit producere.

Quod plus est, illa munera, & operationes ex iis fluentes, prout cas describunt, nulli sua vi certam salutem tribuunt, sed effectus salutis aliunde procedit. Ideoque illorum munierum cognitio ad salutem necessaria non est.

De hoc probe constabit, per speciale singulorum munierum examen.
1. Cum *Christus Propheticum suum munus* tantum obiverit, hic in terra docens, & annuncians voluntatem Patris sui; inque eo finiverit: *alius Propheticus muneris Christi effectus* concipi nequit, quam circa illos qui tum temporis vixerunt: hodieque nemini prodest. Quam igitur quæso majorem habet necessitatem, quod credamus *Christum Prophetam* fuisse, quam quod de *Mōse* aliisque *Prophetus* idem credimus?

2. In Sacerdotio, præsertim ejus *mors* consideranda venit, & si quippiam necessario sciendum sit, esset cognitio ejus mortis & passionis. Verum, prout de morte Christi loquuntur, non potest cognitio mortis ejus magis necessaria esse, quam ipsa mors ejus. Nam cum in morte

ejus, nullam veram pro peccatis satisfactionem ponant, utpote quæ cum libero hominis arbitrio, & illa universalitate mortis Christi, consisteret nequit, nec cum eo quod de morte Christi docent, dignitatem & vires illi suas constare posse, quamvis nullus per eam homo salvetur: vel quod Deo tantum nudum jus acquisiverit, quo pro luctu de novo cum homine pacisci possit. vel ad summum tantum, quod Christus morte sua nobis salutem impetraverit quidem, sed non efficaciter conferat, &c. Non potest in hac morte quipiam observari, per quod Christus, Salvator noster esset merito & efficacia: vel quod obstaret, quoinius quicquid nobis ad salutem necessarium est, quin & ipsa salus, & que non interposita Christi morte obtigisset, ac per illam. Adeo, ut sit cur suspicemur, hosce homines, in speciem tantum loqui de morte Christi, & quoniam honeste prætereire non possunt. Cum revera, ubi id quod penitus sentiunt dicent, aliud morti Christi opus adscribere nequeant, quam quod per illam, doctrinam suam corroborare voluerit, ut illos, qui, noscentes illum inque ipsum credentes, commonstrare ab eo via insisterent, ad vitam æternam perduceret: prout eos loquentes audivimus quæstione 28. quo sensu Christus magis Salvator docens, quam pro nobis moriens, esset; nosque magis per cognitionem voluntatis ejus, & adimptionem ejus præceptorum, salvaremur, quam per ejus mortem. Plane juxta sententiam Socini, qui in morte Christi nihil agnoscit, nisi moralē & exemplarem vim, per quam, doctrinam suam confirmat, nosque ad recipiendam illam idoneos reddit & impellit, ac porro tolerantiae & mitis animi exemplum nobis relinquit. Præcipue vero, necessum fuisse Christum mori, ut Deus illum è morte resuscitare posset, quo nobis spem faceret, nos similiter à Deo resuscitandos, dummodo viæ mandatorum ejus insistamus. Quo resurrectio, magis creditu necessaria redditur, quam mors.

3. Si igitur nec in Prophetico, nec Sacerdotali ejus munere, hæc necessitas reperiri queat: inulto minus in Regio munere invenietur. Præsertim cum illa potestas & imperium, illa cura, quam de hominis salute, per Euan gelii ministerium, gerit, illa spiritualis in eos potentia distributio, & defensio illorum adversus iniamicos & hostes, sicut illi describunt, tam imbecillis & impotens deprehendatur, ut per eam nullus ad fidem certo perducatur, nec unica prava voluntas, in bonam convertatur, atque illa non obstante omnes fideles excidere fide, à Satana cunctisque eorum iniamicis triumphari, & æterna salute privari ac spoliari possint. Quod, prout nullam certitudinem dare potest, sic nec cognitio istius muneris, Christianis ullam singularem utilitatem, aut solamen potest conferre:

ferre: nec proinde adeo necessaria, quin & absque exacta ejus cognitione salvari possimus.

6. Hactenus non invenimus id quod quærebamus. At, forte, quod nec *cognitio Dei*, nec *Christi*, nec *eius operum*, dare potuerunt, *cognitio voluntatis ejus*, nobis suppeditabit. Verum, cum dupliciter ab iis illa consideretur; primum, tanquam à Deo *ante facta mundi fundamenta definita*: deinde, ut accuratius per *præcepta, promissiones & minas revelata*; utramque examinabimus. Quod primam spectat, nihil occurrere potest, cuius cognitio nobis præcise ad salutem necessaria sit. Quin & ipsi, qui *mutuam tolerantiam* in hisce adeo urserunt, & adhuc offerunt, huic non gravate adstipulabuntur. Quid ergo? An nemo, absque cognitione ejus, quod de *electione & reprobatione*, tam quoad gloria, quam gratiam, docent, (in qua nihil quam vanarum subtilitatum acervus, & disputacionum quodlibeticarum argumentum, in quo se ingenium humanum extollit adversus verbum, reperitur, ac ejusmodi res, quæ & verbo Dei & sibi ipsæ adversantur, absurditatumque secum examen ducunt) salvari poterit? Quis credet? Hæc si sint ex paucis illis tamen clare in verbo Dei expressis, ubi ergo aliquid obscuri reperietur? Quod deinceps de *gratia & operatione ejus*, ac porro de *apostasia Sanctorum*, docent, quamvis amplam satis Catechismi partem eo repleant, illius ponderis nec veritatis est, ut ipsi cognitionem eorum Christianis necessariam statuere possent.

Deinde quod spectat cognitionem *promissionum & minarum*, quas Deus præceptis suis adjecit: cum non nisi ut adminicula quædam præceptis accesserint, quo tanto rectius, lubentius, & tutius ea observaremus, tantum in utilium doctrinæ articulorum, non vero in necessiorum numerum, ea referre possunt.

Si inter has, quasdam tanti ponderis judicent, ut necessariæ sint, debarent esse *promissiones resuscitationis ex mortuis, & glorificationis seu vita eterna*. Ast, qui *resurrectionem* ejusdem carnis, quæ mortem occubuit, vel abnegant, vel in dubium revocant (quod quidem in isto articulo maximum est, & observatione dignissimum) quid rationis habent, cur illud, quod huic abolito superest, necessarium statuant? Et posito, aliquem hoc cum ratione sibi conciliare non posse, qui cæteroquin ex præscripto præceptorum Christi viveret, num hic absque illa cognitione salvari negaret?

Possuntne & *promissionem vita eterna ejusque fidem*, hodie fidelibus magis necessariam æstimare, quam iis qui sub Veteri Testamento vixerunt? Verum, quod ad salutem credi necessum est, omnibus, omniq[ue] temp-

tempore, & que necessum est, nec uni magis quam alteri, hocque vel illo tempore. Proculdubio juxta illorum sententiam, Patres, Dei præcepta Legis Moralis, absque cognitione hujus promissionis, observare potuerunt. Cur non & que id sub Euangelio fieri potest? Vel an hæc cognitio requiritur, ad observationem illorum tantum præceptorum, quæ in Euangelio reperiuntur, nec in Lege Morali sunt expressa? Sed an cognitio illorum præceptorum, & majoris gratiæ suppeditatio, hominem ea implere aptum reddere nequeunt? Quid tum ulterius tribuere potest, quam ut majori cum zelo & voluptate illis præceptis pareamus? Est igitur hæc cognitio Christianis quidem utilis & commoda, verum non præcise necessaria.

Ex hac demonstratione, nostro judicio, sponte sequitur, Remonstrantes, nullum Doctrinæ vel Fidei articulum, prout ab operibus distinctus est, fundamentalem, & præcise ad salutem necessarium ducere, nisi fortè hoc unicum: nos, ut ad Deum accedamus, credere debere esse Deum. Verum, cum hæc non sit cognitio innata, quæ juxta illorum sententiam in omnibus sit eodem modo, nec quæ ex operibus Creationis necessario concludi possit, nosque nulla solida scientia ex verbo Dei cognoscere possumus, esse Deum, quam per illam, qua scimus Sacram Scripturam Dei verbum esse: non potest hæc scientia sufficere, ut indubitatem certitudinem operetur. Sed ominus illius, quod, tanquam necessarium ad salutem articulum, agnoscere cogimur, etiam necessarias rationes & fundamenta unde sciamus, habere debemus. Præterquam quod hæc fides, Deum esse unicum Deum, & in Diabolis inveniatur, qui hoc *credunt & tremunt* Jac. 2:12. Ideoque, si nihil aliud accedat, hominem justificare nequit, sed & cum æterna hominis damnatione consistere potest.

Itaque in unica *Doctrina operum* cardo rei vertitur. Et hæc juxta illorum judicium illa sunt, quæ ad salutem sunt necessaria, tam pauca, & claræ in verbo Dei expressæ, ut omnibus & que plana & perspicua occurrant, nec quispiam hic aliquo præ aliis privilegio gaudeat. Reliqua omnia doctrinæ capita, cum obscura sint, & disputationi obnoxia, ac per unum, hoc, alterum, alio modo accipiuntur, huc referri nequeunt. Licetque libere absque præjudicio veritatis & salutis, de iis disputare, sententiam mutare, etiam, secus ac veritas postulat, de iis sentire, quin & tuto ignorare: adeo ut ob diversum de iis judicium, nullum oporteat dissidium inter Ecclesias oriri, sed omnes se mutuo tolerare in charitate teneantur, nec ob aliam rationem, quam vitæ impietatem, ab invicem discedere. Quapropter nec disciplinam Ecclesiasticam ad doctrinæ, sed tantum ad vitæ

& morum emendationem extendunt, eamque solum exerceri volunt adversus eos qui in peccata lapsi sunt, & prasertim qui palam enorme aliquod scelus commiserunt.

Hæc ratio est, cur se tantos Hæreticorum & Hæresium patronos gerant: utpote qui defendunt, Regnum Christi consistere posse, etiamsi omnes ejus subditi, ab Hæreticis seducerentur. Illos quos Ecclesiæ Hæreticos nominantur, nullos esse. Quin & hodie sciri non posse, quisnam Hæreticus sit. Hæc non esse nisi ad odium conficta nomina. Imo Hæres non esse peccatum, non opus carnis, non scandalum, sed meram simplicitatem quin & sumمام. Hæreticos esse innocentes, sanctos, pios homines, qui animarum saluti minime nocent, nec Ecclesiæ nec Regno Christi: sed, ob probitatem suam aeternum beati reddentur.

Ex his speciminibus, quæ de propriis ipsorum verbis congesta sunt, videre est, quam in Hæreticos benevoli & faciles hi homines sint, & quid de discrimine doctrinæ judicent. Profecto, si fundamentales alicubi in doctrina errores sint, apud Hæreticos latere deberent: sed si ibi reperiri nequeunt, nullibi invenientur, & ob eandem rationem, nulli sunt.

Atque idem est quod moliuntur, cum tantopere urgent prophetandi libertatem, quam extendunt ad illa omnia, quæ cuique vera videntur, & quoisque libenter eam sibi concedi vellet: nec solum ad ea, de quibus hodie lis est, sed & quæ olim controvarentur. Quæ libertas non solum iis inter Christianos competit, qui sensus exercitatos habent, quibus bonum à malo distinguant, sed & omnibus Christianis qualescumque etiam sint, quamque exigui in cognitione profectus; quin & Hæreticis ipsis. Et in hisce constituit, quod unusquisque illud sequatur & prober cui judicat cum sententia Spiritus sancti optime convenire; Deumque tali modo veneretur & colat, quo credit Deum nobis hoc prescrispisse; quamvis Dei, illiusque mens, quodque Deus jubet, hominisque de eo conceptus, toto cœlo differant, quin & plane sibi invicem aduersentur.

Si hoc modo ea se habeant, quisnam igitur doctrinæ articulus necessarius esse potest? Quidnam de Deo, ejus operibus & voluntate concipi potest, de quo non inter homines sententiarum diversitas possit ori, quin jam orta sit? Necessaria, illorum judicio, ob perspicuitatem suam, cunctis eodem modo se offerunt, nec in iis sententiarum diversitas obtinere potest: ast hæc se longe aliter habent in iis quæ doctrinam spectant. Præterea, necessaria intelligenda sunt secundum Dei mentem, nec sunt id quod sunt, si ea concipiamus juxta nostram sententiam, ab intentione Dei diversam. Ideoque, cum hoc, illorum judicio, in omnibus doctrinæ articulis sic se habeat, ut de iis, absque periculo salutis, aliud sentire possimus quam Deus, nullum ex omnibus fundamentalem & necessarium statuere possunt.

Et hoc respicit, quod de *salute Gentilium*, qui probe viventes, Christum & Euangeliū ignorarunt, sentiunt: qui utique, non per id quod crediderunt, sed quod fecerunt salvari debuerunt, dummodo salvati sint.

Profecto exotica hæc sunt fundamenta & difficilis digestionis axiomata, periculorum sequelarum plena. Nam, 1. benedictus noster Salvator *Iesus Christus*, si non superfluus vel inutilis in opere salutis, saltem non necessarius redditur: id est, potuisset Deus non tantum salutem nobis largiri sine Christo, sed & quicquid Christus, ut nos ad salutem perduceret, egit, tale est, ut & per alium quam Christum fieri potuerit, & per alias operationes ac quas Christus præstigit, perfici, nec per ea omnia nobis salus certo parta est. Scilicet, Christus Salvator noster non est, quoniam *pretioso suo sanguine pro omnibus peccatis nostris plenissime satisfecit, & ab omni potestate Diaboli liberavit, & re ipsa beat*: nam plane aliud liquet ex iis quæ hactenus audivimus. Quid tum? Ex quinque iis rationibus quas quæst. 36. adducunt, cur Christus Salvator noster esset, nulla est quam defendere possunt, quæque vel adhuc hodie aliquid efficere valeat, nisi quæ à doctrina ejus deprompta sit. Altera, de ejus expiationis sacrificio, prout illud enervant, nullius est ponderis, cæteræque nimis languidae & debiles, quam ut Christus propterea Salvator noster esset.

Hæcque ratio est, cur animadvententes, se Christo in adeptione salutis, nil reale adscribere posse, cum in novum Legislatorem surrogarint. Ac, quoniam hic Christo pauca restarent, utpote per Mosen omnibus præoccupatis, præter id quod *Lex Moralis* expresserat, alia præcepta commenti sunt, quæ à priuis distincta, de novo per Christum iis superaddita essent, tanquam quæ Lege non crant comprehensa, hominemque ad pleniorum perfectionem perducerent. Qualia sunt illa præcepta quæ in *nostri ipsius regimine, in precibus, & gratiarum actionibus consistunt*. Plane ac si Deus populum suum in Lege, precari, gratias agere, aut gubernare se ippos, non docuisset.

Quod si ita se habeat, non est, cur nos magis in Christo gloriemur, quam Judæi in Mose; nec eo respectu multo major Mose est Christus, sed & quadam relatione minor: qui Deo in monte aderat, cum Lex tam terribili & augusto modo ferebatur, qualis ab mundi incunabulis visus non est. Qui *viva ex ore Dei verba accepit, & Legem, adeo omnibus partibus absolutam, ut quicquid accedit, non nisi containinare illam possit*. Quantum est quod Johannes dicit, cum Christum & Mosen inter se opponit? *Lex, inquit, per Mosen, Gratia vero & Veritas per Christum*. Joh. 1. Num vera gratia consistit, in illorum præceptorum ad Legem additione?

ditione? Ideone Lux mundi, via, veritas, & vita dicitur? Omnesne Prophetæ, ipseque Moses, ideo tantopere prægnantes & pleni fuerunt Messia, ut Deus in plenitudine temporis, tam debilem nobis Salvatorem largiretur? Certe ideo non fuit necesse, ut verbum caro fieret, & ut ille, qui in forma Dei erat, nec rapinam astimabat esse instar Dei, speciem servi indueret: ut Deus Filium suum unigenitum daret, nec proprio Filio parceret. At in iis quæ illi de Christo dicunt, nihil occurrit, de quo tantopere ampullari quis beat, aut tam grandia verba sonare! Apostolus dicit ad Hebr. 1. *Multis vicibus, multisque modis, olim Deus loquitus est Patribus in Prophetis, ultimis diebus hisce loquutus est nobis in Filio, quem constituit heredem omnium, per quem etiam mundum condidit. Qui, quum sit effulgentia gloria, & character personæ illius, sustineatque omnia verbo illo suo potente, purgatione peccatorum nostrorum per se ipsum facta, sedit ad dextram maiestatis illius in locis excelsissimis.* Quot parasangis hinc, & Moses, & qualisque etiam sit Propheta, Angelus vel Creatura, distant? Hæc verba vel sola, confundunt, quicquid ad Christi extenuationem fingi potest. Inter alia quam illudemicat quod dicatur purgationem peccatorum nostrorum per se ipsum fecisse. Hoc infinitis modis antecellit miseras quinque Remonstrantium rationes, cur Christus Salvator noster sit. Certe, si semel, juxta horum hominum ideam, nobis Christum ob oculos ponere velimus, spoliatum omni eo quod ad adipiscendam salutem requiritur, inque ea sola qualitate constitutum, quam ei ut salvator sit relinquunt: nihil in eo reperiemus quod S. Scriptura ei adscribit: non Sacerdotem non illum esse compieremus, quem S. Scriptura describit: secundum ordinem Melchisedeci, cum jurejurando Sacerdotem factum, qui quoniam in æternum manet Sacerdotium habet & ad Cælor, i. e. quod ad neminem transire potuit. Unde & servare perfecte potest eos qui per ipsum accedunt ad Deum, semper vivens ut interpellet pro eis. ad Hebr. 7. 21. &c. Non summam Prophetam, non æternum omnipotentem Regem. Sed Jesum aliquem sine viribus, sine dignitate, sine cultu, & qui neminem certo, & absolute salvare possit. Tantum Legislatorem, qui Mosis vestigia pressit, ejusque imperfecto operi supremam manum imposuit. Quæ fere omnia eadem sunt, quæ Mahometani de Christo credunt & sentiunt.

2. Et quum adeo liberales sint, suas nobis consequentias propinare, & conceptus transmittere: cum ex nostra sententia quavis occasione eliciunt, nos Deum facere authorem peccati, nos Christi merita abolere, divinam clementiam, justitiam, & sapientiam obnubilare, imo omnem Religionem & Dei cultum tollere: prout eos ita loquentes audivimus quæst. 40. & passim: nonne nobis codem jure licebit, ipsis propria sua verba

remittere, eademque lance appendere? Si quid concipi possit, quod omnes Religionis nervos frangat & debilitet, est illud, quod eos hic pronunciare audimus.

Hactenus omnes Theologi judicarunt, prout ipsa veritas postulat, Religionem duabus partibus absolvit: primam consistere, in *recto quod habemus de Deo, ejus operibus & voluntate sensu*; alteram, *in honore & cultu, quem, juxta illum sensum Deo praestamus*. Hæc veritas tam evidens est, ut ipli, in hac sua catechesi, easdem Religionis partes ponant. Verum, cum primam partem tam parum necessariam reddunt, omnemq; necessitatem in secunda collocant, Religionem eo claudicare cogunt, præcipuoque membro mutilant, sine quo consistere nequit, nec ferendo nomini Religionis sufficere. Nam hæc duæ essentiales Religionis sunt partes, quibus constat, sicut ex anima & corpore homo; quarum quidem altera præstantior, sed non magis necessaria esse potest. Quin si recte judicare velimus, prima, prout antecedit, ita & præcipua est non tantum ordine, sed & dignitate, præstantia, potentia, & operatione, ac quoniam secunda ab ea dependet, omnemque operationem suam ab illa mutuatur. Ideoque etiam immobilem soliditatem & necessitatem in se habere debet; ut, quamvis à nefariis hominibus ad litem rapiatur, & in controversiam veniat (prout nihil tam exactè & secure dici potest, licet ipse Deus loquatur de cœlo, quod *non indocti & instabiles homines in sui perniciem detorqueant*) tamen in se sit & semper maneat extra disputationem, & lubricam dubitandi sortem. Nam si omnes scientiæ & artes, sua habeant principia & fundamenta, quæ in quavis scientia per se ipsa clara sunt & non demonstranda, quoniam nulla demonstratione egent, ideoque presupponuntur: quanto magis illud obtinere debet in Religione, quæ à Deo procedit, & ab eo revelata est, ideoque non magis dubitationi obnoxia esse potest, quam ipse Deus? Consequenter omnia Religionis fundamenta, firma & certa esse debent, & citra controversiam. Nam si illa in quibus rectus de Deo sensus consistit, non sint necessariæ veritatis, id est eiusmodi, quæ ignorari nequeunt absque periculo salutis, id esset, vel quia nullo certo & infallibili modo ea sciri possunt, idque à penuria sufficientis & perspicuæ revelationis deberet procedere, quum illa non nisi mediante revelatione sciri queant. Vel, quoniam illius naturæ hæc sunt, ut cognitio illorum tanti momenti non sit, quin & possemus nos, licet illa sciui nequirent, vel etiam diversum sentiremus, attamen salvari. E. G. quo pacto in Ecclesia Dei ad cognitionem illarum veritatem pervenimus, *esse Deum, illum esse unicum, aeternum, omnipotentem, infinitum, misericordem, justum,*

immu-

inmutabilem, &c. Deum Patrem, Deum Filium & Deum Spiritum Sanctum ; illum Deum unice Deum habendum esse, adorandum, credendumque & fidendum & parendum illi. Quod Jesus Christus sit verus Deus & Homo in unitate Personæ. Hominem per peccata corruptum ; Christum sua morte pro peccatis nostris plane satuſecifſe. Nos justificari per fidem in illum sine operibus. Communionem nobis cum ipſo intercedere. Fidem esse donum Dei. Resurrectionem carnis postbac futuram & vitam eternam, &c. Hæc nec caro nec sanguis revelavit, sed Deus in verbo suo. In quem finein ? Nonne ut illa sciremus & cognosceremus ? Tenemur igitur illa scire, vel incusamus Deum quod aliquid non necessarium revelaverit. Abscondita, legitur Deut. 29.29. *Domino Deo nostro sunt ; sed quæ manifesta sunt, nobis & filii nostris usque in sempiternum.*

Sed hæc solius ingenii viribus comprehendendi non possunt ; ideoque nobis indicata sunt per revelationem & spiritum. Ast non omnibus sunt perspicua ; nec in omnium etiam gratiam revelata. *Quod si teclum est Euangelium nostrum,* inquit Paulus 2 ad Cor. 4, *iis qui pereunt teclum est, in quibus Deus hujus facili excæcavit mentes, nempe in infidelibus, ne irradiet eos lumen Euangeli gloria Christi, qua est imago Dei.* Sed fidelibus clara sunt. Quid refert, quod magnis & sapientibus hujus mundi tecta sint, dummodo tenuibus sint manifesta ? *Quod naturalis homo ea comprehendere nequeat, dummodo spiritualis ea distinguere valeat ?* Quo auctore hoc fundamentum ponunt, quod omnia necessaria doctrinæ capita cunctis æque clara esse debeant ? Vel an Sol non splendet, quia cæcis non lucet, & lusciosis videtur obscurus ? Vel, si illa etiam in se obscura & dubia judicant, statuere debent Deo propositum fuisse in revelatione istorum, honiūnum ingenia equuleo imponere, ipsiusunque per ænigmata illaqueare. Suntne igitur omnia in rebus Fidei obscura, & quæ Legem & Præcepta spectant, cunctis æque aperta & plana ? Sed in controversiam cadunt & disputationem, quædam abnegantur, quibusdam aliis plane fensus affingitur ; Quis illud impedit ? Quid adeo sanctum est quod homo nefarius non polluat ? Num exspectari potest ab eo, qui nihil sanctum æstimat, ut necessariam veritatem non arrodat ? Si quid credere necessum sit, est hoc, quod sit Deus, & quod ille omnia regit : sed Athei & Epicurei, illud oppugnant, & negant. Academici & Pyrrhonii hæsitant, cui parti accendent. *Judæi, Christi adventum in carnem, abnegant.* Multi verbo Dei controversiam movent, & inficiantur Deum aliquod *Verbum* dedisse. Pontificii dicunt, sciri non posse quid sit *verbum* Dei, nisi dictante Ecclesia. Ideone incertum est esse Deum ? Ideone Christus non venit, nec

*verbum Dei datur? Neque necessum est hoc crede? Sociniani, illisque similes, abnegant S. S. Trinitatem, Satisfactionem Christi, Justificationem ex Fide: Remonstrantes, absolutam electionem Dei, efficacem operationem gratiae, perseveraniam sanctorum: dubie loquuntur de resurrectione carnis, ludibrio habent communionem Fidelium cum Christo, &c. ideone hæc omnia incerta esse debent, non necessaria, nec veritati consentanea? Eone usque sumus proiecti, ut, quicquid Socinianus negat, Mennonita rejicit, Arminii discipulus non necessarium judicat, Athetus sibilis consindit, Sectarius damnat, minime necessariam veritatem estimare debeamus, & quidem ideo, quod illi homines id negent, rejiciant, de iis disputent inque dubium revocent? Num abnegatio & dubitatio illorum hominum plus potest, ut veritatem non necessariam reddat, quam Reformatorum & Fidelium certitudo, ut veritas, quæ necessaria est, talis agnoscat? Si dicant, ex natura illarum rerum fluere, quod carum cognitio tanti momenti non sit, quin & ignorare eas liceat, vel aliter intelligere: Primo, quod Deus illa revelaverit, nobis magnam imponit necessitatem, cur ea scire debeamus, ad Rom. 15. 4. Sed, quod absque illa cognitione, in illum, qui verus Deus est, & talis haberi vult & debet, non possimus credere, confidere, sperare, eum adorare, honorare & colere, eique parere; clare evincit, quod, prout necessum est illa nos facere, & que necessum sit illud scire, sine quo ea fieri nequeunt, uno quod nobis vires suppeditat, per quas ista facere possumus. Valemusne absque cognitione veri Dei, & in Christum fide, bona opera & obedientiam exercere? Tum & posset quis *Judeus* & *Turca* esse, uno *Athetus*, & bona patrare opera, quæ Deo placent. Quod recte concipi meretur. Veritas aliqua, necessaria dicitur, vel quia illa, quæ de se invicem prædicantur, talia sunt, ut alia esse nequeant, nec ullo respectu falsa esse. Atque hoc modo non possunt negare, quin hæ fidei veritates sint necessariæ. Vel, quoniam quædam illorum, quæ hac ratione necessario vera sunt, etiam omnibus ad salutem perventuris, scitu sunt necessaria: & quideni idcirco, quod illa necessariam relationem habeant cum fine, quem necessarium nobis duciinus & proponimus. Si hoc respectu necessaria non judicent, tum, secundum illorum sententiam, res fidei, necessariam cum beatitudine & bonis operibus relationem habere nequeunt, possumusque & absque illarum cognitione salvari, & vitæ æternæ compotes esse. Ita fere perinde erit, siue illa revelata sint, siue non sint, quicquid sit, ad nos nihil, vel saltem non magnopere pertinent: possuntque sic tuto, & sine ullo periculo ignorari: quin multi tatius ignorant quam sciunt, quum omnes vel pluriæ controversiæ & lites*

lites inter Christianos, super intellectu eorum sint ortæ : juxta proverbium, *nil scire tutissima vita;* & sententiam *Cardinalis Bellarmini*, qui putat, *fidem melius per ignorantiam, quam scientiam describi.* Sic nec in cognitione illorum, aliqua Religio, nec pars illius, consistit ; nec conscientia illis adstringi potest, immo nec ipse Deus in fidem nostram dominari. Itaque & diversum ab iis sentire & loqui licet, omnianque colloquia, & disputationes super fide, non nisi velitationes ludicræ & temporis inanis contritio sunt habenda. Et si præcipui isti articuli fidei non sint necessarii, nihil in materia fidei concipi potest, quod sit necessarium : consequenter integra Theologia, non nisi farrago problematum & quodlibetorum.

Quid igitur Deus, istorum nobis revelatione, intendit ? Nam maxima pars revelatarum rerum, in iis mysteriis, & Fidei arcanis, consistit : si illa necessarii usus non sint, tum *Paulus 2 ad Tim. 3. 16.* nūm dixit ; *Tota Scriptura divinitus est inspirata, & utilis ad doctrinam, ad redargitionem, ad correctionem, ad institutionem qua est in justitia : ut perfectus sit homo Dei, ad omne opus bonum perfecte instruatus.* Si necessum sit, ut homo Dei talis sit, & nequeat talis esse sine cognitione Scripturæ, requiritur, ut ex Scriptura istorum notitiam hauriat ; Jam autem & illa fidem spectant. Alioquin dicendum esset, Deum Scripturam multis inutilibus explesse, omnibus ingenii adhibuisse tormentum. Longe melius tum fuisset, si ultra *Legem & precepta* nihil dedisset, quin omne illud iis comprehendatur, quod nos ad salutem perducere possit. Quid non hi homines sentire debent de Lege Ceremoniali, quam Deus veteri populo, tam operose & diducte proposuit ? Fuitne tantum ut spectaculis illos tanquam infantes occuparet, ne interim aliud quid agerent, nihilque agentes discerent male agere ? Nulla ergo tradidit præcepta Fidei, nullas venturi Messiae imagines, & exemplaria, nihilque necessarii usus. Quid quæsto hoc aliud est, quam universam Dei sapientiam in stultitiam convertere ? Verum si recte judicemus, hæc prima pars, *cognitione & fidei* constans, ejus naturæ est, ut altera, quæ *opera* spectat, plane ab ea dependeat, nec sine illa esse possit. Quod si igitur, observatio præceptorum Dei & Christi, ad salutem sit necessaria, multo magis primum illud, à quo ipsa observatio præceptorum dependet. Fieri potest, ut id quod ab aliquo dependet, tanti ponderis & necessitatis non sit, quam quidem illud à quo dependet : sed quod illud quod ab alio dependet, majoris ponderis sit & necessitatis, quam illud à quo provenit, haud facile concipi potest. Vide *primam tabulam Legis*, qua illa pia officia quibus Deo obligatur

mur præscribuntur, uti, quod Dei loco, nil nisi ipsum Deum habere debeamus, in eum credere, & sperare, eum amare, invocare, in spiritu & veritate colere, per illius nomen jurare, ejus cultum & diem observare: illa, nisi noscatur Deus, & sciatur quis & qualis sit, in opere poni non possunt, nec in ipsum ille honor & cultus conferri. Nonne fundamentum omnium horum officiorum, est rectus de Deo sensus, & fides in illum, & annon sine illo ad ea omnia inepti sumus? Proculdubio. Si igitur, *Filius & Spiritus Sanctus*, etiam sint *verus & aeternus Deus*, & verbum Dei eos nobis ut tales describat, etiam omnis ille cultus & honor illis competit, qui *Patri*. Et prout necessum est, ut *Patri* eum honorem tribuamus, quoniam Deus est; similiter, & *Filio*, & *Spiritui Sancto*, ille honor præstandus, quoniam Deus sunt. Nam, prout non licet nisi cum salutis dispendio, eum qui Deus non est, religioso cultu prosequi, ita sub eadem poena non licet, ei qui verus Deus est, illum honorem negare. Est igitur, vel necessum ut *Filio & Spiritui Sancto*, omnis ille cultus præstetur, qui *Patri*, vel non. Si non, tum non sunt verus Deus. Si maxime, tum & verus Deus habendi sunt, & in ipsos credendum. Estque hic necessarius doctrinæ articulus.

Quod jam charitatem spectat, illa sine prævia cognitione esse nequit: quum omnis charitas à notitia proveniat, & ad mensuram illius semper imminuatur & crescat; imperfecta in hac vita, quoniam cognitio imperfecta est: perfecta in vita futura, quoniam cognitio ibi perfecta erit, quia *Deum ridebimus sicut est*. Imo, cognitio Christi, adeo necessaria est, ut sine illa, nullam genuinam charitatem habere possumus, nec *Dei precepta servare*. Et, per hoc scimus quod ipsum novimus, legitur i Joh. 2. 3. si mandata ipsius observemus. Qui dicit novi eum, & mandata ejus non servat, mendax est, & in eo veritas non est. Et porro, Qui dicit se in luce esse, & fratrum suum odit, in tenebris est usque adhuc. Qui diligit fratrem suum, in luce manet, & offendiculum in eo non est. Ecce, qui doctrinam Euangeli non novit nec recipit, charitatem habere nequit: juxta id quod Paulus docet Tit. 2. 11. *Illuxit enim gratia illa Dei salutifera, quibusvis hominibus; erudiens nos, ut ab negata impietate & mundanis cupiditatibus, temperanter, & juste, & pie vivamus in praesenti seculo.* Vide quam necessaria cognitio Christi & Euangeli nobis sit, ad observationem præceptorum Dei. Hoc Lex, prout jam per carnem impotens, & vis peccati facta est, solamque peccati notitiam dare valet, minime potest. Idcirco dicebat Apostolus ad Rom. 6. 14. *Peccatum vobis non dominabitur, non enim estis sub lege, sed sub gratia.* Non possumus igitur Deum amare, nisi ipsum & Christum

noverimus; nec proximum diligere, nisi in antecessum, Deum amemus, quoniam proximum, propter Deum, amare debemus. Et, hoc mandatum habemus ab eo, ut, qui diligit Deum, diligat & fratrem suum. I Joh. 4. 21.

Ex quo colligere licet, quantopere omnia Religionis fundamenta debilitent, qui primum eorum membrum adeo non necessarium reddunt: quoniam sine eo, nec alterum servare possunt, neque necessarium existimare. Quæso, quid nostris *majoribus*, cunctisque fidis *Martyribus*, & *testibus Christi*, in mentem venit, quod, ut veritatem in illibata puritate conservarent, opes, sanguinem & vitam prodegerint, lubentesque iis cesserint? Hæc sine omnia gesta sunt, illique perpepsi sunt, ob aliquid quod non erat necessarium? Tulerunt certe has *afflictiones*, non *ut homicida, aut fures, aut malefici, aut alienarum rerum inspectores*: sed *ut Christiani*. I Pet. 4. 15. non ob vitam & mores eorum, sed fidem & doctrinam, quia nempe credebant hominem justificari ex fide non ex operibus, recte sentiebant de gratia, & respuebant missam, idolatriam, transubstantiationem, &c. Si hæc non sunt necessaria Religionis capita, vel illi valde decepti sunt, qui tam multa passi sunt frustra, si modo etiam frustra ad Gal. 3. 4. vel hi homines erroneè judicant.

3. Etiam hoc modo, quod sæpius conquesti sumus, tota facies Theologiae mutatur, & deformatur; adeo, ut, loco *arcani pietatis*, & perspicuæ expositionis *mysteriorum fidei*, non aliud succedat quam *Ethica Christiana*, eaque satis jejuna.

Et quidem hoc compendium est, quo in facili est, ut quis momento temporis, in consummatum Theologum evadat. Nam, si necessaria cognitio, tam paucis & claris absolvitur, quæque maxime doctrinam operum spectant, cur fatigamur & tempus perdimus in tot momento-sarum rerum indagatione, quibus tamen, ut minime necessariis, carere licet? Quæ magna necessitas est, cur *ministerium & schola* conserventur, cum unusquisque tam levi opera sibi ipse doctor esse possit? Quæ spiritus inspiratio ad hanc cognitionem requiritur, cum singuli domi suæ oraculum habeant, quod consulere possint? Profecto, ubi nos ter spiritus cuncta dictare potest, non ita opus est spiritu Dei.

Quid Paulo in mentem venit, quod, *Judeos & Ethnicos* convertere laborans, iis annunciaverit *Iesum Crucifixum, Iudeis scandalum & Gentibus stultitiam*, &c, quod inter eos nil scire voluerit, quam Christum, illumque crucifixum? Si modo iis de Pietate, Justitia, Temperantia, Regimine sui ipsius, Precibus & Gratiarum actionibus fuisse locutus, universum illud, quod ad salutem necessarium est, proposuisset, sine offendiculo & scan-

dalo. Et, quid nos hodie tantopere fatigamur in convincendis Judæis, quod *Iesus fit Christus & Messias*, & quod justitiae Dei pro nobis morte sua satisfecerit, ad quod tantopere offendunt, quum Lex cum additamentis illis, possit sufficere? Dicebat Paulus ad Gal. 5. 11. *Ego autem fratres, si circumcisionem etiam prædico, quid adhuc persecutionem patior?* Nempe abolitum est offendiculum crucis. Licet nobis hæc verba nostra facere: si sufficiat nos Legem & observationem præceptorum Christi annunciare, ubi scandalum crucis est? Illud tum abolitum est. Et quæ tum Remonstrantes, gloriandi tantopere, de afflictionibus quas perpetraverunt, materia reliqua manet? Quas tamen adeo venditant. Num illis exercitium pietatis & bonorum operum admirare quis voluit? Vel vi adigere ut sententiam mutarent? Num aliud in causa fuit, quam quod nollent promittere se modeste acturos, nec in *Gratiā & pro Libero arbitrio*, pro concione declinaturos? Num tanti ponderis hoc erat? Et Liberum arbitrium illud merebatur? Nonne hoc est ex propriis fundamentis, crucem suam sibi in ignominiam vertere?

Atque hæc sufficient, ne nimia Lectorem prolixitate oneremus, ad quam tamen sponte, in redargutione horum fundamentorum, sumus dilapsi, & rerum series, secus ac constitutum erat, nos sensim abduxit. Satis hinc constabit, *Remonstrantes*, hanc in doctrina immutationem, & novitates, non tantum spontanea electione sibi formasse, sed & vi sapientius jam nobis repetitorum fundamentorum & axiomatum, eo adactos, ut omnia illa adscisserent, ne sibi invicem adversa cogerentur.

F I N I S.

Emendanda.

In præfat. p. 6. l. 22. dele est. pag. 1. lin. 2. Lege, detegere & aperire. p. 12.
l. 6. mox. L. alibi. l. 7. L. dum vim, l. 9. cum addit. L. loco ejus, omnia una
sententia complexus est Apostolus. 2 Tim. 3. 10. p. 14. l. 4. servatorem,
adde, darent. l. 6. L. 1678. p. 18. l. 1. L. μεγίστη. l. 23. L. consentaneū. p. 31.
l. 32. Vers. 9. L. verbi gratia. p. 46. l. penult. L. tametsi. p. 66. l. 11. & L. ex.
l. 28. L. at non minore. p. 73. l. 8. illorum. L. priorum versuum. p. 82. l. 34.
L. Ἀρχιδρῦχος. l. 35. L. saluberrimis. p. 86. L. 32. L. omnes. p. 101. l. 29.
L. sed saltem typicè gestam, & tantum. p. 107. l. 16. L. atque ab illo. p. 128.
l. antepen. L. univera creatura. p. 189. l. 23. dele &. p. 255. l. 4. L. illis.
p. 337. l. 14. ejus, L. suum. p. 350. l. 26. Hoc, L. Hos. p. 356. l. 4. dele, velit.
p. 389. l. 10. L. promitti. p. 404. l. 28. L. ιμβαπίσθε απη φυσικίν. p. 418.
l. 21. 2 Cor. 3. L. 2 Tim. 3. p. 420. l. 15. L. Doctorem. p. 432. l. 25. L. immuta-
rit, l. 27. L. derisor. p. 438. l. 10. L. has. p. 440. l. 35. L. carpendi, p. 448.
l. 23. L. partem. p. 484. l. 13. L. particulares &. p. 486. l. 10. L. tornatum.
l. 35. L. satis est, tantum abest ut. p. 488. l. 2. L. pro quibus avertendis & de-
clinandis. l. 11. L. dubitarunt. p. 490. l. 9. L. malignitati. l. 30. dele. &
p. 491. l. 23. L. beneficia Dei. p. 495. l. 5. L. doctissimis. l. 15. L. possis.
p. 533. l. 2. L. deprehensa est. p. 535. l. 14. L. quia scopo. p. 558. l. 24. L. præ-
dicationis. p. 560. l. 29. & 30. L. pugnent.

Cætera benignus condonet Lector.

